

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

RAZPRAVE
DISSERTATIONES
XXIV

MATIJA MURKO –
SLOVANSKI FILOLOG
V NAJŠIRŠEM POMENU
BESEDE

LJUBLJANA
2020

ISBN 978-961-268-061-9
RAZPRAVE II. RAZREDA, 24
DISSERTATIONES CLASSIS II, XXIV

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

RAZPRAVE
DISSERTATIONES
XXIV

MATIJA MURKO –
SLOVANSKI FILOLOG
V NAJŠIRŠEM POMENU
BESEDE

LJUBLJANA
2020

SPREJETO NA SEJI RAZREDA ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 10. MARCA 2020
IN
NA SEJI IZVRŠILNEGA ODBORA PREDSEDSTVA SAZU
DNE 22. JUNIJA 2020

RAZPRAVE II. RAZREDA
DISSERTATIONES CLASSIS II
XXIV

Izdala: Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Uredil: Marko Jesenšek

Souredila: Marija Stanonik

Recenzenta: dopisni član SAZU prof. dr. Emil Tokarz,
dopisni član SAZU prof. dr. Ludvik Karničar

Lektorica: Nina Horvat

Prevod sinopsisov in povzetkov v nemščino: Vida Jesenšek

Grafična priprava: Grafični atelje Visočnik

Tisk: SETZER, Danilo Radanovič s. p.

Naklada: 300 izvodov

Ljubljana 2020

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.16:929Murko M.(082)

929Murko M.(082)

MATIJA Murko - slovanski filolog v najširšem pomenu besede /
[uredil Marko Jesenšek, souredila Marija Stanonik ; prevod sinopsisov in
povzetkov v nemščino Vida Jesenšek]. – Ljubljana : Slovenska akademija
znanosti in umetnosti, 2020. – (Razprave / Slovenska akademija znanosti in
umetnosti, Razred za filološke in literarne vede = Dissertationes / Academia
scientiarum et artium Slovenica, Classis II: Philologia et litterae ; 24)

ISBN 978-961-268-069-5

1. Jesenšek, Marko 2. Murko, Matija, 1861-1952

COBISS.SI-ID 21628931

Vsebina

<i>Tadej Bajd</i> , Pozdravni nagovor	7
<i>Marko Snoj</i> , Od kod priimek Murko?	9
<i>Andreas Golob</i> , Forschung und Lehre in Graz. Matthias Murkos Rolle in der Wissensproduktion an der Grazer Universität	10
<i>Igor Grdina</i> , Matija Murko – poslednji romantik stroke?	30
<i>Gerhard Neweklowsky</i> , Mathias Murko als Student der Germanistik und Slavistik an der Universität Wien	49
<i>Ivo Pospíšil</i> , <i>Miloš Zelenka</i> , Češko-slovenski projekti s področja zgodovine slavistike in teorije literature (Matija Murko kot povezovalna osebnost češko-slovenske in evropske literarne vede v medvojnem obdobju)	64
<i>Alenka Jensterle Doležal</i> , Znanstveno delo profesorja Matija Murka v praškem obdobju	81
<i>Kajetan Gantar</i> , Odmevi Murkovih raziskav v homerslovju	101
<i>Blaž Zabel</i> , Matija Murko, predhodnik Milmana Parrya?	113
<i>Rajka Glušica</i> , Stevan Dučić prethodnik Matije Murka u sakupljanju narodnih epskih pjesama iz Crne Gore	131
<i>Vincenc Rajšp</i> , Matija Murko o reformaciji in protireformaciji pri južnih Slovanih	145
<i>Ivana Eterović</i> , Hrvatsko glagoljaštvo srednjega i ranoga novog vijeka u djelu Matije Murka	153
<i>Alojz Jembrih</i> , Uz neke tvrdnje u Murkovoju knjizi (1927) o početcima tiskanih kajkavskih knjiga u 16. stoljeću	168
<i>Marjetka Golež Kaučič</i> , Matija Murko med slovenskim in južnoslovanskim ljudskim pesemskim izročilom	198

<i>Ingrid Slavec Gradišnik</i> , Matija Murko med domom in svetom	217
<i>Drago Kunej</i> , Matija Murko – pionir terenskega zvočnega dokumentiranja	236
<i>Branko Šuštar</i> , Muzejski razmisleki ob predstavitvi šolstva z Murkovo promocijo sub auspiciis imperatoris 1886	253
<i>Ignacij Voje</i> , Korespondenca med Gregorjem Čremošnikom in Matijem Murkom	264
<i>Marko Jesenšek</i> , Murkova pisma Jagiću (1887–1923)	276
<i>Andreja Žele</i> , Murkov jezikoslovni delež pri aktualnih vprašanjih slovenske skladnje	299
<i>Marija Stanonik</i> , Dvajset let pozneje: epilog in memoriam Matija Murko	309

Pozdravni nagovor

Spoštovane akademikinje in akademiki, cenjeni gostje,

najpomembnejša naloga nacionalnih akademij v 21. stoletju je svetovanje politiki. To svetovanje pa mora biti osnovano na znanstvenem premisleku. V ta namen akademije organizirajo posvete, simpozije in okrogle mize na različne aktualne teme. Zaključki teh posvetov pa predstavljajo nasvete politiki. Posredujemo jih ministrom in preko medijev in spletne strani obveščamo javnost.

Najpogostejša tema naših posvetov je seveda znanost. Pogovarjamo se o vrednotenju znanstvenih rezultatov, o etiki v znanosti, o problemih mladih in žensk v znanosti. Enako pogosta tema je izobraževanje. Pogovarjamo se tako o problemih univerze kakor tudi o poučevanju v srednjem in osnovnem šolstvu. Vse bolj se pojavljajo teme povezane z digitalnim svetom. Obravnavamo nevarnosti, ki jih prinašajo internet, umetna inteligenca in uporaba velikih podatkov. Zelo pogosta tema na Slovenski akademiji je varovanje okolja: klimatske spremembe, onesnaženje zraka in vode, gozd in les, energija in prehrana.

Na akademijski spletni strani se vsak lahko prepriča o številnih posvetih in okroglih mizah, ki redno potekajo na Akademiji.

Slovenska akademija pa ima še drugo pomembno nalogo. Nalogo, da se spominja življenja in dela pomembnih preminulih slovenskih znanstvenic in znanstvenikov ter umetnic in umetnikov. Ob lanskoletni 80-letnici Slovenske akademije smo izdali knjigo z življenjepisi vseh preminulih akademikinj in akademikov. V zadnjem času smo obsežni biografski monografiji posvetili uglednima slovenskima akademikoma fiziku Antonu Peterlinu in kemiku Maksu Samcu. S področja likovne umetnosti pa je izšla odlična monografija o Zoranu Mušiču. Ob 100-letnici Univerze v Ljubljani smo izdali knjigo o elektrotehniku Lojzetu Vodovniku.

V zadnjem času smo pripravili tudi vrsto spominskih simpozijev. Ob stodeseti obletnici rojstva literarne zgodovinarke Marje Boršnikove smo pripravili simpozij o njenem znanstvenem delu na področju slovenske književnosti. Ob stoti obletnici rojstva zdravnika Leva Milčinskega pa simpozij ob svetovnem dnevu duševnega zdravja. Posebej odmeven je bil znanstveni simpozij ob stoletnici rojstva zgodovinarjev Boga Grafenauerja in Ferda Gestrina, posvet o dediščini Janeza Bleiweisa pa je vrgel novo luč na njegovo bogato dediščino.

Profesorju Marku Jesenšku čestitam za pripravo današnjega simpozija o slavi, primerjalnem slovstvenem zgodovinarju, etnografu in tudi članu Slovenske akademije znanosti in umetnosti Matiji Murku.

Tudi sam se lahko pohvalim, da sem bil vsaj malo povezan z družino Matije Murka. Po poroki sva s soprogo živela pri njeni mami gledališki igralki Vladoši Simčič Tiran. Stanovali smo v samem središču Ljubljane. Zelo blizu pa je stanovala tudi gospa Vera Murko, prav tako gledališka igralka in kolegica moje tašče v Mestnem gledališču. Tako smo se večkrat srečali na ulici in spominjam se, da mi jo je tašča predstavila kot sorodnico slavnega Matije Murka. Vera Murko, rojena Šubic, je bila snaha Matije Murka. Bila je soproga njegovega sina Iva, ki je bil pravnik, diplomat in publicist. Vera Murko je v Mestnem gledališču igrala v številnih manjših vlogah, kot na primer v Grumovi Gogi ali v Cankarjevem Martinu Kačurju. Imela pa je tudi večje vloge, na primer v Showovi igri Nikoli ne veš in Mikelnovi Inventuri 65. Nastopala je tudi v filmih, na primer v Družinskem dnevniku in Ne čakaj na maj.

Na koncu mi ostane le še, da se zahvalim predavateljem, ki so sprejeli vabilo, vsem udeleženkam in udeležencem pa želim zanimivo poslušanje in razpravljanje.

Ljubljana, dvorana SAZU, 3. junija 2019

Akademik Tadej Bajd,
predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Od kod priimek *Murko*?

Marko Snoj

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za
filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana;
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
Novi trg 2, SI 1000 Ljubljana, marko.snoj@zrc.sazu.si

Izvirno štajerski priimek *Murko* je hipokoristik s pripono *-ko*, ki jo imajo mnogi, predvsem vzhodnoslovenski priimki, npr. *Cvetko*, *Zorko*, *Dajnko*, *Ivanjko*, *Martinko*, *Mohorko*. Ista pripona je v rabi tudi pri hipokorističnih skrajšavah dvočlenskih slovanskih rojstnih imen, npr. *Stanko* iz *Stanislav* in *Mirko* iz *Miroslav*. Največ priimkov na *-ko* je tvorjenih iz osebnih imen, bodisi predkrščanskih, npr. *Cvetko*, *Zorko*, pa tudi že krščanskih, npr. *Dajnko*, *Ivanjko*, *Martinko*, *Mohorko*, *Janko*. Sicer maloštevilni, vendar vpadljiv del priimkov s to pripono je tvorjen iz barvnih pridevnikov. Prvi nosilec priimka, pravzaprav vzdevka *Črnko*, je bil verjetno temnejše polti – njegov sin je bil *Črnčič* –, *Belko* pa so klicali človeka z razmeroma svetlo poltjo – tudi ta ima patronimik *Belčič*; *Zelenko* je bil verjetno bolj bled, *Sivko* sivolas in pomensko enako motiviran je priimek *Pepelko*, le da je tvorjen iz samostalniške osnove. V tem kontekstu lahko vidimo tudi priimek *Murko*. Pleteršnik navaja pridevnik *mur* v pomenu »črn«, ki ima vzporednice v vzhodnoslovanskih jezikih in je, sodeč po vzporednici v grškem ἀμαυρός »temen, mračen, slabo viden, nerazločen, temačen«, praindoevropskega izvora. Priimka *Murko* in *Murin* (z različicama *Murn* in *Muren*, nastalima po vokalni redukciji) sta torej prvotno označevala človeka temne polti, nasprotno pa sta enako tvorjena priimka iz antonimne osnove *Belko* in *Belin* prvotno označevala človeka svetle polti.

Forschung und Lehre in Graz. Matthias Murkos Rolle in der Wissensproduktion an der Grazer Universität

Andreas Golob

Karl-Franzens-Universität Graz, Univerzitetni arhiv,
Universitätsplatz 3 / TP, AT 8010 Graz, an.golob@uni-graz.at

Prispevek obravnava delovanje Matije Murka na graški univerzi, kjer je od leta 1902 do 1917 kot redni profesor opravil zanimive študije o materialni kulturi, ki so vplivale na analizo ljudskih pesmi pri južnih Slovanih. Terensko gradivo je soočil z mnenji informantov in kolegov na univerzi – med slednjimi je pomemben predvsem vpliv Rudolfa Meringerja. Murko je prenašal bogato znanje in metode dela na svoje univerzitetne naslednike in na srednješolske profesorje. Murko je bil v Gradcu prepoznan za kritičnega intelektualca in profesorja, ki se je zavzemal za čim boljše štipendijsko politiko.

Ključne besede: Univerza v Gradcu, Avstro-Ogrska, slavistika, indoevropski študij, študij materialne kulture, popularizacija znanja

The contribution looks at Matija Murko's achievements in Graz where he served as a full professor from 1902 until 1917. His studies on material culture which also influenced the analyses of folk songs among the South Slavs are of special interest. The emphasis in this respect is on the exchange with his informants during his field studies on the one hand and with his colleagues at the university on the other. Particularly, Rudolf Meringer's influence is stressed in the latter connection. The article also shows how Murko as an academic teacher transferred his knowledge and his methods to future scholars and to university-trained secondary-school teachers. Finally, Murko's commitment in the popularisation of scholarship and as a critical intellectual is sketched.

Key words: University of Graz, Austria-Hungary, Slavonic Studies, Indo-European Studies, Material Culture Studies, Popularisation of Knowledge

Einleitung

Als Matthias Murko 1902 als ordentlicher Professor für slawische Philologie an der Universität Graz eingesetzt wurde (Personakt Murko) glich diese Institution, wie ihre Schwestern in der Habsburgermonarchie, einem Laboratorium, in dem kreative Blüten trieben. Offen wurde über Fächergrenzen diskutiert, um mögliche und unmöglich scheinende Grenzgänge und Grenzerweiterungen

gerungen und die Rolle der Wissenschaft in der Gesellschaft reflektiert. Als Slawist im umfassenden Sinne des Wortes brachte Murko seine philologischen Ansätze, sein linguistisches wie literaturwissenschaftliches Wissen sowie sein ethnographisches Interesse ein und profitierte selbst von den transdisziplinären Impulsen. Die vielleicht wichtigste Grazer Speerspitze der innovativen geisteswissenschaftlichen Forschung seiner Zeit stellte die „Forschungsrichtung“ *Wörter und Sachen* dar (Schmidt-Wiegand 1999). Als Mitglied der ursprünglichen Herausgeberriege der Zeitschrift *Wörter und Sachen* stand Murko in nächster Nähe des Indogermanisten Rudolf Meringer (1859–1931) und brachte sich mit eminenten Arbeiten ein (Murko 1910, Murko 1913a, vgl. in der ‚Grazer Zeit‘ auch noch: Murko 1909 – später noch: Murko 1929). Diese Sachforschung begünstigte schließlich auch ein weiteres wesentliches Forschungsfeld, nämlich die Erforschung der südslawischen Volksepik. Die Ergebnisse dieser sach-, sprach- und literaturwissenschaftlichen Studien sind bekannt und anerkannt, wurden auch von Murko selbst in seinen *Spomini*¹ referiert (Murko 1951: 134, 139–143, 151; z. B. Klaus von See 1978: 19f., 25f.; Graf 1975; Hafner 1972: 9–11; Schmidt 1951: 115). Weniger beleuchtet wurden hingegen der soziokulturelle Entstehungskontext und das Zusammenspiel der wissenschaftlichen Disziplinen, das Murko nur schemenhaft skizzierte (Murko 1951: 136f., 139, 145, 153f.). Deshalb sollen hier die Einbindung in den Kollegenkreis, der Austausch mit Gewährsleuten im Rahmen der Feldforschung und Murkos Wirken in der Lehre genauer analysiert werden. Schließlich werden auch die Leitlinien des gesellschaftspolitischen Engagements des Gelehrten umrissen. Als Quellen dienen ausgewählte Texte Murkos und Meringers, die während des Grazer Ordinariats entstanden, unter besonderer Berücksichtigung para- und metatextueller Elemente. Zudem wird Murkos archivalische Hinterlassenschaft im Aktengut der Philosophischen Fakultät sowie der Lehramtsprüfungskommission und in den Dissertationsgutachten ausgewertet.

Murkos Forschung

Oft wird unterschätzt, dass die Formierung wissenschaftlich Tätiger nicht erst mit dem Eintritt in den tertiären Bildungssektor beginnt (Golob 2016: 207–214). Dies ist insbesondere für die Wissenschaftskultur des 19. und frühen 20. Jahrhunderts ein wesentliches Versäumnis. Nicht umsonst sprach die damalige Zeitgenossenschaft von ‚Gymnasialstudien‘. Gymnasien und Realschulen

¹ Ich danke herzlich Herrn Akademiker Ludwig Karničar für die gemeinsame Lektüre und Diskussion.

waren Vorfeldorganisationen der Universitäten und technischen Hochschulen. Verheißungsvolle Schülerinnen und Schüler wurden gefördert, und nicht selten rekrutierte auch die universitäre Professorenschaft ihren Professoren-Nachwuchs aus dem Kader der Mittelschulprofessorenschaft. Dieser Übergang wurde dadurch erleichtert, dass sich die teils höchst ambitionierte Professorenschaft der Sekundarstufe selbst wissenschaftlich betätigte. Davon legen Schuljahrbücher und Aufsätze in den Zeitschriften-Foren der Mittelschulen beredtes Zeugnis ab. In diesen Periodika veröffentlichten auch Universitätsprofessoren Beiträge. Ein prominentes Beispiel in Murkos unmittelbarem Umfeld steht paradigmatisch für diese einleitenden Gedanken und führt direkt zu einem von Murkos Grazer Schwerpunkten hin. Rudolf Meringer hatte seine Prägung durch das Real-schulwesen erhalten. In diesem außerordentlich säkular ausgerichteten und von breiten bürgerlichen Schichten getragenen Schultyp überwogen die Natur- und Formalwissenschaften sowie der Unterricht im (technischen) Zeichnen, um die Absolventen auf das Studium an einer technischen Hochschule vorzubereiten; gleichzeitig sollte ihnen jedoch ein Grundstock an Allgemeinbildung vermittelt werden (Engelbrecht 1986: 153–158, 500). Während die Fachgeschichtsschreibung dieses entscheidende Detail in Meringers Leben nur nebenbei erwähnte, betonte Murko es außergewöhnlich in aller Klarheit und Konsequenz (Lochner-Hüttenbach 1976: 26 – Murko 1951: 141). Aus dieser Heranführung an die ‚Realien‘ speiste sich Meringers Interesse für die ‚Sachen‘, dass ihn zu einem der Pioniere der Volkskunde beziehungsweise der Europäischen Ethnologie respektive Kulturanthropologie formte. Er blieb dem Sekundarschulwesen überdies auch mit reicher Rezensionstätigkeit und durch persönliche Beziehungen zu Mittelschulprofessoren verbunden (Kienle 1932: VII f., Meringer 1912b: 195). Murko selbst maß seiner frühakademischen Bildung am Unterrealgymnasium in Ptuj (1872–1876) in seiner Rückschau recht wenig Bedeutung bei. Nur kurz erwähnte er Franz Ferk (1844–1925), der an dieser Anstalt – allerdings recht kurz – Geschichte und Geographie, generell verstanden als Länder- und Völkerkunde, lehrte (Murko 1951: 18; Estl 2017: 70, 76). Dieser akribische Sammler und unermüdliche positivistische Publizist hatte schon seit frühester Jugend mit Faszination Grundlagen geschaffen, auf die später von wissenschaftlicher Seite zurückgegriffen wurde. Wie offen auch in der Oberstufe des Gymnasiums Maribor, die Murko ab 1876 bis zur Matura besuchte, unterrichtet wurde, zeigt ein Egodokument Karl Heiders (1856–1935), der das Gymnasium einige Klassen über Murko frequentierte (Golob 2012: 96f.). Der nachmals bedeutende Zoologe bezeugte, dass er in einem vom klassischen Philologen wohlwollend aufgenommenen Referat Homers Stoffe mit dem rezenten Wissen um Naturvölker verglich. So kam in den 1870er Jahren das teils exotistische Interesse an sogenannten ‚primitiven‘ Kulturen selbst in der steirischen Provinz zum Tragen.

Dieser Nährboden führte Murko an jene Forschungsrichtung heran, die mit dem Namen Meringer verbunden ist und zu der Murko substantiell beitrug wie kaum ein anderer. Schon physisch waren Murko und Meringer Weggefährten. Ihre Wirkungsstätten befanden sich im Nordtrakt im zweiten Stock des Hauptgebäudes der Universität. In unmittelbarer Nachbarschaft vollzog sich also der Gedankenaustausch zwischen Meringer und seinem Grazer Mitredakteur von *Wörter und Sachen*, einem Forum, das in der Tat einen Kristallisationspunkt für alle an der Universität vertretenen Sprachwissenschaften darstellte. Meringer selbst betrat dieses Forschungsfeld vielleicht nicht als Erster. An der Universität Graz interessierte sich beispielsweise der renommierte Romanist Hugo Schuchardt (1842–1927) zeitgleich ebenfalls für die Verknüpfung von Materiellem mit sprachlichen Manifestationen (Meringer 1912a: 31–37). Es blieb jedoch Meringer vorbehalten, Forschungsfragen zu formulieren und auszuarbeiten. Dies geschah wesentlich in der Zeitschrift *Wörter und Sachen*, neben den ‚Grazern‘ herausgegeben vom Romanisten Wilhelm Meyer-Lübke (1861–1936), vom Altgermanisten Rudolf Much (1862–1936), die an der Wiener Universität tätig waren, und vom Slawisten Jooseppi Julius Mikkola (1866–1946), der an der Universität Helsingfors wirkte. Das Konzept geht aus einer Erklärung der Herausgeber hervor und übersteigt frühere Arbeiten deutlich (Meringer/Meyer-Lübke/Mikkola/Much/Murko 1909: 1f.). „Sachen“ meinte demnach entschieden mehr als ‚Dinge‘. Aufgefasst als ‚Sachverhalte‘, umfasste diese Kategorie „Gedanken, Vorstellungen und Institutionen“ sowie Praktiken. Die Hinwendung zur materiellen Sphäre der Gegenwart und die Historisierung dieser Untersuchungsgegenstände machten die Innovation aus. Die Gegenwart wurde als historisch Gewordenes verstanden. Kontinuitäten dominierten daher die historicistische Herangehensweise. Durch ein Zurückschreiten in der Geschichte sei ein Vorstoß in die entfernteste Vergangenheit möglich. Von unumgänglichen Feldstudien würde nicht nur das wissenschaftliche Projekt profitieren; vielmehr könne die Wissenschaft auch eine Rolle im öffentlichen Leben wahrnehmen. Die Etymologie sollte idealerweise mit der Geschichte dieser vielfältigen Erzeugnisse des menschlichen Geistes und des handwerklichen Geschicks kurzgeschlossen werden. Die Beiträge konnten sich aber auch den beiden Schlagwörtern getrennt zuwenden, also nur den *Sachen* oder nur den *Wörtern* – die Synthese würde das Miteinander im Medium Zeitschrift leisten. Das transdisziplinäre und polyglotte Spektrum schloss die gesamte Indogermanistik ein und erstreckte sich auch auf Sprach- und Kulturkontakte zu nicht-indogermanischen Völkern.

Murkos Eintrittskarte in dieses Forum war wohl seine Arbeit *Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen*. Da sie schon in Fülle Elemente der Forschungsrichtung aufweist, mag sie einer genaueren Analyse unterzogen werden. Eigentlich hatte der Slawist die Ausführungen als kritische

Auseinandersetzung mit den Forschungsergebnissen Meringers zu Bosnien konzipiert (Murko 1905/1906: 12). Schließlich verband er dieses Movens aber mit einem umfassenden, kritischen Überblick zur Hausforschung im slawischen Sprachraum und mit eigenen Erkundungen in slowenischsprachigen Gebieten, war er doch zum anerkennenden Schluss gekommen, dass dem „gute[n], realtisch geschulte[n] [!] Beobachter“ Meringer nur Ergänzendes hinzugefügt und dass seine Terminologie von „Kulturwelle[n]“ übernommen werden könne (Murko 1905/1906: 312–316, insb. 315; 12). Bereits eingangs bemerkte der Slawist, dass von wissenschaftlicher Seite Kunsthistoriker, Archäologen, Geographen und Ethnologen grundlegende Leistungen erbracht hatten, während Architekten ebenfalls Interesse bekundet hatten, und beispielsweise der russische Diplomat Pavel Apolonovič Rovinskij (1831–1916) unter den wissenschaftlich interessierten Laien hervorstach (Murko 1905/1906: 308–311, 114). Murko merkte am polnischen Beispiel auch an, dass die Hausforschung bereits zum Spielball von Nationalisten geworden war (Murko 1905/1906: 308). Für den slowenischen Befund beschrieb er, was er autoptisch „gesehen“ hatte, und wie er aufmerksam „hörte“, was Bewohnerinnen und Bewohner der Untersuchungsobjekte zu berichten wussten (Murko 1905/1906: 14). Wie Meringer sparte er dabei persönliche und teils skurrile Begegnungen nicht aus, von denen eine mitgeteilt sein soll, weil sie auch eindrucksvoll eine Taktik in der Gesprächsführung zeigt. Demnach wurde der Wissenschaftler einmal verdächtigt, ein Beamter der Baupolizei zu sein:

Ein Hausforscher wird auch [...] mit Mißtrauen betrachtet. Als ich einmal in einem Dorfe der nächsten Umgebung von Veldes [Bled] mit den das Mittagessen kochenden (es empfiehlt sich immer, die Kochzeit zu wählen, weil sich da Fragen und Antworten von selbst ergeben) Töchtern lustig plauderte, stürzte der Hausbesitzer entsetzt mit den Worten herein: ‚Der Rauchfang ist dort!‘ Noch mehr wird man in unseren Tagen als Steuerbeamter gefürchtet. (Murko 1905/1906: 14)

„Hausfrauen“ dienten überhaupt prominent als Quellen, und in einem Fall dokumentierte Murko auch die Meinungsverschiedenheit eines Ehepaares über ein ihnen zur Auskunft vorgetragenes Wort (Murko 1905/1906: 15, 20f.; 18). Doch nicht nur Mitgliedern der besitzenden Schichten traute Murko zu, als „Informator[en]“ (Murko 1905/1906: 14) zu taugen, denn ebenso schenkte er einer alten Magd sein Ohr, als sie ihm von Hausrat erzählte, wie sie ihn vier Jahrzehnte zuvor verwendet hatte (Murko 1905/1906: 16). Schmiede stellten ebenfalls Informationen zur Verfügung (Murko 1905/1906: 17). Zudem führte der Wissenschaftler Berichte von „Kenner[n]“ an, die aus dem Spektrum interessierter Intellektueller stammten (Murko 1905/1906: 13). Gespräche und briefliche Auskünfte kamen vom Mittelschulprofessor Franz Hauptmann und von dessen Sohn, dem Medizinstudenten Franz Julian Hauptmann, die beide in Graz ansässig waren, aber

über ein Bauernhaus in der Nähe von Maribor berichteten. Es handelte sich um jenen Franz Hauptmann (geb. 1847 in Maribor), der 1874 die Lehramtsprüfung aus Mathematik und Physik in den Unterrichtssprachen Deutsch und Slowenisch ablegte, und, wie Murko und Meringer, Mitglied im *Naturwissenschaftlichen Verein für Steiermark* war (Lehramtsprüfungsakt Hauptmann; vgl. Fritsch 1906, VII, X). Professor [Janez] Koprivnik (1849–1912) aus Maribor berichtete über sein Elternhaus, das noch eine Rauchstube besessen hatte (Murko 1905/1906: 23). Die Oberlehrer [J.] Korošec in Kropa und S.[imon] Viher in Vuzenica repräsentierten die Lehrerschaft abseits der Mittelschulen. Der slawonische Gewährsmann, Canonicus Dr. Gregorec, stammte aus der Geistlichkeit (Murko 1905/1906: 35). Schließlich wurde der Slawist auch von Dr. J.[anko] Šlebinger (1876–1951) in Ljubljana unterstützt. Eine wichtige Stütze waren auch die Studierenden, wie Murko offenerherzig eingestand. So zitierte er eine „Mitteilung meines [seines] Hörers R.[amiro] Bujas“ und Auskünfte von J.[ohann] Arnejc (1876–1936) und Franz Kotnik (1882–1955). Letzterer hatte seine Beobachtungen mitgeteilt, nachdem er durch die Lektüre eines Aufsatzes in den *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* für die Hausforschung sensibilisiert worden war (Murko 1905/1906: 23). Der Kärntner Landesarchivar August Jaksch von Wartenhorst (1859–1932) half als Historiker bei der Bestimmung der historischen Grenzen Kärntens (Murko 1905/1906: 15). Aus seinem Kollegenkreis in Graz dankte Murko Schuchardt für einen Hinweis zur Forschungsliteratur (Murko 1905/1906: 101). Meringer bezeugte andernorts, dass er den Bürstenabzug der Arbeit schon vor der Veröffentlichung benutzen durfte und auch, dass er über Murkos Vermittlung äußerst schätzbare „Pläne, Photographien und nähere Mitteilungen“ von dessen Bruder Michael Murko, damals Bezirksvorstand in Gacko, erhalten hatte (Meringer 1906: 408; 401, 403–405). Šlebinger, Hauptmann jun. und Viher brachten sich auch mit Zeichnungen ein, die Murko eingangs als wesentliches Element sachkundlicher Forschung unterstrich (Murko 1905/1906: 23f., 27–30, 309). Er selbst beteuerte, dass er sich vor seiner Forschungsreise zu wenig um die „nötigen technischen Kenntnisse“ als Grundlage gekümmert hätte, und bedauerte, dass seine Skizzen nicht den Anforderungen entsprachen, die er an adäquate Abbildungen stellte (Murko 1905/1906: 12). Wie sehr Murko zwischen Wörtern und Sachen changierte, zeigen schließlich mehrere Momente gegen Ende seiner Abhandlung. Dass er von der Sprachwissenschaft kam, verdeutlicht eine atmosphärische Episode, die an das vielzitierte Meringersche Erlebnis in Bosnien erinnert, als diesem klar wurde, dass ‚Wand‘ von ‚winden‘ käme:

Als ich auf meiner Forschungsreise im Jahre 1902 in Oberkrain einen länglichen vierbeinigen Stuhl (stol), der häufig die Rolle der Bänke auf den Außenseiten des Tisches spielt, sah, rief ich aus: Das ist ja der stol (Tisch) der nordslawischen Sprachen [!] (Murko 1905/1906: 120, Meringers Selbstzeugnis: Meringer 1912a: 41 und Lochner-Hüttenbach 1976: 35)

Überdies kritisierte Murko Sachforschung von „Kulturforscher[n]“, die ohne sprachwissenschaftliches Basiswissen stattfand oder sich in jenen Fallstricken verfang, die er der ‚klassischen‘ Etymologie ebenfalls anlastete, wenn sie von der Prämisse einer durchgängigen Entwicklung ihrer Untersuchungsobjekte ausging (Murko 1905/1906: 106f.). Andererseits teilte der Philologe auch sein Unbehagen mit der ‚reinen‘ Sprachwissenschaft deutlich mit:

Ich konnte mich aber im Laufe dieser Arbeit immer mehr überzeugen, daß gerade ein Linguist und Philologe ohne Sachstudien im finsternen herumtappt. [...] Ich führe nur dieses Beispiel [der ‚Wiederentdeckung‘ von Rauchstuben] an, um zu zeigen, wie ein moderner Philologe mit Scheuklappen herumwandern kann. In der klassischen Philologie bilden heute die Realien schon einen wichtigen Wissenszweig, viele moderne Philologien scheinen aber noch auf dem Standpunkte der Grammatiker früherer Jahrhunderte zu stehen. (Murko 1905/1906: 129)

Murkos erster, kurzer Beitrag in der Zeitschrift *Wörter und Sachen* stieß ebenfalls in dieses Horn, wenn er knapp andeutete, dass die Grenzen der Sprachwissenschaft, die sie sich durch die Fixierung auf intrinsische Sprachgesetze selbst gesetzt hatte, durch Sachforschung und kulturgeschichtliche Kontextualisierung erweitert werden können (Murko 1909: 109f.). Seine umfassende Abhandlung zum *Grab als Tisch* brachte einen intensiven Austausch mit der Kunstgeschichte und der ebenfalls jungen (früh-)christlichen Archäologie (Murko 1910: 79, 112f.). Der erste Kunsthistoriker der Universität Graz, Josef Strzygowski (1862–1941), hatte im ersten Band der Zeitschrift den Faden gesponnen, den Murko, mit einem Verweis auf Meringers Stellungnahme, im zweiten Band fruchtbar aufnahm und um seine Expertise aus der Slawistik, die erst dabei war, in den Kanon der übrigen indogermanischen Philologien einzustimmen, weiter ausführte (Murko 1910: 79f.). Den Impuls hatte allerdings wiederum ein Wort gegeben, nämlich das mehrdeutige ukrainische Wort für „speisen, zu Tisch sitzen“ [, das] auch ‚Totenmahl halten‘ bedeutet“ (Murko 1910: 79, 127f.). Während Murkos Hausforschung primär Dinge im Blick hatte, spielten in diesem Aufsatz auch Jenseitsvorstellungen und Rituale – also ‚Sachen‘ im weiteren Sinn des Wortes – wesentliche Rollen (Murko 1910: 80, 87, 102f., 105, 107). Der wissenschaftliche Austausch erfolgte stärker mit der Romanistik und der klassischen Philologie (Murko 1910: 140f.; 157). Im Detail kamen auch Vergleiche aus der Völkerkunde sowie aus der Ur- und Frühgeschichte zur Sprache (Murko 1910: 110, 158). Unter den Gewährsleuten spielten Geistliche logischerweise eminente Rollen. Namentlich nannte der Philologe den serbischen Erzpriester M.[ihajlo] Mišić in Wien, seinen Amtsbruder St. Kovačević in Bihać sowie den katholischen Priester A. Kudrić am letztgenannten Ort, den Theologen M. Banjac aus Drvar, den katholischen Pfarrer B. Vidović in Livno, einen Militärkurator namens St. Obradović und den orthodoxen Geistlichen Miloš Vučenović in

Strmica, der über die orthodoxen Dalmatiner Auskunft gab (Murko 1910: 81–83, 91–93, 125). Einem Geistlichen sprach Murko auch dezidiert „sprachliche[n] Instinkt“ zu (Murko 1910: 145). Außerdem traten museale Arbeiten aus Bosnien, Bulgarien und vor allem, unter der Leitung von Sima Trojanović (1862–1935), aus Belgrad prominent hinzu (Murko 1910: 80f.; 81, 84, 125, 130). Interessant und innovativ ist auch der reiche Einsatz von photographischem Bildmaterial. Abgesehen von einem eigenen Foto (Murko 1910: 121), das kaum ins Gewicht fällt, stammten die meisten Abbildungen aus der Forschungsliteratur und sind reproduzierte Photographien. Einen Sonderfall bildet eine Abbildung, die als Foto vom ethnographischen Museum in Belgrad zur Verfügung gestellt worden war, und vom Grazer Architekten Franz J. Thier abgezeichnet wurde (Murko 1910: 130); auf diese Weise sollten wohl markante Momente herausgearbeitet werden. Gleicher Provenienz war eine Zeichnung, die Nikola Zega (1863–1940) als „Museumzeichner“ zugeschrieben wurde (Murko 1910: 131). Murkos letzter Beitrag, der in seiner Grazer Zeit in *Wörter und Sachen* erschien, brachte noch eine thematische Erweiterung. Mit den Bezeichnungen für Schröpfköpfe stieß er in heilkundliche und – teils über Formanalogien, teils über technologische Praxen – auch in technische Wissensgebiete vor, was mit der Rezeption der entsprechenden Sekundärliteratur aus der Medizingeschichte, der Geologie, der Paläontologie, der Mineralogie, der Montanistik und der Salzgewinnung einherging (Murko 1913a: 1, 39). Der performative Vorgang des Schröpfens und die dafür nötigen Dinge wurden detailliert beschrieben (Murko 1913a: 3). Legistische Schritte in Kroatien zur Zügelung des Schröpfens und gegen Kurpfuscherei wurden angesprochen (Murko 1913a: 2). Dieses Detail entsprach der Auffassung von Institutionen der Gesetzgebung als einer weiteren Auslegung des Terminus ‚Sachen‘. Mit dieser Abhandlung schließt sich auch gewissermaßen der Kreis, der von Murkos Realschulzeit über seine Auseinandersetzung mit Meringer bis zur Mitarbeit an der Zeitschrift nachgezeichnet werden kann: Murko reagierte mit seiner Abhandlung auf einen Aufsatz von Meringer über Schröpfköpfe im vorhergehenden Band (Meringer 1912b: 196f., Murko 1913a: 1); dieser wiederum war durch niemand Anderen angeregt worden, als durch Franz Ferk, Lehrer in Murkos Unterstufenzeit, der während einer Kur in Krapinske Toplice ein altertümliches Horn als Schröpfkopf aufgelesen hatte (Meringer 1912b: 195). Auch Murko bezeugte hier letztlich am Rande, dass ihm mitgebrachte Objekte vorgeführt wurden, wie etwa ein kleines Fass von Franz Ramovš (1890–1952) (Murko 1913a: 38, Murko 1929: 319).

Die Forschungen zur südslawischen Volksepik scheinen im Gegensatz zu den bisher besprochenen Verbindungen von Sprachwissenschaft und Sachforschung auf den ersten Blick hauptsächlich literaturwissenschaftlicher und rein philologischer Natur zu sein. Wie eng jedoch die Erforschung dieser literarischen

Manifestationen mit der Sachforschung zusammenhing, bezugte Murko selbst schon in der Mitte der 1900er Jahre:

Mir eröffneten sich [am Rande der Hausforschung] für die Interpretation der Volkslieder, speziell der epischen aus Montenegro, für das Verständnis der serbischen und kroatischen Belletristen, für die Erklärung der Bedeutungsübergänge im Lexikon und für das Etymologisieren überhaupt, sowie über den Gang der Zivilisation bei den Südslawen ganz neue Gesichtspunkte. (Murko 1905/1906: 129)

Wie stark der sachliche und kulturgeschichtliche Hintergrund war, über den sich Murko im Hintergrund Gedanken machte, zeigt das Gutachten zu Paul Strmšeks (1891–1965) Dissertation über *Die Waffen im slovenischen, kroatischen und serbischen Volksepos* (Doktoratsakt Strmšek). Über die Belege des Kandidaten hinaus, die vollends zur Approbation ausreichten, stellte der Betreuer in den Raum:

Als Waffe wäre noch zu nennen toljaga, tojaga (türk.), bakita (bei Cepelić öfters), baketa (nach Vuk Karadžić, aus it. bachetta) und das einheimische batina „Stock“, und zu erwähnen, dass auch Kämpfe ohne Waffen vorkommen (namentlich hrvanje). Wissenswert wäre auch eine Erwähnung der Waffen als Beute, der Namen für Kanonen, eine Zusammenstellung der epitheta ornantia für Waffen und eine noch grössere Berücksichtigung der sprachlichen Tatsachen.

Der letztgenannte Mangel scheint auch anzudeuten, dass Murko einen Schwerpunkt auf den Sachen in einer philologischen Dissertation duldet und somit der Verselbständigung der akademischen Sachforschung zuarbeitete.

Im gleichen Gutachten stellte Murko auch einen generellen Mangel in der Erforschung südslawischer Volksepik fest:

Die Scheidung in kroatische und serbische Volkslieder konnte sich nicht bewähren, weil die Sammler auf beiden Seiten das einheitliche Sprachgebiet berücksichtigten, die Lieder tatsächlich im Munde aller Konfessionen fortlebten und noch leben und ein Lied deshalb noch nicht kroatisch, beziehungsweise serbisch ist, wenn es mit lateinischen oder cyrillischen Buchstaben gedruckt und in Agram oder Belgrad herausgegeben worden ist. [...] Richtiger und ergiebiger wäre die Scheidung nach Landschaften (Kroatien, Dalmatien, Bosnien und Hercegovina, Serbien und Montenegro) [...] obgleich uns die Sammlungen dabei oft im Stich lassen, nach anderen historischen (z.B. die österreichische, venezianische und türkische Militärgrenze) und kulturellen (Mohammedaner, Christen) Einheiten, nach Ständen (Anführer, Soldaten, Hajduken) und nach Sängern. Z.B. fallen gewisse Ausnahmen im slowenischen Volkslied sofort weg, wenn man die Herkunft der betreffenden Lieder aus dem Gebiet der ursprünglich kroatischen Weiszkrainer und der nur sprachlich den Slowenen nahestehenden Kaj-Kroaten in Erwägung zieht.

Dieses Dokument, das nicht für die wissenschaftliche Öffentlichkeit bestimmt war, zeigt also einen in aller Offenheit hingeworfenen Problemaufriss, der in den Publikationen weniger klar und konzise thematisiert wird.

Der Dokumentation von Dingen durch die damals modernste Methode der Photographie entsprach die akustische Aufzeichnung der vorgetragenen Lieder mit dem Phonographen. Diese Inanspruchnahme zeitgenössischer Technik spiegelte auch Meringers Anregungen zur Untersuchung von Sprache mit akustischen Aufzeichnungstechniken wider (Meringer 1912a: 38). Das performative Moment gewann nicht zuletzt durch dieses Hilfsmittel an Bedeutung, und die Vorführenden kamen insgesamt stärker zu ihrem Recht; ebenso galt Murkos besonderes Interesse den Instrumenten und dem Aufführungskontext an Kommunikationsorten wie Kaffeehäusern und Marktplätzen sowie dem Publikum (Murko 1913b: 9–12, 15–28, 42–48, Murko 1915: 4–13, 21f.). Nur so wurde dem Literaturwissenschaftler klar, welche Interaktionen auftraten, und wie diese Konstellationen den Vortragsstil und die Wortwahl beeinflussten. Es handelte sich letztendlich um weit mehr als um das Sammeln von zu edierenden Texten und nicht nur um einen Vergleich verschiedener Versionen im Zuge einer sozusagen ‚klassischen‘ Edition.

Schließlich erfüllte Murko 1915 mit der wiedergegebenen Kritik am Ersten Weltkrieg und an den habsburgischen ‚Kolonialisten‘ par excellence das Postulat der Lebensnähe, das *Wörter und Sachen* auszeichnete (Murko 1915: 47). Von dieser Stoßrichtung wird weiter unten noch die Rede sein.

Murkos Lehre

Die Repräsentation von Murkos Interessen und Anliegen in der Lehre veranschaulicht, wie der akademische Lehrer danach trachtete, sein Wissen und seine Methoden an die nachfolgende Generation weiterzugeben (vgl. auch Murko 1951: 134f.). Die Lehrveranstaltungstätigkeit kann hier nur skizziert werden, bevor die Lehramtsprüfungsakten und die Doktoratsakten Details preisgeben werden (vgl. Vorlesungsverzeichnisse; zusammengestellt auch in: Prunč/Karničar 1987). Abgesehen vom Zyklus zur Geschichte der südslawischen Literatur las Murko auch schon im Studienjahr 1905/06 speziell zur *Volks poesie der Südslaven*. Dieser Schwerpunkt manifestierte sich aber vor allem in den Seminaren, in denen aktive Arbeit der Studierenden gefördert wurde; hier wurde der Anfang sogar schon im Wintersemester 1903/04 gemacht. Im Sommersemester 1909 gewährte Murko in Vorlesungen auch erstmals Einblicke in die *Slawische Volkskunde*. Schließlich trug der Philologe auch zur Fachgeschichte vor, indem er sich der *Geschichte der slavischen Philologie* zuwandte, wie dies zuerst im Sommersemester 1906 geschah. Als Slawist im umfassenden Sinn lehrte er auch regelmäßig tschechische, polnische und russische Grammatik (ab Wintersemester 1902/03 bzw. Wintersemester 1903/04 bzw. Wintersemester 1904/05);

ergänzend wurden in den darauf folgenden Sommersemestern Schlüsselwerke dieser Literaturen besprochen.

Die Weitergabe von Methoden lässt sich mithilfe von Dissertationsgutachten demonstrieren. Materialität, Performanz und Oralität zeigten sich in unterschiedlichen Zusammenhängen. Die bereits zitierte Dissertation über Waffen in der Volksepik (s. o.) veranschaulicht am deutlichsten die Anleitung zur Sachforschung (Doktoratsakt Strmšek). An Anatol Melnyks Arbeit über die *Enejda von Ivan Petrovyč Kotlarevskij* schätzte Murko den Einbezug der geselligen, performativen Rezeption bei „Gastmähler[n]“ (Doktoratsakt Melnyk). In Joseph Glonars (1885–1946) Dissertation stand die Performanz der Predigt im Mittelpunkt (Doktoratsakt Glonar). Bei Franz Ramovš wies Murko wohlwollend auf den Einbezug von phonetischen Aspekten und Feldforschung hin. Karten illustrierten vorbildlich die dialektale Topographie (Doktoratsakt Ramovš).

Themenvielfalt und forschungsgeleitete Lehre wurden aber nicht nur dem eigentlichen Wissenschaftsnachwuchs, sondern auch den zukünftigen Mittelschullehrkräften zuteil. Beide Gruppen verfügten daher über exzellente Kenntnisse und Fähigkeiten in der Wissensgenerierung. Seminararbeiten brachten bereits beachtliche Früchte (Karničar 2014). Nikolaus Omersas Seminararbeit hätte bereits Jahre vor dem Studienabschluss den Standard einer Abschlussarbeit für das Lehramtsstudium, einer sogenannten Hausarbeit, erfüllt, wie sein Lehrer gutachtete (Lehramtsprüfungsakt Omersa). Der Kandidat – über den Murko auch in seinen Memoiren launig berichtete (Murko 1951: 136) – ruhte aber nicht und brachte „neue Quellenfunde“ zu Tage. Schließlich wurde er aufgrund der Forschung zu dieser Thematik auch promoviert (Doktoratsakt Omersa). Dieser Doppelabschluss bildet eher die Regel als eine Ausnahme. Ein Doktorat verbesserte wohl einerseits die Anstellungschancen im Schuldienst, während primär wissenschaftlich Interessierte sich andererseits einen ‚Brotberuf‘ als zweites Standbein schaffen wollten. Dissertationen konnten zudem meist als Ersatz für Hausarbeiten anerkannt werden, und Hausarbeiten mündeten in tendenziell tiefer schürfende Dissertationen. Die Listen der von Murko begutachteten Dissertierendenleistungen und der von ihm geprüften Lehramtsstudierenden weisen daher zahlreiche Überschneidungen auf.²

² Es wurden nur Doktorate berücksichtigt, die vor oder während der Lehramtsprüfung erworben wurden.

Tabelle 1: Von Murko begutachtete Dissertationen³

Name	Titel	Jahr des Gutachtens
Barski, Ludwig	Die baltisch-slavische Doppelheit der Tiefstufe der sogenannten tert-Wurzeln und ihr Verhältnis zur indogermanischen Tiefstufe dieser Wurzeln.	1906
Bratina, Johannes*	Joannes Baptista a St. Cruce. Sein Leben und seine Werke.	1908
Breznik, Anton	Die Betonungstypen des slavischen Verbums.	1910
Bujas, Ramiro*	Die Betonung der čakavischen Mundarten in Dalmatien, auf den Inseln Istriens und im kroatischen Küstenlande.	1905
Čremošnik, Gregor*	Heldenzweikampf in den südslaw. Volksliedern.	1915
Glonar, Joseph*	Über das „Palmarium empyreum“ des P. Rogerius.	1910
Gorjanec, Martin	Morphologie des Verbums bei den ungarisch-slovenischen Schriftstellern.	1908
Kotnik, Franz*	Andreas Schuster - Drabosnjak. Sein Leben und Wirken.	1907
Kotnik, Johann	Der Dialekt von Dobrije.	1911
Kovačić, Max*	Der Brautraub bei den Südslaven.	1915
Lovrenčić, Josef*	Valentin Stanic und sein literarisches Wirken.	1914
Melnik, Anatol Johann*	Enejda von Ivan Petrovyč Kotlarevskij. Kritisch-analytische, literarhistorische Studie.	1916
Omersa, Nikolaus*	Die Wiedergeburt der slowenischen Literatur in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts.	1909
Ramovš, Franz*	Die gemeinslawischen reduzierten Vokale im Slowenischen.	1914
Schalfejew, Peter*	Die volkstümliche Dichtung A. V. Kol'covs und die russische Volksepik. Eine literaturhistorische Untersuchung. Mit zwei Beilagen: 1) Ausgaben der Werke Kol'covs und 2) Übersetzungen der volkstümlichen Lieder Kol'covs.	1909
Stojković, Marian*	Das Leben und das Wirken Bartolomäus Kašić (Cassius) 1575 – 1650. Ein Blatt aus der Geschichte der päpstlichen Gegenreformation in den südslavischen Ländern.	1907
Strmšek, Paul*	Die Waffen im slovenischen, kroatischen und serbischen Volksepos.	1915
Zupan, Vinko*	Anastasio Grüns Beziehungen zur slowenischen Literatur.	1908

³ *Erster Begutachter.

Tabelle 2: Von Murko vergebene Hausarbeiten bzw. anerkannte Ersatzleistungen⁴

Name	Titel	Jahr der Vergabe bzw. Anerkennung
Bujas, Ramiro	Die Betonung der čakavischen Mundarten in Dalmatien, auf den Inseln Istriens und im kroatischen Küstenlande (Dissertation).	1906
Carić des Vicko, Jakov	Der Dialekt von Svirče.	1905
Čremošnik, Gregor	Heldenzweikampf in den südslaw. Volksliedern (Dissertation).	1916
Ilsešič, Franz ^o	„von der südslavischen Akademie in Agram veröffentlichte Arbeiten des Kandidaten in serbokroatischer Sprache“	1910
Karlič, Peter ⁺	Osnutak „Maticе Dalmatinske“ i njezin nad do izdanja Narodnih pjesama (1865). (Gründung der „Matica Dalmatinska“ und ihr Wirken bis zur Ausgabe der Volkslieder).	1907
Kotnik, Anna Maria	Josipina Turnogradska, prva slovenska pisateljica. (J. T., die erste slovenische Schriftstellerin).	1911
Kotnik, Franz	Andreas Schuster - Drabosnjak. Sein Leben und Wirken (Dissertation).	1907
Kotnik, Johann	Der Dialekt von Dobrije (Dissertation).	1911
Miličević, Ivka	Sonet u starijoj dalmatinsko-dubrovackoj književnosti (na Hmelja izdanja Jugosl. akademije „Stari pisci hrvatski“). Das Sonett in der älteren dalmatinisch-ragusianischen Litteratur (auf Grund der von der südslavischen Akademie herausgegebenen „Stari pisci hrvatski“).	1911
Mlakar, Ludwig	Kritični pregled novejših študij o Prešernovi poetiki. (Kritische Übersicht der neueren Studien über Prešerens Poetik).	1913
Omersa, Nikolaus	Wiedergeburt der „Academia Operosorum“ unter der Regierung des Kaisers Joseph II. (Seminararbeit).	1905
Perić, Jelka (Helene)	Mustajbeg lički u povijesti i narodnoj pjesmi. (Mustaj Beg aus der Lika in der Geschichte und im Volkslied).	1911
Polovič, Johann	Evangelij sv. Mateuža v protestantovskem glagolskem „brvem delo Novoga Testamenta“ iz. l. 1562. (Das Matthäus-Evangelium in dem protestantischen glagolitischen „Ersten Teil des Neuen Testaments“ vom J. 1562.)	1906
Pretnar, Janko ^x	Linharta „Matiček se ženi“ in Beaumarchais-jev „Le Mariage de Figaro“. (Das Verhältnis von Linhart's „Matiček se ženi“ zu Beaumarchais' „Le Mariage de Figaro“).	1907
Rožič, Valentin ^{oo}	Kritičen pregled nazorov o starih Slovencih v slovenski književnosti od Linharta do Koseskega. (Kritische Übersicht der Ansichten über die alten Slovenen in der slovenischen Literatur von Linhart bis Koseski.)	1916
Stefanini, Vjekoslav	Utjecaj dalmatinsko-dubrovačke književnosti na Stanka Vraza (Einfluss der dalmatinisch-ragusaischen Literatur auf St. Vraz).	1902
Strmšek, Paul	Die Waffen im slovenischen, kroatischen und serbischen Volksepos (Dissertation).	1916

⁴ ^o Doktorat bei Štrelkelj und Krek; ⁺ Doktorat an der Universität Zagreb; ^x Doktorat aus Romanistik. ^{oo} Doktorat aus Geographie.

Omersas Hausarbeit war auch nicht die einzige mit hohem Stellenwert. Hervorragende Arbeiten wie jene von Jakov Carić des Vicko über dessen Heimatdialekt stellten laut Murkos Gutachten einen „wichtige[n] Beitrag“ zur Slawistik dar (Lehramtsprüfungsakt Carić des Vicko; vgl. auch Lehramtsprüfungsakt Polovič). Die Verbindung der Lehramtsausbildung mit ‚jungen‘ Fächern wie der Psychologie begünstigte sogar Innovationen. Der Kandidat Ramiro Bujas (1879–1959) beschäftigte sich im Lehramtsstudium aus den Hauptfächern Serbokroatisch und Philosophie mit einem sprachpsychologischen Problem. Der bekannte Philosoph und Psychologe Alexius Meinong (1853–1920) konstatierte einen „gelungenen“ „Versuch, die Betrachtungsweise moderner Gegenstandstheorie den einschlägigen Grenzproblemen der Sprachwissenschaft nutzbar zu machen“ (Lehramtsprüfungsakt Bujas). Mit den Fächern Geschichte und Geographie ergab sich regelmäßiger, allerdings weniger spektakuläre Zusammenarbeit. Die Kombination dieser Fachgruppe mit der Muttersprache bildete eine äußerst beliebte Variante des Lehramtsstudiums. Die nicht-philologischen Hausarbeiten waren dabei durchwegs mit dem sprachkulturellen Feld abgestimmt. Der Geograph Robert Sieger (1864–1926) verlangte beispielsweise eine Beschäftigung mit dem Karst (Lehramtsprüfungsakt Rožič). Der Historiker Raimund Friedrich Kaindl (1866–1930), der ebenfalls als ein Gründungsvater der Volkskunde gilt, beauftragte einen Kandidaten mit der Siedlungsgeschichte der Slawen in Ungarn, im Alpenraum und in Kroatien-Slawonien (Lehramtsprüfungsakt Strmšek). Ein Hauptfach-Französisist hatte andererseits eine Analyse der slowenischen Version eines Beaumarchais-Stücks durchzuführen (Lehramtsprüfungsakt Pretnar). Der synergetische Studienweg Gregor Čremošniks (1890–1958) kann schließlich anschaulich für das Zusammenwirken der Fachgebiete stehen (Lehramtsprüfungsakt Čremošnik). Aus Germanistik besuchte er Anton Emanuel Schönbachs (1848–1911) Lehrveranstaltung *Über das deutsche Volkslied*. Unter der Anleitung des Historikers Johann Loserth (1846–1936) beschäftigte er sich mit der Geschichte von Reformation und Gegenreformation. Zur gleichen Zeit hörte er Murkos Hauptvorlesung über die südslawische Literatur der gleichen Epoche. Es folgten noch die Vorlesungen über die Volkspoesie der Südslawen. Somit bestätigte sich jene Hoffnung auf enge Zusammenarbeit, die der Kommissionsbericht, der zu Murkos Berufung führte, nur punktuell gehegt hatte:

Murko's reiche Beziehungen zur Germanistik – er wollte zuerst Professor für deutsche Philologie an einer slavischen Universität werden – lassen ihn außerdem als für die Vertretung der slavischen Philologie an einer deutschen Universität besonders geeignet erscheinen. (Goldbacher/Meringer/Cornu/Luick/Schenkl 1902)

Murko als kritischer Intellektueller

Die Themen in Čremošniks Curriculum können auch von der Grundlagenforschung zur soziokulturellen Problematisierung des generierten Wissens führen. Politische, nationale Implikationen der Volksliedforschung sowie der Sachforschung wurden bereits beiläufig angedeutet. Aber auch die vom heutigen Standpunkt ‚unverdächtige‘ Befassung mit Reformation und Gegenreformation erregte zu Beginn des 20. Jahrhunderts noch Anstoß. Deutschnationalismus und Antiklerikalismus schöpften aus dem Arsenal der Forschungsergebnisse (Liebmann 1993: 294–300). Es verwundert vor diesem diffizilen Hintergrund nicht, dass Murkos Memoiren als eine Art Lebensbeichte von politischen Positionen durchzogen sind, und dass er teils offensichtlich apologetisch seine Rolle als guter „Jugoslawe“, sogar *avant la lettre*, übergewichtete (Murko 1951: 144).

Aus der chronologisch entgegengesetzten Perspektive kann eine frühe Position zitiert werden. Murkos Verbindung mit der Welt außerhalb der Gelehrsamkeit fand sich nämlich schon in Anmerkungen im Rahmen der Sachforschung. Eindrucksvoll formulierte er am Ende seiner *Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen* in einer abschließenden Fußnote:

Es wäre im Interesse der allgemeinen Bildung und der Aufgaben der Intelligenz, wenn man auch der Jugend der Mittelschulen mehr Auge und Ohr für ihre Umgebung öffnete, z. B. durch Wahl entsprechender beschreibender Aufsätze anstatt geschichtsphilosophischer und anderer hochtrabender Aufgaben. Priester, Juristen, Ärzte und Techniker könnten vielmehr zum besseren Verständnis des Volkes, mit dem sie zu tun haben, mitbringen. Ich war oft erstaunt, wie wenig manchmal sehr gebildete Männer das Volk ihres Wirkungskreises kennen. Auf diese Weise kann auch eine Milderung sozialer und nationaler Gegensätze gefördert und eine gesunde Heimats- und Volksliebe gepflegt werden. (Murko 1905/1906: 129)

Murko nahm auch selbst das Heft in die Hand. In seinen Memoiren erwähnte er vor allem seine Aktivitäten im Grazer Slowenischen Lesesaal (Murko 1951: 156). Zudem sind wissenschaftskommunikative Ausführungen im Rahmen des *Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark* nachweisbar (Reiter 1908: 286–289), während der Philologe – überraschenderweise – an der Volksbildungsschiene der Grazer Universität, an den sogenannten „volkstümlichen Vorträgen“, nicht teilnahm. Interessant ist allerdings, dass der Slawist gewissermaßen ‚nach innen‘ eine *Einführung in das Studium der russischen Sprache* im Wintersemester 1904/05 und – bezeichnenderweise – seine erste Vorlesung über *Slawische Volkskunde* im Sommersemester 1909 auch „für Hörer aller Fakultäten“ ankündigte (Vorlesungsverzeichnisse). Im Ersten Weltkrieg fällt die von ihm selbst thematisierte aufklärende Schrift *Das Serbische Geistesleben* sicher am meisten ins Gewicht (Murko 1951: 152, Murko 1916a, Golob 2019: 70f.). Aber auch die

zustimmende Wiedergabe populärer Kritik an der Kriegsführung sowie an der habsburgischen Verwaltung Bosniens und der Herzegowina ist erwähnenswert:

der Handžar hat dem Gewehr Platz gemacht [...] und diesem folgte gar das Maschinengewehr. Heute gebe es keine Helden mehr, sondern pantolaši (Pantolonsträger), die Welt sei entartet [...], der Švaba habe alles nach seiner Art umgestaltet [...]. Das Volkslied lebte, solange man mit dem Gewehr zu tun hatte [...]. Früher lernte man aus den Volksliedern, wie ausdrücklich betont wird, auch die Kriegsführung; man wurde durch die Lieder auch zum Heldenmut angeeifert. Heute kann man niemanden zum Zweikampf herausfordern und an die Stelle des junaštvo (Heldenmut) ist disciplina getreten, denn heute gilt die Disziplin in gleicher Weise für Zehntausende. (Murko 1915: 47)⁵

Als einer von wenigen Wissenschaftlern antwortete der Slawist auch auf ein pazifistisches Rundschreiben. Dieses Versatzstück findet sich zwar in der Bibliographie, wird im Text der Erinnerungen aber nicht weiter ausgeführt (Murko 1951: 281). Der Wissenschaftler empfahl in diesem Plädoyer die Föderalisierung der Habsburgermonarchie auf der Basis der Wertschätzung jeder einzelnen Nation. Sicherlich aus eigener Erfahrung meinte Murko, dass Reisen, Schriften, Korrespondenz, intellektuelle Debatten und persönlicher Austausch die Wiederherstellung des vernetzten Vorkriegszustands herbeiführen könnten (Murko 1916b: 19f.). Dass diese Fürsprache nach 1918 und zumal nach 1945 nicht mehr zitierfähig war, versteht sich von selbst.

Resümee und Ausblick auf eine postmoderne Lesart des Grazer Oeuvres

Zum Ausklang sei festgehalten, dass Murkos Grazer Zeit eine Entfaltung innovativer Ansätze bedeutete. Die Volksepik begleitete Murko intensiv von 1908 bis in die 1930er Jahre und kann damit wie die Forschungen zu Sprache und Materialität, die ebenfalls in der Grazer Professur geformt wurden, als Lebensthema bezeichnet werden. Diese Innovationen wurden auch an Studierende weitergegeben. Murkos kritisches soziokulturelles Engagement kann kaum übersehen werden und wirkte weit über die moderne Wissenschaft hinaus.

Aus postmoderner Perspektive überzeugen die Ansätze Murkos als ‚turns‘ *avant la lettre*. Die in Graz betriebene Sachforschung lässt Anklänge an den ‚material turn‘ erkennen. Die kulturräumlichen Unterschiede, die Murko bei der Erforschung der südslawischen Volksepik identifizierte, wären gegenwärtig wohl Gegenstände von Untersuchungen unter den Vorzeichen des ‚spatial turn‘. Das

⁵ Bei den Auslassungen handelt es sich um die entsprechenden Originaltöne.

Interesse des Slawisten an Aufführungspraktiken würde vielleicht im Umfeld des ‚performative turn‘ platziert werden. Murko tritt in diesen Zusammenhängen freilich primär positivistisch hervor und partizipierte an der Erarbeitung der Grundlagen. Daher kann er zwar keinesfalls als theoriebildender ‚Urahn‘ gegenwärtiger Strömungen angesehen werden. Es überzeugt aber die Sensibilisierung für Problemstellungen und Forschungsfragen, wie sie noch im 21. Jahrhundert aktuell sind. Die Vielfalt dieser Anknüpfungspunkte kann zweifelsohne auch nur in transdisziplinärer Zusammenarbeit zwischen Wissenschaftsgeschichte, Kulturanthropologie sowie (nicht nur slawistischen) Sprach- und Literaturwissenschaften reflektiert werden.

Quellen aus dem Universitätsarchiv Graz

Vorlesungsverzeichnisse, Wintersemester 1902/03 – Wintersemester 1916/17.

Digitalisiert unter der Leitung Professor Alois Kernbauers, online unter: <https://archiv.uni-graz.at/de/bestaende/digitalisierte-bestaende/lehrveranstaltungsverzeichnisse-und-personalstaende-der-universitaet-graz-1811-1918/>, zuletzt eingesehen am 19. Dezember 2019.

Doktoratsakten Glonar, Joseph; Melnyk, Anatol; Omersa, Nikolaus; Ramovš, Franz; Strmšek, Paul.

Digitalisiert unter der Leitung Professor Alois Kernbauers, online unter: <https://archiv.uni-graz.at/de/bestaende/digitalisierte-bestaende/doktoratsakten-der-philosophischen-fakultaet-1872-1918/>, zuletzt eingesehen am 19. Dezember 2019.

Lehramtsprüfungsakten Bujas, Ramiro; Carić des Vicko, Jakov; Čremošnik, Gregor; Hauptmann, Franz; Omersa, Nikolaus; Polovič, Johann; Pretnar, Janko; Rožič, Valentin; Strmšek, Paul.

Personalakt Murko, Mathias.

Alois Goldbacher, Rudolf Meringer, Julius Cornu, Karl Luick, Heinrich Schenkl, Commissionsbericht für die Bes.[etzung der] Lehrk.[anzel] f.[ür] Slavische Philologie. Philosophische Fakultät, Zl. 440 ex 1901/02.

Bibliographie

Helmut ENGELBRECHT, 1986: *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*. Bd. 4: *Von 1848 bis zum Ende der Monarchie*. Wien: Österreichischer Bundesverlag.

Karin ESTL, 2017: *Franz Ferk (1844–1925). Ein Sammler in der Tradition des 19. Jahrhunderts*. Graz: Ungedruckte philosophische Dissertation.

Karl FRITSCH, 1906: Personalstand des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark im Vereinsjahre 1906. *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark* 42, I–XVI.

Andreas GOLOB, 2012: Mladostna leta v Mariboru. Dnevnik zoologa Karla Heiderja 1870–1873. *Zgodovina za vse* 19/1–2, 82–100.

– –, 2016: Universität und höheres Schulwesen. Einblicke und Ausblicke auf der Grundlage der Lehramtsprüfungsakten der Universität Graz 1865–1918. *Wissenschafts- und Universitätsgeschichtsforschung am Archiv. Beiträge anlässlich des Österreichischen Universitätsarchivkolloquiums, 14. und 15. April 2015, zu den Fragen: Historische Wissenschaftsforschung, Universitäten im gesellschaftlichen Kontext, internalistische Wissenschaftsgeschichte, Disziplinen- und Institutionengeschichte*. Ed. Alois Kernbauer. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt. 199–221.

– –, 2019: Foreign Language Studies at the University of Graz (Austria-Hungary) during the First World War. A Micro-Historical Exploration of Cultural War Responses. *War and the Humanities. The Cultural Impact of the First World War*. Ed. Frank Jacob, Jeffrey M. Shaw, Timothy J. Demy. Paderborn: Ferdinand Schöningh. 53–83.

Walter GRAF, 1975: Murko's Phonogramme bosnischer Epenlieder aus dem Jahre 1912. *Beiträge zur Musikkultur des Balkans I. Walther Wunsch zum 65. Geburtstag*. Ed. Rudolf Flotzinger. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt. 41–76.

Stanislaus HAFNER, 1972: Die Slavistik an der Universität Graz bis 1918. *Anzeiger für Slavische Philologie* 6, 4–13.

Ludwig KARNIČAR, 2014: Forschungsanfänge der Grazer Slowenistik. *Slowenen und Graz. Gradec in Slovenci*. Ed. Ludwig Karničar, Andreas Leben. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz. 267–285.

Richard v. KIENLE, 1932: Verzeichnis der Schriften Rudolf Meringers. *Wörter und Sachen* 14, V–VIII.

Maximilian LIEBMANN, 1993: Bewährung im österreichischen Kulturkampf. *Kirchengeschichte der Steiermark*. Ed. Karl Amon, Maximilian Liebmann. Graz-Wien-Köln: Styria. 256–308.

Fritz LOCHNER-HÜTTENBACH, 1976: *Das Fach Vergleichende Sprachwissenschaft an der Universität Graz*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.

Rudolf MERINGER, 1906: Wörter und Sachen IV. *Indogermanische Forschungen* 19, 401–457.

– –, 1912a: Zur Aufgabe und zum Namen unserer Zeitschrift. *Wörter und Sachen* 3, 22–56.

– –, 1912b: Lateinisch *cucurbita ventosa*, italien. *ventosa*, franz. *ventouse* „Schröpfkopf“. *Wörter und Sachen* 4, 177–197.

Rudolf MERINGER, Wilhelm MEYER-LÜBKE, Jooseppi Julius MIKKOLA, Rudolf MUCH, Matthias MURKO, 1909: Vorwort. *Wörter und Sachen* 1, 1f.

Matthias MURKO, 1905, 1906: Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen. *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* 35 (1905), 308–330; 36 (1906), 12–40, 92–129.

- –, 1909: Slov. suženj „Sklave“, muka „Marter“. *Wörter und Sachen* 1, 109–111.
- –, 1910: Das Grab als Tisch. *Wörter und Sachen* 2, 79–160.
- –, 1913a: Die Schröpfköpfe bei den Slaven. Slav. *baña, baňka*, lat. *balnea*. *Wörter und Sachen* 5, 1–42.
- –, 1913b: Bericht über eine Bereisung von Nordwestbosnien und der angrenzenden Gebiete von Kroatien und Dalmatien behufs Erforschung der Volksepik der bosnischen Mohammedaner. *Sitzungsberichte der Kais.[erlichen] Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-Historische Klasse* 173/3, 3–52.
- –, 1915: Bericht über eine Reise zum Studium der Volksepik in Bosnien und Herzegowina im Jahre 1913. *Sitzungsberichte der Kais.[erlichen] Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-Historische Klasse* 176/2, 3–50.
- –, 1916a: *Das Serbische Geistesleben*. Leipzig-München: Süddeutsche Monatshefte G.m.b.H.
- –, 1916b: Rundfrage des Verbandes ‚Para pacem‘ über das gegenseitige Verhältnis der Völker nach dem Kriege. *Verbandsmitteilungen* Mai 1916/3–4, 19f.
- –, 1929: Zur Geschichte der Heugabel (slav. *vidly*). *Wörter und Sachen* 12, 316–341.
- –, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Erich PRUNČ, Ludwig KARNIČAR, 1987: *Materialien zur Geschichte der Slawistik in der Steiermark*. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz und Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut.
- Hans Heribert REITER, 1908: Bericht der anthropologischen Sektion über ihre Tätigkeit im Jahre 1907. *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark* 44, 282–289.
- Leopold SCHMIDT, 1951: *Geschichte der österreichischen Volkskunde*. Wien: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst.
- Ruth SCHMIDT-WIEGAND, 1999: ‚*Wörter und Sachen*‘ als methodisches Prinzip und Forschungsrichtung, 2 Bde. Ed. Ruth Schmidt-Wiegand. Hildesheim-Zürich-New York: Georg Olms Verlag.
- Klaus von SEE, 1978: *Europäische Heldendichtung*. Ed. Klaus von See. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

RAZISKOVANJE IN POUČEVANJE V GRADCU – VLOGA MATIJE MURKA PRI USTVARJANJU ZNANJA NA UNIVERZI V GRADCU

Prispevek obravnava delovanje Matije Murka na Univerzi Karla in Franca v Gradcu med letoma 1902 in 1917, nato so ga kot rednega profesorja povabili na univerzo v Leipzig. Kot slavist je sodeloval na raziskovalnem področju *Wörter und Sachen*, pomembno pa je prispeval tudi k preučevanju ljudske epike pri južnih Slovanih, ki jo je obravnaval po primerljivih metodah. Glede na družbene in kulturnozgodovinske vidike znanosti je pri njegovem raziskovanju v ospredju povezovanje informacij, pridobljenih med različnimi sloji prebivalstva, in univerzitetnega znanja, kar po njegovem vodi do novih spoznanj. Na Murka je pomembno vplival Rudolf Meringer, ki je izdajal časopis *Wörter und Sachen* in z njim uveljavil razpravo

o različnih filoloških vprašanjih. Murko je bil soizdajatelj časopisa in tudi najbolj zvest posnemovalec Meringerjevih metodoloških novosti. Uveljavljal jih je pri univerzitetnem poučevanju, kot mentor pa jih je širil med znanstvenim podmladkom na univerzi ter med bodočimi srednješolskimi učitelji. Tedanje pogosto podcenjevano izobraževanje učiteljev je obogatil z intenzivnim povezovanjem jezikovnih in nejezikovnih vsebin. Murko je tudi zavzeto populariziral znanost in se jasno izrekal o političnih vprašanjih ob koncu avstrijske monarhije in v času 1. svetovne vojne. Tiskani viri, ki izkazujejo Murkovo dejavnost v Gradcu, so njegove razprave o raziskovanju predmetov in ljudske epike pri južnih Slovanih, biografski in spominski spisi ter arhivsko gradivo graške univerze. Med rokopisnimi viri so Murkovi zapiski v arhivski dokumentaciji doktorskih in učiteljskih študentov, ki jih hrani arhiv Filozofske fakultete na graški univerzi.

Matija Murko – poslednji romantik stroke?

Igor Grdina

Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana; AMEU-ISH, Kardeljeva ploščad 1,
SI 1000 Ljubljana, igor.grdina@zrc-sazu.si

Matija Murko je pri svojem raziskovalnem delu izhajal iz Miklošičeve zasnove slovanske filologije in zgleda svojih germanističnih profesorjev Richarda Heizela in Ericha Schmidta, vendar je to osnovo nadgradil v smeri primerjalnega preučevanja literatur. Pri organizaciji dela v stroki je zlasti v Pragi po prvi svetovni vojni izhajal iz načina dela Vatroslava Jagića. Pri tem pa je zavračal njegov politični konjunkturizem, ki je dosegel višek v govoru 18. junija 1896 na 4. seji cislajtanske delegacije za pogajanja z vzhodno državno polovico, ter vpletanje zasebnih interesov in osebnih razmerij v strokovna vprašanja.

Ključne besede: Matija Murko, Fran Miklošič, Vatroslav Jagić, seminar, slavistika, političnost

Den Ausgangspunkt für die Forschungsarbeit Murkos bilden Ansätze der slawischen Philologie von Miklošič sowie die Forschungstätigkeit seiner Germanistik-Professoren Richard Heinzel und Erich Schmidt, die er sich zum Vorbild nahm. Diese Grundlage bereicherte er durch die vergleichende Literaturwissenschaft. Die Organisation der eigenen Forschung regelte er nach den Arbeitsprinzipien von Vatroslav Jagić, dies insbesondere nach dem Ersten Weltkrieg, als er in Prag tätig war. Allerdings lehnte Murko seinen politischen Konjunkturismus ab; am stärksten erkennbar wurde dieser in der Rede Jagićs am 18. Juni 1896 bei der 4. Versammlung der cisleithanischen Delegation anlässlich der Verhandlungen mit dem östlichen Staatsteil. Ebenso nahm Murko eine deutlich ablehnende Haltung gegen jegliche Verwicklung von Privatinteressen und persönlichen Gegebenheiten mit fachspezifischen Fragen ein.

Schlüsselwörter: Matija Murko, Fran Miklošič, Vatroslav Jagić, Seminar, Slavistik, Politik

Razvoj slavistike kot moderne znanstvene discipline se je precej razlikoval od tistega, ki je oblikoval sodobno germanistiko ali romanistiko. Slednja se je razvila na podlagi zavedanja ter čedalje bolj sistematičnega registriranja in razlaganja razlik med latinščino ter jeziki, ki so izšli iz nje. Klasična gramatikalna in retorična tradicija, ki se je pri tem dala uporabljati brez prevelikih problemov, je postala njen dovolj solidni temelj. Kategorialni aparat je bil v romanistiki na prenekaterem območju raziskovanja dan in preizkušen. Dejansko se je s preučevanjem latinščine in iz nje izšlih jezikov odprla pot tudi k predstavi o možnosti

obče gramatike, ki je dosegla svoj prvi višek v okvirih kartezijanske galaksije z znamenito portroyalsko slovnico iz leta 1660 (Lancelot 2000).

Toda razlike med posameznimi jeziki so vendarle zastavljale tudi vprašanja o smiselnosti tovrstnih prizadevanj. Bilo jih je preprosto preveč in bile so pregloboke, da bi se jih dalo odpravljati zgolj kot anomalije ali lokalne specifičnosti.¹ Preučevanje posameznih jezikov je vsekakor ostajalo smiselno. Še več: celo krepilo se je. V različnih idiomih in njihovih strukturah so bila zaznavna tudi edinstvena razumevanja sveta, ki so ločevala posamezne narode (Humboldt 2003). Iskanje povezav med jeziki je zato ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja dobilo novo osnovo. Utemeljilo se je na komparaciji.

Znanstvena primerjalna sistematika, ki je povezala preučevanje posameznih jezikovnih prostorov in skupnosti v kompleksne discipline, se je potem razmeroma hitro uveljavila povsod po Evropi. Razlog za njeno porojenje je bila želja po odkritju skupnih indoevropskih značilnosti – po možnosti kar celotnega (prajezika velike večine prebivalcev stare celine. Historicizem, ki je bil le redko problematizirano izhodišče mišljenja v dobi modernizacije in napredka, je zaposlil tako zgodovino² in umetnost kot filozofijo in znanost. Da so si primerjalni jezikoslovci pot do končnega cilja začeli utirati na podlagi primerjav razvoja sorodnih jezikov – romanskih, germanskih in slovanskih – ni bilo nič čudnega. Historicizem je bil sinonim za navezanost na konkretnost. Razumevanje pojavov v njihovem temporalnem soodnosu je postalo samoumevno. In tudi mladogramatiki niso odstopali od dojemanja časa kot razvoja – so pa do raziskovalnih ciljev kanili priti po drugačnih poteh kakor njihovi predhodniki (Jakobson 2008: 118–121).

Germanistika je bila v nekoliko težjem položaju kot romanistika, saj ni mogla tako neposredno prevzemati gramatikalne in retorične tradicije latinske klasike. Po drugi strani pa je ravno to odpiralo prostor za inovativnost in za vzpostavljanje novih raziskovalnih paradigem. Ker se je nemški prostor lahko pohvalil z vrsto univerz in akademij v medsebojno tekmujočih deželah oziroma državah, je bilo načeloma precej prostora za vpeljavo germanističnih študij. Vendar to ni avtomatsko pomenilo njihovega razmaha: šele ko so bile nekatere že uvedene, so se razširile tudi drugam, k tistim, ki niso hoteli zaostajati.³

¹ Celo portroyalska slovnica, ki se je želela ustavljati le ob običajnih značilnostih in lastnostih jezika, jih ni mogla povsem obiti (Lancelot 2000: 282–289).

² Historicizem zgodovini kot stroki ni imanenten; preučevanje preteklosti je dolgo bilo »sedanjško«: šlo je za registriranje primerov ravnanja ljudi v določeni situaciji, pri čemer različnost časa ni bila pomembna za interpretacijo in dojetje dejanj oziroma dogajanj.

³ Značilno je Janez Žiga Valentin Popovič kot prvi profesor nemškega jezika na dunajski univerzi že prej deloval v severnejših deželah Svetega rimskega cesarstva, kjer se je germanistika gojila še v okviru retorične paradigme (Wiesinger 2015).

Slavistika ni imela tolikšne potencialne infrastrukture in središč kakor germanistika. Imperij Romanovih se je lahko v začetku 19. stoletja, tj. v prvi aleksandrinski dobi, pohvalil le s petimi univerzami. A tri od njih – tiste v Dorpatu/Tartuju/Jurjevu, Vilniusu in Kazanu – so bile namenjene (tudi) širjenju izobrazbe med neruskimi prebivalci carstva. Imele so izrazito državno poslanstvo. In šele ko je Avstrijsko cesarstvo odkrilo pomen vednosti o Slovanih – kar se je zaradi potrebe po okrepitvi vezi med krono in podaniki v naglo spreminjajočem se svetu zgodilo v času Dobrovskega in Kopitarja –, je moglo priti do podobnega tekmovanja ruskih ustanov z drugimi na slavističnem področju, kot je tedaj že nekaj desetletij obstajalo med germanističnimi središči.

A takšno stanje ni ustrezalo vsem. Kopitar je leta 1810 zapisal, da Avstrija ne more »prepustiti nege staroslovanščine izrojenim rokam Rusov« (Kopitar, Čop 1973: 50). Razlog za skrajno neprijazno označevanje potencialnih tekmecev je bržčas tičal v dejstvu, da je bil v habsburški monarhiji položaj slavistike zelo negotov. Problem je bila njena institucionalna infrastruktura. Modri abbe Dobrovský je zamenjal kar nekaj služb ter nihal med različnimi disciplinami, njegov slovenski občudovalec pa se je zaposlil kot cenzor in knjižničar. Kopitar je brez dvoma hotel avstrijske oblasti vzpodbosti k dejavnosti in pridobitvi prvenstva na naglo razvijajočem se znanstvenem področju. Takšno njegovo stališče je bilo patriotsko tudi v političnem smislu, saj je bila država Habsburžanov poseljena pretežno s Slovani. Zaradi zavedanja o njihovi številčnosti bi se oblasti v dobi »dobrega cesarja Franca«, ko je stališče podanikov zaradi vojn s Francozi postalo dovolj pomembno, morale zganiti.

Računi Jerneja Kopitarja za pospeševanje slavističnih študij so se vsaj deloma izšli. Leta 1811 – v času, ko je habsburška Vojvodina Štajerska mejila na Napoleonovo Ilirijo – je bila v Gradcu ustanovljena slovenska stolica. Malo kasneje, že po obnovi avstrijskega režima na Kranjskem in v sosednjih predelih, se je oblikovala tudi v Ljubljani, ki je bila v letih 1809–1813 prestolnica francoskih posesti ob vzhodnih jadranskih obalah. Tako so se katedram za češčino in poljščino v severnih kronovinah habsburške monarhije začela pridruževati nova poučevalna središča na jugu cesarstva.

Kopitar, ki ga je močno vznemirjalo vprašanje knjižnega idioma Konstantina Filozofa in Metodija,⁴ se je skozi zgodovino zazrl tudi k skupnemu imenovalcu slavistike. To je bilo razmeroma zgodaj, še v času, ko niti germanistika ni imela jasno definirane znanstvene koncepcije. Slednja je v njenem primeru lahko

⁴ Ob porajanju slavistike kot samostojne vede je bil knjižni jezik Konstantina in Metodija zanjo precej več kot sanskrt za indoeuropeistiko ali gotščina Wulfilove Biblije za germanistiko. Kot skupno izhodišče poznejših idiomov je bil še najbolj primerljiv z vlogo latinščine v romanistiki.

izhajala le iz zgodovine jezikov in njihove primerjalne obravnave. Slovanski prostor pa je imel poleg tega v veliki meri tudi dovolj jasno skupno duhovno izhodišče in korpus najstarejših besedil. Zato ni čudno, da je že Dobrovský izvedel njegovo znanstveno segmentacijo na podlagi zgolj jezikovnih kriterijev, ki jo je potem Kopitar precej previdno, nevpadljivo ter zadržano – eksplicitno v opombi k uvodu v svojo gramatiko, implicitno pa v celotnem njenem razpravljalnem delu – popravil (Kopitar, Čop 1973: 17, 18, 37).⁵ Pri tem se je naslonil na Schlözerjevo iz zgodovine izpeljano klasifikacijo Slovanov (Kopitar, Čop 1973: 9–12).⁶ Kopitarjeva poprava segmentacije Josefa Dobrovskega se je v znanstvenem svetu kmalu prijela – le da se je kajkavščina, ki ni bila več razumljena za težišče najzahodnejše jezikovne skupine na slovanskem jugu, čez čas začela šteti za del hrvaščine. A s tem se je le potrdila koncepcija Primoža Trubarja, ki je odločno zavrnil možnost, da bi izrazno ustreznost njegovih knjig presojal kak prebivalec zunaj meja Kranjske, Štajerske ali Koroške in njim pridruženih predelov (grofij, gospostev). Reformator je jasno označil mejo svojega knjižnega jezika, ki jo je v 19. stoletju uveljavila tudi pozneje porojena moderna filološka oziroma lingvistična znanost (Rajhman 1986: 55–57).

Tekmovalnost med slavistiko v habsburški monarhiji in Ruskem imperiju, ki je bila tako potencialno kot dejansko neizogibna – njen izraz je bilo seveda tudi Kopitarjevo nerazpoloženje do učenjakov iz carstva Romanovih –, se je v dobi Frana Miklošiča še okrepila. Avstrijska država je tedaj v glavnem zaradi daljnovidnosti arhitekta »tvornega konservativizma«⁷ grofa Franza Serapha Stadiona von Warthausna⁷ močno izboljšala svoj položaj. Miklošič je bil spričo strateškega mišljenja notranjega in prosvetnega ministra v Schwarzenbergovi vladi ob sami vpeljavi modernih študijev na dunajski univerzi imenovan za profesorja slavistike (1849), že prej pa je postal tudi dopisni član akademije znanosti v prestolnici ob lepi modri Donavi (1848) (Gostentschnigg 2018: 231). Ker se je tamkajšnje

⁵ Kopitar se je v uvodu v svojo gramatiko trudil opozoriti, da se bo ob podrobni raziskavi pokazalo, kako eno od narečij slovanščine ni hrvaščina z jezikom večinskega prebivalstva Kranjske ter manjšinskega Štajerske in Koroške. Dejansko je hotel spremeniti težišče in oznako te enote. Njegova slovnica je potem to tendenco v svojem razpravljalnem delu tudi uresničila.

⁶ August Ludwig von Schlözer je Slované na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in v Furlaniji videl brez ožje povezave z »Iliri«, ki jih je »odmeril«⁷ ozemlja Dalmacije, Slavonije, Hrvaške, Bosne oziroma Rame in Srbije.

⁷ Grof Stadion je bil že v predmarčni dobi pristaš reform; kot zagovornika konstitucionalizma – bil je arhitekt Oktroirane ustave z dne 4. marca 1849 – in kot človeka, ki je v narodih videl pravic vredne skupnosti, ga ni mogoče šteti med čiste konservativce. V vlogi cesarskega namestnika v Galiciji je aprila 1848 na svojo roko odpravil tlačanstvo. Nemara ga je najboljše šteti za konservativista, saj se je njegov državniški idealizem navdihoval pretežno pri tradiciji, vendar je sprejemal tudi novosti (Prijatelj 1955: 27–28).

slavistično središče v Kopitarjevi dobi izkazalo za vsestransko pomembno, z daljnovidnostjo obdarjeni avstrijski državnik za svojo odločitev, da je njegovo razvijanje perspektivno, ni rabil veliko časa. Med Srbi se je namreč polagoma prijemala Vukova reforma, ki jo je vsestransko podpiral Kopitar, dežela južno od Save in Donave pa je pozneje, v času kneza oziroma kralja Milana Obrenovića IV., postala povsem odvisna od uradnega Dunaja (Jelavich 1987: 131, Ljušić 2001: 182–183).

Vlada nad jezikom in ljudmi je bila tedaj v očitni korelaciji. Vezi s tradicijo, ki je bila med Srbi nedvomno prepletena s tisto v pravoslavni velesili Rusiji, so bile s spremembo koncepta knjižnega idioma vsekakor oslABLJENE. Po drugi strani so bile okrepljene tendence, ki so Vukove rojake vabile v krog srednjeevropskih pojmovanj in gibanj. Slednja so bila v prvi polovici 19. stoletja zaznamovana predvsem z romantiko in so poudarjala veljavo ljudskosti (Ivić 1986: 177).⁸ V srbskem primeru je to pomenilo opuščanje tradicije dotedanje učene kulture elite, ne pa tudi popolne prekinitve s preteklostjo, saj so tudi preprosti ljudje skozi pesmi, ki so se prenašale iz roda v rod, ohranjali spomin na srednjeveško zgodovinsko izročilo. Ob tem pa je treba poudariti, da je imperij Romanovih v slavistiki prav tako imel svoje adute – predvsem večje število univerz, za katere je bila slavistika oziroma njeni deli med najpomembnejšimi disciplinami.

Medtem ko je Kopitar za marsikatero svojo potezo iskal argumente v politiki, je dunajska slavistika pod Miklošičevo taktirko nastopala drugače – kot čista znanost. Tako si je pridobila kar najširšo vplivnost in nazadnje celo uspela preseči meje stroke. Posredno je krepila prestiž habsburške monarhije zunaj njenih meja.⁹ Oddaljenost dunajske slavistike od dnevnih sporov in spopadov je navsezadnje paradoksalno imela tudi politični učinek.¹⁰ To ni ostalo neopaženo

⁸ Romantika je prav zaradi emancipacijskega naboja v Srednji Evropi pomenila modernizacijo – kljub svoji zagledanosti v srednji vek. In prav sklicevanje na ljudskost je vodilo do njenega zavračanja v srbskem višjem sloju – tudi med politično proavstrijsko usmerjenimi veljaki. Toda v bistvenem smislu je romantika prostor južno od Save in Donave navezovala na kulturne amplitude Zahoda.

⁹ Nemara je bil najočitnejši pokazatelj uspešnosti slavistične paradigme Frana Miklošiča dejstvo, da je bil za profesorja na sanktpeterburško univerzo poklican njegov učenec Vatroslav Jagić. Slednji je postal naslednik Izmaila Ivanovića Sreznjevskega. Znanstveno prvenstvo vodilnega dunajskega slavista je na neki način priznal celo Jagić, ki je imel do svojega učitelja vse prej kot brezrezervno pozitiven odnos. To je še toliko bolj vpadljivo zato, ker je namigoval, da je Miklošičev rod le poslovenjen, saj naj bi dejansko izhajal od hrvaških ali srbskih priseljencev na Štajersko. Ob odsotnosti dokazov za takšne razlage je več kot očitno, da je Jagić svojega predhodnika štel za človeka z veliko znanstveno težo in ga je zato skušal prikazati kot nekakšnega rojaka (Jakopin 1997).

¹⁰ O paradoksalni politični razsežnosti nepolitičnih ustvarjalcev kulture v nemškem prostoru prim. Craig (1993). Gibanja in konstelacije v osrednji srednjeevropski deželi so seveda vplivala tudi na sosednje duhovne prostore.

na hodnikih oblasti: Miklošič je bil od leta 1862 dalje član Gosposke zbornice dunajskega Reichsrata, 1864 je bil povzdignjen v nosilca dednega viteškega naslova, 1889 pa je postal še tajni in dvorni svetnik, kar je pomenilo, da ga je bilo treba naslavljati z eksclenco.

Matija Murko je o svojem ožjem slovenskoštajerskem rojaku in profesorju ter njegovem odnosu do političnosti zapisal naslednje vrstice:

Miklošič je bil čist učenjak po vzgledu starih učenjakov; šlo mu je le za znanstveno nepristransko ugotovitev zgodovinskega razvoja, ni pa pripisoval takim znanstvenim resnicam pomena za sedanje življenje; to nam je razlagal n. pr. tako, da vprašanja Cirila in Metoda niso pomembna za današnje čase. (Murko 1951: 40)

Najvplivnejši med slavističnimi patriarhi je gotovo zavestno in z velikimi napori nastopal tako, kot je. Njegove korake je v marsičem vodil negotov institucionalni položaj slavistike. Dunaj se namreč dolgo časa ni mogel pohvaliti z idealnimi pogoji za razvoj filoloških ved: njihovi moderni seminarji – vključno z germanističnim – so bili zaradi čakanja na dograditev monumentalne univerzitetne stavbe na Ringstraße leta 1884 oblikovani razmeroma pozno (Murko 1951: 46). Slavistika dotlej ni imela čvrste infrastrukture. Miklošič je v prestolnici ob lepi modri Donavi ni samo simbolno poosebljal, temveč je bila tudi zares povsem odvisna od njega. Ni ji dal le temeljnih del, ki so ohranila znanstveno aktualnost še desetletja – v njih zbrano gradivo pa je trajne vrednosti –, ampak ji je tudi zagotavljal prostor pod soncem na zanjo nespregledljivo pomembnem območju med Sudeti in Galicijo ter vzhodnimi obalami Jadrana. Že zaradi negotovega položaja znanosti, ki ji je Miklošič predano služil, se ni mogel državljansko posebej izpostavljati. Časi pa niso bili lahki, saj je politika marsikdaj zelo trdo posegla v izobraževalni sistem. Ponižujoča kaznovanja profesorjev, ki so se jih lotile vlade z zelo različnimi predznaki, so postala dovolj običajno sredstvo zastraševanja državnih uslužbencev (Vošnjak 1982: 37, 343–345).

A treba je reči, da se je Miklošič kljub gojenju znanosti onstran politike znal precej dobro orientirati v okviru slednje. Je pa kot javna osebnost nastopal drugače, kakor so njegovi sodobniki, ki so se trudili z iskanjem historicističnih argumentov za tehtnost, potrebnost ali celo neogibnost takšne ali drugačne poteze v sodobnosti. Zelo politično je, denimo, bilo zavzemanje Frana Miklošiča za Zedinjeno Slovenijo v pomladi narodov.¹¹ Ko je ugotovil, da do uresničitve zamisli,

¹¹ Miklošič se je leta 1848 podal celo na odkrito politično potovanje v domovino, ki je potem pospešilo kristalizacijo idej o potrebi zavzemanja za Zedinjeno Slovenijo. Njegov molk o njej v dobi Bachovega neoabsolutizma in v času prevlade nemških liberalcev nakazuje realistično dojetje paralelograma sil. V tem času se je zato povsem posvetil znanosti, ki jo je skušal povsem ločiti od politike.

ki ji je posvetil najidealnejše misli, v tedanji konstelaciji sil ne bo prišlo, se je posvetil delu za knjižnojezikovno koncentracijo rojakov. Prav tako je značilno Miklošičevo zavedanje, da lahko ima njegovo stališče o neistovetnosti srbsčine in hrvaščine, ki ga je izrazil v drugi izdaji študije *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*, hude implikacije. Zato se je ob jasnem formuliranju lastnih pogledov vnaprej ogradil od mogočih političnih posledic svojih misli.¹² Prav tako ne gre spregledati Miklošičevega poudarjanja na realnih danostih utemeljenih povezav med ljudmi. V Gosposki zbornici dunajskega Reichsrata je 9. februarja 1882 nasprotoval mnenju nekega neimenovanega ogrskega državnika, da lahko Madžari vse, česar jim v kulturi manjka, najdejo pri Francozih in da niso usodno navezani na Nemce. Miklošič je pribil:

Gospoda moja! To je zmota. Obstajajo ljudstva, ki jih njihov zemljepisni položaj, njihova zgodovina in njihova majhnost ovirajo pri samostojnem ustvarjanju vsega, kar je potrebno za kulturo. Ta ljudstva se morajo pridružiti drugemu ljudstvu; toda ljudstvo, ki se mu morajo pridružiti, jim je dano z geografijo in zgodovino[.] (Stenographische Protokolle des Herrenhauses des österreichischen Reichsrates 1861–1918. VI. Legislaturperiode. IX. Session, 54. (Abend-)Sitzung am 9. Februar 1882, 772, 773)

Miklošič je bil v svojem nastopu zelo tenkočuten: s primerom, ki je zadeval Madžare v vzhodni državni polovici, je dejansko govoril o Čehih in njihovih prizadevanjih za delitev praške univerze po narodnostno-jezikovnem ključu. Nad cepitvijo ni bil videti niti malo navdušen. Pa vendar je nazadnje glasoval za ločitveni predlog cesarskega ministrstva pod vodstvom Francjožefovega zapupnika grofa Taaffeja, ki je hotel pomiriti narodnjake v deželi ob Vltavi ter jih prikleniti na svoj parlamentarni »železni obroč« (Jenks 1965: 51–89).¹³ Čeprav se je Miklošič zaradi svojih besed zdel blizu zagovornikom centralizma in zakonodaje konstitucionalnega značaja iz leta 1861 in 1867 (Suppan 1997: 29), ki so bili v veliki večini Nemci, je znal v odločilnih trenutkih podpreti Slovanom koristne proemancipacijske ukrepe desničarskih politikov, kar pomeni, da med *možem, ki se je v pomladi narodov ogreval za emancipacijo Slovencev in slovansko vzajemnost*, in vzorno uspešnim *univerzitetnim profesorjem* poznejšega časa ni popolnega nasprotja. Časi so se spreminjali in z njimi ljudje, toda ob prelomih so v življenju slednjih tudi stalnice.

¹² Miklošič se je v času zaostrovanja srbsko-hrvaških odnosov, ki ga je intenziviralo tedaj aktualno vprašanje pripadnosti Bosne in Hercegovine, zavedal, da bi lahko v njej in drugod srečujoča se sosednja naroda v njegovih pogledih našla izgovor za politično nerazumevanje. Zato je celo v jezikoslovni knjigi poudaril, da drug drugega potrebujeta (Murko 1951: 42).

¹³ Taaffejeva politika je dejansko bila emancipacijska, ne pa protinemška. Parlamentarna levica, ki je hotela ostati privilegirana, pa je opotekajoče širjenje jezikovne enakopravnosti dojemala kot sebi sovražno prizadevanje taktično zelo spretnega prvega ministra.

Čeprav se je Murko kot *raziskovalec* oblikoval v Miklošičevi šoli (Murko 1951: 40, 41) – slavista in rojaka sta si bila tudi človeško blizu, saj je ugledni profesor pred rigorozom svojega učenca obiskal celo v bolnišnici in mu položil na srce starodavno maksimo *Primum est vivere, dein philosophari*¹⁴ (Murko 1951: 49, 50) –, je kot *znanstvenik* že od vsega začetka sprejemal tudi pobude drugih profesorjev. Zanj sta bila še posebej pomembna germanista Richard Heizel in Erich Schmidt. Oba je zanimala predvsem literatura. Prvi se je posvečal zlasti starejšemu nemškemu in skandinavskemu slovstvu, drugega pa je raziskovalno vznemirjala novejša književnost in je kot tak na večer življenja postal tudi tretji predsednik častitljive Goethejeve družbe v Weimarju. To je bilo za Murka, ki ga k jezikoslovju usmerjen filološki koncept njegovega slavističnega učitelja ni zadovoljeval – v leta 1898 izdanem zborniku, ki je bil posvečen Heizelu, je značilno obravnaval literarna prizadevanja mladega Miklošiča¹⁵ (Murko 1951: 44, 45, 274; Murko 1962: 107–157) –, izjemno pomembno. Ker se je v času dunajskega študija več kot le na pol pripravljaj na germanistično univerzitetno kariero, kar je bila posledica dejstva, da ga je predsednik Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, kanonik Franjo Rački, nekoč opozoril na umanjkanje strokovnjaka tega profila na Francjožefovem vseučilišču v Zagrebu, je bil velik vpliv profesorjev za nemško književnost nanj razumljiv (Murko 1951: 48, 49).

Znanstveno izhodišče Matije Murka je bilo potemtakem najširše filološko, vendar zaradi izkušnje študija pri Heizelu in Schmidtu brez omejitev, ki so bile v smer moderne literature značilne za Miklošiča. Književnost si je po njegovi sodbi zaslužila enako poglobljeno raziskovanje kakor jezik in njegov razvoj, ki v 19. stoletju ni zaposloval samo lingvistov, temveč tudi filozofe (Fichte 1984: 369–384) in državnike (Gall 2011: 362–364). V svojih spominih je Murko nasprotoval Miklošičevi misli, da je za poznavanje in razumevanje sodobnih literarnih pojavov dovolj zgolj estetsko in kriticistično motrenje. Načelno je zavračal razumevanje raziskovanja književnosti, kakršnega je srečal pri svojem slavističnem učitelju, kot preozko; dejansko mu je očital premočno zaznamovanost s historicizmom. O Miklošiču je tako zapisal:

[R]omantičnim nazorom o narodni poeziji, zlasti o epiki, je ostal zvest do smrti. Zgodovine modernih slovstev Miklošič ni priznaval in je n. pr. mislil, da je za rusko literaturo treba filologije nekako do l. 1750., poznejša literatura je baje za estetike in kritike. Tudi v tem vprašanju je bil torej Miklošič pristaš starejših nazorov in se ni zavedal, da je treba tudi za izdajanje in razlago novih pisateljev filoloških znanosti in da se mora nasprotno starejša literatura razlagati v novejšem duhu. [...] Na drugi strani so bila pri Miklošiču predmet

¹⁴ V nemškem svetu je bila ta oblika aforizma v času Miklošičeve mladosti kar običajna; prim. *Allgemeine Zeitung für Chirurgie, innere Heilkunde und ihre Hülfswissenschaften* (1842: 24).

¹⁵ Murko se je v Heizelu posvečeni študiji o Miklošiču metodološko poklonil svojemu germanističnemu, tematsko pa slavističnemu profesorju.

študija starejših slovstev, zlasti tudi češkega slovstva, predvsem vprašanja rokopisov in njih filiacije. Civilizacija mu je bila sad dela vseh narodov, kakor so to dokazovale tudi njegove razprave o tujih besedah v slovanskih jezikih, o slovanskih prvinah v madžarščini, romunščini, v novogrščini in v albanščini ter o turških prvinah v južnovzhodnih evropskih jezikih. In tako je vzbudil Miklošič v meni zanimanje za različne kulturne pojave slovanskih narodov, in prav on me je opozoril na pomembno delo V[ictorja] Hehna »Kulturpflanzen und Haustiere bei ihrem Übergang von Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa.«¹⁶ (Murko 1951: 39, 40)

Značilno se tudi zdi, da je Murko prav tako poudaril svojo nefilozofskost,¹⁷ kar pomeni, da bi njegovo raziskovanje sodobne literature ne bilo vredno omembe, če bi ta sfera pripadala zgolj estetiki oziroma na njej slonečem kriticizmu in ne tudi slavistiki kot znanstveni disciplini. Razloga za to, da bi bila novejša književnost izločena iz slednje in torej obravnavana drugače kakor starejše slovstvo – tj. teksti, nastali do srede 18. stoletja –, ni našel, ker ni pristajal na lingvistični koncept filologije. Literatura zadnjih treh ali štirih generacij, ki za Miklošičev, na jezik kar najeksaktnije navezani tip slavistike ni bila zanimiva, je Murku spregovorila z mnogimi registri. Razkrivala mu je dinamične vzgibe in stanje duha v zgodovinsko opredeljeni dejanskosti, povezanost in razklanost ljudi ter stalnice in prelome v (ne)razumevanju pomenov in smislov. Murka so, skratka, zanimali jeziki in stvari. V tem ni bil osamljen. V graških letih se je, denimo, mogel vsakodnevno srečevati z romanistom Hugom Schuchardtom, ki mu kot goreč nemški nacionalist seveda ni mogel biti blizu, toliko bolj pa mu je utegnil biti zanimiv kot prodoren filolog, čigar misel je vznemirjalo razmerje med predmetom in njegovim poimenovanjem (Murko 1951: 141).¹⁸

Pri odločitvi Matije Murka za nadgradnjo in ne za petrifikacijo Miklošičeve koncepcije znanosti je gotovo imelo veliko vlogo zanimanje za ljudsko slovstveno kulturo, ki jo je preučeval ne samo v zapisih iz starih časov, temveč tudi v obliki, kakršno je imela v njegovem času. Tu meje med nekdanjostjo in sodobnostjo, ki bi bila odločilnega pomena za izpeljevanje sklepov, preprosto ni bilo. Ljudska

¹⁶ Pri obravnavi češke problematike Murko meri na Kraljedvorski in Zelenogorski rokopis.

¹⁷ Murko je kot študent slavistike in germanistike poslušal tudi predavanja herbartovsko usmerjenega misleca Roberta Zimmermana, ki je imel znaten posluš za literaturo – bil je namreč eden od ustanoviteljev Grillparzerjeve družbe na Dunaju. Tega svojega profesorja omenja v spominih z naklonjenostjo, vendar poudarja, da filozofa iz njega ni uspel narediti. Še manj zanimanja je pri Murku vzbudil Tomáš Guarrige Masaryk, ki je svoja predavanja utemeljeval na Comtovi misli (Murko 1951: 46).

¹⁸ Schuchardt je bil med lingvisti svoje dobe – tj. v času prevlade mladogramatikov – osamljen in ga sistematika zato pretežno uvršča med predstavnike »neodvisnih«¹⁸ jezikoslovcev. Značilno za njegovo strokovno odprtost se zdi zanimanje za Saussurejevo delo. Že med prvo svetovno vojno je bil Schuchardt eden prvih kritikov prelomnega *Tečaja splošnega jezikoslovja*. Prim. Schuchardt (1917), Seuren (2018: 20, 21).

kultura v slovanskem svetu na začetku 20. stoletja večinoma še ni otrdela, kakor marsikje na Zahodu (Burke 1991: 17), temveč je živela na enak način kot pred stoletji – v odvisnosti od trenutne situacije (Murko 1951: 142, 143). To je vplivalo na potrebo po nenehnem dopolnjevanju spoznanj, ki so bila preliminaristična, ne definitivistična. Murko vsekakor ni sodil med tiste znanstvenike, ki menijo, da si lahko skujejo raziskovalno orodje od sedaj na vekomaj. Temelje je imel čvrste, toda različna vprašanja so silila k dopolnjevanju in spremembam detajlov v rastoči celoti opusa.

Prav tako so na sprejemanje novejših književnosti za predmet slavističnih raziskav pri Murku vplivali zgledi iz germanističnega sveta, v katerem si je ta tematski kompleks že pridobil status neproblematičnosti. Sam je, denimo, pisal o zvezah med Goethejem in Češko (Murko 1951: 273). Ne gre pa spregledovati niti Murkovega upoštevanja slovenske stvarnosti: ker njegovi rojaki še niso imeli specializiranih znanstvenih listov, je svoje prispevke objavljal v literarnih glasilih – npr. v *Ljubljanskem zvonu* –, v katerih je prihajalo do povezovanja slovstvenih novitet s teksti o zgodovinski tematiki.¹⁹

Murko pa je v *Spominih* opozoril tudi na velik pomen Vatroslava Jagića za svoje znanstveno delovanje. Vendar je bil njegov vpliv nanj drugačen kakor Miklošičev, Heizelov ali Schmidtov: zadeval je organizacijo dela v stroki in širino obzorja, ne pa tudi temeljnih raziskovalnih načel. Murko je Jagiću vsekakor sledil pri oblikovanju seminarja, ki je omogočal univerzitetnim slušateljem vsestransko razgledanost.²⁰ Praška slavistika, ki je spričo zgodovinskih okoliščin – boljševiški prevrat leta 1917 je imel dolgotrajne posledice za znanost v Rusiji,²¹ razpad Avstro-Ogrske pa je Dunaj iz ene največjih svetovnih metropol naredil za malone obmejno prestolnico opotekajoče se in proti svoji volji neodvisne alpske republike (Zweig 1992: 324) – ter zaradi prizadevanj profesorjev in podpore

¹⁹ Murko je v *Ljubljanskem zvonu* leta 1901 objavil zelo pomemben prispevek *Misli k Prešernovemu življenjepisu*, ki je močno dvignil raven razprave o stikih avtorja *Poezija* z nemško romantiko ter ustvarjalci iz drugih obdobij in okolij. Glej v: Murko 1962: 15–32. V isti reviji je že leta 1897 objavil svoje habilitacijsko predavanje o prvih korakih ruskega romana, ki je bilo natisnjeno tudi v nemški verziji – v poluradnem listu *Wiener Zeitung* (št. 6, 9. januar 1897, 2–4; št. 7, 10. januar 1897, 9–12) – in v češkem prevodu. V začetku tega teksta se je značilno ozrl tudi po svoji sodobnosti (Murko 1897).

²⁰ O Jagićevi organizaciji dela na Dunaju je Murko zapisal: »[S]krbel [je tudi] za nadaljnjo izgraditev dunajskega slavističnega središča. Najprej je ustanovil seminar za slovansko filologijo; Miklošič namreč ni gojil ljubezni do seminarja, kajti v njem so baje slušatelji deležni 'drilla', slušatelji delajo v njem dolgo na malenkostnih nalogah in ne berejo velikih pisateljev, n. pr. kdo čita grške in rimske zgodovinarje? Jagić takih dvomov ni imel, ustanovil je takoj knjižnico, ki je naglo bogatela tudi po njegovih zvezah z znanstvenim svetom.« (Murko 1951: 54)

²¹ Eden najpomembnejših graditeljev in diplomatov Češkoslovaške republike Štefan Osuský je ne samo boljševiški prevrat, temveč tudi ruski duhovni razvoj štel za del protievropske revolucije (Osusky 1951).

politike postala mednarodno središče stroke, je morala vzpostaviti tudi primerno infrastrukturo.²² Murko se je prav zaradi Jagičevega načina dela v polni meri zavedal njenega pomena. Poskrbel je za to, da je imel praški slavistični seminar boljšo knjižnico od katere koli primerljive institucije na svetu in da je dobil mednarodno pomembna glasila (Murko 1951: 175–191).

A kljub temu se je Murku zdelo potrebno izrecno poudariti, da ni jagičevec (Murko 1951: 55). Čeprav mu je to kdo pripisoval, ker se je ukvarjal z enako tematiko kot Miklošičev profesorski naslednik – starejša obdobja književnosti na slovanskem jugu sta preučevala oba –, je bilo med njunima pristopoma k isti tematiki vendarle mnogo razlik. Kljub temu da je Murko vstopil v slavistiko preko jezikoslovnega filološkega dela (Murko 1951: 40), je bil pri obravnavah slovstva v polnem pomenu besede literarni zgodovinar in komparativist. Jagić pa je v tem tematskem okviru ostal lingvist, kar je bila tudi posledica njegovega strokovnega (samo)oblikovanja ob stari grščini in latinščini (Murko 1951: 55). Ne samo poudarki, temveč tudi način raziskovalnega dela in strategija tematizacije so bili temeljito drugačni. In dejstvo je, da je Murkovo raziskovanje starejše književnosti na slovanskem jugu zasenčilo Jagičevo. Ni bilo samo bolj ustrežajoče svojemu času, temveč tudi mnogo bolj vsestransko. Ko je prerok dunajske moderne Hermann Bahr v svojem *Dalmatinskem popotovanju*, v katerem je leta 1909 nemškemu govornemu področju odkril najjužnejše kraljestvo Francjožefove monarhije, pisal o dubrovniški književnosti, je zelo pohvalil izvrstnost Murkove obravnave slednje (Bahr 1991: 63). Glede na to da je prestolniški arbiter dobrega literarnega okusa poudaril znanstveno odličnost graškega profesorja, je bilo priznanje toliko večje. Mesto ob Muri je pred prvo svetovno vojno resda slovelo kot visokošolsko središče, vendar si nihče – niti cesar Franc Jožef – ni mogel zatiskati oči pred njegovo nacional(istič)no specifikom.²³ Univerza v Gradcu je hotela biti žarišče nemške znanosti, slavistika pa je bila na njej vsaj v začetku šteta za zelo neljubo politično zadevo. Imenovanja v njenem okviru so bila še bolj odvisna od ministrske (samo)volje kakor na drugih katedrah ondotne filozofske fakultete (Murko 1951: 132, 133).²⁴ Univerza v mestu ob Muri je Nemcem v

²² Očetje Čkoslovaške republike na čelu z »očkom« Masarykom so podpirali nakupe zasebnih knjižnic za biblioteko praškega slavističnega seminarja. Prav tako so oblikovali ruske katedre na Karlovi univerzi, saj so si predstavljali, da bo boljševiški režim nekoč propadel in bo treba s proevropsko mislečimi izobraženci zapolniti vakuum pri upravljanju prostranstev, ki so nekoč pripadala imperiju Romanovih (Murko 1951: 182–184), Lukes 1996: 277, 278).

²³ Murko v svojih spomilih poroča, da je Franc Jožef potem, ko mu je bil predstavljen kot novi profesor graške slavistike, dejal: »Ein sehr schwieriger Posten.« (Murko 1951: 130).

²⁴ Še huje je bilo na pravni fakulteti graške univerze, na kateri bi morala biti tudi predavanja v slovenščini. Kljub zagotovljenemu proračunskemu denarju do njih v dobi po sprejetju decembrske ustave, ki je sicer vsem narodom Cislajtanije zagotavljala enakopravnost, ni prišlo (Vošnjak 1982: 345, 346, 373, 374).

habsburški monarhiji veljala za izjemno pomembno postojanko v narodnostnem boju: šteli so jo za simbol svoje prisotnosti na cilajtanskem jugovzhodu.

Jagić pa je bil za Murka ob navdihu tudi problem. V posameznostih celo negativno svarilo. Pri Jagiću je prišlo do jasne težnje po privatizaciji slavističnih institucij. Res jih je v veliki meri oblikoval sam – to velja zlasti za osrednje glasilo in za dunajski seminar –, toda njihovo izrabljanje za dosego neznanstvenih ciljev je kmalu postalo moteče. Dolgoročno jih je celo vodilo v zaton, kajti zaradi uveljavljanja ne zgolj strokovnih kriterijev je prišlo do najrazličnejših pretresov in sporov. Od Jagićevega *Archiva für slavische Philologie*, ki je bil sprva vodilna slavistična revija, sta se odvrnila August Leskien in Aleksander Brückner. Ko se je na Dunaju zastavilo vprašanje Jagićevega nasledstva, pa je izbruhnil pravi boj, ki je spravljal v zadrego in začudenje profesorje z drugih področij, npr. emeritiranega klasičnega filologa Theodorja Gomperza (Murko 1951: 149).²⁵ Nazadnje je najprestižnejšo slavistično profesuro v prestolnici ob lepi modri Donavi dobil Milan Rešetar. A ne le v univerzitetnih krogih, temveč tudi na hodnikih oblasti je bilo marsikomu jasno, da je bila najmočnejša kvalifikacija tega raziskovalca srbske in hrvaške filološke problematike za zasedbo položaja, ki je presegal območje njegove strokovnosti, poroka z Jagićevo hčerko Stanko. Cislajtanski minister za nauke in vere, Karl državni grof von Stürgkh, je nemu od rektorjev graške univerze celo odkrito dejal: »Saj vendar ne moremo starega gospoda ločiti od njegovega zeta.« (Murko 1951: 159) In marsikdo je vedel, da je Jagić poprej naredil vse za tako rešitev vprašanja svojega nasledstva. V času, ko se je odločalo o tej sitni zadevi, je v svojem *Archivu* objavil ostro Čorovićevo kritiko Murkove študije *Geschichte der älteren südslawischen Literaturen*, ki je izšla v Leipzigu (Čorović 1911)²⁶ – da bi najnevarnejši favorit potencialni tekmeč ne ostal brez negativne publicitete. A dejansko je šlo le za predelavo teksta, ki je že prej zagledal luč sveta v *Srpskem književnem glasniku*, vendar ga je to renomirano glasilo objavilo zgolj zaradi interpersonalnih relacij: avtor zapisa je namreč bil svak urednika Jovana Sklerića.²⁷

Negativen zgled je bilo Murku tudi Jagićevo paktiranje s politiko. Res je dunajski profesor mislil, da bo mogočnike na hodnikih oblasti izkoristil za dosego svojih ciljev – zlasti za uveljavitev srbske oziroma hrvaške filologije na

²⁵ Jagić je bil zelo zainteresiran za vprašanje svojega naslednika na dunajski univerzi. Dekan njene filozofske fakultete ga je bil zato celo prisiljen kar naravnost opozoriti, da ne more biti v komisiji, ki razpravlja o njegovem bližnjem sorodniku – tj. o Milanu Rešetarju (Murko 1951: 235).

²⁶ Murko, ki je ugotovil, da so pripombe dejansko večinoma Jagićeve, je na to kritiko odločno odgovoril v posebni brošuri (Murko 1911).

²⁷ Murka je na to kritiko in okoliščine njene objave vnaprej opozoril profesor beograjske univerze Jovan Radonić, ki je sicer pripravil veliko izdajo dubrovniških listin (Murko 1951: 140).

Dunaju (Murko 1951: 116) –, vendar so nazadnje ti izrabili njegovo znanstveno avtoriteto za uveljavitev lastnih pogledov. Kakor Miklošič je bil tudi Jagić član Gosposke zbornice Reichsrata in je kot tak zelo odmevno nastopil 18. junija 1896 na 4. seji cislajtanske delegacije za pogajanja z vzhodno državno polovico (Murko 1951: 235). Tedaj je na presenečenje mnogih slavistov podprl stališča avstro-ogrskega finančnega ministra Bénija/Benamina Kállaya de Nagy-Kállaya o bosenskem jeziku in posredno tudi narodnosti. Madžarski poznavalec zahodnega Balkana je namreč skrbel za področja, ki jih je Avstro-Ogrska okupirala leta 1878 ter si je potem prizadeval za omejitev srbskega in hrvaškega vpliva na njih. Zato je poudarjal bosensko identiteto. Jagić se je kot lingvist profiliral kot njegov podpornik, pri tem pa je celo izzval veselost med poslušalci, ko je utemeljeval svoje stališče.²⁸ Za razliko od Miklošiča, ki je svoja Slovanom neljuba stališča izražal skrajno zastrto oziroma skozi eksemple o drugih, je njegov profesorski naslednik celo majal v stroki utrjena pojmovanja. Tako je 18. junija 1896 dejal, da imajo nekateri češčino v drugi od dežel krone svetega Václava kar za moravanski jezik (*Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates. Zweiunddreißigste Session. Budapest 1896*, 1896: 157)! Pozneje je Jagić pri pisanju svojih spominov moral prelitati kar nekaj črnila, da je pojasnil, kako se mu je zdelo poimenovanje jezika v Bosni in Hercegovini v primerjavi s kulturnocivilizacijskim napredkom, ki je zajel to deželo zaradi prizadevanj avstro-ogrške uprave za uveljavitev materinščine večine tamkajšnjega prebivalstva, nepomembno in provizorično (Jagić 1934: 146–148, 351–352).

Seveda pa Jagić nikoli ni mogel razložiti dobronamernosti svojih prizadevanj za relativizacijo enotnosti češkega jezika. S to svojo potezo je zelo pomagal nemškimi nacionalistom. Cislajtanska vlada Kazimierza Feliksa grofa Badenija je namreč imela namen, da v večini dežel krone sv. Václava vzpostavi stanje, ki ga je predvideval razvpiti 19. člen t. i. decembrske ustave iz leta 1867, toda Jagićevo operiranje z moravanščino je dajalo hraniva njenim nasprotnikom. Zato je bilo ob njegovih besedah obilo veselosti – a zagotovo ne pri slovanskih članih delegacije Reichsrata. Ko je vlada potem 5. aprila 1897 s posebnima odlokoma vpeljala popolno jezikovno enakopravnost na Češkem in Moravskem, so nemški nacionalisti začeli protestirati in jeseni dosegli cesarjevo nezaupnico ministrom, ki so imeli v parlamentu jasno večino (Bled 1990: 522–526). Odtlej v Cislajtitaniji ni bilo več dolgoročno stabilnega kabineta. Češčina vse do leta 1918 ni smela postati docela enakopravna nemščini niti na deželni ravni – kaj šele državni. In Jagić je celo zastavljal vprašanje njene enotnosti, ko je govoril o moravanščini! Za profesorja slovanske filologije je bila to strokovno herostratska, politično pa

²⁸ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates. Zweiunddreißigste Session. Budapest 1896*, Dunaj: Hof- und Staatsdruckerei, 1896: 156, 157.

odiozna poteza. Še zlasti zato, ker je bil Jagić doma iz vzhodnega dela avstro-ogrške monarhije, njegove misli o češčini na Moravskem pa so učinkovale v zahodni državni polovici. Proslavljeni dunajski profesor septembra 1896 pač ni delal usluge le svojemu sodržavljanu, finančnemu ministru Kállayu, temveč tudi nemškimi nacionalistom.²⁹ Najbrž prav zaradi tega po prvi svetovni vojni ni zapustil Dunaja – čeprav sta mu tako Češkoslovaška republika kakor Kraljevina SHS velikodušno ponujali roko in dajali vedeti, da sta pripravljeni pozabiti na njegovo nekdanje ravnanje oziroma slednjega obravnavati kot zgolj trenutno prisotnost mr. Hyda v telesu dr. Jekylla.

Potemtakem je mogoče reči, da je bil slavistični znanstveni prostor v času, ko se je v njem širše uveljavil Murko, zaradi zloglasnega Jagićevega delegacijskega govora že kontaminiran z dnevno politikom. V habsburški monarhiji nihče ni mogel nadaljevati Miklošičeve paradigme. Murko je zato napravil nekak kompromis: v stroki je nastopal kot čist znanstvenik, političnost pa je bila rezervirana za prostor okoli nje. To je bilo potrebno zato, da je slavistika imela svoj prostor pod soncem tudi v razmerah, ki ji niso bile naklonjene. Obe svetovni vojni sta bili zanjo hud preizkus.

Murko v spomilih razkriva, da s temeljno orientacijo v politični stvarnosti ni imel težav. Ko je izpolnjeval posamezne naloge za avstro-ogrsko zunanje ministrstvo, je nastopal zgolj kot poznavalec materije, ki je zanimala visoki naslov: prevajal je članke iz tiska slovanskih držav in pripravljaj referate o javnem mnenju v njih. To je bilo delo, pri katerem je bila politična nepristranskost ne samo zaželena, temveč tudi potrebna, saj so odločevalci le tako lahko dobili točno predstavo o dogajanjih onstran habsburških mejnikov (Murko 1951: 106–109, 116–118). Podobno je bilo tudi s pripravo referata o jugoslovanskem vprašanju, ki ga je za Ivana Žolgerja napisal v začetku leta 1915. Poudarjanje, da mora habsburška monarhija na slovanskem jugu poseči tudi po pozitivnih ukrepih, gotovo ni sodilo med stališča, ki bi lahko komur koli škodovala ali ga ovirala pri emancipaciji: dejansko je šlo za zagovor interesa dolgo časa zapostavljenih ljudi in opominjanje na dejstvo, da ima država tudi kulturno-civilizacijski smisel obstajanja (Murko 1951: 151).³⁰ Na raven Jagićevega delegacijskega govora se

²⁹ Murko tega dejstva v svojih spomilih ni hotel izkoriščati za obračunavanje z Jagićem, čigar večer življenja je bil zatemnjen z uradno nehvaležnostjo, saj ga avstrijski Nemci niso obravnavali tako, kot bi šlo zaslužnemu ordinariju prestolniške univerze. Tudi pomena govora iz leta 1896 slovenski pričevalec ne skuša potencirati, vendar gre tu le za kavalirstvo. Jagićev tedanji nastop je imel velik pomen, saj je šlo za besedo učenjaka, ki je veljal za čistega znanstvenika in ne za politično prenapetega profesorja (Murko 1951: 235, 236).

³⁰ Ne gre spregledovati, da Žolger leta 1915 še ni bil minister in da je kljub avtorstvu pravno relevantnih študij dosegel položaj rednega profesorja na dunajski univerzi šele v času smrtne agonije avstro-ogrške monarhije.

Murko ni spustil nikoli. Niti v trenutku skrajne ogroženosti, ko so ga gestapovci spraševali o odnosu do generalskega puča 27. marca 1941 (Murko 1951: 257, 258).

Sam Murko je bil zagovornik slovanske vzajemnosti in se v običajnih razmerah kot državljani ni bal v javnosti nastopati v vlogi njenega zagovornika. To je praviloma počel v okviru društvene dejavnosti. Tako si je v svojem praškem obdobju učinkovito prizadeval za vsestransko sodelovanje med Češkoslovaško republiko in Kraljevino SHS/Jugoslavijo.³¹ V ne vedno neproblematičnih razmerjih med prebivalci različnih jezikov v Masaryk-Beneševi državi (Heimann 2011: 54–56, 74, 75) je pokazal mnogo takta. Kot najuglednejši predstavnik stroke je tenkočutno vodil prvi kongres slovanskih filologov in je del zborovanja organiziral tudi na Slovaškem; tam je govoril tako, kot odločujoči praški oziroma vladni faktorji, ki so prisegali na centralizem, niso znali (Murko 1951: 209). Tragično leto 1938, ki je uničilo Prvo republiko, in katastrofa marca 1939, s katero je bila tudi njena šibka naslednica zbrisana s političnega zemljevida Evrope, sta potrdila tehtnost njegovih misli.

Takšno ravnanje pri Murku ni bilo samo stvar osebne diplomatske veščine, temveč tudi misli o tem, kakšne naj bodo razmere, v katerih se bo slavistika, kakršno je zagovarjal že od svojega vstopa v svet znanosti, kar najhitreje in najboljši na široko razvijala. V habilitacijskem predavanju je namreč povsem jasno očrtal temeljno zasnovo stroke, s katero se je identificiral še na večer življenja. V *Spominih* je ta programski nastop evociral docela afirmativno:

Hotel sem [...] pokazati, kako si predstavljam primerjalno slovansko slovstveno zgodovino po strogo filološki metodi. Slovanski narodi niso v zgodovinski dobi niti po kulturni strani nikdar tvorili celote in je tudi ne bodo, kljub temu je bilo med njimi vselej toliko in tako živahnih vzajemnih stikov, da bosta pravilno poznanje njihove preteklosti kakor tudi preudarna sodba o njihovi prihodnosti dosegli jasnost, če bomo stopili po primerjanju slovanskih jezikov tudi na pot primerjanja slovanskih slovstev. Predavanje sem zaključil s svojim programom, ki je še dandanes aktualen (seveda s spremembo kraja). ‚Zlasti pa mora biti naloga takšnega vseučilišča, kakršno je dunajsko, da varuje slavistiko čezmernega razkosanja in plitvosti, manjše slovanske literature pa čezmerne domišljavosti in osamljenosti, ki bi se lahko pojavila tedaj, kadar bi znanje velikih kulturnih jezikov sploh pojenjalo. Od te naloge bi imelo dunajsko vseučilišče vsestransko korist.‘ (Murko 1951: 116)³²

Dejansko je Murko hotel napraviti literarnovedno nadgradnjo Miklošičeve, k jezikoslovju usmerjene filologije, pri tem pa je želel biti tudi dedič Jagičevih

³¹ Prvi češkoslovaški predsednik Masaryk je Murku položil na srce tudi vzpodbujanje sporazumevanja med Srbi in Bolgari, vendar pri tem slavistični patriarh zaradi nespravljivosti v Beogradu ni zabeležil uspeha (Murko 1951: 182, 250–258).

³² Prim. tudi Murko (1897: 212).

organizacijskih prijemov.³³ V Pragi je bil po prvi svetovni vojni najbližje uresničtvi svoje zamisli, vendar jo je vsaj deloma že moral korigirati: postal je zgolj profesor za južnoslovansko problematiko. Celovitost slavistike, ki je zanj za zmerom ostala kar najširše pojmovana filologija, je poskušal zagotoviti s kongresi. Noben seminar ni bil več dovolj širok, da bi prevzel to nalogo. Ideja o slavističnih zborovanjih ni bila nova, saj je bila dovolj jasno artikulirana že pri Janu Kollárju, njena uspešna uresničitev pa. In bila je nezgrešljivo povezana z Murkovimi naporji (Murko 1951: 206). Čas je pokazal, da je že sama izvedba takšnih srečanj zelo težavna in odvisna od realizma organizatorjev v hitro spreminjajočih se političnih konstelacijah. V tem smislu Murko nikakor ni bil romantik, temveč v stvarnosti ozemljen znanstvenik.

Po drugi strani pa je imel zadnji v vrsti patriarhov slavistike v svoji osebnosti tudi drugačne pramene. Pri tem ne gre misliti samo na zagovarjanje pomena sorodnosti jezikov³⁴ in slovanske vzajemnosti,³⁵ temveč predvsem na koncepte in metode znanstvenega dela. Vseobsežne slavistične celote zaradi logike raziskovanja, ki je vodila k specializaciji, ni bilo mogoče obdržati niti v okviru primerjalne paradigme.³⁶ Celo Roman Jakobson, ki je bil med slavisti naslednje generacije raziskovalno najširši,³⁷ ni mogel imeti v svojem času niti približno takšne vloge, kot je bila značilna za vodilne predstavnike stroke od konca 18. do prve polovice 20. stoletja. S tem pa seveda ni rečeno, da so Murkove zamisli v dobi naglega razvoja informacijskih tehnologij obsojene na večno včerajšnjost. Vsaj nekatere metodološko neoporečne primerjalne raziskave na zelo velikih

³³ Zato ni čudno, da Murko v spominih Jagića vedno obravnava kot velikega slavista – kljub omenjanju njegovih političnih in »privatističnih« zdrsov.

³⁴ Pomen jezika in povezav na njegovi osnovi je v 20. stoletju nemara najbolj prepričljivo zagovarjal Franz Rosenzweig (Klemperer 2007: 6).

³⁵ Južnoslovanski vzajemnosti je Murko v *Geschichte der älteren südslawischen Literaturen* pripisal tudi historični temelj. Menil je, da je od Črnega morja do Furlanije nekoč bivalo enotno ljudstvo, ki se je šele v poznejših časih razcepilo na vrsto »debek«. Zato je tudi starejše književnosti, ki jim je namenil svojo študijo, raziskoval predvsem z vidika njihovega izhajanja iz enega vira, tj. iz starocerkvenoslovanskega slovstva. Vseslovanska vzajemnost pa se je po Murkovem mnenju pozneje utemeljevala na intenzivnosti medsebojnih vplivov duhovnih prostorov različnih narodov, o čemer je načelno spregovoril že v svojem habilitacijskem predavanju (Arnejc 1908).

³⁶ Na to opozarja tudi neuspeh koncepta komparativne jugoslavistike, ki ga je zagovarjal Jože Pogačnik. Niti mnogo manjši primerjalni okvir se torej ni mogel obdržati. Razlog za to v prvi vrsti ni bil zunanji, saj je politično angažiranih zagovornikov jugoslovanskega povezovanja v literarni vedi in lingvistiki še vedno precej, temveč notranji oziroma strokovni. Območje raziskovanja je bilo v Pogačnikovi dobi, ki je bila pretežno usmerjena k specializaciji in analizi, za izpeljavo metodološko neoporečnih sklepov preprosto preobsežno.

³⁷ Jakobson je s svojimi študijami o jeziku dejansko močno presegel območje slavistike, čeprav se po drugi strani nikoli ni odpovedal raziskavam v njenem okviru (Jakobson 2008).

korpusih sedaj že postajajo mogoče. Šele prihodnost bo torej pokazala, ali Murko s svojimi raziskovalnimi rezultati in vizijami zares dokončno sklepa vrsto slavističnih patriarhov ali pa je le most k njihovim novim nizom.

Literatura

Allgemeine Zeitung für Chirurgie, innere Heilkunde und ihre Hilfswissenschaften, 1842, 2/3.

Ivan ARNEJC, 1908: Dr. Murko M. Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen [!]. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5/3–4, 195–199.

Hermann BAHR, 1991: *Dalmatinsko putovanje*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Jean-Paul BLED, 1990: *Franc Jožef*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Peter BURKE, 1991: *Junaci, nitkovi i lude. Narodna kultura predindustrijske Evrope*. Zagreb: Školska knjiga.

Gordon A. CRAIG, 1993: *Die Politik der Unpolitischen. Deutsche Schriftsteller und die Macht 1770–1871*. München: C. H. Beck.

Vladimir ČOROVIĆ, 1911: Geschichte der älteren südslawischen Literaturen von Dr. M. Murko. *Archiv für slavische Philologie* 32, 275–281.

Johann Gottlieb FICHTE, 1984: *Izbrani spisi*. Ur. Darko Štrajn. Ljubljana: Slovenska matica.

Lothar GALL, 2011: *Wilhelm von Humboldt. Ein Preuße von Welt*. Berlin: Propyläen.

Kurt GOSTENTSCHNIGG, 2018: *Wissenschaft im Spannungsfeld von Politik und Militär: Die österreichisch-ungarische Albanologie 1867–1918*. Wiesbaden: Springer.

Mary HEIMANN, 2011: *Czechoslovakia. The State That Failed*. New Haven, London: Yale University Press.

Wilhelm von HUMBOLDT, 2003: *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Über die Sprache*. Wiesbaden: Forier Verlag.

Pavle IVIĆ, 1986: *Srpski narod i njegov jezik. Drugo izdanje*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Vatroslav JAGIĆ, 1934: *Spomeni mojega života. II deo (1880–1823)*. Beograd: Srpska kraljevska akademija nauka.

Roman JAKOBSON, 2008: *O jeziku*. Zagreb: Disput.

Franc JAKOPIN, 1997: Slavistična vrstnika Miklošič in Sreznjevski v Jagićevi osvetlitvi. *Slavistična revija* 45/1–2, 391–402.

Barbara JELAVICH, 1987: *Modern Austria: Empire and Republic 1815–1986*. Cambridge: Cambridge University Press.

William A. JENKS, 1965: *Austria under the Iron Ring 1879–1893*. Charlottesville: The University Press of Virginia.

- Victor KLEMPERER, 2007: *LTI. Bilježnica filologa*. Zagreb: Disput.
- Jernej KOPITAR, Matija ČOP, 1973: *Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Claude LANCELOT in drugi, 2000: *Port-Royal: Opća i obrazložena gramatika. Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal. Hrvatsko izdanje priredio i komentarom popratio Vojmir Vinja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Radoš LJUŠIĆ, 2001: *Istorija srpske državnosti. Knjiga 2. Srbija i Crna gora*. Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti. Ogranak u Novom Sadu, »Beseda«, Izdavačka ustanova Pravoslavne Eparhije Bačke, Društvo istoričara Južnobačkog i Sremskog okruga.
- Igor LUKES, 1996: *Czechoslovakia between Stalin and Hitler: The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Matija MURKO 1897: Prvi početki ruskega romana. *Ljubljanski zvon* 17/3, 151–155; 17/4, 207–212.
- –, 1911: *Zur Kritik der Geschichte der älteren südslawischen Literaturen. An die Leser des »Archiv für slawische Philologie«*. Ljubljana: Schwentner, 1911.
- –, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- –, 1962: *Izbrano delo*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.
- Stefan OSUSKY, 1951: *The Way of the Free*. New York: E. P. Dutton.
- Ivan PRIJATELJ, 1955: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895. Prva knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jože RAJHMAN, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Hugo SCHUCHARD, 1917: Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale [...] Lausanne 1916. *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie* 38, 1–9.
- Pieter SEUREN, 2018: *Saussure and Sechehaye: Myth and Genius. A Study in the History of Linguistics and the Foundations of Language*. Leiden, Boston: Brill.
- Stenographische Protokolle des Herrenhauses des österreichischen Reichsrates 1861–1918. VI. Legislaturperiode. IX. Session, 54. (Abend-)Sitzung am 9. Februar 1882* (govor viteza pl. Miklošiča), 771–773.
- Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates. Zweiunddreißigste Session. Budapest 1896* (govor delegiranca Jagića), 1896: Dunaj: Hof- und Staatsdruckerei, 156, 157.
- Arnold SUPPAN, 1997: Najnovejša avstrijska dela o slovenski identiteti. *Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas. Zbornik* (Historia. Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1). Ur. Dušan Nečak. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. 25–32.
- Josip VOŠNJAK, 1982: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Peter WIESINGER, 2015: Johann Siegmund Valentin Popowitsch als Professor für Deutsche Sprache und Wohlredenheit an der Universität Wien 1754–1766. *Jahrbuch für internationale Germanistik* 47/2, 45–74.

Stefan ZWEIG, 1992: *Die Welt von Gestern. Erinerrungen eines Europäers*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

MATIJA MURKO – DER LETZTE ROMANTIKER UNTER DEN FACHLEUTEN?

Matija Murko (1861–1952) entwickelte seine grundlegenden Forschungsansichten während des Studiums bei Fran Miklošič in Wien und ebenso am Vorbild seiner Germanistik-Professoren und Literaturforscher Richard Heinzel und Erich Schmidt. Der Ausgangspunkt für seine Forschungstätigkeit war das philologisch-vergleichende Paradigma von Fran Miklošič, welches er vor allem im Literaturbereich geltend machen wollte. Auch lehnte er die Gepflogenheiten der damaligen Philologie ab, die Sprachen anhand der älteren literarischen Texte zu erforschen. Die Grundlage für eine einheitliche Slawistik sah Matija Murko seit Anfang an in der gegenseitigen Beeinflussung der slawischen Völker und ihrer geistigen Räume; darin begründet war auch seine Forschungstätigkeit.

Die eigene Forschung regelte Murko nach den Arbeitsprinzipien des Slawischen Seminars unter der Leitung von Vatroslav Jagić, was vor allem zur Zeit seines Aufenthaltes in Prag zum Vorschein kam. Zugleich lehnte er das Engagement Jagićs in der Tagespolitik ab; dieses kam am stärksten zum Ausdruck in der Rede Jagićs am 18. Juni 1896 in der 4. Versammlung der cisleithanischen Delegation anlässlich der Verhandlungen mit dem östlichen Staatsteil, indem er die Bemühungen des Reichsfinanzministers Österreich-Ungarns Béni/Benjamin Kállay um die Stärkung der bosnischen Identität durch die Anerkennung der bosnischen Sprache unterstützte. Am selben Tag stellte Jagić auch die Einheitlichkeit der tschechischen Sprache in Frage, was dem deutschnationalen Einwand gegen die Gleichwertigkeit des Deutschen und des Tschechischen stark zu Hilfe kam. Derartige Verwicklungen von politischen und persönlichen Interessen mit fachspezifischen Fragen lehnte Murko entscheidend ab. Er selbst engagierte sich öffentlich-politisch immer argumentiert und nur unter Berücksichtigung der Slawistik-Interessen – in der Regel als Staatsbürger im Rahmen verschiedener Vereinigungen. Dazu äußerte er sich zurückhaltend und taktvoll in seinen Memoiren.

Matija Murko galt als heftiger Befürworter einer einheitlichen Slawistik; in diesem Sinne wirkte er zunächst im Universitätsseminar und dann auch bei slawistischen Fachversammlungen. Im Jahr 1929 übernahm er die Leitung des ersten slawistischen Kongresses und erwies sich dabei als realistisch denkender Mensch. Allerdings waren Ziele, die er sich gesetzt hatte, vorerst ziemlich romantisch – vor allem gilt das für die Ansichten zu einer slawischen Reziprozität und einer einheitlichen Erforschung der slawischen Völker, die jedoch zu Zeiten der ansteigenden Spezialisierungen und analytischen Zugänge in der Forschung eher unrealistisch waren. Hierzu stellt sich die Frage, ob die informationstechnologische Entwicklung und somit die Möglichkeit, umfangreiche Materialkorpora zu untersuchen, erneut slawistische Fragestellungen im Sinne einiger Ideen Murkos eröffnet.

Mathias Murko als Student der Germanistik und Slavistik an der Universität Wien

Gerhard Neweklowsky

Emil Mendegasse 15, AT 9073 Klagenfurt/Celovec,
gerhard.neweklowsky@aau.at

Matija Murko je študiral germanistiko in slavistiko na Univerzi na Dunaju med letoma 1880 in 1887 – doktoriral je leta 1885, nato pa je nadaljeval še pedagoški študij. Njegovi študijski poti lahko sledimo s pomočjo biografije in arhivskega gradiva dunajske univerze. Čeprav je napisal disertacijo pri germanistu Richardu Heinzlu, je najbolj spoštoval Franca Miklošiča. Med Murkovim študijem še ni bilo ustaljenega študijskega programa, zato je po lastni izbiri poslušal filozofijo, klasično filologijo in splošno lingvistiko. V razpravi je predstavljeno, s čim se je Murko ukvarjal med študijem. Izobrazba, ki jo je pridobil na dunajski univerzi, mu je omogočila uspešno mednarodno delovanje.

Ključne besede: Matija Murko, dunajska univerza 1880–87, študijski programi, germanistika, slavistika

The eminent Slovenian slavist Matija Murko went to the University of Vienna where he pursued German and Slavic studies between 1880 and 1887. He finished his PhD in 1885, and then continued his teacher training. We are able to track his academic programme thanks to his autobiography and his records in the archive of his university. Although he wrote his PhD with the Germanist Richard Heinzel, he admired most of all Franc Miklošič. At that time there were no stable academic programmes. Besides his main subjects Murko was interested in philosophy, classics, and general linguistics. The article aims at describing his academic activities as a student. His education at the University of Vienna laid the foundation for his later international academic career.

Key words: Matija Murko, University of Vienna 1880–87, academic programmes, German and Slavic studies.

Einleitung

Als Quellen für das Studienprogramm Murkos an der Universität Wien dienen: 1. seine Erinnerungen (Murko 1949: 38–61, Murko 1951: 38–63), 2. der Personalakt M. Murko (AUW) und seine Studienbücher (Phaidra), 3. die Vorlesungsverzeichnisse der Universität Wien zwischen 1880 und 1887.

Mathias Murko kam 1880 nach Wien, um hier Germanistik und Slavistik zu studieren. Die Voraussetzung für die Immatrikulation an der Universität war – damals wie heute in Österreich – ein Maturazeugnis. Die 1. bis 4. Klasse Gymnasium absolvierte er von 1872/73–1879/80 am Steiermärkischen landschaftlichen Unterrealgymnasium in Pettau (Ptuj), die 5.–8. Klasse am k. k. Staatsgymnasium in Marburg (Maribor), wo er die Matura ablegte. Er wurde am 10. Februar 1861 in Tristeldorf bei Pettau in der Steiermark (Drstelja pri Ptuj) geboren. In seinem Nationale (Studienbuch) ist kein Geburtsdatum angegeben, doch steht dort in seinem ersten Semester 19 ½ Jahre. Seine Altersangabe erhöht sich entsprechend mit jedem Semester. Ab dem 12. Semester lautet die Eintragung Dr. Mathias Murko. Desweiteren wurde eingetragen: Muttersprache slovenisch, Religion katholisch, Wohnort VIII., Wickenburggasse 15, I. Stock. Seine Adresse wechselte häufig. So wohnte er im 2. Semester in Wien III., Hauptstraße 32, II. Stiege 35, im 3. und 4. Semester III., Hetzgasse 93. III. 13, vom 5. bis zum 8. Semester III., Kollergasse 7. III. 19, im 9. und 10. Sem. VIII. Molkergasse 4. I. 4, im 11. und 12. VIII. Langegasse 50. I. 17 und im 13. und 14. Sem. VIII., Wickenburggasse 3, 2. St. II. 23. Seine Unterkünfte befanden sich somit im 3. und 8. Wiener Bezirk. Murkos Vater war Martin Murko, Keuschler, in St. Urban bei Pettau, ab dem 4. Semester steht jedoch meist Grundbesitzer. In den beiden ersten Semestern ist kein Stipendium eingetragen, dagegen finden wir vom dritten bis zum 10. Semester die Eintragung: Genießt ein Gräfliches Windhagen'sches Stipendium im Betrage von 315 fl. (Gulden).¹ Vom 11. bis 13. Semester gibt es keine Eintragung, im 14. und letzten Semester jedoch: Staatsstipendium in der Höhe von 300 fl. des Ministeriums für Cultus und Unterricht. In seinem ersten Semester war er von Inskriptionsgebühren ganz befreit. In den folgenden Semestern hatte Murko Inskriptionsgebühren zu bezahlen; diese beliefen sich je nach Stundenanzahl auf ca. 18 bis 25 fl., in den höheren Semestern waren sie deutlich niedriger, da er nicht mehr so viele Vorlesungen inskribieren musste.

Warum Murko Wien als Studienort wählte, und nicht Graz, die Hauptstadt seines Kronlandes Steiermark/Štajerska, erklärt Murko so: teils um Miklosich zu hören, teils aber auch wegen der Hauptstadt Österreichs Wien, zu der die Slovenen eine besondere Beziehung und Sympathie hätten. Er rechnete aber auch damit, dass er in Wien leichter Geld verdienen konnte. Dies geschah durch Nachhilfeunterricht und durch wissenschaftliche Aufträge bei Miklosich (Murko 1949: 38, 1951: 38).

¹ Das Stipendium erhielt Murko durch Vermittlung des Rechtsanwalts Dr. Dominkuš aus Maribor. Dieser empfahl Murko dem Baron Goedel-Lannoy, zweitem Vizepräsidenten des Herrenhauses, der die Slovenen des Marburger Bezirks vertrat, und erreichte für Murko beim Ministerium für Unterricht und Cultus ein Stipendium das Grafen Windhag (so berichtet Murko 1949: 38, bzw. 1951: 38). Zum Stipendium vgl. Kraft (1937).

Murko wählte die Germanistik als Studienfach, weil ihn sein Gymnasialprofessor Franz Lang dafür begeisterte. Sein Slovenischlehrer Janez Majciger, Schüler Miklosichs, weckte sein Interesse für Slovenisch und die slavische Wechselseitigkeit (Murko 1949: 30, 1951: 30). Als sich Murko im J. 1880 inskribiert hatte, betrachtete er zwar Slavistik und Germanistik als seine Hauptfächer, betrieb aber dabei auch klassische Philologie, da er diese zunächst als Nebenfach für seine künftige Lehramtsprüfung ansah (Curriculum vitae 1885, hier im Anhang, AUW). Für das Doktorat galt damals die Regel: Nebenrigorosum aus Latein und Griechisch. Beim Lehramt war es ähnlich: neben dem Hauptfach sollte das Lehramt aus diesen Fächern für die Unterstufe gemacht werden. Diese Kombination war aber nicht in Murkos Sinn: Er wollte das Doktorat aus Germanistik machen und das Nebenrigorosum aus Slavistik. 1885 richtete er ein Gesuch an das Professorenkollegium, das ihm diese Kombination ermöglichen sollte (AUW, 2. April 1885), was ihm auch genehmigt wurde.

Murkos Vorlesungen und Übungen

Das erste Semester

Im WS 1880/81² hörte Murko 5 Wochenstunden bei Miklosich, und zwar *Altslovenische Grammatik* (3 St.) und *Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen* (2 St.); aus Germanistik *Geschichte der älteren deutschen Literatur* (4 St.) und *Mittelhochdeutsche Übungen* (2 St.) bei Professor Heinzl, ferner *Geschichte der deutschen Literatur von Klopstock bis Schiller* bei Professor Erich Schmidt (2 St.) und die *Epen des Heldenbuches* bei Dozent Seemüller (2 St.). Dazu kommt eine Reihe von Lehrveranstaltungen aus der klassischen Philologie, drei Wochenstunden aus Latein und drei aus Griechisch sowie noch freiwillig *Lectüre des Menteur von P. Corneille* bei Adolf Mussafia. Insgesamt waren das 25 Wochenstunden, ein sehr umfangreiches Programm. Natürlich wissen wir nicht, was Murko tatsächlich gehört hat. Allerdings geht aus dem Curriculum vitae hervor, dass er die Vorlesungen von Miklosich wie auch die Geschichte der älteren deutschen Literatur kolloquierte. Dazu muss man sagen, dass es Studienpläne im heutigen Sinne nicht gab, dass Kolloquien freiwillige Prüfungen waren, die jedoch nötig wurden, wenn man ein Stipendium erhalten wollte. Murko beschreibt, wie er bei Heinzl nach seinem ersten Semester die

² Gemäß dem Nationale für jedes Semester und den Vorlesungsverzeichnissen der Universität Wien in den Jahren 1880/81–1887 (im AUW). WS = Wintersemester, SS = Sommersemester, St. = Stunden pro Woche.

Prüfung aus der *Historischen Grammatik der deutschen Sprache* ablegte, und zwar ging es um die Syntax des Gotischen, Althochdeutschen, Mittelhochdeutschen und Neuhochdeutschen. Dies war das vierte Semester eines Zyklus, so dass Murko natürlich manche Voraussetzungen fehlten. Deshalb konnte ihm Heinzel nur ein „gut“ geben, obwohl er feststellte, dass sich Murko gut vorbereitet hatte (Murko 1949: 44, 1951: 43f.).

Miklosich stammte wie Murko aus der Steiermark, bildete sich bei Kopitar aus und war erster Professor der Slavistik an der Universität Wien (seit 1849) und führte als solcher die vergleichende Grammatik ein, Richard Heinzel (1838–1905) stammte aus Koper/Capodistria, wurde 1873 Professor für deutsche Sprache und Literatur. Er war Spezialist für die ältere Literatur und Sprache (ÖBL). Erich Schmidt (1853–1913) kam aus Jena und wurde 1880 Ordinarius für deutsche Philologie in Wien, welches er 1887 wieder verließ. Er war Literaturwissenschaftler und beschäftigte sich besonders mit Lessing (Höppner 2007: 182f.). Dozent Seemüller war Wiener Germanist und wurde später (1905) Nachfolger Heinzels (ÖBL).

Das slavistische Programm

Im Laufe seines Studiums hörte Murko alle Vorlesungen bei Miklosich: *Slavische Paläographie* und *Slavische Personen- und Ortsnamen* (SS 1881), *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen* (WS 1881/82), *Altslovenische Paläographie*, *Ausgewählte Capitel der slavischen Lautlehre* und *Slavisches Altertum* (SS 1882), *Erklärung slavischer Sprachdenkmäler* (WS 1882/83, SS 1883, WS 1883/84, SS 1884), *Über Stammbildung in den slavischen Sprachen* und *Nestor* (SS 1883), *Fremdwörter im Slavischen* (SS 1884), *Über slavische Philologie* (WS 1884/85).

Die *Erklärung slavischer Sprachdenkmäler* hörte Murko vier Mal. Es handelte sich dabei um die Interpretation älterer Texte. Über eine Reihe von Vorlesungen legte er auch wegen seines Stipendiums Prüfungen ab.³

Murko beabsichtigte, zuerst das Doktorat und anschließend die Lehramtsprüfung zu machen. Im Sommersemester 1885 wurde seine Dissertation positiv

³ Nach eigenen Angaben in seinem *Curriculum vitae* (AUW, s. Anhang): bei Miklosich *Altslovenische Grammatik*, *Vergleichende Stammbildungslehre*, *Slavische Paläographie*, *Vergleichende Syntax*, *Altslovenische Paläographie*, *Slavisches Altertum*, *Stammbildung in den slavischen Sprachen*, *Erklärung von Denkmälern* (zwei Semester), bei Heinzel *Geschichte der älteren deutschen Literatur* (zwei Semester), *Historische Grammatik der deutschen Sprache*, *Historische Syntax der deutschen Sprache*, *Kritik der Erklärung des Nibelungenliedes*, *Erklärung des Heljand*.

begutachtet, und die Rigorosen legte er bis in den Herbst ab. Bis 1885 hatte Murko alle nötigen Vorlesungen und Übungen bei Miklosich absolviert. Dieser emeritierte in demselben Jahr, unterrichtete aber noch 1886. Im WS 1885/86 hörte Murko nochmals die *Altslovenische Grammatik*. Neben Miklosich gab es keine anderen Professoren der Slavistik. 1885 habilitierte sich bei Miklosich Stepan Smal'-Stoc'kyj,⁴ bei dem Murko im SS 1885 *Analogien im Slavischen* hörte, und mit der Ankunft Vatroslav Jagićs im WS 1886/87 belegte Murko dessen Lehrveranstaltungen: *Einleitung in die slavische Philologie*, *Übungen im slavischen Seminar* und *Altslovenische Grammatik*, und im SS 1887 *Grammatik der russischen Sprache im geschichtlichen Zusammenhang mit dem Altslovenischen*, *Geschichte der Literatur der Südslaven bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts*, und nochmals *Übungen*.

Die einzige slavische Sprache, die von einem Lektor unterrichtet wurde, war zu Murkos Zeiten Russisch. Sie wurde von Johann Glowacki betreut. Wir wissen nur zum Teil, wo sich Murko seine praktischen Kenntnisse aus Tschechisch und Serbokroatisch⁵ aneignete. Mit der tschechischen Literatur beschäftigt sich seine Habilitationsschrift,⁶ Russisch vervollkommnete er nach Abschluss seines Studiums während seines einhalbjährigen Aufenthalts in Russland (Murko 1951: 64–102, Bonazza 2005).

1885 habilitierte sich bei Miklosich auch der Pole Dr. Johann (Jan) Leciejewski.⁷ Im SS 1886 lehrte dieser *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen* und *Das Leben und die Gedichte von Fr. Presern* (so im Vorlesungsverzeichnis). Diese Vorlesung war die erste über einen modernen slavischen Dichter überhaupt. Leciejewski hielt übrigens eine slowenische Ansprache anlässlich Miklosichs Geburtstagsfeier 1883. In Murkos Erinnerungen wird er aber nicht erwähnt. Zu Miklosichs 70. Geburtstag widmeten seine Studenten und Freunde ihm ein Fotoalbum, in dem auch Murko vertreten ist. Dieses Album befindet sich heute in der Fachbibliothek für Osteuropäische Geschichte und Slawistik der Universität Wien.

⁴ Smal'-Stoc'kyj wurde in demselben Jahr Professor der ruthenischen Sprache und Literatur an der Universität Czernowitz. Er besuchte 1883–1884 Vorlesungen bei Miklosich (Svjencic'kyj 1993: 352), muss also mit Murko bekannt gewesen sein.

⁵ Murko lernte Serbokroatisch während seiner Gymnasialzeit in Gesellschaft des serbischen Schülers der Realschule St. Milosavljević (Murko 1949: 31, 1951: 30).

⁶ *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik*. I. *Die böhmische Romantik*. Graz 1897.

⁷ Leciejewski (1854–1929) lehrte an der Universität Wien bis zum Wintersemester 1891/92, später war er Gymnasiallehrer in Lemberg (L'viv) und Privatdozent an der dortigen Universität (ÖBL).

Das germanistische Programm

In der Germanistik waren für Murko die beiden Professoren Heinzel und Schmidt die wichtigsten. Bei Heinzel hörte er im zweiten Semester *Geschichte der älteren deutschen Literatur (Fortsetzung)* (4 St.), und in den folgenden Semestern *Historische Grammatik der deutschen Sprache* (4 St.), *Historische Syntax der deutschen Sprache* (3 St.), *Walter von der Vogelweide* (2 St.), *Althochdeutsche Übungen* (2 St.), *Kritik der Erklärung des Nibelungenliedes* (4 St.), *Erklärung des Heljand* (2 St.), *Mittelhochdeutsche Übungen: Wolfram, Parzifal* (2 St.), *Deutsche Metrik* (3 St.), *Erklärung der Gudrun* (2 St.), *Mittelhochdeutsche Übungen* (2 St.), *Altnordische Grammatik* (2 St.), *Althochdeutsche und altsächsische Übungen* (2 St.), *Goethe, Schiller, die romantische Schule* (4 St.), *Altnordische Übungen* (2 St.), *Mittelhochdeutsche Übungen 11., 12. Jahrhundert* (2 St.), *Interpretation ausgewählter Gedichte der Edda* (2 St.), *Seminar Iwein von Hartmann von Aue* (2 St.), *Germanische Altertümer* (4 St.), *Gottfried von Strassburgs Tristan* (2 St.), *Seminar Nibelungenlied* (2 St.), *Erklärung des Beowulf* (2 St.).

Bei Professor Schmidt besuchte Murko ab dem zweiten Semester: *Geschichte der deutschen Literatur des 16. Jahrhunderts* (4 St.), *Der Göttinger Dichterbund* (1 St.), *Geschichte der deutschen Literatur von Opitz bis Klopstock* (4 St.), *Das deutsche Drama im 19. Jahrhundert* (1 St.), *Seminar Moderne Abteilung* (2 St.), *Lessings Leben und Werke* (4 St.), *Die jüngere Romantik* (1 St.), *Übungen im Seminar der neueren deutschen Literatur* (2 St.), *Geschichte der deutschen Literatur in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts* (4 St.), *Das deutsche Volkslied* (1 St.), *Seminar Moderne Abteilung* (zwei Mal, je 2 St.), *Poetik* (3 St.), *Der Göttinger Dichterbund* (2 St.), *Faustsage und Faust, Dichtung von Goethe* (1 St.), *Seminarübungen Moderne Abteilung* (2 St.), *Lessings theologische Schriften und Nathan* (1 St.). Schmidts Lehrveranstaltungen belegte Murko bis zum SS 1885; anscheinend kolloquierte er keine von ihnen.

Bei Dozent Seemüller hörte Murko: *Otfried, mit Interpretationsübungen* (2 St.), *Altdeutsche Satyre und Novellistik* (2 St.), bei Jacob Minor, der 1885 berufen wurde (Grabenweger 2016: 14f.): *Übungen Moderne Abteilung* (2 St.) und *Ausgewählte Capitel aus der neueren deutschen Sagen Geschichte* (1 St.).

Es fällt auf, dass die Germanistik breit aufgestellt war, nämlich dass sie nicht nur die deutsche Sprache erfasste, sondern wir finden hier auch die Germanischen Altertümer, Altnordische Grammatik, die Edda, den Beowulf, was alles von Heinzel abgedeckt wurde, und die deutsche Literatur von der älteren bis in die neue Zeit, dargeboten von Erich Schmidt. In der Slavistik las Miklosich einige Male vor Murkos Zeit über *Slavische Volkspoesie* und *Die Heldenepik der Slaven*, nicht aber über Belletristik, die er nicht als Gegenstand einer wissenschaftlichen Slavistik betrachtete (Neweklowsky 2015: 211–217).

Der übrige Unterricht

Die Ausbildung in den klassischen Sprachen, Latein und Griechisch, nimmt viel Raum ein. Murkos Lehrer waren: Schenkl⁸ (*Vergil und Griechische Übungen*), Gitlbauer⁹ (*Lateinische Stilübungen, lateinische Syntax, Cicero, Xenophon, Homers Odyssee, Theokrit*), Gomperz¹⁰ (*Platon, Griechische Staatsaltertümer*), Hartel¹¹ (*Cornelius Nepos, Sallust, Ovid*), Hirschfeld¹² (*Epigraphisches Seminar: Cicero*), Hoffmann¹³ (*Vergils Aeneis*), Mühlbacher¹⁴ (*Nithardi historiarum libri IV*). (Die letztgenannte Vorlesung gehörte vermutlich in das Fach Geschichte des Mittelalters.) Diese Lehrveranstaltungen belegte Murko bis zu seinem 8. Semester, als es klar wurde, dass er die Rigorosen aus Germanistik und Slavistik ablegen würde können. Auf diese Weise konnte er sich auf seine Fächer Germanistik und Slavistik konzentrieren.

Das germanistische Seminar wurde 1881 gegründet, sollte in einem fest zugewiesenen Raum mit einer Handbibliothek eingerichtet werden und sollte die Studenten „durch praktische Übungen zu methodischer wissenschaftlicher Arbeit und Lehrtätigkeit anleiten“ (Fuchs 1967: 226). Ab 1884/85 fand der Unterricht im Seminar im neuen Gebäude der Universität statt, die Professoren erhielten für den Mehraufwand eine Entschädigung.

Ab dem dritten Semester begann sich Murko für die Vergleichende Grammatik und allgemeine linguistische Themen zu interessieren. So hörte er im SS 1882 *Physiologie der Stimme und Sprache* an der Medizinischen Fakultät bei Brücke,¹⁵ bei Müller¹⁶ *Vergleichende Grammatik der indogermanischen*

⁸ Karl Schenkl (1827–1900), klassischer Philologe, o. Professor der Universität Wien ab 1875 (ÖBL).

⁹ Michael Gitlbauer (1847–1903), klassischer Philologe, seit 1879 ao. Professor an der Universität Wien (ÖBL).

¹⁰ Theodor Gomperz (1832–1912), klassischer Philologe, ao. und o. Professor an der Universität Wien 1869–1900 (ÖBL).

¹¹ Wilhelm Ritter von Hartel (1839–1907), klassischer Philologe, o. Prof. der Universität Wien, Minister für Cultus und Unterricht von 1900–1905 (ÖBL).

¹² Otto Hirschfeld (1843–1922), Althistoriker und Epigraphiker; 1876–85 o. Prof. für alte Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik an der Universität Wien (ÖBL).

¹³ Emanuel Hoffmann (1825–1900), o. Prof. der klassischen Philologie an der Universität Wien 1856–1896 (ÖBL).

¹⁴ Engelbert Mühlbacher (1843–1903), Historiker, ao. Prof. der Geschichte des Mittelalters an der Universität Wien ab 1881 (ÖBL).

¹⁵ Ernst Wilhelm Ritter von Brücke (1819–1892), Professor der Physiologie an der Universität Wien seit 1849 (ÖBL).

¹⁶ Friedrich Müller (1834–1898), Linguist und Ethnograph; 1866 ao. Prof. der orientalischen Linguistik, 1869 o. Prof. des Sanskrit und der Sprachvergleichung an der Universität Wien (ÖBL).

Sprachen (WS 1881/82, SS 1883, je 3 St.), *Sanskrit* bei Bühler¹⁷ (WS 1881/82, SS 1882), in seinem 11. Semester bei Meringer¹⁸ *Vergleichende Grammatik und Übungen im Gotischen*, im 12. Semester *Grammatik des Litauischen* und *Lektüre litauischer Texte* und in seinem 14. und letzten Semester *Über philologische Kritik* bei Wilhelm von Hartel (Anm. 12).

Lehrveranstaltungen aus Philosophie hörte Murko ab dem dritten Semester: Bei Thomas Garrigue Masaryk¹⁹ *Fortschritt, Entwicklung und Civilisation, eine Einleitung in die Philosophie der Geschichte*, bei Brentano²⁰ *Dialektische Übungen (Hume und Kant)*, *Geschichte der Philosophie: Neuere Zeit, Philosophie der Geschichte der Philosophie*, bei Vogt²¹ *Enzyklopädie der Philosophie und Logik*, dazu schon im zweiten Semester *Gymnasialpädagogik* bei demselben. Offenbar interessierte sich Murko auch für Kunstgeschichte und belegte bei Thausing²² *Die Stilperioden der Kunstgeschichte* und bei Eitelberger von Edelberg²³ *Übungen im Erklären und Bestimmen von Kunstwerken*.

Murko erwähnt in seinen Erinnerungen, dass er die *Geschichte der Philosophie* bei Zimmermann²⁴ hörte (Murko 1949: 46, 1951: 46), in seinem Nationale scheint dieser jedoch nicht auf. Er nennt auch Masaryk, von dem er weniger eingenommen war (ebda.).

¹⁷ (Johann) Georg Bühler (1837–1898), Indologe, o. Professor der Universität Wien 1880–1898 (ÖBL).

¹⁸ Rudolf Meringer (1859–1931), Privatdozent für indogermanische Sprachen seit 1885, später ao. Professor und o. Professor für Vergleichende Sprachwissenschaft und Sanskrit an den Universitäten Wien und Graz; bekannt war er auch als Ethnologe (ÖBL).

¹⁹ Thomas Garrigue Masaryk (1850–1937), Philosoph, Soziologe und Staatsmann, 1879 Privatdozent für Philosophie an der Universität Wien; nach dem Ersten Weltkrieg Staatspräsident der Tschechoslowakei (ÖBL).

²⁰ Franz Brentano (1838–1917), Philosoph und Psychologe. 1874–1880 o. Professor an der Universität Wien. Da er als ehemaliger Priester in Österreich nicht heiraten konnte, legte er die Professur zurück und ging nach Leipzig, blieb aber Privatdozent in Wien (ÖBL).

²¹ Theodor Vogt (1835–1906), Pädagoge. 1871 zum ao. Prof. für Pädagogik an der Universität Wien ernannt, 1898 zum o. Prof. Er war der erste Pädagoge an der Universität Wien (ÖBL).

²² Moritz Thausing (1838–1884), Kunsthistoriker. 1873 ao. Prof. und 1879 o. Prof. für Kunstgeschichte an der Universität Wien (ÖBL).

²³ Rudolf Eitelberger von Edelberg (1817–1885), Kunsthistoriker. 1847 erster Dozent für Kunstgeschichte an der Universität Wien, 1852 ao. und 1864 o. Professor für Kunstgeschichte daselbst; er leistete Bedeutendes für die Denkmalpflege und die Wiener Museen (ÖBL).

²⁴ Robert Zimmermann (1824–1898), 1849 Privatdozent für Philosophie an der Universität Wien, kurz darauf ao. Professor in Olmütz, 1852 o. Prof. der Universität Prag, 1861 o. Prof. an der Universität Wien, seit 1879 Direktor der Prüfungskommission für die Lehramtsprüfungen (Wurzbach).

Doktorat und Lehramtsprüfung

Für das Doktorat wählte Murko die Germanistik, wofür es neben seinem Interesse noch einen anderen Grund gab: Auf der Feier zu Miklosichs 70. Geburtstag 1883 in Luttenberg (Ljutomer) wurde Murko dem Präsidenten der Südslavischen Akademie der Wissenschaften, Franjo Rački, vorgestellt. Dieser erklärte ihm, dass die Universität Zagreb seit ihrer Gründung 1874 keinen Germanisten habe, und sich Murko für diese Professur vorbereiten könne (Murko 1949: 48, 1951: 48). Als Thema der Dissertation schlug Heinzel „Die Bestimmung des Dialekts der Admonter Glossen“ vor. Murko stellte jedoch fest, dass es sich bei den Admonter Glossen um ein weit verbreitetes Denkmal, das in einer Reihe von Handschriften dokumentiert ist, handelte. Daher wurde das Thema in „Adamglossar“ umbenannt und nach seiner Fertigstellung von Heinzel als „hervorragend“ beurteilt (s. Gutachten im Anhang). Über die Schwierigkeiten bei der Präzisierung des Themas und den damit verbundenen Zeitverlust, an denen Heinzel schuld war, schreibt Murko in seinen Erinnerungen (1949: 48f., 1951: 48f.). Das Haupttrigrosom aus Germanistik und Slavistik legte Murko am 10. Juli 1885 und das Nebenrigrosom aus Philosophie am 19. Oktober 1885 ab (AUW). Die Taxen für das Verfahren waren folgende: Begutachtung der Dissertation (April 1885) 20 fl., Haupttrigrosom aus der deutschen Philologie²⁵ (10. Juli 1885) 40 fl., Nebenrigrosom aus Philosophie (19. Oktober 1885) 20 fl. (AUW). Die Promotion fand allerdings erst am 8. Februar 1886 statt, da es sich um eine Promotio sub auspiciis Imperatoris handelte und auf den Terminkalender des Kaisers Franz Josef Rücksicht genommen werden musste. Der mit der Ehrung verbundene Ring wurde Murko vom niederösterreichischen Landeshauptmann überreicht (Murko 1949: 51). Bei dieser Feier hielt Murko einen Vortrag mit dem Titel „Die Bedeutung der Fremdwörter“, der in der *Wiener Zeitung* vom 23. und 24. Februar 1886 veröffentlicht wurde.

Von den Professoren beeindruckte also Miklosich Murko am meisten, wenngleich in seinen Erinnerungen auch Kritik anklingt, z. B. über Miklosichs Einstellung zur modernen Literatur oder über die serbokroatische Sprache. Besonders wird die Feier zum 70. Geburtstag erwähnt, die die kroatischen Studenten boykottierten (Murko 1949: 41ff., 1951: 39–43). Zur Verteidigung Miklosichs schrieb der 22-jährige Student Murko die Streitschrift *Miklošič in Hrvati* (Murko 1883), als dieser von den kroatischen Studenten in Wien heftig angegriffen wurde. Hier geht es vor allem um die Rechtfertigung von Miklosichs Ansichten zum kajkavischen Dialekt, den er der slovenischen Sprache zuordnete, und seine

²⁵ Auf der Empfangsbestätigung stand ursprünglich „Haupttrigrosom aus der slavischen Philologie“. Das Wort „slavischen“ wurde durchgestrichen und darüber „deutschen“ geschrieben.

Einstellung zur kroatischen Sprache, aber auch um seine politischen Verdienste für diese (vgl. Neweklowsky 2015: 255–258). Ein wertvolles Zeugnis über Miklosichs Jugend- und Studienjahre in Graz ist Murkos Beitrag in der Festschrift für Richard Heinzel (Murko 1898). Wie Heinzel diese umfangreiche Schrift, die nicht von ihm als Gefeierten, sondern von seinem Kollegen Miklosich handelte, auffasste, ist nicht überliefert.

Heinzel wurde von Murko ebenfalls als Wissenschaftler sehr geschätzt. Auch privat kümmerte sich jener um seine Studenten. So empfing er sie sonntags regelmäßig in seiner Wohnung (Murko 1949: 45f., 1951: 45). Murko schätzte auch Erich Schmidt, der ein hervorragender Lehrer und Vortragender war. Auf seine Anregung geht Murkos Habilitationsschrift zurück (ebda.). Von Weilen (1917: 158) schreibt jedoch, dass Schmidt wohl ein hervorragender Redner war, aber kein guter Pädagoge und Lehrer, da er auf seine Studenten nicht eingehen konnte und ihnen zu schwere Aufgaben stellte. Jedenfalls war er wegen seines geselligen Wesens sehr beliebt.

Über die Feiern anlässlich seiner Promotion außerhalb der Universität unter den Germanisten und im akademischen Verein „Slovenija“ berichtet Murko (1949: 51f., 1951: 51f.).

Nach der Promotion machte sich Murko an die Vorbereitung für die Lehramtsprüfungen. Er erzählt (Murko 1949: 52f., 1951: 52f.), dass für die Germanistik die Dissertation als Hausarbeit angerechnet wurde, während er für Slovenisch das Thema „Die Enklitika im Slovenischen“ erhielt. Die veröffentlichte Arbeit (Murko 1891, 1892) ist umfangreich und, da sie einige Jahre später erschien, wissen wir nicht, wie die ursprüngliche Arbeit aussah. Sie wurde vermutlich deutsch geschrieben. Die mündlichen Prüfungen legte Murko nicht mehr ab, da er sich der wissenschaftlichen Laufbahn widmen und nicht an Gymnasien unterrichten wollte (Murko 1949: 53, 1951: 52). Für die Lehramtsprüfung gibt es keine Dokumentation im A UW, da er sie abbrach und nicht beendete. Für die Pädagogik gab ihm Zimmermann das Thema „Was ist der Charakter im psychologischen und ethischen Sinn?“ Mit dieser Frage befasste sich Murko intensiv und wurde nach eigener Angabe mit „ausgezeichnet“ beurteilt (Murko 1949: 53, 1951: 52f.). Im Personalakt findet man dazu jedoch keine Unterlagen.

Mit der Ankunft von Vatroslav Jagić 1886 gab es grundlegende Veränderungen. Er gründete das Slavische Seminar und die Seminarbibliothek mit ihrem Sitz im Hauptgebäude der Universität, lehrte nicht mehr nur komparativ, sondern ließ zu, dass sich die Studenten spezialisierten und so Bohemisten, Russisten usw. wurden. Vergleicht man die Studienprogramme aus Slavistik und Germanistik, erkennt man, dass die Slavistik vergleichende Philologie und Sprachwissenschaft war, während es in der Germanistik je einen Professor für die Sprachgeschichte und die deutsche Literatur gab und diese gleichermaßen betreut wurden. In der

Slavistik änderte sich das Studienprogramm auch zu Beginn von Jagićs Tätigkeit nicht. Erst ab 1888 begann er, auch Vorlesungen über Literatur anzubieten (Hafner 1985: 62f.).

Der weitere Weg

1887 erhielt Murko ein staatliches Reisestipendium nach Russland, wo er eineinhalb Jahre blieb. Über seinen Aufenthalt in Petersburg und Moskau und seine Reisen innerhalb Russlands berichtet er ausführlich in seinen Erinnerungen (Murko 1949: 62–101, 1951: 64–105, Bonazza 2005). Nachher arbeitete er in verschiedenen Stellungen in Wien, bis er sich 1897 an seiner Universität habilitierte (Murko 1949: 102–125, 1951: 106–131, s. auch Glonar 1933–1952, Horák 1937). Sein weiterer Weg führte ihn über die ordentlichen Professuren an den Universitäten Graz (1902) und Leipzig (1917) nach Prag (1920), wo er emeritierte. Seine Ausbildung erhielt er jedoch an der Universität Wien, und es waren die Wiener Professoren, die seine späteren wissenschaftlichen Interessen bestimmten: Erich Schmidt für die Literaturwissenschaft und Franz Miklosich für die Sprachwissenschaft. Murko war ein vielseitiger Slavist, seine Interessen waren breit gestreut. Sein wesentlicher eigener Beitrag war die umfangreiche Feldforschung auf dem Gebiet der südslavischen Heldenepik, wobei er sich nicht scheute, auch moderne Aufnahmetechnik einzusetzen.

ANHANG

aus dem Archiv der Universität Wien

1. *Curriculum vitae*

des Candidaten des philosophischen Doctorgrades, Mathias Murko.

Der Candidat ist am 10. Februar 1861 in Tristeldorf bei Pettau in Steiermark geboren, katholischer Religion, slovenischer Nationalität. Seine Gymnasialstudien beendigte er von 1872/3 – 1879/80 und zwar die I–IV. Classe am st. landsch. Unterrealgymnasium in Pettau, die V–VIII am k. k. Staatsgymnasium in Marburg, wo ihn besonders das Studium der Sprachen anzog. Als er sich im J. 1880 auf der hiesigen Universität inskribiert hatte, betrachtete er zwar Slavistik und Germanistik als seine Hauptfächer, betrieb aber dabei auch classische Philologie, soweit ihm dies durch Vermeidung einer Stundencollission möglich war, da er diese als Nebenfach für seine künftige Lehramtsprüfung ansah. Er hielt sie auch für seine allgemeine Bildung für sehr wichtig, die er sich in groszen Umrissen möglichst bald aneignen wollte, da es bei dem Umstande, dass er schon seit der III. Gymnasialklasse vollständig auf sich selbst angewiesen ist, genötigt war, an einen möglichst schnellen Abschluss seiner Studien bedacht zu sein. Deshalb glaubte er sich nur Anregung und einen möglichst umfangreichen

Überblick auf der Universität holen zu müssen, um seiner Zeit sich weiter ausbilden zu können. Deswegen beschäftigte er sich im zweiten und dritten Jahre auch mit Sanskrit und vergleichender Sprachforschung. Doch kam er bereits im Laufe des zweiten Jahres zur Einsicht, dass eine Beschränkung und Vertiefung seiner Studien notwendig sei, und widmete sich daher nach und nach ganz dem Studium seiner beiden Hauptfächer, zumal er überzeugt war, dass er damit das Doctorat erwerben könne, welches er zuerst abzulegen beschloss. In den ersten Jahren war er besonders der Slavistik zugewandt, seinem Lieblingsfache, und er kann sagen, dass er für einen Philologen in genügender Weise alle slavischen Sprachen beherrscht, praktisch auszer seiner Muttersprache auch das Serbisch-Kroatische und Böhmisches. Seit dem IV. Semester verliesz er auch das Herumtappen in der Germanistik, die ihm besondere Schwierigkeiten bereitete, da er einerseits mit ungenügender Kenntnis der Literatur, andererseits mit dem Übel zu kämpfen hatte, dass er bei einer natürlichen Isolierung von seinen Collegen, unter denen er nicht einen einzigen Bekannten hatte, ohne fördernden Einfluss war und das Studium der alten Sprachen verkehrt angriff, z. B. historische Grammatik ohne Kenntnis jener studierte. Er suchte daher die früheren Unterlassungen bald gut zu machen und entschloss sich hauptsächlich deshalb, um seinem germanistischen Wissen einen tieferen Grund zu geben, die Dissertation aus dem Gebiete derselben zu nehmen, obwol der nächst liegende Vorteil Slavistik als Hauptgegenstand erheischte.

Der ursprüngliche Stoff seiner Dissertation, „Bestimmung des Dialekts der Admonter Gloszen“, führte ihn darauf, dass er es mit einem weit verbreiteten Denkmal zu tun habe, von dem mehrere Handschriften noch ungedruckt sind. In Folge dessen war eine Beschäftigung mit dem Schriftwesen und der gesamten Gloszenliteratur des Mittelalters eine Notwendigkeit, so dass er erst nach Abschrift, beziehungsweise Vergleichung mehrerer Münchener, Wiener, Admonter und einer Prager Handschrift das Material zusammengebracht hatte, mit dem er an die Ausarbeitung seiner Aufgabe schreiten konnte. Das specielle Gebiet des Candidaten ist das Althochdeutsche, wobei er insbesondere der Dialektologie Aufmerksamkeit schenkte, da dies die verschiedenen Dialekte seiner Handschriften bedingten und er andererseits von der Slavistik her mit viel grözzeren Anforderungen an eine Scheidung der Dialekte tritt als dies gewöhnlich geschieht.

Während seiner ganzen Studienzeit war der Candidat mitzuarbeiten als Stipendist verpflichtet und hat daher Colloquienzeugnisse über *altslov. Gramm.*, *vergl. Stammbildung der slav. Sprachen*, *vergl. Syntax der slav. Spr.*, *altslov. Palaeographie, slavisches Altertum, Stammbildung in den slav. Sprachen*, und 3 über Erklärung von slav. Sprachdenkmälern; über die ganze Geschichte der älteren Deutschen Literatur, über die historische Grammatik der deutschen Sprache, die Nibelungen und Heljand, über die Literaturgeschichte des XVI. Jh. und über Lessing aufzuweisen. Auszerdem hat sich der Candidat namentlich im Schuljahre 1882/3 an den Übungen des germanistischen Seminars beteiligt und hiebei auch eine Untersuchung über Lessings dramatisches Fragment „Horoskop“ geliefert.

(ohne Unterschrift, ohne Datum [1885])

2.

Gutachten über die von H[errn] M. Murko als Dissertation eingereichte Abhandlung über das Adamglossar

Die Abhandlung genügt den Anforderungen, welche das Gesetz an eine Dissertation stellt, in hervorragender Weise. Candidat zeigt nicht nur, daß ihm die litterarhistorischen und

sprachlichen Thatsachen, welche bei einer Bearbeitung althochdeutscher Glossen in Betracht kommen, bekannt sind, er hat auch durch sorgfältig geführte Untersuchungen unsere Kenntnis dieser Litteraturgattung erweitert und zur deutschen Etymologie und Sprachgeschichte manchen wertvollen Beitrag geliefert. Die althochdeutsche Litteraturgeschichte wird von nun an ein alphabetisches Adamglossar zu verzeichnen haben, das man bis jetzt nur als elftes Buch das *Summarium Heinrici*²⁶ gekannt hat, dessen Selbständigkeit aber von Murko überzeugend nachgewiesen ist. Der Grammatik und dem Wörterbuch kommen die *Collationes* und *Verwandschaftsbestimmungen der Handschriften uns'res Glossars* vor allem dadurch zu Gute, daß durch dieselben eine Reihe von falschen Citaten und Angaben in Hoffmanns Glossar²⁷ abdrucken, in Graffs²⁸ althochdeutschem Sprachschatz, in den Dialektgrammatiken Weinholds²⁹ berichtigt werden.

Der günstige Eindruck, welchen diese Dissertation zu machen geeignet ist, wird hie und da durch den unbeholfenen deutschen Ausdruck beeinträchtigt. Doch sind diese stilistischen Mängel nicht der Art, daß sie nicht bei einer für den Druck ohnedies nötigen Vervollständigung und Umformung der Abhandlung leicht beseitigt werden könnten.

Heinzel

E. Schmidt

Wien, 23. April 1885

Literatur

AUW – Archiv der Universität Wien. *Personalakt Mathias Murko*.

Sergio BONAZZA, 2005: Mathias Murkos russische Beziehungen. *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky*. Ed. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka, Brno: Slavistická společnost Franka Wollmanna se sídlem v Brně, et al., 64–81.

Heide FUCHS, 1967: *Die Geschichte der germanistischen Lehrkanzel von ihrer Gründung im Jahre 1850 bis zum Jahre 1912. Ein Beitrag zur Geschichte der Wiener Universität*. Wien: Univ. Diss. (Maschinenschrift).

Joža GLONAR, 1933–1952: Murko Matija. *Slovenski biografski leksikon*. 2. Ur. France Kidrič, Franc Ksav. Lukman. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka. 169–175.

²⁶ Titel eines lateinischen Schulkompodiums des 11. Jahrhunderts mit althochdeutscher Glossierung. Das 11. Buch enthält ein alphabetisches Glossar lateinischer, griechischer und hebräischer Bezeichnungen mit ihren althochdeutschen Entsprechungen.

²⁷ *Fundgruben für Geschichte deutscher Sprache und Litteratur*, herausgegeben von Dr. Heinrich Hoffmann. 1. Theil, Breslau 1830 bei Grass, Barth und Comp. (das Glossar befindet sich auf den Seiten 347–400).

²⁸ Eberhard Gottlieb Graff, *Althochdeutscher Sprachschatz*. Berlin 1834–42 [Neudruck Hildesheim 1963].

²⁹ Karl Weinhold, *Grammatik der deutschen Mundarten*. II. Das bairische Gebiet. Berlin: Dümmler 1867.

Elisabeth GRABENWEGER, 2016: *Germanistik in Wien. Das Seminar für Deutsche Philologie und seine Privatdozentinnen (1897–1933)*. Berlin, Boston: de Gruyter.

Stanislaus HAFNER, 1985: Geschichte der österreichischen Slawistik. Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern. Eds. Josef Hamm, Günther Wytrzens, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften. 11–88.

Wolfgang HÖPPNER, 2007: Schmidt, Erich. *Neue deutsche Biographie* 23, 182f.

Jiří HORÁK, 1937: Úvodem. Matyáš Murko: *Rozpravy z oboru slovanské filologie*. V Praze: Nákladem Slovanského ústavu, V–XIV.

Josef KRAFT, 1937: Die Graf Windhag'sche Stipendienstiftung. *Das Waldviertel* 10/4, 55–57.

Matija MURKO, 1883: *Miklošič in Hrvati. Poslanica hrvatskemu akademickemu društvu „Zvonimir“ v Beču*. Ljubljana: Narodna tiskarna.

Mathias (=Matija) MURKO, 1898: Miklosichs Jugend- und Lehrjahre. *Forschungen zur neueren Litteraturgeschichte. Festgabe für Richard Heinzel*. Weimar: E. Felber. 493–567.

– –, 1891: Enklitike v slovenščini, I. Oblikoslovje, *Letopis Matice slovenske* 1891, 1–65, Enklitike v slovenščini, II. Skladnja, *Letopis Matice slovenske* 1892, 51–86.

Matyáš (=Matija) MURKO, 1949: *Paměti*. Praha: Fr. Borový.

Matija MURKO, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska Matica.

Gerhard NEWEKLOWSKY, 2015: *Franz Miklosich (1813–1891). Begründer der österreichischen Slawistik*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

ÖBL = <http://www.biographien.ac.at/oebl?frames=yes> (*Österreichisches biographisches Lexikon*, Online-Ausgabe, Österreichische Akademie der Wissenschaften) [aufgerufen 19. 11. 2019]

Phaidra = https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:783713 [aufgerufen 19. 11. 2019].

Iharion Semenowych SVJENCICKYJ, 1993: *Lystuvannja ukraïns'kich slavistiv z Francem Miklošičem*. Kyïv: Naukova dumka.

VORLESUNGSVERZEICHNISSE der Universität Wien 1880–1887.

Alexander von WEILEN, 1917: Schmidt, Erich. *Biographisches Jahrbuch und Deutscher Nekrolog* 18 (für 1913), 154–177.

MATIJA MURKO KOT ŠTUDENT SLAVISTIKE IN GERMANISTIKE NA DUNAJSKI UNIVERZI

Pomemben slovenski slavist Matija Murko je študiral germanistiko in slavistiko na dunajski univerzi od leta 1880 do leta 1887. V razpravi je predstavljen njegov študijski program, in sicer s pomočjo (1) Murkove avtobiografije (1949, 1951), (2) njegove osebne listine v arhivu dunajske univerze in (3) seznama predavanj dunajske univerze 1880–87. Iz indeksov so za vsak semester posebej razvidne osebne razmere študenta, vključno z morebitno štipendijo, naslovom, pristojbinami, obiskovanjem predavanj. Germanistiko je študiral pri Richardu Heinzlu, ki je bil tudi mentor disertacije, in Erichu Schmidtu – pri mentorju je predstavil srednjevisokonemški glosar (*Adamglossar*), Schmidt pa ga je navdušil za literarno zgodovino,

o čemer priča njegova kasnejša habilitacija. Na germanistiki je poslušal predavanja docenta Seemüllerja in profesorja Minorja, na slavistiki pa vsa predavanja in vaje Franca Miklošiča do njegove upokojitve, v zadnjem letniku pa tudi njegovega naslednika Vatroslava Jagića. Proti koncu študija sta mu predavala še docenta Stepan Smal'-Stoc'kyj in Jan Leciejewski. Poleg glavnih predmetov se je Murko ukvarjal s klasično filologijo, ki je bila predvidena za pedagoško smer. Poslušal je latinska in grška predavanja in obiskoval vaje pri profesorjih Schenklu, Gitlbauerju, Gomperzu, Hartlu in drugih. Od tretjega semestra naprej so Murka pritegnila tudi druga lingvistična vprašanja in stroke, in sicer je poslušal primerjalno slovnico indoevropskih jezikov, sanskrt, gotsko in litovsko slovnico, poleg tega še filozofijo, pedagogiko in umetnostno zgodovino. Po doktoratu se je pripravljala na učiteljski izpit. Za nemščino je zadostovala njegova disertacija, za slovenščino pa je napisal študijo o enklitikah v slovenščini. Ustnega izpita ni opravil, ker ni želel biti gimnazijski profesor, saj ga je zanimalo znanstveno-raziskovalno delo.

Murkova slavistika je bila zelo široka. Temelje za mednarodno znanstveno kariero je dobil med študijem na dunajski univerzi, in sicer predvsem pri Francu Miklošiču in Erichu Schmidtu.

Češko-slovenski projekti s področja zgodovine slavistike in teorije literature (Matija Murko kot povezovalna osebnost češko-slovenske in evropske literarne vede v medvojnem obdobju)

Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra slovanských jazyků a literatur, Dukelská 9, CZ 370 01 České Budějovice, ivo.pospisil@phil.muni.cz, zelenka@pf.jcu.cz

Avtorja informativnega in analitičnega prispevka obravnavata češko-slovenske projekte, ki so bili usmerjeni na splošna vprašanja primerjalne književnosti in genologije ter na slovensko-češke literarne stike v 20. stoletju. Murkova zasluga je, da je češkoslovaška slavistika v medvojnem obdobju kot nadaljevalka ruske primerjalne šole postala takoj za Dunajem institucionalni in znanstveni center srednjeevropske slovanske filologij. Murko je filologijo razumel kot učinkovito sredstvo za širjenje humanistike.

Ključne besede: Matija Murko, češko-slovenski projekti, primerjalna književnost, genologija, literarna teorija, filološka enotnost

Der informativ-analytische Beitrag behandelt tschechisch-slowenische Projekte zur Erforschung genereller Fragen der vergleichenden Literaturwissenschaft und Genologie sowie der slowenisch-tschechischen literarischen Kontakte im 20. Jahrhundert. In diesen Zusammenhängen besteht Murkos Verdienst darin, dass die tschechoslowakische Slawistik in der Zwischenkriegszeit die russische Tradition in der vergleichenden Literaturwissenschaft fortsetzte und dadurch schnell zum Zentrum der Erforschung mitteleuropäischer slawischer Philologien wurde. Murko war dazu der Ansicht, dass die Philologie als wirksames Instrument einer breiten humanistischen Wirkung eingesetzt werden kann.

Schlüsselwörter: Matija Murko, tschechisch-slowenische Projekte, vergleichende Literaturwissenschaft, Genologie, Literaturtheorie, philologische Einheitlichkeit

Nekajletno tesno sodelovanje češke projektne skupine s slovenskimi literarnimi zgodovinarji iz ZRC SAZU se je odrazilo v seriji skupnih projektov v programu KONTAKT ministrstev šolstva obeh republik. Na češki strani so se projekta udeležili češki koordinator Ivo Pospíšil z Masarykove univerze, potem Miloš Zelenka z Južnočeške univerze v Čeških Budějovicah ter njuni češki in

tuji sodelavci. Na slovenski strani sta bila koordinatorja Marko Juvan in nato Darko Dolinar, oba z Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, katerega direktor je bil D. Dolinar, in veliko drugih, ki so se udeležili študijskih izmenjav in so postali soavtorji objavljenih del (Alenka Koron, Marijan Dovič, Luka Vidmar idr.). Projekti naj bi na ta »stranski« način prispevali k medsebojnemu razumevanju in poglobljanju zanimanja za češko in slovensko literarno vedo kot tako, obenem pa naj bi izkoristili teoretične teme za medsebojno metodološko konfrontacijo. Sodelovanje je potekalo v nekaj tematskih krogih, ki so imeli slovenske, češke in angleške verzije. Prvi krog je bil poimenovan *Literary Theory and Comparative Studies (Problems and Solutions in Czech and Slovenian Tradition and Context)/Literarna teorija in primerjalna književnost (Problemi in rešitve v češki in slovenski tradiciji ter kontekstu)/Literární teorie a komparatistika (Problémy a řešení v české a slovinské tradici a kontextu)*, obravnavan pa je bil v letih 2001–2002.

Projekt je izhajal iz skupnega raziskovalskega zanimanja in namere, kajti primerjalna književnost je prevladujoča delovna metoda glavnih projektnih raziskovalnih mest in je prisotna pravzaprav v vseh delih, ki so tam kdaj nastala. Dogovorjena so bila medsebojna srečanja, skupna bivanja v Pragi, Brnu, Čeških Budjevicah in v Ljubljani. Objava raziskovalnih spoznanj je bila zagotovljena v slovenskih in čeških literarnovednih periodikah (Slavistična revija, Primerjalna književnost, Jezik in slovstvo, Opera Slavica in Slavica Litteraria). Cilj projekta je bila analiza sodobnega stanja literarne teorije in primerjalne književnosti ter njunih novih tendenc, obenem pa tudi njunega zgodovinskega ozadja v češkem in slovenskem okolju. Prevladujoče tematično prizadevanje je bilo osredinjeno na nekoliko metodoloških krogov (strukturalizem, poststrukturalizem in njuna tradicija, hermenevtika, dekonstruktivizem, področne študije in kulturologija) s posebnim ozirom na slavistiko in srednjeevropske študije. V odnosu do področnih študij je bilo raziskovanje osredotočeno v duhu brnske zasnove predvsem na povezanost tradicionalne filologije in socialnih ved. V bistvu je projekt vodil diskurz, ki je potem v mednarodnem okviru popolnoma prevladal. Rezultat je bil seminar, organiziran v Brnu na Oddelku za slavistiko, pa tudi skupne objave, h katerim se bomo v povezavi z nadaljnjimi projekti še vrnili. Sestavni del vseh projektov so bile češko-slovenske mobilnosti, v bistvu krajše študijske izmenjave. Naslednji projekt se je imenoval *Central Europe, Europe and the World and Literary Criticism. Methodological Problems of Contemporary Literary Criticism from the Aspect of Czech-Slovenian Relations. The Phenomenon of the National and World Literature (Personalities, Methods, Scientific Schools, Institutions)/Srednja Evropa, Evropa in svet ter literarna veda. Metodološki problemi sodobne literarne vede z vidika češko-slovenskih odnosov. Fenomen nacionalne in svetovne književnosti (osebnosti, metode, znanstvene šole, inštitucije)*.

Udeleženci so v knjižnicah v Ljubljani, Pragi in v Brnu (Narodna knjižnica in Knjižnica Akademije znanosti v Ljubljani, Narodna knjižnica ČR/Slovanska knjižnica v Pragi, Knjižnica Filozofske fakultete v Brnu, Moravska deželna knjižnica v Brnu) raziskovali češko-slovenske literarne in znanstvene stike ter sodobno literaturo in literarno vedo. Eden od rezultatov je bila organizacija delavnice v Brnu, ki je potekala pod pokroviteljstvom dekana Filozofske fakultete Masarykove univerze v dneh 1. in 2. novembra 2006. Smisel projekta je bila tako analiza ključne osebnosti evropske slovanske filologije in češko-slovenskih odnosov Matije Murka, kot tudi tematizacija metodoloških soodvisnosti češke in slovenske slavistike in literarne vede. K programu so prispevali med drugim Marko Juvan (*Cultural Memory and Literature: The Aspects of Genre*), Jola Škulj (*Concepts of Comparative Literature and Central European Space*), Matija Ogrin in Marijan Dović (*Critical Editions of Literary Texts in E-Media: Slovene Experience Compared to the Czech One*), Luka Vidmar (*References to Dobrovsky in the Unpublished Correspondence of S. Zois and B. Kopitar*), Ivo Pospíšil (*Matija Murko in the Methodological Development of Philology of Central Europe and on the Threshold of the 21 century*), Miloš Zelenka (*Murko's Comparative Method and Its Central European Contexts*), Alenka Jensterle-Doležalová (*A Myth of Slavonic Mutuality in the Work of Matija Murko*) ter Anna Zelenková in Miloš Zelenka (*Matija Murko in Documents. A contribution to the history of European Slavonic studies*).

Nastal je zbornik *Matija Murko v mislenkovém kontextu evropské slavistiky* (Pospíšil ur., Zelenka ur.), ki je obsegal 14 študij raziskovalcev iz Češke, Slovenije, Italije in Nemčije, med njimi raziskovalcev tako zvenceh imen, kot so Sergio Bonazza, Hans Rothe, Darko Dolinar, Peter Drews, Ingrid Slavec Gradišnik in drugih, poleg tega pa seveda tudi študije udeležencev projekta. Nadaljevanje je bil projekt *Comparative Studies of Czech and Slovene Literary Fields in Central European Context*.¹ V okviru projekta so bili organizirani seminarji in delavnice, ki so potekali v Ljubljani in v Čeških Budějovicah; tam so nastali razni objavljeni članki v obeh državah v revijah *Slavica Litteraria* in *Primerjalna književnost*.² Doslej zadnji projekt je bil *The Comparative Vision of Slovene and Czech Literary Situation in Central European Context*, ki je

¹ Samoumevni vrhunec prve faze te češko-slovenske kooperacije je bila udeležba na 13. mednarodnem slavističnem kongresu v Ljubljani – Češka slavistika in njeni današnji problemi: metode, programi, inštitucije (Pospíšil 2005: 119–126).

² Šlo je npr. za češko-slovenski blok *Metodološki problemi sodobne literarne vede v luči češko-slovenskih odnosov*. Vsebina bloka: Jola Škulj (2006: 187–194), Marko Juvan (2006: 195–205), Marijan Dović (2006: 207–215), Luka Vidmar (2006: 217–231), Miloš Zelenka (2006: 233–245), Matija Ogrin, Tomaž Erjavec (2006: 247–255), Ivo Pospíšil (2006: 267–270), Alenka Jensterle-Doležalová (2006: 257–265).

bil od začetka zasnovan dvodelno kot arhivsko raziskovanje in kot primerjalni študij češke in slovenske literarne situacije, predvsem v medvojnem obdobju. Prvo leto projekta je bilo namenjeno zbiranju gradiva, študiju literarnovednih revij, arhivov idr. Ustvarilo je dobro odsokočno desko, predvsem za objavo člankov v drugem letu. Besedila so bila objavljena v revijah *Slavica Litteraria* in *Primerjalna književnost*.³

Na Češkem je potekal slovensko-češki blok kot eden od rezultatov tega projekta. Študije so nastale tudi kot reakcija na še nedokončan mednarodni komparativistični projekt (Neubauer, Cornis-Pope 2004–2007), vendar se istočasno izrekajo tudi k splošnejšim vprašanjem primerjalne književnosti in k češko-slovenskim literarnim vzporednicam, ki se spreminjajo in vase vsrkavajo nove postopke ter tematske in problemske celote. Blok sopostavlja študije zaposlenih na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani ter dveh čeških udeležencev (Masarykova univerza in Južnočeška univerza v Čeških Budjevicah). Marko Juvan pri tem objavi študijo *O metodě Dějin literárních kultur středovýchodní Evropy* (O metodi Zgodovine literarnih kultur srednjevzhodne Evrope), Alenka Koron delo *O topografických stanoviscích dějin literárních kultur středovýchodní Evropy* (O topografskih stališčih zgodovine literarnih kultur srednjevzhodne Evrope), Marijan Dović članek *Literární dějiny středovýchodní Evropy v postnacionální perspektivě* (Literarna zgodovina srednjevzhodne Evrope v postnacionalni perspektivi), Ivo Pospíšil refleksijo *Literární komparatistika, středoevropský kulturní prostor a teorie literárních dějin* (Primerjalna književnost, srednjeevropski kulturni prostor in teorija literarne zgodovine) in Miloš Zelenka *Střední Evropa v literárněvědné diskusi* (Srednja Evropa v literarnovedni diskusiji).

Dejstvo je, da se udeleženci teh brnskih in ljubljanskih študij niso v vsem strinjali: predvsem je šlo za bistven problem narodnega in nadnarodnega, za vlogo jezika in kulturnega prostora, za pojme »Ostmitteleuropa«, »literarna kultura« in drugo. Pokazalo se je, da so češko-slovenski odnosi in tradicije v vseh sestavnih projektih, ki so imeli funkcionalno komplementaren značaj, samoumeven sestavni del širše kulturne zgodovine srednje Evrope, Balkana in Evrope kot take, da se sem projicira cela vrsta splošnih potez, istočasno pa so češko-slovenske razvojne vzporednice zelo specifične, veliko je skladnega, obstaja pa tudi cela vrsta ostrih razlik. Eden od bistvenih zaključkov je ugotovitev, da so češko-slovenski kulturni in literarni kontakti, odnosi in tipološke vzporednice lahko postali in tudi so postali izhodišče bolj splošnih literarnovednih

³ Med drugim Pospíšil (2005: 17–32, 2008: 137–148, 2009: 123–137), Zelenková (2008: 29–33, 2008a: 43–52), Zelenka (2008: 93–102, 2009: 107–122).

premislekov, ki so šli pogosto v smeri netradicionalne kulturne komparativistike ali genologije, pri čemer se je pokazalo, da se na področju svetovnih raziskav in vladajočih diskurzov, predvsem v anglosaških deželah, občasnno izgublja lasten prispevek in da so nekatere tradicije in odkritja s češke in slovenske strani, pa tudi od drugod, kjer je opazna vezanost na to entiteto, pozabljena (M. Murko, F. Wollman. D. Đurišin idr.) ali pa so po krivici dojemana kot staromodna, nekako zunaj sodobnega diskurza, čeprav zanje velja, da *nihil novi sub sole*. Vzporedno je slovensko-češka povezava manifestirala lastno pomembnost kot tradicionalno, pa tudi nekonvencionalno in fleksibilno slavistično utrdbo, ki je svetu dala vrsto prodornih talentov in bolj trajne rezultate, predvsem v povezavi Matije Murka s češko šolo primerjalne književnosti.

Pri formulaciji češko-slovenskih literarnovednih projektov je imela pomembno vlogo osebnost Matije Murka (1861–1952) kot specifičnega simbola, ki uteleša peripetije in ključne momente ne le češke in slovenske, ampak tudi evropske slavistike. Murko s svojo razgledanostjo na prelomu 19. in 20. stoletja predstavlja idealno povezavo zahodnih in vzhodnih miselnih virov: impulzov ruske pozitivistične šole (A. N. Pypin, W. Spasowicz idr.), historične poetike (A. N. Veselovskij) in filološke interpretacije besedila (N. Tichonravov) s tainovskim sociologizmom, ki ga je razvil Posnett, in s francosko, ideografsko usmerjeno komparativistiko (Betz, Brunetière, Carrier, Texte idr.), h kateri so se pridružile pobude nemške literarne zgodovine, predvsem biografske metode A. Schererja in njegovih učencev (R. Heinzel, E. Schmidt idr.). J. Horák na splošno ceni analitičnost, ki izhaja iz filološke osnove in tradicij, ki jih je gradil Miklošič in so jih pozneje literarnozgodovinsko razvili V. Jagić in njegovi sodobniki (A. Brückner), poleg tega pa taksativno navaja Murkove prednosti: metodično zasidranost v gradivu, odsotnost neutemeljenih hipotez in natančno razvrstitev tem (Horák 1937). Čeprav raziskovalec v svojih literarnozgodovinskih študijah pogosto numerično kopiči »vplive« in »odvisnosti« in vzporedno primerja življenjske usode avtorjev, na začetku 20. stoletja prehaja od faktografskega popisovanja zunajkontaktne sfere odnosov, nasploh od genetske »vplivologije« k intuitivni tipologiji besednih oblik in struktur, ki so predstavljene v okviru združevalnega dojetja vzajemnosti slovanskih literatur. V ospredju raziskovalčeve pozornosti je ne le zelo podrobna razlaga besedila in filološka akribija, temveč predvsem pogojenost geneze in eksistence besednih stvaritev s kulturno in politično zgodovino ter rekonstrukcija t. i. literarne kulture v najširšem pomenu, ki jo je pozneje kot teoretično kategorijo natančno razdelala moderna sociologija. Murku tukaj nikakor ne gre za delne preglede literarnih segmentov v diahronem orisu, temveč za zaobseg nadnarodne medliterarne celote, določene z geografsko, jezikovno in etnično sorodnostjo, predvsem pa s podobnimi idejami in idejnimi tokovi, ki so se oblikovali stoletja v stiku z Bizancem, pa

tudi z zahodnoevropskim pismenstvom. Svojo metodo Murko ustrezno označi z izjavo »od zgodovine črke k zgodovini duha«. (F. Wollman 1947: 53)

Murko po prihodu na Češkoslovaško na pobudo T. G. Masaryka ustvarja generacijo, ki jo literarna zgodovina označuje kot češko šolo primerjalne književnosti oz. kot praško komparativistično šolo, h kateri spadajo Jiří Polívka, Jan Máchal, Václav Tille idr. (S. Wollman 1989).

Pozitivistično in kulturnozgodovinsko šolanje s filološko erudicijo je vedlo k poudarku na besedilni kritiki in interpretaciji besedil z biografsko-socialnim poljem. Študij slovanskih literatur kot avtohtonega in integralnega sestavnega dela svetovne literature je izhajal iz folklorne osnove, kar se je odražalo v ustanovitvi nove veje primerjalnega raziskovanja, v tematologiji. Obenem pod vplivom prve generacije modernih čeških bohemistov, kot sta bila npr. J. Vlček in J. Jakubec, pri katerih kariernem vzponu je imel Murko svoj delež od preloma 19. in 20. stoletja, vstopajo njegovi teksti v diskusijo o drugonarodnih, predvsem nemških vplivih na slovanski in češki narodni preporod. Danes se raziskovalčev doprinos k bohemistiki spet začenja ceniti: njegov literarnozgodovinski koncept, ki temelji v refleksiji spodbud nemške romantike v slovanskih literaturah, oscilira med interpretacijsko analitičnostjo in sintetizirajočo abstrakcijo, v konfliktu modelno konstrukcijskega in tekstovno-interpretacijskega pristopa, splošno v poudarku nemškojezikovnega konteksta češkega literarnega procesa.

Murko kot eden od zadnjih kompleksnih in vsestransko usmerjenih slavistov pokriva vrsto očitno odmaknjenih področij: giblje se sicer v sferi tradicionalne filologije, kljub temu pa njegovo delo daje pobude za razmišljanja o t. i. »novi filologiji«, interdisciplinarno povezani s kulturno zgodovino in socialnimi vedami. Murko tako postane neposredni predhodnik raziskav, ki jih danes široko omejujemo kot področne študije (area studies). Ta usmeritev se je npr. odrazila v Murkovi definiciji slovanske filologije v potrjenem *Predlogu Statuta za srečanja slovanskih filologov* iz leta 1929 (Murko 1929–1936: 1), ki so pod slovansko filologijo razumela zgodovino slovanskih literatur vključno s folkloro, slovanskim jezikoslovjem in tudi z njihovim metodično-didaktičnim vidikom, ki obsega poučevanje jezikov in literature na srednjih šolah. Sorodne znanstvene smeri, kot npr. gmotna kultura, etnografija, kulturna zgodovina, mitologija ipd., bi morale biti v program srečanja integrirane s striktno izločitvijo političnih vprašanj le pod pogojem, da imajo neposredni odnos do slovanskih literatur ali lingvistike. Murkova povezava jezikoslovja, literarne vede in kulturne zgodovine je pozitivno vplivala na folkloristično komparativistiko, teorijo romana (predvsem ruskega) in literarnih smeri, v bistvu na komparativistiko kulturnih epoh (reformacija in protireformacija, romantika itd.), slovansko filologijo in druga področja raziskovanja. Kaže se, da v spekulativnih vedah, h katerim literarna veda oziroma še bolj literarna zgodovina spada, lahko že preseženi miselni koncepti, ki jih menda

sinekdohično uteleša Murko, v drugih okoliščinah ali v kontekstni aktualizaciji dobijo novi inspirativni pomen. Murko, ki se je prosto gibal v slovanskem in neslovanskem literarnem svetu, je bil sicer človek nemškega jezika in kulture (prim. njegovo delovanje kot glavni urednik revije *Germanoslavica*), vendar je obenem občutljivo razumel zapletenost slovansko-nemških odnosov.

Na ravni metodološke dediščine, ki jo je je Murko zapustil kot filolog tradicionalnega sinkretičnega tipa, obstaja cela vrsta spodbud, na katere se lahko prosto navezuje tudi današnje teoretično prizadevanje, ki vodi k določeni obliki obnovljene filologije, vendar na drugačni ravni kot rezultat dramatičnega literarnovednega in umetnostnozgodovinskega razvoja, ki je v 20. stoletju vodil skozi imanentne metode ter sinhroni in funkcionalni pristop k ponovnemu zanimanju za historicizem; v sferi literarne vede predvsem za literarno zgodovino in recepcijsko estetiko do skeptičnega in skoraj avtodestruktivnega dojemanja skrajnega dekonstruktivizma.

Tudi te pobude so se pojavile v slovenskem in češko-slovenskem okolju in so bile vidne v objavljenih prispevkih (Dolinar, Juvan 2003). Nekatere Murkove pobude so namenoma in nenamenoma vedle k iniciativi oblikovati samostojni blok študij, kar bi bilo formiranje »nove filologije«, kakor se včasih te poskuse obnove filološkega okvirja lingvistike in literarne vede imenuje (Pospíšil 2016). Uvodna študija povzema prispevke nekaterih udeležencev (to so bili med drugim A. Faustov, M. Rozenfel'd, S. Savinkov, V. Franta, J. Kačala, A. Korabl'jov, R. Mikuláš, L. Pavera), od katerih sem poudaril predvsem zanimivo koncepcijo A. Korabl'jova. Šlo je za njegovo knjigo, ki je izšla kot del projekta Ruske akademije znanosti *Evoluce žánrů ruské literatury 17.–20. století – Hranice filologie* (Korabl'jov 2008). Korabl'jov je avtor knjig *Master. Astral'nyj roman* (1996–1997), *Temnyje vody »Tichogo Dona«*, razprav *Doneckaja filologičeskaja škola* (1997, 1999, 2000, 2006, 2007), monografije *Poetika slovesnogo tvorčestva* (2001) in pregledov *Ars Poetica A. S. Puškina* (2007) ter *Poety i poezija Bronzovogo veka* (2007) idr. Avtor je izšel iz holistične koncepcije (*celostnost' chudožestvennogo proizvedenija*), ki se je oblikovala v času velikega razvoja sovjetske literarne vede od 60-ih do 80-ih let 20. stoletja, ko so resnična raziskovalska središča postale t. i. provincialne univerze ali samostojne fakultete (Tartu, Donjeck, Kaluga, Kemerovo, Novosibirsk, Daugavpils idr.), ki so snovale lastne projekte (strukturalistično-semiotično raziskovanje, sižetologija, holistično dojemanje literarnega artefakta ipd.). Preferira ontološko dojemanje artefaktov, torej to, kar se je v Rusiji oblikovalo iz avtohtonih in alohtonih korenov v soodvisnosti s fenomenologijo, pravzaprav od 10-ih do 20-ih let minulega veka. Ne glede na bistvene razlike v pristopu do literature, kakor se koncepcije Korabl'jova v nasprotju z akademsko strogim in natančnim dojemanjem Murka, ki se naslanja na tradicionalno filološko enoto, izkazujejo, obstaja povezanost v inklinaciji

k intuitivnosti dojemanja artefaktov in v organskem vključevanju literature v širok tok kulture in družbenega življenja. Jedro izpovedi Korabljova je, da medtem ko pomen filologije za družbene oblastniške elite paradokсно upada, pomen njenega predmeta, torej jezika in teksta, raste: filologija torej postaja ključ do vsega, pa se jo vseeno omalovažuje. Medtem ko za zadnjo etapo razstavitve in destrukcije raziskovanja literature jemlje dekonstrukcijo, je nova etapa smrt t. i. »usnjene poti« in neposredni dotik besede in literarnega artefakta – do tega zagotovo peljejo tudi verskost, skrivnost in konec koncev tudi estetika smrti. Strukturalizem je po Korabljovu pokazal meje znanstvenega pristopa. Po njegovem mnenju pa je »filologija specifična enota znanstvenega, umetnostnega in verskega dojemanja« (Korabljov 2008). Korabljov v teh raziskavah reagira tudi v tem smislu, da je filologija povezana z življenjem in smrtjo, da je to kategorija, ki ni le holistično-sistemska, ampak tudi duhovna, pravzaprav na svoj način eksistencialna.

V določenem smislu se mu vrsta današnjih raziskovalcev približuje: na eni strani obstaja trud ne za združitev, temveč za novo zблиžanje, medsebojno spoštovanje in prevzemanje postopkov, kajti objekt obeh delov stare filologije je tekst, po drugi strani pa je filologija razumljena kot samorefleksija človeka, kakor humanitarna, humana in humanistična kategorija, ki za družbo sicer ni nujna, njena dolgotrajna absenca pa se prej ali slej izkaže v nastanku nekulturnosti.

Čeprav se danes trdi, da filolog ne more kritično obvladati vseh jezikoslovnih in literarnovednih koncepcij, cele vrste jezikov in literatur, pa še na tisoče vrstic sekundarne literature, bi se za to moral vsaj truditi: filologija je bila v svoji napolnitvi vedno nekoliko utopična disciplina, drugače rečeno transcendirajoča, vendar iz objektivnih razlogov ni dosegala svojih ciljev; cilj je v daljavi, naše naprezanje se z obzorjem nikoli ne prečka, morali pa bi se mu približevati. Danes v nasprotju s tem vidimo masovno resignacijo na dejanska znanja oziroma vsaj podcenjevanje le-teh; brez njih se namreč v utopično gibanje k novi filologiji ne moremo niti spustiti – resignacija je menda razumljiva v obdobju tehnološke revolucije, vendar njenih rezultatov ne vidimo oziroma nam tehnologija zaenkrat dejanskih znanj in razmišljanja o njih ne nadomesti.

Zato do naziva oziroma delovnega poimenovanja »nova filologija« obstaja določena skepsa. Ne gre namreč za neko novo disciplino, ampak za poimenovanje nove razvojne faze filologije ali bolj natančno filološkega mišljenja, kajti ne da se več reproducirati tega, kar je bila filologija pred sto ali sto petdesetimi leti. Marsikaj se je bistveno spremenilo, prišlo je do oddaljevanja, parcializacije, disperzije, dezintegracije in do novega združevanja – in na vse to sočasni filolog ne more več globinsko vplivati. Obnova povezane, vendar take, ki vzdržuje svojo heterogenost v vsem, kar je bilo tukaj navedeno, komentira delo drugih: pot naprej pelje po eni strani pogosto nazaj, k verigam refleksij in samorefleksij, po

drugi strani pa k istočasni obzirnosti, teleološkim medsebojnim dotikom, ne da bi se odpovedovali starim (obstaja želja po dopolnitvi: dobrim) pozitivističnim navadam, ki temeljijo v sistemskosti in faktografiji: tukaj nam neposredna duhovnost, neke vrste duhovnost »an sich« ne pomaga, prej duhovnost »für sich«, točneje postavljanje paralel ali bolj ali manj bolj prostih ali trdnejših kavzalnih odnosov. Nova filologija se bo oblikovala podobno, torej ne le na bazi teorije, ampak v praktičnem raziskovalskem dejanju, v zблиževanju obeh sfer, lingvistične in literarnovedne, h katerih zunanosti pristopa in jih združuje kulturno-arealno gledišče, ne da bi jih to nekako metodološko omejevalo v permanentni transcenden-
denci v strani, k stranskim dobičkom s tem, da bodo tudi iskali več presekov (Pospíšil 2016: 7–15). Inspiracija z Murkovim konceptom filologije predstavlja bolj nek spodnji, na pol skrit, pogosto nenameren tok, vendar je opazna.

Če je bil Murko v medvojnem obdobju, v dobi strokovne diferenciacije in prihodu modernih metodoloških impulzov nekritično oboževan kot naslednik Jagića v širšem dojemanju slovanskih študij, je njegova dediščina v drugi polovici 20. stoletja vzbujala vtis zastarelega monolita, ki mu moramo kot simbolu institucionalnega razmaha slovanske filologije izkazovati spoštovanje. K pozabi je prispevalo nekaj dejavnikov: 1. tematska vsestranskost, metodološka kompleksnost in praktično uveljavljanje slovanske vzajemnosti še na polovici 20. stoletja, ki je bilo dojemano kot izraz staroljubnega slovanskega čutenja (Kudělka 1984: 125), 2. metodološka zasidranost v pozitivistični tradiciji kulturnozgodovinske in filološke šole je Murka menda oddaljevalo od modernih znanstvenih -izmov (strukturalizem, fenomenologija, psihologizem), 3. poudarek na organizacijskih in kulturnopolitičnih zadevah (Slovanski inštitut, *Slavija*, propagacija jugoslavizma itd.) je bil usmerjen na področje praktično in utilitarno koncipirane slavistike, ki bi si morala tudi v obdobju samoumevne parcialnosti ohraniti strokovno enotnost jezika, literature in folklore. Do leta 1989 so nastajale samo posamezne delne študije nemških, čeških in slovenskih slavistov. Renesansa se je začela šele na začetku 90-ih let 20. stoletja v povezavi s trudom za obnovo Slovankega inštituta, katerega drugi predsednik je bil Murko. Na začetku 20. stoletja so se pojavili prvi monotematski zborniki, ki so kompleksno popisali Murkovo delo in življenje (Jesenšek /ur./ 2002; Zelenka /ur./ 2003; Pospíšil, Zelenka /ur./ 2005). Sistematični interes za Murkovo ustanoviteljsko osebnost sta že v prvi polovici 90-ih let izkazala predvsem Slavomír Wollman, v letih 1988–1993, predsednik mednarodnega komiteja, in prvi ravnatelj obnovljenega Slovankega inštituta Antonín Měšťan, ki sta v češkem okolju vsaj vračala raziskovalčeve pozitivne stopinje v raziskovalskih aktivnostih čeških slavistov. Navidezno cezuro kaže ta žalostni, vendar ilustrativni dogodek. Poznejši ravnatelj Slovankega inštituta bizantolog Vladimír Vavřínek je v diskusijah o rezultatih sedemdesetletne dejavnosti te inštitucije Slavomírja Wollmana resno spraševal, ali je nujno pri

praznovanju Murka sploh omenjati, če, kakor je mislil on, »nič bistvenega ni napisal«.

Danes imamo na razpolago analitične in konceptijske študije, ki se z najrazličnejših vidikov ukvarjajo z raziskovalčevim mnogostranskim delom in življenjem, v bistvu imamo kompleksno izrisano praško obdobje, ko se je zaključila Murkova komparativna metoda in njegovo dojetje slovanske filologije in folkloristike ter organizacijske aktivnosti. Na razpolago je za razliko od netočne in nepopolne bibliografije iz leta 1931 podroben popis J. Bečky – A. Zelenkové iz leta 2003. Pozornost pa si zaslužijo tudi znanstvenikove politične aktivnosti, podpora jugoslavizmu, delež pri formiranju t. i. malega dogovora. Še danes pa nimamo kritične izdaje korespondence in izbranih študij. Pozornost bi si zaslužila predvsem korespondenca z največjo izpovedno vrednostjo, dokumentirajoča mednarodno zgodovino slavistike po letu 1918, tj. stike s francoskimi slavisti: z A. Denisom, L. Legerjem, A. Meilletom, s P. Boyerjem, predvsem pa z A. Mazonom. Murko je namreč s podporo francoskih slavistov iz Prage ustvaril vodilni center slavističnih raziskav v srednji Evropi, ki se po zaslugi »protinemške« usmeritve ni navezal na »habsburške« korenine, temveč na koncepcijo novonastalih inštitutov v Franciji. Ta je kot ena od zmagovalnih velesil veljala za vzor civilizacijske zrelosti in za glavnega političnega zaveznika novonastale Češkoslovaške. Murko in Mazon sta zaslužna za nastanek Slovanskega inštituta, ki je bil na pobudo predsednika T. G. Masaryka odobren z odločitvijo parlamentarne Narodne skupščine, s posebnim zakonom z dne 25. 1. 1922 (Bečka 1999). Dejanska in legislativna dejavnost novoustanovljenega Slovanskega inštituta pa se je zaradi administrativnega zavlačevanja začela leta 1927. Mazon je že leta 1921 Murku v prevod priporočil študijo E. Denisa *Ústav pro studium Slovanstva. Paříž středisko slavistiky v cizině* (Inštitut za študij Slovanstva. Pariz središče slavistike v tujini). Ravno Denisova smrt 5. 1. 1921 je za češkoslovaško vlado pomenila pobudo za javno razglašanje podpore slavističnim študijem v obliki ustanovitve neke vrste raziskovalnega centra, najsi bo v svoji državi ali v politično prijateljski tujini. Češkoslovaška vlada se je zato odločila za ustanovitev fundacije Ernesta Denisa, ki naj bi delovala v okviru novonastale stolice za zgodovino Slovanov in njihovo izobrazbo s posebnim ozirom na zgodovino češkoslovaške države pri univerzi v Parizu, pri čemer naj bi finančno sodelovala tudi pri materialni oskrbi Inštituta d'Études Slaves. Kakor je pojasnjeval mladi slavist Bohuslav Havránek v uvodu k Denisovi študiji, naj bi francoski Institut d'Études Slaves tvoril novo središče slavistike za slovanskimi mejami (»ne želi v Parizu skoncentrirati slovanskega slavističnega dela in tudi ne more«) (Havránek 1921: 8), medtem ko bo praški Slovanski inštitut center slavistike v slovanskem svetu. Te formulacije so izhajale iz predpostavke, da bo francoska znanost v zahodnem svetu postala posrednik

»znanosti in raziskovanja o političnem, gospodarskem, idejnem in moralnem razvoju in stanju slovanskih narodov« (Havránek 1921: 8).

Če primerjamo vsebinsko in formalno strukturo francoske in češkoslovaške inštitucije, je očitno, da sta nastali po vzoru londonske School of Slavonic Studies (med prvo svetovno vojno je na njej predaval T. G. Masaryk) in francoskega Institut d'Études Slaves v Parizu, na katerem je bil Mazon podpredsednik, Denis pa predsednik. Ta inštitut je bil leta 1922 priključen k univerzi, s svojo dejavnostjo pa je začel leta 1923 s finančno dotacijo češkoslovaške in jugoslovanske vlade. Murko Mazona na začetku dvajsetih let v korespondenci nenehno prosi, naj v češkoslovaškem okolju propagira tradicijo francoske slavistike, njeno idejno polnilo in organizacijsko strukturo kot vzor za domačo znanost: »Prosim Vas, da bi [...] napisali ali priskrbeli članek o slavistiki v Franciji in omenili predvsem Institut d'Études Slaves [...] mislim, da mora biti širok slavistični svet dobro informiran o velikih napredkih francoske slavistike.«⁴ Mazon (1922) je češko javnost seznanil z aktivnostmi, osebnostmi in novo ustanovljenimi institucijami, ki širijo poznavanje slovanskega sveta v Franciji.

Po Mazonovih predstavah bi moral biti inštitut zasnovan kot zasebno učeno društvo, ki deluje samo na osnovi narodnega principa. To bi morala biti centralna organizacija, ki bi koordinirala dejavnost francoskih slavistov, pri čemer bi lahko člani sveta zavoda postali le Francozi, predsednik in generalni tajnik pa izključno iz vrst profesorjev francoskih visokih šol. Znanstvena usmeritev Inštituta za študij slovanskih narodov bi se morala gibati izključno na založniški, propagandno-informativni in raziskovalski ravni, politično pa bi morala ostati nevtralna. Prav tako bi se moral praški Slovanski inštitut kljub svoji podpori trgovine in izvoza v slovanske dežele profilirati apolitično, se ne vmešavati v spore med posameznimi slovanskimi državami in se osredotočiti na raziskovalsko in popularizacijsko-posredniško dejavnost. To načelo je ohranjal tako prvi predsednik Slovanskega inštituta arheolog Lubor Niederle (S. Wollman 1955) kot od leta 1932 njegov naslednik Matija Murko. Kljub temu je bila koncepcija kulturne slovanske vzajemnosti, uradno propagirana v francoski in češkoslovaški inštituciji, od začetka tridesetih let zaostrena zaradi mednarodne politične situacije, nastopa fašizma in odnosa češkoslovaške države s Sovjetsko zvezo, kjer je leta 1931 v Leningradu nastala enaka institucija Institut slavjanovedenija, ki je bila ostro proti ideji etnično-jezikovne enotnosti Slovanov s tem, da je treba dati prednost širšemu študiju materialnih in duhovnih form slovanskega sveta (S. Wollman 1997). Sodelovanje čeških in francoskih slavistov s sovjetskimi kolegi je kompliciralo tudi sodelovanje ukrajinskih in ruskih emigrantov pri

⁴ Murko v pismu A. Mazonu z dne 5. 12. 1923. Shranjeno v: Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (fond Slavia).

skupnih projektih. V češkem primeru je problem predstavljala predvsem udeležba mlajše in starejše emigrantske generacije pri publikacijah Slovanskega inštituta, konkretno osebnosti, kot so A. L. Bém, P. O. Bogatyrev, R. O. Jakobson, J. Ljackij idr. (Zelenka 2017). Čeprav se Mazon v korespondenci z Murkom strogo izogiba oceni političnih razmer v Sovjetski zvezi, npr. na dopisnici z dne 23. 8. 1932, na račun moskovske slavistike kritično omenja, da »La situation de la slavistique, là bas, est plutôt ingrate«.⁵

Mazon in Murko sta na splošno želela obdržati enotnost in celovitost filološkega raziskovanja kot komplementarno prepletenega raziskovanja jezika in njegovega slovstva. Za razliko od ožjega pojmovanja slovanske filologije, omejenega po načelih strukturalno usmerjenega Praškega lingvističnega krožka, je Mazon v času diskusij pred srečanjem podprl Murkovo definicijo, ki je pozneje v potrjenih predlogih *Stanov pro sjezdy slovanských filologů*⁶ (1929) slovansko filologijo razumela kot zgodovino slovanskih literatur vključno s folkloro, slovanskim jezikoslovjem itd. Sorodne znanstvene smeri, kot so gmotna kultura, etnografija, kulturna zgodovina, mitologija, slovansko pravo idr., bi morale biti v program srečanja integrirane s striktno omejitvijo političnih vprašanj samo na tista, ki so neposredno povezana s slovanskimi literaturami ali lingvistiko. Kljub temu je Murkov Govor ob odprtju I. srečanja slovanskih filologov v Pragi 6. 10. 1929 (*Řeč při zahájení I. sjezdu slovanských filologů v Praze 6. 10. 1929*) (Murko 1929–1930), ki je načrtil sintezno vizijo izobrazbenega in kulturnega sodelovanja med Zahodom in slovanskim Vzhodom, izrazil pripadništvo h kongresu filologov – slavistov in ne filologov – Slovanov. Mazon in Murko v letih 1927–1928, ko se je med evropskimi slavisti začelo razmišljati o realizaciji fiksno organiziranega srečanja znanstvenih slavistov, nista imela pripomb proti prednosti Prage pred Varšavo (tam je potekalo drugo srečanje leta 1934), Beogradom (tretje srečanje), leta 1939 zaradi neugodne mednarodne politične situacije ni potekal, in Moskvo, ki so jo omejevali ideološki dejavniki in geografska oddaljenost. Murko je kot glavni organizator prvega srečanja slovanskih filologov, ki je potekalo oktobra 1929, z Mazonom konzultiral naslove evropskih slavistov, ki jim je bilo treba poslati uradno vabilo. Politično občutljiva situacija je bila predvsem udeležba ruskih in ukrajinskih slavistov, in sicer glede na uradno češkoslovaško podporo ruski emigraciji in na napeto ideološko situacijo v Sovjetski zvezi, kjer se je na prelomu 20-ih in 30-ih let dvajsetega stoletja

⁵ A. Mazon v pismu M. Murku z dne 23. 8. 1932. Shranjeno v *Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (fond Matija Murka)*.

⁶ *Návrh Stanov pro sjezdy slovanských filologů* §4, str. 1 (shranjeno v: Ústřední archiv AV ČR v Praze, fond Pražský lingvistický kroužek, 4. kartón, 3. desky – Korespondence a materiály M-Z, 1929–1936; predlog je najverjetneje formuliral M. Murko, vendar njegov podpis pod tekstem manjka).

začela policijska represija proti slavistiki kot »legalnemu temelju kontrarevolucionarne dejavnosti« (S. Wollman 2013: 137). Murko je v povezavi s tem Mazonu diplomatsko sporočil, da je:

[...] zanimanje za srečanje povsod veliko. Bojimo se le za Ruse in Ukrajince, ki bodo težko dobili dovoljenje za potovanje v večjem številu in s še manj sredstvi. O tem smo se že pogajali in se še pogajamo s tukajšnjo sovjetsko misijo ... Podali naj bi seznam ruskih znanstvenikov, ki si jih posebej želimo. Seveda se tega ne moremo lotiti, kajti mi vendar ne moremo določati delegatov akademij, univerz in znanstvenih društev. V leningradski akademiji je pred nedavnim prišlo do konfliktov pri izbiri novih članov, v opoziciji pa so se znašli ravno slavisti, ki jim bo komaj dovoljeno potovanje na Češkoslovaško.⁷

Iz Murkovega dela bi bilo mogoče ponovno urediti predvsem monografijo *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik I. Die böhmische Romantik* (Gradec 1897), ki originalno opozarja na češko-nemški kontekst domačega narodnega prebujenja. Prav tako manjka raziskava virov v evropskih in ruskih arhivih: študijska leta, dunajsko obdobje, odnosi s T. G. Masarykom v 90-ih letih 20. stoletja. Paradokсно ni podrobno zaobjel Murkov metodološki delež pri oblikovanju češkega strukturalizma (kakor je znano, je imel Murko stike z Jakobsonom, ki je cenil njegove folkloristične in verzološke raziskave, s čimer je vplival na svojega učenca, člana Praškega lingvističnega krožka Franka Wollmana). Prav tako nimamo na razpolago podrobne interpretacije raziskovalskih kontaktov z osebnostmi tedanje politike, vede in slavistike v medvojnem obdobju. Ne preostane drugega kot obžalovanje, da v prvi dekadi 21. stoletja ni bila realizirana pobuda za izdajo Murkove izbrane korespondence v raznih jezikih, ki je prišla od Komisije za zgodovino slavistike pri Mednarodnem komiteju slavistov, konkretno od italijanskega rusista iz Verone, Sergia Bonazze (takratnega podpredsednika Komisije), in francoske slavistke Antonie Bernard. Ta namen je preprečila nenadna smrt izvrstne prevajalke iz slovenščine Bernard leta 2010. Čisto neznana je ostala npr. Murkova uradna korespondenca, shranjena v Arhivu Masarykovega inštituta in v Arhivu AV ČR (Akademija znanosti Češke republike, fond Slovanski inštitut), ki jo je vodil s pozicije priznanega poznavalca sodobnega slovanskega sveta npr. z Milanom Hodžo, Petrom Zenklom, Karlom Kramářom idr. S Hodžo, s katerim se je poznal že s preloma 19. in 20. stoletja, je Murko polemiziral o načinu, kako tuji tisk objektivno informirati o aktualnih slovanskih zadevah: s tem v zvezi se ni strinjal s primerjavo o analoški razliki med češčino in slovaščino ter med spodnjenemškimi in zgornjenemškimi narečji. V interesu objektivnosti je pojasnjeval, da »tudi med narečji češkoslovaških

⁷ Pismo M. Murka A. Mazonu z 11. 11. 1929. Shranjeno v *Arhivu Institute d'Études Slaves v Parizu (fond A. Mazon)*.

Nemcev, ki so zelo različna, je razlika veliko večja, kot med češčino in slovaščino. Mislim, da bi se to dejstvo lahko ob priložnosti tudi uporabilo.⁸

Prav tako nimamo izrisane Murkove udeležbe kot predsednika Slovanskega inštituta v diskusiji o oblikovanju vseslovanskega esperanta. Leta 1937 je Murko odgovarjal praškemu županu in predsedniku Češkoslovaško-jugoslovanske lige Petru Zenklu na vprašanje, kaj meni o srbskem predlogu generala Čeda Djurdjevića iz Beograda o nastanku slovanskega esperanta, utemeljenega na kombinaciji cirilice in latinice. Murko je v skladu s srbskima literarnima zgodovinarjema A. Belićem in P. Popovićem ta amaterski projekt, ki je menda izhajal iz modificirane ruščine, dojemal kot morfološko in leksikalno nepopoln ter nepraktičen:

Jaz osebno od tega ne pričakujem kaj dosti in sem ob odprtju 1. kongresa slovanskih filologov izjavil, da imamo knjižnih slovanskih jezikov dovolj in da si ne želimo nobenega novega jezika, moramo pa poskrbeti za to, da bi se olajšalo poučevanje slovanskih jezikov.⁹

Posebno poglavje v Murkovi znanstveni in osebni biografiji predstavljajo njegova stališča v obdobju protektorata, ko je izkazal osebni pogum v ravnanju z nacističnimi uradi in ko se je postavil proti reorganizaciji Slovanskega inštituta po nemških navodilih (Bečka 2003, Roubík 1947). Podobno je mesec po ustanovitvi Protektorata Češka in Moravska Murko kot predsednik Slovanskega inštituta sporočil Odboru narodnega poročstva (Výbor národního souručenství) s sklicevanjem na stoletno tradicijo slovanske vzajemnosti, da ne bo spoštoval načel nabora o nesprejemanju občanov drugih narodnosti kot češke.¹⁰

Če ti »koščki« kažejo na bolj splošne teme za nadaljnje raziskave, je jasno, da težišče ostaja v metodološko interdisciplinarnem in hevrističnem raziskovanju, ki bi moralo združevati slaviste in zgodovinarje v srednji Evropi. V zaključku lahko ugotovimo, da je Murko v celoti prispeval k temu, da je češkoslovaška slavistika v medvojnem obdobju kot nadaljevalka ruske primerjalne šole postala takoj za Dunajem institucionalni in znanstveni center srednjeevropske slovanske filologije (na začetku 21. stoletja se ta trditev zdi kot nedosegljiv cilj), ki jo razvija angažiran evropski intelektualec, ki filologijo razume kot učinkovito sredstvo za širjenje idealov (ne le slovanske) humanistike.

⁸ M. Murko v pismu M. Hodžu z dne 18. 12. 1937. *Fond Slovanskega inštituta, Korespondenca predsednika prof. M. Murka v zvezku Funkcionári Slovanského ústavu, karton 11.*

⁹ M. Murko v pismu P. Zenklu z dne 16. 7. 1937. *Fond Slovanskega inštituta, Korespondenca predsednika prof. M. Murka v zvezku Funkcionári Slovanského ústavu, karton 11.*

¹⁰ M. Murko v pismu Výboru národního souručenství z dne 19. 4. 1939. *Fond Slovanskega inštituta, Korespondenca predsednika prof. M. Murka v zvezku Funkcionári Slovanského ústavu, karton 11.*

Literatura

- Jiří BEČKA, 1999: Slovanský ústav v letech 1922–1963. *Slavia* 68/3–4, 19–38.
- –, 2003: Postoj M. Murka vůči nacistům v době okupace (Příspěvek k dějinám slavistiky). *Murkova epocha slovanské filologie. Slavia* 72/1, 115–119.
- Darko DOLINAR, Marko JUVAN (ur.), 2003: *Kako pisati literarno zgodovino danes? Razprave*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. 141–157.
- –, 2006: *Writing Literary History*. Frankfurt am Main – Wien: Peter Lang Verlag.
- Marijan DOVIĆ, 2006: Tekstualna tradicija in elektronski medij: od digitalne slikovne reprodukcije do znanstvenokritične izdaje. *Slavica Litteraria* X/9, 207–215.
- Bohuslav HAVRÁNEK, 1921: Úvod. Ernest Denis, *Ústav pro studium Slovanstva*. Praha: Jan Laichter.
- Jiří HORÁK, 1937: Úvodem. Matyáš Murko: *Rozpravy z oboru slovanské filologie*. Praha: Nákladem Slovanského ústavu.
- Alenka JENSTERLE-DOLEŽALOVÁ, 2006: Vojna kot metafora. Vitomil Zupan, Menuet za kitaro na petindvajset strellov. *Slavica Litteraria* X/9, 257–265.
- Marko JESENŠEK (ur.): 2002: *Zbornik slavističnega društva Slovenije 12. Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Marko JUVAN, 2006: Kulturni spomin in literarni žanri: primer slovenskega soneta. *Slavica Litteraria* X/9, 195–205.
- Marko JUVAN, 2008: O metodi zgodovine literarnih kultur vzhodne srednje Evrope. *Kontexty literární vědy I. Ústí nad Orlicí: Literárněvědná společnost, o.s., Oftis*. 119–127.
- A. A. KORABLJOV, 2008: *Predely filologii*. Novosibirsk: Ministerstvo obrazovanija i nauki Ukrainy, Doneckij nacionalnyj universitet, Rossijskaja Akademiya Nauk, Sibirskoje otdelenije, Institut filologii, Izdatel'stvo SO RAN.
- Milan KUDĚLKA, 1984: *O pojetí slavistiky. Vývoj představ o jejím předmětu a podstatě*. Praha.
- A. MAZON, 1922: Studium slavistiky ve Francii. *Atheneum* 1/1, 27–30.
- Matija MURKO, 1929–1936: *Návrh Stanov pro sjezdy slovanských filologů*. § 4 (shranjeno v Osrednjem arhivu AV ČR v Pragi, fond Pražský lingvistický kroužek, 4. karton, 3. mapa – Korespondence a materiály M–Z, 6).
- –, 1929–1930: Řeč při zahájení I. sjezdu slovanských filologů v Praze 6. X. 1929. *Slavia* 8, 840–849.
- John NEUBAUER, Marcel CORNIS-POPE (ur.), 2004–07: *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, zvezki 1–3, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Matija OGRIN, Tomaž ERJAVEC, 2006: Znanstvenokritične izdaje v elektronskem mediju. Slovenski in češki metodološki pristopi k posredovanju besedil. *Slavica Litteraria* X/9, 247–256.

- Ivo POSPÍŠIL, 2005: Problem slavizmov in njegov kontekst. *Primerjalna književnost* 2, 17–32.
- –, 2006: Slovinská literární věda: několik problémových okruhů a poznámek. Workshop. Česko-slovenský blok. *Slavica Litteraria* X/9, 267–270.
- –, 2006a: Česko-slovenski blok Metodologické problémy současné literární vědy ve světle česko-slovenských vztahů, 2006. SPFFBU, *Slavica Litteraria* X/9, 2006, 185–265.
- –, 2008: Primerjalna književnost, srednjeevropski kulturni prostor in teorija literarne zgodovine. *Primerjalna književnost* 31/2, 137–148.
- –, 2009: The Periodization of Slovene and Czech Literatures and the Two Currents in Czech Interwar Literature (A Contribution to a Discussion). *Primerjalna književnost* 32/1, 123–137.
- –, 2016: Nová filologie: pokusy o oživenie filologickej jednoty. Zostavovateľ tematického bloku prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc. (Ústav slavistiky FF MU, Brno). *Philologia* XXVI/2, 7–123.
- –, 2016: Filologie jako zakletí i svoboda: pokusy o novou filologii. *Philologia* XXVI/2, 7–15.
- Ivo POSPÍŠIL (ur.), Miloš ZELENKA (ur.), 2005: *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky. Sborník studií*. Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně; Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.
- František ROUBÍK, 1947: Německé plány se slovanskými ústavy v Praze za okupace. *Slavia* 18/4, 515–520.
- Jola ŠKULJ, 2006: Koncepti primerjalne literature in srednjeevropski prostor. *Slavica Litteraria* X/9, 187–194.
- Luka VIDMAR: Opombe Josefa Dobrovskega v korespondenci med Žigo Zoisom in Jernejem Kopitarjem v letih 1810–1818. *Slavica Litteraria* X/9, 217–231.
- Frank WOLLMAN, 1947: Pražská škola komparatistů. *Slovesná věda* 1, 51–54.
- Slavomír WOLLMAN, 1989: *Česká škola literární komparistiky*. Praha: Univerzita Karlova.
- –, 1955: Lubor Niederle, zakladatel Slovanského ústavu. *Slavia* 64/3, 221–231.
- –, 1997: Pronásledování slavistů v Sovětském svazu a Slovanský ústav v Praze. *Slavia* 66/1, 1–20.
- –, 2013: *Slovanské literatury ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita.
- Miloš ZELENKA, 2005a: O pojavu in značilnostih Murkove komparativne metode (na podlagi spisov Deutsche Einflüsse). *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky*. Ur. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana se sídlem v Brně, Ústav slavistiky FF MU v Brně; Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. 54–63.
- –, 2006: K meziliterárním souvislostem Murkovy komparativní interpretace Jana Kollára (srovnávací literární dějiny jako modelový konstrukt mezi slavistikou a národní filologií). *Slavica Litteraria* X/9, 233–245.
- –, 2008: K teoretickému pojmovanju t. i. obče literature v obdobju med vojnama (Wollman in Ocvirk in njuno razumevanje van Tieghema). *Primerjalna književnost v 20. stoletju in Anton Ocvirk*. Ur. Darko Dolinar, Marko Juvan. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU. 93–102.

– –, 2009: Srednja Evropa v literarnovedni razpravi. *Primerjalna književnost* 32/1, 107–122.

– –, 2017: Spiritual Streams and cultural Model persued by Russian Literary Scholars exiled in intervar Czechoslovakia (R. Jakobson versus E. Liatsky). *Révue des études slaves* 88/1–2, 312–313.

Miloš ZELENKA (ur.), 2003: *Murkova epoha slovanské filologie*. *Slavia* 72/1. Praha: Slovanský ústav; Slovanský ústav AR ČR in Euroslavica. 1–168.

Anna ZELENKOVÁ, 2008: Slovaška književnost na Češkem. *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. *Obdobja* 25. *Metode in zvrsti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. 29–33.

– –, 2008a: Slovanski miti o Evropi kot oblika dialoga z Zahodom (primer Češke in Slovaške). *Ars & Humanitas* 2/1, 43–52.

TSCHECHISCH-SLOWENISCHE PROJEKTE ZUR GESCHICHTE DER SLAWISTIK UND LITERATURTHEORIE (MATIJA MURKO ALS VERBINDENDE PERSÖNLICHKEIT IN DER TSCHECHISCH-SLOWENISCHEN UND EUROPÄISCHEN LITERATURWISSENSCHAFT DER ZWISCHENKRIEGSZEIT)

Der informativ-analytische Beitrag behandelt tschechisch-slowenische Projekte zur Erforschung genereller Fragen der vergleichenden Literaturwissenschaft und Genologie sowie der slowenisch-tschechischen literarischen Kontakte im 20. Jahrhundert. Die Projekte führten zu mehreren Konferenzen, Seminaren und Werkstätten, es folgten Publikationen in slowenischen und tschechischen literarischen Publikationsorganen, in erster Linie in den Zeitschriften *Primerjalna književnost* und *Slavica Litteraria*. Tschechisch-slowenische Kulturkontakte verzeichnen ihre Anfänge im 19. Jahrhundert; auf der einen Seite wurden viele tschechische sprachliche und kulturelle Modelle im slowenischen Raum akzeptiert, andererseits wirkten im tschechischen Raum mehrere namhafte slowenische Forscher und Künstler, unter anderen Jože Plečnik (1872–1957), Matija Murko (1861–1952) und Mihajlo Rostohar (1878–1966), die zur Vielfalt in der tschechischen Kunst und Forschung wesentlich beigetragen haben.

Bis Ende des 20. Jahrhunderts wurde die fruchtbare tschechisch-slowenische Zusammenarbeit von Marko Juvan und Ivo Pospíšil geleitet und unter Mitwirkung einiger Literaturtheoretiker und Historiker organisiert. Die bilateralen Projekte koordinierten das Institut für slowenische Literatur und Literaturwissenschaft an der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste bzw. die Abteilung für Slawistik an der Philosophischen Fakultät der Masaryk-Universität Brno. Die Forschungsergebnisse erschienen in der slowenischen Zeitschrift *Primerjalna književnost*, teilweise auch in Sammelbänden (z. B. *Obdobja*) sowie in der tschechischen *Slavica Litteraria*. Zu den bedeutenden Forschungsergebnissen zählt die Beobachtung, dass die tschechisch-slowenischen literarischen Kontakte zur Grundlage weiterer theoretischer Generalisierungen werden können, dass viele methodologische Initiativen unter dem Einfluss der angloamerikanischen Literaturwissenschaft verdrängt und zu Unrecht als veraltet betrachtet wurden und schließlich, dass die tschechische wie auch die slowenische Literaturwissenschaft als Zentren von äußerst dynamischen und flexiblen slawistischen Studien anzusehen sind. Wird das philologische Konzept Murkos als Zusammenführung der Linguistik und Literaturkritik verstanden, so kann es, gewollt oder ungewollt, zum Ausgangspunkt einer „neuen Philologie“ werden.

Znanstveno delo profesorja Matija Murka v praškem obdobju¹

Alenka Jensterle Doležal

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra jihoslovanských
a balkanistických studií, Jana Palacha 2, CZ 116 38 Praha 1,
Češka republika, alenka.dolezalova@ff.cuni.cz

Slovenec Matija Murko (1861–1952) se je znanstveno oblikoval na dunajski slavistiki, bil je profesor na univerzah v Gradcu in Leipzigu, vrhunec svoje univerzitetne in znanstvene kariere pa je dosegel na Karlovi univerzi v Pragi (od 1920 do smrti), kjer je pomagal osnovati češko slavistiko, ki je bila tedaj žarišče te vede. V praškem obdobju gre za tri področja njegovega delovanja: preučevanje južnoslovanskih literatur, raziskovanje srbske in hrvaške epike in zgodovinska refleksija o stanju in prihodnosti slavistike.

Ključne besede: Matija Murko, primerjalna literarna zgodovina, folkloristika, zgodovina slavistike, zgodovina slovenistike

Der Slowene Matija Murko (1861–1952) entwickelte sein Forschungsprofil durch das Studium an der Wiener Slawistik und durch die Professuren an den Universitäten Graz bzw. Leipzig; den Höhepunkt seiner universitären Forschungstätigkeit erreichte er allerdings an der Karlsuniversität Prag, wo er von 1920 bis zu seinem Tod wirkte. Er war unter den Begründern der tschechischen Slawistik. In der Prager Zeit sollen drei Bereiche seiner Forschungstätigkeit erwähnt werden: die Erforschung der südslawischen Literaturen, die Erkundung der serbischen und kroatischen Epik sowie die Überlegung historischer Tradition und künftiger Entwicklung der Slawistik.

Schlüsselwörter: Matija Murko, vergleichende Literaturwissenschaft, Folkloristik, Geschichte der Slawistik, Geschichte der Slowenistik

Slovenec Matija Murko (1861–1952) se je kot vsestranski znanstvenik slavist oblikoval na Dunaju, kjer je sedem let študiral slavistiko in germanistiko. Po univerzitetni karieri na Dunaju (doktor slavistike leta 1886, nastopno habilitacijsko predavanje za položaj docenta leta 1897) je kot profesor več kot deset let oblikoval slavistiko na Univerzi v Štajerskem Gradcu (od leta 1902). Nekaj let

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta PROGRES na Filozofski fakulteti Karlove univerze na Češkem (*Mesta srečevanja: strateška področja med Evropo, Severno a Azijo*, vodja doc. dr. Berounský).

je predaval na univerzi v Leipzigu (od 1917 do 1920), daleč največ časa (od leta 1920 do druge svetovne vojne) je na vrhuncu svoje kariere slavistiki namenil na praški Karlovi univerzi (1920–1931) in v Slovanskem inštitutu (od 1932 do 1941).² Kot vrhunski znanstvenik se je uveljavil v češki slavistični znanosti, ki je v prvi polovici 20. stoletja nadaljevala bogato tradicijo Josefa Dobrovskega in Pavla Josefa Šafaříka in je v tem času zasedla prvo mesto v Evropi. Na njegovo znanstveno delovanje v praškem obdobju se bomo osredinili tudi v tem prispevku.³

Murko se je v češkem univerzitetnem okolju v obdobju, ko je češka slavistika bila med najbolj prominentnimi na svetu, izoblikoval v enega največjih slavistov 20. stoletja. V Sloveniji niti tedaj niti danes po skoraj sto letih njegovo delo še vedno ni dovolj cenjeno. Od vsega začetka je bilo prepoznano z zamudo: njegovo »slavistično slavo« je slovenska intelektualna sredina sprejemala z zadržki. V času, ko se je slovenistika na Ljubljanski fakulteti šele utrjevala kot znanstvena disciplina in del slavistke, so njegovi kolegi slovenisti samo zadržano sledili njegovi širši usmerjenosti na splošno slavistiko, gotovo pa je slovenske intelektualce, ki so se tedaj soočali z ogroženo narodno identiteto, motil tudi neoilirizem v njegovih poznejših tekstih. Matija Murko je večinoma še pisal v nemščini kot vsi tovrstni znanstveniki iz bivše monarhije, tako da je recepcija njegovega dela povezana tudi s problemom prevoda. Šele leta 1962 je Anton Slodnjak uredil in izdal njegove izbrane spise (Murko 1962), na žalost pa so bili v slovenščino prevedeni samo posamezni odlomki, povezani s slovenistiko, večina njegovega slavističnega – predvsem folklorističnega dela – pa še čaka na objavo v slovenščino.

Prvo obdobje

Matija Murko je nadaljeval pot, ki sta jo v monarhični prestolnici kot slavista slovenskega porekla zaznamovala najprej knjižničar v dvorni knjižnici, slavist Jernej Kopitar (1780–1844), in potem prvi profesor na dunajski slavistiki Franc Miklošič (1813–1891), oblikoval pa ga je tudi Miklošičev naslednik na slavistiki Vatroslav Jagić (1838–1923). Prvo mesto med učitelji in predhodniki je vedno namenil Francu Miklošiču (Jensterle-Doležal 2013: 73–92, Ista 2015: 213–221). Po besedah Darka Dolinarja so na Murkovo literarnozgodovinsko formiranje,

² Murko je bil med letoma 1932 in 1941 drugi predsednik Slovanskega inštituta. Pod njegovim vodstvom je Inštitut postal center slavističnega študija.

³ V 21. stoletju je tako v slovenskem kot v češkem okolju naraslo zanimanje za velikega slavista Murka. V prvem desetletju je bilo njegovemu delu in pomenu posvečenih več konferenc in zbornikov (Zelenka 2003, Jesenšek 2003, Pospíšil – Zelenka 2005).

predvsem na njegovo usmeritev v pozitivizem, vplivali fakultetni profesorji iz germanistike: Richard Heinzel (1838–1905), Erich Schmidt (1853–1913), pri katerem je opravil doktorat in Jakob Minor (1855–1912) (Dolinar 2003: 14). Jiří Horák je v uvodni študiji k Murkovemu zbranemu delu leta 1937 navajal vlogo ruskega pozitivizma: V. G. Belinskega (1811–1848), A. N. Pypina (1833–1904) in A. N. Veselovskega (1938–1906) za njegovo primerjalno raziskovanje literatur (Horák 1937: 6). Poleg francoske vede je bil vpliv ruskega pozitivizma na prelomu stoletja nasploh prepoznaven tudi v češki primerjalni vedi. S Pypinom in z Veselovskim se je tudi srečal na svojem študijskem potovanju leta 1887 v Rusiji.⁴

Anton Slodnjak je leta 1962 poudaril, da je bil Matija Murko prvi primerjalni literarni zgodovinar med Slovenci (Slodnjak 1962: 10). Po besedah Darka Dolinarja je Murko svoje literarnozgodovinske koncepte izoblikoval proti koncu 19. stoletja in se z njimi bistveno odmaknil od Miklošičevih in Jagićevih filoloških zamisli; bili so na ravni takratne razvite evropske literarne vede (Dolinar 2003: 13–26). Njegove velike teme so bile preporod, romantika, reformacija in protireformacija, na koncu znanstvene poti pa je preučeval srbsko in hrvaško ljudsko poezijo. Frank Wollman, ki je bil njegov neformalni češki nadaljevalec v slavistiki,⁵ je leta 1947 njegovo znanstveno delovanje razdelil na mlajše in starejše obdobje. V mlajšem obdobju so po njegovem najpomembnejše Murkove študije: literarnozgodovinsko delo *Die Geschichte von den sieben Wissen bei den Slaven* leta 1890, kollárjevska jubilejna študija (1893) in epohalne monografije, knjige *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slawischen Romantik I*, *Die böhmische Romantik*, (*Nemški vplivi na češko romantiko*) leta 1897, študija *Die Südslawischen Literaturen* (opis južnoslovanskih literatur v enciklopedičnem zborniku *Die Kultur der Gegenwart I*, 1908) in spis *Geschichte der älteren südslawischen Literaturen* (sintetična zgodovina starih južnoslovanskih literatur) leta 1908 (Wollman 1947: 9). V mlajšem obdobju je za slovenistično vedo posebno pomembna njegova študija o Miklošičevi mladosti in izobraževanju v nemščini (*Miklosichs Jugend- und Lehrjahre*) (Murko 1898, ki je izšla tudi v slovenščini: prirejen prevod Franca Vogrinca v *Zbranem delu*, Murko 1962:

⁴ Rusko bivanje je zaznamovalo njegovo znanstveno delo in ga prizadelo tudi osebno. V *Spominih* je opisu poti posvetil kar štirideset strani (Murko 1949: 62–102), ena njegovih prvih objav je bila objava potopisa iz Rusije leta 1889 v *Ljubljanskem Zvonu* (*V provinciji na Ruskem*). Veselovski ga je usmeril v raziskovanje legende o sedmih modrih pri Slovanih (*Die Geschichte von den sieben Wissen bei den Slaven*, 1890) (Murko 1949: 71).

⁵ Murko je hotel, da bo Frank Wollman njegov naslednik tudi na Filozofski fakulteti v Pragi, a mu to ni uspelo (Murko 1949: 2003). Primerjalni literarni zgodovinar Wollman je že 1925 napisal knjigo o slovenski dramatik (Slovinské drama, Bratislava 1925; prevedeno v slovenščino 2004).

107–158), s katero je Murko nadaljeval razmišljanje o nemškem vplivu v slovanskih literaturah iz habilitacijskega dela.

Primerjalna literarna zgodovina

V drugo – Murkovo zrelo obdobje – spada delovanje v praškem obdobju. Profesor Murko se je v zadnji polovici svojega življenja odločil za ponujeno profesorsko mesto na Filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi, kjer je leta 1920 prevzel Južnoslovanski seminar, leta 1922 pa celoten Slavistični seminar.⁶ Odločitev, da so ga izbrali kot najustrežnejšega kandidata za mesto profesorja v Pragi, mu je za ves praški profesorski zbor sporočil profesor Polívka; na to mesto ga je potrdil predsednik Masaryk. Za profesorsko mesto je imel tedaj celo več ponudb, pred Prago so ga že junija 1920 imenovali za profesorja v Zagrebu, Murko pa je nekaj časa gojil skrito željo, da bi pomagal graditi slavistiko tudi na matični univerzi v Ljubljani, potem pa je to prepustil mlajšim kolegom (Murko 1949: 163). Na koncu se je odločil za Prago.⁷ Zmagal je razum, saj je bila Praga mesto z dobro razvito slavistično vedo. Tudi predsednik Masaryk je v novoustanovljeni demokratični Češkoslovaški podpiral slavistično znanost.

V češki znanstveni prostor pa so Murka pritegnile tudi dolgoletne vezi s češkim znanstvenim okoljem: v *Spominih* omenja zveze s češkimi slavisti, ki jih je razvil že na koncu 19. stoletja: z Jiřijem Polívko (1858–1933), Janom Máchalom (1855–1939), Františkom Pasternakom (1853–1940) in Luborjem Niederlejem (1865–1944) (Murko 1949). Njegovo habilitacijsko delo leta 1897 je bilo o češki literaturi; prav to delo so češki znanstveniki ocenili sicer kritično, a kot pozitivno: Jiří Horák ga je označil kot pionirsko delo na področju komparativne literarne zgodovine (Horák 1937: 9). Leta 1909 je izdal študijo *Johannes Hus als Reformator der lateinischen Schriften* (Jan Hus kot reformator latinskih rokopisov), v katerem je pokazal pomen Jana Husa za razvoj češkega pravopisa. Leta 1909 mu je Karlova univerza v Pragi tudi podelila častni doktorat. Od leta 1913 je bil dopisni član Češke akademije znanosti in umetnosti. Vprašanja s področja

⁶ Slovenistika pa se je zaradi bogate tradicije slovensko-čeških vezi začela na Karlovi univerzi že nekoliko prej. Leta 2014 se je na praški Filozofski fakulteti UK na konferenci praznovala njena stoletnica; prvi lektor je bil leta 1914 Josef Skrbinšek.

⁷ V Pragi je do leta 1924 stanoval na Albertovu, kasneje se je z družino preselil v Bubeneč. Leta 1928 je dobil češko državljanstvo. Pokopan je na Vokovickem pokopališču, kjer je njegov grob razglašen za kulturni spomenik. (<https://pamatkovykatolog.cz/hrob-m-murka-15729580>). Leta 2014 so na palači v Valentinski ulici 91/ 1 v praškem Starem mestu tudi odkrili spominsko ploščo v spomin Matiju Murku. V tej palači se zdaj nahaja Slovanský ústav (Slovanski inštitut), katerega drugi predsednik je bil Murko pred skoraj sto leti.

ljudskega slovstva in folkloristike, pa tudi vprašanja srednjeevropskih univerz, je v pismih pogosto reševal s folkloristom in profesorjem Jiřijem Polivko (Jensterle Doležal – Zelenková 2012: 73–91).

Po mnenju Milana Kudělke so nove pristope in nove metode v češko literarnovedno slavistiko na koncu 19. stoletja prinesla spoznanja iz področja bohemistike. (Kudělka 1997: 280) V tem času se je pojavilo kar nekaj literarnozgodovinskih sintez (J. Vlčka, J. Jakubca, A. Nováka, F. V. Krejčija in V. Tilleja). (Kudělka 1997: 245, 246, 247). Prvo literarnozgodovinsko šolo na čelu z Jaroslavom Vlčkom je označeval pozitivistični pristop. Svoje težišče je našla literarnovedna slavistika na novi češki univerzi v Pragi, kjer je leta 1895 Jiří Polivka postal profesor slovanske filologije, Jan Machal pa leta 1901 profesor primerjalne zgodovine slovanskih literatur. Velik pomen v metodologiji znanstvenikov – slavistov je imela prav primerjalna metoda.

V Pragi ga niso vzeli na splošno slavistiko, kot je to bilo na predhodnih univerzah, ampak so ga sprejeli kot profesorja za južnoslovanske literature in jezike. Na začetku, pod vplivom Miklošiča, je bil Murko sicer usmerjen v jezikoslovje, vendar o jeziku na obeh predhodnih univerzah pred tem skoraj ni predaval,⁸ zato se je moral v svojih šestdesetih letih pripravljati na čisto nova predavanja (Murko 1949: 165). Temu je moral prilagoditi tudi temo nastopnega predavanja z naslovom *O předchůdcích ilyrismu. Sjednocení Jihoslovanů* (O predhodnikih ilirizma. Združitev Jugoslovanov),⁹ ki ga je imel 23. oktobra 1920 na Karlovi univerzi v Pragi (Murko 1962: 63–75, iz češčine prevedel Božidar Borko). Predavanje je imel v češčini, čeprav vemo, da je bil njegov prvi znanstveni jezik nemščina, kar je bilo značilno za znanstvenika, ki se je izoblikoval v monarhičnem prostoru Avstro-Ogrske.¹⁰ Tema predavanja ni bila naključna. Posebno pozornost posveča razmišljanju o kočljivem razvoju jezikovnega vprašanja na tem področju, saj predavanje konča s srbsko-hrvaškim jezikovnim dogovorom in z nastopom ilirizma.

Tudi v kasnejših predavanjih se je ukvarjal s književnostjo južnih Slovanov: predaval je vse od delovanja Cirila in Metoda, zahodnih vplivov pri Srbih in Hrvatih, do dubrovniške renesanse, reformacije in protireformacije ter romantike

⁸ V Gradcu je moral predavati tudi jezikoslovje drugih slovanskih narodov, npr. češko in poljsko.

⁹ Prvič objavljeno v mesečniku *Nové Athéneum* v Pragi leta 1920. Rokopis se nahaja v Literarnem arhivu PNP na Strahovu, zapuščina Matija Murka, št. spisa 114/52. Napisan je z Murkovo lastnoročno pisavo v knjižni češčini. Ob tekstu in nad tekstom najdemo popravke, napisane s svinčnikom (popravki nekoga drugega?), ki so večinoma pravopisne in stilistične izboljšave češčine.

¹⁰ Zelo veliko je objavljal v slovenskem jeziku. Predaval in pisal je tudi v »srbohrvaškem« in francoskem jeziku.

in moderne literature.¹¹ Posebna tema predavanja je bilo južnoslovansko ljudsko slovstvo.

Temo nastopnega predavanja je kasneje razširil v daljšo študijo o južnoslovnski reformaciji in protireformaciji, to pa potem izdal kot knjigo. Na temo zgodovine južnoslovanskih literatur se je osredinil tudi zaradi preteklih raziskav. Še ko je služboval kot profesor v Gradcu, se je začel ukvarjati s starejšimi južnoslovanskimi literaturami.¹² Leta 1908 je v Leipzigu izdal knjigo o starejših južnoslovanskih literaturah (*Geschichte der alteren südslawischen Literaturen*), v kateri je pisal o delovanju Cirila in Metoda; vanjo je zajel obdobje od praslovanščine do razširitve turške oblasti na Balkanu (Murko 1908). Knjiga je bila plod predavanj v Štajerskem Gradcu. V njej še vedno poudarja ozko povezavo slovanske literarne in kulturne zgodovine, jezikoslovja in ljudskega slovstva. Južnoslovanske literature raziskuje v vzajemnih odnosih in pri teh poudarja ruske in zahodne vplive. V sintetični študiji uporabi bogate izkušnje tako iz metodologije pozitivističnih avtorjev, ruske slavistike in evropske primerjalne vede (Endler 1987: 29–34). Primerjalni literarni zgodovinar Murko raziskuje literature v medsebojnih stikih in v interdisciplinarnem in kulturološkem pogledu. Njegova osnova je zgodovinsko mišljenje, v okviru katerega dojema literaturo v širšem kulturnozgodovinskem kontekstu, vseskozi v utripanju, na stičišču vzajemnih vplivov, v lomu različnih kulturnih modelov. Sintetični pregled podaja kot sliko kulturne in politične zgodovine tega področja (Wollman 1947: 9). V knjigi tudi poudarja prepletanje kulturnih modelov in po mnenju Josefa Páte vidno naglaša odvisnost jugoslovanskega kulturnega sveta od bizantinskega (Páta 1931). Stanje v novejših južnoslovanskih literaturah je označil v študiji, ki jo je istega leta izdal v monografiji *Die Kultur der Gegenwart* (Murko 1908: 24–245).

Med leipziškim bivanjem je svoj znanstveni interes še bolj osredinil, saj je začel preučevati čas reformacije in protireformacije v duhovnem življenju južnih Slovanov; na to temo je objavil v Leipzigu študijo (Murko 1921), ki jo je v Pragi izdal kot razpravo v *Slaviji* (Murko 1925/26: 684–719) in jo kasneje razširil v monografijo *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (Pomen reformacije in protireformacije za duhovno življenje južnih Slovanov; Murko 1927, Murko 1962: 37–47, iz nemščine prevedel Vilko Novak). V predgovoru h knjigi Murko razkriva, da je prvo poglavje napisal že v Gradcu in da jo je začel pisati, ker se v slavistični vedi premalo pozornosti

¹¹ Imel je tudi posebna predavanja o Francetu Prešernu.

¹² Leta 1927 je v predgovoru h knjigi o pomenu reformacije in protireformacije zapisal, da se je v Gradcu začel zavedati, da je bilo prav obdobje južnoslovanske reformacije in protireformacije v duhovni zgodovini – v nemškem znanstvenem svetu in avstrijskem habsburškem prostoru – premalo upoštevano in tudi ne pravilno ocenjeno: »[...] zu wenig berücksichtigt und noch weniger richtig gewürdigt werden« (Murko 1927: III).

posveča južnoslovanski reformaciji in protireformaciji.¹³ S slovensko snovjo v 4. poglavju sta mu pomagala France Kidrič in Fran Ramovš. Jiří Horák je poudaril, da to ni zgodovina posameznih literatur, ampak je sintetična primerjalna študija (Horák 1937: 7). Nemškemu vplivu posveča še posebno pozornost; reformacija mu pomeni tudi višek nemškega vpliva na Slovence (Murko 1962: 43). Osredinja se na vprašanje vpliva orientalnih, zahodnoevropskih in srednjeevropskih tendenc v južnoslovanskih literaturah tega obdobja. Že Frank Wollman je leta 1947 opozoril, da je zaradi prizadevanja, da bi Murko odkril korenine ilirizma, preveč poudaril pomen Trubarjevega južnoslovanskega Biblijskega zavoda. Murko razvitje tega programa pripisuje šele protireformaciji (Wollman 1947: 11).¹⁴ Protireformatorji so po njegovem mnenju tudi začetniki južnoslovanske politične celote v 20. stoletju: »Reformacija je ostvarila s svojo vsem južnim Slovanom namenjeno dejavnostjo najprej južnoslovanski program, protireformacija in 19. stoletje sta ga dalje razvijala in 20. stoletje ga je v veliki meri uresničilo« (Murko 1962: 46). Sploh izpostavlja pozitivne značilnosti protireformacije za Južne Slovane, ki naj bi samo pri Slovencih delovala razdiralno, pri ostalih je bilo gibanje ustvarjalno: »Tako so dogodki in stanje na Balkanu privedli do tega, da je bilo protireformacijskim prizadevanjem med južnimi Slovani odvzeta ostrina in da so se bolj uveljavile njihove pozitivne stvaritve« (Murko 1962: 45). Predvsem je bil ustvarjen enoten srbohrvaški jezik, saj je »protireformacija ustvarila osnove za jezikovno zedinjenje Hrvatov in Srbov v 19. stoletju« (Murko 1964: 46). Frank Wollman je naznačil glavno prednost novih spoznanj: Murko je v delu prevrednotil negativno razumevanje katoliške protireformacije in baročne literature v literarni zgodovini (Wollman 1947: 11–12).

Tudi tu – podobno kot že v nastopnem predavanju – Murko tematizira pomen in vlogo različnih cerkvenih redov, predvsem jezuitskih in frančiškanskih, pri širjenju južnoslovanskih kultur. Izpostavlja pomen bosanskega frančiškanskega reda za dosego »srbohrvaške jezikovne enotnosti«: »[...] med Dalmacijo, Dubrovnikom, Bosno, Slavonijo in južno Ogrsko so bili navezani slovstveni stiki: da, celo katoličani v Bolgariji so bili pritegnjeni v kulturna območja bosenskih frančiškanov« (Murko 1962: 45). Knjiga je kulturnozgodovinska freska, v kateri

¹³ »[...] Außerdem ist die Reformation zugänglich als dies bei der Gegenreformation mehr bekannt und die Literatur über sie leichte.« (Murko 1927: II)

¹⁴ »Južnoslovanski protestanti so hoteli na nekoliko nejasen način osnovati "slovensko" cerkev in prav tako "hrvaško", bili so dobri redoljubi v narodnostnem smislu in celo ponosni na veliki slovanski svet, vendar pa niso šli v svojih čustvih tako daleč kot nekateri pisatelji protireformacije, namenili so kljub nekaterim na slovanski sever uprtim pogledom tudi svoje cirilske tiske samo za uporabo Južnih Slovanov, tudi Bolgarov, zakaj bili so si določno svesti velikega jezikovnega sorodstva vseh Južnih Slovanov ter so ustvarili celo prvi izrecno južnoslovanski program.« (Murko 1962: 40)

se posebno ukvarja z vprašanjem osnovanja »srbohrvaščine«. Prav dogajanje v času protireformacije in oblikovanje »baročnega slavizma« je po njegovem vodilo k oblikovanju skupnega jezika srbohrvaščine. V tem gibanju posebno izpostavi postavbo Juraja Križanića, ki je izšel iz protireformacije 17. stoletja.

V tej knjigi je Murko vidno zagovarjal novoilirsko prepričanje. V praškem obdobju je na podlagi Kollárjevega slovanstva izoblikoval mit južnoslovanske celote ali neoiliristično idejo,¹⁵ ilirsko gibanje mu pomeni vrednostno najvišjo obliko povezovanja Srbov in Hrvatov, saj je bil z njim dosežen cilj vseh prizadevanj po celoti »južnoslovanskih plemen«. V ozadju Murkovega mita o nujni nadnarodni celoti južnih Slovanov so se odražali kulturni kontekst in politična pričakovanja nekega obdobja: ni bilo tako daleč obdobje, ko se je leta 1918 konstituirala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), ki se je kasneje preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. Jugoslovanska ideja v tem času še ni pokazala svojih temnih strani – vsaj za znanstvenika, ki je živel daleč proč v tedaj politično zelo razviti Češkoslovaški republiki. Mit o južnoslovanski kulturni, jezikoslovni in literarni celoti je bil pri Murku tudi del širšega slovanskega mita, Kollárjeve ideje slovanske vzajemnosti, ideje, do katere je Murko na začetku sicer zavzel kritično stališče, v njene humane postulate pa je verjel celo življenje. Ilirski mit je tako vzniknil tudi na ozadju mita o slovanske vzajemnosti: prav ta ideja se je v češkem okolju na začetku stoletja še vedno poudarjala. V takšnem pojmovanju južnoslovanske kulturne celote na področju jezika in literature Murko ni sledil samo svojim političnim pričakovanjem, ampak tudi teoretičnim osnovam češke slavistike, ki je obravnavala južnoslovanske narode in literature kot celoto (Jensterle Doležal 2014a: 56–68). Sam v *Spominih* poudarja, da je celoto južnoslovanskih jezikov in literatur vedno razumel v širšem smislu – sem naj bi spadali »glavni balkanski narodi«: poleg Srbov, Hrvatov in Slovencev tudi Bolgari (Murko 1949: 193). Po besedah Josefa Páta je veliko pisal o t. i. balkanskih Slovanih v obdobju prve svetovne vojne tudi v nestrokovnem tisku, saj je očitno podpiral idejo povezave južnih Slovanov (Páta 1931: 10). Vprašanje narodne identitete in jezika ter nadnarodne skupnosti je reševal kompromisno: narodna identiteta mu ni sovpadala z jezikovno. Že leta 1921 je zapisal, da naj se slovenski jezik v prihodnosti stopi s srbohrvaškim: »Samo tako more v bodočem pokolenju izginiti tudi slovenski književni jezik, kar pa bodi skrb Slovencev« (Murko 1962: 211). Vprašanje jezika in narodne identitete je tako celo pri rodnom jeziku razumel radikalno drugače kot večina slovenskih intelektualcev tega časa.

¹⁵ Kollárjevemu mitu vseslovanske povezanosti je bil zvest vse življenje – predvsem v organizaciji slavistike na univerzi in na inštitutu, skrbi za knjižnice in v institucionalnem spodbujanju slovanstva po svetu (Jensterle Doležal 2005: 136–148, Tomčík 1987: 15–20).

Večino njegovih literarnovednih študij so že leta 1937 češki kolegi prevedli in objavili v knjigi *Razprave s področja slovanske filologije (Rozpravy z oboru slovanské filologie, Murko 1937)*.

Raziskave srbske in hrvaške epike

Glavno področje njegovega delovanja v praškem obdobju je bilo etnografsko in folkloristično. Tu se čuti vpliv dunajske slavistike in šole dolgoletnega predstojnika slavistike in njegovega učitelja Vatroslava Jagića (Wollman 1947: 12). V delovanju na področju folklore in etnografije je uresničil znanstveni »eros« v starogrškem razumevanju besede. Osrednja tema Murkovega praškega obdobja je bila srbska in hrvaška ljudska epika in temu je posvetil tudi številne raziskave na terenu. S to temo se je uveljavil tudi na širšem evropskem področju: v Franciji in v Zagrebu so mu celo izdali knjigo (Murko 1929, 1951). Prav na področju srbohrvaške ljudske epike je najbolj aktivno deloval vse do smrti (tudi po upokojitvi). Pri preučevanju le-te se je na študijskih potovanjih v praškem obdobju izkazal kot strasten, navdušen znanstvenik, ki je zbiral gradivo kljub številnim nevarnostim in oviram ter s tem nadaljeval delo, ki ga je začel že v zgodnjem obdobju. V uvodu v knjigi *Tragom srbsko-hrvatske narodne epike* je začetek svojega zanimanja za ljudsko slovstvo postavil že v dunajsko obdobje, v leto 1897 (Murko 1951a: 10). V letu 1905/1906 je v Gradcu prvič predaval o ljudski poeziji južnih Slovanov (Murko 1947/ 1962: 244). V kritiki člankov je razmišljal o raznih variantah *Hasanaginice*. Folkloristično raziskovanje je v njegovi znanstveni karieri rastlo, dokler ni prav v praškem obdobju prevladalo in je raziskovanje srbsko-hrvaške epike postalo glavno področje njegovega delovanja.

Matija Murko se je v praškem obdobju osredotočil na ljudske pesmi tudi zaradi tradicije češke slavistike in preučevanja folkloristike. Zanimanje za zbiranje ljudskega slovstva je v češki kulturi trajalo vse od romantike. Na prelomu 19. in 20. stoletja so se narodne značilnosti iskale prav v ljudski pesmi. V tem obdobju se je izoblikoval tudi znanstveni pristop k raziskovanju le-te. (Kudělka 1997: 304) Pozornost raziskovalcev se je zaradi velikih zgodovinskih dogodkov (boji proti Turkom v Bosni in Hercegovini in v Bolgariji, rusko – turška vojna) obrnila k južnim Slovanom. Že na koncu 19. stoletja so v češkem strokovnem tisku pisali in razmišljali o srbskih in hrvaških pesmih (J. Šafránek, B. V. Speiss, V. Marek a J. Jíreček). Teoretične osnove češke folkloristike sta na prelomu stoletja oblikovala dva Murkova kolega Jan Gebauer in Jiří Polívka. (Kudělka 1997: 303)

Murko je južnoslovansko epiko znanstveno raziskoval na terenu že pred prvo svetovno vojno. (zaustavila ga je samo prva svetovna vojna). V Murkovih poročilih o poteh za srbohrvaško narodno epiko pred prvo svetovno vojno (1909, 1912,

1913) najdemo glavna spoznanja tega področja. V tem obdobju sta ga predvsem navdušila muslimanska epika in folklorno življenje v Bosni in Hercegovini (Murko 1949/1962: 284). Raziskovanje na terenu je nadaljeval na potovanjih leta 1924, 1927, 1930, 1931 in 1932. Pri zapisu je uporabljal moderno metodo fonografiranja (zbirko fonogramov je shranil v Dunajski akademiji znanosti in v Slovanskem inštitutu v Pragi),¹⁶ posebno vizualno zelo močno stran njegovega dela pa predstavljajo fotografije, ki jih je Murko tudi objavljajal.¹⁷ Leta 1908 je imel prvo predavanje o narodni epiki bosanskih muslimanov na mednarodnem kongresu v Berlinu. Pojav ga je fasciniral tudi v kulturni in verski interakciji in odprtosti: na več mestih ugotavlja, da je v epskem okolju katoliški pevec pel na ramadanu muslimanske pesmi in nasprotno je musliman pel na krščanskih slavnostih.

Leta 1928 je imel tri predavanja o tedanjem stanju jugoslovanske ljudske epike na Sorbonni v Parizu. Tekst je bil potem objavljen kot knjiga v francoščini (s fotografijami »tipov« pevcev ter »epičnega življenja« iz Hrvaške, Dalmacije, Bosne in Hercegovine ter Črne Gore) (Murko 1929: 40–70). Pomembna je bila tudi njegova dejavnost v slovenskem delovnem odboru avstrijske zbiralne akcije *Das Volkslied in Österreich* (Ljudske pesmi v Avstriji), ki se je začela leta 1904 in trajala do leta 1927 (od leta 1913 je bil tudi njen predsednik).¹⁸

Prav on je uvajal nekatera nova spoznanja v folkloristično vedo. Zagovarjal je več variant ljudske pesmi kot pravilo. Primerjal je aktualno petje določenih pesmi s starimi zapisi: petje se ni razlikovalo samo od zapisanih besedil, temveč je vsako petje bilo drugačno, celo isto pesem je pevec začel vsakič drugače. Murko je ugotovil, da interpret pesem poustvarja: »Neki pevec je že prvi verz pel drugače pri zapisovanju, drugače pri vaji in spet drugače pri fonografiranju.« (Murko 1962: 248).

Poseben znanstveni problem mu je pomenila pesem o Hasanaginici, ki jo je poznal že iz Miklošičevih razmišljanj in ki je prišla preko Goetheja v svetovno literaturo: njen prevod je Goethe natisnil v Herderjevih *Volkslieder* (1778).¹⁹ V znanstvenem svetu je veljalo, da je pesem izumrla, Murko pa je to tezo prepričljivo ovrgel. Že leta 1932 je v Goethejevem zborniku objavil študijo o domovini *Hasanaginice* (*Domovina Asanaginice*), kjer razmišlja o potovanju te pesmi

¹⁶ Na Slovanskem inštitutu se je ta zbirka med drugo svetovno vojno izgubila. V Narodni knjižnici Češke republike so ohranjena nemška poročila iz prvih potovanj.

¹⁷ Štirideset strani fotografskih posnetkov je objavil v francoski knjigi (Murko 1929: 30–70), v drugo knjigo *Po poteh srbsko-hrvaške epike* (Murko 1951b) so uvrščeni fotografski posnetki pevcev in krajev, veliko posnetkov je še vedno shranjenih v Literarnem arhivu v Pragi (fond Matija Murko, št. 114/52 in 36/72).

¹⁸ Obilica zbranega gradiva – okrog 12.000 pesmi – se je začela predelovati šele po drugi svetovni vojni.

¹⁹ *Hasanaginica* je bila natisnjena leta 1774 v knjigi *Viaggio in Dalmazia* Italijana Alberta Fortisa.

vse od Goethejevega zapisa do tridesetih let 20. stoletja, v katerem ugotavlja 14 variant iste pesmi (po G. Gesemannu). Tudi on se je leta 1927 odločil za potovanje k virom *Hasanaginice* (s tem upošteva napotek Goetheja iti na kraj dogajanja, da se spozna bistvo pesmi: »in des Dichters Lande«). Raziskovalci so postavljali ta junaški ep v različne kraje, Murko je bil glede na lastne raziskave in raziskave ostalih prepričan, da so realne osebe, ki so bile vzor za osebe v junaškem epu, živele v okolici Imotska in da je ep vzniknil v 17. stoletju ali na začetku 18. st. ter da so ga pele ženske brez glasbila (Murko 1947: 31–33). Prav v tej etnografski študiji dodaja zanimivo sociološko analizo patriarhalnega položaja žensk v muslimanskem svetu, zaradi katerega začenja tudi globlje razumeti to balado: ugotavlja, da je bila muslimanska žena vzgojena strogo v duhu sramežljivosti in zadržanosti, in te navade je morala upoštevati še bolj, če se je znašla v krščanskem okolju, kjer so bili prisotni samo nekateri muslimani. S tem se Murku razkrije odgovor na vprašanje, zakaj Hasanaginica tako kot mati in sestra ni obiskala svojega moža (Murko 1947: 34–35). Razmišlja tudi o jeziku epa, ki kaže na to, da se je pesem pojavila v južni Dalmaciji, kjer je bilo še v prvi polovici 18. stoletja močno razvita hrvaška zavest.

O pevkah epskih pesmi brez glasbila je razmišljal tudi v prispevku *Zpěvačky epických písní v Dalmacii (Pevke epskih pesmi v Dalmaciji)*. Največ takšnih pevk, »pjevačic«, ki so pesmi pele ali recitirale, je našel v zagorski Dalmaciji, na obali in na otokih (Murko 1947: 51). Tudi na tem mestu ošvrkne patriarhalne predsodke, saj se žene ponekod (na Hvaru) niso smele udeleževati pogrebov, kaj šele da bi brale in pisale in v pisni podobi širile junaško epiko.

Kljub temu da so ep o Hasanaginici imeli že za izumrlega, je Murko 1932 našel pevko te pesmi na hrvaškem otoku Šipanu. Pavla Kuvelićova (84 let) mu je zapela ep v dubrovniško-jekavskem narečju in to je obdelal v študiji *Asanaginice z otrovu Šipanu (Hasanaginica z otoka Šipan, 1935)*. Novo verzijo *Hasanaginice* mu je v verzih odkril tudi hrvaški kipar Meštrović. Prav njegovo pričevanje ga je še utrdilo v veri, da so takšne junaške pesmi prepevale še na koncu 19. stoletja predvsem ženske (brez glasbenega inštrumenta) – v srenji katoličanov in muslimanov okrog Imotska.

V pozitivnem smislu Murko razume, da je multikulturalnost jezikovno, etnično in religiozno mešanega območja posebna dobrina in kvaliteta:

Neboť lidová píseň, která žije ještě dnes v severní Dalmacii, jakož i v Hercegovině, nebo na Černé hoře, neznala a nezná nijakých nářečních, náboženských, národních nebo státních a krajových hranic. (Murko 1947: 123)

Kajti ljudska pesem, ki še danes živi v severni Dalmaciji, kot tudi v Hercegovini ali v Črni gori, ni poznala in ne pozna nikakršnih narečnih, verskih, narodnih ali državnih ali mestnih meja. (Prevod Alenka Jensterle Doležal)

Franc Zdravec je tako v svojem sestavku ugotovil, da je po Murkovem mnenju ljudska pesem prestopala tudi verske meje, saj je muslimanska epika v Bosni in Hercegovini identična s pravoslavno in katoliško. Morda se od njiju loči le po vsebini (Zdravec 1995: 50).

Posebno pozornost je Murko posvetil sociološkim in kulturološkim študijam mesta pevca v danem okolju. Murko je tudi odkril, da mnogo hrvaških pesmi, kot je *Hasanaginica*, pojejo kristjani, ki izhajajo iz muslimanskega višjega sveta, kjer so se jih naučili kot služabniki.

V *Novi študiji o južnoslovanski narodni epiki* podaja sintetični pregled svojih spoznanj iz različnih člankov. Razmišlja o glavnih značilnosti balkanske epike in pri tem definira usodni vpliv zgodovinskih dogodkov, kot so bili boji s Turki, na njen razvoj in širitev (gl. tudi Murko 1951a: 418–456). Temelj ljudskih pesmi, ne glede na to, kdo jih izvaja, so konkretni zgodovinski dogodki, glavna vsebina pa so boji s Turki (gl. tudi Bošnjak 2004: 393). Turško obdobje v Evropi je po njegovem tudi »epska doba vseh južnih Slovanov«, ključna figura te epike je Kraljevič Marko, vrhunec tovrstnega ustvarjanja pa predstavljajo zgodnje pesmi o bitki na Kosovu (1389). Največjo slavo so dosegle srbske pesmi v izdaji Vuka Stefanovića Karadžića. Prav v tej študiji analizira socialno in kulturno vlogo junaških pesmi v konkretnem času in prostoru ter se osredinja na akterje: pevce in guslarje. Analizira njihovo starost in položaj v družbi ter poizkuša odgovoriti na vprašanje, kje, kdaj in zakaj pojejo, kako junaške pesmi na novo nastajajo in zakaj izumirajo. Za slovensko folkloristiko je zanimiv del o zgodovini zbiranja slovenskih ljudskih pesmi. Murko posebej poudari, da so slovenske ljudske pesmi v nemškem okolju postale znane po zaslugi dela Anastasiusa Grüna in njegove zbirke *Volkslieder aus Krain*. Na mnogih mestih in tudi v tej razpravi ugotavlja, da je bila Štrekljeva zbirka na prelomu stoletja najboljša med slovanskimi narodi. Poudarja tudi pomen gibanja »Ljudska pesem pri avstrijskih narodih« (*Das Volkslied in Österreich*, 1904–1927) pod pokroviteljstvom avstrijskega ministrstva šolstva, ki je začelo projekt zapisovanja ljudskih pesmi z melodijami po vsej monarhiji.²⁰ Pobudo za zbiranje ljudskih pesmi in napevov v posameznih zvezkih po narodih je sprožila dunajska delniška družba »Universal Edition«, ki je hotela zbrati »bisere« avstrijske pesmi in jih izročiti vsemu glasbenemu svetu z izvirnim tekstom in dobrim nemškim prevodom (Murko 1929a: 7). Akcijo sta podpirala avstrijsko ministrstvo za uk in bogočastje in tedanji minister W. Hartel, po poklicu »vseučiliški« profesor klasične filologije. Kot ugotavlja Blanka Bošnjak, je Avstrija zasnovala velik načrt, da vsaka narodnost na svojem jezikovnem ozemlju, ne oziraje se na provincialne (kronovinske) meje, zbere

²⁰ Obilica zbranega gradiva – okrog 12.000 pesmi – se je začela predelovati šele po drugi svetovni vojni.

med narodom vse dostopne napeve različnih vrst in si obenem zabeleži običaje, narodopisne posebnosti, združene z napevi (Bošnjak 2002: 396–398). V tej študiji Murko tudi ugotavlja izumiranje in konec junaških pesmi zaradi novih zgodovinskih pogojev moderne dobe.

Prav v Murkovih čeških zbranih folklorističnih delih leta 1947 objavijo dva njegova prispevka o slovenskih pesmih, ki sta bila prevedena iz slovenščine: *Veliká sbírka slovinských lidových písní s nápěvy* (*Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami*, del prispevka je preveden v *Zbranem delu*, Murko 1962: 221–229) in *Historická svědectví o slovinských lidových písních* (*Zgodovinska pričevanja o slovenskih ljudskih pesmih* – ni prevedeno). V obeh Murko osvetli pomen in potek zbiranja slovenskih ljudskih pesmi. Zariše zbiranje ljudskih pesmi vse od Korytka, preko Vraza do Štreklja, in poudari pomen avstrijske akcije na Slovenskem, ki naj bi razkrila, kako so se pele ljudske pesmi kot npr. *Mlada Breda*, *Lepa Vida*, *Pegam in Lambergar* v dobi, ko so pesmi že izumrle.

V zbranem delu leta 1947 sta bila objavljena tudi dva starejša prispevka: *Ruský překlad Apollonia Tyrského a gest Romanorum* (*Ruski prevod Apollonija Tirskega in gest Romanorum*) in arheološka študija *Pohřební hostiny na hřbitově po pohřbu u Slovanů* (*Pogrebne gostije na grobovih po pogrebu pri Slovanih*).

Murko večkrat zapiše, da je srbsko-hrvaška epika dosegala visoko estetsko raven. Nanjo je vplivala kultura Dubrovnika in dalmatinskih mest, kakor tudi obratno – da je ta epika vplivala na dubrovniško književnost. Kaže se tudi vpliv romanskih elementov, posebno ob jadranski obali, kamor so prodrli motivi in umetniški vzori francoske in italijanske epike (Murko 1951a: 266). Ljudska epika Srbov in Hrvatov naj bi bila med najbogatejšimi v Evropi, zato tudi zasluži večjo znanstveno pozornost. Pomaga nam tudi pri preučevanju ljudske umetnosti starih Grkov, romanskih in germanskih narodov (Murko 1951a: 525–526).

Večina etnografskih in folklorističnih študij so njegovi sodelavci že pred vojno prevedli v češčino, zbrano delo *Razprave s področja slovanskega narodopisja* (*Rozpravy z oboru slovanského národopisu*) je izšlo šele po drugi svetovni vojni (Murko 1947). Pred tem so študije izhajale v zbornikih in revijah: v *Slaviji*, *Českoslovanska-jihoslovanské revue*, *Slavische Rundschau*, *Germanoslavici* idr., pa tudi v slovenskih revijah, kot so *Etnolog*, *Časopis za zgodovino in narodopisje* in *Slovenska matica*.

V zaključnem monografskem delu, ki je izšlo v Zagrebu – *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–1932* (Murko 1951a, b)²¹ – je podal najbolj pregleden in sistematičen uvid v svoja zadnja, a najdaljša

²¹ Knjiga naj bi prvotno izšla v češčini v Pragi.

znanstvena potovanja v tridesetih letih,²² iz katerega naj bi izhajali novi teoretični postulatni razumevanja folklore:

Moji predjašnji radovi bili su ponajviše privremeni izvještaji, ali ovdje prvi put predajem potpun material, na kojem se osnivaju moji pogledi i zaključci. (Murko 1951a: 17)

Moja prejšnja dela so bila največ začasno poročila, a prav tu prvič prikažem popolno gradivo, iz katerega izhajajo moji pogledi in zaključki; prevod AJD. (Prevod Alenka Jensterle Doležal)

V časovnem pregledu podrobno popiše področja raziskav, kjer se je zadrževal, in »matematično« natančno zabeleži vse pevce (posebno poglavje posveti pevkam in slepim pevcem), s tem da jih postavi »v geografski in sociološki kontekst«. Podrobno označi glasbila in tudi epsko petje brez inštrumentov. V posebnih poglavjih predstavi teoretične postulate raziskovanja epske poezije in glavne značilnosti ljudskega epskega pesništva. Zadnji dve poglavji simbolično posveti nastajanju in propadanju narodnih epskih pesmi na Balkanu. Njegovo folkloristično in etnološko delo ni bilo prevratno samo za češko slavistiko, ampak za celo Evropo in Ameriko.²³

Razmišljanja o slavistiki

Čisto na koncu moramo omeniti še eno področje Murkovega delovanja. Profesor Murko je postal v dvajsetih in tridesetih letih pomembna osebnost v češki in evropski slavistiki in tudi v praškem obdobju je pokazal velike organizacijske sposobnosti. Leta 1922 je postal predstojnik Slovanskega seminarja na Filozofski fakulteti Karlove univerze. Na posamezne oddelke je uspel pritegniti najboljše evropske profesorje slovanskih filologij. Bil je glavni organizator prvega slovanskega kongresa v Pragi leta 1929, že leta 1921 je skupaj s Oldřichom Hujerjem (1880–1942) osnoval časopis *Slavijo*²⁴ in hkrati vzdrževal pismene stike z vsemi

²² Murko v tej knjigi razkriva, kako je v starosti 69–71 let prepotoval širše območje Jugoslavije in poudarja, da se je prvič zadrževal dalj časa na raziskovanem območju. Knjigo je posvetil svojemu sinu Stanku Murku, ki ga je na potovanjih spremljal s fotoaparatom in ki so ga leta 1943 kot partizana ubili v Sloveniji.

²³ Ameriški znanstvenik Milman Parry (1902–1935), ki se je tudi seznanil z Murkom, je v Ameriki izhajal iz podobnih postulatov pri raziskovanju ljudske poezije. Ustvaril je teorijo ustnega pesništva (»oral poetry«), ki je še danes veljavna pri raziskovanju staroveških in srednjeveških eposov, zlasti v homeroslovju. Uresničil je dve potovanji v Jugoslavijo, podobno kot Murka so ga navdušile predvsem bosanske ljudske pesmi.

²⁴ Izdajala sta jo med leti 1921–1939. Revija je bila neformalna nadaljevalka Jagičevega *Archiva für slavische Philologie* (1875–1929). *Slavia* še danes izhaja na Slovanskem inštitutu. V prvi številki časopisa je Murko formuliral svoje nazore o slavistiki.

glavnimi predstavniki evropske slavistike ter se udeleževal različnih evropskih konferenc in simpozijev. Bil je tudi urednik zbornika o Dobrovskem.

Zaradi vključenosti v proces graditve evropske slavistike je dostikrat tudi v praškem obdobju javno reflektiral koncept slavistike in razmišljal o smislu slavističnih prizadevanj. V uvodnem nagovoru besedi pri odprtju 1. kongresa slovanskih filologov je poudaril, da so slovanski filologi »ljubitelji besede« v pomenu grške aleksandrijske šole in da odkrivajo, kaj se »razkriva v jezikih, ljudskem slovstvu in umetnih literaturah slovanskih narodov« (Murko 1929–1930: 453).

V stari monarhiji je bil v Pragi leta 1880 ustanovljen prvi seminar za slovansko filologijo (z J. Gebauerjem) – šest let prej kot na Dunaju (ki je bil ustanovljen leta 1886 in katerega predstojnik je bil V. Jagić). Seminar za bohemistiko se je na praški univerzi začel oblikovati v osemdesetih letih 19. stoletja. Pomembno je bilo tudi osnovanje slavistične knjižnice pri univerzi. Češka slavistika se je razvijala tudi v novo ustanovljeni univerzi v Brnu in na univerzi v Bratislavi in na nemški univerzi v Pragi, ki je obstajala poleg češke Filozofske fakultete in kjer se je začela gojiti slavistična filologija že 1896 (Murko 1931: 332–348). V slavistiki so se v češki znanstveni vedi na prelomu stoletja posamezne nacionalne discipline že osamosvojile – predvsem bohemistika, ki se je razdelila na literarno vedo in jezikoslovje.²⁵ Tako profiliranega pogleda na specializacijo strok in delitve po nacionalnem ključu pa tedaj še niso prenesli na vede o južnoslovanskih jezikih in literaturah. Zanimivo je, da je v tem kontekstu prav Murko v okviru Slovanskega seminarja poudarjal enakopravnost štirih strok: jezikoslovja, literarne zgodovine, starožitnosti in narodopisja (Nedvěďová 2003: 43). Največji up in prihodnost slavistike je Murko videl v osnovanju Slavističnega inštituta (Murko 1931: 344).

Leta 1937 so v zbranih filoloških delih (ur. Jiří Horák) objavili njegov članek iz leta 1917, v katerem je razmišljal o slovanski filologiji v Nemčiji in v katerem je izhajal iz nastopnega predavanja za profesorsko mesto v Leipzigu (gradil ga je tudi na podlagi spominskega članka o nemškem slavistu A. Leskienu, ki je umrl leta 1916 in ki ga je v Leipzigu tudi nasledil). Ta članek je potem še razširil v članku *Podstata a ukoly německé slavistiky* (Osnova in naloge nemške slavistike), v katerem začenja s trditvijo, da v nemški slavistiki ni filologije brez zgodovine in obratno; v tem smislu je češka slavistika ožje omejena na jezik, literaturo in »narodopis« (ljudsko ustvarjanje). V svojih razmišljanjih želi, da bi narastlo maloštevilno število slavističnih kateder na nemškem področju.

V zbranem delu *Rozpravy z oboru slovanské filologie* (*Razprave s področja slovanske filologije*), ki ga je leta 1937 uredil Jiří Horák, Murko v prispevkih

²⁵ Model nacionalnih filologij se je že od srede 19. stoletja naprej uveljavil v germanistiki in romanistiki, v slovenistiki se je začel šele z ustanovitvijo slovenske univerze leta 1919.

analizira pomen velikih slavističnih osebnosti za razvoj stroke: vse od J. Kopitarja, Vuka Stefanovića Karadžića, Franca Miklošiča, Karla Štreklja, Vatroslava Jagića do Josefa Konstantina Jirečka, Vatroslava Oblaka in Milivoja Šrepela. Večinoma so to bile osebnosti, s katerimi je Murko sodeloval v svoji univerzitetni karieri, velikokrat tudi nekrologi in spominski medaljoni. Tako je po Dolinarjevih (2003: 15) besedah hkrati razvijal samozavedanje stroke in njen interes za lastno preteklost.

Zaključek

Murko je v praški fazi nadaljeval že začete raziskave in teme iz predhodnih univerzitetnih prostorov in se s svojimi dosežki uveljavil v akademski javnosti v Evropi. Pisal je večinoma v nemščini – lingui franci tedanjih srednjeevropskih znanstvenikov. Primerjalno je raziskoval zgodovino južnoslovanskih literatur (obdobje reformacije in protireformacije) v času, ko so tudi drugi češki slavisti objavljali monumentalna dela iz slovanskih literatur: L. Niederle: *Slovanské starožitnosti* (1900), J. Machal: *Slovanske literatury* (3 zvezki, 1922–1929), F. Wollman: študije o dramatici slovanskega juga (tri zvezki o srbohrvaški, slovenski in bolgarski drami (1924, 1925, 1926), skupno delo o južnoslovanski dramatici *Dramatika slovanského jihu* (1930) in *Slovesnost Slovanu* (1928). Murko je v sintetičnih študijah s prepričljivimi argumenti dokazoval skupno kulturno zgodovino južnih Slovanov, naglašal skupen evropski prostor, medkulturnost in bogastvo večjezičnosti na Balkanu, ki presega vse religiozne in državne meje. V raziskovanju virov je, podobno kot Miklošič, poizkušal vedno zarisati sinhrono in diahrono mrežo vzročnosti in vplivnosti. Trudil se je podati čim bolj širok, primerjalni, zgodovinski pogled na pojav, tako da je v evropskem kontekstu raziskoval manifestacijo kulturnega in duhovnega življenja pri vseh slovanskih narodih. Poseben pomen je pripisoval jezikovnemu razvoju in principu večjezičnosti (Jensterle Doležal 2013: 73–91).

V njegovem znanstvenem delu presenečajo »idejna toleranca, interdisciplinarnost raziskovanja, odprtost in interdisciplinarni presežki« (Pospíšil – Zelenka 2005: 5). Največ zanosa, erudicije in originalnosti pa je v praškem obdobju pokazal pri raziskovanju srbske in hrvaške epike, kjer je tudi v metodologiji raziskovanja razvil nove teoretične postulate v etnologiji in folkloristiki. V svojih študijah je poudarjal, da se epska pesem prenaša ustno, zgolj po spominu, in živi le, v kolikor se aktualizira v posameznih variantah. Zanj je značilna variabilnost. Folkloristiko je obravnaval kot interdisciplinarno vedo v povezavi z zgodovino, etnologijo in filologijo. Posebno zanimive so njegove etnološke in sociološke raziskave pevcev in pevk v zgodovinskem kontekstu. Poudaril

je bogastvo srbskih in hrvaških junaških epov v zakladnici evropske duhovne zgodovine. Pri tem je raziskoval za češko in evropsko slavistiko nekatere čisto nove pojave. Njegove prevratne teze na žalost v času nastanka na Slovenskem niso bile priznane in upoštevane, kot bi si zaslužile.

Prav v praškem obdobju je Murko do konca razvil svoj organizacijski talent in je bistveno pripomogel k temu, da je Praga postala v obdobju med vojnama znanstveno središče slovanskih študij in da se je evropska slavistika postavila na raven germanistike in romanistike. Reorganiziral je češko univerzitetno slavistiko in usmerjal znanstveno delo Slovanskega inštituta. Slavist Matija Murko se je v praškem obdobju razvil v svetovno znano slavistično osebnost, renesančnega polihistorja, prepoznavnega ne samo v srednjeevropskem, ampak tudi v svetovnem prostoru.

Literatura

Jelka ARNERIOVÁ-MURKOVÁ, 1931: *Bibliografický soupis literární činnosti prof. M. Murka*. Praha: Statní tiskárna.

Branka BOŠNJAK, 2002: Matija Murko in ljudsko pesništvo. *Slavistična revija* 50/3, 389–399.

Darko DOLINAR, 2003: Med slovansko filologijo in nacionalno literarno zgodovino. Matija Murko in slovenska literarna veda. *Murkova epoha slovanské filologie. Slavia* 72/1, 13–27.

Dietmar ENDLER, 1987: Matija Murko und die südslawischen Literaturen. *Wiss. Z. Karl-Marx-Univ. Leipzig, Gesellschaft -wiss.* 36/1, 29–34.

Jiří HORÁK, Úvodem. *Rozpravy z oboru slovanské filologie*. Práce slovanského ústavu 4. Ur. Jiří Horák. Praha: Orbis, V–XIV.

Marko JESENŠEK (ur.), 2002: *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 12). Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Alenka JENSTERLE-DOLEŽAL, Anna ZELENKOVÁ, 2012: Slovanska filologija v dialogu med Matijem Murko in Jiřijem Polivko / Slavonic philology in Slovenian-Czech dialog between M. Murko and J. Polívka at the turn of the 20th Century. *Slavia Centralis* V/1, 5–19.

Alenka JENSTERLE-DOLEŽAL, 2013: O možu s ponosom, Matija Murko o Francu Miklošiču. *Miklošičeva monografija. Ob dvestoletnici rojstva Franca Miklošiča*. Ur. Marko Jesenšek. Ljutomer: Gimnazija Franca Miklošiča. 73–91.

Alenka JENSTERLE-DOLEŽAL, 2014a: *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavlja iz slovenske moderne*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 103). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 75–95.

– –, 2014b: Arheologija kontexta. Murkovo nastopno predavanje na Karlovi univerzi v Pragi (1920). *Sto let slovenistiky na Univerzitě Karlově v Praze. Pedagogové a vědci ve stínu dějin*. Ed. Alenka Jensterle-Doležalová – Jasna Honzak Jahić – Andrej Šurla. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. 56–68.

– –, 2015: Slavistické odkazy: Matija Murko a Franc Miklošič. *Aktuální problémy současné slavistiky (Jazyk – literatura – kultura – politika)*. Ur. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka, Ana Zelenka. Brno: Nakladatelství Galium. 213–221.

Milan KUDĚLKA, Radoslav VEČERKA a Zdeněk ŠIMEČEK, 1997: *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918*. In *Slovanská jazykověda*. Praha: Historický ústav, 1997.

Matija MURKO, 1898: Miklosichs Jugend- und Lehrjahre. *Forschungen zur neueren Literaturgeschichte*. Festgabe für Richard Heinzel. Weimar. 493–567, in sep. 1–75.

– –, 1962: *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska Matica.

– –, 1908: *Geschichte der alteren südslawischen Litteraturen*. Leipzig: C. F. Amelang.

– –, 1920: O předchůdcích ilyrismu. Sjednocení Jihoslovanů. *Nové Atheneum* II/3, 97–109.

– –, 1921: *Über die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für die geistliche Leben der Südslaven*. Leipzig: Sächsischen Akademie zu Leipzig, 72 Bd., 2. Heft. – –, 1923: Nový seminář pro slovanskou filologii na Karlově universitě. *Naše doba* XXX, 581–593.

– –, 1925–1926: Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. *Slavia* 4, 499–522, 684–719.

– –, 1927: Myšlenka jihoslovanského sjednocení v minulosti. *Slovanský přehled* XIX/1 (januar 1927), 12.

– –, 1927: *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Prag – Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.

– –, 1929 – 1930: Řeč při zahájení I. Sjezdu slovanských filologů, 6. 10. 1929. *Slavia* VIII, 840–849.

– –, 1929: *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XX. siècle*. Travaux publiés par l'Institut d'études Slaves X. Paris, 77 s.

– –, 1931: Der Ausbau der slavistischen Studien, *Prager Rundschau Jahrgang* I/4, 332–348.

– –, 1933: Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie epique en Yougoslavie, par M. Murko. *Revue des études Slaves* 3, 16–51.

– –, 1937: *Rozpravy z oboru slovanské filologie*. Práce slovanského ústavu 4. Ur. Jiří Horák. Praha: Orbis.

– –, 1947: *Rozpravy z oboru slovanského národopisu*. Ur. Jiří Horák. Praga: Slovanský ústav.

– –, 1949: *Paměti*. Praha: Fr. Borovy.

– –, 1951 Ia: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–1932. I. knjiga*. Prevod Jelka Arneri, Ljudevit Jonke. Zagreb: Jugoslovenska Akademija Znanosti in umetnosti.

– –, 1951 IIb: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–1932. II. knjiga*. Prevod Jelka Arneri, Ljudevit Jonke. Zagreb: Jugoslovenska Akademija Znanosti in umetnosti.

– –, 1962: *Izbrano delo*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska Matica.

Milada K. NEDĚDOVÁ, 2003: M. K. Matija Murko, první profesor jihoslovanských jazyku a literatur na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. *Murkova epocha slovanské filologie. Slavia* 72/1, 41–46.

Josef PÁTA, 1931: *Prof. Dr. Matyáš Murko. K sedmdesátinám slovinského slavisty, spoluvůrce české slavistiky po světové válce*. Praha: Česko-lužický spolek »A. Černý«.

Ilse SEEHASE, 1987: K znanstvenozgodovinskem mestu Matija Murka. *Prev. P. Weiss. Slavistična revija* 35/3, 291–297.

Miloš TOMČÍK, 1987: Ján Kollár im Werk Matija Murko. *Wiss. Z. Karl-Marx-Univ. Leipzig, Gesellschaft-wiss.* 36/1, 15–20.

Anton SLODNJAK, 1962: Uvod. Matija Murko, *Zbrano delo*. Ljubljana: Slovenska Matica. 5–12.

Franc ZADRAVEC, 1995: Matija Murko in srbsko-hrvaška ljudska epika. *Traditiones* 24, 49–54.

Miloš ZELENKA (ur.), 2003: *Murkova epocha slovanské filologie. Slavia* 72/1, 1–168.

Miloš ZELENKA (ur.), Ivo POSPÍŠIL (ur.), 2005: *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky*. Brno: Slavistická společnost Franka Wollmana, Ústav slavistiky FFMU v Brně, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU Ljubljana.

Frank WOLLMAN, 1947–1948 (pripravljen 1941): Murková vědecká osobnost. *Sborník Matyáši Murkovi věnují spolupracovníci*. Ur. Bohuslav Havránek, Frank Wollman, Karel Krejčí. Praha: Nakladatelství Slavia. 1–22.

J. WAGNER, 1963: Matija Murko. Literární pozůstalost č. 490. Literární archiv Národního muzea v Praze, Praha.

DIE FORSCHUNGSARBEIT PROFESSOR MATIJA MURKOS IN SEINER PRAGER ZEIT

Der slowenische Professor Matija Murko (1861–1952) entwickelte sein vielseitiges Forschungsprofil hauptsächlich durch das Studium an der Wiener Slawistik in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Als Universitätsprofessor begründete er die Slawistik an der Grazer Universität, wo er seit 1902 tätig war; einige Jahre wirkte er auch an der Universität Leipzig (1917–1920). Den Höhepunkt seiner universitären Forschungstätigkeit erreichte er allerdings an der Karlsuniversität Prag, wo er von 1920 bis zu seinem Tod angestellt war. Als ein durch die Monarchie geprägter Forscher hat er Grenzen der slawistischen Forschungsbereiche als nationale Disziplinen deutlich überschritten.

In der Prager Zeit sollen drei Bereiche seiner wissenschaftlichen Tätigkeit erwähnt werden: die Erforschung der südslawischen Literaturen, die Erkundung der serbischen und kroatischen Epik sowie die Überlegung historischer Tradition und künftiger Entwicklung der Slawistik. Mit vergleichender Methode untersuchte er die Geschichte südslawischer Literaturen und fokussierte sich auf die Reformations- und Gegenreformationsepochen. In seinen gut argumentierten synthetischen slawistischen Studien gelang es ihm, eine gemeinsame südslawische Kulturgeschichte zu postulieren und auf einen gemeinsamen europäischen kulturellen Raum hinzuweisen. Überzeugend konnte er zeigen, dass die beobachteten literarischen und

kulturellen Phänomene religiöse und staatliche Grenzen auf dem Balkan überschreiten. Seine Untersuchungsmethoden waren stets vergleichend, dazu vielfältig, sprachlich, regional und europäisch orientiert. Am stärksten engagierte er sich in der Erforschung der serbischen und kroatischen Epik; hierzu entwickelte er neue theoretische Postulate in der Folkloristik und Ethnologie. In seinen Studien betonte er immer wieder, dass die Epik nur in mündlicher Tradition und folglich in verschiedenen Varianten lebt. Die Folkloristik verstand er in interdisziplinären Zusammenhängen in Verbindung mit Geschichte, Ethnologie und Philologie. Den Reichtum der serbischen und kroatischen Heldenepik wollte er im Rahmen der europäischen geistigen Geschichte gedeutet sehen und wurde deswegen als originell gehalten. Vom besonderen Interesse sind seine Beobachtungen zum Epos *Hasanaginica*, welches über Goethe zunächst im deutschen und schließlich auch im gesamteuropäischen Raum bekannt wurde. In der Prager Zeit gelang es Murko, sein organisatorisches Talent voll zu entfalten; häufig überlegte er die künftige Entwicklung der Slawistik im Tschechischen und gleichermaßen in Europa. Dass Prag in der Zwischenkriegszeit zum Zentrum der Slawistik-Studien wurde, ist im Wesentlichen als Verdienst Murkos anzusehen.

Odmevi Murkovih raziskav v homeroslovju

Kajetan Gantar

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3,
SI 1000 Ljubljana, kajetan.gantar@siol.net

Murko je dobival prve spodbude za raziskave ljudske epike balkanskih guslarjev najbrž že v nižji ptujski gimnaziji. V letih 1912/13 je odšel na prve terenske raziskave epike južnih Slovanov in objavil izsledke, ki so zbudili pozornost med homeroslovci, najprej pri Avstrijski akademiji znanosti, nato še v francoščini (v Parizu). Po njegovih sledih sta se v letih 1937 in 1950/51 napotila v Jugoslavijo profesorja M. Parry in A. B. Lord s Harvarda, utemeljitelja literarno-teoretske smeri *oral poetry*. Čeprav se Murko sam ni neposredno posvečal Homerju in večkrat tudi kritiziral takratni skoraj privilegirani status klasične filologije na nemških in ruskih univerzah, si je kot pionir sistematičnih raziskav ustne epike zagotovil ime na prvih straneh takšnih standardnih priročnikov, kot je Leskyjeva *Geschichte der griechischen Literatur*.

Ključne besede: klasična filologija, Homer, guslarji, ep, rapsodija, ustno pesništvo, von Hartel

Erste Anregungen zur Erforschung der südslawischen Volksepik hat Matija Murko wahrscheinlich schon als Schüler der unteren Klassen des Gymnasiums in Pettau (Ptuj) erhalten. In den Jahren 1912/13 hat er sich zum ersten Mal für die Erforschung der Volksepik entschieden und sich ins deren ursprüngliches Gebiet begeben. Seine Forschungsergebnisse wurden zunächst in den Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften veröffentlicht und haben bald die Aufmerksamkeit der Homerforscher erweckt. Noch größer wurde das Interesse an Murko, als Resultate seiner Forschung in Paris publiziert und somit auch in französischer Sprache zugänglich wurden. Angeregt durch die Forschung Murkos haben sich in den Jahren 1937 und 1950/51 zwei amerikanische Harvard-Professoren nach Jugoslawien begeben: Milman Parry und Albert B. Lord, die als Begründer der literaturtheoretischen Richtung der sog. oral poetry berühmt geworden sind. Obwohl sich Murko selbst nie unmittelbar mit der Homerforschung auseinandersetzte und manchmal den beinahe privilegierten Status der klassischen Philologie an den damaligen österreichischen, deutschen und russischen Universitäten kritisierte, hat er sich mit seinen Pionierleistungen auf dem Gebiet der systematischen Erforschung der mündlichen Volksepik einen Namen verschafft; er wird sogar in den ersten Kapiteln mehrerer Standardhandbücher erwähnt, etwa in der in mehrere Sprachen übersetzten *Geschichte der griechischen Literatur* von Albin Lesky.

Schlüsselwörter: klassische Philologie, Homer, Guslar, Epos, Rhapsodie, mündliche Poesie

O našem štajferskem rojaku in učenjaku Matiji Murku sem marsikaj slišal že v svojih dijaških letih. Moj birmanski boter je bil Franc Kotnik (1882–1955), očetov prijatelj, znani narodopisec, ki je v začetku prejšnjega stoletja, v letih 1902–1907, študiral slavistiko na graški univerzi, torej ravno takrat, ko je Murko tam nastopil svojo prvo redno profesuro. Moj oče, ki je bil po stroki slavist iz prve generacije ljubljanske slavistike, se je z mojim botrom večkrat pogovarjal o Murku in o graški reviji *Wörter und Sachen* in zlasti o Murkovih seminarjih, kjer je Kotnik kot eden prvih in najzvestejših Murkovih učencev dobival veselje in spodbude za zbiranje, zapisovanje in raziskovanje slovenskega narodopisnega gradiva. Večkrat sta se rada pogovarjala o razlikah med ljubljansko in graško slavistiko. Kotnik je štiri pionirje ljubljanske slavistike (Nahtigala, Ramovša, Prijatelja in Kidriča) sicer visoko cenil, nekoč pa je, kot se še danes dobro spominjam, k temu dodal: »Ampak graška slavistika je imela dvoje, česar ljubljanska slavistika še danes nima: literarna zgodovina se tam ni začejala samo s srednjeveškimi rokopisi, ampak tudi z narodno pesmijo in ljudskimi pripovedkami; in v jezikoslovju so se etimologije besed ponazarjale tudi s predmeti, z opisi hiš, orodja, oblačil, nakita, jedil; zato se je tudi naslov osrednje graške revije glasil *Wörter und Sachen*.«

Nikoli pa se oče in Kotnik nista pogovarjala o Homerju, ki je bil v gimnaziji, še bolj pa med študijem na univerzi, moja največja simpatija. Šele veliko pozneje, jeseni 1954, ko sem se od svojega botra pred odhodom na služenje vojaščine prišel posloviti in mu hkrati (takrat sem ga zadnjič videl) prinesel separaten odtis enega svojih prvih znanstvenih člankov, ki je malo prej izšel v *Živi antiki* (Gantar 1954), mi je boter dobrodušno rekel: »Tole bi pa najbrž tudi moj graški profesor Matija Murko z zanimanjem bral.«

Ali imata Homer in Murko sploh kaj skupnega?

Zelo veliko ali pa skoraj nič. Odvisno od tega, v kateri tabor homeroslovcev se odpravimo.

Predvsem je treba pri tem upoštevati, da je v raziskovanju homerskih epskih pesnitev, v reševanju zapletenega in še vedno nerešenega *homerskega vprašanja*, od romantike dalje igralo pomembno vlogo iskanje vzporednic v rapsodski tradiciji pri naših južnih sosedih. Čeprav so nekateri homeroslovci radi iskali takšne vzporednice tudi drugje, npr. ob nordijskih skaldih in škotskih baladah, v ruskih bilinah in kozaških dumah ali v dveh ducatih krajših pesmi, iz katerih naj bi (po hipotezi Karla Lachmanna) nastala *Pesnitev o Nibelungih* (*Nibelungenlied* 1837) ali iz kakršnih je finski učenjak Elias Lönnrot nekaj let pozneje spletel finski nacionalni ep *Kalevala* (1849), pa so bolj prevladovala raziskave južnoslovanske ljudske epike, še zlasti potem, ko je Goethe v ritem izvirnika, v srbske trohejske

deseterce, spontano prelił pesem o Hasanaginici,¹ (Čurčin 1905; Pogačnik 1977: 31–32; Krakar 1970: 14 /op. 187) ali odkar je Jernej Kopitar ob Vukovi zbirki srbskih narodnih pesmi v pismu Jakobu Grimmu zapisal: »Takšnih pesmi nima noben narod, niti jih je imel, niti jih ima zdaj« (16. julija 1822).

Evropski pesniški svet je v obdobju romantike zajela prava homerska evforija; vsi, tudi Slovenci, so hoteli imeti svojega Homerja (Gantar 1981). Če ga ni bilo, so ga odkrivali in iskali ter skušali najti v *naravnem geniju* potujočih rapsodov ali guslarjev. Sledove te homerske evforije lahko odkrivamo tudi pri naših velikih jezikoslovcih, npr. pri Kopitarju (1857: 349), Miklošiču (1890: 3) in Pleteršniku (1865).²

Murko se je s srbsko ljudsko epiko najbrž prvič srečal že kot dijak v drugem razredu ptujske gimnazije. Nanjo je ptujske dijake rad opozarjal profesor Josip Žitek, ki ga Murko (1933: 70–72) kar ne more prehvaliti, kako mu je bil izvrsten in nepozaben učitelj matematike, ki ga je učil tudi slovenščino.³ Josip Žitek je namreč pred službovanjem na Ptujju skoraj šestnajst let (1856–1871) poučeval na srbski pravoslavni gimnaziji v Sremskih Karlovcih.⁴ Tja ga je po vsej verjetnosti zvabil njegov štajerski rojak Luka Zima, klasični filolog in navdušen raziskovalec srbske narodne pesmi, ki je bil član Matice Srpske v Novem Sadu, nazadnje je postal tudi član Jugoslovanske akademije znanosti v Zagrebu (Murko 1962: 244, SBL IV: 974, Gantar 1989).

Nov in še večji zagon pa je ta homerska evforija takrat dobila s strani najvišjih avstrijskih državnih organov, ko je leta 1900 postal prosvetni minister na Dunaju klasični filolog Wilhelm von Hartel (1871, 1874), nekdanji rektor dunajske univerze, navdušen in ugleden raziskovalec Homerja. Minister Wilhelm von Hartel (1839–1907) je med drugim zasnoval tudi širokopotezen znanstveni projekt *Das Volkslied in Österreich (Ljudska pesem v Avstriji)* in ob tem organiziral deželne odbore za zbiranje ljudskih pesmi po vsej monarhiji; poskrbel je tudi za denarna

¹ Po italijanskem proznem zapisu v knjigi Alberta Fortisa, *Viaggio in Dalmazia* (Venezia 1774).

² Razprava je pozneje izšla tudi v dveh nadaljevanjih v slovenščini v mariborski Zori (Pleteršnik 1873: 312–316, 325–330).

³ Profesorja Josipa Žitka se Murko tudi pozneje z veliko hvaležnostjo spominja, kako mu je bil naklonjen in mu pomagal do dobro plačanih inštrukcij, tako da se je kmalu lahko popolnoma sam vzdrževal in ob tem še svoja dva brata gmotno podpiral.

⁴ Prim. geslo *Josip Žitek* v SBL IV p. 974/5. Zanimivo pa je, da med dijaki gimnazije v Sremskih Karlovcih Žitek sploh ni bil tako priljubljen kot pozneje med ptujskimi dijaki. 6. februarja 1864 je trinajst dijakov osmega razreda omenjene gimnazije vložilo obtožbo proti Žitku, v kateri mu očitajo »intoleranco, tiranijo, popolno nesposobnost v stroki, brutalnost in neskončno mržnjo proti naciji, kateri pripadajo njegovi dijaki, kolegi in največji del mestnega prebivalstva«. Toda po opravljeni inšpekciji in raziskavi se je izkazalo, da je bilo 80 % teh obtožb povsem neosnovanih – izvirale so iz »nestrpnosti dijakov do matematike«. Prim. Petrović (1951: 199 in op. 65).

sredstva za zbiralno akcijo.⁵ Slovenci smo mogli v tem projektu že kar nekaj pokazati, saj je v desetletju pred tem izšlo osem snopičev Štrekljeve zbirke *Slovenskih narodnih pesmi*. Murko je bil kmalu potem, ko je nastopil profesuro na graški univerzi, pri tem projektu imenovan za namestnika in naslednika Karla Štreklja, ki je bil takrat že hudo bolan in oslabel.⁶

Zato verjetno ni naključje, da se je Murko že v času svoje graške profesure začel intenzivneje ukvarjati tudi z raziskovanjem južnoslovanske ljudske epike. Leta 1909 se je prvič odpravil na daljše študijsko potovanje po Bosni in Hercegovini, pri čemer ga je še posebej zanimala pesniška ustvarjalnost tamkajšnjih muslimanov. Leta 1912 je odpotoval tudi v sosednje predele Dalmacije in Hrvaške. Naslednje že načrtovano potovanje mu je preprečila epidemija kolere, takoj za tem pa še izbruh prve svetovne vojne. Vsa ta študijska potovanja mu je omogočala Avstrijska akademija znanosti, z njeno pomočjo pa si je nabavljal tudi za tiste čase sodobno foto- in fonografsko opremo, ki pa je bila precej nepraktična za potovanje – sestavljena je bila namreč iz več kosov, spravljena v tri veliki zaboji, ki so vsi skupaj tehtali več kot 70 kg. Izsledke svojih potovanj, fotografske posnetke guslarjev in fonografske zapise njihovih rapsodij je objavljajl v poročilih Avstrijske akademije znanosti (Murko 1913, 1913a, 1915), ki so zbudila veliko pozornost strokovne javnosti, ne samo med slavisti in narodopisci, ampak tudi (in najbrž še veliko bolj) med klasičnimi filologi.

Prekinjene raziskave južnoslovanske ljudske epike je Murko deset let pozneje nadaljeval tudi kot profesor na Karlovi univerzi v Pragi (1924). Pri tem se je ponovno osredotočil na muslimansko epiko, in sicer v Sandžaku, kjer so bila takrat potovanja nevarna zaradi pogostih oboroženih spopadov med srbskimi orožniki in domačimi Arnavti in t. i. »Turki« (= muslimani), zlasti v okolici Bijelopolja in Plevelj (Murko).⁷ Pozneje se je odpravljajl tudi v mirnejše predele Dalmacije in v Črno goro. Izsledke teh in tudi prejšnjih in poznejših potovanj je povzel in strnil v razpravah, ki jih je objavljajl v nemških, čeških, srbskih,

⁵ Zanimivo, da je bilo celotno slovensko narodno ozemlje v okviru tega projekta – ne glede na deželne meje – v tem projektu prvič v avstrijskem cesarstvu obravnavano kot ena celota (z izjemo Prekmurja, ki je spadalo pod ogrski del monarhije, saj je projekt zajel samo avstrijski del državnega ozemlja).

⁶ Štrekelj se je moral takrat (kljub bolezni) v odboru Slovenske matice pred kritiki zagovarjajl zaradi objave nekaterih (za nekatere preveč spotakljivih) pesmi v že objavljenih snopičih zbirke SNP. Prim. Murko (1951: 133).

⁷ Prim. Murko (1951: 198–203). Mimogrede naj omenim, da sem se tudi sam v letih 1984 in 1985 (ne iz raziskovalnih nagibov) petkrat po več dni odpravil v tamkajšnje kraje. Pri tem sem navezal tesnejše stike z nekaterimi izobraženimi domačini, npr. z dr. Janičijevićem (če se prav spominjam, je bil po stroki živinozdravnik), ki je izhajal iz stare srbske rodovine in mi pripovedoval, s kakšnimi napori so njegovi pradedi v tamkajšnjem pretežno muslimanskem okolju (v okviru srbske pravoslavne cerkve) ustanavljajl prvo srbsko osnovno šolo.

hrvaških, slovenskih in francoskih strokovnih revijah, zlasti pa v odmevni knjigi, objavljeni v francoščini, *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XX siècle* (Paris 1929), in nazadnje v dveh obsežnejših hrvaških knjigah z naslovom *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* (Zagreb 1951).

Nekaj desetletij za Murkom – prvič leta 1933, drugič leta 1934 – pa se je, tako rekoč dobesedno, po Murkovih stopinjah v Jugoslavijo (prav tako najprej v Sandžak) v spremstvu asistenta Alberta B. Lorda odpravil Milman Parry, profesor univerze v Harwardu, ki pa je že naslednje leto (v skrivnostnih in nepojasnjenih okoliščinah) umrl, star šele 33 let.

Parryjevo delo je nadaljeval njegov najtesnejši sodelavec Albert Bates Lord, ki je pozneje še najmanj trikrat (1937, 1950, 1951) s podobnimi raziskovalnimi nameni in načrti obiskal Jugoslavijo. Izsledke teh raziskav je Albert Bates Lord (1960) povzel in strnil v odmevni monografiji *The Singer of Tales* (1960).⁸

Albert B. Lord v omenjeni knjigi nedvoumno priznava pionirsko vlogo, ki jo je v njegovih in v predhodnih raziskavah odigral Matija Murko, zato ga označuje kot resničnega pionirja (*a true pioneer*) vseh takšnih raziskav. Sicer je že pred Albertom B. Lordom njegov učitelj in mentor Milman Parry izrecno zapisal, da so ga spisi Matija Murka, bolj kot kateri koli drugi, pripeljali do preučevanja narave ustne poezije in junaških pripovednih pesmi južnih Slovanov.⁹ In nenazadnje je raziskovalno delo Milmana Parryja nadaljeval tudi njegov nadarjeni (prav tako prezgodaj umrli) sin Adam Parry s presenetljivo inovativno razpravo (1966). O vseh podrobnostih omenjenih raziskav v tem okviru ne bom razpravljajal, ker je temu v programu simpozija namenjen izčrpen in dobro dokumentiran referat Blaža Zabela (*Matija Murko, predhodnik Milmana Parryja?*); poleg tega pa sem tudi sam že pred več kot pol stoletja slovensko javnost v obsežnejšem članku opozoril na njihove raziskave (Gantar 1963/64).

Omenim naj le, da je ekipa omenjenih ameriških učenjakov razvila odmevno teorijo ustnega pesništva (*oral poetry*). Njihovo raziskovalno delo, ki je potekalo v ugodnejših pogojih in s sodobnejšimi tehničnimi aparaturami, je v poznejši strokovni literaturi marsikje povsem zasenčilo ime našega rojaka Matija Murka (Auslan in Walcot, ur. 1998)¹⁰ Takšna je pač usoda vseh velikih predhodnikov

⁸ Dosegljivo tudi v nemškem prevodu (Lord 1965).

⁹ »The wisest accounts of singing and of field works are to be found in the works of Matija Murko. See especially his posthumous published *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* and his earlier works listed therein. All of this are important.« (Lord 1960: 280–281, op. 1)

¹⁰ Tako se npr. v monografiji, ki sta jo uredila Ian Mc Auslan in P. Walcot in ki na 200 straneh vsebuje 15 pomembnih prispevkov sodobnih (predvsem anglo-ameriških) homerslovcev, nikjer ne omenja imena Matija Murka. Tudi Franz Dirlmeier (1957) odmerja pretežni del svoje razprave Parryju in Lordu, medtem ko Matija Murka le enkrat samkrat bežno omeni (Dirlmeier 1957: 14, opomba 11).

in pionirjev. V tem okviru se tudi ne bi spuščal v nekatere zlonamerne in pristranske kritike, na katere so ponekod naletele raziskave in objave Milmana Parryja in Alberta B. Lorda.¹¹

Matiji Murku je bilo to v veliki meri prihranjeno, vendar ne po golem naključju. Največjo razliko med Murkovimi raziskavami in raziskavami Milmana Parryja in Alberta B. Lorda vidim namreč v tem, da se Murko raziskovanja guslarskih rapsodij ni loteval z namenom, da bi odkril kak ekvivalent Homerja, medtem ko Parry in Lord takšnih namenov skorajda nista skrivala. Osnovno vprašanje, na katero sta skušala ameriška profesorja odgovoriti, se je namreč glasilo: Ali je mogoče epsko pesnitev tako enovite koncepcije in takšnega zunanjega obsega, kot sta Homerjeva *Iliada* (15.000 verzov) in *Odiseja* (12.000 verzov), zasnovati in recitirati brez pismene predloge na pamet? Odgovor sta skušala najti po eksperimentalni poti, pri tem pa jima je bila nekakšen »živ laboratorij« vsa takratna Jugoslavija, v kateri je bila še presenetljivo navzoča in dejavna ustvarjalnost srbskih, hrvaških, bosanskih in drugih guslarjev. Nekakšen odgovor na zastavljeno vprašanje sta iskala in ga (po njunem prepričanju) tudi našla v obsežni pesnitvi Avda Međedovića (iz Sandžaka) *Ženitba Smailagić Meha*, ki obsega 12.311 verzov, in potemtakem, vsaj po številu verzov, ne zaostaja za Homerjevo *Odisejo*.¹²

Tu ne bi podcenjeval poglobljene sistematičnosti ameriških raziskovalcev in – v primerjavi z Murkom – njihovega celovitejšega teoretičnega pristopa. Murko sam avtokritično priznava kot eno največjih vrzeli v svojem znanju skoraj popolno odsotnost glasbene in pevske izobrazbe, to pa naj bi pozneje občutil kot veliko pomanjkljivost, zlasti ob terenskih zapisih in raziskavah ljudske epike. Do pevskih in glasbenih prvin ljudske poezije je namreč Murko zaradi nekega mučnega dogodka na ptujski osnovni šoli čutil hud odpor.¹³ Osnove glasbene izobrazbe je pozneje zelo pogrešal, še posebej pri preučevanju narodne pesmi

¹¹ Tako je npr. ameriški glasbenik in muzikolog Stephen Schwarz (2009) objavil pravcati pamflet z naslovom *Bartók, Parry & Lord – A flawed Legacy on Bosnian Muslim and Albanian Folklore*.

¹² Vendar je zaostanek še vedno velik tudi v zunanjem obsegu, saj je verz guslarske rapsodije, trohejski deseterec, po številu zlogov (10) v povprečju za tretjino krajši od homerskega hekсамetra, ki lahko šteje od 12 do 17 zlogov, kar pomeni, da je besedila *Odiseje* po obsegu za 18.000 Međedićevih verzov.

¹³ Izvor svojega odpora proti petju povezuje z »enim neprijetnim spominom« iz ptujske osnovne šole, ki je bil, kakor pravi, usoden za vse njegovo življenje: »V pevski uri mi je moj sosed dal vosek, iz katerega sva delala možiceljne. Učitelj je to zapazil, udaril me z lokom svojih gosli po glavi in zahteval, naj sam pojem. Ker to ni bila navada, sem bil užaljen in se sramoval sam peti. Zaradi tega bi moral ostati še dve uri po pouku pri šolniku. [...] Proti petju sem dobil tako mržnjo, da si ga v prvem razredu gimnazije nisem izbral kot prostovoljni predmet. V tretjem sem hotel to popraviti, v petem pa se nisem mogel odločiti iti med prvošolce.«

(Murko 1933: 68, 1951: 17. Sodobne raziskave ljudskega ustnega pesništva pa ravno vlogi intonacije in glasbene spremljave ob recitaciji rapsodij namenjajo posebej veliko pozornost. V teh razpravah se namreč pogosto pojavljajo vprašanja kot npr.: Kako balkanski guslar (ki naj bi bil nekakšen ekvivalent homerskega aojda ali rapsoda) artikulira svoje rapsodije? Ali morda z rahlo zvišanim in privzdignjenim glasom? Ali vzporedno s spremljavo kakega glasbila? Ali govori povsem normalno ali pa vendarle malo pojoče? In kakšno vlogo ima pri tem *rhábdos* (ῥάβδος), palica kot spremljevalka rapsoda pri njegovih recitalih?¹⁴ Ali z njo morda daje in naznačuje uvodni takt? Ali pa je ta kot taktirka namenjena metriki? Ali je ta palica nekakšna spremljevalka odmorov, pavz, dierez in cezur? Je morda namenjena menjavanju dolžin in kračin? S takšnimi in podobnimi vprašanji se Murko ni intenzivneje ukvarjal, nasprotno pa sodobni filologi radi ravno v tej smeri nadaljujejo, poglobljajo in nadgrajujejo Parryjeve in Lordove raziskave (Danek, Hagel 1995).

Paradoks je, da si je Murko ustvaril odmevno ime na področju homeroslovja, ki ga sam pravzaprav nikoli ni raziskoval. V enem najbolj standardnih priročnikov zgodovine grške književnosti, ki ga je leta 1957 začel v snopičih izdajati dunajski profesor Albin Lesky in ki se še danes uporablja in ponatiskuje, ne samo v nemškem izvirniku, ampak tudi v številnih prevodih (npr. v angleščini, italijanščini, španščini, novi grščini), se ime Matija Murko pojavi že v enem prvih poglavij, v poglavju o predhomerski poeziji. Tam je Murku in njegovim raziskavam srbsko-hrvaške ljudske epske poezije posvečen kar obsežen odstavek. In čeprav se ta odstavek (vključno z opombo pod črto, ki obsega 15 vrstic) veliko bolj ukvarja s poznejšimi objavami Milmana Parryja in Alberta B. Lorda, nam precej povedo že same uvodne besede: »Pravo smer so nakazala dela Matija Murka, ki je že štirideset let pred tem na živi južnoslovanski epiki nakazal bistvene poteze, ki so odločilnega pomena za umevanje zgodnjegrške junaške epike.« (Lesky 1963: 32)¹⁵

Dejansko je namreč prav Murko opozoril na celo vrsto najpomembnejših značilnosti ustnega pesništva, na katerih sta Milman Parry in Albert B. Lord nato sistematično gradila poetiko ustnega pesništva (*oral poetry*). Ena takšnih tipičnih značilnosti, ki jo je odkrival že Murko, je npr., da guslar tudi pred isto publiko nikoli ne predvaja iste pesmi v popolnoma isti obliki, ampak jo pri vsaki reprizi že takoj v začetnih verzih ponovi v vsaj rahlo spremenjeni verziji.

¹⁴ Zanimivo pa je, da se npr. naš Doklerjev šolski *Grško-slovenski slovar* (1915, tudi v posodobljeni izdaji iz leta 2015) tega pomena grške besede ῥάβδος niti ne dotakne.

¹⁵ »Richtungsweisend waren die Arbeiten des Matthias Murko, der bereits vor vierzig Jahren an lebendiger südslawischer Epik Wesenszüge aufwies, denen für das Verständnis frühgriechischer Heldendichtung entscheidende Bedeutung zukommt.« (Lesky 1963: 32)

Kakšna neverjetna ironija: Matija Murko se s svojim imenom znajde, kot se ni še nikoli noben slovenski klasični filolog, na prvih straneh homeroslovja in grške literarne zgodovine, čeprav sam v knjigi svojih *Spominov* izrecno piše, kako ga je branje Homerja na mariborski klasični gimnaziji kljub velikim pričakovanjem v resnici zelo razočaralo (Murko 1951: 29).¹⁶ Tudi sicer Murko do klasične filologije, ki je imela na avstrijskih univerzah skoraj nekakšen privilegiran položaj, pogostokrat ne izraža naklonjenosti.¹⁷ Še manj naklonjenosti do klasične filologije kaže Murkovo poglavje o univerzitetnem študiju v ruskem Petrogradu.¹⁸ Nič bolje, mogoče celo slabše je bilo – sodeč po Murkovem opisu – v Kazanu, ki je veljal »po pravici za duhovno središče Povolžja (umstvennyj centr)«. Tam je bilo eno najstarejših univerzitetnih središč carske Rusije, v tem mestu so bili univerza, bogoslovna akademija, srednješolski bogoslovni seminar, realka, tri gimnazije, dve učiteljski in veterinarski zavod. »Vseučilišče v Kazanu se je prištevalo med najstarejše na Ruskem, mnoge izmed prvih profesorjev je priporočil Humboldt,« poroča Murko. Vendar takoj nato dodaja, kako je ravno takrat moral neki »profesor slavjanjskih narečij že v srednjih letih v pokoj, ker so po novem redu prepustili slavistiki, enako tudi drugim predmetom, le malo prostora na račun latinske in grške slovnice« (Murko 1951: 85).

Za razumevanje ozadja te Murkove pikre kritike je treba upoštevati dejstvo, da so univerze carske Rusije v drugi polovici 19. stoletja posvečale presenetljivo veliko pozornost študiju in raziskavam s področja klasične filologije, pri čemer je tudi rusko Ministrstvo prosvete takšne raziskave v veliki meri tako moralno kot denarno izdatno podpiralo. O tem najlepše priča *Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščeniya* (ŽMNP), ki ga je ministrstvo izdajalo v obdobju 1834–1917 v nakladi 1250 izvodov,¹⁹ vsak mesec po en zvezek; in v vsakem so bile po tri avtorske pole (razmeroma dobro honorirane) namenjene razpravam in člankom

¹⁶ Dejanski vzrok tega razočaranja je bil »profesor, ki se je predvsem menil za aoriste in druge jezikovne posebnosti«. Ta Murkov profesor grščine (v šestem razredu mariborske gimnazije) se je pisal Karl Zélger in v izvestjih gimnazije beremo, da je v šestem razredu poudarek pouka grščine predvsem na Homerju in homerski gramatiki.

¹⁷ Murko (1951: 49) je npr. pri rigorozu za doktorat, kjer je v disertaciji obravnaval tematiko iz germanistike, izrecno hotel imeti kot drugi predmet slavistiko, ne pa klasično filologijo, kot je bilo predpisano. Podal je celo pobudo za spremembo pravilnika za filozofski doktorat, s čimer je bil odpravljen privilegij, ki ga je na dunajski univerzi dotlej uživala klasična filologija.

¹⁸ V poglavju o univerzi v Petrogradu (dan. Sankt Peterburg) izrecno piše o tamkajšnjem študiju, da je moral sleherni študent poslušati štirinajst ur predavanj in vaj iz klasične filologije, tako da »je preostalo za druge jezike in literature in tudi za zgodovino malo časa in zaradi tega je utrpel škodo zlasti študij slavistike [...]« (Murko 1951: 66).

¹⁹ Od tega je šlo 350 izvodov brezplačno v dar ali v zamenjavo s tujimi ustanovami, univerzami in akademijami.

s področja klasične filologije.²⁰ Matija Murka to najbrž ni motilo, vendar pa si je želel, da bi bile enake, če ne še večje pozornosti deležne tudi študije s področja slavistike in drugih modernih filologij.

Pozneje je Murko kot redni profesor tudi na filozofski fakulteti v Leipzigu organiziral odpor proti tamkajšnjim klasičnim filologom, ko so nekoč na izpraznjeno mesto za primerjalno jezikoslovje hoteli poklicati Paula Kretschmerja, uglednega klasičnega filologa z Dunaja. Iz tega se je izcimil hud spor, tako da je prišlo do precejšnje napetosti s takratnim dekanom Erichom Bethejem (Murko 1951: 165–166), ki je bil prav tako klasični filolog, obenem pa je slovel kot eden najvidnejših takratnih homerslovcev. In da sta ironija in paradoks še večja, tudi Erich Bethe je v svojih najpomembnejših raziskavah o homerski poeziji opozarjal na sledove ljudskih pesmi v *Iliadi*, še zlasti na ostanke starodavnih balad (Bethe 1914: 23–24).²¹

Ne glede na prej omenjene Murkove pomanjkljivosti pa lahko samo strmimo ob vseobsegajoči univerzalnosti njegovih znanstvenih interesov in interesnih področij, saj se nikoli ni omejeval s kakšno ožjo specializacijo, ampak je povsod pokrival široka, pogosto diametralno raznorodna področja; tako si je npr. sloves mednarodnega znanstvenega formata ustvaril predvsem v slavistiki, čeprav niti doktorata ni imel iz slavistike, ampak je promoviral z disertacijo s področja germanistike. Dalje, na graški univerzi, nad katero je dominirala ugledna revija *Wörter und Sachen*, je raziskoval ne samo narodno pesništvo, ampak je intenzivno zasledoval tudi tipologijo alpskih hiš, ki naj bi segala globoko do Bosne in še čez, tja do Črne gore in Srbije, celo do Bolgarije. Ob tem ga je zanimala tudi notranja oprema teh hiš s pohištvom, posodo in orodjem, tako da je dobredno povezoval *Wörter und Sachen*, se pravi, po eni strani ogledovanje in opisovanje predmetov, po drugi etimološki izvor besednih oznak za te predmete. Skratka, obravnaval je ne le duhovno, ampak tudi materialno kulturo narodopisja, torej tisto nacionalno vedo, ki bi jo nekateri radi odpisali in izbrisali ali spremenili v nekakšno antropologijo. Dalje, v Leipzigu, kjer je nasledil Augusta Leskiena, legendarnega avtorja *Starobolgarske gramatike*, ki je doživela že najmanj osem izdaj, se je poglobljajal tudi v starocerkvenoslovanska besedila in jih vsestransko

²⁰ Prim. o tem izčrpno bibliografijo vseh razprav (s povzetki) s področja klasične filologije, objavljenih v ŽMNP (Ruban 2015), zlasti uvodno študijo k tej bibliografiji (Basargina 2015: 7–40). Celotna bibliografija je v nekoliko skrajšani verziji (obenem z uvodno študijo Ekaterine Basargina) dosegljiva tudi v nemški verziji, ki je izšla z denarno podporo *VolkswagenStiftung* (Ruban, Barsagina 2012).

²¹ Ravno nepoznavanje in neupoštevanje Bethejevih in drugih sodobnejših raziskav (npr. Schade-waldta) sem označil (Gantar 1963/64) kot precejšnjo pomanjkljivost in šibko točko v sicer imenitni Lordovi (1960) monografiji.

temeljito interpretiral – ne le tista, ki so napisana v cirilici, ampak tudi v glagolici, ki je danes marsikateri slavist niti ne zna več brati.

Nikakor nas ne more in ne sme presenečati, da si je Matija Murko kot nekakšen stranski in obrobni produkt svojih intenzivnih večdesetletnih raziskav ustne ljudske epike južnih Slovanov zagotovil trajno omembo svojega imena v sodobnem homeroslovju, in to celo na prvih straneh standardnih priročnikov starogrške literarne zgodovine, kot je npr. večkrat ponatisnjena in v vrsto jezikov prevedena *Zgodovina grške književnosti* Albina Leskyja.

Literatura

- Ian McAUSLAN (ur.), Peter WALCOT (ur.), 1988: *Homer*. Oxford: Oxford University Press.
- Milan ČURČIN, 1905: *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*. Leipzig: Buchhandlung Gustav Fock.
- Erich BETHE, 1914: *Homer – Dichtung und Sage*, I. Band Ilias. Leipzig, Berlin: B. G. Teubner.
- Georg DANEK, Stephan HAGEL, 1995: Homer-Singen. *Wiener Humanistische Blätter* 37 (Wien), 5–20.
- Franz DIRLMEIER, 1957: *Das serbokroatische Heldenlied und Homer*. Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., I. Heidelberg: Winter.
- Anton DOKLER, 1915: *Grško-slovenski slovar*. Ljubljana: Knezoškofijski zavod sv. Stanislava.
- Kajetan GANTAR, 1963/64: Na sledi za Homerjem. *Jezik in slovstvo* 9/1, 20–26.
- –, 1981: Slovenska romantika in Homer. *Obdobja 2: Romantika*. Ur. Boris Paternu, Franc Jakopin, Jože Koruza. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 121–136.
- –, 1989: Sovretovo bivanje in delovanje v Srbiji. *Antičke studije kod Srba. Posebna izdanja Balkanološkog instituta SANU* 37. Ur. Miodrag Stojanović, Radovan Samardžić. Beograd: Balkanološki institut. 109–116.
- Wilhelm von HARTEL, 1871–1874: *Homerische Studien*. Wien: Gerold in Komm.
- Jernej KOPITAR, 1857: *Kleinere Schriften*. Wien: Friedrich Beck's Universitäts Buchhandlung.
- Loize KRAKAR, 1970: *Goethe in Slowenien*. München: Rudolf Trofenik.
- Albert Bates LORD, 1960: *The Singer of Tales*. Harvard Studies in Comparative Literature 24. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- –, 1965: *Der Sänger erzählt, Wie ein Epos entsteht*. München: C. Hanser.
- Albin LESKY, 1963: *Geschichte der griechischen Literatur*. Zweite, neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Bern-München: Francke Verlag.

Franz MIKLOŠIČ, 1890: *Die Darstellung im slavischen Volksepos. Denkschriften Akademie. Phil. hist. Kl. 38,3*. Wien: In commission bei F. Tempsky.

Matija MURKO, 1913: *Sitzungsberichte der kaiserlichen AWW, Phil.-hist. Kl. 173/3*, 1–52.

–, 1913a: *tudi Mitteilungen der Phonogrammarchivs-Kommission der Kaiserlichen AWW, Anzeiger VIII*, 58–75.

–, 1915: *Sitzungsberichte der kaiserlichen. AWW, Phil.-hist. Kl. 176/2*, 1–23.

–, 1933: *Spomini na Ptuj. Časopis za zgodovino in narodopisje 28*, 67–82.

–, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

–, 1962: *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica.

Maks PLETERŠNIK, 1865: *Programm des k.k. Gymnasiums zu Cilli am Schlusse des Schuljahres 1865: Die Vergleiche im Homer und in den serbischen Volksliedern. Slovo o polku Iгореve (Pesem o vojski Igorjevi) poslovenjena iz staroruskega. Cilli. 3–10*

–, 1873: *Zora II*, 312–316, 325–330.

Adam PARRY, 1966: *Have we Homer's Ilias? Yale Classical Studies 20*, 175–216.

Kosta PETROVIĆ, 1951: *Istorija Srpske Pravoslavne Velike Gimnazije Karlovačke*. Novi Sad: Matica srpska.

Jože POGAČNIK, 1977: *Jernej Kopitar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Anatolij RUBAN, Ekaterina BASARGINA, 2012: *Russische Klassische Altertumswissenschaft in der Zeitschrift des Miniasteriums für Volksaufklärung. Annotiertes Verzeichnis der in den Jahren 1873–1917 erschienenen Beiträge*. Sankt-Peterburg: Bibliotheca Classica Petropolitana.

Anatolij RUBAN, Ekaterina BASARGINA, 2015: *Klassičeskaja drevnost v Žurnale Ministerstva Narodnogo prosvješčenija (ŽMNP). Annotirovannij ukazatel statej 1873–1917 gg.* Sankt-Peterburg: Bibliotheca Classica Petropolitana.

SBL 1991 = *Slovenski biografski leksikon IV*, geslo: *Josip Žitek*, 974–975.

Stephen SCHWARZ, 2009: *Bartók, Parry & Lord – A flawed Legacy on Bosnian Muslim and Albanian Folklore. The New Criterion*, November 2009. Dostopno na: <http://www.islamic-pluralism.org/1397/bartok-parry-lord-a-flawed-legacy> (13. 3. 2020).

SPUREN UND WIDERHALL VON MURKOS FORSCHUNGEN IN DER MODERNEN HOMERWISSENSCHAFT

In der langen Reihe der slowenischen Slawisten (Kopitar, Miklošič, Pleteršnik), die oft Parallelen zwischen der Homerischen Dichtung und den Rhapsodien der balkanischen Guslar-Tradition zu erforschen pflegten, ist Matija Murko wohl einer der letzten, aber zweifelsohne der einflussreichste Gelehrte gewesen. Schon als Schüler des unteren Gymnasiums in Ptuj (Pettau) hat er sich unter dem Einfluss seines beliebten Mathematik-Professors Josip Žitek für die serbische Volksepik der sog. Guslaren begeistert. Vor seiner Anstellung in Ptuj war Josip Žitek zwischen 1856 und 1871 Professor am serbisch-orthodoxen Gymnasium in Sremski

Karlovci (Syrmisch-Karlowitz), wo er einen seiner besten Freunde in Luka Zima, einem klassischen Philologen und steirischen Landsmann, gefunden hatte.

Als Murko im Jahr 1902 seine erste Professur an der Grazer Slawistik antrat, musste er bald viele Funktionen seines erkrankten älteren Kollegen Karl Štrekelj übernehmen. So wurde er u. a. zum Stellvertreter Štrekeljs beim Projekt *Das Volkslied in Österreich*, wofür der damalige Bildungsminister Wilhelm von Hartel (auch als Homerforscher berühmt) eine verhältnismäßig günstige finanzielle Grundlage sicherstellte. Auch weiterhin blieb die Stimmung an der Universität Wien für ähnliche Forschungsvorhaben günstig. Kein Wunder also, dass sich Murko entschieden hat, serbische und kroatische Heldensagen und die Eigentümlichkeiten der Volksdichtung in Dalmatien, Bosnien, Herzegowina und im Sandžak zu erforschen. Mit der Unterstützung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften hat Murko sich die nötigen Foto- und Phonoapparaturen besorgt. Ergebnisse dieser Forschungen veröffentlichte er zunächst in den Sitzungsberichten der Österreichischen Akademie (1913, 1915), sodann auch in einer französischen Buchausgabe mit dem Titel *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XX siècle* (Paris 1929) und in zwei umfangreichen Bänden auf Kroatisch (Zagreb 1951). Die Letzteren haben besonders unter den damaligen Homerforschern große Aufmerksamkeit erregt. Auf Murkos Spuren, auf seinen *Pionierleistungen*, wie sie sie selbst bezeichneten, haben später amerikanische Forscher Milman Parry und Albert B. Lord die Erforschung mündlicher epischer Volksdichtung im ehemaligen Jugoslawien fortgesetzt und theoretisch begründet, zunächst in den Jahren 1933 und 1934, später auch nach dem Krieg. Die Ergebnisse erschienen in der Monographie Albert B. Lords unter dem Titel *The Singer of Tales* (1960), worin die Regelmäßigkeiten und Prinzipien der sog. *oral poetry* systematisch und gründlich behandelt werden.

Es überrascht, dass sich Murko in der Homerforschung einen so großen Namen wie keiner seiner Landsleute gemacht hat, obwohl er sich nie weder speziell mit Homer noch mit klassischer Philologie beschäftigt hatte. Im Gegenteil, die Vorrangstellung der klassischen Philologie an der Wiener Universität wie auch an den russischen Universitäten in St. Petersburg und Kazan hat er des Öfteren kritisiert; in Leipzig ist er sogar in einen Konflikt mit Erich Bethe, dem Dekan der dortigen Philosophischen Fakultät und einem namhaften Homerforscher geraten, und dies ungeachtet der Tatsache, dass Bethe sich mit einer ähnlichen Forschungsthematik wie Murko, also mit den Spuren und Resten der alten Volkslieder in den homerischen Epen auseinandergesetzt hat.

Matija Murko, predhodnik Milmana Parrya?

Blaž Zabel

Univerza v Durhamu, Oddelek za klasično filologijo
in antično zgodovino, 38 North Bailey, Durham DH1 3EU,
Velika Britanija, blaz.zabel@durham.ac.uk

Članek s pomočjo nepoznanega arhivskega gradiva obravnava vpliv Matije Murka na harvardsko šolo ustnosti, predvsem na Milmana Parrya in njegovega učenca Alberta Lorda. Najprej ugotavlja, da je Parry le delno poznal Murkove raziskave in da se je z njimi najverjetneje seznanil šele ob svojem obisku Jugoslavije leta 1933 in 1934. Nato članek analizira korespondenco med Albertom Lordom in sinom Matije Murka, Vladimirjem Murkom. Ugotavlja, da je Vladimir deloval kot posrednik med svojim očetom in Lordom ter je Parryevega učenca seznanil z vsemi najpomembnejšimi deli slovenskega raziskovalca.

Ključne besede: Matija Murko, južnoslovanska epika, Albert Lord, Milman Parry, Vladimir Murko, teorija ustnosti, homerske študije

Anhand des bisher unbekanntenen Archivmaterials werden im Beitrag der Einfluss Murkos auf die Harvard-Schule der Oralität und vorrangig seine bestimmende Wirkung auf Milman Parry und dessen Schüler Albert Lord behandelt. Zunächst wird festgestellt, dass Parry über Murkos Forschung nur teilweise informiert war; höchstwahrscheinlich machte er sich damit erst bei seinem Aufenthalt in Jugoslawien in den Jahren 1933 und 1934 vertraut. Sodann wird die Korrespondenz zwischen Albert Lord und Matija Murkos Sohn Vladimir Murko analysiert. Es stellt sich heraus, dass Vladimir Murko als Vermittler zwischen seinem Vater und Albert Lord fungierte und dass er derjenige war, der Albert Lord über die Forschungen des Vaters informierte.

Schlüsselwörter: Matija Murko, südslawische Epik, Albert Lord, Milman Parry, Vladimir Murko, Oraltheorie, Homerstudien

Murko kot predhodnik Milmana Parrya¹

Matija Murko danes velja za pomembnega raziskovalca ustne književnosti južnih Slovanov. Je tako rekoč prvi akademsko podkovan preučevalec ljudskega

¹ Zahvaljujem se ustanovi Patra Stanislava Škrabca za delno financiranje arhivske raziskave, ki sem jo jeseni leta 2018 izvedel na Univerzi Harvard.

in ustnega slovstva južnih Slovanov, ki se je znanstveno in sistematično posvetil ljudski epiki v Srbiji, Bosni, Hercegovini, Črni Gori in na Hrvaškem.² Murko je v Bosno, Liko in Dalmacijo z namenom, da bi preučil slovansko ljudsko izročilo (predvsem epiko), njeno naravo in stanje v tedanjem času, prvič potoval leta 1912 in drugič leta 1913 (Murko 1919, 1929). Tekom potovanja je poslušal pesmi, jih zapisoval in fotografiral, prelomno pa je za svoj folklorističen projekt uporabil napravo za zvočni zapis (Talam 2013: 205). Nekaj teh zapisov, ki so nastali med leti 1910 in 1920, še danes hrani fonogramski arhiv Avstrijske akademije znanosti in so bili izdani pod naslovom *Epic Folk Songs from Bosnia and Herzegovina The Collection of Matija Murko (1912, 1913)*.³ Tudi kasneje je Murko večkrat potoval po Balkanu, preučeval ustno slovstvo, snemal guslarje, jih intervjuval in zbiral gradivo. Leta 1924 je na primer preučeval ljudsko izročilo v novopazarskem Sandžaku, ki je, kot je menil, zaradi svoje izoliranosti od preostalega sveta ohranila tradicionalno ljudsko izročilo, leta 1927 pa je raziskoval v osrednji Dalmaciji med Imotskim in Ljubuškim. Del svojih ugotovitev je Murko predstavil tudi na Pariški Sorboni in jih kasneje objavil v odmevni publikaciji z naslovom *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle* (1929). Med najpomembnejša in najplodnejša potovanja pa lahko štejemo poti, ki jih je opravil med leti 1930 in 1932, ko sta Murka zaradi starosti spremljala tudi sinova Vladimir in Stanko. V tem času je Murko potoval predvsem po vzhodni Bosni, okolici Sarajeva, Hercegovini in Dalmaciji, kjer je uspel zbrati obsežno gradivo in posneti številne pesnitve s fonografom, snemalno napravo, ki je kot nosilec zapisa zvoka uporabljala voščene valje. Ta potovanja so služila kot osnova za njegovo obsežno študijo z naslovom *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike: putovanja u godinama 1930 do 1932*, ki je leta 1951 izšla v dveh izvodih. Delo, v katerem Murko ugotavljal, da vse epske pesmi nastanejo tekom same izvedbe, da so improvizirane in da se izvedbe med seboj do določene mere razlikujejo, še danes velja za eno najpomembnejših študij južnoslovanskega ustne tradicije (Parry 1971a: xxiv, Gantar 1981, Tate 2011, Weber 2013). Prav tako pa v svojih študijah Murko večkrat omenja Homerjeve epe in opozarja na podobnosti med obema tradicijama. Ti krajši komentarji, ki sicer ne predstavljajo glavne teme njegovih raziskav, so še posebej pritegnili pozornost ameriškega klasičnega filologa Milmana Parrya.

² Za Murkovo preučevanje južnoslovanske epike glej predvsem Murko (1919, 1929, 1951a, 1951b), Čubelić (1961), Gantar (1981), Buturovič (1999), Bošnjak (2002), Sosić (2011), Stanonik (2013), Weber (2013), Talam (2013, 2015).

³ Ostali zvočni zapisi na valjih naj bi bili med vojno prestavljeni v Berlin in nato izginili. Če je verjeti Vladimirju Murku, je Dunajski arhiv po vojni še vedno imel v lasti »82 valjev« iz potovanj v letih 1912 in 1913, ostali valji pa naj bi se nahajali v Pragi (*Pismo Vladimirja Murka Albertu Lordu*, 20. okt., 1951). Prim. Murko (1963).

Zgolj leto dni po Murkovem zadnjem študijskem potovanju po deželah Kraljevine Jugoslavije, je v Dubrovnik prvič pripotoval mlad ameriških homerist Milman Parry, asistent za klasično filologijo na univerzi Harvard.⁴ Ob svojo prvem obisku je v Dalmaciji bival štiri mesece in sicer od Junija do Oktobra leta 1933. V tem času je intenzivno zbiral gradivo o južnoslovanski ustni epiki, zbiral prepise pesmi in zgolj testno snemal guslarje. Leta 1934 se je nato s svojo družino v Dubrovniku ustalil za štirinajst mesecev, kjer je nadaljeval s svojim projektom. S pomočnikom Nikolo Vujnovićem, ki je bil v veliki meri zaslužen za realizacijo projekta, saj je iskal guslarje, jih intervjuval, vozil Parryev avto, prepisoval posnetke itd., je posnel številne ljudskih pesmi in zgodbe na več kot 3500 aluminijastih ploščah in zbral okoli 13500 besedil (Lord 1954: 13). Večji del študijskega bivanja ga je spremljal tudi mlad študent in pomočnik Albert Lord. Lord je po Parryevi smrti leta 1935 preučil zbrano gradivo, nato pa tudi sam večkrat obiskal Jugoslavijo, snemal guslarje in raziskoval južnoslovansko ustno izročilo.⁵ Očitno je, da je bilo Parryevo terensko delo v mnogih pogledih podobno raziskovanju Matije Murka, čeprav je imel ameriški filolog na voljo veliko boljše opremo in veliko več finančnih sredstev. Prav zaradi tehnične zmogljivosti snemalne naprave, ki je snemala na dve plošči med katerima je lahko preklapljal, je Parry uspel posneti tudi daljše epske pesnitve (Jakobson 1954: xi), Murko pa je po večini posnel le uvodni napev (Fischerová 2014: 81).

Ker je bil Milman Parry primarno homerist, ga južnoslovansko ustno izročilo ni zanimalo zgolj samo po sebi – čeprav se je slednjemu resnično posvetil. Njegov primarni cilj študijskega potovanja je bil drugačen: želel je dokazati, da sta oba homerska epa, *Ilijada* in *Odiseja* pripadala podobni ustni tradiciji kot tej, ki jo je raziskoval na Balkanu. Že v svoji doktorski disertaciji⁶ (poznal jo je tudi Murko) je preučeval rabo epitetov in ugotavljal, da oba epa črpata iz tradicionalnega pesniškega izročila, vendar pa še ni razmišljal o tem, da sta po svoji naravi tudi ustna. Če je Parry sprva tradicionalnost Homerja dokazoval imanentno, tj. z analizo epitetov, formul in formulaičnih izrazov, pa je za trditev, da takšna poezija pripada zgolj ustni tradiciji potreboval primerjalno gradivo. Gradivo za primerjalno študijo je najprej iskal v drugih tradicijah (na primer kirgiški ustni tradiciji), a se je zaradi lažje dostopnosti Kraljevine Jugoslavije in Dubrovnika odločil, da bo preučeval guslarje (Lord 1948: 36). Kot je kasneje ugotavljal, južnoslovanska ustna epika uporablja tradicionalen in formulaičen

⁴ Za Parryevo življenje in delo glej Parry (1971a), Levin (1937), Lord (1948, 1954, 1960), Foley (1988), Mitchell and Nagy (2000), Saussy (2016).

⁵ Za življenje in delo Alberta Lorda gl. Foley (1992), Beissinger (1992).

⁶ To sta bili deli *L'Épithète traditionnelle dans Homère: Essai sur un problème de style homérique* (1928a) in *Les Formules et la métrique d'Homère* (1928b).

jezik, ki je podoben Homerjevemu, na podlagi česar je sklepal, da sta ustnemu izročilu morali pripadati tudi *Ilijada* in *Odiseja*.

Filologe in komparativiste je pogosto begalo vprašanje, zakaj se je Milman Parry sploh odločil stopiti na tla Kraljevine Jugoslavije in tam preživeti skoraj leto in pol. Vprašanje je seveda povsem na mestu, saj so bili filologom vedno bližje temačni prostori knjižnice kot pa oddaljene in izolirane vasi Hercegovine. Odgovor, zakaj se je začel zanimati za ustno izročilo južnih Slovanov, nam je v dobršni meri ponudil že Parry sam. V svojih študijskih zapiskih z naslovom *Čor Huso*, ki so nastali kot osnutek za daljšo akademsko razpravo na podlagi izvedenega raziskovalnega projekta, je zapisal:

Takrat mi ni uspelo zares doumeti, da slog, kakršen je bil Homerjev, ne more biti le del tradicije, pač pa mora biti tudi usten. Predvsem po zaslugi pripomb svojega učitelja g. Antoina Meilleta sem spoznal, čeprav sprva le napol, da je za resnično razumevanje homerskega pesništva nujno popolno razumevanje narave ustnega pesništva. Približno teden pred zagovorom moje doktorske disertacije na Sorboni je imel v Parizu vrsto predavanj profesor Mathias Murko z Univerze v Pragi. Ta so kasneje postala dostopna v njegovi knjigi La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle. Takrat sem sicer opazil plakat za njegova pradevanja, vendar nisem prepoznal večjega pomena za svoje delo. A profesor Murko je bil, nedvomno po zaslugi g. Meilleta, prisoten tudi na zagovoru mojega doktorskega dela in takrat je g. Meillet kot član komisije s svojo lahkotnostjo in jasnostjo izpostavil to pomanjkljivost v obeh mojih knjigah. Bolj kot delo kogarkoli drugega me je v naslednjih letih k študiju ustne književnosti in južnoslovanskih junaških pesmi vodilo delo profesorja Murka. (Parry 1971b: 439)

Prav ta zapis je med kasnejšimi bralci in akademiki ustvaril prepričanje, da je Matija Murko pomembno vplival na delo Milmana Parrya. Pri tem je potrebno poudariti, da je na vsebinske podobnosti med delom Murka in Parrya leta 1981 opozoril že prof. Kajetan Gantar v članku z naslovom »Matija Murko in sodobno homeroslovje« (Gantar 1969), pred njim pa sta to storila zgolj Albert Lord v znamenitem delu *Singer of Tales* (1960) in Milmanov sin Adam Parry (Parry 1971a). Tako se je prepričanje, da je Matija Murko s svojim komentarjem spodbudil Parrya k primerjavi Homerja z guslarju in k raziskovanju južnoslovanske ustne epike, v akademskem svetu (predvsem pa v klasični filologiji) ustoličilo kot glavni razlog za Američanovo odločitev, da s svojo družino odpotuje v Dubrovnik. Danes jo je mogoče zaslediti v praktično vseh delih, ki se neposredno ali zgolj posredno ukvarjajo z ustnim slovstvom, Parryem, Homerjem itd.⁷

Namen tega prispevka je natančneje preučiti zgodovino te danes že povsem ustaljene zgodbe o Murkovem vplivu na Milmana Parrya. Zanima me torej, kako

⁷ To misel lahko zasledimo na primer v Lord (1954, 1960), Gantar (1969), Foley (1987, 1988, 2007), Nagy (2001), Talam (2013, 2015), Ready (2018), McMurray (2019) in v številnih drugih delih, ki omenjajo oba raziskovalca.

dobro sta se Murko in Parry poznala, ali sta kdaj stopila v stik, kako dobro je Parry poznal Murkova dela in do kakšne mere je Murko vplival na Parryevo raziskovalno delo. Prav tako bom podrobneje preučil odnos med Matijo Murkom in Albertom Lordom kot glavnim predstavnikom teorije ustnosti (*oral theory*). Poskušal bom torej odgovoriti, ali sta kdaj stopila v stik, kako dobro je Lord poznal Murkova dela in do kakšne mere je slovenski raziskovalec vplival na Lorda. V članku tako želim ugotoviti, ali je bil Murko res predhodnik Harvardske šole ustnosti, kakšne vrste predhodnik je bil in kako je vplival na raziskovanje južnoslovanske ustne epike v Ameriki.

O osebnih stikih med Murkom in Parryem ter o Parryevem poznavanju Murkovih del

Glede Parryeve zgodbe, da je Murko prisostvoval Američanovemu zagovoru doktorata in ga tam opozoril na svoje lastne raziskave južnoslovanske epike, ni nobenega dvoma. Murko je leta 1928 na pariški Sorboni res imel serijo predavanj, ki so leto dni kasneje izšla v Parizu kot krajša publikacija z naslovom *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle* (1929). Prav tako ni dvoma, da je Murko sedel v publikli, ko je Parry zagovarjal svoje doktorsko delo, saj je v Pariz prišel prav na povabilo Antoina Meilleta, ki je bil eden Parryevih mentorjev. Skoraj gotovo je tudi, da je Parry takrat prvič slišal za Murka in njegovo delo ter da je prav zaradi tega srečanja prebral zgoraj omenjeno izdajo Murkovih pariških predavanj (Parry 1971b: 439).

Ob tem pa ostaja odprto vprašanje, do kakšne mere se je Parry poglobil v Murkovo delo in do kakšne mere ga je njegovo delo spodbudilo pri lastnem raziskovanju. Sklepamo lahko, da je podrobno prebral *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle*, saj to delo citira na več mestih v več svojih člankih (Parry 1971a: 30, 335, 336, 347, 361, 439–440, 458, 468). Verjetno je Parry prebral tudi delo »Neues über südslavische Volksepik« (1919), ki ga citira enkrat (Parry 1971b: 335). Ostalih Murkovih del Parry v svojih spisih ne omenja. Da je Parry vsaj do leta 1933 poznal zgolj ti dve Murkovi deli in da je poznal predvsem njegove raziskave iz let 1912 in 1913 je razvidno iz Parryeve prijave za financiranje štirinajstmesečnega projekta v Dubrovniku. V prijavi, ki jo je poslal univerzi Harvard, je namreč zapisal:

Bil sem namreč prvi, kakršenkoli človek, ki je kadarkoli obiskal Stolac zaradi tamkajšnje poezije,⁸ edina oseba, ki je pred menoj s tem namenom obiskala Nevesinje in Gacko, je bil

⁸ Na tem mestu je Parryev slog zavestno pompoznen. V angleščini se stavek glasi: »I was the first person of any sort who had ever come to Stolac for the poetry«.

Murko v kratkem potovanju leta 1913, pri čemer na tej poti ni zbral nobenega besedila. (Parry, Project)

Iz prijave projekta je torej mogoče sklepati, da je Parry do leta 1933 poznal predvsem Murkovo delo *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle*, članek »Neues über südslavische Volksepik« ter potovanja in ugotovitve, ki so opisane v obeh delih. Skoraj gotovo do svojega drugega odhoda v Dubrovnik ni vedel, da je Murko s svojim sinom Vladimirjem po Kraljevini Jugoslaviji potoval tudi malo pred Parryem in sicer med leti 1930 in 1932, saj bi v nasprotnem primeru ne trdil, da Murko nikoli ni obiskal Stolac in da v Nevesinjah in Gackem ni raziskoval ustnega izročila. V Nikšićih je namreč Murko snemal guslarja Savo Zurovca iz Nevesinj (Murko 1951b: 136, 542), v Metkovićih je poslušal guslarja Mitarja Puhalo iz Stolaca, v Čapljini in Domanićih (blizu Stolaca) pa je spoznal številne pevce in poslušal pesmi (Murko 1951b: 126). Prav tako lahko pod vprašaj postavimo, ali je Parry poznal tudi druga objavljena dela Matije Murka o južnoslovanski ustni epiki in ali je poznal njegove številne primerjave s Homerjem in homerskimi epi.

Pri tem je pomenljivo dejstvo, da je Parry zgoraj omenjeni spomin o Murku, ki je do danes tako močno zaznamoval splošno razumevanje odnosa med obema raziskovalcev, zapisal tekom svojega bivanja v Dubrovniku oziroma po vrnitvi v Ameriko. Zelo verjetno je, da je Parry tekom svojega študijskega potovanja izvedel, da je Murko po Dalmaciji in Hercegovini potoval le nekaj let pred njim. Oba sta se namreč srečala in se pogovarjala z nekaterimi istimi guslarji: najbolj slaven je bil seveda Salih Ugljanin, s katerim je Parry posnel številne pesmi in intervjuje, leta 1930 pa ga je posnel tudi Matija Murko (Murko 1951b: 94). Poleg tega je Murko leta 1930 srečal guslarja Ahmeta Mušovića, Parry pa je z njim leta 1935 posnel intervju (pri čemer vsaj na posnetku slednji Murka ne omenja). Ostali guslarji, ki jih omenja Murko in ki jih je snemal tudi Parry so: Milutin Bakić, Drago Drljević, Osman Lizde, Vukale Marković, Simo Milić, Joko Radonjić, Nikola Ružić in Antonije Četković. Povsem mogoče je, da so guslarji Parrya sami opozorili na Murkovo podobno metodo snemanja, ki jo je izvedel le nekaj let pred ameriškim filologom. Opozoriti pa je potrebno še na eno možnost in sicer, da je Parry tekom svojega daljšega bivanja pridobil tudi nekaj del Matije Murka, saj je dobršen del sredstev v projektu namenil tudi kupovanju literature, za kar je posebej obiskal tudi Zagreb (kot zapiše v poročilu: »[...] teden v Zagrebu, kjer sem popravil snemalno napravo in kupoval literaturo [...]« (Parry, *Report*)). Vse to dopušča interpretacijo, da je zgornji zapis v delu *Čor Huso* obarvala prav Parryeva izkušnja v Jugoslaviji in da je šele retrospektivno spoznal velik pomen Murkovega dela ter mu pripisal določen vpliv.

Nekaj več uvida v vprašanje, do kakšne mere je bil Parry seznanjen z Murkovimi deli, bi nam tako lahko dala Parryeva osebna knjižnica. Po smrti leta 1935 je namreč Marian Parry, Milmanova žena, darovala večino Parryeve osebne knjižnične zbirke knjižnici Widener univerze Harvard. Parry je v svoji osebni zbirki nedvomno hranil številna dela o južnoslovanskem ustnem izročilu in kulturi južnih Slovanov, ki jih je pridobil v času svojega bivanja v Kraljevini Jugoslaviji. Večina teh del je po smrti skoraj gotovo pristala v glavni knjižnici Harvardske univerze, o čemer pričata tudi dva zapisa iz internih katalogov. Kot je razvidno, je Parryeva darovana knjižnica obsegala 202 monografski publikaciji in 303 krajših spisov, verjetno revij, separatov in krajših študij (gl. *Knjiga pridobitev knjižnice Widener*). Darovane knjige so bile opremljene s posebnimi nalepkami, ki so pričale o svojem izvoru: »Iz zapuščine Milmana Parrya, prejeto 10. januarja 1936«. Kot so mi zagotovili arhivisti, naj v arhivu ne bi bilo seznama darovanih knjig, a nekatera dela danes glavna univerzitetna knjižnica še vedno hrani. Sam sem prelistal okoli 300 knjig na policah o južnoslovanskem ustnem slovstvu in našel kar nekaj del, ki prihajajo iz Parryeve osebne knjižnice, med njimi tudi *Slovensko Pesmarico* iz leta 1900, ki jo je uredil Jakob Aljaž. Nobeno izmed pomembnejših del Matije Murka pa ni imelo nalepke Parryeve zapuščine (kar sicer ne pomeni, da jih Parry ni imel, saj je morda knjižnica zgolj oddala tista dela, ki so imeli dvojnike). Morda pa se v prihodnje v arhivih le najde seznam darovanih knjig, kar bi razjasnilo marsikatero vprašanje.

O stikih med Lordom in Murkom

Zgoraj sem ugotavljal, da je Parry osebno spoznal Murka, vendar se z izjemo publikacije *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle* najverjetneje ni posebej zanimal za njegova številna dela, vsaj ne do leta 1933, ko je drugič obiskal Kraljevino Jugoslavijo. Nekaj mesecev po vrnitvi v domovino leta 1935 je Milman Parry star komaj 33 let umrl in zbrano gradivo je nekaj let samevalo, dokler se ni Parryev bivši učenec Albert Lord odločil, da gradivo preuči kot del svojega doktorskega projekta, ki ga je zaključil leta 1949. Albert Lord se v svoji mladosti verjetno ni srečal z Matijo Murko, prav tako pa lahko sklepamo, da se z njim ni osebno srečal niti kasneje. Najstarejši vir, ki govori o tem, da se je Murko zanimal za delo Harvardske šole (kjer je tedaj kot profesor deloval tudi Roman Jakobson) in Alberta Lorda, je Murkov osnutek pisma iz 5. maja 1951. Slednjega je napisal v Zagrebu na hrbtno stran članka z naslovom »Američki učenjak o jugoslovanskim narodnim pjesmama« v reviji *Borba*, ki je poročal o Lordovem predavanju na jugoslovanskem Inštitutu za lepe umetnosti.

To pismo je najverjetneje napisal Murko sam, a lahko sklepamo, da ga ni nikdar oddal (Fischerová 2014: 88).

To potrjuje tudi pismo, ki ga je 9. junija 1951 Albertu Lordu poslal Matijin sin Vladimir Murko in se danes nahaja v Lordovem arhivu na Univerzi Harvard (Pismo 1).⁹ V okorni angleščini, za katero se Vladimir opravičuje, ga sprašuje o nastajajoči publikaciji (verjetno o prvi izdaji zbirke del iz arhiva Milmana Parrya z naslovom *Serbocroatian Heroic Songs* – prvi in drugi del te zbirke z Lordovim originalnim posvetilom hrani tudi NUK), mu pošilja številko časopisa *Tovariš*, ki je posvečena 90. obletnici Matije Murka, ter očetov članek »Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami« (1929) iz revije *Etnolog*. Zapiše, da bosta oba poslana spisa Lordu gotovo pomagala pri njegovem lastnem raziskovanju. Poleg tega mu poroča, da ureja očetove *Spomine*, ki so že izšli v češčini. Lorda opozori, da bo delo za razliko od češke izdaje vsebovalo tudi očetovo popolno bibliografijo in da so v delu številni opisi potovanj, ki so pomembni tudi za Lordova. Dodaja tudi, da je njegova sestra v hrvaščino pred kratkim prevedla *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike: putovanja u godinama 1930 do 1932* z namenom objave. Doda, da bosta obe deli, *Spomini* in *Tragom*, gotovo zanimali naslovnika pisma. Prav tako mu pošlje očetov naslov v Pragi, a ga hkrati opozori, da zaradi njegovega slabega zdravja verjetno ne bo dobil odgovora.

Naslednje pismo Vladimirja Murka, tokrat napisano v srbohrvaščini, je datirano 12. septembra 1951 (Pismo 2). To pismo je bilo očitno poslano po Lordovem obisku Jugoslavije leta 1951, ko je za nekaj časa v avgustu obiskal tudi Ljubljano (kot je to razvidno iz pisma).¹⁰ V pismu mu Vladimir sporoča, da je očetu predal Lordovo željo, da bi objavili Murkove prepise besedil pesmi, njegove osebne zapiske s potovanj ter posnetke s fonografskih valjev.¹¹ Optimistično mu sporoča, da bo oče gotovo navdušeno sprejel predlog. Morda mu je v zvezi s tem pisal Albert Lord tudi osebno in je zato potreboval njegov naslov? Poleg tega mu Vladimir Murko sporoča, da so *Spomini* pravkar v tisku in da bodo vključevali dodatno gradivo kot češka izdaja (fotografije, Murkovo bibliografijo in njegove bibliografske podatke) ter da se prof. Grošel iz oddelka za klasično

⁹ Arhiv Alberta Lorda (Collections of the Harvard University Archives, Personal archives; ref. HUH 531) hrani njegove številna pisma, med njimi tudi korespondenco z Vladimirjem Murkom. Ohranjenih je osem pisem, ki jih je Albertu Lordu poslal Vladimir Murko in prepis štirih pisem, ki jih je Alber Lord poslal Vladimirju Murku. Skoraj gotovo je nekaj pisem izgubljenih. V celoti sem pregledal tudi arhiv Vladimirja Murka v Arhivu Republike Slovenije (ref.: SI AS 1250), kjer pa Lordovih pisem nisem našel.

¹⁰ Da je Lord obiskal Ljubljano, ni splošno znan podatek in ga do sedaj nisem zasledil nikjer.

¹¹ Za fonografske valje zapiše, da so na Dunaju, osebni zapiski pa naj bi se nahajali v Ljubljani. Hkrati opozori Lorda, da bo moral Matija Murko nujno sodelovati pri izdaji, saj je razvil svojo »tajno pisavo« za stenografske zapiske.

filologijo opravičuje, da se z Albertom ni srečal osebno, saj ga ni bilo v Ljubljani (v istem kontekstu pa omenja tudi prorektorja Svetozarja Ilešiča). Se je pa v tem času, kot je razvidno iz Vladimirjevega pisma 31. decembra Albert Lord srečal z dr. Dragotinom Cvetkom (Pismo 5), iz arhivirane Lordove korespondence pa lahko ugotovimo tudi, da se je prav tako srečal s prof. Mirkom Rupljem (Prepis 1). Vladimir naslovnika obvešča tudi o vsesplošnem akademskem dogajanju v Sloveniji in o osebnih zadevah. Tako na primer opiše dogajanje ob štiristoletnici slovenske knjige (opiše polaganje venca na Trubarjev spomenik, razstavi v Moderni galeriji in v NUKu, otvoritev Trubarjevega kipa v Rašici pri Velikih Laščah ter spremljevalni dogodek), opozori ga na izid *Cvetnika naše reformacijske misli: ob 400-letnici slovenske knjige* (Gerlanc 1951), pošlje mu številko revije *Tovariš*, posvečene Trubarju, ter štiri izvode »svoje knjige«. ¹² Opiše tudi sestrine tegobe pri pridobivanju vize za obisk očeta v Pragi, kjer naj bi ga obiskala po treh letih.

V Lordovi arhivski zapuščini je ohranjen tudi prepis pisma, ki ga je 15. septembra Lord poslal Vladimirju, v katerem se mu v angleščini zahvaljuje za osebno srečanje v Ljubljani in mu sporoča, da je šele pred kratkim prejel gradivo, ki mu ga je Vladimir poslal v pismu 9. junija (v tem času je namreč Lord še vedno bival v Jugoslaviji (Prepis 2)). Ob tem omenja, da bo očetu v nekaj tedni poslal paket, »kot je predlagal« Vladimir, in izraža željo po Murkovih posnetkih ter prepisih tekstov, »ki so, četudi fragmentarni, nedvomno vredni objave«. Na podlagi obeh pisem lahko torej sklepamo, da je Vladimir Lordu pisal bodisi na očetovo prošnjo (in mu zato poslal tudi njegov naslov?) ali pa po lastnih vzgibih, ne da bi vedel, da bo Lord poletje 1951 preživel v Jugoslaviji. Ko je Lord obiskal Ljubljano avgusta 1951, se je z Vladimirjem osebno srečal, ob tej priložnosti pa sta se pogovarjala tudi o delu Matije Murka, o čemer pričata prav omenjeni pismi iz 12. in 15. septembra.

Nadalje je v arhivu ohranjen Vladimirjev odgovor iz 20. oktobra, v katerem se zahvaljuje za paket, ki naj bi ga poslal očetu, ¹³ in ga tudi sam prosi za paket z najlonkami, limoninim sokom in volno. Ob tem se spominja, da je oče podoben paket leta 1940 prejel tudi od ameriškega društva PEN, a opozori, da so na Češkoslovaškem sedaj takšne pošiljke nezaželeni, saj lahko prejemnika spravijo v težave. Lordu preda tudi pozdrave svojega očeta in prosi, da pozdravi

¹² Gre za Vladimirjevo numizmatično knjigo z naslovom *Denar* (1943). V pismu 17. novembra namreč Vladimir zapiše: »Nadam se, da ste u redu primili moj Denar, istotako g. Jakobson« (Pismo 4). Prim. tudi *Bibliografija dr. Vladimirja Murka*.

¹³ Skoraj gotovo je šlo za paket z dobrinami, ki so bile za železno zaveso težko dostopne. Med pismi je ohranjen tudi košček papirja z Lordovo pisavo, na katerem je zapisan naslov Matije Murka v Pragi in naslednji zapis: »griz(?), kakao, riža, šečcer, čokolada«.

še Romana Jakobsona. Nadalje mu sporoči, da je oče navdušen nad njegovim delom in v njem vidi svojega naslednika (ki ga je dlje časa iskal tudi v lasnem akademskem prostoru). Glede objave zbranega zvočnega gradiva preda očetovo opravičilo, da zaradi občutljivosti fonografskih valjev le-teh ne želi premikati ter da tako ne more priskrbeti prepisov pesmi za objavo,¹⁴ glede dnevnikov pa, da so preveč obsežni, da bi jih lahko v tem trenutku objavili. Ob tem Lorda tudi mimogrede opozori, da so nekatere pesmi že bile objavljene. Prav tako ga obvešča, da se je izdaja dela *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* nekoliko zavlekla, a lepo napreduje (omenja tudi izdelavo karte Murkovih potovanj) in da so izšli *Spomini*, ki mu jih avtor pisma obljubi poslati. Ob tem Vladimir v pismu sporoči tudi nekaj osebnih dogajanj: da je postal dekan, da je zaposlen s predavanji, da pripravlja članek o novem finančnem sistemu, da je žena srečno prestala operacijo.

Sledi pismo iz 17. novembra istega leta (Pismo 4) v katerem Vladimir Lordu pošilja izvod *Spominov* in izvod *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927), ki naj bi mu ga v zahvalo za paket poklonil Matija Murko – čeprav Lord paketa verjetno še ni odposlal, kot je razvidno iz osnutka Lordovega pisma iz 10. decembra (Prepis 3). Ob tem ga Vladimir obvešča o napredku izida *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, ki »dobro napreduje«, da bosta oba dela verjetno obsegala okoli 700 strani in da je kartografski material izdaje že pripravljen. Pravi tudi, da oče za svoje delo žal ni mogel uporabiti svojih osebnih zapiskov v tolikšno meri, kot bi bilo potrebno,¹⁵ a je vesel, da je v svoji starosti uspel napisati svoje življenjsko delo in da bo dočakal njegovo izdajo. Nadalje Vladimir poroča o dogajanju na področju slavistike, tj. izid knjige *Žitja Konstantina in Metodija* (Grivec 1951) in drugega dela *Narodopisja Slovencev* (Breznik 1952), o doktoratu Emilijana Cevca, o novih dajatvah na večje pošiljke, ki otežujejo dobavo literature, o svojem lastnem akademskem delu in o dogajanju na pravni fakulteti (na primer, da prof. Tomšič odhaja v Ameriko kot Rockerfellerjev štipendist). Poroča tudi o osebnih zadevah, na primer, da njegova sestra ne bo mogla obiskati očeta zaradi politične situacije, da je žena po operaciji zbolela in o svojih otrocih.

Ohranjen je tudi prepis Lordovega odgovora dne 10. decembra, v katerem se zahvaljuje za knjige in za poročanje o dogajanju v Sloveniji ter sporoča, da je ravnokar odposlal paket Matiji Murku (ter se opravičuje, da se bo paket za Vladimirja nekoliko zavlekel (Prepis 3)). Vladimir odgovarja 31. decembra in se zahvaljuje za paket očetu, poroča o očetovem spremenljivem zdravju, sporoča,

¹⁴ V tem pismu Vladimir zapiše, da se »valji« nahajajo na Dunaju in v Pragi.

¹⁵ Ta Vladimirjeva trditev priča o velikem pomenu arhivskega gradiva Matije Murka.

da bo kmalu izšla *Tragom* (govori tudi o zamudi, saj bi delo moralo iziti oktobra) in da se oče zelo veseli izdaje (Pismo 5). Poroča tudi o svojem delu, predvsem dekanskih obveznostih, predavanjih, o novi finančni zakonodaji in splošni situaciji vezani na devalvacijo dinarja ter o novih izdajah na področju slavistike, na primer o izidu drugega dela Cankarjevih izbranih del (katerega prvi del naj bi Lord kupil ob obisku Ljubljane) in o novi številki *Slavistične revije* ter prihajajoče revije *Etnograf*, ki vsebuje seznam vseh Murkovih etnografskih publikacij. Glede osebnih zadev poroča, do bo čez praznike ostal doma, konec januarja pa z otroki načrtuje smučanje na Mežakli.

Naslednje pismo, ki ga je Vladimir Murko poslal Albertu Lordu je datirano dne 19. maja 1952 (Pismo 6). Iz Murkovega pisanje je razvidno, da si korespondenta v tem času nista pisala drugih pisem. Vladimir najprej ameriškega kolega obvesti o očetovi smrti in razpravlja o negotovi usodi *Velike zbirke slovenskih narodnih pesmi*. Spregovori tudi o tem, da Matija Murko po pošti pred smrtjo ni uspel dobiti ne *Spominov*, ne *Tragom*. Nadalje opiše tudi material svojega očeta, ki bi ga še bilo vredno natisniti (npr. osebne beležke, korespondenco in kartice s potovanj) in sporoči, da se zaradi težav z vizo ni mogel udeležiti očetovega pogreba. Iz pisma je razvidno tudi, da je ob izidu *Tragom* oba dela Vladimir Murko poslal tudi Albertu Lordu v Ameriko. Po ustaljenem vzorcu opiše še literarne novosti na Slovenskem (izid *Slovarja Tujk*, tretjega dela Cankarjevih izbranih spisov in druga dela), spregovori o svojem lastnem delu in povpraša o paketu, ki ga Lord očitno ni nikdar odposlal. Na koncu vpraša še o Lordovih nadaljnjih obiskih Jugoslavije – iz pisma je razvidno, da je Lord prvotno načrtoval novo potovanje po Balkanu že poleti leta 1952. Lord mu odgovori že 30. maja in se razpiše o pomenu Murkovega dela za lasten in Parryev projekt (Prepis 4). Pri tem izpostavi predvsem *La Poésie populaire épique* in *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* kot najbolj prelomni deli za raziskovanje južnoslovanskega ustnega izročila. Kot zapiše:

Dobro veste, kako velik je moj dolg in dolg Profesorja Parrya [Matiji Murku] za inspiracijo ter za pogumno in pionirsko terensko delo pri zbiranju in študiju Jugoslovanske epike. Tlakoval je pot in nam pokazal smer nadaljevanja, nama pa je olajšal delo s svojo natančnostjo in globino. Nikoli ne bom pozabil, ko sem še kot študent prebral njegovo La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle. Delo mi je odprlo nov svet. Kako primerno je, da sta oba dela Tragom srpsko-hrvatske narodne epike prispela ravno pred vašim pismom. Žal mi je, da vaš oče ni videl tiskane knjige pred svojo smrtjo. Oba dela postavljata neizmerno pomemben mejnik za zgodovino preučevanja epike. Nadvse se vam zahvaljujem, da ste mi ju poslali. (Prepis 4)

Vladimirja Murka prav tako obvesti, da mu paketa še ni odposlal in da Jugoslavije v tem letu ne bo obiskal, a načrtuje obisk poleti leta 1953. Iz tega pisma

je še posebej razvidno, kako velik pomen je imelo delo Matije Murka za Alberta Lorda in njegovo lastno raziskovanje ustnega slovstva.

V Lordovem zapuščinskem arhivu so ohranjena še tri pisma, dve pismi Vladimirja Murka iz leta 1954 (Pismo 7) in 1958 (Pismo 8) ter osnutek Lordovega pisma iz leta 1961 (Prepis 5). Iz pisma leta 1954 je razvidno, da je Lord Vladimirju Murku poslal več del o južnoslovanski epiki, ki omenjajo Lordovo in Parryevo delo (verjetno gre za dela širšega harvardskega kroga). Leta 1958 Vladimir Murko piše predvsem o tem, kako bi lahko publicistično najbolje počastili stoletnico rojstva svojega očeta. Ohranjen je tudi osnutek pisma v srbohrvaščini, iz katerega je razvidno, da je Lord leta 1961 ob izidu svojega dela *Singer of Tales* en izvod poslal tudi Vladimirju s pripisom: »v tem delu nekoliko govorim tudi o vašem očetu« (Prepis 5).

Kot je razvidno iz pisemske korespondence med Vladimirjem Murkom in Albertom Lordom, je bil ameriški raziskovalec kar nekaj časa v stiku s slovenskim pravnikom, a verjetno nikoli ni prišel v stik z njegovim očetom Matijo Murkom. Vendar pa je, kot je očitno iz pisem, vsaj do Murkove smrti leta 1952 Vladimir deloval kot posrednik med obema akademikoma. Prav tako je bil Lord leta 1951 v stiku s prof. Mirkom Rupljem, od katerega je pridobil nekaj knjig in mu v zameno poslal nekaj del iz Amerike (Prepis 1). Pri tem pa je potrebno poudariti, da je prav Vladimir ameriškemu raziskovalcu priskrbel večino najpomembnejših publikacij Matije Murka (poleg številnih drugih izdaj pomembnih za področje slavistike), predvsem pa mu je poslal oba dela monografije *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, *Spomine* in nekatere druge članke. Izmenjava je bila vsaj do določene mere recipročna, saj je Lord pošiljal materialne dobrine, leta 1954 verjetno tudi nekaj svojih del in del Harvardske šole ustnosti, leta 1961 pa še svoje delo *Singer of Tales*. Očitno je torej, da je Vladimir ameriškega kolega dodobra seznanil z deli svojega očeta in ga sproti obveščal o vseh novostih glede izdaj Murkovih del ter o novostih na področju slavistike. Murkov sin je bil torej glavni akter pri Lordovem spoznavanju del Matije Murka in je tako neposredno vplival tudi na Američanovo lastno raziskovanje – in to predvsem v času pred izidom prelomnega dela *Singer of Tales*, ki je bilo za njegovo raziskovalno pot najbolj formativno.

Ali je Murko vplival na Parrya in ali je vplival na harvardsko šolo ustnosti?

Pregled odnosa Milmana Parrya do Matije Murka in do njegovega dela ter raziskava pisemske korespondence med Vladimirjem Murko in Albertom Lordom nam lahko pomaga nekoliko natančneje orisati odnos med slovenskim

raziskovalcem in ameriško šolo ustnosti. Tako nam lahko tukaj obravnavani material pomaga odgovoriti tudi na vprašanje, ali je bil Murko Parryev predhodnik in kakšne vrste predhodnik je bil. Lordov zapis, ki sem ga našel v arhivu in kontekst katerega mi ni poznan, je v tem smislu precej pomenljiv:

Medtem ko je Murko opazil nekaj istih stvari kot Parry, njegovih del strokovnjaki drugih disciplin niso poznali. Homeristi niso brali Murka, saj ni bil klasični filolog, a so zelo kmalu brali Parrya.¹⁶

Kot je očitno iz tega Lordovega zapisa (gre morda za osebni zapis ali pa opombo h kateremu izmed predavanj?), je pomen raziskovanja ustne književnosti pripisal svojemu prvemu mentorju. Ob tem je iz te kratke notice razvidno, da je Lord vseeno priznaval prelomnost in pomen Murkovih raziskav za raziskovanje južnoslovanskega ustnega slovstva ter ustne epike na splošno.

A Lord se ob tem zapisu ni zavedal, da je s svojim preučevanjem Parryevega arhiva, popularizacijo južnoslovanske ustne epike, popularizacijo in nadgradnjo teorije ustnosti in predvsem svojim delom *The Singer of Tales* sam zaslužen za »izum« in popularizacijo Parrya. Parry namreč za časa svojega življenja ni izdal nobene monografije, o južnoslovanski epiki pa je objavil zgolj nekaj preliminarnih ugotovitev (predvsem tistih iz prvega potovanja leta 1933) – še te pa so bile objavljene zgolj revialno in zato težje dostopne širši javnosti. Edino delo, v katerem je pisal o svojem študijskem potovanju, *Čor Huso* je ostalo do leta 1971 neobjavljeno in dostopno zgolj v obliki osebnih zapiskov v arhivu.¹⁷ S tem, ko je Albert Lord Parryev projekt »dokončal«, dodobra preučil njegovo zbrano gradivo in posnetke guslarjev ter tudi sam nadaljeval z delom na terenu, je šele prvič predstavil Parryev projekt in teorijo ustnosti širšemu akademskemu svetu. In to ne zgolj klasičnim filologom in homeristom, temveč tudi drugim raziskovalcem na področju literarnih ved: tako je na primer Claudio Guillén v svojem znamenitem delu *Izziv primerjalne književnosti* Milmanu Parryu, Albertu Lordu in šoli ustnosti pripisal kar status posebne discipline znotraj literarnih ved (Guillén 1993: 173–179). Za ta velik odmev in sprejetost je zaslužen predvsem Albert Lord s svojim raziskovalnim delom in popularizacijo Milmana Parrya ter njegovega nedokončanega projekta.

¹⁶ Najdeno v mapi z imenom Matthias Murko (v Arhivu Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard).

¹⁷ Leta 1971 je namreč Parryev sin Adam Parry dokončno uredil in izdal zbrane spise svojega očeta (tudi predhodno neobjavljenih del), ki so izšli kot *The making of Homeric verse: the collected papers of Milman Parry*.

Hkrati s podobo Parrya kot raziskovalca guslarske epike pa je Lord promoviral tudi Murka kot njegovega in svojega predhodnika ter pomembnega inovatorja na področju raziskovanja južnoslovanske ustne književnosti. V delu *The Singer of Tales* je na primer zapisal, da je bil Murko »pravi pionir«, večkrat ga je primerjal s Parryem, citiral je več Murkovih raziskav in njegove ugotovitve integriral v svoje raziskave (Lord 1960: 280–283, 290–291). Kot je razvidno iz osebne korespondence, se je Lord zanimal za Murkova dela in je bil seznanjen z najpomembnejšimi raziskavami, ki mu jih je pošiljal sin Vladimir. Za razliko od Parry je Lord dodobra poznal raziskave in teze slovenskega raziskovalca, predvsem njegovo raziskovanje južnoslovanskega ustnega izročila. Še več, Murkove raziskave so neposredno vplivale tudi na Lordovo lastno terensko delo ter interpretacije in so zaznamovale tudi delo *The Singer of Tales*, ki je bilo najbolj zaslužno za promocijo raziskovanja ustne epike, tez Milmana Parrya ter takomenovane teorije ustnosti. Čeprav je bil torej Parry le delno seznanjen z delom Matije Murka, pa je prav Lordova podoba Parrya in promocija njegovega dela pokazala, da je bil Murko resnični predhodnik harvardskih raziskovalcev. S tem pa je do določene mere tudi arhivsko dokazan pomemben vpliv Matije Murka na vznik in razvoj harvardske šole ustnosti, ki je tekom let postala in je še vedno vodilna na področju homerskih študij in raziskovanja ustne književnosti.

Literatura

Margaret Hiebert BEISSINGER, 1992: In Memoriam: Albert Bates Lord (1912–1991). *The Slavic and East European Journal* 36/4, 533–536.

Blanka BOŠNJAK, 2002: Matija Murko in ljudsko pesništvo. *Slavistična revija* 50/3, 389–399.

Anton BREZNIK, 1952: *Narodopisje slovencev*. Ljubljana: Založba Klas.

Denana BUTUROVIĆ, 1999: Doprinos Matije Murka Proučavanjima Južnoslovenske Epike. *Traditiones* 28/2, 69–79.

Tvrtko ČUBELIĆ, 1961: Matija Murko Kao Proučavač Srpskohrvatskih Narodnih Epskih Pjesama. *Slovenski Etnograf* 14, 171–82.

Christian LIEBL (ur.), Gerda LECHLEITNER (ur.): *Epic Folk Songs from Bosnia and Herzegovina The Collection of Matija Murko (1912, 1913), Series 16*. Na Dunaju: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Sylva FISCHEROVÁ, 2014: Habent sua fata inventiones. The Role of Czechoslovakian Slavistics in the Forming of the Parry-Lord Oral-Formulaic Theorya. *Roman. O. Jakobson: A Work in Progress*. Ur. Tomáš Kubiček in Andrew Lass. Olomouc: Palacký University. 77–101.

John Miles FOLEY, 1987: *Comparative Research on Oral Traditions: A Memorial for Milman Parry*. Columbus, Ohio: Slavica.

- –, 1988: *The Theory of Oral Composition: History and Methodology*. Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press.
- –, 1992: Obituary: Albert Bates Lord (1912–1991). *Journal of American Folklore* 105, 157–65.
- –, 2007: 'Reading' Homer through Oral Tradition. *College Literature* 34/2, 1–28.
- Kajetan GANTAR, 1969: Homer and Slovene Culture. *Balkan Studies* 10/2, 225–250.
- –, 1981: Matija Murko in Sodobno Homeroslovje. *Jezik in Slovnstvo* 27/4, 119–121.
- Bogomil GERLANC, 1951: *Cvetnik naše reformacijske misli. Ob 400-letnici slovenske knjige, 1551–1951*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Claudio GUILLÉN, 1993: *The Challenge of Comparative Literature*. Cambridge.: Harvard University Press.
- Frantisek GRIVEC, 1951: *Žitja Konstantina in Metodija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Roman JAKOBSON, 1954: Preface. *Serbocroatian Heroic Songs, Vol. 1*. Ur. Albert Bates Lord. Cambridge, Belgrade: Harvard University Press, The Serbian Academy of Sciences, I–XX.
- Harry LEVIN, 1937: Portrait of a Homeric Scholar. *The Classical Journal* 32/5, 259–266.
- Albert Bates LORD, 1948: Homer, Parry, and Huso. *American Journal of Archaeology* 52/1, 34–44.
- –, 1954: Preface. Introduction. *Serbocroatian Heroic Songs, Vol. 1*. Ur. Albert Bates Lord. Cambridge, Belgrade: Harvard University Press, The Serbian Academy of Sciences. 1–20.
- –, (ur.), 1954: *Serbocroatian Heroic Songs, Vol. 1*. Cambridge, Belgrade: Harvard University Press, The Serbian Academy of Sciences.
- Peter MCMURRAY, 2019: After the Archive: An Archaeology of Bosnian Voices. *The Oxford Handbook of Musical Repatriation*. Ur. Frank Gunderson, Robert C. Lancefield in Bret Woods. Oxford, New York: Oxford University Press. 606–626.
- Stephen A. MITCHELL in Gregory NAGY, 2000: Introduction to the Second Edition. *The Singer of Tales* (2. izdaja). Cambridge, London: Harvard University Press, VII–XXX.
- Matija MURKO, 1919: Neues über südslavische Volksepik. *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum Geschichte und Deutsche Literatur* 22, 273–296.
- –, 1927: *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Praga, Heidelberg: Druck der Česká grafická unie, C. Winter.
- –, 1929: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. *Etnolog* 3, 5–54.
- –, 1929: *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle*. Pariz: Librairie Honoré Champion.
- –, 1951a: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- –, 1951b: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–1932. I–II*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Vladimir MURKO, 1943: *Denar*. Ljubljana: Zadržna tiskarna.

– –, 1963: Sudbina literarne ostavštine i fonografskih snimaka srpskohrvatskih epskih pjesama Matije Murka. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 2/1, 107–37.

Gregory NAGY, 2001: Orality and Literacy. *Encyclopedia of Rhetoric*. Ur. Thomas O. Sloane. Oxford, New York: Oxford University Press. 532–538.

NN, 1936: *Knjiga pridobitev knjižnice Widener, Januar 1936*, Arhiv knjižnice univerze Harvard, Zbirka arhivov Univerze Harvard (ref. UAIII 50.15).

NN, 1991: Bibliografija Dr. Vladimira Murka: Dela z zgodovinsko tematiko. *Zgodovinski Časopis* 45/3, 485–88.

Adam PARRY, 1971a: Introduction. *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*. Oxford, New York: Oxford University Press. IX–LXII.

– –, (ur.), 1971b: *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*. Oxford, New York: Oxford University Press, IX–LXII.

Milman PARRY, 1928a: *L'épithète traditionnelle dans Homère: essai sur un problème de style homérique*. Pariz: Société d'éditions »Les belles lettres«.

– –, 1928b: *Les formules et la métrique d'Homère*. Pariz: Société d'éditions »Les belles lettres«.

– –, n. d.: *Project for a Study of Jugoslavian Popular Oral Poetry*, Arhiv Milmana Parrya, Knjižnica Widener Univerze Harvard (brez kataloške številke).

– –, n. d.: *Report of work in Yugoslavia*. October 20, 1934–March 24, 1935, Arhiv Milmana Parrya, Knjižnica Widener Univerze Harvard (brez kataloške številke).

PISMO 1 = *Pismo Vladimira Murka Albertu Lordu*, 9. jun. 1951, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PISMO 2 = *Pismo Vladimira Murka Albertu Lordu*, 12. sept. 1951, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PISMO 3 = *Pismo Vladimira Murka Albertu Lordu*, 20. okt. 1951, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PISMO 4 = *Pismo Vladimira Murka Albertu Lordu*, 17. nov. 1951, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PISMO 5 = *Pismo Vladimira Murka Albertu Lordu*, 31. dec. 1951, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PISMO 6 = *Pismo Vladimira Murka Albertu Lordu*, 19. maj. 1952, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PISMO 7 = *Pismo Vladimira Murka Albertu Lordu*, 19. dec. 1954, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PISMO 8 = *Pismo Vladimira Murka Albertu Lordu*, 21. dec. 1958, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PREPIS 1 = *Prepis pisma Alberta Lorda Mirku Ruplju*, 15. sept. 1951, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PREPIS 2 = *Prepis pisma Alberta Lorda Vladimirju Murku*, 15. sept. 1951, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PREPIS 3 = *Prepis pisma Alberta Lorda Vladimirju Murku*, 10. dec. 1951, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PREPIS 4 = *Prepis pisma Alberta Lorda Vladimirju Murku*, 30. maj. 1952, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

PREPIS 5 = *Prepis pisma Alberta Lorda Vladimirju Murku*, 3. feb. 1961, Arhiv Alberta Lorda, Zbirka arhivov Univerze Harvard.

Jonathan L. READY, 2018: *The Homeric Simile in Comparative Perspectives: Oral Traditions from Saudi Arabia to Indonesia*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Haun SAUSSY, 2016: *The Ethnography of Rhythm: Orality and Its Technologies*. New York: Fordham University Press.

Barbara SOSIČ, 2011: Po fotografskih poteh srbske in hrvaške epike: ob donaciji fotografij iz zapuščine Prof. Dr. Matije Murka in ob 150-letnici znanstvenikovega rojstva. *Etnolog* 21/1, 299–310.

Marija STANONIK, 2013: *Folkloristični portreti iz 20. stoletja: do konstituiranja slovenske slovstvene folkloristike*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Jasmina TALAM, 2013: *Folk Musical Instruments in Bosnia and Herzegovina*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

– –, 2015: Creation, Transmission and Performance: Guslars in Bosnia and Herzegovina. *Musicological Annual* 51/2, 203–221.

Aaron Phillip TATE, 2011: Matija Murko, Wilhelm Radloff, and Oral Epic Studies. *Oral Tradition* 26/2, 329–352.

Jane WEBER, 2013: Vpliv Matije Murka na šolo ustne kompozicije in na sodobno homero-slovje. *Slovstvena Folkloristika* 11–12/1–2, 26–30.

MATIJA MURKO, VORGÄNGER VON MILMAN PARRY?

Der Beitrag behandelt die Relation Matija Murkos mit der Harvard-Schule der Oralität (*oral theory*), für die es schon fast sprichwörtlich gilt, dass der slowenische Erforscher der süd-slawischen Epik sie erheblich kennzeichnete. Die Abhandlung wendet sich vor allem dem Einfluss Murkos auf Milman Parry und dessen Schüler Albert Lord zu. Ihre gegenseitigen Beziehungen werden anhand des bisher unerforschten Archivmaterials (vor allem der Personaldokumentation von Milman Parry, der Korrespondenz von Albert Lord, des Archivmaterials der Harvard-Universitätsbibliothek) näher erläutert. Einleitend werden Kontakte zwischen Murko und Parry besprochen; es stellt sich heraus, dass Parry vor seiner Jugoslawienreise über Murkos Forschung nur teilweise informiert war; höchstwahrscheinlich wurde er darauf erst nach seiner volkskundlichen Feldforschung der Guslar-Sänger in den Jahren 1933 und 1934 aufmerksam. Anschließend folgt die Analyse der Korrespondenz zwischen Albert Lord und Vladimir Murko, dem Sohn Matija Murkos. Es wird ersichtlich, dass Vladimir als Vermittler zwischen seinem Vater und Albert Lord fungierte und dass er derjenige war, der Albert Lord über die Forschung des Vaters unterrichtete. Seine Verdienste liegen vor allem darin, dem amerikanischen Forscher Memoiren des Vaters sowie sein bedeutendstes Werk zur südslawischen Erzählkunst *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* zu übermitteln. Aus

der Korrespondenz geht weiter hervor, dass Albert Lord anlässlich seines Aufenthaltes in Jugoslawien im Jahr 1951 auch Ljubljana besuchte und dass er dort Vladimir Murko persönlich kennen lernte. Anschließend wird im Beitrag die These unterbreitet, dass zur Entwicklung der Harvard-Theorie der Oralität und ihrer Popularisierung im Wesentlichen Albert Lord beigetragen hat; im Unterschied zu seinem Mentor Parry war er über die Forschung Murkos sehr gut informiert. So konnte der bedeutende Einfluss Murkos auf die Harvardsche Oralitätstheorie zur Poetik der Erzählkunst bis zu einem gewissen Grad auch archivalisch bestätigt werden.

Stevan Dučić prethodnik Matije Murka u sakupljanju narodnih epskih pjesama iz Crne Gore

Rajka Glušica

Univerzitet Crne Gore, Filološki fakultet Nikšić, Danila Bojovića bb,
MNE 81400 Nikšić, rajkag@t-com.me

Stevan Dučić je bil konec 19. in na začetku 20. stoletja eden izmed najpomembnejših zbiralcev srbohrvaških epskih narodnih pesmi na področju današnje Črne gore. V dveh zbirkah ljudske epske poezije – od leta 1912 je rokopis hranjen v Etnografski zbirki SANU v Beogradu – je zapisal 101 junaško pesem, tj. 31.207 desetercev. Članek predstavlja Dučićevo metodologijo dela in vsebino obeh zbirk.

Ključne besede: Stevan Dučić, zbiratelj, ljudske epske pesmi, Črna gora

Stevan Dučić zählt zu den bedeutendsten Sammlern der serbisch-kroatischen epischen Volkslieder. Tätig war er am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts auf dem Gebiet des heutigen Montenegro. In zwei Sammlungen der epischen Volkspoesie, seit 1912 untergebracht in der Ethnographischen Sammlung der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste (SANU) in Belgrad, sind 101 Heldenlieder im Umfang von 31.207 Trochäus-Versen registriert. Im Beitrag werden beide Sammlungen inhaltlich und methodologisch erläutert.

Schlüsselwörter: Stevan Dučić, Sammler, epische Volkslieder, Montenegro

Uvod

Sakupljački rad usmenog književnog stvaralaštva i veliki postignuti uspjeh Vuka Stefanovića Karadžića nakon štampanja prvih zbirki narodnih pjesama u Beču i Lajpcigu, uticao je na mnoge kulturne poslenike tokom čitavog XIX vijeka da se u svojim sredinama bave istim poslom. Marko Miljanov Popović eksplicitno navodi Vuka kao inspiratora za sakupljanje narodnih epskih pjesama iz Kuča, on kaže da je čuo „da je Vuko Karadžić govorio i da se žalio što nije moga doć u Kuče da prepíše narodnje pjesme kad je prepisiva breke i crnogorske, pa sam mislio što i(h) ja ne bi skupio, a znam i(h) još od kad sam zborit počeo, a koju ne bi zna, kazaće mi koji znaju, kako je i bilo“ (Miljanov 1989: 48).

Od usmenih tvorevina najčešće su sakupljane narodne epske pjesme u kojima je sadržana opoetizovana istorija naroda, ili su se veličali i slavili pojedini junački podvizi i primjeri koji su kroz pjesme zapisivani u kolektivnu memoriju i imali vaspitnu ulogu. I najveći crnogorski i južnoslovenski pjesnik Petar II Petrović Njegoš štampao je 1846. u Beogradu *Ogledalo srpsko* – zbirku narodnih junačkih pjesama o kojima u „predisloviju“ kaže:

Naše narodne pjesne ne trebaju nikakvoga predgovora za svoju preporuku, jer sad hvaliti ih pred svijetom, to bi bilo povtarovati ono što su već davno o njima kazali mnogi, i naši slavjanski i drugih narodah, naučeni ljudi, koji su ih pravedno pohvalili i u zvijezde podigli, a neki i uporedili ih sa Omirovima i Osijanovima pjesnama. Za crnogorske pjesne može se reći da se u njima sadržava istorija ovoga naroda, koji nikakve žrtve nije poštedio, samo da sačuva svoju svobodu. Istina da poezija na nekim mjestima ponešto uveličava podvige Crnogoracah, no na mnogima i važnijima drži se strogo točnosti (Njegoš 1974: 11).

Ovo znači da je Njegoš u svoju zbirku od 61 pjesme, ili bolje reći, antologiju ili izbor narodnih junačkih pjesama (napravljen po ličnom izboru i sa određenim vaspitnim ciljem), unio one pjesme koje su najbliže istorijskoj istini ili koje odgovaraju određenim političkim i državničkim interesima (Kilibarda 2007: 365) ali nije zapostavljao ni umjetničku vrijednost i ljepotu njihovu.

Sakupljanjem narodnih junačkih pjesama iz Crne Gore bavio se i Njegošev učitelj, Simo Milutinović Sarajlija. Njegova zbirka u kojoj ima i Njegoševih pjesama, *Pjevanija crnogorska i hercegovačka*, štampana je 1837. u Lajpcigu i ima 175 pjesama, od kojih je veći broj kraćih pjesama. I Valtazar Bogišić je pored bavljenja pravom i zakonicima, izdao zbirku bugarštica i deseteračkih pjesama iz 18. vijeka sakupljenih u Dubrovniku i Boki Kotorskoj, štampana u okviru *Glasnika Srpskog učenog društva*, knjiga 10. u Beogradu 1878. godine. Cetinjski protođakon i učitelj Filip Radičević objavio je 1872. u Beogradu zbirku narodnih junačkih pjesama pod naslovom *Gusle crnogorske: pjesme iz raznih vremena o vojevanju za narodnu slobodu*. Vojvoda Marko Miljanov Popović sakupljao je i pjevao junačke pjesme. U djelu *Pleme Kući u narodnoj priči i pjesmi* sakupio je 37 pjesama kojima potkrepljuje priče o važnim događajima iz istorije plemena. Poštujući tradiciju i pravila pri sakupljanju usmene epike uz sve je pjesme, osim jedne, dao podatak od kojega je guslara ili pjesnika-pjevača čuo pjesmu. Pored ovih objavljenih, Marko je bio sakupio veliki broj narodnih junačkih pjesama, koje je u rukopisu predao u Kotor Jovanu Sundečiću, i koje su nakon Sundečićeve smrti 1900. godine nestale.

Narodne junačke pjesme sa srpskohrvatskog jezičkog prostora sakupljao je, zapisivao i proučavao u XX vijeku i poznati slovenački slavista Matija Murko. Pjesme iz Crne Gore tonski je snimao i sačinio fonografske snimke tokom četvrtog njegovog putovanja i rada na terenu od 1930. do 1932. godine. Matija

Murko zajedno sa kembričkim profesorima A. B. Lordom i M. Perijem, nastavio u XX vijeku sjajnu tradiciju sakupljača i zapisivača narodnih epskih pjesama iz XIX vijeka.

Stevan Dučić kao sakupljač narodnih epskih pjesama

Stevan Raković iz kučkog sela Dučića, čije je ime uzeo za svoje prezime (1874–1918) svojim je djelom: književnim, naučnim i sakupljačkim zaslužio istaknuto mjesto u nacionalnoj kulturnoj istoriji i nepravедno je zapostavljen s obzirom na ono što je za kratkog života (44 godine) i bez formalnog obrazovanja postigao i ostavio potomcima u nasljeđe. Bavio se najprije zapisivanjem i sakupljanjem usmenih književnih tvorevina, djelatnošću koja je pod uticajem Vuka Karadžića bila veoma prisutna u kulturi Crne Gore i okolnih zemalja XIX vijeka. Kao rezultat tog rada sakupio je dvije obimne zbirke narodnih epskih pjesama: *Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuča u Kraljevini Crnoj Gori* i *Junačke narodne pjesme iz Crne Gore, Brda i Hercegovine*, koje ukupno imaju 101 pjesmu, i jednu zbirku narodnih pripovjedaka *Razne narodne pripovijetke* sa 107 priča. Međutim, Dučić je snagom svog talenta i pregnuća snažno iskoračio iz svoje sredine i vremena, pišući: 1. prvi crnogorski roman *Ili Kuč*,¹ koji predstavlja duži epski roman o velikom kučkom junaku Iliji Turovom Zonjiću; zatim, 2. iscrpnu i obimnu etnografsku monografiju svog plemena *Život i običaji plemena Kuča*,² 3. prvu dijalektološku studiju o govoru Kuča *Jezične osobine i provincijalizmi u Kuča*, koja po Dučićevim riječima čini V knjigu „Opšte građe za ispitivanje brdskoga plemena Kuča u Kraljevini Crnoj Gori” i 4. prvi rječnik govora nekog crnogorskog plemena: *Pleme Kuči – građa za rječnik*. Rukopisi ova dva posljednja djela su na veliku žalost lingvиста i dijalektologa, zagubljena. Njihovo postojanje potvrđuje popis rukopisa i zapis u prijemnom djelovodniku u Srpskoj kraljevskoj akademiji u Beogradu iz 1912. godine kada ih je S. Dučić predao, ali i autorova svjedočenja o njima u drugim tekstovima, npr. u predgovoru prve zbirke epskih pjesama iz Kuča.

¹ Prvo izdanje ovog romana priredili su univerzitetski profesori J. Čadenović i S. Kalezić, objavila ga je Kulturno-prosvjetna zajednica Podgorice 1997. godine nakon skoro vijek od nastanka a drugo izdanje priredile su Jelena Bašanović-Čečović i Danijela Radojević kao petu knjigu Dučićevih Sabranih djela 2019. godine.

² Dučićeva etnografska monografije *Život i običaji plemena Kuča* štampana je 1931. godine u Beogradu pod uredništvom čuvenog etnologa Jovana Erdeljanovića. Knjigu je kao fototipsko izdanje štampano podgorički CID 1998. godine. To je jedina Dučićeva knjiga koja je štampana nedugo nakon njegove smrti, ostali rukopisi čekali su više od vijeka u arhivskim zbirkama da bi ugledali svjetlost dana.

Kao saplemenik, savremenik i uzor Marko Miljanov je posebno uticao na Stevana Dučića, jer je on kod vojvode „proveo duže vrijeme... pomažući mu oko sakupljanja i ispisivanja onih narodnih pesama i narodnih predanja koja su u Markovim delima objavljena“ (Erdeljanović 1998: XI). Kod vojvode Marka je došao do prvih saznanja o kučkoj tradiciji, narodnoj poeziji i običajima, te važnosti zapisivanja i čuvanja narodnog blaga za buduća pokoljenja. O epskim pjesmama koje je vojvoda Marko unio u djelo *Pleme Kuči u narodnoj priči i pjesmi* Stevan Dučić ima drugačije mišljenje od priređivača djela Ljubomira Kovačevića, ili Jovana Erdeljanovića i Trifuna Đukića, koji smatraju da su pjesme zapisane onakve kakve su postojale u narodu, bez vojvodinih intervencija (Miljanov 1989: 36). Nasuprot njima Dučić smatra da neke pjesme u vojvodinom djelu nijesu autentične, već prerađene, te da one brojem predstavljaju samo polovinu pjesama iz Kuča. Da zapiše i sačuva sve pjesme iz Kuča i to u autentičnoj, izvornoj verziji koju je čuo od guslara-pjevača, osnovni je motiv sakupljanja ove vrste usmenih tvorevina Stevana Dučića, pa se, kako sam kaže, „postarao pribitati“ još jednu zbirku „čisto narodnijeh pjesama“. Taj motiv reguliše i odnos sakupljača prema tekstu koji zapisuje, što u Dučićevom slučaju znači da je zapisivao pjesme bez ikakvih intervencija, tj. mijenjanja ili dodavanja, sa jasnim ciljem da se na osnovu tako vjerno zapisanih pjesama mogu objektivno ocijeniti estetski dometi i umjetnička snaga narodne poezije, ali i da one mogu biti pouzdan izvor i „od vrijednosti za istoriju nekih događaja burne plemenske prošlosti.“ (Dučić 1998: 423).

Stevan Dučić u predgovoru zbirke *Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuča u Kraljevini Crnoj Gori*, napisanom u Podgorici 15. avgusta 1910. godine, eksplicitno izlaže svoj metod u zapisivačkom i sakupljačkom radu i stav o odnosu zapisivača prema tekstu koji zapisuje, tj. o principu čuvanja originalnosti izvornika. On kaže:

[...] ovom zbirkom obuhvaćene pjesme nijesu ničim povrijeđene, već prepisane onako, kako sam ih, od pojedinih narodnih guslara čuo. Osobito sam, imao na umu da pjesme ove budu zisto narodnijem jezikom ispisane, jer mi je palo u oko, da pjesmama vojvodine zbirke ima puno književnijeh riječi, koje u Kučima samo pođekad izgovaraju (i to od skoro) ljudi na koje ima književni jezik uticaja.

Dakle, sakupljač ne vrši nasilje nad pjesmama, ne mijenja ih, niti im što dodaje ili ih popravlja, ni u sadržaju, ni izrazu. Poštuje glasovnu, obličku, leksičku, sintaksičku i semantičku autentičnost jezičkih jedinica u zapisivanim pjesmama.

Dučić, zatim, navodi tri kriterijuma po kojima će na ovakav način sabrana i uređena zbirka narodnih epskih pjesama iz Kuča biti od velikog značaja i vrijednosti. Ti kriterijumi su: 1. pjesme su „čistijem narodnim jezikom ispisane“, što nam daje dragocjene podatke o kučkom govoru iz XIX vijeka; 2. pjesme

su „ispisane bez ikakvoga dočerivanja u onoj formi i obliku kako se u narodu pjevaju, a to je od istorijske važnosti za bolju ocjenu plemenskih događaja iz ranije prošlosti“, to znači da one mogu poslužiti i kao historiografska građa i izvori, što može biti problematično kad se radi o bilo kojem književnom tekstu u kojem je uspostavljena fiktivna stvarnost, ili drugostepeni modelativni sistem (Lotman 1976: 58), ali ne i kada se radi o narodnim junačkim pjesmama „novijih vremena“ o crnogorskom ratovanju i četovanju protivu Turaka ili pjesmama tzv. „drugoga repertoara“ za koje je odavno primijećeno da imaju više istorije nego poezije³; i 3. što se po ovoj zbirci i pjesmama u njoj može procjenjivati „poetski dar naroda iz kojeg su pjesme ponikle“ (Dučić 2019: 33–34). Po ovom trećem kriterijumu na osnovu kojega se, prema Dučićevom mišljenju, mjeri značaj zbirke zapisanih epskih pjesama, vidimo da je Stevan Dučić, kao i većina sakupljača iz XIX vijeka, ali i istraživača usmenih književnih tvorevina sve do danas, prihvatao herderovsko-grimovsko shvatanje usmene književnosti kao izraza kolektivnog duha naroda, a da su pjevači i pričaoci od kojih su zapisani usmeni tekstovi, samo prenosioci tog kolektivnog duha, iako je poznato da je kreativni pojedinac stvaralac, a ne kolektiv.⁴ Dakle, S. Dučić je u predgovoru svoje zbirke jasno i nedvosmisleno definisao značaj vjernog zapisivanja autentičnih i originalnih narodnih epskih pjesama i predvidio za koje naučne oblasti one tako zapisane mogu biti dragocjen izvor podataka: nauku o jeziku (dijalektologiju i istoriju jezika), historiografiju, nauku o književnosti, stilistiku, etnografiju, folkloristiku...

Ako uporedimo sakupljački rad usmenih epskih pjesama Stevana Dučića sa radom već pomenutih naših sakupljača XIX vijeka, po metodama, izgrađenim kriterijumima i stavovima prema zapisivanom tekstu, naučnosti⁵ i pouzdanosti,⁶ ali i po obimu zapisanog i sakupljenog, možemo reći da ovaj daroviti Kuč spada u sam vrh. Kad govorimo o obimu Dučićevog rada na sakupljanju usmenih

³ Ovo je konstatacija Vuka Karadžića iznesena u četvrtoj knjizi *Srpskih narodnih pjesama* (1837) uz pjesmu *Ivan Nikolin*. Istoričnost i istinitost novijih crnogorskih junačkih pjesama potvrđivao je i Njegoš i ostali zapisivači XIX vijeka, ali i proučavaoci sve do danas, tvrdeći da su te pjesme vjerni pratioci istorije ili opoetizovana istorija (Kilibarda 2009: 277–286).

⁴ I Hegel je tvrdio da epski spjev kao umjetnička tvorevina može da potiče samo od pojedinca: „Ma kako da se u jednom epu opjevaju stvari koje se tiču cjelokupne nacije, ipak narod kao cjelina ne pjeva, već to čini samo pojedinac.“ Potvrda za to su i daroviti Vukovi pjesnici-pjevači: Starac Milija, Filip Višnjić, Tešan Podrugović i drugi.

⁵ Jovan Erdeljanović, tadašnji najveći autoritet u oblasti etnologije od kojeg je Dučić učio kako sakupljati i obrađivati etnografsku građu, o Dučiću je veoma lijepo govorio, smatrao je da je on „čovjek osobitog dara koji je neobično volio knjigu i književni, a osobito baš naučni, odnosno istraživački rad u narodu“ (Erdeljanović 1998: XI)

⁶ Pouzdanost i savjesnost Stevana Dučića kao sakupljača narodnog stvaralaštva potvrđena je i nesporna. Ove osobine nijesu odlika svih sakupljača narodnog blaga koji iz raznih razloga,

književnih tvorevina, potrebno je preciznije odrediti rezultate tog sakupljačkog rada, to su: dvije zbirke sa 101 junačkom pjesmom sa ukupno 31 207 deseteračkih stihova, zbirka od 107 pripovijetki (štampana verzija ima 102), u etnološkoj monografiji o Kućima Dučić je zapisao još 7 svatovskih pjesama, 41 žensku pjesmu, 10 tužbalica, 54 pjesme koje se pjevaju u kolu, 229 poslovice, 10 arbanaških poslovice sa prevodom, 26 zagonetki, 9 novih pripovijetki koje nijesu uvrštene u pomenutu zbirku, 7 basni i 180 deseteračkih stihova „napjeva“ koji predstavlja „narodni pogled“ na razne životne situacije i obično guslar pjeva taj „napjev“ prije „glavne“ epske pjesme o nekom događaju. Broj stranica sakupljenog narodnog blaga kojeg je Dučić svojom rukom zapisao iznosi u rukopisu skoro hiljadu i tri stotine (919 strana epskih pjesama u dvije zbirke, 236 strana zbirka pripovijedaka), što predstavlja imponozantan opus.

Prva Dučićeva zbirka narodnih epskih pjesama pod naslovom *Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuća u Kraljevini Crnoj Gori* u rukopisu sadrži 598 strana i 67 pjesama sa ukupno 20 316 stihova. Prije izdanja u okviru Sabranih djela Stevana Dučića, ova zbirka je u znatno drugačijem obliku štampana 2008. u Podgorici, priredili su je prof. dr Jovan Čađenović i Dragoljub-Draško Vulević. Najveća razlika između ova dva izdanja je u tome što prvo izdanje sadrži 54 pjesme, 13 pjesama ili 3 875 stihova manje od drugog izdanja, što znači da je tek sada u okviru Sabranih djela ova zbirka potpuna, tj. prvi put je štampana u originalnoj verziji. Manjak pjesama u prvom izdanju nastao je iz razloga što su priređivači odlučili da odbace vrijante pojedinih pjesama, iako je ponekad ta druga varijanta pjesme i duža i uspjelija od one koja je objavljena.

Druga Dučićeva zbirka *Junačke narodne pjesme iz Crne Gore, Brda i Hercegovine* u rukopisu sadrži 321 stranu, 34 pjesme i 10 891 stih, od toga su 33 junačke pjesme i jedna tužbalica, kako je zapisivač nazvao „naricaljka“ u kojoj se žale poginuli junaci crmničkoga sela Karuča. I ova zbirka, kao i prva ima dva izdanja, prvi put su ove pjesme ugledale svjetlost dana 2017. godine, u izdanju Fonda za razvoj Kuća „Mrako Miljanov“ priredila R. Glušica,⁷ a drugo izdanje je Druga knjiga Dučićevih Sabranih djela, istog priređivača. Zajedno ove dvije zbirke sadrže 101 pjesmu koje imaju ukupno 31 207 deseteračkih stihova.

U prvoj zbirci kako se iz naslova može vidjeti sadržane su samo pjesme čiji su junaci, hronotopi i zbivanja vezani za Kuće, poređane su po hronologiji događaja o kojima pjevaju od prvog iz 1570. do posljednjeg iz 1877. godine, što je čini svojevrsnom pjesničkom istorijom ovog brdskog plemena za vrijeme više od

falsifikuju, izmišljaju podatke, obmanjuju kao što je to radio Bogoljub Petranović pri sakupljanju epskih narodnih pjesama iz Bosne (Kilibarda 1974).

⁷ Ovo Dučićeva djela, ako izuzmemo dva zagubljena, najduže je neobjavljeno stajalo u Etnografskoj zbirci Srpske akademije nauka i umjetnosti, više od vijeka i skoro deceniju duže od prve zbirke.

tri vijeka, preciznije dugih 307 godina. Njegoš žali što u nahijskoj Crnoj Gori nema pjesama o bojevima protivu Turaka iz XVI i XVII vijeka, pa u *Ogledalu srpskom* konstatuje da:

Od 1510–1702. god. od svih crnogorskih bojeh koji su se u ove gotovo dvije stotine godinah događali nikakve pjesme nemamo koja bi od tih bojeh nama što opjevala; premda se mnoga mjesta i dan današnji u Crnu Goru znaju na koja su Turci gomilama ginuli, kao na pr. Limljani, u Nahiju Crničku, Vrtijeljka u Nahiju Riječku, Progonovići u Nahiju Lješansku, Čevo i Velestovo nekoliko putah, kojih bi se 20–30 naći moglo koja su sva u narodu crnogorskom dobro poznata [...]. (Njegoš 1974: 479)

Njegošu kao državniku i ideologu borbe za slobodu, ali i kao pjesniku *Gorskog vijenca*, nedostaju epske pjesama o starim bojevima jer bi one bile stihovana hronika i svjedočanstvo o stalnom otporu crnogorskog naroda prema Turcima i u periodu od pada Zete pod Turke do XVIII vijeka. Za razliku od nahijske Crne Gore brdsko pleme Kuči ima sačuvane i zapisane pjesme o važnim događajima plemena i bojevima sa Turcima i Klimentima i iz tog perioda XVI i XVII vijeka.

Sve epske narodne pjesme iz ove zbirke vezane tematikom za Kuče, brdsko granično pleme čija je veoma teška i krvava istorija prepuna ratova, bojeva, borbe za opstanak, slobodu i čast na granici između zaraćenih svjetova. U njima su zapisane i u kolektivnu memoriju naroda unesene sve znamenite ličnosti od rodonačelnika Drekala i njegovog sina Lala, preko kučkih junaka i vojvoda, sve do vojvode Marka Miljanova, savremenika i učitelja Stevana Dučića, sa znatnim brojem primjera hrabrih žena koje su svojim postupcima zaslužile pomen u junačkoj pjesmi što nije lako u patrijarhalnom i ratničko-herojskom modelu kulture. U pjesmama su opjevani i svi događaji značajni za istoriju plemena od prvih sukoba sa neprijateljima, značajniji udarci, bojevi, pohare, pogibije i osvete sve do oslobođenja od Turaka u drugoj polovini XIX vijeka, među kojima je čuvena bitka na Fundini ili kako je Kuči zovu „Velji boj“.

U drugoj zbirci junaci i hronotopi nijesu samo kučki već se u pjesmama opjevavaju događaji i epski junaci sa prostora današnje Crne Gore (nekadašnja nahijska Crne Gore, Brda i Hercegovina): Crmnice, Cuca, Bara, Rovaca, Pipera, Nikšića, Golije, Drobnjaka, Rudina, Grahova, ali i oni van njenih granica kao u pjesmi *Pogibija age Bišćanina* i *Istraga Mateljevića*. I pjesme ove zbirke hronološki su posložene i raspoređene u rasponu od dva vijeka, od 1680. do 1860. godine. Stevan Dučić je u obje zbirke datirao događaj iz naslova pjesme obično godinom dešavanja, a kada nije siguran koje godine se zbio događaj, ispod naslova stoji aproksimativno određenje vremena iskazano konstrukcijom predloga *oko* i genitiva temporalne jedinice. Pored preciziranja vremena događaja o kojem se pjeva, često u naslovima pjesama sakupljač određuje i mjesto dešavanja: *Druga pjesma o boju s Bratonožićima iz Pločice više Bioča i Turcima*

od Kosora do Tamnika (1. 13); *Plijen kučke stoke i pogibija pastira u Vrbicu i Boj Kuča s podgoričkim Turcima u Krš Sokolov na vrh Doljana* (1. 16); *Udarac Klimentima na pojate u Cijevnu* (1. 20); *Udarac banu Marijanu u Rudine nišićske* (2. 4); *Boj Pipera i Podgoričana oko Vezirova mosta* (2. 22) i brojne druge.

Po samim naslovima pjesama, kao jakim pozicijama teksta, jasno je šta su njihove teme i o čemu pjevaju. Čak 41 pjesama ima u naslovu kao semantički najopterećeniju riječ *udarac* u značenju *napad* nekih junaka ili četa na neprijateljsku imovinu i teritoriju. Leksema *boj* javlja se u naslovu 22 pjesme, a treća semantički najopterećenija i najfreventnija riječ iz naslova je *osveta* koja se javlja takođe u 21 naslovu. Fenomen krvne osvete⁸ je u ratničko-herojskom modelu kulture veoma prisutan i važan regulator ponašanja članova kolektiva. Krvna osveta, običaj praktikovan u crnogorskom i albanskom narodu bila je imperativ, stoga je u ovoj zbirci toliko pjesama sa temom osvete. Ne osvetiti bližnjega bila je najveća sramota, a opšteprihvaćena izreka „Ko se osveti ka da se posveti“ pokretala na akciju i izazivala brojne sukobe i pogibije. Pored istaknutih leksema u naslovima se javljaju i riječi: *četovanje*, *plijen*, *ubistvo*, *pogibija*, *pohara* a u pjesmama koje opisuju recentnije događaje javljaju se u naslovima lekseme *osvojenje* i *pobjeda* koje anticipiraju skoro oslobođenje od viševjekovnog neprijatelja–Turaka.

Ovo znači da se u naslovu pjesme ili neposredno ispod naslova često nađu sve odrednice događaja: šta se dešava (boj, udarac, plijen, pogibija, osveta), glavni akteri događaja (pojedinci određeni imenom ili plemena, narodi), mjesto događaja, vrijeme, a iza slijede (samo u drugoj zbirci) i podaci o izvorniku pjesme, tj. od koga je sakupljač zapisao pjesmu.

Pouzdanost i preciznost sakupljača ogleđa se i u tačnosti podataka pri navođenju izvora, tj. imena guslara-pjevača od kojih je zapisivao pojedine pjesme ili podataka iz koje zbirke je prepisao neku pjesmu. S. Dučić precizno navodi te podatke u drugoj zbirci pjesama *Junačke narodne pjesme iz Crne Gore, Brda i Hercegovine*, dok u prvoj zbirci pjesama *Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuča u Kraljevini Crnoj Gori* tih podataka nema, iako sakupljač dva puta najavljuje spisak: u kratkom predgovoru pisanom 1913. u Beogradu: „Spisak pjevača od kojih sam pojedine pjesme prepisivao gotov sam dodati na kraju zbirke, kao što sam to usmeno g. Bjelanoviću kazao“ (Dučić 2019: 35) i na posljedjoj 598. strani rukopisa stoji napomena: „Ovdje se dodaje spisak pjevača od kojih sam pjesme dobio“. Nije nam poznato šta se dogodilo sa najavljenim

⁸ Krvna osveta je običaj tipičan za nedovoljno razvijena društva kada se konflikt između dvije porodice ili dva plemena započet ubistvom člana jedne grupe nastavlja međusobnim ubijanjem muških članova. Krvna osveta je u 19. vijeku zabranjena zakonom u Crnoj Gori.

spiskom guslara-pjevača, ali smo na osnovu pouzdanosti i savjesnosti Dučićevog sakupljačkog i istraživačkog rada, sigurni da je taj spisak postojao.

Najveći broj pjesama druge zbirke S. Dučić je prepisao iz rukopisne zbirke kapetana Petra Mihaljevića Gluhodoljanina, njih jedanaest tematski vezanih za Crmnicu i okolinu (pjesme pod rednim brojem 11, 14, 15, 20, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 33). S. Dučić u jednoj crtici na kraju pjesme *Udarac Turaka na Crnicu* (12) kaže da je iz rukopisa P. Mihaljevića prepisao ovu pjesmu i još trinaest drugih pjesama iz Crmnice, što bi bilo ukupno 14 pjesama. Tri pjesme (pod rednim brojem 1, 2 i 21) u ovoj Dučićevoj zbirci nemaju određenje porijekla, tako da su možda i ove tri pjesme preuzete iz pomenute Mihaljevićeve rukopisne zbirke. Posebno se to može tvrditi za pjesmu pod rednim brojem 21 jer je njena tematika i događaji o kojima pjeva vezani za Crmnicu i Crmničane. Od Jefta Žugića sa Mljetička Dučić je zapisao pet pjesama i to one koje su tematski vezane za teritoriju sjverozapadne Crne Gore: Rudine nikšičke, Golija, Grahovo i Drob-njak. To su pjesme pod rednim brojem 4, 5, 9, 17 i 18, među kojima je najduža pjesma u cijeloj zbirci, a to je *Pogibija Smail-age Čengića u Drovnjacima* koja ima 815 stihova. Od Milovana Milišina Vujovića iz Pipera zabilježio je četiri pjesme pod rednim brojem 22, 23, 24 i 31 vezane za crnogorsko pleme Pipere, njihove bojeve sa Turcima, ali i sa Rovčanima u pjesmi *Udarac Rovčana piper-skim pastirima u Kamenik*. Bojeve među crnogorskim plemenima pjesnik-pjevač osuđuje riječima: *svađala se velika plemena / i bracku su krvcu prosipali / i sladili okolo krvnika* (2. 23. 405–407).⁹ Isti motiv osude bojeva među bratskim plemenima javlja se i u prvoj Dučićevoj zbirci: *Puče puška, zametnu se kavga, / te zlosretna, da ju Bog ubije, / među braću, đe joj mjesto nije*. (1. 13. 111–113). Takođe, četiri pjesme prepisane su i od Nahoda Ramova Mekića, kako Dučić kaže „muhamedanca i emigranta u Crnu Goru“. To su pjesme pod rednim brojem 7, 13, 16 i 19 tematski vezane za Nikšić, Grahovo, Kolašin i Moračane i sa donekle drugačijom perspektivom i odnosom prema turskim junacima od ostalih kazivača. Od Jovana Jankovića Crnogorca iz Soko Banje prepisao je tri pjesme pod rednim brojem 6, 8 i 10 od kojih je jedna i o čuvenom crnogorskom junaku Nikcu od Rovina koji je „junak od junaka, da boljega nema na svijetu“ (8. 240). Po jednu pjesmu Dučić je zapisao od brata Alekse Rakovića – *Pogibija age od Meduna* (pod rednim brojem 3), od Šaba Vuletića je zapisao kraću epsku pjesmu od svega 126 stihova – *Udarac Zečana Hotima i Kastratima...* (11), od Đoka M. Radulovića iz Kuča prepisao je pjesmu *Pogibija Ameta Bauka...* (28). I na kraju poslednju pjesmu, najkraću sa samo 123 stiha, pod naslovom *Naricanjka*

⁹ Pri navođenju stihova iz pjesama obilježavaćemo u zagradi na prvom mjestu broj zbirke 1. ili 2. zatim, redni broj pjesme u prvoj zbirci od 1 do 67, a u drugoj od 1 do 34, a nakon toga i broj stiha, tako da se svaki navod može lako naći i provjeriti u originalnom kontekstu.

za raznovremenim pogibaocima crničkoga sela Karuča zapisao je od četnoga oficira u penziji Mila Novakovog Boškovića sa Karuča.

Ne samo po eksplicitno iskazanom stavu o odnosu prema zapisivanom tekstu nego i po zapisima i bilješkama na kraju pjesama, može se zaključiti da je za Stevana Dučića bilo veoma važno da pjesme budu vjerno zapisane od kazivača i što bliže stvarnim događajima, tj. historiji. Iz toga razloga nije ništa u njima mijenjao, nego ih je zapisivao onako kako ih je čuo ili našao već zapisane. Ako bi u pjesmi uočio grešku ili nedosljednost, Dučić nije mijenjao tekst pjesme nego je u napomenama ispod teksta iskazao svoje mišljenje o tome i dao objašnjenje, npr. za stih u kojem su sinovi Goge Rašova akteri radnje, Dučić kaže u napomeni ispod teksta: „Onda nije moglo biti sinova Goge Rašova, jer sinovi Goge Rašova, sina popa Ilikova su praunuci Ilika Laleva“ (1. 6. 332); ili „Pjevač mjesto Koća i Zatrebčana pogrešno pominje Hote“ (1. 31. 72). A ako je zapisujući promijenio izvorni oblik, onda u fus-noti ispod teksta obavezno naznači kako je bilo u originalu, tj. kako je od pjesnika-pjevača čuo: „U Crmnična kao i stanovnika Barske okoline se mjesto riječi *đe* uvijek upotrebljava *ge*“ (2.26. 75) ili „Pjevač prema tamošnjem dijalektu umjesto *Braha* svuda kaže *Brava*“ (2. 21) i drugi brojni primjeri za oba postupka.

Uz pjesme čije se varijante javljaju u drugim knjigama ili zbirkama (pjesme iz prve zbirke često imaju varijantu u djelu *Pleme Kuči u narodnoj priči i pjesmi* Marka Miljanova, a pjesme iz obje zbirke u zbirci *Gusle crnogorske* Filipa Radičevića, nekad i u Vukovim zbirkama), Stevan Dučić u komentarima iza pjesme navodi podatak u kojim knjigama se još javlja varijanta pjesme o istom događaju, pa ih nerijetko upoređuje po dužini, istinitosti, tj. vjerodostojnosti stvarnom događaju i estetskim kvalitetima. Evo nekih njegovih komentara:

Varijant ove pjesme, ali upola kraći i drugačiji ima protodakon Radičević u svojoj zbirci pjesama „Gusle crnogorske“, a tako i vojvoda Marko Miljanov u knj. „Pleme Kuči u narodnoj priči i pjesmi“, str. 21–22. Varijant u Vukovoj zbirci, knj. VIII, s. 14–19 (1. 2);

Varijanta ove pjesme se nahodi u protodakona Radičevića zbirci „Gusle crnogorske“ koja i po poeziji i po historijskoj sadržini daleko ostaje iza ove (2. 27);

Obje pjesme u stvari imaju jednu te istu historijsku vrijednost, samo što je Radičevićeva u pola kraća i sasvim drugačijeg oblika (2. 28);

Od Milovana M. Vujovića prepisah ovu pjesmu koja daleko veću historijsku vrijednost imade od njene varijante koju ima protodakon Radičević u svojoj zbirci narodnijeh pjesama „Gusle crnogorske“, a pod naslov „Osveta Rista Stankovića“ koja četvorostuko događaj uveličaje. (2. 24).

Dučić je smatrao prihvatljivijom i boljom varijantu koja je istinitija i bliža stvarnom događaju.

Stevan Dučić je bio svakako svjestan i „poezije“ u pjesmama koje je zapisivao, što vidimo iz komentara pojedinih varijanata, ali i iz njegovog stava o kvalitetu i vrijednosti sakupljene epike. Danas kada se u narodnim junačkim pjesmama, kao i svakom drugom književnom tekstu, cijeni prije svega estetska dimenzija, možemo konstatovati da su pjesme Dučićevih zbirki znatnih umjetničkih kvaliteta, da u njima kao opjevanim hronikama događaja ima svakako umjetničke snage i ljepote, naročito u pojedinima, i da o tom poetskom i literarnom u njima tek treba da se napišu naučni radovi. Estetski kvalitet pjesama zavisi od darovitosti pjesnika-pjevača od koga su pjesme zapisane. Kako je Stevan Dučić u drugoj zbirci zabilježio od koga je koju pjesmu prepisao, ljepotom i estetskim kvalitetima se izdvajaju neke pjesme koje je zapisao od Jefta Žugića sa Mljetička.

Budući da je S. Dučić vjerno zapisivao pjesme onako kako ih je čuo od pjevača ili kazivača, jezičke karakteristike ovih pjesama zavise od zavičajnih narodnih govora pjesnika-pjevača, tako su pjesme u prvoj zbirci koje su tematski vezene za Kuče, iako nemamo podatke o kazivačima pjesama, jezički ujednačene i sa tipičnim odlikama istočnocrnogorskih govora, prije svega govora Kuča, po čemu se može pretpostaviti da su guslari-pjevači i kazivači pjesama bili uglavnom sa tog podneblja. Pjesme, pak, druge zbirke sa tematikom vezanom za ostale crnogorske krajeve, zapisane od pjesnika-pjevača takođe, iz različitih krajeva Crne Gore: Crmnice, Drobnjaka, Pipera, nahijske Crne Gore, Kuča, jezički su raznorodnije i protkane su jezičkim crtama tipičnim za narodne govore kazivača. Dučić je u napomenama ispod teksta često komentarisao i objašnjavao oblike koji predstavljaju odliku nekog lokalnog govora, npr.: „Kod Crničana se *dimno* izgovara mjesto *divno*, ili Crničani kao i Primorci kažu *njeko* mjesto *neko*“ (2. 15. 38,39); „*Čaše* se češće kaže kod Crničana i ostalih Crnogoraca zapadne Crne Gore nego *hoćaše* ili *šćaše*“ (2. 15. 178); „*Duak* kod Hercegovaca znači *pramen*, *pro* znači *preko*“ (2. 17. 16, 18); „U Hercegovaca se riječ *nako* upotrebljava mjesto *nekako*“ (2. 18. 49); „Kao što se u pjesmi kaže, na isti način se u svaku priliku kod Crničana mjesto *Gluhodoljani* kaže *Glodoljani*“ (2. 20) i drugi komentari i objašnjenja.

Zaključak

U crnogorskoj ratničko-herojskoj i patrijarhalnoj kulturi junačke narodne pjesme su imale poseban status, a pjevanje iz gusle je bila najomiljenija zabava Crnogoraca. Guslar-pjevač bio je posebno cijenjen i zauzimao je najuglednije mjesto na sjedniku:

Kad su gusle počinjale udarati, cio žagor sjednika zanijemi, sve mlade žene, čim guslar zagudi, ustanu da podvore, a na svršetku pjesme ljube guslarovu ruku, a i sjedničari ga pozdrave: »U zdravje ti se čulo, vazda poja i veselio se, da Bog da!« (Dučić 1998: 417)

U Crnoj Gori narodna epska poezija je vjerni pratilac istorije, naročito se ističe hroničarska istoričnost novijih pjesama „drugog repertoara,“ sa temama iz junačkih vremena borbe za slobodu: napadi, bojevi, pogibije i herojski podvizi dostojni da se opjevaju kroz junačku narodnu pjesmu i tako sačuvaju u kolektivnoj memoriji naroda kao vaspitni primjer otpora tirjanstvu. Naše narodne epske pjesme često jesu ređanje junačkih i strašnih događaja u stihovima, vjerne stvarnim dešavanjima, one su tada istorija, „ali opoetizovana i oplemenjena onoliko koliko je ta ista istorija dozvoljavala“ (Kilibarda 2009: 286).

Sakupljači i zapisivači usmenih književnih tvorevina spasili su od gubljenja i nestajanja veliko narodno književno, jezičko, kulturološko, etnografsko i folklorno blago. Jedan od najvrednijih i najboljih sakupljača s kraja XIX i početka XX vijeka u Crnoj Gori bio je Stevan Dučić koji je, kada je u pitanju zapisivanje usmenih junačkih pjesama, najprije onih koje su se ticale njegovih rodni Kuća, ali u nemalom broju i onih sa drugih područja današnje Crne Gore, postigao mnogo, zapisavši više od trideset hiljada deseteračkih stihova. Njegova sakupljačka djelatnost se ne ističe samo obimom zapisanog, nego i odgovornim, savjesnim i naučnim pristupom zapisivanom materijalu, koji se očituje: 1. čuvanjem autentičnosti izvorne pjesme; 2. napomenama o svim intervencijama na originalnom tekstu pjesme; 3. objašnjenjima o nepodudaranju podataka u pjesmi sa onima iz stvarnosti ili predanja; 4. vrednovanjem varijanti iste pjesme iz svoje i drugih zbirki, 5. davanjem podataka od koga ili odakle su pjesme zapisane i drugih podataka o porijeklu pjesme. Takvim metodom pri zapisivanju dobili smo pouzdan i originalan materijal za buduća različita naučna istraživanja, lingvistička, književno-teorijska, historiografska, etnografska, baš kao što je sam Dučić predvidio u predgovoru prve zbirke epskih pjesama.

Sakupljački rad narodnog stvarstva S. Dučića ne iscrpljuje se samo na zapisivanju junačkih pjesama, već on obuhvata sve književne usmene tvorevine: pripovijetke, basne, lirske pjesme (svatovske, ljubavne, tužbalice), poslovice, zagonetke [...] Njegova djelatnost nije bila samo sakupljanje usmenih umotvorina, već i ozbiljno etnografsko istraživanje u narodu, ali i književno stvaralaštvo. Iz popisa Dučićevih djela sa početka ovog teksta i na osnovu onoga što je nauka o tom djelu već rekla (smatramo da tek slijedi naučna valorizacija Dučićevog djela), možemo reći da je ovaj daroviti Kuć, svojim radom i postignutim rezultatima, zadužio potomke koji mu objavljujući rukopise iz ostavštine, a nedavno i *Sabrana djela* u šest knjiga, vraćaju dug i život.

Literatura

- Tvrtko ČUBELIĆ, 1961: Matija Murko kao proučavač srpskohrvatskih narodnih epskih pjesama. *Slovenski etnofraf* 14, 171–182.
- Stevan DUČIĆ, 1997: *Ili Kuč*. Priredili J. Čadenović, S. Kalezić. Podgorica: Kulturno-prosvjetna zajednica.
- –, 1998: *Život i običaji plemena Kuča*. Uredio Jovan Erdeljanović. Podgorica: CID (fototipsko izdanje).
- –, 2017: *Junačke narodne pjesme iz Crne Gore, Brda i Hercegovine*. Priredila Rajka Glušica. Podgorica: Fond za razvoj Kuča „Marko Miljanov“.
- –, 2018: *Razne narodne pripovijetke*. Treća knjiga Sabranih djela. Prir. N. Vuković. Podgorica: Fond za razvoj Kuča „Marko Miljanov“.
- –, 2019: *Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuča u Kr. Crnoj Gori*. Prva knjiga Sabranih djela. Priredila Rajka Glušica. Podgorica: Fond za razvoj Kuča „Marko Miljanov“.
- Jovan ERDELJANOVIĆ, 1998: Predgovor. *Život i običaji plemena Kuča*. Podgorica: CID (fototipsko izdanje).
- Vuk STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, 1958: *Srpske narodne pjesme*. Knjiga četvrta. Beograd: Prosveta.
- Novak KILIBARDA, 1974: *Bogoljub Petrnović kao sakupljač narodnih pesama*. Beograd: SANU.
- –, 2007: *Usmena književnost, Epska mjera istorije*. Nikšić: Univerzitet Crne Gore.
- –, 2009: *Usmena književnost Crne Gore*. Podgorica: CID.
- Jurij LOTMAN, 1976: *Struktura umetničkog teksta*. Prev. N. Petković. Beograd: Nolit.
- Matija MURKO, 1951: *Tragom srpskohrvatske narodne epike (Putovanja u godinama 1930. do 1932.)* I–II. Zagreb: Jugoslovenska akademije nauka i umjetnosti.
- Petar II PETROVIĆ NJEGOŠ, 1974: *Ogledalo srpsko*. Beograd: Prosveta, Obod.
- Marko MILJANOV POPOVIĆ, 1989: *Pleme Kuči u narodoj priči i pjesmi*. Podgorica: CANU, Pobjeda.
- Mihailo STEVANOVIĆ, 1934–1935: Istočnoernogorski dijalekat. *Južnoslovenski filolog XIII*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 1–129.

STEVAN DUČIĆ, SAMMLER DER EPISCHEN VOLKSLIEDER IN MONTENEGRO UND VORGÄNGER MATIJA MURKOS

Stevan Dučić nimmt in der montenegrinischen Kulturgeschichte eine bedeutende Stellung ein. Er war Sammler und Aufzeichner der montenegrinischen Volksliteratur, die im 19. Jahrhundert von Vuk Karadžić stark beeinflusst wurde. Obgleich ohne eine formale Ausbildung, gelang es ihm, in seinem kurzen Leben (44 Jahre) ein umfangreiches und wertvolles kulturelles Erbe gesammelt zu hinterlassen. Gesammelte Poesie stammt überwiegend aus seinem

Heimatdorf Kući, etliche Lieder wurden auch in anderen Regionen Montenegros und Herzegowinas gesammelt. Zwei Sammlungen der epischen Volkspoesie – *Junačke narodne pjesme iz brdskog plemena Kuča u Kraljevini Crnoj Gori* und *Junačke narodne pjesme iz Crne Gore, Brda i Hercegovine* – umfassen 101 Heldenlieder im Umfang von 31.207 Trochäus-Versen. Dank diesem umfangreichen Werk zählt Stevan Dučić zu den bedeutendsten Sammlern der Volksliteratur im südslawischen Raum. Künstlerischer, kulturologischer, sprachlicher und ethnologischer Wert des gesammelten und aufgeschriebenen Kulturgutes, darunter vor allem der Volkslieder und Kurzgeschichten wurde bisher noch nicht ausgewertet, er würde allerdings eine interdisziplinäre Analyse verdienen, woran sich Literaturgeschichte, Sprachwissenschaft, Ethnologie und Folkloristik beteiligen sollten. Viele der gesammelten epischen Volkslieder und Kurzgeschichten sind als hochwertige künstlerische Leistungen einzuschätzen; etliche epische Heldenlieder besitzen einen hohen ästhetischen Wert, übertreffen deutlich die einfache literarische Volkskunst und bereichern die montenegrinische Volksliteratur wesentlich.

Matija Murko o reformaciji in protireformaciji pri južnih Slovanih

Vincenc Rajšp

Slowenisches Institut in Wien – Slovenski inštitut na Dunaju,
Hanuschgasse 3, AT 1010 Wien, vincenc@rajsp.si

V članku je predstavljeno Murkovo raziskovalno delo na področju reformacije in protireformacije, in sicer s pomočjo njegove razprave *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslawen*, njegovih *Spomini*, njegovega univerzitetnega dela v Leipzigu in tamkajšnje raziskovalne klime na področju nemške reformacije in protestantizma.

Ključne besede: Matija Murko, reformacija, protireformacija, protestantizem

Im Fokus des Beitrags steht die Erforschung der Reformation und Gegenreformation bei Matija Murko. Die Grundlage für die analytische Betrachtung dieses Bereichs seiner Forschung bilden die Abhandlung Murkos mit dem Titel *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslawen*, die Auswertung seiner Memoiren (*Spomini*) sowie sein Wirken an der Universität Leipzig.

Schlüsselwörter: Matija Murko, Reformation, Gegenreformation, Protestantismus

Težko bi trdili, da sta reformacija in protireformacija predstavljali eno od osrednjih področij zanimanja znanstvenika in univerzitetnega profesorja Matije Murka. V njegovih *Spominih* ne najdemo nobenih reakcij na sodobni protestantizem v slovenskem prostoru, niti na dogodke v Nemčiji ob 400-letnici protestantizma v letu 1917 ali na protestantizem v Leipzigu, kjer je mdr. imela sedež Gustav-Adolf-Stiftung (danes Gustav-Adolf-Werk), ki je močno podpirala dejavnost protestantov v slovenskem prostoru in gradnjo cerkva; tudi predikanti so bili iz nemškega prostora.

Murko reformacijo obravnava predvsem kot jugoslovansko; pri preučevanju reformacije in protireformacije je izbral drugačno pot, ki je veliko bližje današnjim kot tedanjim pogledom. Na svojem nastopnem predavanju *O predhodnikih ilirizma* na praški univerzi je posvetil osrednji del vprašanju in pomenu reformacije in protireformacije pri južnih Slovanih. To je kasneje obširneje predstavil

v študiji *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Glonar je v *Slovenskem biografskem leksikonu* zapisal:

Nekako sintezo svojega življenjskega dela, nekaj »testament« znanstvenika in rodoljuba je podal v (tej) razpravi ... v kateri hodita z roko v roki davna preteklost in živa sedanjost, znanost in politika. Knjiga ne podaja toliko zgodovine teh idej pri južnih Slovanih, kolikor zgodovino praktičnega udejstvovanja teh idej in njih posledic. (Glonar 1933–1952: 192)

Murko je predstavil obe družbeno-verski gibanji pri Slovencih in Slovanih na Balkanu, ki jih s skupnim imenom imenuje Jugoslovane, z vidika književnosti in pomena za razvoj knjižnih jezikov. Nagnjenja do obravnavane teme pa ni natančneje predstavil v svojih *Spominih*, čeprav je vprašanje reformacije in protireformacije ter sodobnega protestantizma v času njegove univerzitetne kariere na področjih vseh treh univerz – v Gradcu, Lipskem in v Pragi – igralo zelo pomembno vlogo.

Kot navaja v *Spominih*, je vprašanje reformacije in protireformacije predstavil v memorandumu o jugoslovanskem vprašanju, ki ga je napisal na zahtevo Ivana Žolgerja med januarjem in in koncem aprila leta 1915. Piše, da je na »osnovi objektivnih znanstvenih podatkov strnil celotni razvoj tega vprašanja od starih časov vse do izbruha prve svetovne vojne«. Zapisal je tudi, da so hoteli slovenski in hrvaški protestanti pridobiti z »evangelijem« jugoslovanske široke plasti tja do Carigrada, »ker so dobro vedeli, da govorijo katoliški in pravoslavni kakor tudi muslimanski Jugoslovani prav sorodna narečja«, in sicer z bibličnimi knjigami v glagolski, cirilični in latinski abecedi. Njihove zamisli je povzela katoliška protireformacija, ki so jo vodili iz Rima. Ta je dosegla napredek v tem, da je v glavnem opustila glagolico ter razširjala svoje knjige v latinici in cirilici po vsem slovanskem Balkanu. Uporabljali so jih tudi v bolgarskih misijonskih šolah (Murko 1951: 149). Bile so velikega pomena, ker je bilo v Rimu sprejeto načelo, da naj duhovniki – misijonarji uporabljajo tisto narečje, ki je najbolj razširjeno. Na osnovi poročil legatov in misijonarjev, ki so bili večinoma Hrvati, so kot najbolj razširjen govor označili štokavsko narečje v Bosni in Hercegovini (Murko 1951: 150).

Tako je reformacijo in protireformacijo vpel v razvoj misli »jugoslovanskega političnega zedinjenja« (Murko 1951: 151). Murko je k preučevanju reformacije na Slovenskem pripomogel z ustanovitvijo serije *Slavica* pri založniku Carlu Winterju v Heidelbergu, da bi slovenski znanstveni naraščaj lahko objavljala potrebna znanstvena dela; pri omenjenem založniku je izšlo tudi delo Frana Kidriča *Die protestantische Kirchenordnung der Slowenen im XVI. Jahrhundert*. Izdajo je finančno podprlo avstrijsko Ministrstvo za uk in bogočastje, vendar je, čeprav je bilo končano pred prvo svetovno vojno, izšlo šele leta 1919 (Murko 1951: 153).

Leta 1916 je Murko sprejel profesuro na univerzi v Leipzigu (Lipskem). Tu je, kot piše v *Spominih*, predaval tudi o »Fernwirkungen der Reformation«, tj. o vplivih reformacije na daljavo. Sicer pa pove o protestantizmu zelo malo. Med drugim le, da je leta 1919 potoval po južni Nemčiji in obiskal vse kraje, kjer so delovali »jugoslovanski protestanti«, in da je nova dognanja uporabil za knjigo *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (Murko 1951: 169). Poudaril je tudi, da je bil šolski sistem v Leipzigu pod močnim vplivom protestantizma, v šolah je bil velik poudarek na klasičnih jezikih, šolski redi pa so se ravnali po cerkvenem koledarju. Celo knjigotržci so zaključevali račune na nedeljo *kantate*, tj. četrto nedeljo po veliki noči, in ne na določen datum (Murko 1951: 171).

Nikjer pa Murko ne poroča o številnih proslavah ob 400-letnici reformacije leta 1917 in vsebini teh proslav. Obletnica je bila še posebej pomembna za knjigotrško mesto in nenazadnje tudi za samo univerzo. Murko zapiše, da številni profesorji med vojno skorajda niso imeli študentov, saj so le-ti odšli na fronto – mnogi med njimi iz patriotske zavesti kot prostovoljci; njemu je šlo bolje, ker mu je nekaj študentov ostalo.

Murko glede slovenske reformacije poudarja: »Reformacija je višek nemškega vpliva na Slovence, čeprav jim je prav ona prinesla slovstvo v ljudskem jeziku. Vobče je bil do tega čas nemški vpliv odločilen.« Za to naj bi bila kriva nemški fevdalizem in gospostvo Habsburžanov, ki sta bila vplivnejša od Cerkve. »Šele s protireformacijo je pri Slovencih na vseh področjih docela prevladal romanski vpliv.« (Murko 1962: 43)

Murko pri predstavljanju reformacije in protireformacije spregleda pomen in dejstvo države, v kateri so Slovenci bivali domala devet stoletij: država Svetega rimskega cesarstva. To dejstvo je pri obravnavanju slovenske zgodovine, žal, zanemarjeno še danes. Kako naj si drugače razlagamo, da v *Zgodovinskem atlasu Slovenije* za obdobje 800 let ni niti enega zemljevida države, v kateri so Slovenci bivali? Slovenska reformacija in slovenski protestantizem sta potekala popolnoma enako kot po celi državi, na osnovi iste – Lutrove teologije, vendar v slovenskem jeziku. Tudi tisk slovenskih in hrvaških protestantskih knjig so finančno omogočili, ne le kralj Maksimilijan II., temveč tudi nekateri nemški knezi in mesta tega cesarstva. Tudi protireformacija ni zmagala zaradi Rima, temveč zaradi vladarjev Habsburžanov. Ti so sicer obdržali edinost z rimsko Cerkvijo, vendar so v cerkvenih zadevah ukrepali v skladu z lastno politiko, ne le v lastnih dednih teritorijih, temveč tudi v tako imenovani »Reichskirche«. Manjkalo ni niti sporov med papežem in habsburškimi vladarji, ki so dosegli višek v času cesarja Jožefa II.

Nova protireformacijska umetnost (barok) pa tudi ni vplivala na katoliško in protestantsko cerkveno arhitekturo.

Čas, ki ga je Murko sodoživljal v Leipzigu, je vključeval tudi jubilejno leto 400-letnice reformacije, nabitja 95 Lutrovih tez, leto 1917. Proslavljanje je bilo sicer omejeno zaradi vojne, vendar so zaradi tega še bolj izstopali poudarki, ki so se uveljavili po letu 1883, tj. 400-letnica Lutrovega rojstva. Tega leta so Lutra proslavljali domala po vsem svetu, predvsem odmevno v Avstraliji in Ameriki. Ravno v Ameriki, kjer so Lutra kot še nikoli prej slavile domala vse protestantske ločine in mu pripisovale sodobne pojme svobode, se je uveljavil prezir do katoličanov kot zaostalih in manjvrednih, ki so takrat kot nekvalificirani delavci množično prihajali v Ameriko.

V Nemčiji so Lutra slavili kot nacionalnega junaka (Nationalheld), preroka, kot velikega pedagoga in vzgojitelja Nemcev, jezikovnega ustvarjalca (Sprachschöpfer), kot poeta cerkvenih pesmi (Liederdichter), kot cerkvenega učitelja in oznanjevalca čiste krščanske vere. Lutra so citirali liberalci proti konservativcem in konservativci proti liberalcem, oboji proti socialistom in Francozom; imeni Lutra in Bismarcka so izgovarjali v isti sapi. Odkriti so bili številni spomeniki Lutru, naslikane mnoge slike, položeni številni temeljni kamni za nove luteranske cerkve, izšlo je približno 1000 edicij Lutrovih spisov ter 40.000 predavanj o Lutru in reformaciji. Okrog Lutra se je insceniralo evangeličansko nemškonacionalno gibanje, Lutra pa so kot velikega osvoboditelja slavili tudi preko nemških meja (Lehmann 2012: 74).

Med govorniki leta 1883 je bil tudi zgodovinar Heinrich von Treitschke, ki je imel predavanje z naslovom *Luther und die deutsche Nation*. Obžaloval je, da milijoni Nemcev ne dojamejo, da je:

[...] reformator naše Cerkve Luther celotni nemški naciji utrl pot svobodnemu mišljenju, ki ga v državi in družbi, v hiši in znanosti dihamo danes. Ko je bil razglašen za krivoverca, je postal vodja (Führer) nacije, junaški kot nacionalni ljudski svetniki, bojevit kot nadangel Mihael. (Lehmann 2012)

Dalje toži, da Luter v zgodovini ni bil deležen zasluženega priznanja, da mu to daje šele »zgodovinska znanost 19. stoletja« (Lehmann 2012: 64). Leta 1883 so slavili Lutra kot velikega Nemca in vzornega kristjana, vzpostavljena je bila tesna povezava med evangelijskim krščanstvom in resničnim nemštvom, za katera je moral jamčiti Luter. V jubilejnem letu 1917, ki ga je Murko preživiljal v Leipzigu, so v Lutru skupaj s Hindenburgom gledali rešitelja iz težav prve svetovne vojne, v težkem vojnem položaju so ga zlorabili kot parolo vztrajnosti (Lehmann 2012: 75). Drugače je bilo v Ameriki in Avstraliji. Tam je prinesla prva svetovna vojna veliko cenzuro pri recepciji Lutra. Po vstopu Amerike v prvo svetovno vojno je Luter izgubil vse kulturnoprotestantske in politične atribute; priznavali so ga le še kot strastnega teologa in pobožnega poznavalca svetega pisma (Lehmann 2012: 124).

V Nemčiji so prevladale nacionalistične ideje Heinricha Treitsckeja. Po njem je protestantizem najboljši varuh meja. Naloga Nemcev je, da kot dediči Lutra iz svojega življenjskega prostora oblikujejo svet. Naloga evangeličanov pa je tudi, da odpravijo prepad, ki je nastal v nemškem ljudstvu zaradi zmage nad papežem, zato morajo »evangeljsko krščanstvo tako oživiti, da bo zmožno obvladati celotno nemško nacijo« (Lehmann 2012: 130). Najbolj pomembno je bilo, da je Treitscke Lutra opredelil na novo: po njegovem so glavne zasluge Lutra na svetnem področju in ne v teologiji, in to, kar ga je napravilo zmožnega vseh velikih dejanj, ni bila v prvi vrsti božja milost in božja izrecna volja, ki bi si izbrala Lutra za orodje, tako kot so na to v protestantizmu gledali dotlej, temveč je bila njegova posebna karakterna predispozicija določena v njegovi germanski dednosti. V tem vidijo danes v Nemčiji nakazano pot v nacionalsocialistično rasistično interpretacijo Lutra.

Treitschke je leta 1873 na berlinski univerzi kot profesor zgodovine nasledil Leopolda von Rankeja kot uradnega zgodovinarja Pruske države; umrl je leta 1896. Treitsckejevi nazori so imeli velik vpliv. Med njegovimi zvestimi sledilci je bil Paul Althaus, Murkov profesorski kolega na univerzi v Leipzigu. Odmevna je bila njegova knjiga *Luther und das Deutschtum* (Luter in nemštvo), ki je izšla v Leipzigu l. 1917. Njegove teze so odmevale v publicistiki in govorih na proslavah. Lutra so častili kot utelešenje nemškega bistva, kot utelešenje nemške duše, govorili so o Lutrovem nemškem poslanstvu in o Lutru kot povezavi med krščanstvom in germanstvom. Sredi prve svetovne vojne so Treitschkejeve spekulacije o Lutru kot germanskem vojaku sprejeli politiki, zgodovinarji in teologi. V času Lutrovega jubileja v letu 1917 je izšlo tudi več antisemitskih spisov, v katerih so argumentirali, da je bila posledica »nemškega krščanstva ločitev od judovstva«. Zahtevali so tudi ločitev »med krščansko in starozavezno judovsko religijo« in popolno postavitvev na lastne temelje (Lehmann 2012: 132).

O vsem razvoju in dogajanju v nemškem protestantizmu v Murkovih *Spominih* ne najdemo ničesar, niti tega, kakšen vpliv je imelo to dogajanje na zapisano v *Spominih*: »Kakor je bilo videti, mi niso nič kaj ugajale razmere na lipski univerzi.« (Murko 1951: 135)

Leta 1919 je Murko zapustil Leipzig in se odzval vabilu Univerze v Pragi, kamor je prispel 1. oktobra. Kaj mu je manjkalo v Leipzigu – to je morda izrazil v sestavku *Moji spomini in želje*:

Povsod, na Dunaju, v Gradcu, v Lipskem sem opravljal dolžnosti univerzitetnega učitelja, raziskovalca in organizatorja, toda v Pragi sem mogel delati popolnoma po svojih znanstvenih in narodnih idealih, iz vse svoje duše. (Murko 1962: 71, 347)

Murkovi poudarki

Murko poudarja Bohoričev pomen za zблиževanje s Slovani. V Bohoričevem času je izšel *Ortelijev atlas*, ki je poudarjal razširjenost in pomen slovanske govornice.

Murkovo pojmovanje protireformacije ni kulturnobožno, ampak temelji na civilizacijskem prispevku obeh konfesionalnih gibanj – reformacije in proti-reformacije – *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*, pomen za duhovni in kulturni razvoj, popolnoma v duhu sodobne znanstvene literature.

Murka je zanimalo nastajanje knjižnih jezikov med Slovenci in Slovani na Balkanu. Med Slovenci so knjižni jezik ustvarili slovenski protestanti. Med Slovani na Balkanu tega ni opravila književnost protestantov, temveč književnost protireformacije, vzpodbujena iz Rima, kar Murko temeljito predstavi.

Protireformacijsko dejavnost je Rim podprl z ustvarjanjem možnosti za izobraževanje, ki je bilo poverjeno jezuitom. Leta 1580 je bil v Loretu ustanovljen Collegium illyricum, ki se takrat sicer ni uveljavil, 12 gojencev je bilo premeščenih v Rim, vendar ga je papež Urban III. leta 1627 obnovil. Za izobrazbo klerikov iz tega področja je bil pomemben tudi Collegium Germanico-Hungaricum. V kolegiju je bilo rezerviranih 36 mest za gojence iz Dalmacije, Bosne, Slavonije in Srbije (mišljena je bila tudi Črna gora), medtem ko je bilo 6 mest rezerviranih za Bolgare.

Iz protireformacije pa, po Murkovem mnenju, ni dihala le nabožna literatura, temveč celotna umetna poezija. Ivan Gundulić (1588–1638), najpomembnejši slovanski pesnik pred 19. stoletjem, je bil pod vplivom rimske duhovne vzgoje (ne jezuitske!) (Murko 1927: 45). Skozi celo stoletje, od Gundulića dalje, sta tamkajšnjo literaturo prevevala slovanski in protiturški duh. »Slovanski duh« in veliko sorodnost slovanskih ljudstev in jezikov so zlasti močno poudarjali humanistični gramatiki (Bohorič) in leksikografi, vendar ta slovanska ljudstva ogroža turška nevarnost.

Zanimiva je tudi Murkova ugotovitev, ki je v slovenskem zgodovinopisju preslišana: da Slovenci v Rimu niso bili deležni takšne pozornosti, ker je njihovo versko življenje potekalo v povsem drugem političnem okolju, pod katoliškimi vladarji – Habsburžani. Zanimiva je Murkova navedba procesa, tudi sodnega (500 pol papirja in 66 strani obsegajoča natisnjena brošura), v katerem so bile za ilirsko nacijo (Nationis Illyrice) priznane dežele Hrvaška, Bosna in Slavonija, ne pa tudi Koroška, Štajerska in Kranjska. Problem je bil v tem, da so imeli romarji »ilirske nacije« iz Dalmacije in Slavonije pravico bivati v hospitalu sv. Hieronima, ki ga je leta 1453 ustanovil papež Nikolaj V. Slednja pa ni pomenila pokrajine, temveč tudi Slované Hrvaške, Bosne, Istre, Kranjske, Štajerske,

Srbije in Bolgarije. Leta 1650 je hotel dalmatinski duhovnik Jerko Pastrić na podlagi falzifikata omejiti pravico bivanja le na »ilirsko nacijo«, ko je nadomestil »Dalmatiae et Slavoniae nationum« v ustanovni listini v »seu Illyricae nationis«, ter tožbo dobil. Med pričami je bilo tudi devet plemičev iz Kranjske ter hrvaška plemiča Nikola in Ivan Drašković, sinova palatina Ogrske, ki so trdili, da je Kranjska slavonska ali ilirska dežela (provincia Sclavonica sive Illyrica) in prebivalstvo »ilirsko«, ker razen Kočevske govori »ilirski« jezik. Vendar je dvanajst sodnikov 24. IV. 1656 odločilo, da Slovenci iz Štajerske, Koroške in Kranjske niso del ilirske nacije (Murko 1927: 101).

Murko zelo pohvali dela Theodorja Elzeja, ki si je pridobil neminljive zasluge za preučevanje reformacije pri Slovencih. Moti ga predvsem to, da postavlja glede hrvaških prevodov in tiskov Trubarja preveč v ospredje, zanemarja pa zasluge drugih, kot na primer Konzula in Ungnada. Očita mu tudi, da želi Trubarja preveč prikrojiti nazorom strogih württemberških teologov 16. stoletja, premalo pa upošteva švicarske vplive, in da zaradi pomanjkanja znanja slovenščine ne dojame v celoti Trubarjeve vsebine. Tudi za Ottmarja Hegemanna ugotavlja, da je leta 1908 napisal odlično (glänzende) karakteristiko utemeljitelja slovenske reformacije – Trubarja, pomanjkljivost pa prav tako vidi v preslabem znanju slovenščine. Ocenil je tudi dela moskovskega slavista, Duvernoisa, Avgusta Dimitza (*Geschichte Krains*), Josipa Grudna, Ivana Prijatelja, Trubarjev zbornik leta 1908, Franceta Kidriča idr.

Murkov prispevek za proučevanje reformacije in protireformacije pri Slovencih in ostalih južnih Slovanih je temeljnega pomena, žal pa na geografskem območju, ki ga zajema, ni dovolj upoštevan.

Literatura

Joža GLONAR, 1933–1952: Matija Murko. *Slovenski biografski leksikon II*. Ljubljana: SAZU. 169–175.

Hartmut LEHMANN, 2012: *Luthergedächtnis 1817 bis 2017*. Göttingen/Bristol: Vandenhoeck & Ruprecht.

Matija MURKO, 1927: *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslawen*. Praga, Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.

– –, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

– –, 1962: *Izbrano delo*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica

MATIJA MURKO ÜBER DIE REFORMATION UND GEGENREFORMATION BEI DEN SÜDSLAWEN

Als Universitätsprofessor in Leipzig erlebte Murko im Jahr 1917 die Feier zum 400. Reformationsjubiläum anlässlich der Veröffentlichung der 95 Thesen von Luther (1517), allerdings werden die Feierlichkeiten in seinen Memoiren nicht erwähnt. Man erfährt nur, dass er alle Ortschaften in Süddeutschland besuchte, die man als bedeutend für die Reformation bei den Slowenen und Kroaten anerkannt hat. Seine Beobachtungen dazu veröffentlichte er in der Abhandlung mit dem Titel *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslawen*. Hinsichtlich der Reformation im slowenischen Raum stützt er sich an die damals zugängliche historische Literatur, neu dagegen sind seine Betrachtungen der römischen Gegenreformation unter den Südslawen im 17. Jahrhundert sowie Überlegungen zu den Bemühungen kroatischer Jesuiten um eine einheitliche kroatische Sprache. Darüber hinaus stellt er fest, dass in Rom das Interesse an slowenischen Ländern nach der erfolgreichen Gegenreformation stark nachgelassen hat; Mitte des 17. Jahrhunderts haben die Slowenen in Rom sogar das Recht zum Aufenthalt in der Anstalt des Hl. Hieronymus verloren, zumal diese lediglich für die „illyrische Nation“ ohne die Slowenen bestimmt war. Murkos Beitrag zur Erkundung der Reformation und Gegenreformation bei den Slowenen und anderen Südslawen ist bedeutsam, im slowenischen Raum bisher allerdings kaum beachtet.

Hrvatsko glagoljaštvo srednjega i ranoga novog vijeka u djelu Matije Murka

Ivana Eterović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku,
Ivana Lučića 3, HR 10000 Zagreb, isankovi@ffzg.hr

V bogati bibliografiji slovenskega filologa, literarnega zgodovinarja in etnografa Matije Murka (1861–1952) imajo pomembno vlogo južnoslovanski narodi, njihovi jeziki, literature in običaji. Murkove raziskave hrvaškega glagoljaštva sicer niso obsežne, a so pomembne za njegov znanstveno raziskovalni opus. Članek predstavlja Murkov pregled hrvaškega glagoljaštva srednjega in zgodnjega novega veka ter na novo sistematično ocenjuje najpomembnejša hrvaška besedila tega obdobja. Osredinja se na hrvaško protestantsko epizodo (tako se v hrvaški književnosti običajno imenuje obdobje reformacije), ki jo je Murko natančneje raziskal.

Ključne besede: Matija Murko, stara cerkvena slovanščina, hrvaščina, glagoljaštvo, zgodovina pismenstva (history of literacy)

In der umfangreichen Bibliografie des slowenischen Philologen, Literaturhistorikers und Ethnographen Matija Murko (1861–1952) nehmen südslawische Nationen, ihre Sprachen, Literaturen und Bräuche eine bedeutende Stellung ein. Murkos Untersuchungen der kroatischen glagolitischen Tradition sind dem Umfang nach zwar bescheiden, für sein Forschungsopus jedoch wichtig. Der Beitrag thematisiert Murkos Übersicht über die kroatische glagolitische Tradition der frühen und mittleren Neuzeit und präsentiert eine neue systematische Auswertung bedeutendster kroatischen Schriften jener Zeit. In den Mittelpunkt gestellt wird die so genannte protestantische Episode, also die Zeit der kroatischen Reformation, die von Murko genau untersucht wurde.

Schlüsselwörter: Matija Murko, Altkirchenslawisch, Kroatisch, Glagolismus, Geschichte des kroatischen Schrifttums

Uvod

U bogatoj bibliografiji slovenskoga filologa, književnoga povjesničara i etnografa Matije Murka (1861.–1952.) važno mjesto zauzimaju prilozi o južnoslavenskim narodima i njihovim jezicima, književnostima i običajima, među kojima nalazimo i one vezane za hrvatsko glagoljaštvo. Najvažniji su takvi

prilozi sadržani u djelima *Die slawische Liturgie an der Adria* (1905), *Die süd-slavischen Literaturen* (1908), *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* (1908), *Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga* (1925) i *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927). Od tih su djela prva tri nastala dok je Murko bio profesor slavenske filologije u Grazu (1902.–1917.), a druga dva dok je službovao u Pragu (od 1920. do umirovljenja). Svoj pristup južnoslavenskim književnostima najbolje je opisao sam Murko govoreći o pripremi svojih sveučilišnih predavanja (Murko 1951: 176):

Zgodovino jugoslovanskih slovstev sem predaval počenši s Cirilom in Metodom in prikazoval, kako je bilo njuno delovanje preneseno v Makedonijo, Bolgarijo in na Hrvatsko in kako se je gojilo pri Srbih in Bolgarih tudi nadalje kot celota, kako se je razvijalo v Bosni, in kako so k Hrvatom in Srbom na jadranskem pobjrežju prodrle zahodnoevropske povesti in celó viteški romani. Proti koncu srednjega veka pa je bilo starejše slovstvo, ki je bilo pod bizantinskim vplivom in pisano v cerkvenoslovanskem jeziku, izpodrinjeno in na jadranskem pobjrežju, predvsem v razdobju humanizma, renesance in baroka bogato in pomembno slovstvo v narodnem jeziku z latinsko pisavo. Posebno pozornost sem pri tem posvečal vplivu reformacije in protireformacije na literaturo Slovencev, Hrvatov in deloma tudi Srbov.

Prvi Murkov pregled povijesti hrvatske pismenosti, koji je ponudio u svojem članku *Die slawische Liturgie an der Adria*, ostao je temeljem i njegovim kasnijim radovima o toj temi, no uz nadopunu novim znanstvenim spoznajama.¹ Njegov pregled obuhvaća ponajprije razdoblje srednjega i ranoga novog vijeka, polazeći od prvih susreta Hrvata s ćirilometodskim djelom i dvaju pisama na kojima se hrvatska književnost ostvarivala u početnome periodu te najvažnijim spomenicima toga razdoblja, a zatim nastavlja opsežnijim opisom književne produkcije tzv. zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva (14. i 15. stoljeće) uz prikaz najvažnijih tekstova prema žanrovima. Svoj pregled završava 16. stoljećem, u kojemu njegovu pažnju posebno zaokuplja djelo hrvatskih protestanata, te osvrtno na hrvatsko glagoljaštvo u kasnijim stoljećima sve do suvremenosti.

Matija Murko uživao je velik ugled svojih suvremenika, koji u svojim prikazima njegovih izdanja nerijetko izražavaju privrženost i bliskost, nazivajući ga primjerice „naš odlični rojak“ (Kovačić 1905: 88) ili „učeni naš rojak“ (Tominišek 1909b: 186), a njegova izdanja ocjenjuju najvišim ocjenama, zbog čega ga Rajko Nahtigal ubraja među najbolje slaviste uopće (Nahtigal 1921: 416). Tako Fran Kovačić piše o Murkovu pregledu *Die slawische Liturgie an der Adria* da se svojim vrlinama, među kojima izdvaja sažetost i trijeznost te izostanak površnosti i pretjerivanja, visoko izdiže iznad uobičajene razine sličnih članaka,

¹ U skladu s time bit će strukturiran i prikaz u nastavku.

smatrajući ga dobrim primjerom mirna i realna sagledavanja povijesnih događaja (Kovačić 1905: 88, 92). Visoka razina privrženosti uz romantičarsku obojenost osobito je zamjetna u riječima Josipa Tomińska kojima opisuje Murkovu knjigu *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen*:

Knjiga je pisana strokovno znanstveno, a vendar živo in kar s čuvstvom, tako da se ob njej ne bistri le naš um, ampak tudi ogreva naše srce. (Tominšek 1909b: 186)

U hrvatskoj je filologiji dosad većinom vrednovana Murkova sinteza *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen*, čije je teorijske i metodološke postavke detaljno raščlanio i prikazao hrvatski filolog Eduard Hercigonja sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća (Hercigonja 1975, 1983). Hercigonja priznaje Matiji Murku izvrsnu upoznatost s relevantnom literaturom, provjerenost i pouzdanost u navođenju podataka, inteligentno stvaranje sinteze i smisao za utvrđivanje paralela, no zamjera mu što je hrvatsku glagoljsku književnost prikazao pojednostavljeno, nepovijesno i bezlično, a k tomu i zanemarivao zapadnoeuropski kontekst (Hercigonja 1983: 50–61).² Osvrćući se pak na Murkov članak *Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga*, Josip Lisac piše da je Matija Murko bio „jedan od najlucidnijih proučavatelja hrvatske jezične povijesti“ prve polovice 20. stoljeća (1997: 147, 1998: 95).

U ovome se radu stoga ponovno osvrćemo na Murkov prikaz povijesti hrvatskoga glagoljaštva do kraja 16. stoljeća s ciljem detaljnijega predstavljanja i sustavnijega valoriziranja tih priloga. Budući da je u njegovu opusu posebno mjesto posvećeno hrvatskoj protestantskoj epizodi, kako ju se uobičajilo nazivati u hrvatskoj filologiji, toj će temi i ovdje biti posvećeno više prostora.³

² Murkovo shvaćanje književne i kulturne povijesti južnoslavenskih naroda dobro se vidi u ovim njegovim riječima: „Iz znanstvenih in praktičnih razlogov, ker sem zajemal vse južne Slovane, sem predaval zgodovino starejših južnoslovanskih slovstev kot celoto. Zares je bilo čudno in je še danes čudno, da se zgodovina starejšega srbskega slovstva razlaga tako, da se govori o Cirilu in Metodu in potem takoj preskakuje k svetemu Savi, in tako ostaja popolnoma ob strani literatura v stari Bolgariji in v Makedoniji, katero so Srbi vendar prevzeli in ki je nastala deloma tudi na njihovem ozemlju. Glavna in malo znana sestavina moje Zgodovine starega slovstva so bile zapadne snovi pri Hrvatih in Srbih, ki so sčasoma prešle tudi k Bolgarom, n. pr. Povest o Troji (Trojanska priča), in k Rusom (Bova korolevič):“ (Murko 1951: 134) O tome je već govorio i u predgovoru svojem djelu *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* (1908b: III–IV).

³ Murkov doprinos istraživanju hrvatskoga protestantizma revaloriziran je u okviru nedavno završena projekta *Jezik izdanja hrvatske protestantske tiskare u kontekstu književnojezičnih smjernica XVI. stoljeća* (Hrvatska zaklada za znanost, IP-2014-09-6415, 2015.–2019.), u okviru kojega je nastao i ovaj rad, i to s posebnim obzirom na biblijske tekstove hrvatskih protestanata. Voditelj projekta bio je Mateo Žagar, a suradnici Vera Blažević Krezić, Blanka Ceković, Stjepan Damjanović, Ivana Eterović i Tanja Kušćević.

Počeci slavenske pismenosti

Matija Murko započinje svoj pregled povijesti hrvatske pismenosti prikazom početaka slavenske pismenosti uopće, dakle moravske misije i djelovanja Svete braće Konstantina (Ćirila) i Metoda, zahvaljujući kojima je u drugoj polovici 9. stoljeća u Velikoj Moravskoj i Panoniji utemeljeno slavensko bogoslužje, uređen prvi slavenski književni jezik i stvoreno prvo slavensko pismo (Murko 1905: 164–165; 1908a: 197–199; 1908b: 36–38, 46).⁴ Godine 862. velikomoravski knez Rastislav, želeći se osamostaliti od Istočnofranačkoga Carstva, upućuje bizantskomu caru Mihajlu III. poslanstvo s molbom da mu pošalje misionare koji bi širili kršćanstvo na slavenskome jeziku. Godine 863. bizantski car Mihajlo III. šalje dvojicu Grka iz Soluna – braću Konstantina Filozofa i Metoda, koji sa sobom donose istočni obred i najnužnije liturgijske knjige prevedene na jezik južnoslavenske, najvjerojatnije makedonske,⁵ osnovice, uveden po modelu istočnih crkava i u bogoslužje. O životu Konstantina i Metoda Murko će iscrpnije pisati u djelu *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* (1908b: 38–44).

Murko spominje tri termina za najstariji slavenski književni jezik (u najstarijim povijesnim izvorima *словѣньскѣ*): *staroslavenski*, *crkvenoslavenski* i *starobugarski*, opredjeljujući se za drugi, a na njihove prednosti i nedostatke osvrće se vrlo kratko u sintezi *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* (1908b: 50). Uloga toga jezika, naglašava Murko, jednaka je onoj koju je u srednjem vijeku imao latinski (1908b: 37). Postanak glagoljice tumači u skladu s tada aktualnom Taylor-Jagićevom hipotezom, smatrajući da je to pismo stiliziran oblik grčke minuskule dopunjen znakovima za karakteristične slavenske foneme, dok ćirilicu izvodi iz grčke majuskule (Murko 1905: 164; 1908b: 46). Danas je Taylor-Jagićeva teorija uglavnom odbačena, a osobito se poticajnom drži teorija Vasila i Olge Jončev, prema kojoj se svako glagoljičko slovo izvodi iz kružnice podijeljene četirima promjerima na osam kružnih isječaka (Žagar 2013: 77–82, 99–104). Dokaz da je prvo slavensko pismo upravo glagoljica, a ne ćirilica, Murko smatra jednim od najvažnijih dostignuća slavenske filologije, navodeći ujedno argumente koji govore u prilog toj tezi (Murko 1905: 164; 1908b: 47). Pritom se posebno osvrće na tešku borbu za slavensko bogoslužje nakon Konstantinove smrti 869. godine (Murko 1905: 165; 1908b: 40–44).

⁴ O knjigama koje su Sveta braća prevela Murko piše iscrpnije u sintezi *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* (1908b: 50–52).

⁵ U svojem kasnijem pregledu *Die südslawischen Literaturen* piše da je osnovica bila makedonska ili istočnobugarska, a u *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* južnoslavenska, posvećujući joj ondje i više prostora (Murko 1908a: 197; 1908b: 37, 49).

Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskom baštinom

Matija Murko dovodi u vezu prve dodire Hrvata s ćirilometodskom baštinom i širenje slavenske liturgije prema Jadranskom moru s bijegom Metodovih učenika nakon njegove smrti, utvrđujući pritom dva smjera širenja: sjeverni, koji je dolazio preko Velike Moravske i Panonije, te južni, koji je dolazio preko Makedonije i Bugarske (Murko 1905: 165–166, 1908b: 101–102, Birnbaum 1996). Ipak, priklanja se mišljenju da su se Hrvati prvi put susreli s ćirilometodskom baštinom još za Metodova života (usp. Murko 1905: 166; 1908b: IV, 100). Murku je poznato da najstariji konkretni dokazi o ukorijenjenosti slavenskoga bogoslužja u Hrvatskoj datiraju iz početka 10. stoljeća (Murko 1905: 166–167, 1908b: 102–103). Prvi dokaz nalazi se u dvama pismima pape Ivana X. iz 925. godine, u kojima papa prigovara dalmatinskim biskupima zbog širenja Metodijeve doktrine, odnosno hrvatskom kralju Tomislavu i zahumskom knezu Mihajlu Viševiću zbog dopuštanja bogoslužja na barbarskome ili slavenskome jeziku.⁶ Drugi dokaz nalazi se u zaključcima splitskoga crkvenog sabora iz 925. godine, gdje se zabranjuje ređenje svećenika koji ne znaju latinski, dakle glagoljaša, no dopušta im se da budu samo klerici i redovnici.

Hrvatsko glagoljaštvo u 12. i 13. stoljeću

U svojim sintezama *Die südslavischen Literaturen* i *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* Matija Murko navodi *Bašćansku ploču* kao najstariji spomenik hrvatskoga (odnosno *hrvatskosrpskoga*) jezika, u kojoj vidi prijelazni oblik između sveslavenske, oble prema hrvatskoj, uglatoy glagoljici uz utjecaj latinice u slovu *m* (Murko 1908a: 193, 1908b: 105–106). Danas se zna da nije riječ o najstarijem hrvatskoglagojskom spomeniku (stariji su naime *Plominski natpis*, *Krčki natpis* i *Valunska ploča*), no ona se i dalje postavlja simbolički na sam početak hrvatske književnosti (Hercigonja 2006: 32–39). Murko usto spominje dva kanonska teksta starocrkvenoslavenske pismenosti koji se postankom mogu vezati za područje Hrvatske: *Marijinsko evanđelje* i *Kločev glagoljaš* (Murko 1908b: 106).

Murko posebno ističe da slavensko bogoslužje u Hrvatskoj nije nikad službeno zabranjeno, no sve do 13. stoljeća nije ni eksplicitno priznato, već se njegova uporaba zasnivala na običajnome pravu (Murko 1905: 168, 1908b: 104). Prva su službena priznanja reskripti pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu iz

⁶ Ta je dva pisma veoma detaljno raščlanio Radoslav Katičić (1986).

1248. godine i omišaljskim benediktincima iz 1252. godine, u kojima dopušta uporabu slavenskoga jezika u liturgiji. Prostor u kojemu se slavensko bogoslužje najdublje ukorijenilo područje je Istre, Kvarnera, Hrvatskoga primorja i sjeverne Dalmacije, koji se izdvajaju stečenim i priznatim pravom na vršenje bogoslužja po rimskome obredu na jeziku koji nije latinski (Murko 1905: 169, 1908b: 174). Reskripti pape Inocenta IV. omogućili su miran razvoj hrvatskoga glagoljaštva i širenje daleko prema unutrašnjosti, sve do Trsta, Gorice i Kranjske, kamo je glagoljaštvo stizalo i s popovima glagoljašima koji su bježali pred Turcima. Govoreći o opsegu prostora koji je hrvatsko glagoljaštvo s vremenom steklo, Murko spominje kao kuriozum pisma koja su glagoljicom razmjenjivali turski i austrijski pogranični vojnici još u 18. stoljeću (Murko 1905: 169).

Unos hrvatskih jezičnih značajki, odnosno *hrvatskosrpskih*, kako ih Murko naziva, može se pratiti već u 13. stoljeću, u koje smješta i prve prilagodbe liturgijskih knjiga prema Vulgati (Murko 1905: 169, 1908a: 203, 1908b: 105). Danas se početak hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika pomiče stoljeće ranije jer se *Bečki listići*, koji se smatraju početkom hrvatske redakcije, datiraju u prijelaz 11. u 12. stoljeće, a potvrđena je i prilagodba hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga Vulgati već u 12. stoljeću (Reinhart 1990, Hercigonja 2006: 58–60). Murko (1905: 169) navodi i svojevrsnu dosjetku hrvatskih glagoljaša koji su autorstvo glagoljice pripisali sv. Jeronimu kako bi se njegovim autoritetom zaštitili „od neprestanih prigovora da nisu ‘pravi’ sinovi (Rimske crkve“ (Damjanović 2012: 58). Ta je predaja prvi put zabilježena upravo u reskriptu pape Inocenta IV., a živjela je sve do 19. stoljeća (Verkholantsev 2014: 53–62).

Hrvatsko glagoljaštvo u 14. i 15. stoljeću

Hrvatsko je glagoljaštvo u 14. stoljeću, ističe Matija Murko, presađeno u Češku i Poljsku, no tomu ne pridaje gotovo nikakvo značenje izvan pukoga povijesnog kuriozuma (Murko 1905: 169, 1908a: 207, 1908b: 174–175). Godine 1346. češki kralj Karlo IV. uspijeva dobiti od pape dopuštenje da u praški samostan Emaus dovede dalmatinske benediktince glagoljaše kako bi obnovio slavensku liturgiju u Češkoj, a 1390. benediktince iz praškog Emausa dovodi poljski kralj Vladislav II. Jagelović, osnivajući sa svojom ženom Hedvigom, po uzoru na Karla IV., samostan u gradu Kleparzu izvan krakovskih zidina, no ni na jednome se od tih dvaju mjesta glagoljaštvo nije duže zadržalo. Umjesto daljnjega vrednovanja te epizode, kako je naziva, Murko samo navodi kao zanimljivost tzv. *Reimsko evanđelje* (*Text du sacre*), na kojemu su francuski kraljevi prisezali prilikom krunidbe, a koji su češki glagoljaši prepisali u Pragu s hrvatskoga predloška.

Tzv. zlatno doba hrvatskoga glagoljaštva (14. i 15. stoljeće) obilježeno je velikim procvatom, odnosno brojnim sačuvanim liturgijskim kodeksima i intenzivnim razvojem neliturgijskih, beletrističkih tekstova (npr. apokrifi, legende, vizije, traktati, propovijedi i dr.), kroz koje narodni jezik počinje sve jače prodirati, ali u kojima, kako Murko ispravno prenosi, jezik nije moguće jednoznačno definirati jer se omjer crkvenoslavenskih i starohrvatskih elemenata mijenja od teksta do teksta (Murko 1905: 170–171, 1908a: 207–208, 1908b: 177–178). Autorova tvrdnja da je taj korpus u filologa slabo poznat vrijedi i danas jer je u odnosu na liturgijske i pravne tekstove slabije istražen, ponajviše s obzirom na njegovu opsežnost (usp. Eterović 2016a). U Murkovo su vrijeme poznati sljedeći hrvatski glagoljski tekstovi: *Rumanac trojski*, *Aleksandrida*, *Pripovijest o premudrom Akiru*, *Tundalovo viđenje*, *Knjige Kata mudroga*, *Lucidar*, *Regula svetoga Benedikta*, a tako i pravni tekstovi *Vinodolski zakon*, *Veprinački*, *Kastavski* i *Trsatski zakon*, *Istarski razvod* (Murko 1908b: 177–180). Osim toga u njegovo je vrijeme priređeno i Šurminovo izdanje tzv. *Acta croatica*, zbirke hrvatskoglagoljskih pravnih isprava. Vrijednost je svih tih pravnih spomenika, prepoznaje i Murko, za povijest hrvatskoga jezika i dijalekata nemjerljiva jer su pisani, uvjetno rečeno, čistim narodnim jezikom (Murko 1905: 170, 1908a: 208, 1908b: 178).

Liturgijski pak tekstovi imaju neprocjenjivu važnost za rekonstrukciju najstarijega slavenskog prijevoda Biblije s obzirom na zastupljenost utjecaja grčkih predložaka, koji sežu još u ćirilometodsko razdoblje, a tako i na činjenicu da su inačice pojedinih biblijskih tekstova sadržane u hrvatskim misalima i brevijarima starije u odnosu na druge južnoslavenske rukopise; štoviše, nerijetko se u njima ni ne pojavljuju (1908b: 177). Liturgijska je funkcija i prve hrvatske tiskane knjige, objavljene krajem 15. stoljeća, a riječ je o *Misalu po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. godine, koji su pratila nova glagoljska izdanja objavljena u Veneciji, Senju i Rijeci (Murko 1905: 171).

U sintezama *Die südslavischen Literaturen* i *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* Murko će istaknuti ne samo glagoljičke već i ćiriličke tekstove, među kojima izdvaja ćiriličke zapise u glagoljičkim kodeksima i obratno, *Povaljsku listinu* s otoka Brača i *Poljički statut*, a tako i latiničke, osvrćući se na najstariju hrvatsku pjesmaricu, tzv. *Parišku*, zbirku duhovnih pjesama s kraja 14. stoljeća (1908a: 208; 1908b: 175–176, 179).

Hrvatsko glagoljaštvo u 16. stoljeću

Kada je riječ o 16. stoljeću, fokus Matije Murka upravljen je najviše na izdanja hrvatskih protestanata, koji su – njegovim riječima – donijeli novi život

narodnom jeziku, no u Hrvatskoj bez uspjeha (1905: 171, 1908a: 218). U istome stoljeću latinica istiskuje glagoljicu i ćirilicu iz svjetovne uporabe zahvaljujući razvoju hrvatskih pokrajinskih književnosti na narodnome jeziku latinicom u vrijeme humanizma i renesanse, prije svega u Dubrovniku i Dalmaciji, ostavljajući glagoljicu rezerviranom samo za liturgijsku sferu. Ta će književnost biti iscrpnije prikazana u pregledu *Die südslavischen Literaturen* (1908a: 211–215). Hrvatski crkvenoslavenski jezik u tome razdoblju, napominje Murko, u punome smislu riječi postaje mrtav jezik (Murko 1905: 171). Hrvatskim protestantima posvetit će kasnije zaseban članak *Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga* (1925), iz kojega saznajemo da je već tada bila napisana, ali ne i objavljena, i njegova studija *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927). Kako je vidljivo već i iz samih naslova, u članku se isključivo posvećuje raščlambi književnojezične koncepcije hrvatskih protestanata i njihovih neposrednih sljednika, dok u knjizi zahvaća širi društveno-politički kontekst njihova djelovanja.

Murko posebno naglašava da je u okviru prevoditeljske djelatnosti hrvatskih protestanata, na čijem su čelu bili Stipan Konzul i Antun Dalmatin, objavljen prijevod Novoga zavjeta (1908a: 218). Taj prijevod ocjenjuje nejedinstvenim zbog velika broja različitih predložaka i utjecaja: temeljni su predložak bili latinicom otisnut vernakularni lekcionar i hrvatskoglagojski misal, dok su se u dijelovima koje oni ne sadrže hrvatski protestanti utjecali Vulgati, a tako i slovenskom prijevodu Primoža Trubara (1908a: 218, 1927: 21). Iako je namjera hrvatskih protestanata, napominje Murko, bila učiniti svoja izdanja razumljivim što širem broju hrvatskih i srpskih govornika,⁷ ipak su i glagoljička i ćiriljička izdanja bila utemeljena na sjeverozapadnome idiomu, što znači na čakavskoj osnovici (Murko 1908a: 218, 1927: 20–21). Namjeru hrvatskih protestanata da svoja brojna djela namijene široku prostoru sve do Carigrada Murko tumači, između ostaloga, pokušajem rješavanja tzv. turskoga pitanja, potkrepljujući to navodima iz sačuvanih pisama i predgovora, upravo s obzirom na činjenicu da

⁷ Usp. „Opozoril sem, da so najprej hoteli slovenski in hrvatski protestantje pridobiti z ‘evangelijem’ jugoslovanske široke plasti tja do Carigrada, ker so dobro vedeli, da govorijo katoliški in pravoslavni kakor tudi muslimanski Jugoslovani prav sorodna narečja. [...] Njihove [hrvatskih protestanata, op. a.] zamisli je povzela katoliška protireformacija, ki so jo vodili iz Rima, in ki je dosegla različen napredek na boljše ter razvila mnogo praktičnejšo dejavnost, da bi širila med pravoslavniimi unijo z Rimom in tako pridobila slovanski Vzhod za boje proti Turkom. [...] Ta jezik se je pričel razvijati tudi pod vplivom Rima, kjer je bilo sprejeto načelo, da naj se uči tisti ljudski jezik, ki je najbolj razširjen. Razni legatje in misijonarji, pretežno Hrvatje iz Dalmacije, so dobro vedeli, da je najbolj razširjeno štokavsko narečje v Bosni in Hercegovini in naprej na jugovzhodu, tako da so slovniciarji, besednjakarji in pisatelji imeli ‘bosenski’ jezik za najboljši.“ (Murko 1951: 149–150)

je među balkanskim Turcima bilo mnogo primarno slavenskoga stanovništva (Murko 1927: 10–12, 15, 17–18).

U uvodu članka ističe kako povijesna gramatika *srpsko-hrvatskoga jezika* nije adekvatno valorizirala izdanja hrvatskih protestanata: Đuro Daničić nije upotrijebio nijedno njihovo izdanje u svojoj *Istoriji oblika srpskog ili hrvatskog jezika* iz 1878. godine, a *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, tzv. *Akademijin rječnik*, koji je sve do danas ostao temeljnim hrvatskim povijesnim rječnikom, uključio je tek malen broj njihovih izdanja među izvore: glagoljički *Katekizam* (1561.), glagoljičku *Postilu* (1562.), ćirilički *Novi zavjet* i *Apostole* (1563.) te latinicom otisnute *Proroke* (1564.) (Murko 1925: 72–73).

Iako su hrvatski prevoditelji i korektori bili mahom iz Istre, odakle su rodом bili Stipan Konzul, Juraj Cvečić, Matija Pomazanić, Ivan Fabijančić, Matija Živčić, Franjo Hlej, Ivan Lamella, uz iznimku Jurja Juričića iz Vinodola i Antuna Dalmatina vjerojatno iz sjeverne Dalmacije, Murko s pravom upozorava na to da jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. stoljeća ne smije biti smatran „čistim čakavskim, u glavnom istarskim govorom svoga vremena“ (Murko 1925: 74–75). Naime oni su se u prevođenju služili južnočakavskim *Lekcionarom Bernardina Splićanina* (¹1495., ²1543.), što je dokazao Ivan Polovič upravo pod mentorstvom Matije Murka.⁸ Ta će Polovičeva raščlamba utjecaja različitih predložaka u hrvatskome protestantskom prijevodu Novoga zavjeta na primjeru *Evandjelja po Mateju* ostati temeljnom studijom o toj temi sve do početka 21. stoljeća (usp. npr. Čupković 2010; Barbarić i Eterović 2019).

Murko naglašava da su, uza spomenuti lekcionar, na jezik hrvatskih protestantskih prijevoda snažno utjecali hrvatskoglagoljski misali i brevijari, iako taj utjecaj nije isključivo izravan, što je osobito zamjetno u onim izdanjima koja su prvi hrvatski prijevod uopće (Murko 1925: 74–75, 1927: 21). Oslanjajući se na spoznaje Frana Vidica (1898) i Ivana Poloviča (1908), Murko dalje navodi da su se hrvatski protestanti služili i slovenskim prijevodima, iako je njihov utjecaj još slabo istražen, „ali se ne smeju ni precenjivati ni podcenjivati“ (Murko 1925: 75).⁹ Naposljetku zaključuje o jeziku hrvatskih protestanata:

Jezik naših protestanata ne može dakle biti čist i jedinstven istarski ili severodalmatinski čakavski govor druge polovice šestnaestoga veka, već ima u njem i starijih i južnijih čakavskih, crkvenoslovenskih i slovenačkih elemenata. I tako premda nije doduše čist i jedinstven, ipak se lakše podnose u njemu crkvenoslovenski elementi, nego germanizmi u Trubarovim knjigama. (Murko 1925: 75)

⁸ „Bila je to obična domaća radnja za državni ispit, koju sam zadao svojemu gračkome đaku.“ (Murko 1925: 74)

⁹ Recentna su istraživanja na temelju raščlambe sintaktičkih funkcija aktivnoga participa prezenta i aktivnoga participa preterita prvoga pokazala da je bliskost hrvatskoga sa slovenskim izdanjem *Artikula* ipak prenaplašena (Eterović 2016b).

Toj će tvrdnji kasnije dodati da su najbrojnije razlike između glagoljičkih i ćiriličkih izdanja na grafijskoj razini, a kada im se pridružuju i one na drugim jezičnim razinama, glagoljička su bliža narodnome govoru, a ćirilička arhaičnijem idiomu (Murko 1927: 21). U najnovijim istraživanjima jezika hrvatskih protestanata 16. stoljeća prepoznaje se da takvo razlikovanje vrijedi prije svega za njihov prijevod Novoga zavjeta, a tako i da ključan razlikovni čimbenik nije pismo nego vrijeme objavljivanja (Žagar 2018: 219–220).

Murko posebno hvali „marljivu“ i zaslužnu radnju Franje Fanceva *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka* iz 1916. godine, za koju ispravno predviđa da će dugo gramatičarima ostati temeljnim izvorom podataka o tome korpusu, iako je riječ tek o početku istraživanja njihova jezika (Murko 1925: 76). Budući da Fancev nije mogao sam sveobuhvatno obraditi takav opsežan korpus kakav čine izdanja hrvatskih protestanata 16. stoljeća, Murko se zalaže za njihova daljnja istraživanja i posebno zagovara izdavanje kritičkih izdanja njihovih djela, gdje bi bile navedene razlike među izdanjima otisnutima različitim pismima. Da su glavne razlike među različitim izdanjima istih knjiga većinom grafijske, u manjoj mjeri leksičke, a tek donekle fonološke i morfološke, Murko pokazuje na primjeru naslovnoga lista glagoljičke i ćiriličke *Table za dicu* i drugoga predgovora glagoljičke i ćiriličke *Postile* (Murko 1925: 77–79).

Među ostalim zadacima koje Murko ostavlja budućim istraživačima čitamo i nužnost utvrđivanja „ko je koju knjigu preveo, redigirao ili korigirao“, zatim razgraničenja iz (lekcionarskih i hrvatskih crkvenoslavenskih) predložaka preuzetih i novoprevedenih tekstova (npr. evanđeoskih tekstova i tumačenja u *Postili*), a potom i sustavna sravnjivanja hrvatskih prijevoda s njihovim izvorima (Murko 1925: 79–80, 92–93). Hrvatska filologija doista će pričekati gotovo cijelo stoljeće nakon Fancevljeve studije na povratak tome nedovoljno valoriziranome korpusu jer je val objavljivanja pretisaka, transliteracija i kritičkih izdanja hrvatskih protestantskih djela započeo krajem 20., odnosno početkom 21. stoljeća (usp. Murko 1925: 76–77).

Murko zamjera Franji Fancevu da se nije sustavno služio statistikom, zbog čega na temelju njegove studije nije moguće donijeti pouzdanije zaključke o zastupljenosti pojedine jezične značajke (Murko 1925: 81). U nastavku pak posvećuje posebnu pažnju slovenskim jezičnim obilježjima koje su hrvatski protestanti preuzeli iz svojih izvora, a promatra ih na fonološkoj i leksičkoj razini, no pritom, iako ističe da je razgraničenje slovenskih i hrvatskih čakavskih značajki izrazito teško, ne može ni sam izbjeći pogrešne zaključke uslijed nedovoljna poznavanja stanja u istarskim čakavskim govorima, ponajprije kada je riječ o refleksu stražnjega nazala, pojednostavnjenju inicijalne suglasničke skupine *stv* > *st* i pojedinim leksemima, kao npr. *plenice* ili *vas* (Murko 1925: 82–87, 1927: 21). Tradicionalno određivanje pripadnosti pojedine jezične značajke čakavskom,

kajkavskom, štokavskom ili slovenskom sustavu problematizirana je u recentnim istraživanjima (Eterović 2019).

U nastavku se Murko osvrće na sukob hrvatskih protestanata s Primožem Trubarom i jezičnu neujednačenost njihovih izdanja, no posebno je zanimljiv završni dio njegova članka u kontekstu razumijevanja odnosa hrvatskih dijalekata u 16. stoljeću i stavova o književnome jeziku (Murko 1925: 93–105, 1927: 22–24). U njemu naime uspoređuje dva nedjeljna evanđelja iz latiničke i glagoljičke *Postile* te glagoljičkoga *Novog testameta* s *Postilom* Antuna Vramca (1586.) i izdanjem *Sveti evangeliomi* Petra Petretića (1651.). Murkova usporedba donosi vrlo važne rezultate pokazujući kontinuitet hrvatskih predreformacijskih, reformacijskih i protureformacijskih biblijskih prijevoda, koji se može pratiti od južnočakavskoga *Lekcionara Bernardina Splićanina* preko pretežno sjevernočakavskih prijevoda hrvatskih protestanata sve do kajkavskih izdanja Antuna Vramca.

Zaključak

Murkov je prikaz hrvatskoga glagoljaštva u srednjem i ranom novom vijeku uzoran i pouzdan pregled toga razdoblja, iz kojega se vidi njegovo izvrsno poznavanje predmetne literature. Iako se rijetko poziva na konkretne autore, njihov se utjecaj može lako pratiti na stranicama njegovih priloga. Onaj tko čita njegova djela kronološkim redom dobro će vidjeti kako je neprekidno dopunjavao svoj(e) prikaz(e) novim znanstvenim spoznajama. U skladu sa svojim osnovnim ciljem u prikazu južnoslavenskih književnosti, a koji je istaknuo na više mjesta u svojim djelima, Murko se ne upušta u estetičke raščlambe književnih djela, već nastoji ukratko ocrtati hrvatsku srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu pismenost.

Imajući to na umu, ne možemo se oteti dojmu da je u uvodnome dijelu rada spomenuta Hercigonjina ocjena Murkovih izdanja koja su ovdje bila predmetom našega izlaganja – prestroga. Kako je dobro zamijetio već Josip Tominšek pišući o knjizi *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen*, Murkova djela o južnoslavenskim književnostima više govore o kulturnoj povijesti negoli o književnosti (1909b: 186). Isti autor dobro poentira i u prikazu Murkove rasprave *Die südslawischen Literaturen*:

Da je Murko v okviru svojega sestavka povedal vse, kar je povedal, na vzoren način, to se pri takem strokovnjaku razume in tega smo pri njem že vajeni. Da pa ni povedal vsega, kar bi si kdo želel, to leži že v bistvu njegovega načrta. (1909a: 186)

S druge strane Murkov članak o jeziku hrvatskih protestantskih izdanja 16. stoljeća u kasnijoj je literaturi ostao poprilično nezamijećen, premda je riječ o

iznimno važnu prilogu ne samo istraživanju književnojezične koncepcije hrvatskih protestanata nego i istraživanju hrvatskih književnojezičnih koncepcija 16. stoljeća uopće. U tome su članku postavljena brojna pitanja koja zadiru u samu bit jezika hrvatskih protestantskih izdanja, na koja sve do danas nije pružen zadovoljavajući odgovor. Upravo će taj članak, možemo već i sada jasno vidjeti, odigrati važnu ulogu u hrvatskoj filologiji narednih desetljeća. Možemo s pravom žaliti što Murko nije napisao više sličnih priloga o drugim hrvatskim glagoljaškim temama.

Najveći nedostatak Murkovih prikaza danas ne vidimo stoga u nedovoljno detaljnu ocrtavanju povijesti južnoslavenskih književnosti, već u Murkovoj težnji da u toj povijesti traži zajedništvo i ondje gdje ga nema, odnosno ne prepozna zajedništvo ondje gdje bi ga trebalo biti.¹⁰ Na tragu toga pozovimo se za kraj još jedanput na riječi Josipa Tominška:

Ta skupnost jugoslavanskih slovstev pa je imela za posledico, da se obravnavajo tudi pozneje, po 'staroslovanski' dobi, skupno ali pravzaprav vzporedno. [...] Meni se zdi, da se ta skupnost tako daleč ne da izvesti, zlasti ne, kar se tiče nas Slovencev [ali i drugih južnoslavenskih naroda, op. a.] (Tominšek 1909a: 184–185).

Literatura

Henrik BIRNBAUM, 1996: How did Glagolitic writing reach the coastal regions of northwestern Croatia? *Croatica* 42–43–44, 69–79.

Vuk-Tadija BARBARIĆ, Ivana ETEROVIĆ, 2019: O utjecaju lekcionara na hrvatski protestantski prijevod Novoga zavjeta. *Zbornik radova s Prvoga međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatski prijevodi Biblije u organizaciji Odjela za kulturu hrvatskoga jezika Hrvatskoga filološkog društva (HFD) i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (KBF) Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb, Hrvatska, 26–28. rujna 2018) (u tisku).

Gordana ČUPKOVIĆ, 2010: Književnojezična koncepcija glagoljskoga i ćirilskoga Novoga testameta iz 1562./1563. Prilog proučavanju razlika. *Filologija* 55, 1–36.

Stjepan DAMJANOVIĆ, 2012: *Slovo iskona. Staroslavenska | starohrvatska čitanka*. Zagreb: Matica hrvatska.

¹⁰ Da je prikazivanje južnoslavenskih književnosti kao cjeline bilo glavnim ciljem Murkovih pregleda, svjedoči sam autor u svojim *Spominima*: „Obžaloval sem, da nisem utegnil obširno orisati nadaljnega razvoja slovstev pri južnih Slovanih do najnovejše dobe, ko izkazujejo ta slovstva mnogo povezanosti in ohranjujejo vendarle neko vzporednost, tako da so se medsebojno približala. Kako sem si predstavljal takšno zgodovino južnoslavenskih slovstev, kaže moj članek 'Die südslavischen Literaturen' [...]“ (Murko 1951: 139)

Ivana ETEROVIĆ, 2016a: O jeziku hrvatskoglagoljskih zbornika neliturgijskoga sadržaja: perspektive novih istraživanja. *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*. Ur. Tanja Kuštović, Mateo Žagar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 109–118.

– –, 2016b: Sintaktičke funkcije participa u hrvatskim protestantskim *Artikulima* (1562.). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 42/2, 379–407.

– –, 2019: Kojim su jezikom pisana izdanja hrvatskih protestanata? Prilog određenju *-izama*. Međunarodni znanstveni skup *Jezik hrvatskih protestantskih izdanja u kontekstu hrvatskih i europskih književnojezičnih koncepcija XVI. stoljeća*, Zagreb, 20. rujna 2019.

Eduard HERCIGONJA, 1975: *Srednjovjekovna književnost*. Zagreb: Liber – Mladost.

– –, 1983: *Nad iskonom hrvatske knjige*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

– –, 2006: *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.

Radoslav KATIČIĆ, 1986: Methodii doctrina. *Slovo* 36, 11–44.

Fran KOVAČIČ, 1905: Murko Matthias Dr.: Die Slawische Liturgie an der Adria. *Österreichische Rundschau*, B. II., H. 17, str. 163–177. *Časopis za zgodovino in narodopisje* II, 88–92. URL: <http://www.sistory.si/11686/5711#page=96>.

Josip LISAC, 1997: Jezik hrvatskih protestantskih pisaca u obradbi Franje Fanceva. *Mogućnosti* 44/4–6, 141–148.

– –, 1998: Jezik hrvatskih protestantskih pisaca u obradbi Franje Fanceva. *Franjo Fancev: književni povjesničar i filolog*. Gl. ur. Tihomil Maštrović. Zagreb – Zadar: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu (i dr.). 89–97.

Matthias (=Matija) MURKO, 1905: Die slawische Liturgie an der Adria. *Österreichische Rundschau* 2/17, 163–177.

– –, 1908a: Die südslavischen Literaturen. *Die Kultur der Gegenwart* 1/9. *Die Osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen*. Ur. Paul Hinneberg. Berlin – Leipzig: B. G. Teubner. 194–245.

– –, 1908b: *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen*. Leipzig: C. F. Amelangs Verlag. URL: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BQXJX45A/>.

– –, 1925: Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga. *Daničićev zbornik*. Beograd: Srpska kraljevska akademija. 72–106.

– –, 1927: *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Prag – Heidelberg: Druck der Česká grafická unie – Carl Winter Universitätsbuchhandlung. URL: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XU6SATN9>.

– –, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

Rajko NAHTIGAL, 1921: Matija Murko. *Ljubljanski zvon* 41/7, 416–424 i 477–484. URL: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NX1WF71X/?euapi=1&query=%27keywords%3d-murko%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&page=4>.

Ivan POLOVIČ, 1908: Evangelij sv. Matevža v protestantskem glagolskem „Prvem delu Novoga Testamenta“ iz l. 1562. *Trubarjev zbornik X*. Ur. Fran Ilešič. Ljubljana: Matica slovenska. 56–73.

Johannes REINHART, 1990: Najstarije svjedočanstvo za utjecaj Vulgate na hrvatskoglagoljsku Bibliju. *Slovo* 39–40, 45–52.

Josip TOMINŠEK, 1909a: Die Osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen. (Die Kultur der Gegenwart I./9.) Berlin u. Leipzig (B. G. Teubner) 1908. *Ljubljanski zvon* 29/3, 182–186. URL: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-SRPYLYNS/?euapi=1&query=%27keywords%3dmurko%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&page=4>.

– –, 1909b: Dr. M. Murko: Geschichte der älteren südslawischen Literaturen. Leipzig, C. F. Amelang, 1908., 248 str. 8. *Ljubljanski zvon* 29/3, 186–187. URL: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ODCALFPQ/?euapi=1&query=%27keywords%3dmurko%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&page=4>.

Julia VERKHOLANTSEV, 2014: *The Slavic Letters of St. Jerome. The History of the Legend and Its Legacy, or, How the Translator of the Vulgate Became an Apostle of the Slavs*. Illinois: DeKalb.

Fran VIDIC, 1898: Nekaj o razmerju slovenskih Trubarjevih spisov k protestantskim hrvatskim knjigam. *Letopis slovenske matice za leto 1898*. Ur. Anton Bartel. Ljubljana: Slovenska matica. 113–129.

Mateo ŽAGAR, 2013: *Uvod u glagoljsku paleografiju 1 (X. i XI. st.)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

– –, 2018: Elementi leksičkog odabiranja u izdanjima hrvatskih protestanata (Urach, 1561–1564): kontekst i metodološke pretpostavke. *Hrvatski prilozi 16. Međunarodnom slavističkom kongresu*. Ur. Stipe Botica, Marija Malnar Jurišić, Davor Nikolić, Josipa Tomašić, Ivana Vidović Bolt. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 213–224.

KROATISCHE GLAGOLITISCHE TRADITION DER FRÜHEN UND MITTLEREN NEUZEIT IM WERK VON MATIJA MURKO

In der umfangreichen Bibliografie des slowenischen Philologen, Literaturhistorikers und Ethnographen Matija Murko (1861–1952) nehmen südslawische Nationen, ihre Sprachen, Literaturen und Bräuche eine bedeutende Stellung ein. Zur Murkos Forschungsthematik zählte ebenso die kroatische glagolitische Tradition. Seine wichtigsten Beiträge dazu sind *Die slawische Liturgie an der Adria* (1905), *Die südslawischen Literaturen* (1908), *Geschichte der älteren südslawischen Literaturen* (1908), *Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga* (1925) und *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927).

Murkos historische Übersichtsdarstellung des kroatischen Schrifttums betrifft die frühe und die mittlere Neuzeit. Dargestellt werden die ersten Kontakte der Kroaten mit dem Wirken der Hl. Kyrill und Method, die bedeutendsten kroatischen Schriftdenkmäler, genau beschrieben wird die Schriftproduktion in der so genannten goldenen Epoche des kroatischen Glagolismus im 14. und 15. Jahrhundert, behandelt werden die bedeutendsten je nach Genre verschiedenen

Texte der kroatischen glagolitischen Tradition. Murkos Übersicht endet mit Überlegungen zur Schriftproduktion der kroatischen Protestanten im 16. Jahrhundert und der glagolitischen Tradition in späteren Epochen.

Murkos Beiträge zum kroatischen Glagolismus bis Ende des 16. Jahrhunderts sind dem Umfang nach zwar ein bescheidener, inhaltlich jedoch ein wichtiger Teil seines vielfältigen Forschungsopus. Im Beitrag werden sie erneut ausgewertet.

Uz neke tvrdnje u Murkovoј knjizi (1927) o početcima tiskanih kajkavskih knjiga u 16. stoljeću

Alojz Jembrih

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Borongajska cesta 83d,
HR 10000 Zagreb, ajembrih@hrstud.hr

Knjiga Matije Murka *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927) je še danas pomembna literatura o južnoslovanski (proti)reformaciji. Murko je predstavil tudi prve kajkavske pisce, njihove knjige in tiskarne, v katerih so kajkavci tiskali svoja dela – pri tem gre za nekaj spornih trditev, ki jih je prevzel iz takrat dostopne strokovne literature. V članku so predstavljeni novi podatki, ki dopolnjujejo Murkovo knjigo in popravljajo njene pomanjkljivosti.

Ključne besede: Matija Murko, tiskarstvo v 16. stoletju, tiskarne v Nedelišču in Varaždinu, prve kajkavske tiskane knjige, Ivan Pergošić, Antun Vramec, Postilla, protestantizem, Stipan Konzul

Das Buch Matija Murkos *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927) enthält Angaben, die hinsichtlich des im Buchtitel angedeuteten Themas auch heute noch relevant sind. Die vorliegende Studie befasst sich wiederum mit einigen Thesen Murkos zu den ersten kajkavischen Autoren des 16. Jahrhunderts, deren Schriften kontrovers kommentiert wurden, ebenso die Druckereien, in denen ihre Werke erschienen waren. Beim Verfassen seiner Schrift griff Murko auf die ihm seinerzeit verfügbare Literatur zurück. Angesichts des neuen Kenntnisstands, dem dieser Beitrag Rechnung trägt, verlieren Murkos Ausführungen jedoch an Relevanz.

Schlüsselwörter: Matija Murko, Druckwesen im 16. Jahrhundert, Buchdruckereien in Nedelišće und Varaždin, Ivan Pergošić (Ioannes Pergossich), Antun Vramec, Stipan Konzul

Knjiga Matije Murka *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (1927) još je uvijek znanstveno relevantna s gledišta tematike i sadržaja koji je suponiran u naslovu. Sve ono o čemu je Matija Murko u svojoj knjizi pisao, pisao je na temelju njemu dostupnih podataka u literaturi i izvorima do kojih je tada mogao doći. Prema tome, ako je već u korištenoj literaturi bilo netočnih podataka, onda je moguće da ih je

i Murko preuzeo u svoju knjigu, premda na više mjesta u bilješkama ispravlja netočne podatke.

Moja je namjera u ovom izlaganju da nakon 93 godine pojasnim, dopunim i korigiram ona mjesta u spomenutoj knjizi čiji eksplícit više nije danas relevantan. Ističem to zato jer je nakon 1927. godine dostupno novih saznanja i izvornih istraživanja tematike o kojoj ću ovdje nešto više reći. Jasno time se ne umanjuje vrijednost Murkove knjige u cjelini, iako o duhovnom životu, kao takvom, kod južnih Slavena knjiga ne govori, premda je to autor u naslovu naznačio.

Ocjenjujući Murkovu knjigu, Aleksandar Belić (1876.–1960.), uz ostalo, ističe da je principijelno pitanje, „da li su i koliko su prevodi naših (hrvatskih, A. J.) i slovenačkih protestanata bili od značaja pri stvaranju početka kajkavskog književnog jezika.“ (Belić 1926/1927: 239) I dalje kod Belića čitamo:

Za mene nema nikakve sumnje da je stari čakavski književni jezik, sa svojim mnogobrojnim spomenicima, i iz Dalmacije i iz Hrvatske, bio od značaja za stvaranje prvobitnog književnog kajkavskog jezika. Pošto većih spomenika nemamo, teško je reći koliki je taj uticaj bio ranije, u prvoj polovini 16. veka i možda još ranije. Ali za mene je verovatno da su u drugoj polovini 16. veka protestantski tekstovi mogli i gotovo morali biti od značaja za razvitak jezika prvih književnika kajkavaca. (Belić 1926/1927: 239)

Belićeva hipoteza o ovisnosti kajkavskoga književnog jezika t. j. njegova početnoga razvoja od jezika protestanata, danas je bjelodano jasno da ta njegova teza nije održiva. Svako je potrebno, prije svega, razmotriti tiskana djela „prvih književnika kajkavaca“. Djela Mihaela Bučića do danas nisu poznata, stoga su za naš interes zanimljiva samo dvojica: Ivan Pergošić i Antun Vramec; obojica su svoja djela tiskom objavili u drugoj polovici 16. stoljeća, prvi u Nedelišću, drugi u Ljubljani i Varaždinu i to nakon prestanka rada tiskare u Urachu.

No pogledajmo ipak Murkov eksplícit u kojemu je riječ o tematici kojom se potvrđuje ono što je kasnije Belić naveo.¹ Matija Murko, uz ostalo, piše:

Trubars, Stephan Consuls und Anton Dalamtins Beispiel gab aber den Anstoss noch zur Schreibung des dritten unter den Kroaten üblichen, mit dem Slovenischen eng verwandten Kaj-Dialektes in Provinzial-Kroatien und auf der Murinsel im früheren Ungarn, die kirchlich immer zur Agramer Diözese gehörte. Georg III. Zrinski, der Sohn des Helden von Siget, trat seit 1570 als offener Anhänger der reformation auf, führte sie auf seinem ungarischen Besitzungen ein und errichtete in Nedelišće, eine Viertelstunde von seinem Sitz in Čakovec (Csakathurn), eine Druckerei, die wahrscheinlich keinen langen Bestand hatte und 1586 nach Warasdin in Kroatien verlegt wurde, 1587 aber wieder nach Ungarn und zwar nach Eberau zurückkam; an den beiden letzten Orten war der aus Laibach vertriebene protestantische Buchdrucker Johannes Manlius tätig. (Murko 1927: 21–22)

¹ Slično je pisao i u svom članku *Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga* (1925).

Prije nego pojasnim i predočim jasnu sliku o spomenutoj tiskari u Nedelišću i Varaždinu, evo još Murkova teksta:

In Nedelišće druckte Michael Bučić (geschrieben Buchich), zuerst Pfarer in Stenjevec bei Agram (1565–1570), dann aber in Belica auf der Murinsel, wohin Georg Zrinski berief, vor 1574 das Neue Testament und einen Katechismus. Diese Werke sind nicht erhalten. Eine Vorstellung von dieser neuen Schriftsprache können wir erst aus der 1574 daselbst gedruckten Übersetzung des ungarischen Rechtsbuches Decretum tripartitum von Verböczy machen, die Ivan Pergošić, Notar und Komitatsrichter in Warasdin, angefertigt hatte. Es ist jedoch auffällig, daß das erste erhaltene Werk der kajkavischen Literatur [...] bereits Elemente des allmählich zur Alleinherrschaft gelangten štokavischen Dialektes enthält und daß ein Teil desselben in zwei Redaktionen, in einer mehr kajkavischen und in einer mehr štokavischen, vorhanden ist. Auf diese Weise wollte Pergošić, dessen Herkunft unbekant ist, allen Bewohnern Kratiens den sloveni (nördlich der Kulpa) und horuati (südlich davon, im alten Kroatien), entgegenkommen, im ganzen stand er aber offenbar unter dem Einflusse der kroatischen protestantischen Drucke.² (Murko 1927: 23)

Vrlo je zanimljivo kako Murko u svom izlaganju svoju misao usmjerava tvrdnji kojom želi dokazati da je Antun Vramec naginjao protestantizmu i da je, pišući svoje djelo, koristio protestantsku hrvatsku latiničnu *Postillu* (1568). Kao što je u zadnjoj rečenici, u kurzivu, istaknuo da je Pergošić bio pod utjecajem protestantskoga tiska, tako je to i za Antuna Vramca tvrdio. No evo kako to Murko piše, nadovezujući se na zvršnu ovdje citiranu rečenicu:

Am meisten kann man das beobachten und zugleich die Methode kennen lernen, nach welcher M. Bučić seine verlorene Übersetzungen angefertigt haben muß, an der Postille von Anton Vramec (Varasdin, 1586), der mehr durch seine 'Kronika' (Laibach, 1578) bekannt ist. Man braucht nur wenige Evangelistentexte dieser Postille mit denen der lateinisch gedruckten Postille von St. Consul und A. Dalmatin (Regensburg, 1568), die wieder mit ihrem glagolitschen Druck (1562) fast identisch ist, zu vergleichen, um sich zu überzeugen, das Vramec die Regensburger Postille gründlich ausschrieb.³ (Murko 1927: 23)

Matija Murko će u svom tekstu napisati, doduše, ispravno:

[...] Dabei gehört aber die dem Bischof von Agram gewidmete Postille bereits der Litur der Gegenreformation an, denn A. Vramec schrieb sie ausdrücklich contra haereses und zur Befestigung des Volkes in orthodoxa fide ... sacrosancta religione catholica, während er in der kroatischen (čitaj kajkavischen-kajkavskom, A. J.) Vorrede die Herausgabe seines Werkes mit der Vorrede des Katechismus des Tridentiner Konzils begründet. (Murko 1927: 23)

² Danas se zna da je Mihael Bučić ipak bio župnik u Nedelišću a ne u Belici, kako se prije navodilo (Bartolić 2003: 416).

³ Kada Murko konstatira da Antun Vramec „die Regensburger Postille gründlich ausschrieb“, značilo bi da je doista to i učinio, dakle i tekst propovijedi koje ta *Postilla* sadrži. Međutim u regensburškoj *Postilli* su propovijedi od Ivana Brencija i Vramca te propovijedi nije nikako preuzeo u svoju *Postillu*.

Ono što je Murku, prema njegovu shvaćanju išlo u prilog, jest da je Vramec bio oženjen

[...] *daß er verheiratet war, als Geistlicher über weltliche Dinge (Kronika) schrieb, seine Werke bei einem protestantischen Drucker und dazu in der Volkssprache herausgab, was als Neigung zur Reformation gedeutet wurde. [...] Wir sehen schon an diesen einen Beispiel, wie die in Deutschland gedruckten protestantischen Bücher ihren Einfluß dauernd auch auf die nordwestlichen Kroatien ausübten.* (Murko 1927: 24)

Nakon Murkovih navedenih riječi moglo bi se postaviti pitanje jesu li doista prve tiskane kajkavske knjige nastale pod utjecajem protestantskih tiskanih knjiga u Urachu kako to želi pokazati Matija Murko u svojoj knjizi i još neki autori u svojim radovima?

Stvari ipak izgledaju drukčije

Prvo treba iznova razjasniti postojanje i rad tiskare u Nedelišću o kojoj danas ima relevantnih radova, potom nešto više reći o prvoj tiskanoj kajkavskoj knjizi u Nedelišću i Varaždinu, a onda i o Antunu Vramcu za kojega već sada ističem da on nije pripadao protestantskom krugu kako je to Murko istaknuo.

U doba pisanja svoje knjige Matija Murko je pred sobom imao knjigu Franje Bučara (1910; 1913) i Ivana Kukuljevića kod kojih baš i nije sve onako kako oni pišu u vezi sa spomenutom tiskarom.

Dosad najopširniji rad o tiskari u Nedelišću nalazimo u prilogu pretiska Pergošićeva *Decretuma* (1574., pretisak 2003.) iz pera Zvonimira Bartolića (1930.–2009.) koji je spomenuti *Decretum* u faksimilu i latiničnoj transkripciji priredio za tisak (2003).

Za ovu prigodu koristim Bartolićev tekst koji je objavljen pod naslovom: *Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih*. Evo podnaslova u tom radu: *Zašto tiskara u Nedelišću?* (403–409), *Rad tiskare u Nedelišću* (410–413), *Što je tiskano u Nedelišću?* (413–416), *Kontroverze o tiskari u Nedelišću* (416–420), *Bedekovićeva potvrda o tiskari u Nedelišću* (420–423). Drugi je Bartolićev prilog uz pretisak tekst pod naslovom: *Decretum Ivanuša Pergošića* (424–470).

Budući da znatizeljan čitatelj može Bartolićeve tekstove danas pročitati, ja ću ovdje svratiti pozornost samo na neke dijelove teksta. Vidjeli smo gore da je Murko naveo kako je Juraj III. Zrinski u Nedelišću utemeljio tiskaru koja nije dugo djelovala, jer je 1586. premještena u Varaždin. Je li to točno, pokazat ću sljedećim dijelom svog izlaganja. Ono što je sigurno jest da je Pergošićeva knjiga tiskana 1574. godine u Nedelišću, jer tako stoji na naslovnici *Decretuma* da je „Štampan v Nedelišću leto našega zveličenja 1574.“ Jesu li prije te godine doista

tiskane i Bučićeve knjige: *Novi zakon, Kerstajanski nauk i Contra praesentiam corporis et sanguinis Christi in sacramento Eucharistiae* kao što je to naveo Ivan Kukuljević (1881, 1822: 45–46, 1851: 150),⁴ zasad nema materijalnih dokaza.⁵

Ono što je poznato oko tiskare u Nedelišću, jest ono što je prethodilo njezinu radu. Kod Bartolića čitamo:

Iz godine 1574., 7 veljače, postoji naredba Maksimilijana II. Ladislavu Banfyju iz Donje Lendave, u kojoj se u uvodu kaže: Saznali smo da je neki od našeg vojvode zbog svog arijanskog krivovjerstva prognani iz Sedmogradske tiskar stigao nedavno na tvoje dobro u Lindvi (Lendavi) i na tvom posjedu – u prvom redu na mađarskom jeziku – tiska krivovjerske knjige i javno ih prodaje. (Bartolić 2003: 410–411)

Bartolić navodi da je taj dopis bio upućen na krivu adresu, no ipak opravdan, jer je na imanju Nikole Banfyja, brata Ladislavova doista živio i radio tiskar Rudolf Hoffhalter koji je u Donjoj Lendavi tiskao tri knjige protestantskoga propovjednika Jurja Kulčara: *Kratka pouka o pripravi na smert*, Lyndvae 1573.⁶ Druga je knjiga *Prepiranje vruga s pokojnikom koji čini pokoru*, Also Linduan 1573.⁷ Treća knjiga je *Postilla evanđelja koja se po kršćanskoj općini po običaju čita i navješćuje kroz čitavu godinu*, Also Lyndvan, 1574.⁸

Dakle, iz predočenih se naslova razabire da je Rudolf Hoffhalter boravio u Donjoj Lendavi prije dolaska u Nedelišće gdje ga je smjestio Juraj Zrinski. Zašto u to mjesto? U Nedelišću je tada bila tridesetnica (carinarnica) kroz koju su prolazili svi oni koji su iz Hrvatskoga primorja svoju robu vozili u Požun, Beč i dalje. Prema tome to je mjesto bilo idealno da se *Decretum* tu može nabaviti jer je upravo ta knjiga mogla dobro doći i trgovcima.

⁴ Ivan Kukuljević u svom *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku* uz ostalo piše da je „Zrinskova tiskara preseljena u Varaždin, gdje su god. 1587. kod tiskara Manela, kako ćemo niže vidjeti, dvije knjige tiskane.“ (1851: 150) Dakle autor ne zna da je 1586. godine u Varaždinu tiskana i Vramčeva *Postilla*.

⁵ No da su takva djela mogla biti tiskana prije 1574. godine svjedoči Zagrebačka biskupska sinoda kojoj je predsjedao biskup Juraj Drašković 8. ožujka 1574. godine; na Sinodi su osuđena Bučićeva djela. Od tada se Bučiću gubi svaki trag. No danas je poznato ipak jedno njegovo pismo (autograf) od 28. rujna 1579. godine, nalazi se u Budimpešti, Mađarskom nacionalnom zemaljskom arhivu br. 07757 P 1313 (Busciacs/Bwchych/ Mihaly Lukács deák, turnisevári számtatóhoz, 1579, szept. Csáktornya). Pismo je objavio Đuro Franković (1945.–2016.) pod naslovom: *Pismo propovjednika Mihaela Bučića (1579.) o zaštiti kmetova u Peklenici, u ozračju vjerskih i gospodarskih zbivanja u Međimurju* (Franković 2016: 86–98).

⁶ Knjiga je posvećena Nikoli Banfyju (1547.–1593.) s datumom 28. kolovoza 1573. Usput spomenuto, sestra Jurja Zrinskoga Uršula Zrinski bila je supruga Nikole Banfyja.

⁷ Knjiga je datirana sa 7. listopada 1573. i posvećena Jurju i Krištofu Zrinskom (Bartolić 2003: 411).

⁸ Posvećena je Nikoli Banfyju s datumom 12. svibnja 1574. Svi su naslovi na hrvatskom jeziku preuzeti iz Bartolićeve rasprave (2003: 411).

Mogli bismo postaviti pitanje kada je Hoffhalter došao u Nedelišće? Ako imamo na umu da je zadnja knjiga tiskana u Lendavi imala posvetu s nadnevkom 12. svibnja 1574. a Pergošićev *Decretum* ima posvetu Jurju Zrinskom s nadnevkom 13. kolovoza 1574., onda je moguće da je Zrinski tiskaru Hoffhalteru i njegovim pomoćnicima pružio utočišće između ta dva datuma, možda već u svibnju, jer se za tisak Pergošićeva pravnog djela trebalo pripremiti.

Zbog zanimljivosti jezika i sadržaja navodim tekst Pergošićeve posvete *Decretuma* u latiničnoj transkripciji.

Pergošićeva posveta je naslovljena:

Velikomu i zmožnomu gospodinu, gospodinu Jurju Zrinskomu vekovečnomu knezu od Zrinja, cesarove i kraljeve svetlosti na Vugersksom orsagu tarnikmeštru, tolnačniku i kapitanu vse dobro od Boga svomu milostivomu gospodinu želje.

Ljudie su razlučeni od niemih stvari, razumom i pametjum, da znaju v svojem žitku pravdenim opitanjem deržati dobar red, koji prepovida v svakom poslu nepravicu, i zapovieda pravicum živeti. Nie listor polag svojega hotienja, i polag pripečanja kako pogani niednih terplivnih pravd niemajuči daleko od pravice blude i listor takove pravde čine, koje se njih poglavju vide. Zato su vsaki narodi i orsagi kerstjanski polag svojih običajev na razlučnie barbarušev i poganov hoteli napraviti neki put i fundamentom pravd poleg kojih bi vsake svade, poimene koje bi za marhu, za imienje i za vsake fele nesložnosti ishadale, ravnali i opitavali pravdeno. I Sloveni⁹ i Horvati pokedobe su kerstjansku veru počeli valovati, i z vugerskim ladanjem v jednoj složnosti biti, vse dosedobe su jednake i listor v malom dugovanji rzalučne z Vugri pravde imali, kojimi i vezdanje vrieme živu. Mozibiti niesu Vugri teh pravd znova ni zmislili ni napravili, da imaju početak od pravd Francije orsaga, koje je odonud Karol kralj donesal. Ništarmenje su zato i predemtoga i ponomonoga, i vugerski kralji i vsa občina teh orsagov koteri pod vugersku korunu sliše, neke naprave k tem pravdam prinačinili i napravili, što se je videlo ljuctvu i občine hasnovito i pravdeno biti. Zato gda bih jaz bil i s knjig to poznal, da svecke pravde niesu Bogu protivne, na kojih je primernost hotel svoje svete pravde dati, kotere su put našega žitka. I videl bih bil da vsaki kerstjanski narodi, jošče i pogani, vsake fele knjige imaju domačim svojim jezikom popisane. Po opomenenji nekih dobrih ljudi koji

⁹ Stanovnici Slavonskoga kraljevstva. Dakle Pergošiću je bilo jasno da stanovnici kraljevine Slavonije i Hrvatske (južno od rijeke Kupe) čine dva različita politička tijela. Stoga je posve jasno da su gradovi Zagreb, Varaždin i Križevci smješteni u Slavoniji; Zagrebačka biskupija se nalazila u Slavoniji, jezik koji je narod u njoj koristio latinskim nazivom bio je *lingua sclavonica* i prijevodu *slovenski jezik*. Dakle naziv *kajkavski* tada nije postojao, znamo da je taj naziv izmišljen u 19. stoljeću u doba formiranja slavistike kao znanosti. Osim toga, Pergošić *Decretum* (1574.) piše na *slovienskom jeziku*. Uz to možda još nešto. Naime, u zapadnoeuropskim zemljama, u kojima je latinski jezik bio govorni i administrativni, nisu za slavenske jezike postojale razlike u nacionalnim nazivima jezika, nego su za jezik u kraljevstvu Slavonije rabili samo *lingua sclavonica*, za južnoslavenske *lingua illyrica*. Stoga je posve razumljivo da je kod pojedinačnog slavenskoga naroda latinska sintagma mogla biti zamijenjena s analognim nazivom jezika na kojemu je knjiga tiskana i namijenjena domaćem čitateljstvu. To nam najbolje pokazuje Antun Vramec u predgovoru svoje *Postille* (1586.) o koj će ovdje biti riječ. Uputno je vidjeti: Hadrovics (1987: 33–39); Velagić (1997: 37–58); Pesty (1882: 65–101); Jembrih (1992: 99–129).

se svoje domovine počtenju i dobru glasu raduju, prijeh ta mal trud, da od Vrbevcu Ištvana popisan Decretom (koteroga je Laslou kralj otec Lajuša kralja koteri je na Muhaču poginul gda bi se pisalo od Božjega poroda 1514. leto ze vse gospode i občine voljum poterdil) na slovienski iezik koliko sam ga mogal razmeti ispišem, onem na hasan koteri bi slovenski te knjige čtali. Kojega jaz hoteč včiniti štampati Vašega Gospoctva štamparem, kojega vaše gospoctvo dopelja na korist i odičenje ovih nevoljnih zaverženih ostankov orsaga. Da od toga nie totu potrebno govoriti, jer to vsaki koji ima kakov razum vidi da bi to bil pravi fundamentum prave plemenite i gospocke nature nositi pasku na odičenje rieči Božje, i na obrambu od neprijateljev svoje domovine: koteru čini Vaše Gospoctvo gledajući što su dobra prava kerstjanska gospoda činila. A ako bi i na nikoga Vaše gospoctvo ne gledalo, ima na što doma gledati: na pokojnoga i srečnoga spomenenja i dobroga glasa gospodina i oca svojega Zrinskoga Miklovuša, koji tem orsagom i v banstve posluži, i v krajišnjem Sigeckom gradu ze vnogimi kerščeniki i vitezi teh orsagov polag vere kerstjanske i cesarove svetlosti kako je Bogu bilo vgodno vmre. I zato kako se branjenje i Božje rieči orsaga gospode dostoji, tako je potrebno njim pravde znati da pravo znaju pod sobum budući pravde činiti: krive kaštigati, a nekrive braniti. Mozibiti niesu v teh knjigah vsake pravde popisane, da listor kažu moduš i fundamentum kako se imaju pravde činiti. Zato koj razume fundamentum laglje i druga bude razmel. A molim se V.(ašemu) Gospoctvu da od mene ta mal trud z mojim službum za dobro prime. Bog Vsemoguči na vnoga lieta v dobrom zdravju i v dobroj sreči za vsem svojim dragim gospockim rodom V.(aše) Gospoctvo zderži.

V Nedelišču v petak po Lovrenčeve,¹⁰ gda bi se pisalo od naroda¹¹ našega Zveličitel Ježušua M. D. LXXIII leto.

V.(ašega) G.(ospoctva)
ponizni sluga
Ivanuš Pergošič

Nejasnoće oko Hoffhalterove tiskare nakon otisnutoga *Decretuma* (1574.)

Spomenuto je gore da je M. Murko naveo kako je tiskara iz Nedelišća prenesena u Varaždin 1586. godine (Murko 1927: 22). Jasno za to nije naveo nikakav uvjerljiv podatak, već se poziva na Ivana Kukuljevića, koji je uz ostalo, pisao:

[...] Što je poslie ove jedine nama poznate knjige u Nedelišču tiskano, ne zna se. Po svoj prilici premještena je kasnije, kad gore spomenuti Rudolf Hoffhalter u Veliki Varadin otide, Zrinjskova tiskarna u susjedni Varaždin, gdje su god. 1587. kod tiskara Manela, kako ćemo niže vidjeti, dvě knjige tiskane. (Kukuljević 1851: 149–150) [ě čita se kao je, ije, A. J.]

¹⁰ Bio je to 13. kolovoza 1574. Tekst posvete prenio sam iz Bartolićeva izdanja *Decretuma* (2003: 203–204).

¹¹ *od naroda* znači *od poroda, rođenja*. Ovdje treba spomenuti da je na kajkavskom govornom području i prije tiskanja Pergošićeva *Decretuma* (1574.) bilo pisanih tekstova pravnoga sadržaja, kao na primjer tzv. *Čunčićev list* (1521.). O njemu vidi Jembrih 2014: 7–15.

Vrlo je indikativno pa i smiješno da se ta Kukuljevićeva pretpostavka u kasnijim radovima (i još danas) uzima kao istinita tvrdnja.¹² Kad se slična konstatacija pojavi u *Hrvatskoj općoj enciklopediji*,¹³ onda čovjek doista mora pitati, piše li se enciklopedija prepisivanjem starih podataka koji nisu relevantni, odnosno, zašto autori članaka u enciklopediji ne prate novija istraživanja iz dotične tematike o kojoj čitatelju podastiru podatke? Odgovor bi trebali dati urednici i autori natuknica u enciklopediji.

Bez obzira na pretpostavke (i tvrdnje), da je iz Nedelišća Hoffhalterova tiskara prenesena u Varaždin, ipak je najadekvatniji zaključak u svom radu donio mađarski istraživač Gedeon Borsa koji navodi da je Rudolf Hoffhalter već u 1574. došao u rumunjski grad Hermannstadt (mađ. Szeben, danas Sibia), navodeći da je tiskarski materijal (slova, ukrasni klišei) Hoffhalterove tiskare bio korišten i početkom 17. stoljeća. Stoga je ispravno zaključio: „Tatsächlich hat die Typographie von Varaždin (1586–1687) mit Hoffhalters Druckerei gar nichts zu tun.“ Ili u slobodnom hrvatskom prijevodu ovaj citat:

Prva sibijska knjigotiskarska radionica (1525–1530) već je bila izgubljena. Za novo tiskarsko opremanje poslužila je zaliha pribora koji je Rudolf Hoffhalter naslijedio od oca i već ga koristio u Donjoj Lendavi i u Nedelišću u Međimurju. Ne zna se što se dogodilo u Međimurju, pa je Rudolf Hoffhalter 1574. došao u erdeljsko središte donijevši sa sobom tiskarski pribor.¹⁴ (Borsa 1996: 126–127)

Kad je riječ o Rudolfu Hoffhalteru, valja spomenuti da je njegov otac Rafael Hoffhalter, također tiskar, bio iz Poljske s dodatkom prezimenu von Skrezetusky. Poljsku je morao napustiti, vjerojatno iz vjerskih razloga, i počeo s radom u Nizozemskoj potom u Švicarskoj. u Zürichu je rođen Rudolf. Rafael je godine 1555. došao u Beč gdje je razvio tiskarsku djelatnost većih razmjera. Budući da je Beč tada slovio kao protivnik protestantske vjere, t. j. Ferdinand I. nije trpio u gradu protestante, pa je Rafael Hoffhalter otišao 1562. u Debrecin (Mađarsku) gdje na vidjelo, kao tiskar, dolazi 1565. kada tiska Blaža Vereša (Wörös Balas)

¹² Vidi: Jembrih (1986: 29–45). Smiješna je konstatacija koju čitamo u knjizi da je Juraj Zrinski u Nedelišću osnovao tiskaru koja je kontinuirano radila četrnaest godina (Jelčić 2004: 81–82).

¹³ U knjizi 7. iste, 2005, navodi se da je tiskara nakon tiskanja Pergošićeva *Decretuma*, iz Nedelišća ubrzo premještena u Varaždin, a zatim u Mađarsku.

¹⁴ Borsino gledište prihvaća i Anite Andree Széll (2016: 28): „Für die Wiederbelebung der Hermannstadter Offizin spielte auch Rudolf Hoffhalter eine bedeutende Rolle, da ein Grosteil seines Typen- und Dekorationsbestandes nach 1574 nach Hermannstadt kam.“ (Za ponovno uspostavljanje tiskare u Sibiu odigrao je značajnu ulogu i Rudolf Hoffhalter, čiji je velik dio tiskarskoga i ukrasnoga pribora nakon 1574. došao u Sibiu/ Hermannstadt). Vidi još: Borsa (1965: 12–16).

mađarski prijevod Werböczyjeva latinskoga *Decretuma*.¹⁵ Iz Debrecina Rafael Hoffhalter odlazi u Nagyvárad (Orandea u Rumunjskoj); godine 1566. je u Alba Julia (Rumunjska) i tu mu se gubi trag. No njegov sin Rudolf u razdoblju od 1567. do 1570. u Orandaji (Nagyváradu). Budući da je erdeljski knez Stjepan Bathori izdao 17. rujna 1571. odredbu o cenzuri kojom se zabranjuje tiskanje protestantskih knjiga, Rudolf Hoffhalter se toj odredbi nije htio pokoriti, jer ipak on živi od tiskanja knjiga, pa je napustio Erdelj (Sedmogradsku, Siebenbürgen) te se 1573. javlja kod protestantskoga velikaša Nikole Banfyja u Donjoj Lendavi. Kao što je rečeno, tu Rudolf Hoffhalter nije mogao dugo ostati, Maksimilijanov dopis primorao ga je napustiti Donju Lendavu a utočišće mu je pružio Juraj Zrinski u Čakovcu, ponajprije, a onda je uspostavio svoju tiskaru u Nedelišću (Borsa 1968, Borsa 1970: 225–229; Gulyás 1930: 198–208; Fitz 1961: 156–161; Soltész 1957) odakle je otišao u Sibiu tadašnju Sedmogradsku (Transilvaniju, danas Rumunjska) odvezavši tiskarsku prešu i potrebni tiskarski materijal. Toliko zasad o Rudolfu Hoffhalteru.

Ivan Manlius prvi tiskar u Varaždinu (1586.–1587.)

Ivanu Manliusu pripada trostruki tiskarski primat. On je prvi tiskar u Ljubljani (Berčić 1968: 45–49; Reisp 2001: 20–40), prvi tiskar u Burgenlandu (Gradišću, tadašnjoj zapadnoj Ugarskoj) (Simmelweis 1972: 7–52) i prvi tiskar u Varaždinu (Jembrih 1986: 29–45; 1998: 63–74). O Manliusovoj tiskari ima podosta disparatnih napisa u hrvatskim časopisima; u svojem sam članku kronološki predočio 33 različita mišljenja o njemu i njegovoj tiskari. Većina autora, bez ikakvih argumenata, seli Hoffhalterovu tiskaru iz Nedelišća u Varaždin. Budući da je poznata sudbina Hoffhalterove tiskare u Nedelišću koju je on uzeo sobom u

¹⁵ O suodnosu Vereševa i Pergošićeva prijevoda Werböczyjeva *Decretuma* vidi: Nyomárkay (2015: 1–24). Na hrvatskom jeziku dostupna je sljedeća literatura o *Dekretumu* i Ivanu Pergošiću: Hajnal, Pergošić (1907: 321–327), Ivšić (1937: 183–195), Putanec (1979: 123–136, 1982: 269–277, 1983: 333–337). Istvan Werböczy (1458. – 1541.) na latinskom jeziku 1517. u Beču izdao isti *Decretum*. Blaž Vereš dao ga je tiskati na mađarskom u Debrecinu 1565. Kajkavsko se izdanje sastoji od tri dijela pa je poznat i pod nazivom *Tripartitum*. Prvi dio govori o plemstvu, o plemićkim pravima, privilegijima, o crkvenim nadarbinama, kraljevskim darovnicama, nasljeđivanju plemićkih dobara, o razgraničenju plemićkih posjeda, o bračnom imovinskom pravu, pravu žena, o pravu sinova, o tutorstvu, o cijenama pokretnina i nekretnina, cijena stoke, o mjerama itd. Drugi dio govori o zakonima unutar hrvatsko-ugarske države, o statutima, običajima, privilegijima, o pečatima, njihovoj vjerodostojnosti i krivotvorinama, o sudskim postupcima, kakav treba biti sudac itd. Treći dio *Decretuma* posvećen je posebnim pravima u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Erdelju, o kaznama za ubojice, zločincima, o pravnoj regulaciji slobodnih kraljevskih gradova itd.

Sibiu, jer u Nedelišću ili Čakovcu teško da je bila konzervirana da bi za dvanaest godina mogla iznova koristiti Manliusu u Varaždinu kako su to mnogi navodili. O Ivanu Manliusu piše Karl Semmelweis, uz ostalo, ovo:

[...] *Manlius kam vermutlich 1562 aus Württemberg nach Laibach, wo er zunächst eine Buchhandlung eröffnete, i der er in erster Linie die bei Ungnad in Urach und Tübingen für die Protestanten Sloveniens gedruckten Andachts- und Schulbücher, die wegen der damals gehandhabten strenge Zensur nur auf Umwegen nach Laibach gebracht werden konnten, verkaufte. Das Geschäft ging anscheinend sehr gut, denn er brachte es bald zu ansehen und wurde auch in den Bürgerstand Laibachs aufgenommen.* (Semmelweis 1972: 8)

Branko Reisp u svojoj knjizi o Manliusu, uz ostalo, zapisuje:

[...] *Spomladi leta 1575 pa je ljubljanski meščan in knjigoteržec Janez Mandelc zaprosil deželne stanovne, naj mu dovoljijo urediti tiskarno. Stanovi so mu prošnjo zaradi negotovega položaja reformacijskega gibanja sprva odbili, vendar je tiskar ob podpori vplivnih zagovornikov – magistra Jurja Dalmatina, [...] poleg Trubarja naš najimenitnejši pisec 16. stoletja, si je že v študijskih letih na tübinski univerzi zastavil za poglavito življenjsko nalogo prevod Svetega pisma v slovenščino.* (Reisp 2001: 20)

Kod Reispa dalje čitamo:

[...] *Poleti 1575 je tiskarna v Ljubljani že delovala. Prvi njen tisk ni ohranjen. Navaja ga baron Janez Vajkard Valasor – za njim pa drugi raziskovalci Mandelčevega dela – in posebej poudarja, da je to prvi ljubljanski tisk. Pisatelj Die Ehre des Herzogthums Crain namreč tole (v prevodu): Leta 1575 je prvič prišla tiskarna v Ljubljano. Tiskar se je imenoval Johannes Manlius. Pred vsem drugim je najprej natisnil v Ljubljani govor Janeza Saliceta zoper Turke dne 20. julija leta 1575.* (Reisp 2001: 20)

Kao što je poznato u povijesti ljubljanskoga tiskarstava, uzima se kao prva tiskana knjiga u Manliusovoj tiskari: *Jesus Sirah. Ali negove bukve (Latinski Ecclesiasticus) za vse žlaht ludi...Drukanu v Lublani, skuzi Ioannsa Mandelca M. D. LXXV. (1575.)* (Reisp 2001: 24). O životu i radu Ivana Manlisua (Mandelca) pisao je Karl Semmelweis (1972: 7–52), no kod Reispa čitamo:

O tiskarju in izdajatelju Jezusa Siraha in s tem začetniku ljubljanskega tiskarstva Janezu (tudi Janžu) Mandelcu, ki se je na svojih ljubljanskih tiskih podpisoval razen slovenske Mandelc tudi Mannel v nemških in Manlius v latinskih ter Manlin v edni hrvaški izdaji,¹⁶ se je ohranilo bore malo življenjepisnih podatkov. Kdaj in kje se je rodil, ni znano. (Reisp 2001: 25–26)

¹⁶ U Vramčevoj *Kroniki vezda znovič* spravljenja kratka slovenskim jezikom po D. Antolu pope Vramce kanoniku zagrebečkom ... Štampane v Lublane po Ivana Manline, leto M. D. LXVIII (pretisak: Jembrih 1992: 66–70).

Neki su autori tvrdili da je Manlius neko vrijeme radio u Urachu u tiskari u kojoj su tiskali hrvatski prevoditelji sa Stipan Konzulom na čelu, hrvatske knjige na glagoljici, ćirilici i latinici. Međutim, prema mojim istraživanjima takva tvrdnja nema uporišta u nikakvim sačuvanim arhivskim dokumentima.¹⁷

U Ljubljani je Manlius otisnuo oko trideset različitih knjiga na slovenskom, njemačkom i latinskom jeziku a među njima i jednu hrvatskokajkavsku – Vramčevu *Kroniku* (1578.) (Reisp 1963). Tiskanje slovenske *Biblije* Jurija Dalmatina Manliusu nije pošlo za rukom jer je Manlius morao napustiti Kranjsku u travnju 1582. godine. Posljednja knjiga, koju je tiskao u Ljubljani, bila je *Katekizam* (1580.).¹⁸ Nakon napuštanja Ljubljane Manlius je 23 godine, kao tiskar, djelovao na prostoru jugozapadne Ugarske (Semmelweis 1972), da bi se 1586. godine pojavio u Varaždinu gdje je tiskao tri knjige: Vramčevu *Postillu na vse leto po nedelni dni i po godovne dni*, u dva dijela 1586.¹⁹, Pergošićevo latinsko djelo *Prefationes et Epistolae...*, 1587. (Jembrih 2014a: 93–119) i djelo Blaža Škrinjarića *De Agno paschali...* 1587.²⁰

No ovdje, kad je riječ o tim djelima, treba ipak još jednom navesti nedopustive pogriješke u najnovijim povijestima hrvatske književnosti, pogovo kada je riječ o spomenutim tiskarama u Nedelišću i Varaždinu. U knjizi Dubravka Jelčića, uz ostalo, čitamo:

[...] U nešto manjim razmjerima zahvatio je protestantizam i kajkavski dio sjeverne Hrvatske. Bila je to varijanta protestantizma, kalvinizma, a proširio ga je u Međimurju grof Juraj Zrinski, sin proslavljenog branitelja Sigeta. Protjerao je iz Međimurja katoličke svećenike i doveo kalviniste, podigao tiskaru u Nedelišću (1572.) koja je radila punih 14 godina (!?, A. J.) i tiskala *Novi zavjet* i *Katekizam Mihajla Bučića*, vjerojatno najstarije kajkavske knjige

¹⁷ Vidi: Jembrih (2007). Prema tome ono što piše u *Wikipedia der freie Enzyklopädie* nije relevantan podatak za znanstvena istraživanja! Nije mi jasno kako neki autori preuzimaju nešto što uopće nema dokaza za Manliusov boravak u Urachu u spomenutoj tiskari. To čini i autor: Schantl (2009: 137). Stereotip ne može nikako biti znanstveni doprinos. Vidi još: Jembrih (2018: 65–136, 2019: 72–84).

¹⁸ Pretisak tog *Katekizma* tiskan je 1986. u Fresachu Koruška/Austrija.

¹⁹ Danas dostupna u pretisku (oba dijela uvezana zajedno) koji je priredio za tiska i pogovor napisao Alojz Jembrih (1990).

²⁰ Janko Berčić će zapisati: „Janž Mandelc se je po izgonu iz avstrijskih dežel najprej zatekel na Madžarsko. V letih 1582–1584 je delal pri grofih Batthyány v Güssingu (Német-Ujvár) in natisnil nekaj madžarskih in latinskih del. Leta 1586 ga je hrvaški grof Juraj Zrinjski starejši poklical v Varaždin, kamor je bil to leto iz Nedelišča premestil svojo hrvaško tiskarno, da bi namesto odišlega Rudolfa Hoffhalterja vodil njeno delo.“ (Berčić 1968: 48) Dakle i taj autor tvrdi da je Hoffhalterova tiskara iz Nedelišča premještena u Varaždin, iako je, s vjerojatnošću, dokazano da je tu tiskarsku prešu odnio sobom u Sibiu Rudolf Hoffhalter. Bilo kako bilo, Ivan Manlius je u Varaždinu tiskao na svojoj tiskarskoj preši gore navedene knjige. Osim toga, u Varaždinu je u to doba bio hrvatski ban Tomo Erdödy (1558. – 1624.) pa je on mogao Ivana Manliusa (o. 1532. – 1605.) pozvati u Varaždin a ne Juraj Zrinski!

uopće. Bilježnik i županijski sudac Ivan Pergošić (?–1592.) tiskao je u njoj prijevod zbirke hrvatsko-ugarskog običajnog prava Decretum ... (1574.), a jedan od najobrazovanijih naših ljudi onoga vremena Antun Vramec (1538.–1587.), svećenik, hrvatski kroničar i povjesnik, objelodanjuje malo zatim svoje prvo djelo, Kronika vezda znovich spravliena... (1578.), pregled svih povijesnih događaja od početka do godine kada je knjiga izašla. Pred smrt tiska i drugo djelo Postila ... (1586.) ... (Jelčić 1997; 2004: 81–82)

Bez obzira na nespretnu artikulaciju autora, izlazi da su Vramčeva djela kao i Pergošićevo djelo tiskana u istoj tiskari u Nedelišću što svakako nije istina! Vrlo je indikativno kada jedna knjiga postaje studentski učbenik, a da autor uopće ne pozna djela kajkavske književnosti 16. stoljeća. Tako Marko Dragić 2006. piše:

[...] Kajkavsku Hrvatsku zahvatio je kalvinizam, a proširio ga je u Međimurju grof Juraj Zrinski, sin proslavljenog branitelja Sigeta. Protjerao je iz Međimurja katoličke svećenike i doveo kalviniste. U Nedelišću je 1572. godine podigao tiskaru koja je radila 14 godina (sic!) i u njoj je tiskan Novi zavjet i Katekizam Mihajla Bučića. (Dragić 2006: 15)

Dakle o Pergošićevu djelu ni spomena, makar je autor, kako vidimo, prepisao rečenice iz Jelčićeve knjige. Netko bi mogao primijetiti i reći, čemu čuđenje, kad su na sličan način prošli Ivan Pergošić i Antun Vramec u knjizi *Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske* (Katičić, Novak 1987).²¹

Je li Antun Vramec protestantski pisac?

Budući da se u nekim tekstovima hrvatskih povjesničara književnosti Antuna Vramca paušalno svrstava u krug hrvatskih protestantskih pisaca, držim da su takve tvrdnje danas neopravdane, jer nemaju uporišta u njegovim djelima. S takvom tvrdnjom počeo je Franjo Bučar 1900. godine kada je pisao:

Vramec je bez sumnje također protestantizmu naginjao [...]. Poradi protestantizma protjeran sklonio se je u Ljubljanu, od kuda se je ali naskoro povratio. Na nj su računali Truber i drugovi za prevođenje hrvatskih protestantskih knjiga u Tübingenu. Po svojoj prilici vratio se je natrag u krilo katoličke vjere, jer je kasnije izdao Kroniku troškom biskupa Đure Draškovića. (pretisak Kronike 1992)

²¹ Isto je izdanje knjige tiskano i na njemačkom jeziku 1990. U oba su izdanja izostavljani Ivan Pergošić i Antun Vramec. Možda ta dvojica autora kajkavske pisce Pergošića i Vramca ne smatraju dijelom kulture i pisane riječi na tlu Hrvatske? Takav propust si ne može dopustiti hrvatska povijest tiskane knjige pa ni hrvatska filologija! To je opća sramota da neki hrvatski „autoriteti“ u javnost (u svijet) šalju okrnjenu povijest hrvatske kulture i književnosti. Sramota bez presedana!

Takav Bučarev diskurs o Vramcu, danas više ne prolazi, jer ipak imamo provjerenih podataka i radova koji Bučarevu paušalnu tezu opovrgavaju.

U Ježićevoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1944., pretisak 1993.), o Vramcu čitamo, uz ostalo:

Jedan od vrlo učenih Hrvata svoga vremena bio je A. Vramec. doktor teologije, kanonik zagrebački, pa župnik Sv. Marka, i nakon različitih duhovnih i svjetovnih služba, konačno župnik u Varaždinu, gdje je i umro. [...] U Varaždinu je Vramec izdao godine 1586. dvije knjige svojih Postila: [...] prva s tumačenjima nedjeljnih evanđelja, a druga s tumačenjima evanđelja za ostale svece i blagdane [...]. Postila je po sadržaju i po tendenciji uperena protiv protestantizma i napisana da bude – kao ustuk protestantskoj Postili – pomoćna knjiga katoličkom kleru; posvećena zagrebačkom biskupu Petru Herešincu. Uza sve to je Vramec bio mnogo napadan, i to mu je ogorčavalo život. (Ježić 1944: 100–101)

Ovdje valja izdvojiti i sljedeći diskurs o Vramcu kojega je autor Mihovil Kombat u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1961.):

Kad je 1574. vijećao u Zagrebu crkveni sinod, na kojem je osuđen Bučić, nalazio se je među prisutnima Antun Vramec [...], rimski doktor teologije i filozofije i nekadašnji kapelan svetojeronimskog zavoda, a sada zagrebački kanonik, arhiđakon i župnik sv. Marka u Zagrebu, koju će župu kasnije iz nepoznatih razloga zamijeniti za župu u Brežicama. Imajući zaštitnika u biskupu i banu Jurju Draškoviću, on se sigurno u taj čas nije nadao, da će ta ista crkvena stega, pooštrena poslije tridentskog sabora, nešto kasnije zahvatiti i njegov život, iako ne onako oštro kao u Bučićev, jer o njegovoj pravovjernosti nije nitko sumnjao. [...] Dušobrižnicima je bila namijenjena njegova Postila (1586.) u dva dijela, od kojih prvi sadržava homilije o nedjeljnim evanđeljima, a drugi o evanđeljima ostalih svetaca u godini [...]. Vramec je svoju Postilu sastavio, da se duše vjernika učvrste u pravoj vjeri. (Kombat 1961: 211)²²

Vrlo indikativna, pa i tendenciozna, su razmišljanja Krešimira Georgijevića (1969.) koji, također, u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*, uz ostalo, piše:

Antun Vramec je svakako vrlo zanimljiva i značajna pojava u hrvatskoj književnosti druge polovice XVI. stoljeća. Njegova Kronika pokazuje smjelost i riješenost čovjeka koji želi da kaže istinu pod svaku cijenu. [...] Njezin otvoren i smion način pisanja povezuje je za slobodarski duh reformacije, dok su tekstovi evanđelja u Postili zavisni od hrvatske protestantske književnosti započete u Njemačkoj [...]. (Georgijević 1969: 54)

Moglo bi se zaključiti da je Georgijević u tom svom iskazu za primjer imao Matiju Murka, koji je, u vezi s Vramcem i njegovom *Postillom*, artikulirao svoje misli:

²² Što se Mihaela Bučića tiče, valja vidjeti: Klaić (1922: 474–478), Kidrič (1922/23: 360–378).

Iz Ratisponske Postile A. Dalmatina i St. Konzula preuzeo je barem jevanđeljske tekstove katolički pop i protivnik protestantizma Anton Vramec u svoju Postilu [...]. (Murko 1925: 94–106)²³

U šumi tako disparatnih iskaza o Vramčevom protestantizmu i pravovjernosti rimokatoličkoj Crkvi, danas čitatelja ostavlja u nedoumici.

Htjeti dobiti pravu sliku o Vramčevoj vjerskoj opredijeljenosti i djelovanju u Zagrebačkoj biskupiji, znači vratiti se izvornome tekstu *Postille* (1586.) koja ga izuzima od sintagme „protestantski pisac“ kojom je u prošlosti, u nekim povijestima hrvatske književnosti bio etiketiran. Ako se u cjelosti pročita Vramčeva latinska posveta *Postille* zagrebačkom biskupu Petru Herešincu († 1590., biskup od 1585. do 1587.),²⁴ odmah postaje jasno da je već u tom tekstu pokazao svoj stav koji ga nikako ne može svrstati u protestantski tabor pisaca.

Posveta biskupu Petru Herešincu u hrvatskome prijevodu glasi:

Najpoštovanijemu u Kristu ocu i gospodinu, gospodinu Petru Herešincu, biskupu svete zagrebačke Crkve i savjetniku svetoga carskoga i kraljevskoga veličanstva itd. gospodinu i svome najblagonaklonijemu zaštitniku, pozdrav i trajno dobro.

Prečesto razmišljajući (presvijetli vođo) kako su gotovo svi drugi kršćanski narodi na svijetu, navikli da se razborito i izvanredno brinu za svoje države i dok oni nastoje ne samo da u javnost dospije raznovrsna povijest i knjige što služe za razveseljavanje duha, nego i samo sveto Pismo kao i evanđeljske homilije, da bi jednostavne pučke duhove učvrstili protiv hereza, uz pomoć učenih muževa, prevodeći ih s latinskoga na narodni jezik.

Opazio sam, ne bez žalosti u duši, da ovaj naš hrvatski ili slavenski narod skoro ništa takovo nije sve dosad ni otkuda uzeo da bi mu se u rukama našlo, bilo da se to dogodilo zbog nebrige predaka, bilo zbog kakve druge nepravde vremena, što bi se doduše moglo znati. Hoteći stoga malo od dara Gospodnjega meni dana utrošiti za dobitak duša vjernih Kristu i pridonijeti kakvu pomoć provincijskim svećenicima koji se zbog oskudice svetih knjiga, napušteni, muče na više mjesta da suzbiju podmuklost staroga neprijatelja i njegovih sljedbenika, da duhove vjernika učvrste u pravoj vjeri: tumačenja (homilije) uz evanđelja nedjelja i drugih blagdana, po smjericama svete Zagrebačke crkve, koja se obično u crkvi kroz čitavu godinu izlažu, izvedena iz različitih knjiga svetih otaca, ne u kakvu tešku i nejasnu stilu, nego

²³ Murkova konstatacija, da je Vramec „barem jevanđeljske tekstove preuzeo“ iz *Postille* tiskane u Regensburgu (1568.) što su je za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj preveli, iz Brencijeve latinske *Postille*, Antun Dalmatin i Stipan Konzul, mislim da nema uporišta. U latinskoj posveti zagrebačkom biskupu Petru Herešincu, Vramec je naveo da je svoju *Postillu* uredio prema „iuxta cursum almae Ecclesiae Zagrabienensis“ što znači prema liturgijskom obredu Zagrebačke biskupije. To se i razabire po rasporedu evanđelja, čak više u drugom dijelu *Postille* „po godovne dni“ u kojemu su, uz opće svece dodani i sveci ugarske krune: sv. Ladislav, sv. Stjepan kralj, sv. Emerik, sv. Jalžabeta itd. Njihovi blagdani su iziskivali posebna evanđelja, a i prema njima su složene homilije. Dakle regensburška *Postilla* ne dolazi u obzir kao predložak Vramčevoj *Postilli* kako je to čitateljima htio suponorirati Matija Murko.

²⁴ O njemu vidi: Kolarić (1995: 273–274).

u stilu svima pristupačnu i prilagođenu duhovima čitatelja, na našem slavonskom jeziku, pod sretnim zaštitništvom tvoga imena, sad iznova složene, mislim da se moraju iznijeti u javnost, smatrajući da nikomu to ne mogu prikladnije predstaviti nego tebi, koji sve brige i nevolje (njima) opterećen u sebi promišljavaš, po božjoj volji postavljen na to mjesto, po najboljoj pravdi, uzvišenoj nevjerojatnim odobravanjem i radošću sviju, i od tebi povjerena stada Gospodnjega i radi širenja presvete katoličke vjere.

Tebi, najbolji vođo, koji si prvi pastir ovoga kršćanskoga slavonskoga naroda, kažem, s punim pravom moramo posvetiti i poslati ovo moje probitačno kratko slavensko djelo, da podkrijepljeno tvojom zaštitom i sudom, sigurnije i slobodnije iziđe na svjetlost dana, i da se svima omogući da ga čitaju.

I stoga te opet i opet molim, da ovaj trud već povjeren tvojoj pažnji zbog jedinstvene tvoje blagosti i sklonosti, kojima si me uvijek okruživao i meni uvijek pravo i dobro savjetovao, među svojim štichenicima, napokon neprestanom sklonošću i milošću hoćeš poduprijeti.

Najbolji i najveći Bog neka te i za tvoju Crkvu i za kršćansku državu dugo čuva u cvatu i zdravlju.

U Varaždinu, na nedjelju „Veseli se“ (16. ožujka) godine Gospodnje 1586.

Iste najpoštovanije tvoje presvijetlosti ponizan sluga Antun Vramec, doktor i Plebanuš Varaždinske crkve. (Jembrih 1979: 239–306)

Analiziramo li tekst posvete u *Postilli* biskupu Herešincu, uočavamo nekoliko bitnih naznaka, koje isključuju dosadašnje, paušalne prosudbe u kojima se *Postila* promatrala kao djelo protestantskoga usmjerenja. Već samom činjenicom da je djelo posvećeno zagrebačkom biskupu, koji kod protestanata nije bio na dobrom glasu, znači da je *Postillu* odobrio, i možda, pomogao njezino tiskanje. Osim toga, Vramec i Herešinec su, prije nego je postao biskupom, zajedno sudjelovali u različitim povjerenstvima, crkvenim i kraljevskim u Zagrebačkoj biskupiji, tako da je razumljiva Vramčeva rečenica, a odnosi se na Herešinca „zbog tvoje jedinstvene blagosti i sklonosti, kojima si me okruživao i meni uvijek pravo i dobro savjetovao,“ zapravo govori o takvoj međusobnoj suradnji, a oslovljava ga i svojim *najblagonaklonijim zaštitnikom*.

Ako ovoj posveti dodamo činjenicu da je Vramec i svoju *Kroniku* (1578.)²⁵ posvetio zagrebačkomu biskupu Jurju Draškoviću (1525.–1587.),²⁶ koji je u svojoj biskupiji provodio smjernice zaključaka Tredentskoga koncila (1546.–1563.), onda je doista teško povjerovati da je *Kronika* pisana u protestantskom duhu, kako je to svojedobno bio tvrdio Nikola Radojčić (1928: 32). Nakon latinske posvete u *Postilli* (1586.) Vramec se obraća na hrvatskokajkavskom jeziku čitatelju, uz ostalo, riječima:

²⁵ Vidi pretisak *Kronike* (1992), priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih.

²⁶ O njemu vidi: Kolarić (1995: 255–266).

[...] ovo kratko *Postilla* našim materinskim slovenskim slovom i govorenjem spravil i načinil jesem, a kotero ovcam pastir i podložnikom ali sinakom plebanuš predkuvati, gospodar človek družine i ostali verni kerščenici doma i na stanu pročteti i navčite se Kristuševoga navuka mogu.²⁷ (Vramec 1586, pretisak 1990)

A naučiti (navčiti) se mogu zato što je *Postilla* napisana razumljivim materinskim jezikom koji je bio uporabno raširen u Zagrebačkoj biskupiji, a to je bio kajkavski; Vramec za nj ima naziv *slovenski naš materinski jezik*. Drugim riječima, on je izborom jezika točno odredio korisnike svoje knjige. Budući da takve knjige u Zagrebačkoj biskupiji nije bilo u tiskanome obliku, Vramec je odlučio da takvu priredi na narodnome jeziku i na korist svojim, po zvanju, svećenikčkoj subraći u Zagrebačkoj biskupiji. Zato piše u *Postilli*, I. dio, str. 226r, postavljajući pitanje: „Vnogi i vezda jesu bludnici (krivovjerci), ki ne veruju tvrdo [...] v svete svetosti oltarske, ter pitaju, kako to more biti?“ Riječ je o prisutnosti Kristovoj u Presvetom oltarskom sakramentu – Svetoj euharistiji, što su Kalvini odbacivali, a među njima i Mihalj Bučić, koji je na sinodi u Zagrebu 8. ožujka 1574. bio zbog takva pristupa i tumačenja osuđen isključenjem iz katoličke Crkve.

Ako se samo, spomenute činjenice uzmu u obzir, one su dostatne za spoznaju da konstatacija, koja glasi: „Antun Vramec [...] posljednje tri godine života proveo je kao župnik u Varaždinu, pridonoseći svojim stavovima učvršćivanju protestantizma“ (Budak 1994: 132), posve otpada jer ne odgovara istini. Isto tako, u vezi s Vramcem, otpada i rečenica koja se odnosi na Vramca: „[...] Kratko vrijeme djelovala je protestantska tiskara u Nedelišću, a 1586. tiska u Varaždinu poznati štampar Manlius-Mandl djela Antuna Vramca [...] u protestantskom duhu.“ (Ilijanić 1999: 15)²⁸ Moram istaknuti još jednu rečenicu koja pokazuje generiranje stereotipa kakav, ipak, u naše doba nema mjesta, bez obzira tko ga je i gdje pisao. „Pri oblikovanju svojih propovijedi, Vramec se služio hrvatsko-glagoljskim, ali i protestantskim izvorima, što je imalo za posljedicu sumnjičavost u njegovu pravovjernost.“ (Bratulić, Damjanović 2005: 258)²⁹ Autor(i) knjige u kojoj se ta rečenica nalazi, moglo bi se reći da robuju stereotipu. Ako je Josip Turčinović već 1979. jasno zapisao i ove rečenice, onda ne znam što čitaju naši

²⁷ Antun Vramec, „Milošću Božju i dobro, vsem vernim kerščenikom po Jezušu Kristušu želem i službu moju preporučan“, (*Postilla na vse leto ...* 1586). (Pretisak priredio i pogovor napisao Jembrih 1990.)

²⁸ Moram pripomenuti da je u Nedelišću tiskan Pergošićev prijevod na hrvatskokajkavski jezik, djelo pravnoga sadržaja i da ono kao takvo nije tiskano u „protestantskom duhu“! Vidi: Bartolić (1972: 65–78), Pergošić (2003).

²⁹ Prvi navedeni autor kao da je zaboravio da je priredio za tisak Turčinovićevu knjigu u kojoj je pokazano upravo suprotno. I osobno sam u svojim radovima naznačio izvore Vramčeve Postile i propovijedi u njoj. No, spomenuti autor(i) kao da to ne pozna(ju)!?

znanstvenici. Turčinović piše u svom članku: „*Antun Vramec u našoj kulturnoj historiji*“, uz ostalo, i ovo:

[...] No već je sada jasno da pravi problem Vramca nije u odnosu prema protestantizmu, nego u isključivostima u našem kulturnom biću. Historijski je jasno da je Vramec odmah u slijedećoj generaciji po svoj prilici morao postati u najmanju ruku duhovni tuđinac; radilo se o dvije koncepcije reforme: njegovoj, koja je živo, makar i nejasno, htjela defeudaliziranu evanđeosku Crkvu, i kasnijoj, koja je tražila efikasnost svojih htijenja u zavedenoj disciplini sa sigurnim polugama u rukama, od kojih je jedna bila i razmahana prosvjetna djelatnost. Konstatirajmo tu činjenicu bez ulaženja u povijesno vrednovanje obiju koncepcija. To je dovoljno da bismo znali povijesnu sudbinu Vramčeva djela. Radi se o povijesnim isključivostima, koje su možda bile i nezaobilazne. No upravo zato želimo istaknuti da se posebna vrijednost jedne teologije uopće na da odrediti iz okvira danih isključivih stanovišta, nego tek sadržajnom analizom koja nadilazi i integrira te suprotnosti. Upravo tu je Vramčevo djelo kamen kušnje za našu kulturu. Jasno je da su reformacija i katolička protureformacija kao povijesne datosti međusobno isključive, u tome su jedna drugoj jednake. Ako pak naša kulturna historija ne može u prosuđivanju likova kakav je Vramec, izaći iz antitetičkih koordinata reformacija-protureformacija, onda je to znak da u našem kulturnom biću nema još prostora za sintezu različitoga; stalna potreba u nas za 'protestantiziranje' jest znak da su se s jedne strane protureformacijski akcenti u nas nametnuli kao oznake katoličke crkvenosti uopće, a s druge strane da i naša Crkva nije našoj kulturi još pokazala da ima u sebi dovoljno slobodnih prostora i za drukčija autentična nadahnuća. Samo na toj osnovi može Vramec biti problematičan u našoj kulturnoj povijesti. (Turčinović 1979: 18–19)

Smatram da je ovime sve rečeno i da nema više potrebe za protestantiziranjem prvoga kajkavskoga teologa, Antuna Vramca, koji je u Zagrebačkoj biskupiji svoja djela pisao razumljivim hrvatskokajkavskim jezikom (Jembrih 1995: 241–225).

Budući da je danas dostupna knjiga Josipa Turčinovića (1933.–1990.), ona je posve skinula hipoteku protestantizma s Antuna Vramca i njegovih djela. Turčinović je, kao teolog, s pravom, primijetio da su se u hrvatskoj kulturnoj historiografiji s Vramcem i njegovim djelima bavili povjesničari i književni povjesničari, koji su ga gotovo anonimno uvrštavali u krug pisaca i religioznih mislilaca više ili manje bliskih protestantizmu. Takvi su se sudovi, nažalost, provlačili kroz srednjoškolske učbenike, ali i kroz znanstvene radove pojedinaca. Iz Turčinovićeve habilitacijskoga rada, izvorni naslov tipkopisa je: *Teologija Antuna Vramca* (1970.), tiskani oblik knjige naslovljen je: *Antun Vramec sporni hrvatski teolog* (1995.) i tiskana je nakon njegove smrti.³⁰ Knjiga je zapravo proizašla iz Turčinovićeve habilitacijskoga rada,³¹ u kojem nalazimo dokumentirani

³⁰ Knjigu je za tisak priredio Josip Bratulić pod gore navedenim naslovom.

³¹ Rad je Turčinović predstavio na Teološkom fakultetu u Zagrebu 1970. u čijem je arhivu i pohranjen. U radu autor nije nigdje spomenuo da je Vramec sporan hrvatski teolog. Spomenuti priređivač je vjerojatno htio svojim naslovom suponirati kako se oko Vramca, kao teologa, sporilo u kontekstu reformacijskih i rimokatoličkih pogleda na njegovu *Postillu* (1586.).

dokaz za tvrdnju da u Vramčevu „pravovjernost ne može biti dvojbe, jer nema doktrinalne točke za koju bi se moglo reći da je protestantska.“ Svoje razlaganje o Vramčevoj teologiji Turčinović potkrepljuje brojnim navodima iz njegove *Postille* (1586.), pri čemu utvrđuje da je Vramec bio teolog koji, polazeći od *Tridentskoga katekizma*, želi ostvariti što veće produbljenje vjerskoga znanja u vjernome narodu. Zanimljivo je da Turčinović uočava da Vramec za sakramente kaže da su Kristovi darovi koje plodnima čini Duh Sveti. Temeljni je sakrament krštenja kojemu Vramec posvećuje najveću pozornost od svih sakramenata. I na tome korpusu Vramčeve *Postille* Turčinović, analizom, pokazuje, da se Vramec u izlaganju o sakramentu krštenja, a onda i Euharistije, obilno naslanja na Tridentski katekizam (tzv. *Catechismus Romanum*) (Turčinović 1994).³² Osim toga, Vramec, kad se obraća čitatelju u *Postilli*, spominje taj Katekizam:

[...] *Ovce Kristuševe vnoge, gladom duhovnim prez reči i navuka Evangeliumskoga pogibaju i ginu. Obilneše stoga v Katekizmuše spravišča Tridentinskoga v predgovoru napisano najdeš.* (Vramec 1586 – VIII. pretisak 1990)

Stoga je posve točna i ova Turčinovićeva konstatacija:

Vramec je teološki vrlo zanimljiv pisac. Njegove stranice spadaju među najživlje tekstove što ih je starija naša književnost dala na hrvatskom jeziku. Njegovo je djelo svojom namjenom htjelo poslužiti tridentskoj katoličkoj reformi Crkve. (Turčinović 1979: 130)³³

Što se pak zaključaka Tridenstokoga sabora tiče, onda je svakako, s Vramčevom *Postillom* povezan zaključak donesen na petoj sjednici 1546. da su župnici ili njihovi zamjenici dužni barem svake nedjelje propovijedati vjernicima.³⁴ Eto, to su bile one poticajne okolnosti koje su Vramcu išle na ruku kod sastavljanja dvaju dijela *Postille na vse leto po nedelne dni* i *Postille spravlene po godovne*

³² Kad je u pitanju spomenuti Katekizam, onda treba imati na umu činjenicu da je rektor Bečkoga sveučilišta Georg Eder, u Vramčevo doba studiranja u Beču, također napisao: *Catechismus catholicus ex decreto Concilii Tridentini*, Brix. 1569, i *Methodus Catechismus catholici (ad Parochos)*, Lugdunum 1579. Nije isključeno da je Vramec poznao djela (i koristio se) njima, to više što mu je Eder bio profesor i rektor za vrijeme njegova studija u Beču (Jembrih 1981: 25–69).

³³ Na Turčinovićeva sam se razmišljanja oslanjao u svome radu: „Bogorodičin lik u Vramčevoj *Postilli* (1586).“ (Košić 2004: 35–50).

³⁴ Vidi: *Canones et Decreta sacrosanti oecumenici Concilii Tridentini* [...] 1903: 21–23; *Pri-svetoga i Opchienoga Tridentinskoga Sabora* [...] *Naredbe Sabrane i u četire dila razdigliene* [...] 1790: 6, gdje piše: „Među misnim ili božanstvenim dilovanjima pastiri sveta govorenja i spasonosna ponutkovanja, s istim materinim jezikom u svaki dan svetačni istumačiti će, i ista u sarcu svijju nastojat će usaditi, i puk u zakonu božanstvenomu uvižbati.“ (Ovaj tekst transkribiran je u suvremenu latinicu).

dni na vse leto (1586.)³⁵ u kojim ga prepoznajemo kao izvrsnog teologa druge polovice 16. stoljeća u zagrebačkoj biskupiji.

Moglo bi se postaviti pitanje, uza sve što je dosad rečeno, koje su oznake Vramca teologa? Na to pitanje je svojedobno odgovorio fra. dr. sc. Tomislav Zdenko Tenšek (1943.–2007.), na Znanstvenom skupu u Brežicama (13. prosinca 1993.):³⁶

Prema Turčinoviću Vramec se bavi relativno uskim krugom tema na koje se često navraća. Ali to su istodobno osnovne teme kršćanske vjere i života. Do njih dolazi čitajući sv. Pismo u kojem pronalazi Isusa Krista Bogočovjeka, Mesiju, Spasitelja, poslana od Oca i šiljaoca Duha Svetoga. Isus Krist je temelj i glava Crkve, konačni sudac svijtu, o kojem govore Pisma i svi proroci. Na temelju Riječi Božje 'evanđeliuma', 'dobre vesti', kako Vramec prevodi riječ 'evanđelje', rađa se vjera ljudi u Isusa Krista srcem usvojene, ustima ispovjedeni i životom ostvarena. Crkva je mjesto gdje se propovijeda Riječ, dijele sakramenti i opraštaju grijesi. Ona je kraljevstvo Kristovo i kršćanska egzistencija u službi blišnjemu. U spekulativnoj teologiji Vramec se zaustavlja na bitnome, Bog čovjekoljubac šalje svoga Sina koji je preegzistirao u trojstvenom Božjem životu, utjelovio se 'oberh nature' po Duhu Svetome i rođen od Djevice Marije. On je Posrednik ('polhodec') između Boga i ljudi. U govoru o Crkvi u središtu Vramčeva izlaganja stoji Isus Krist koga gleda i vjerom čuti skupljena zajednica. Očito, Vramec je duboko svjestan značenja liturgijske zajednice koja se okuplja na sastanak s Kristom gdje se lomi kruh riječi. Za njega je zajednica živi organizam koji se okuplja oko živoga Krista. Kroz Krista i zajednicu Vramec promatra i bitnu ulogu svećenika, odnosno duhovnih pastira (biskupa, pastira propovjednika i učitelja). Njihova je dužnost da 'hrane narod spasonosnom evanđeoskom riječi'. Crkva je za Vramca 'draga Božja občina', 'spravišće' Božje. Govoreći o strukturi Crkve Vramec stvara stanovitu dvodijelnost između Crkve kao duhovne zajednice (laička Crkva) i Crkve kao hijerarhijske stvarnosti (vladajuća Crkva), čime želi ukazati na potrebu evanđeoske reforme feudalizirane katoličke Crkve u kojoj ima previše državničkoga načina ponašanja, koristoljublja, simonije, neukosti klera. [...] U pitanju morala Vramec ne zalazi u sistematizaciju moralke prema dekalogu ili krepostima. Njegov je moral u vrednovanju međuljudskih odnosa s osnovnim zahtjevom na međuljudskoj ljubavi. Taj se moral golemim dijelom nadahnjuje na evanđeoskoj paraboli o Posljednjem sudu (Mt 25, 31–46), odnosno na poistovjećivanju Krista s blišnjim. To mu omogućuje da u primjeni bude veoma realističan i konkretan bilo da govori o krepostima, bilo da šiba mane. Osobito suvremeno djeluju neki Vramčevi naglasci na polju socijalnog i gospodarskog morala. Veoma je zanimljiva Vramčeva teza, da je 'Bog dao ljudima bogatstva ne radi siromašnih i prosjaka, nego im je dao prosjake', koju posuđuje iz svetoatačke misli. U tom smislu Vramčev je program jasan: 'Tebe je Bog dal i daruval tvojim bližnim, očnim sinom, slugam Božjim, da tvojim tovarušem v vremenima potreščine hasniš i korest činiš'. Ovaj se evanđeoski program u današnjoj teologiji i socijalnoj nauci Crkve artikulira kao zauzeto i solidarno zauzimanje za izgradnju 'civilizacije ljubavi'. Josip Turčinović promatra Antuna Vramca kao zauzetog i zabrinutog kulturnog i teološkog djelatnika u čijoj se teologiji

³⁵ Vidi pretisak istih (1990.).

³⁶ Skup je organizirao Alojz Jembrih uz pomoć Općine Brežice, u povodu 415. obljetnice Vramčeva župnikovanja u Brežicama. Sudjelovali su znanstvenici, slovenisti, hrvatski i teolozi iz Hrvatske i Slovenije. Šteta da referati nisu nikad objelodanjeni.

'po prvi (i zadnji) put kod nas čuju autentični glasovi prebogate starije katoličke tradicije, svetootačke i skolastičke. (Jembrih 1995: 249–250; 1990a: 13–69)

Smatram da nakon navedenoga citatnoga diskursa ne treba posebna komentara, jer je dovoljno argumentirano pojašnjeno u korist tvrdnje da Antunu Vramcu nikako nije mjesto među protestantskim piscima, kamo su ga neki dosad uporno htjeli svrstati (Jembrih 1979: 293–306; 1981: 70–83; Fancev 1938).

Knjige s Vramčevim autografom

Uz Vramčev autograf koji je ostavio bečkoj inkunabuli, danas u knjižnici dominikanaca u Beču (Jembrih 1975: 123–132; 1978: 459–471; 1981) treba svakako još spomenuti nekoliko njegovih autografa koje je ostavio u knjigama, kojima se koristio i koje su danas pohranjene u knjižnicama u Hrvatskoj a neke izvan Hrvatske.

Prigodom priprema Vramčeve *Postille* (1586.) za pretisak (1990.) u pogovoru sam bio upozorio na primjerak latinske *Postille* (1565.) tiskane u Parizu, njemačkoga autora, teologa Georga Witzela (1501.–1573.) (Pralle 1948: 224–242).³⁷ Naime jedan je primjerak u svojim rukama imao i Antun Vramec što se razabire iz njegova autografa na naslovnici te knjige. Vramec je napisao: *D(omi)ne gress(o)s meos dirige / Ant. Vramecz Vrbowcz / E.(cclesiae) Z.(agrabiensis) C.(anonicus) M.(anu) P.(roprio)*.³⁸ Kod toga je autografa vrlo indikativno što je zapisao dio istoga Psalma 118. kao što je to i u naslovnici svoje *Postille* (1586): *Domine gressus meos dirige*. To je bjelodani znak da je Vramec Witzelovu *Postillu* koristio kod pripreme svoje *Postille* I. i II. dio.

U knjižnici zagrebačke Metropolitane pohranjena je knjiga, također, s Vramčevim autografom iz godine 1570. Riječ je o knjizi s naslovom: *Concordantiae Bibliorum utriusque Testamenti, Veteris et Novi, Novae et integrae [...], Antverpiae [...] Anno M.D.LXVII*“ (1567.). Također na naslovnici te knjige Vramec zapisuje: *„Dom(i)ne gressus meos dirige / Ant. Vramecz C.(anonicus) E.(cclesiae) Z.(agrabiensis) 1570 et Archid.(iaconus) Vartasdien(sis) M.(anu) p(roprio)*.“ (Maggić 1997: 457–465, odnosno 458) Spomenuta je knjiga bila u vlasništvu, prije nego je dospjela u Metropolitansku knjižnicu Zagrebačke nadbiskupije o čemu svjedoči i zapis: *Liber S. Stephani Regis Eccle(siae) Zag(rabiensis) pod oznakom M 6898*. Na zadnjoj stranici iste knjige potpisao se je još jednom: *Anth: Vramec*

³⁷ Vidi naslovnici spomenutog primjerka Witzelove *Postille* u pogovoru pretiska Vramčeve *Postille* (1586.), 1990: 70; Jembrih (1990a: 50–54).

³⁸ Primjerak Witzelove latinske *Postille* nalazi se danas u franjevačkoj knjižnici u Varaždinu, sign. R. IV'8°54.

Mpp povezavi ga s rečenicom: *Quid gloriaris in nomino tuo.* (= Antun Vramec koji je proslavljen u tvom imenu).

I Taj zapis govori da je spomenutu knjigu Vramec mogao koristiti, po svemu sudeći za rad na svojoj *Postilli* (1586.).

Pišući o franjevačkoj knjižnici u Ivanić Kloštru fra. Vatroslav Frkin (1994.) je u svome članku predočio javnosti još jednu knjigu s Vramčevim autografom; to je knjiga na latinskom jeziku s naslovom: *Homiliae in evangelia Dominicalia* franjevačkoga autora Ivana Royardusa. „Ova knjižnica ima samo 2. svezak toga djela. Na 292. stranici je zapis: *Domine, gressus meos dirige. Antun Vramecz.* Ovo djelo mu je vjerojatno služilo pri izradi njegove *Postille*.“ (Frkin 1994: 382–389)

Vramčev potpis, u potezu ruke (duktus) identičan je onom u Witzelovoj *Postilli*. Listajući stranice spomenute latinske *Postille*, ustanovio sam da su na rubnicama 61 stranice bilješke i okomite crte s kojima se omeđuju rečenice dotičnoga diskursa, rečenice, koje kad se usporede s Vramčevim u njegovoj *Postilli*, vidi se prijevodna podudarnost.

Budući da spomenuta franjevačka knjižnica posjeduje samo drugi svezak spomenute latinske *Postille*, za prvi svezak sam saznao da se nalazi u kapucinskoj knjižnici u Vraždinu, sig. 1. 9. 9, s naslovom: *Homiliarum F. Iohannis Royardi, ordinis F. Minorum, in omnes Epistolas et Evangelia dominicalia per totius anni decursum: in trium quoque dierum post Pascha et Pentecosten Evangelia, nec non et in Epistolam ac Evangelium Dedicationis Ecclesiae.* Tomus I. [...], Coloniae ex officina Melchioris Novesiani, M.D.L. (1550).³⁹ Znači knjiga je tiskana u Kölnu navedene godine. Ubvidom u 2. svezak Royardosova djela, ustanovio sam da ga je Vramec dosita i koristio. U to su me uvjerile njegove bilješke na rubnici (in margine) stranice: 53v, 63v, 64v, 65v, 68v, 69r, 70r; te potcrtavanja: 96v, 97rv, 98rv, 99rv, 100rv, 101rv, 102rv, 103rv, 104rv, 105r, 108v, 109r, 145rv, 146r, 148r, 152v, 202v, 203v, 205v, 206rv, 207rv, 208rv, 211r, 212rv, 213rv, 214v, 215r 216v, 217rv, 218v, 219rv, 220rv, 221rv, 222rv, 223v, 224r. Ta potcrtavanja (i okomito sa strane latinskoga teksta) u Royardusovu djelu usporedio sam s Vramčevim hrvatskim tekstom i mogu reći da je zamjetljivo Vramčevo oslanjanje na taj latinski markirani dio, prisutan u prijevodu njegove *Postille*. To pak potvrđuje ono što je već i Josip Turčinović pretpostavio:

³⁹ Zahvaljujem fra Boni Zvonimiru Šagiju i fra Mirku Kemivešu, varaždinskim kapucinima, što su mi posredovali podatke o Royardusovoj knjizi uz preslik dijelova iste. U knjizi H. Hurte (1899: 1347), o Royardusu čitamo: „Joannes Royardus O. Min. Flander ordinis in regno Scotiae commissarius generalis, insignis verbi Dei praeco (*1547) reliquit homilias in epistolas dominicales et festivitates sanctorum et in evangelia dominicalia [...], Coloniae 1573 t. 4 in 8; homilias in evangelia et epistolas feriales quadragesimae una cum fusissima passionis J. Christi secundum utriusque T. Scripturas eneratione aliisque opusculis, Parisiis 1553. 1554. t. 3 in 8; Lugduni 1573 t. 5 in 8.

Isključeno je da bi za sastavljanje Postille bio Vramec posegao izravno za djelima svih onih otaca koje tamo navodi. To bi ponajprije bilo fizički nemoguće, jer bi to bila čitava biblioteka, a zatim nitko to više u propovjedničke svrhe nije radio niti je trebao raditi, jer je bilo dovoljno kompilacija, propovjedničkih pomagala, sličnih Postilli. (Turčinović 1995: 78)

Takvo pomagalo je, eto, spomenuti Royardus pružio svojim djelom, ne samo Vramcu, nego i mnogim drugima koji su također takvo djelo pisali. Budući da franjevačka knjižnica u Kloštar Ivaniću ima samo 2. svezak Royardusova djela, traga sam i za prvim dijelom. Ustanovio sam da se taj nalazi u kapucinskoj knjižnici u Vraždinu pod oznakom: 1.9.9, s točnim naslovom: *Homiliarium F. Iohannis Royardi, ordinis F. Minorum, in omnes Epistolas et Evangelia dominicalia per totius anni decursum: in trium quoque dierum post Pascha et Pentecosten Evangelia, nec non et in Epistolam ac Evangelium Dedicationis Ecclesiae. Tomus I. [...] Coloniae ex officina Melchioris Novesiani, M. D. L. (1550.)*. Smatram da bi današnji teolog učinio veliku korist kad bi detaljnije proučio Witzelove i Royardusove latinske homilije koje su Vramcu bile polazište u sastavljanju homilija u njegovoj *Postilli* 1586. Josip Turčinović je u vezi s time zapisao: „Za utvrđivanje Vramčeva teološkog htijenja bilo bi od velike koristi znati također koji su mu bili izvori za *Postillu* i kako se prema njima odnosio.“⁴⁰ Na temelju iznesenih novih podataka, relevantnih za nastajanje Vramčeve *Postille* (1586.), također se može zaključiti, da su i oni bjelodani dokaz protiv svrstavanja Vramca i njegova djela u protestantski krug pisaca 16. stoljeća.

Ovomu treba dodati još jedan kuriosum s Vramčevim autografom. Naime 2017. godine dr. Nikola Radić s Instituta Ruđer Bošković u Zagrebu, saznajući da sam se Vramcem najviše bavio, obavijestio me je da posjeduje podatak o tome da se u jednoj inkunabuli iz 1496.⁴⁰ nalazi Vramčev zapis (autograf). Riječ je o Aristotelov knjizi: *Aristoteles: Opera*⁴¹ u kojoj je Antun Vramec na tri mjesta ostavio svoj pisani trag. Na str. 4 piše: *Antonius Vramez de Wrbowcz. Canonicus*

⁴⁰ Kolofon inkunabule glasi: „Impressum e[st] p[rae]sens opus Ventii per Gregoriu[m] de Gregoriis expensis Benedicti Fontanae Anno salutifere incarnationis domini nostri. M. CCCCVI. Die uero. xiii. Iulii.“ Što se tiče sudbine knjige o kojoj je ovdje riječ s Vramčevim zapisima, valja reći da je knjiga bila u prvotnom vlasništvu kardinala Domenica Grimanija čija je knjižnica dijelom stradala u požaru u 17. stoljeću. Jedan dio Grimanijeve knjižnice je prodan u Rimu 1546. godine, potom je, možda jednu knjigu iz te knjižnice, valjda za svoje studijske potrebe, nabavio Antun Vramec u doba svog studija u Rimu, a jedan zapis datira godinom 1565. kada je on doista u Rimu studirao. Možda je Vramec prije povratka u Zagreb iz Rima prodao knjigu ili je ona ostala u njegovoj sobi. Na sjednici Zavoda sv. Jeronima, 4. studenoga 1571. govorilo se o nekoj reverendi koju je ostavio bivši kapelan Antun Vramec. U sobi se našlo i knjiga, vjerojatno su bile Vramčeve. Možda je među njima bila i spomenuta o kojoj je ovdje riječ, knjiga koja je sada u knjižnici u Manchesteru, kupljena je od antikvara Lea Cadogana. Ovo mi je priopćio dr. Radić kojemu se i ovom prigodom najsrdajnije zahvaljujem.

⁴¹ Knjiga je danas pohranjena u knjižnici The University of Manchester Library.

Castriferrej.⁴² zc; na str. 37: *Sancta Maria ora pro nobis. Antonius Vramecz de Vrbowcz*; na str. 39: u crtanom trokutu njegovom rukom, upisan je inicijal *A V* i *Antonius de Verbowcz Antonius de Vrbowcz 1565 in Festo Ascensione Domini*. Spomenuta je knjiga bila svakako u Vramčevu posjedu u vrijeme njegova boravka u Rimu, u Zavodu sv. Jeronima u čijoj je crkvi obavljao dužnost kapelana od 1565. do sredine 1567. Godine 1567. je Vramec doktorirao u Rimu o čem je zapisao u svojoj *Kronici* (1578.): *Ovo vreme ja jesem v Rime doktorem postal* (pretisak *Kronike* 1992: 63b). Na sjednici Zavoda 13. srpnja 1567. Vramec govori da je od kuće dobio pismo i da mora hitno otići doma na tri mjeseca. Nakon toga se Vramec više ne pojavljuje u Zavodu sv. Jeronima (Jembrih 1992a: 79–83).

Kad se uzmu u obzir ovdje spomenute knjige s Vramčevim autografom, osim Aristotelove, možemo pouzdano reći da ih je mogao koristiti kod sastavljanja svoje hrvatskokajkavske *Postille* (1586.) pri čemu mislim na propovijedi nakon određenoga evanđelja, a to opet govori da se Vramec nije nikako koristio regensburškom *Postillom* (1568.) koja je bila namijenjena Hrvatima u Zapadnoj Ugarskoj, a preveli su je, iz *Postille* Ivana Brencija (1499.–1570.), Stipan Konzul (1521.–1579.) i Antun Dalmatin (†1579.) (Jembrih 2007: 277–358).

Dakle, otpadaju svi oni napisi pojedinih, ovdje spomenutih, autora koji su bez dokaza tvrdili da je Vramec za svoje propovijedi koristio protestantsku *Postillu*.

Vramec je doista, prvi teološki i pastoralni pisac Zagrebačke biskupije u 16. stoljeću koji je svoju *Postillu* napisao prema smjernicama i zaključcima Tridentskoga sabora i prema tadašnjem liturgijskom obredu Zagrebačke biskupije.

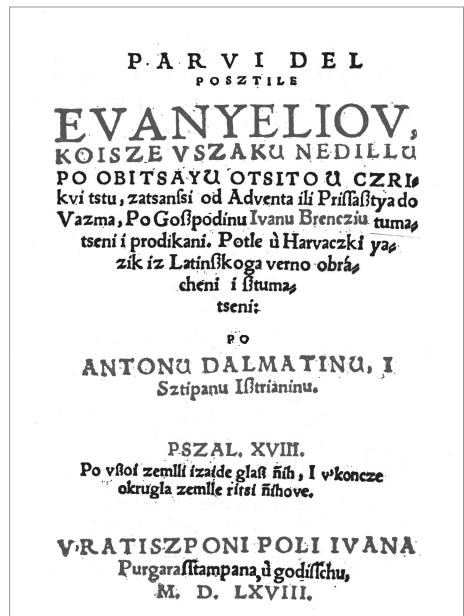
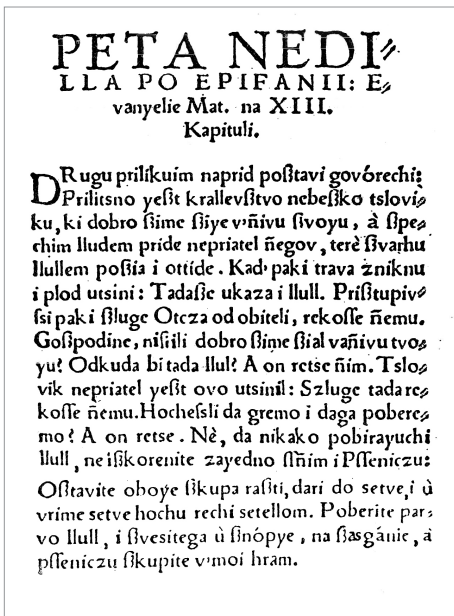
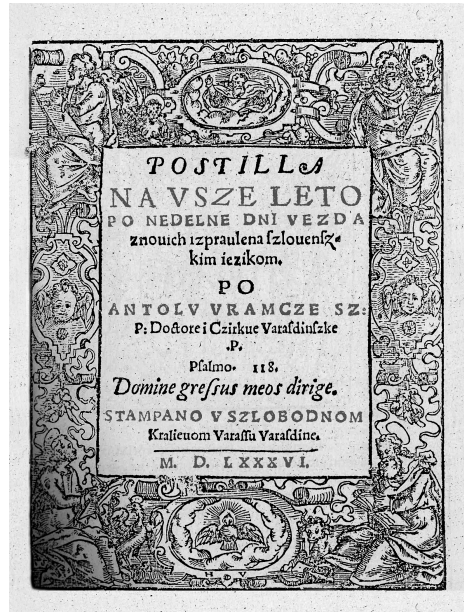
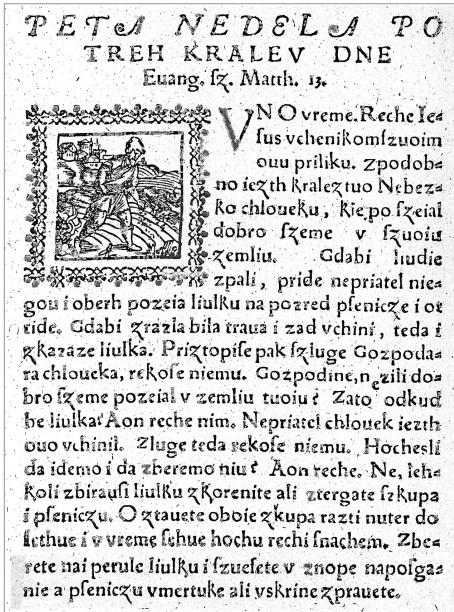
To pak što tekst evanđelja u regensburškoj *Postilli* (1568.) ima podudarnosti s tekstem evanđelja u Lekcionaru Bernardina Splićanina 1495. ili 1543.⁴³ a takva se podudarnost može naći i kod Vramčeve *Postille* (1586.) to još ne znači da je Vramec regensburšku *Postillu* doslovno prepisao, kako je to Matija Murko ustvrdio (Murko 1927: 23).⁴⁴

⁴² Gornji dio Prekmurja pripadao je županiji Vas sa sjedištem u Vasváru (*Ferrum Castrum*), donji dio Županiji Zala sa sjedištem u Zalaváru (nekadašnji Blatograd). Prekmurje je do 1777. pripadalo Zagrebačkoj biskupiji. Znači li da je Vramec već tada sebe vidio u nekoj ulozi kao *Canonicus Castriferrej*? Istina jest da je on bio arhiđakon Bekšinski, a to je dolnje Prekmurje (Kuzmič 2004: 89–97).

⁴³ Treba se prisjetiti da je i Primož Trubar u pismu ljubljanskim staležima pisao da kod prevođenja Novog zavjeta ima jednu hrvatsku misnu knjigu nedavno tiskanu u Veneciji latiničkim slovima. Ta misna knjiga je upravo *Lekcionar Bernardina Splićanina* (Jembrih 2007: 165).

⁴⁴ Kada se spomene riječ *Postilla* onda se ona, po sadržaju kao knjiga, sastoji od teksta evanđelja i propovijedi (homilije) koja slijed nakon evanđelja, zato *post illa verbum evangelium...*, zato izvorno *Postilla*, neki bi htjeli da se piše *Poštila*. Prema tome, Murko je samo isticao „Vramčevu osvisnost“ evanđelja u Konzulovoj *Postilli*, međutim, vidjesmo da je Vramec u propovijedi na crti Tridentske Rimokatoličke pravovjernosti.

Da bi čitatelj imao približnu sliku teksta i iz *Lekcionara* (1495.) Bernardina Splićanina (1885: 18–19), Konzulove (1568., *Parvi del Postille ...* 1993: 226–227) i Vramčeve (1990: 49b–50a) *Postille* (1586.), evo preslika teksta Matejeva evanđelja iz svih triju predložaka.

U Ono vrime. Reče yfus vcnichom svojijm ptycaš ouu. Pbrvcladno vçigneno yest craglešffuo nebešbo glouichu chij pošya dobro sime vçniu uooy. Ychada spabu gludi doy de nepryategl gneqouf yçgona pošya glugliem pošrid pšenice y poyde rya: Ychada narešte traua vplod vcinij tadate vchasa gluygl: Y pristupiašff sluge otca od obitilli rechošfe gnemu: So spodine nišilli dobro sime pošyał potnooy gnui? Ychbuda ta da by gluygl pognoy? Yreçegim on: Neprjazniuj glouichre: rovcinij: Sluge tada rechošfe gnemu: Bochiešli daçga poyde mo poguliti : yreçegim ne vere scububchi gluygl dabište ne yz gulilli vpençgu igniu za yedno: pustite oboye da rešte do ratuce avurime od ratue bochiu rechchi rateliçam : yzberite nay ptya gluygl: y suezitega. vñnopche za sazganve: Ypçnçgu scupire. y moy granar.

Po Matiju.

U ono vrime reče Isus učnikom svojim pritač ovu: prikladno učineno jest kraljestvo nebesko človiu, ki pošja dobro sime u nivu sveju. I kada spalju ludi, dojde neprjazatelj: hegoj i zgora: pošja: lulem pošrid pšenice i pojde: tja. I kada narešte trava i plod učini, tada se ukaza jul. I pristupiš: sluge otca od obitilli rekoše nemu: gospodine, nisi ti dobro sime pošjal po tvoji: niui? odkuda tada bi jul po ņoj? I reče jim: on: neprjazniui človi je to učinil. Sluge tada rekoše nemu: hočeš li, da ga pojedmo poguliti? I reče jim: ne, jere skubuč: jul da biste ne izgulili i pšenicu s nim za jedno. Pustite oboje da reste do žatve, a u vrime od žatve: hoću reči žateliçam: izberite najprja: jul i svežite: ga u snopke za sažanje, a pšenicu skupite u moj granar.

Domnica. j. aduentus

17

Incepit vulgarizacio dalmatica epistolarum. z euangeliorum. ad hoc prebacionum. z benedictionum: contineantur in missali.

Domnica prima de aduentu. Ctenge pistule blaznega paula apostola keru glanomu.

B ravo. Znaubchi davrimeteli ure nam odafna ufa nile: Zrada stajouito blare velt nafce ipacnge negof mo ueruali: Neob minua velt. adan sege pribilali: Duarzimo zato odnaf dila od ramnošti iobucimefe norufge od iustofli: racho da ndan pocteno budemo hoditi: Ne ugidenyu. ni uprivu Ne uleçanyu ne cifkoçbie ine poçrenya. ne upriçonaranyu od iarszbe inçauidofli: Da obucitešfe gošpodinom vñubarikom. Paliçdouange hie. euangel. postei

O vñancu. i. mñifecu. i. uñufcau: anazengiti ralošf gluniceba. c. c. b. ia straba buçenya moricboga i ualof sabuñchi gludi bu. irabā yeechanya: cba bote priu auanda. ik ga iura: vere cripošti nebeš cbe botice ganuti Zrada bote uidiu tina bozye ga greñchi nobla cbi soblastu uelichom uelizaçunij: Duarzitiu. chadafe poçnu cimiti. bogledagte yu dñignite glane nāle. çete pribilifge oçbupçengç nāle: Yreçe guimprāçhu omi: Çigete pribilifge vñ gna klabl: chada ure poçignu danati izche plod: Zrade da bliš velt iuro: Zacho yui kada budete uidiu ona dāle tme fiaçre da bliš velt craglešffuo boçge: Çigitiu gomoru vam daneny: ne narod ouij doçlešfe fiaça neuarife: Nebozenglia boçbie pomagñban. daryci moye neçbie pomagñban.

Domnica secunda de aduentu. Ctenge. p. b. p. a. keru glanomu

B ravo. Znaubchi davrimeteli ure nam odafna ufa nile: Zrada stajouito blare velt nafce ipacnge negof mo ueruali: Neob minua velt. adan sege pribilali: Duarzimo zato odnaf dila od ramnošti iobucimefe norufge od iustofli: racho da ndan pocteno budemo hoditi: Ne ugidenyu. ni uprivu Ne uleçanyu ne cifkoçbie ine poçrenya. ne upriçonaranyu od iarszbe inçauidofli: Da obucitešfe gošpodinom vñubarikom. Paliçdouange hie. euangel. postei

Literatura

Aleksandar BELIĆ, 1926/27: Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. *Južnoslovenski filolog*, knj. VI. Beograd: Institut za srpski jezik JANU. 238–248.

Zvonimir BARTOLIĆ, Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih. *Zbornik Pedagoške akademije Čakovec*, knj. 1. Čakovec: Pedagoška akademija. 65–78.

Juraj BATELJA, 1995: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*. U Zagrebu: Školska knjiga.

Branko BERČIĆ, 1968: *Tiskarstvo na Slovenskem: zgodovinski oris*. U Ljubljani: Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem.

Gedeon BORSA, 1965: Die Buchdrucker des XV. und XVI. Jahrhunderts in Ungarn. *Bibliothek und Wissenschaft*, Band 2. Wiesbaden: Harrassowitz. 1–33.

– –, 1968: Rodolfus Hoffhalter Typographie in der gegend von Mur und Drau (1553.–1574.). *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1–2, 26–34.

– –, 1970: Die Buchdruckerfamilie Hoffhalter. *Gutenberg-Jahrbuch*. 225–229.

– –, 1996: A szeben nyomda a XVI. század utolsó negyedében. *Könyvtörténeti irások* I. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár.

Josip BRATULIĆ, Stjepan DAMJANOVIĆ, 2005: *Hrvatska pisana kultura: izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*. Križevci: Veda.

Johannes BRENZ, 1993: *Parvi del Posztile evanyeliov, koisze vszaku nedillu po obitsayu ot-sito u czrikvi tsu, zatsanssi od Adventa ili Prissasstya do Vazma* (za tisak priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih). Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“.

Dalibor BROZOVIĆ (ur.), 2005: *Hrvatska opća enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Franjo BUČAR, 1910: *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*. U Zagrebu: Matica hrvatska.

– –, 1913: *Povijest reformacije i protureformacije u Međimurju i susjednoj Hrvatskoj*. Varaždin: St. Platzer.

Neven BUDAK, 1994: *Gradovi varaždinske županije u srednjem vijeku*. Zagreb, Koprivnica: Nakladna kuća Dr. Feletar.

Canones et Decreta sacrosanti oecumenici Concilii Tridentini [...], 1833. Viennae: Viduae Antonii Strauss Ratisponae.

Marko DRAGIĆ, 2006: *Književnost katoličke obnove i prvog prosvjetiteljstva (hrvatska barokna književnost)*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta.

Franjo FANCEV, 1938: Koliko istine ima u prepričavanju o „hrvatskom protestantizmu“? *Savremenik* XXVII/51, 493–511.

Josef FITZ, 1961: Die Wanderdrucker Ungarns im 16. Jahrhundert. *Gutenberg-Jahrbuch*. 156–161.

- Đuro FRANKOVIĆ, 2016: Pismo propovjednika Mihaela Bučića (1579.) o zaštiti kmetova u Peklenici, u ozračju vjerskih i gospodarskih zbivanja u Međimurju. *Donjomeđimurski zbornik* III/3, 86–98.
- Vatroslav FRKIN, 1994: Franjevačka knjižnica Kloštar Ivanič, 900 godina Ivaniča: zbornik. Ur. Božo Rudež. Kloštar Ivanič; Ivanič Grad; Križ: Odbor za Obilježavanje 900. obljetnice Ivaniča. 382–389.
- Krešimir GEORGIJEVIĆ, 1969: *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. U Zagrebu: Matica hrvatska.
- Paul GULYÁS, 1930: Der Wiener Buchdrucker Rafael Hoffhalter und sein Sohn in Ungarn. *Gutenberg-Jahrbuch*. 198–208.
- László HADROVICS, 1987: Seit wann wird der kajkavischer Dialekt „hrvatski jezik“ genannt? *Dona Slavica Aenipontana in honorem Herbert Schlesnik*. München: Trofenik. 33–39.
- Martin HAJNAL, Ivan PERGOŠIĆ, 1907: *Nastavni vjesnik*, knj. XV., svez. 5. Zagreb. 321–327.
- Hugo A. HURTER, 1899: *Theologia Catholica. Tempore Medii Aevi ab anno 1109–1563*, Oeniponte: Libraria academica Wagneriana.
- Mira ILIJANIĆ, 1999: *Urbanizam, graditeljstvo, kultura: zbornik radova*. Varaždin: TIVA d. d. – Tiskara Varaždin.
- Stjepan IVŠIĆ, 1937: Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574). *Zbornik u čast Aleksandra Belića*. Beograd: Mlada Srbija. 183–195.
- Dubravko JELČIĆ, 2004: *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. U Zagrebu: Naklada Pavičić.
- Alojz JEMBRIH, 1975: Gdje je rođen Antun Vramec? *Bereiche der Slavistik. Festschrift zu Ehren von Universtäts Prof. Dr. Josip Hamm*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 123–132.
- –, 1979: Antun Vramec i protestantizam. *Bogoslovska smotra* IL/3, 293–306.
- –, 1981: *Antun Vramec i njegovo delo: Prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije*. Čakovec: Zrinski.
- –, 1986: Ivan Manlius prvi tiskar Varaždina (1586–1587). *Kaj – časopis za kulturu i prosvjetu* XIX/3, 29–45.
- –, 1992: Nedeliščansko-markiševska crkvena pjesmarica iz 1632. godine. *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi*. Ur. Marko Jesenšek. (Zbornik slavističnega društva Slovenije, 2). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 99–129.
- –, 1992a: *O Vramčevoj Kronici*. U Zagrebu: Kršćanska sadašnjost; u Varaždinu: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad.
- –, 1995: Antun Vramec u službi Zagrebačke biskupije. *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994*. Ur. Antun Škvorčević. Zagreb: Nadbiskupija zagrebačka. 241–255.
- –, 1998: Hrvatskokajkavski književni krug i prva tiskara u Varaždinu 16. stoljeća. *Encyclopaedia Moderna* XVIII/48, 63–74.
- –, 2004: Bogorodičin lik u Vramčevoj Postili (1586). *Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja*. Ur. Vlado Košić. Zagreb: KS i Hrvatski Mariološki institut. 35–50.

– –, 2007: *Stipan Konzul i „Biblijski zavod“ u Urachu: rasprave i građa o hrvatskoj knjižnoj produkciji u Urachu (1561.–1565.) i Regensburgu (1568.): prilog povijesti hrvatskoga jezika i književnosti protestantizma*. U Zagrebu: Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik.

– –, 2014: *Dosad najstariji kajkavski tekst pisan je u kuriji Kuće*. U: *Tragom Turopoljske povijesti*. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, Biblioteka „Albatros“, posebna izdanja, knj. 63, 7–15.

– –, 2014a: *Pergošićev Erazmo Rotterdamski u Varaždinu (1587)*. *Kairos: evanđeoski teološki časopis* VIII/1, 93–119.

– –, 2018: *O hrvatsko-prevoditeljskom i izdavačkom uraškom pothvatu u doba reformacije. 500 godina protestantizma: baština i otisci u hrvatskom društvu*. Ur. Ankica Marinović i Ivan Markešić. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo. 65–136.

– –, 2019: *Urach – južnoslavenski prevoditeljski i izdavački projekt u doba reformacije*. *Slavia Centralis* 12/1, 72–84.

Slavko JEŽIĆ, 1944: *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941*, Zagreb: a. Velzek.

Radoslav KATIČIĆ, Slobodan P. NOVAK, 1987: *Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske*. U Zagrebu: Nakladni zavod Matice hrvatske, Muzejsko-galerijski centar.

France KIDRIČ, 1922/23: *O sumljivih naslovih knjig v zgodovini južnoslovenskega pismenstva reformacijske dobe*. *Slavia* I, 360–378.

Vjekoslav KLAIĆ, 1922: *Mihajlo Bučić i Franjo Tah*. *Nastavni vjesnik* 30, 474–478.

Mihovil KOMBOL, 1961: *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. U Zagrebu: Matica hrvatska.

Ivan KUKULJEVIĆ, 1822: *Der Buchdruck in Kroatien VXI. und XVII. Jahrhundert*. *Kroatische Revue* 1, 45–46.

– –, 1851: *Arkiv za povestnicu jugoslavensku* I., 149–150.

Franc KUZMIČ, 2004: *Cerkvena uprava Zagrebške škofije v Prekmurju in njen vpliv na Prekmurje*. *Podravina – časopis za multidisciplinarna istraživanja* III/5, 89–97.

Lekcionarij Bernardina Splječanina, po prvom izdanju od god. 1495., 1885: *Priredio i pogovor napisao Tomo Maretić*. *Djela JAZU*, knj. V. U Zagrebu: JAZU.

Vladimir MAGIĆ, 1997: *„Rukopisni ‘ekslibrisi’ i bilješke na starim knjigama u Metropolitanskoj knjižnici“*. *Tkalčić: godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* I/1, 457–465.

Matija MURKO, 1925: *Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga*. *Daničićev zbornik*. Posebna izdanja, LV, knj. 15. Beograd-Ljubljana: Srpska kraljevska akademija. 93–105.

– –, 1927: *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Prag – Heidelberg: Druck der Česká grafická unie – Carl Winter Universitätsbuchhandlung.

István NYOMÁRKAY, 2015: *Mađarski i hrvatski prijevod Verbecijeva „Tripartituma“*. *Kroatologija* V/1, 1–24.

Ivanuš PERGOŠIĆ, 2003: *Decretum 1574*. Hrvatski kajkavski editio princeps. Za tisak priredio i priloge napisao Zvonimir Bartolić. Čakovec: Matica hrvatska.

Friedrich PESTY, 1882: Über Kroatiens Verhältniss zu Ungarn. *Kroatische Revue* 2, 65–101.

Ludwig PRALLE, 1948: Die volksliturgischen Bestrebungen des Georg Witzel (1501–1573). *Jahrbuch für das Bistums Mainz* 3, 224–242.

Valentin PUTANEC, 1979: Porijeklo moslavačkih Pergošića i povezano s tim porijeklo kajkavskog pisca Ivana Pergošića. *Čazma u prošlosti i danas: zbornik radova čitanih na simpoziju o 750. obljetnici osnivanja Čazme održanom u Čazmi studenoga 1976*. Čazma: Samoupravna interesna zajednica kulture i informacija Čazma. 123–136.

– –, 1982: Jezik „Dekretuma“ (1574) Ivana Pergošića. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 6. Zagreb: JAZU. 269–277.

– –, 1983: Kajkavski pisac Ivan Pergošić kao Varaždinac. *Varaždinski zbornik*. Ur. Andre Mohorovičić. Varaždin: JAZU i Općina Varaždin. 333–337.

Branko REISP, 1963: Mandelčevi ljubljanski tiski v knjižnici muzeja v Ljubljani. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* XI/1, 51–56.

– –, 2001: *Redki stari tiski*. U Ljubljani: Slovenska matica.

Nikola RADOJČIĆ, 1928: O izvorima Vramčeve Kronike (1578). *Rad* (JAZU), knj. 235, 26–49.

Gregor RICHTER, 1963: *Die Schriften Georg Witzels*. Bibliographisch bearbeitet. Fulda 1913. Brill | Hes & De Graaf.

Kurt A. SCHANTL, 2009: *Literatur und literarisches Leben im Zeitalter der Renaissance und Reformation*. Beiträge zu einer Literaturgeschichte des Burgenlandes, Band 1. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag.

Karl SEMMELWEIS, 1972: *Der Buchdruck auf dem Gebiet des Buregnlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts (1582–1823)*. Burgenländische Forschungen, Sonderheft IV. Eisenstadt: Michael R. Rötzer.

Elisabeth SOLTÉSZ, 1957: Die Holzschneidertätigkeit Raphael Hofhfalters in Ungarn. *Gutenberg-Jahrbuch*. 247–253.

Anita Andree SZÉLL, 2016: *Deutsch-ungarische Sprachbeziehungen: Kaspar Helth, Autor und Verleger*. Berlin: Frank & Timme.

Josip TURČINOVIĆ, 1979: Antun Vramec u našoj kulturnoj historiji. *Croatica christiana periodica – časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu* III/3, 1–20.

– –, 1995: *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Zoran VELAGIĆ, 1997: Razvoj hrvatskog etnonima na sjevernohrvatskim prostorima ranog novovjekovlja. *Migracijske teme* XIII/1–2, 37–58.

Anton VRAMEC, 1990: *Postilla* (za tisak priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih). U Zagrebu: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Kršćanska sadašnjost; u Varaždinu: Zavod za znanstveni rad.

– –, 1992: *Kronika* (za tisak priredio Alojz Jembrih). U Zagrebu: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Kršćanska sadašnjost; u Varaždinu: Zavod za znanstveni rad.

ZU EINIGEN THESEN IM BUCH MURKOS (1927) ÜBER DIE ANFÄNGE DES KAJKAVISCHEN DRUCKS IM 16. JAHRHUNDERT

Jüngere Untersuchungen aus der Zeit nach 1927, dem Erscheinungsjahr von Murkos Buch, in dem u. a. von den Anfängen gedruckter kajkavischer Bücher, verschiedenen Standorten des Buchdrucks und der Glaubenszugehörigkeit des kajkavischen Schriftstellers Antun Vramec die Rede ist, machen deutlich, dass die Thesen Murkos heute nicht mehr relevant sind. Hinsichtlich der Buchdruckerwerkstätten in Nedelišće und Varaždin muss gesagt werden, dass die Buchdrucker Rudolf Hoffhalter und Ivan Manlius (Joannes Manlius, slow. Janez Mandelc) über mobile Druckpressen verfügten und unabhängig voneinander tätig waren. Entgegen mehrfach aufgestellten Behauptungen, etwa vonseiten Ivan Kukuljevićs, Franjo Bučars und selbst Matija Murkos, hatte Hoffhalter seine Druckpresse nicht nach Varaždin verlegt. Ebenso unzutreffend ist die Meinung, Ivan Manlius habe, vor seiner Übersiedelung nach Ljubljana, in Ungnads Buchdruckerwerkstatt in Urach (1561–1565) gearbeitet, wie beispielsweise von Karl Semmelweis und anderen vermutet wurde.

Des Weiteren konnte einwandfrei nachgewiesen werden, dass der erste im 16. Jahrhundert auf dem Gebiet des Zagreber Bistums wirkende theologische Schriftsteller Antun Vramec nicht auf der Seite des Protestantismus stand. Seine Schrift *Postilla* (1586) spricht eindeutig für seine Zugehörigkeit zur römisch-katholischen Kirche. Einige von Vramec handschriftlich verfasste Notizen in Büchern, die er benutzte, belegen außerdem, dass diese ihm als Vorlage bei der Niederschrift seiner Predigten in *Postilla* dienten. Seine darin ausgelegten Evangelien von 1586, ebenso wie die 1568 in Regensburg veröffentlichte *Postilla* von Antun Dalmatin (†1579) und Stipan Konzul (1521–1579), greifen auf das *Lektionar von Bernardin Splićanin* (*Lekcionar Barnardina Splićanina*) zurück, sodass sich die von Murko aufgestellte These, Vramec habe aus Konzuls *Postilla* abgeschrieben, erübrigt.

(Übersetzung Silvija Sladić)

Matija Murko med slovenskim in južnoslovanskim ljudskim pesemskim izročilom

Marjetka Golež Kaučič

ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana, Marjetka.Golez-Kaucic@zrc-sazu.si

Matija Murko je bil slovenski etnolog, slavist, filolog, etnograf, folklorist, ki je svoje raziskovalno delo posvetil predvsem južnoslovanskemu pesemskemu izročilu. Murkovo znanje slovanskih jezikov, poznavanje epskega pesništva, njegova etnografsko-geografski pristop k preučevanju ljudske pesmi in realistično-pozitivistična metoda raziskovanja ter terensko delo so vplivali tudi na mnoge druge sodobne evropske in svetovne raziskovalce ljudske epike. Avtorica ponovno presoja njegovo delo in pomen, ne samo za utemeljitev »formulacijske teorije ali teorije obrazcev«, temveč tudi za raziskave ljudske pesmi nasploh, kot tudi za slovensko folkloristiko. V članku izpostavlja tiste metode, koncepte in spoznanja, ki veljajo še danes, a tudi tiste, ki jih je sodobna folkloristika zavrnila.

Ključne besede: Matija Murko, južnoslovanska epika, slovenska ljudska pesem, formulacijska teorija/teorija obrazcev

Matija Murko war slowenischer Ethnologe, Slawist, Philologe, Ethnograph und Folklorist, der sein Forschungsinteresse vor allem der südslawischen poetischen Tradition widmete. Seine Kenntnisse der slawischen Sprachen und Wissen zur epischen Dichtung, seine ethnographisch-geographischen Ansätze und die realistisch-positivistische Methode in der Erforschung von Volksgedichten, seine Feldforschung – all das beeinflusste viele seiner Nachfolger in Europa und auch weltweit. Im Beitrag werden sein Werk und dessen Einfluss auf die Durchsetzung der Theorie der Formelhaftigkeit und auf die Fortsetzung folkloristischer Forschung neu bewertet. Hervorgehoben werden Murkos Methoden, Konzepte und Erkenntnisse, die nach wie vor geltend sind und ebenso jene, die in der modernen Folkloristik an der Aktualität verloren haben.

Schlüsselwörter: Matija Murko, südslawische Epik, slowenisches Volkslied, Theorie der Formelhaftigkeit

Pomen Matije Murka v svetovnem raziskovanju ljudskega epskega pesništva¹

Matija Murko je znanstvenik svetovnega formata, ki je močno vplival na nastanek t. i. »formulaične teorije« o načinu izvajanja epskega pesništva ter njegovih vsebinskih in formalnih značilnostih. Bil je in je še znan v strokovni javnosti, ki se je ukvarjala s to teorijo, vendar se zdi, da v današnjem času tudi v teh znanstvenih krogih ne dosega tolikšne veljave, kot bi jo, zaradi njegovega pionirskega terenskega in analitičnega preučevanja epskega pesništva, moral imeti še danes. Znano je, da so se na podlagi izsledkov njegovih raziskav za tovrstno ustvarjanje začeli zanimati drugi raziskovalci, med njimi Milman Parry in Albert Lord, kjer slednji velja za utemeljitelja »formulaične teorije« (tudi teorije ustnega pesništva). V uvodu knjige *Srpsko-hrvatske junačke pjesme/Serbocroatian Heroic Songs* (1954)² je navedeno, da Parry zasluže za to, da se je začel zanimati za t. i. južnoslovansko epiko, pripisuje prav slovenskemu raziskovalcu, takratnemu profesorju na Univerzi v Pragi, ki ga je srečal leta 1928, medtem ko je imel Murko serijo predavanj v Parizu na Sorboni. Parryja Murkove raziskave, predvsem *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle* (1929), najprej niso zanimale; na začetku ni menil, da bi zanj imele kakšen pomen, toda kasneje so ga tako impresionirale, da je začel zbirati in preučevati ustno/ljudsko pesništvo in junaške epske pesmi »južnoslovanskih« narodov (Parry, Lord 1954: 3).³

Če pogledamo vrsto del, ki so nastala do leta 1985 – zbral jih je John Miles Foley (1985) – lahko vidimo, da jih je veliko, kar nekaj pa je takšnih, ki omejnajo Murkov vpliv na nastanek te teorije.⁴ Npr. Ruth Finnegan (1977: 58–59)

¹ Prispevek je bil pripravljen v okviru raziskovalnega programa *Folkloristične in etnološke raziskave slovenske ljudske duhovne kulture* (P6-0111, SI) in projekta *Misliti folkloro: folkloristične, etnološke in računske perspektive in pristopi k narečju* (J7-9426, SI), ki ju iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

² Kot prva je z letnico 1954 v angleškem prevodu izšla knjiga *Srpsko-hrvatske junačke pjesme/Serbocroatian Heroic Songs*, ki jo je iz srbohrvaščine prevedel in uredil Albert Bates Lord, s predgovoroma Johna H. Finleya in Romana Jakobsona. Druga knjiga v srbohrvaščini s predgovorom Aleksandra Belića je izšla l. 1953.

³ »Prav spisi profesorja Murka so me v prihodnjih letih bolj kot karkoli drugega privedli do raziskovanja samega ustnega pesništva in junaških pesmi južnih Slovanov« (Parry 1971: 439). A to ni bil edini razlog, zakaj je Parry sploh začel preučevati južnoslovansko izročilo, Fischerová (2019: 4) piše: »Parryju se je najprimernejše mesto za raziskovanje mehanizmov ustnega pesništva sprva zdelo območje Kirgizije. Vendar pa je bilo tedaj težko pridobiti vizo za Sovjetsko Rusijo, zato je zanimanje preusmeril na Balkan.«

⁴ Žal avtor ni upošteval literature t. i. vzhodno-evropskih avtorjev, z izjemo srbohrvaških. Avtor jih tudi ne klasificira, nič ne izvemo o teksturi (melodiji), avtorji niso folkloristi, zato je melodija popolnoma izpuščena. Formulaična teorija tudi ne zajema formul ali obrazcev v baladah, ki jih danes seveda zelo dobro poznamo.

poudarja, da je t. i. »Parry-Lord teorija ustnega pesništva« pravzaprav temeljila na raziskavah Murka in nekaterih ruskih raziskovalcih. A tudi kasnejše razprave ne morejo mimo Murkovih razprav. Karl Reichl (2011: 34) zatrjuje, da Parry in Lord nista bila edina nespecialista za srbske, hrvaške in bosanske junaške pesmi, omenja npr. Hectorja Munro Chadwicka in Noro K. Chadwick (1932–40, II: 297–456), ki sta temu posvetila poglavje *Yugoslav oral poetry*. Reichl pravi, da vsi ti temeljijo na raziskavah Matije Murka, Kosta Hörmanna in Gerharda Gesemanna. Omenja tudi Karadžiča in Bogatyryjeva (Reichl 2011: 34, prim. Fischerová 2019). Na Murkovih spoznanjih temelji tudi del knjige Johna Milesa Folleya (2002).⁵ Foley in Ramey tudi eksplicitno poudarita, da je na Parryjevo in Lordovo razumevanje ustne pesemske tradicije kot na njuno načrtovanje in izvedbo terenskega dela najbolj vplival prav slovenski filolog-etnograf Matija Murko (Foley in Ramey 2011: 75). Zlatan Čolaković (1992: 241) je ugotovil, da je Milman Parry preučeval dela »slavnega slovenskega etnografa Matthiasa Murka« in je menil, da je Parry svoje delo nedvomno utemeljeval na podlagi Murkovega, kot je tudi Murko svoje raziskave utemeljeval na podlagi dela Luke Marjanoviča. Parry je hvaležnost za Murkovo delo vpisal v svoje nedokončano delo *Ćor Huso: A Study of South Slavic Heroic Songs*. John Niles (1999) omenja Murkovo (1929) mnenje, da se ne sme samo zapisovati pesmi, temveč jih je treba posneti med petjem (Niles 1999: 99–100). Priznanje kakovosti in razsežnosti njegovega dela so v različnih člankih izrazili številni folkloristi in etnologi, npr. Peter Vlahović (1995: 46–50), Davor Dukić (1995: 51–57), Dženana Buturović (1999: 69–80) in Sylva Fisherová (2019: 23–53), ki meni, da brez Murka in Jakobsona sploh ne bi bilo Milmana Parrya in Alberta Lorda ali Aida Vidan, ki prav tako omenja Murka v knjigi o bosanskih baladah iz Parryeve zbirke (Vidan 2003).⁶ Njegov vpliv je imel, glede na navedeno, daljnosežne posledice v raziskovanju južnoslovanske epike v ameriškem prostoru, tako v teoretskem kot v empiričnem smislu: danes je namreč na voljo obsežna digitalizirana zbirka Milmana Parryja, ki je dostopna raziskovalcem po vsem svetu.⁷

⁵ John Miles Foley v razdelku, ki govori o pomenu izvedbe pesmi za razumevanje pesmi in o vlogi občinstva, lastne izkušnje naveže še na izsledke Matije Murka (ob njegovih terenskih raziskavah ljudskega izročila Bosne in Hercegovine, Srbije in Dalmacije). Murko je namreč opisal primer »sodelovanja« publike ob igranju in petju nekega guslarja, saj mu je med odmorom namazala struno na guslah in mu onemogočila nadaljnje igranje ter na ta način pokazala svoje vrednotenje njegovega igranja (Foley 2002: 83–84, Murko 1990: 122).

⁶ Zelo nenavadno je, da Murko ni omenjen v knjigi, ki je izšla v Beogradu (Detelić, Delić 2015).

⁷ Na podlagi te zbirke smo lahko našli podoben primer ljudske balade o deseti hčeri, na Slovenskem znani kot *Desetnica*. Res je pesem drugačna od slovenske, religiozno je v pravoslavnem okolju, a vendarle *Deseta djevojka* tematizira problem, če se v družini rodi deset istospolnih otrok in v patriarhalnem okolju ni otroka moškega spola. Prim. Golež Kaučič (2018: 139–140).

Murko in južnoslovenska epika

Glede na to da je bil Matija Murko otrok sveta, kjer je slovenska pesem ne samo živela v svoji funkciji, ampak bila močno navzoča v Murkovem življenju od otroštva do zrelih let, nas je zanimalo, zakaj se je Murko namesto s slovenskim ljudskim baladnim izročilom tako zavzeto in obsežno ukvarjal prav z južnoslovensko epiko. Murko (1951a: 60) npr. izpostavlja slovensko ljudsko ljubezensko pesem *Kaj mi nuca planinca*:

*Močno me je ganila slovenska narodna pesem, katero so prepevali pogosto moji kolegi: Meni pa se dekle smili / ki je moja, moja bla / zdaj pa jo drugi fantje zaničujejo (»zapeljujejo, jo zalezujejo, ledik stan zapravljajo [...]«).*⁸

In kasneje bomo videli, da se je s slovensko ljudsko pesmijo seveda zavzeto ukvarjal, a ne toliko z njenim pripovednim izročilom, ker ga ni tako navduševalo kot »pjevanje i kazivanje« (Murko 1937: 305) na širokem geografskem območju od Srbije, Novopazarskega Sandžaka, Stare Srbije, vzhodne in jugovzhodne Bosne, Hercegovine, Črne Gore, Dalmacije do Boke Kotorske, kar kaže tudi na to, da je uporabljal etnografsko-geografski pristop k raziskovanju ljudskega pesništva. Razlogi za to so različni in eden od njih je, da je bil s srbskimi ljudskimi pesmimi seznanjen že v šoli. O tem piše v *Spominih* (1951a), tudi v uvodu knjige *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* (1951b). Jožef Žitek, ki je poučeval nekaj časa na ptujski gimnaziji matematiko, tudi slovenščino, jim je v 2. razredu prinašal srbske narodne pesmi, »da bi nam pokazal njih lepoto« (Murko 1951a: 20). Pri profesorju Franzu Langu, ki ga je učil nemščino, je deklamiral pesem o kosovskem boju v prevodu Terese Luise von Jacob Robinson, s psevdonomim Talvj iz začetnih črk njenega imena (Murko 1951a: 30). France Zadavec (1995: 49) o Murku piše:

*O narodni poeziji Južnih Slovanov (je) prvič predaval v zimskem semestru 1905/1906 na graški univerzi, pri čemer je upošteval vse južne Slovane od Slovencev do Bolgarov, saj je npr. Kraljevič Marko skupni junak njihove epike.*⁹

Murko (1929: 6) je menil, da je Kraljevič Marko tudi slovenski junak, ko je govoril o slovenskih pripovednih pesmih/baladah, saj je štiri variante pesmi o

⁸ Prim. variante pesmi *Men se dekle smili, ker je moja bla* (Štrekelj 1900–1903: pesmi št. 2241–2243).

⁹ Ne drži njegova trditev, da so temelj ljudskih pesmi le zgodovinski dogodki, še posebno boji s Turki, in to kar v celotni južnoslovenski tradiciji, kamor je uvrščal tudi Slovence; Kraljevič Marko ni figura, ki je ključni junak le v epiki na območju južno od Slovenije (Murko 1951b: 231, Bošnjak 2002: 393).

tem junaku v *Slovenske narodne pesmi* vključil tudi Karel Štrekelj (1895–1898: 48–51). Razumljivo je, da je tako menil v tistem času, vendar smo folkloristi s terenskimi raziskavami ugotovili, da Kraljevič Marko ni slovenski junak; večina zapisov v Štrekljevi zbirki je iz Hrvaške in le eden iz Bele krajine, del izročila Uskokov, potomcev Srbov, ki so v Belo krajino pribežali pred Osmani in se tam naselili. Kraljevič Marko je bil močno navzoč v Bosni in Hercegovini, zato kot primer navajam pesem *Svatba Kraljeviča Marka*, Murkov terenski posnetek 14. septembra 1913.¹⁰ Začetek pesmi (Schüller 1999: 148–149):

*Vino pije divan kraljeviću,
po i[menu Marko Kraljeviću],
na vrh [svoje načinjene] kule.
Kad se Marko ponapio vina,
on zagrmi uz ruke rukave,
al s'udari livom po desnici:
»O desnico, iz ramena ruk[oj],
dosta si ti jada učini[la],
dosta turskih glava odsjek[ni]la,
o, žalosnih majak ucvilila!*

Zgodbe in obrazci srbskega, hrvaškega in muslimanskega pesništva so bili njegov raziskovalni izziv (Bošnjak 2002: 392); ne samo junaška epika, ampak kasneje tudi balade, ki pa po njegovem tudi sodijo v epiko. Najbolj se ga je dotaknila *Hasanaginica*,¹¹ saj se je Murko (1899: 134–137, prim. Grafenauer 1952: 199) ukvarjal s to balado vse življenje; četudi je Karadžić trdil, da je izginila, da je ni več med ljudmi, mu jo je očitno leta 1932 uspelo posneti na otoku Šipan. Zapela mu je Pavla Kuvelić, 84-letna ženska, pesem je fonografiral na treh voščениh valjih. Isaković (1975) je opozoril, da je Murko o tej baladi pisal na dveh mestih (Murko 1975a: 354–362 in 1975b: 363–402). *Asanaginica* (Murko 1975a: 359–361 /odlomek/):

*Što se ono u istoku bieli,
ol su sniezi ol su labudovi,
Nit su sniezi nit su labudovi,
5 Nit su sniezi pali na snepove,*

¹⁰ Posnet na voščениh valjih, poje in igra Jurij Didak, kmet iz Crnača, Široki Brijeg, Bosna in Hercegovina, prolog in začetek pesmi (Schüller 1999: 148).

¹¹ »Balade, kot je *Asanaginica*, /so/ pele samo ženske in to brez instrumentalne spremljave.« (Murko 1951a: 240). Odkril je, da je osnove tako epskih junaških pesmi kot balad večji dogodek, zgodba. Zanj pa so bili dogodki večinoma iz turških časov, kar bi držalo za junaške balade, ne pa za druge vsebinske tipe.

*Neg je ono šator age Asanage.¹²
On boluje od ljutih rana,
Pohodi ga majka i sestrica,
Neće svoja od stida ljubovca.
10 Njome aga bielu knjigu piše:
U bjelome dvoru ne čekaj me,
Ni u dvoru ni u rodu mome.
Kad je kadi biela knjiga pala,
Pripade se Asanaginica,
15 Bratu svome knjigu nakitila:
A moj brate mladi Alibego,
A moj brate jadna razgovora,
Mene jadnu dieli od petero,
20 Dodji po me brate dobro moje,
Vodi mene dvoru bjelome.
Kad je begu biela knjiga pala,
Kad vidio mladi Alibego,
Što mu piše rodjena sestrica, [...]*

Prav v razpravi o Hasanaginici iz Šipana¹³ je Murko objavi ugotovitev, ki velja še danes, »da je pela mnogo bolje, kot je ‘kazivala’ (narekovala, pripovedovala), saj je se je enkrat celo opravičila, da je nekaj besedila pozabila. In da je besedilo zapisal po petju« (Murko 1975a: 358). Tudi sam je ugotavljal, da je melodija izjemno pomembna – danes vemo, da je ljudska pesem sinkretična celota besedila in melodije. Melodija pa je hkrati tudi mnemotehnično sredstvo.¹⁴ Murko je to izpostavil kot temeljno značilnost slovenske ljudske pesmi:

Slovenska narodna pesem je res to, kar pravi njeno ime, ona se poje in nje besede so nerazločljive od melodije. Na to pa se je vendar dolgo prav malo pazilo in Slovenci niso edini, ki so izdajali večinoma samo tekste. (Murko 1929: 6)

¹² Gre za slovansko antitezo, zelo tipičen uvajalni obrazec za epiko, a tudi za balade.

¹³ »Tako kot za moške, je bila tudi za ženske pesem samo epska, stara, junaška, o junakih in junaštvu [...]« (Murko 1975a: 357). To je veljalo za južnoslovenski prostor, za slovenskega pa ne. »Tako kot moški, tudi ženske pojejo v prostem času, a še bolj kot možje, in še posebno rade pojejo pesmi o svatbah in ženskih nesrečah« (Murko 1975a: 357).

¹⁴ Murko je poudaril pomen melodije v ljudski pesmi, kar je bilo zelo pomembno za nadaljnje raziskovanje ljudske pesmi. Menil je, da je epika (danes vemo, da so to balade) povezana s plesom, petjem, da so v njej poleg zgodbenih tudi lirski, dramski elementi, in imel je prav. Motil pa se je, ko je trdil, da se iz ‘popivke’ razvije recitacija, saj se ljudske pesmi nikoli niso recitirale, ampak vedno samo pele, če pa pevci niso znali melodije, so besedilo narekovali. Včasih je torej prihajal v nasprotje s samim sabo. Murko je tudi menil, da preprosti ljudje ne znajo dobro ločiti petja od recitacije (Zadravec 1995: 50–51). Tukaj se je izkazalo, da je bil bolj etnolog in filolog kot pa folklorist. Recitiranje bi lahko imenoval »kazivanje«, kar bi lahko opisali kot recitativ, da se ohrani ritem. Toda prav to, da so se pevke pri »kazivanju« motile, kaže na to, kako pomembna je bila melodija (Bošnjak 2002: 392).

Priznal pa je, da ni imel sposobnosti za petje in se ni naučil temeljev glasbe, »ki sem jih pogrešal vse življenje, zlasti pri proučevanju ljudskih pesmi« (Murko 1951a: 17), kar je morda posledično povzročilo, da pesmi ni mogel preučevati v njeni celotni obliki. Vendar »se je ni odločil v celoti prezrti«, kot meni Fischerová (2019: 8), temveč se je osredotočil na besedila, izvajalce in kontekst, etnomuzikološke raziskave pa je prepustil drugim raziskovalcem, npr. Beckingu in Kubi¹⁵ (Murko 1975: 359). Njen pomen pa mu je bil popolnoma jasen. Prav v razpravi o Hasanaginici je zapisal:

Zelo hvaležno delo bo za naše muzikologe preučevanje, ali ima to žensko petje kakšno zvezo tudi s Slovenci, kjer so pri njih – vsaj v zadnjem času – tudi ženske pele epske pesmi, nekatere so bile fonografirane še pred prvo svetovno vojno (v veliki zbirki narodnih pesmi z melodijami v ljubljanskem muzeju). (Murko 1975a: 359)

Mislil je seveda na zbirko OSNP¹⁶ (Odbor za nabiranje narodnih pesmi 1903–1913), na današnji Slovenski etnografski muzej) in na pripovedne pesmi – balade.

Pa si pogledjmo še druge značilnosti petja in pesmi srbskih, hrvaških, muslimanskih idr. ljudskih epskih pesmi, ki so lahko značilnosti vsakega ljudskega petja, nekaj pa je izrazito specifičnih prav za južnoslovansko epiko.

Murko je široko zastavil svoje raziskovanje južnoslovanske epike. Uporabil je fonograf (je tudi fotografiral) in s tem omogočil verodostojne raziskave na področju etnologije, folkloristike in etnomuzikologije. Zavedal se je pomembnosti terenskega dela, uporabljal je folkloristične terenske in kabinetne metode. Zavedal se je kompleksnosti različnih vidikov ljudskega pesništva in pomembnosti pevca ali pevke, saj je nosilec tisti, ki lahko najbolj usposobljeno posreduje živo ljudsko izročilo raziskovalcu. S tem je bila njegova teza o izvornem in izvirnem pesništvu verodostojno dokazana. Če bi danes govorili o t. i. folklornem dogodku, je v središču vsakega folklornega dogodka (Bauman 1982, Toelken 1999) njegov izvajalec. Murko se je tudi zavedal, da gre za nadarjenega individualnega ustvarjalca in nosilca, zavrnil je romantična prepričanja o narodu kot kolektivnem ustvarjalcu ljudskega pesništva¹⁷ in se posvetil opazovanju posameznih

¹⁵ Oba sta naredila muzikološko analizo petja pevke Pavle Kuvelić, ki je Murku pela *Asanaginico* (Murko 1937: 306).

¹⁶ Danes jo hrani Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU.

¹⁷ Menil je, da so nosilci južnoslovanskih epskih ljudskih pesmi nadarjeni posamezniki patriarhalne civilizacije, razširjene po vaseh in mestih. In kot primer pravega »gosposkega« pevca navaja Čor-Husa Husovića iz Sandžaka (Murko 1951b: 363). Pevci so posebni, izbrani in nadarjeni posamezniki, kar še vedno drži: »Danes vemo, da so tudi narodne pesmi stvarjali umetniki med narodom in da so jih tudi peli za to posebno nadarjeni ljudje.« (Murko 1937: 303)

značilnosti petja, besedilnih posebnosti, kot so obrazci ali formule, ter vsebinskih značilnosti posameznih pesmi in celih nizov variant pesmi.¹⁸

Murko je te načilnosti tudi teoretsko osvetlil. Trdil je, da je improvizacija ena od osnovnih značilnosti ljudskega petja – pri snemanju bošnjaškega pevca Bećira Islamovića je npr. ugotovil, da pevec spreminja pesem (Murko 1951a: 142–143), da improvizira glede na različne okoliščine. Opazil je variantnost v pesemskem nizu celo pri enem samem pevcu in kontekstualne okoliščine, ki so na to vplivale. Menil je tudi, da je prenos po ustnem kanalu pogostejši pri nepisanih pevcih in pevkah, saj uporabljajo le spomin in si ne pomagajo z zapisi.

Slika 1: SEM F0045952, Trstenik, 6. 7. 1931, Murko med pevci.

Prav to spoznanje, da pesem med petjem ni fiksirana, da ni stabilna in nespremenljiva, je eno izmed pomembnejših, ki jih je Murko dognal na terenskih

¹⁸ Murko se je verjetno zavedal, kar je kasneje konceptualiziral Lord, da gre pri petju ali ustnem pesništvu vedno za nekaj, kar lahko uvrstimo med »langue« in »parole«, je neka tretja oblika ali celo oboje hkrati (Lord 2000: 279, Murko 1935, Lord 2000: 20). Murko je zanimal trditev Polivke, ki je razliko med ljudskim in umetnim vedno videl v tem, da pri ljudski pesmi ne poznamo avtorja, pri literaturi pa. Ponarodele pesmi je uvrstil v ljudsko pesništvo, kar je bilo zelo pomembno za kasnejše folkloristične raziskave ljudske pesmi, medtem ko ponarodelih pesmi Štrekelj ni uvrščal v svojo zbirko, zapisal jih je zgolj v *Dodatku*.

potovanjih in nato tudi tematiziral. Pokazal je, da je ustvarjanje ljudske pesmi improvizatorična dejavnost in da ne obstaja le eno besedilo, ampak variantnost kaže izjemno ustvarjalno moč ljudskega petja. »Improvizacija je glavna značilnost pevcev, pri čemer prosto uporabljajo vsebinske in formalne prvine starejših pesmi.« (Murko 1951a: 240) S sodobno teorijo intertekstualnosti bi lahko temu rekli kar spontana medbesedilnost (Juvan 2000, Golež Kaučič 2003). Zanimalo ga je tudi družbeno okolje, in sicer iz kakšnega socialnega okolja prihajajo pevci in pevke, okoliščine, ki so vplivale na formo in vsebino pesmi, publika, profesionalizem pevcev in drugo. Njegov namen je bil raziskati, kako ljudska epika živi, kdo so njeni izvajalci,¹⁹ kako in kdaj pojejo, ali nove pesmi še nastajajo in zakaj ljudska epika izumira (Murko 1929: 14). Ugotovil je tudi, da se muslimani, pravoslavni in katoliki med seboj poslušajo. Pomen petja in poslušanja je bilo združevanje in ne razločevanje, zato lahko govorimo tudi o neke vrste multikulturalnosti na podlagi ljudskega izročila. Ugotavljal je tudi, da ima ljudska epika (predvsem islamsko izročilo) tudi funkcijo kulturnega dogodka (Murko 1929: 14).

Zanimala ga je tudi klasifikacija pesmi – razdelil jih je na junaško epske in lirske, a uporablja tudi termin pripovedne pesmi in balade. Klasifikacijo je poenostavil glede na terenske izkušnje, kjer naj bi pevci in pevke poleg balad peli tudi junaške epske pesmi, vendar je položaj klasifikacije²⁰ v slovenskem ljudskem pesemskem izročilu drugačen. Zelo hitro pa je spoznal Karadžićevo zmoto o razvrstitvi ljudskih pesmi na t. i. moške in ženske pesmi, ko je pisal o pevki Živčkovi Katri in zbiralcu Francu Kramarju, ki je

[...] iz ust Katarine Zupančič, p. d. Živčkove Katre, zapisal 106 pesmi, največ starih pripovednih, tudi Pegama in Lambergerja, torej junaško in ne žensko pesem po terminologiji Vuka Karadžića, ki danes tudi za srbsko-hrvaške narodne pesmi ni več na mestu.²¹ (Murko 1929: 35; 1937: 304, 1951a: 238–239)

Ugotovil je, da sodi npr. slovenska balada *Pegam in Lambergar* med junaške balade in ne med t. i. romance – čeprav je razdelitev na moške (epske) in ženske

¹⁹ Pevci so bili izjemno pomembni za Murka in Parryja. Ko je Murko potoval v začetku tridesetih let, je takrat potoval v Bosno tudi Parry. Oba sta, ne da bi vedela drug za drugega, navezala stik z nekaterimi pevci (npr. Salih Ugljanin). Murko je posnel pesem *Dojčić kapetan* v srbsčini in albanščini in ta dvojezičnost ga je še posebej zanimala (Murko 1951b: 93, prim.: Fischerová 2019: 12). Morda je razmišljal, ali jezik lahko vpliva tudi na izvajanje in ritem pesmi.

²⁰ Murko (1929: 14) je menil, da sistematična razvrstitev pesmi lahko nastane šele po študiju gradiva.

²¹ Kasneje ugotavlja, da tudi v zbirki *Hrvatske narodne pjesme* (5. in 6. knjiga, kjer je Andrič izbral *polumuške* balade in romance) »straši Vukova terminologija balade in romance in da so bile pevke balad iz zbiranja in raziskovanja izrinjene« (Murko 1937: 304).

konceptom (npr. da je ljudska poetika le navdih za visoko umetnost): (1) folkloristične metode: observacija, zbiranje, snemanje, transkribiranje, analiza, sinteza; (2) pevci, pevke; (3) zgodba; (4) verzne strukture in obrazci, (5) melodija – tekstura; (6) variantnost; (7) improvizacija; (8) prenos po ustnem kanalu – ustnost; (9) načini izvajanja; (10) kontekst – družbenopolitične okoliščine, v katerih so pesmi nastale in se izvajale; (11) funkcija.

Slovenska ljudska pesem in Murko ter vprašanje, zakaj ni preučeval slovenskih balad

Murko je pripisal izjemen pomen za kulturo Slovencev in njihovo narodno zavest tudi ljudskim pesmim:

Potrebno je priznati, da je sicer slovenski kmet imel lepo kulturo, ki se je izražala v njegovih narodnih pesmih, povestih, pregovorih in šegah, toda višja meščanska kultura je bila pri Slovencih dolgo kaj šibka in najprej omejena na majhno število zavednih Slovencev. Preobrat je prinesla duhovna in posvetna inteligenca, ki je ostala zvesta svojemu narodu. Tukaj ni treba omenjati, kako važno vlogo so imele pri tej spremembi čitalnice ter prosvetna in gospodarska društva. Posebno pomembna je bila vloga ljudskih pesmi in novih domoljubnih popevk slovenskih skladateljev. Tudi Nemci in ponemčenci (Slovenci so jim pravili nemškutarji) so prepevali v svojih vinogradih s kmečkimi in mestnimi gosti le slovenske zdravice in druge pesmi. (Murko 1951a: 27)

Nadalje pravi: »Kot profesor za slovansko filologijo sem si štel za svojo dolžnost predavati tudi osnove staroslovanske starožitnosti in narodopisja, posebno ljudske poezije, in zgodovino slovanske filologije.« (Murko 1951a: 135) Murko (1929, 1937) se je s slovensko ljudsko pesmijo temeljito ukvarjal vsaj v dveh razpravah, v katerih se izraža njegovo razumevanje značilnosti ljudske pesmi. V *Veliki zbirki slovenskih narodnih pesmi* je predstavil celoten potek akcije zbiranja ljudskih pesmi po deželah takratne Avstrije, ki je prinesla danes znano zbirko OSNP z več kot 13.000 zbranimi pesmimi z melodijami. V njej poleg navodil za zbiranje razpravlja tudi o značilnostih slovenskih ljudskih pesmi, ki se le malo razlikujejo od njegovih spoznanj o južnoslovanski pesemski tradiciji. Že na začetku razprave govori o napevih pripovednih pesmi, ki naj bi bili rešeni v zadnjem trenutku, in omenja junaške pesmi o kralju Matjažu, Lambergarju in Pegamu, gospodu Barodi, tudi balade o lepi Vidi, mladi Bredi, mladi Zori itd. (Murko 1929: 6). Vse te pripovedne pesmi je označil za junaške, a se je motil, saj sta baladi *Lepa Vida* in *Mlada Breda* družinski, *Mlada Zora* pa ljubezenska. Slovensko ljudsko baladno izročilo se je v njegovem času šele začelo zbirati, zato ni imel popolnega vpogleda v raznovrstnost, raznolikost in bogastvo kar 337 tipov slovenskih ljudskih balad (Golež Kaučič 2018). Ponudil je nekaj napotkov

zbiralcem in se ponovno dotaknil pomembnosti variant, »saj nam šele varijante kažejo pravo prožnost narodnega duha«, tudi ponarodelih pesmi. Izpostavil je, da sta »besedilo in melodija spojena v živo enoto«, zato je treba zvesto slediti besedi in napevu, da je treba zapisati ime zapisovalca, oseb, ki so pele, kraj, čas zapisa, kar uporabljamo še danes (Murko 1929: 24–25). Pomemben je tudi napotek, da naj bi se pesmi posnelo s fonografom, da bi ujeli večglasnost in da bi jih posneli takrat, ko pevci ne vedo, da so snemani (Murko 1929: 27). Še enkrat je opozoril na to, da so na začetku ljudske kreativnosti vedno nadarjeni posamezniki in da ne poje narod. Opozarjal je na kontekst in funkcijo pesmi, plese, šege in navade, pri katerih se pesmi pojejo.

Ukvarjal se je tudi s pevci in pevkami in se večkrat vprašal, kako to, da tudi junaške pesmi, ki naj bi nastale med moškimi, pojejo ženske (Murko 1937: 304). To je vprašanje, ki ga je zaposlovalo kar nekaj časa, a je morda premalo razdvojil ustvarjanje od prenosa. Junaške pripovedne pesmi – balade (četudi jih v slovenski baladni tradiciji ni veliko) – so mogle nastati med moškimi, a prenašalke in nosilke pesmi so bile gotovo ženske, kar potrjuje evropsko raziskovanje balad. Čeprav je bilo to vprašanje ponovno odprto leta 2014 (Klobčar 2014: 21–29), pa za slovenski prostor ne velja analogija z južnoslovanskim prostorom, kjer so bili ustvarjalci in izvajalci ter prenašalci junaških pesmi večinoma moški. Da so nosilke predvsem ženske, se mu je kasneje potrjevalo ob pregledu Kramarjevega in Hubadovega zbiranja, ko je ugotovil, da sta našla kar nekaj izvrstnih pevk, ki so znale izjemno število pesmi, npr. Alojzija Novak 312 pesmi, 79 Fičkovka, ki je pela junaško pesem *Deklica vojak*, Marija Tement, Neža Majcen in Marija Zelenko pa so Kramarju zapele t. i. štajerske pripovedne pesmi, slovesa, ki so danes vse že slovenske ljudske balade. Še posebno pomembna je bila Katarina Župančič, p. d. Živčkova Katra, pevska, ki je znala nad 200 pesmi (Murko 1929: 37). Ko se je Kramar čudil, kako Katarina Župančič lahko tako dolge pesmi tako gladko in na pamet poje, ga je Murko zavrnil, da je vsak dober narodni pevec pripovednih pesmi več ali manj improvizator.²³ Murko je nato Kramarju dal priznanje, da bomo zaradi njegovega dela ob zbiranju ljudskih balad tudi

²³ Ivan Grafenauer (1952: 197–207) se s tem ni strinjal, saj je menil, da Murko ne bi smel svojih spoznanj o petju junaških južnoslovanskih pesmi aplicirati na slovensko petje. Slovenski pevci naj bi peli v dvoje in naj bi se s svojim znanjem podpirali. Grafenauer pravi, da je Marolt pevka *Lepe Vide* v Hrašah pri Lescah, Šmonova Lenka, povedala, da so se dolge pesmi nekdaj pele tako, da je enkrat ena, enkrat druga poprijemala, pela vodilni glas, in da so pevke vse pesmi znale iz glave, imele pa so jih tudi zapisane. Folkloristi so kasneje ugotovili, da Šmonova Lenka sploh ne obstaja in da si jo je Marolt preprosto izmislil. Res pa je, da je slovensko petje večinoma večglasno, a le takrat, kadar neko pesem znajo vsi, ki sodelujejo v folklornem dogodku, ni pa v petju t. i. dvojic. Balade so pele tudi pevke same, če so jih seveda le znale.

mi vedeli, kako so se pele stare pripovedne pesmi *Mlada Breda*, *Lepa Vida* in *Pegam Lambergar*, »ki so živele le v ustih starih ženic« (Murko 1929: 36).

Slika 3: Fotografija pevke Katarine Zupančič, p.d. Živčkove Katre iz Vinj pri Dolu, Gorenjska. Posneto 18. 1. 1914. Posnel Ivan Franke. Iz arhiva GNI.

Murko (1937: 303) zatrjuje, da bi se moralo ljudsko pesništvo bolj upoštevati, saj »ustno ohranjena književnost ima pri nas še posebno važnost, ker nam je večkrat ohranila motive srednjeveške književnosti, katere mi nismo imeli [...], npr. *Leonoro*.«²⁴ Izpostavil je, da zapisovalci v začetnem raziskovalnem obdobju

²⁴ Murko se je motil, saj smo tudi Slovenci imeli svojo ljudsko *Leonoro*, in sicer bajeslovno-pravljnično balado *Mrtvec pride po ljubico* (Kumer et al. 1971: SLP I/59).

zapisovanja pesmi niso zapisovali, kdo so bili pevci in pevke, kdaj in komu so peli svoje pesmi. To razlaga na primeru balade *Mlada Breda*, ki jo je zapisal Anton Žakelj Rodoljubni iz ust stare matere – ponovno je izpostavil vprašanje o ustvarjalcu in nosilcu pesmi (Murko 1929: 35).²⁵ Ko je v Rusiji učil slovenščino Borisa Mihajloviča Ljapunova in Vjačeslava Ščeškina, je slednjemu najbolj ugajala družinska balada *Mlada Breda* (Murko 1951a: 100).²⁶

Za Žakljev zapis je znano, da je zelo prenarejen ali prepesnjen, zato je mnogo bolj verodostojen Kramarjev zapis:

4983
7777
Patetico.

Nesrečna nevesta. („Mlada Breda“)
914.
(Iz čega pri Ljubljani.)

7. Oj Neži, Neži, Nežika, je tekla v kisto goran-jo,
Lez okno dol po-gledala: „Kaj v naravnem peli mo-žo-li?“

Odbor za nabiranje slovenskih narodnih pesmi.

Opomba. Pišite samo na prvo in tretjo stran!

Slika 4: Smrt neveste pred poroko ali *Mlada Breda*, pela Marija Gabrovšek, zapisal Franc Kramar Ig, Dolenjsko, iz arhiva GNI O 7983.

²⁵ Folkloristi so ugotovili, da je ta balada zelo predelana, prepesnjena ali »močno prenarejena« (Štrekelj I 1895–1898), varianta 103; Golež Kaučič et al. (SLP V 241, var. 2 in 6).

²⁶ Družinska balada, tip *Nesrečna nevesta* (Golež Kaučič et al.: SLP V/241/1–9).

Murko je zaključil razpravo o zgodovinskih podatkih slovenskih narodnih pesmi z naslednjo mislijo:

V omenjenih analizah in še v drugih mojih fonografičnih zapiskih imajo tudi naši muzikologi potrebno gradivo, da preiščejo, je li kaka zveza med epičnim petjem hrvaških žen po Dalmaciji, ki izumira, in med petjem pripovednih pesmi slovenskih žen, ki je že izumrlo. Tu imamo tudi lep primer, kako važna bo bodoča monumentalna izdaja slovenskih narodnih pesmi z melodijami ne samo za slovenski narod, ampak tudi za slovenski in neslovenski svet. Naj pride skoro na svetlo! (Murko 1937: 306)

Žal ta izdaja ni ugledala luči sveta. Šele v 20. stoletju se je začelo z izdajanjem znanstveno-kritične izdaje *Slovenske ljudske pesmi*. Petje pripovednih pesmi slovenskih žen še ni izumrlo, je pa drugačno od petja hrvaških žen po Dalmaciji in pevcev po deželah, ki jih je obiskal Murko, kar dokazujejo zvočni terenski posnetki.²⁷ Murko (1929: 36) se je spraševal, »kako so se pele v prejšnjih stoletjih in v ustih možakarjev, katerim so posebno pesmi o turških bojih bolj pristojale«. To kaže, da so raziskave južnoslovenskega epskega ustvarjanja močno vplivale na njegovo preučevanje slovenskega pesemskega izročila, saj jih je apliciral tudi na slovensko baladno izročilo, čeprav gre za drugačno poetiko in način ustvarjanja ter nosilce, ki so večinoma ženske.

Še posebno drugačno je rezijansko izročilo, ki je ohranilo junaško-zgodovinsko balado o kralju Matjažu, rešenem iz ječe, s prvim verzom Linčeca Turkinčeca (Kumer et al. 1971: SLP I/5/8, C: 46–49, GNI M 25. 448, pela M. Micelli, posneto 1962, Bila/San Giorgio, Rezija/Italija):

1. *Linčeca Turkinčeca*
To bila Türka kraja hči.
2. *Kawać Kawać, wuğarski krej*
na Wunđerijo će jo pajét.
3. *An wəná na lěpo wobaćá,*
da na Wunđerijo na će jtet.
4. *»Kawać Kawáč, wunğarski krej,*
ma nimate me zapejat!« (odlomek)

²⁷ Prim. posnetke iz Rezije iz leta 1962, objavljeni so v CD SLP I, 1996 (Kumer et al: SLP I, 1971).

Sklep

Murko je zelo poudarjal pomen in vrednost ljudske pesmi:

Zatorej hranimo narodno pesem s tem, da jo zbiramo, in vračajmo jo vsemu narodu, da bo živela dalje v zapisih, v knjigah in glasbi, in da bo kakor že do sedaj več ali manj vplivala na umetno književnost in glasbo. (Murko 1929: 49)

V 21. stoletju lahko rečemo, da je bila ljudska pesem vsebinska in formalna odnosnica v vseh literarno-zgodovinskih obdobjih tako v poeziji, dramatiki, prozi, klasični in popularni glasbi. Murko jo je visoko cenil, a zdi se, da izgublja veljavo v sedanjih družbeno-političnih okoljih, kjer se njene vrednosti ne da ekonomsko ovrednotiti. Murkov pomen za južnoslovansko epiko je še vedno pomemben in njegova spoznanja še vedno vplivajo tudi na najnovejše raziskave tako ustne/ljudske epike kot homeroslovja. A tudi njegove raziskave slovenske ljudske pesmi razkrivajo, da je poznal njen pomen in ob preučevanju razvil kar nekaj konceptov, ki v folkloristiki veljajo še danes, čeprav je menil, da bo kot samostojna poetika kmalu izginila. K sreči se je motil, prav pa je imel, da se bo njeno ustvarjanje in poustvarjanje ohranilo v literarizacijah in drugih umetniških transformacijah.

Literatura

Blanka BOŠNJAK, 2002: Matija Murko in ljudsko pesništvo. *Slavistična revija* 50/3, 398–399.

Richard BAUMAN, 1982: Conceptions of Folklore in the Development of Literary Semiotics. *Semiotica* 39, 1–20.

Ruth FINNEGAN, 1977: *Oral Poetry: Its Nature, Significance and Context*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sylva FISHEROVÁ, 2019: Murko, Jakobson in Parry-Lordova teorija ustnega pesništva. *Cloths* 1/1, 23–53.

Denana BUTUROVIĆ, 1999: Doprinos Matije Murka proučevanjima južnoslovenske epike. *Traditiones* 28/2, 69–79.

Munro CHADWICK, Nora KERSHAW CHADWICK, 1932–40. Yugoslav oral poetry. *Growth of Literature* II. Cambridge: Cambridge University Press. 297–456.

Zlatan ČOLAKOVIĆ, 1992: South Slavic Muslim Epic Songs: Problems of Collecting, Editing, and Publishing. *California Slavic Studies* 14. Ur. Henrik Birnbaum, Thomas Eekman, Hugh McLean, Nicholas V. Riasanovsky. Berkley, Los Angeles. Oxford: University of California Press. 232–269.

Mirjana DETELIĆ, Lidija DELIĆ, 2015: *Epic Formula*. Beograd: Balkanološki institut SANU.

Davor DUKIĆ, 1995: Razotkrivanje epskog života – Murkov pristup južnoslovenskoj narodnoj epici. *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ur. Rajko Muršič in Mojca Ramšak. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. 51–57.

John Miles FOLEY, 1985: *Oral-Formulaic Theory and Research: Introduction and an Annotated Bibliography*. Garland Folklore Bibliographies, 6. Ur. Alan Dundes. New York in London: Garland Publishing.

– –, *How to Read an Oral Poem*. 2002: Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

John Miles FOLEY, Peter RAMEY, 2011: Oral Theory and Medieval literature. *Medieval Oral Literature*. Ur. Karl Reich. Berlin: Walter De Gruyter. 71–102.

Marjetka GOLEŽ KAUČIČ, 2003: *Ljudsko in umetno – dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, 2018: *Slovenska ljudska balada*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, 2019: Slovenska ljudska balada v srednješolskem izobraževanju – pastorka književnosti? *Jezik in slovstvo* 64/ 2, 41–57.

Marjetka GOLEŽ KAUČIČ et al., 2007: *Slovenske ljudske pesmi* V. Ljubljana: Slovenska matica in Založba ZRC, ZRC SAZU.

Ivan GRAFENAUER, 1952: Matiji Murku (1861–1952) v spomin. *Slovenski etnograf* 5, 197–207.

Alija ISAKOVIĆ, *Hasanaginica (1774–1974). Pripjevi, varijante, studije, bibliografija*. Sarajevo: Svjetlost.

Marko JUVAN, 2000: *Intertekstualnost. Literarni leksikon* 45. Ljubljana: DZS.

Marija KLOBČAR: 2014: Kako in kdaj so prišle žene do tega, da pojejo pesmi tudi o takih junakih, kakor sta Pegam in Lambergar ...? Matija Murko in vprašanje nosilcev pripovednih pesmi. *Glasnik SED* 54/3, 21–29.

Janko KOS, 2000: *Svet književnosti* 1. Maribor: Založba Obzorja.

Zmaga KUMER et al., 1971: *Slovenske ljudske pesmi* I. Ljubljana: Slovenska matica.

– –, 2002: *Slovenska ljudska pesem*. Ljubljana: Slovenska matica.

Albert B. LORD, 1954: General Introduction. *SerboCroatian Heroic Songs* 1, napisal Milman Parry, ur. in prev. Albert Bates Lord. Cambridge, Mass. in Beograd: Harvard University Press.

– –, 2000: *The Singer of Tales*. Ur. Stephen Mitchell in Gregory Nagy. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Matija MURKO, 1899: Goethe und die serbische Volkspoésie. *Die Zeit* 256, 134–137.

– –, 1929a: *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle*. Paris: Librairie ancien Honoré Champion.

– –, 1929b: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. *Etnolog* 3, 5–54.

– –, 1935: Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie populaire épique en Yougoslavie. *Revue des études slaves* 13, 15–60.

– –, 1937: Zgodovinski podatki o slovenskih narodnih pesmih. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32, 301–307.

- –, 1951a: *Spomini*. V Ljubljani: Slovenska matica.
- –, 1951b: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–32*. I–II. Dela JAZU, knj. 41, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- –, 1975a: Asanaginica sa Šipana. *Hasanaginica 1774–1974*. Ur. Alija Isaković. Sarajevo: Svijetlost. 345–362.
- –, 1975b: 150 godina Asanaginice u literaturi i usmenom predanju. *Hasanaginica 1774–1974*. ur. Alija isaković. Sarajevo: Svijetlost. 363–402.
- –, 1990: »The Singers and their Epic Songs«. Prev. J. M. Foley. *Oral Tradition* 5, 107–30.
- Adam PARRY, 1971: *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*. Ur. Adam Parry. Oxford: Clarendon Press.
- Karl REICHL, 2011: *Medieval Oral Literature*. Berlin: Walter De Gruyter.
- –, 2011a: Plottin the Map of Medieval Oral Literature. *Medieval Oral Literature*. Ur. Karl Reichl. Berlin: Walter De Gruyter.
- Dietrich SHÜLLER ur., 1999: *Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv. Gesamtausgabe der historischen Bestände 1899–1950*. Series 11/1: *Croatian Recordings 1901–1936*. Wien: Phonogrammarchiv OAW.
- SLPI, CD, 1996: *Slovenske ljudske pesmi I*. Ur. Marko Terseglav, Robert Vrčon, Drago Kunej. Ljubljana: Glasbenonarodopisni inštitut in RTV Slovenija.
- Karel ŠTREKELJ, 1900–1903: *Slovenske narodne pesmi II*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marko TERSEGLAV, 1995: Štrekljev in Murkov pogled na ljudsko pesništvo. *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ur. Rajko Muršič in Mojca Ramšak. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. 38–44.
- Barre TOELKEN, 1996: *The Dynamics of Folklore*. Logan, Utah: Utah State University Press.
- Aida VIDAN, 2003: *Embroidered with Gold, Strung with Pearls: The Traditional Ballads of Bosnian Women*. Cambridge: The Milman Parry Collection of Oral Literature and Harvard University Press.
- Peter VLAHOVIĆ, 1995: Pristup Matije Murka proučavanju usmenog narodnog stvaralaštva. *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ur. Rajko Muršič in Mojca Ramšak. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo. 46–50.
- Franc ZADRAVEC, 1995: Matija Murko in srbsko-hrvaška ljudska epika. *Traditiones* 24, 49–54.

MATIJA MURKO ZWISCHEN DER SLOWENISCHEN UND SÜDSLAWISCHEN POETISCHEN TRADITION

Im Beitrag werden Murkos Werk und dessen Einfluss auf die Etablierung der Theorie der Formelhaftigkeit sowie auf die Fortsetzung folkloristischer Forschung neu bewertet. Die Autorin betont seinen entscheidenden Einfluss auf Forschungskonzepte und Methoden, auf die Ausarbeitung der Theorie der mündlichen poetischen Tradition im südslawischen Raum, ebenso auf die amerikanische Homerforschung. Die südslawische Epik lernte Murko bereits

in seiner Schulzeit kennen und widmete ihr den Großteil seiner empirischen Forschung. Er konnte beweisen, dass epische Gedichte und Balladen der serbischen, kroatischen und muslimischen Tradition auch von Frauen gesungen wurden; intensiv beschäftigte er sich mit der berühmten Ballade *Hasanaginica*. Im Beitrag wird die These vertreten, dass Murko trotz seines philologisch-ästhetischen Zugangs zur Poetik der Volksdichtung ihre wesentlichen Parameter wie Text, Kontext, Sänger, Funktion mitberücksichtigte. Es war ihm klar, dass Gedichte das Ergebnis individuellen Schaffens sind und dass dabei sowohl Formelhaftigkeit als auch Improvisation eine Rolle spielen. Die Erkenntnis, dass Gedichte bei ihrer Präsentation nicht fixiert und stabil sind, zählt zu den bedeutenden Ergebnissen der Feldforschung Murkos. Anhand der Untersuchung der südslawischen epischen Dichtung betonte er Konzepte und Methoden, die mit wenigen Einschränkungen auch in der Erforschung der slowenischen Volksdichtung einsetzbar sind. Zwar war die slowenische Balladendichtung nicht Gegenstand seiner systematischen Erforschung, allerdings war er sich der Wichtigkeit ihrer Übermittlung bewusst. Seine Annahme, die Fortsetzung der Volksdichtung als selbstständige Poetik sei nicht gesichert, erwies sich als nicht richtig, seine Vermutung ihrer vielfältigen künstlerischen Transformation erwies sich allerdings als zutreffend.

Matija Murko med domom in svetom

Ingrid Slavec Gradišnik

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana, ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si

Prispevek opozarja na svetovljanstvo Matije Murka. V njegovi osebni biografiji je množica osebnosti in krajev, v katerih je živel in po katerih je popotoval. Ob vseh postajah in premikih je bil s stiki in sporazumevanjem vpleten v številne, posebej akademske mreže, ki so bile transnacionalne. V tem okviru se je oblikovalo njegovo nazorsko in znanstveno obzorje. Kulturna zgodovina, filološki pozitivizem in komparativizem so bili temelji za zaris tematskih in metodoloških podlag ter družbenih razsežnosti etnologije na Slovenskem.

Ključne besede: Matija Murko, svetovljanstvo, kroženje znanja, zgodovina etnologije, metodologija

Der Beitrag behandelt den Kosmopolitismus bei Matija Murko. Seine Biographie zeugt von einer außerordentlichen Offenheit gegenüber anderen Personen und Räumen. An allen Stationen seiner bewegten Lebensgeschichte pflegte er zahlreiche Kontakte und intensive Beziehungen innerhalb transnationaler akademischer Netzwerke. Unter diesen Rahmenbedingungen entfaltete er seine Weltanschauung und seinen wissenschaftlichen Horizont. Die Kulturgeschichte, sein philologischer Positivismus und Komparativismus bildeten die Grundlage für die thematische und methodologische Begründung der Ethnologie im slowenischen Raum.

Schlüsselwörter: Matija Murko, Kosmopolitismus, Wissenskreislauf, Ethnologie, Methodologie

Uvod

Ko je France Novak predstavil *Izbrana dela* Matije Murka (1962), izdana v slovenščini desetletje po njegovi smrti, je zapisal:

Navsezadnje je bil tak izbor že zelo potreben. Mlajše generacije poznajo Murkovo delo manj, kakor bi bilo primerno njegovemu pomenu. Večina njegovih spisov je v prvih natisih teže dostopna sedanjim bralcem. Starejše generacije pri nas pa so njegovo delo in pobude žal premalo upoštevale. (Novak 1963: 249)

Ugotovitev je deloma v oporo tudi odgovoru na vprašanje, zakaj znova razpravljati o Matiji Murku (ali pa tudi katerem drugem znanstveniku, še posebej,

če mu je pripisana oznaka »ustanovitveni oče«¹). Tistim, ki se ukvarjajo z zgodovino svojih ved, ni tuje spoznanje, da vsaka generacija raziskovalcev na novo prebira in presoja pretekla spoznanja, večinoma z vidika aktualnih disciplinarnih vprašanj, pri tem odkriva nove razsežnosti ali jih osvetljuje z drugačnimi interesi ter skladno s tem morebiti tudi prevrednoti. Marsikaj pa je tudi spregledano in pozabljeno, ker se branja osredinijo na vprašanja, ki si jih vsak zgodovinar vede postavlja, razumljivo, z različnih gledišč in interesov. Znanje se torej ustvarja, prilagaja, pozablja, zavrača, prerašča, razširja, preoblikuje, in to vedno počnejo ljudje – sami ali v skupinah ter vedno v kulturno, družbeno, ekonomsko, politično in institucionalno specifičnih okoliščinah.

Murko z etnološkega vidika ni pozabljen, o čemer pričajo številni raziskovalci, ki so se bodisi navdihovali pri njegovih spisih, pomembnih za etnologijo, ali pa so mu s kritičnega stališča disciplinarne zgodovine dodeljevali poseben položaj v konstituciji vede in njenih nadaljnjih poteh (gl. npr. Kotnik 1944; Matičetov 1951; Grafenauer 1952, 1954; Novak 1961, 1985; Kuret 1972; Kremenšek 1978, 1983; Muršič in Ramšak 1995; Slavec Gradišnik 2000; Stanonik 2013).²

France Novak je o Murku leta 1963 zapisal tudi naslednjo sumarično oznako:

Matija Murko (1861–1952) je bil eden zadnjih velikih predstavnikov stare slavistične šole, ki je pod skupnim pojmom slovanska filologija združevala jezik, slovstvo, etnografijo in kulturno zgodovino. Temu širokemu pojmovanju slavistike je ostal zvest do konca življenja. Lahko bi rekli, da ga je celo razširil z vnetim delom za zbliževalno kulturno politiko. (Novak 1963: 248)

Zdi se, da ta ocena – podobna je bila v prispevku za *Slovenski biografski leksikon* (Glonar 1935) skoraj tri desetletja prej in še marsikatera poznejša – zdrži presojo. In to ne glede na to, kako so (bile) v podrobnostih presojene razsežnosti in pomen filologije, njena struktura, posamične smeri in raziskovalne metodologije, kar je posebno – in tudi že razmeroma izčrpno premišljeno in raziskano – vprašanje s poučno zgodovino; ta valovi od relativne filološke enovitosti v 19. stoletju do disciplinarnih specializacij in ponovnih zbliževanj in presečišč, od ekstenzivnih k intenzivnim oblikovanjem njihovih raziskovalnih problematik (Kremenšek 1980; Dolinar 2005a, b; Stanonik 2013) in vnovičnim

¹ Termin »ustanovitveni oče« oz. »ustanovitveni očetje« se je iz politične zgodovine ZDA prenesel tudi na oznako vlog in/ali pomenov, ki jih imajo oz. so jih imeli pomembni posamezniki pri razvoju katerega od področij človekove dejavnosti, tudi znanosti.

² Za izbrano bibliografijo etnoloških in folklorističnih odmevov na Murkovo delo gl. Slavec Gradišnik 2005a. Od takrat se je seznam podaljšal; posebej opozarjam še na obsežnejši razpravi Marije Stanonik (2013, 2017).

meddisciplinarnim dialogom.³ In ne glede na to, da danes uporabljamo zanje drugačno izrazje, izoblikovano v nizu pomembnih epistemoloških in metodoloških obratov – jezikovnega, literarnega, prostorskega, refleksivnega, performativnega, če omenim le nekatere, ki sooblikujejo sodobno humanistiko v zadnjih desetletjih s prehajanjem meddisciplinarnih ločnic in ki vanje z nekaj znanstvene imaginacije lahko prevedemo tudi Murkovo delo.⁴ Ali tako, kakor je zapisal njegov učenec Frank Wollman:

[...] vrnitve k Murku [so] lahko inspirativne tudi v sodobnem metodološkem vrenju zaradi svoje metodološke raznolikosti, nazorskega pluralizma, tematske širine in 'življenjske praktičnosti', ki briše oziroma premošča medgeneracijske razlike. (Nav. po Zelenková 2012: 204)

V tem prispevku je Matija Murko obravnavan kot narodopisec oziroma etnolog. Zelo splošno (in idealnotipsko) rečeno je za etnološko vedo konstitutivna odprtost do drugačnosti (sodobno rečeno do 'drugega'), sprehajanje med različnimi kulturami, njihovo primerjanje, da bi spoznali, kaj povezuje in kaj razločuje mnogotero človeško bivanje na pisanem etnografskem zemljevidu sveta. Četudi se iz generacije v generacijo zdi, da gre vedno bolj za »svetovno kulturo« – in že Murko je pisal, da »novodobna kultura namreč niveluje vse narodne svojine« (Murko 1896a: 76) –, gre še vedno za organizacijo različnosti, za povezanost lokalnih kultur in kultur, ki niso teritorialno zakoreninjene. Sodobnih (in tudi preteklih!) družb in kultur ni mogoče videti in obravnavati kot teritorialno omejenih in samozadostnih, četudi se njihovi številni aspekti reproducirajo uprostorjeno – v neposrednih stikih na mikroravni dnevnega življenja, temveč so prostorsko omrežene, prekrivajoče se in premešane v transnacionalnem, celo globalnem prostoru.

Takšen pogled ali držo z odprtim odnosom do kulturne mnogoterosti in mnogoplastnosti bi mogli označiti za svetovljansko (Hannerz 2015), in sicer v dveh temeljnih pomenih – kot naravnost, usmerjenost ali orientacijo in kot kompetenco, obeh v številnih odtenkih. Tako se svetovljani razpršijo med pola laikov in izvedencev. Kompetenca je lahko splošnejša ali specializirana: v prvem

³ Ob tem je pomembno opozorilo, da so imeli tudi literarni zgodovinarji zadrege, kako ob razsežni in notranje povezani filološki dejavnosti Murka pravzaprav »ustrezno postaviti« v literarno zgodovino, »saj Murko presega njene meje na ravni individualne biografije in opusa, na ravni socialno-institucionalnega funkcioniranja stroke in do neke mere celo na ravni njene teoretično-metodološke problematike« (Dolinar 2005b: 13).

⁴ Ob vprašanih sodobne recepcije Murkovega dela zunaj etnološke vede je bil Murko deležen obsežne presoje s stališča slavistike (gl. npr. Evropsko 2002; Murkova 2003; Matija 2005), po mnenju Marije Stanonik pa ne tudi slovenistike; ta drža je pripisana dejstvu, da je Murko »večino svojega ustvarjalnega življenja preživel na tujem in svojo kariero začel v germanistiki« (Stanonik 2013: 35).

primeru gre za nekakšno osebno zmožnost, da si posameznik tlakuje pot v druge kulture s poslušanjem, opazovanjem, intuicijo in refleksijo, v drugem pa za kulturno kompetenco v ožjem smislu, da je opremljen z veščinami, s katerimi se bolj ali manj izvedensko giblje v kakem specifičnem sistemu pomenov (Hannerz 2015: 487–488). Slednja naj bi bila posebna odlika raziskovalcev kultur, t. i. poklicnih tujcev (Agar 1980). V obeh primerih pa ukvarjanje z drugačnostjo zahteva premislek o sebi in v tem se, po Hannerzu, skriva narcistična poteza: posameznik »se oblikuje v prostoru, kjer se kulture zrcalijo druga v drugi« in njegova »predanost tuji kulturi implicira osebno avtonomnost glede na kulturo, iz katere izvira« (Hannerz 2015: 488).

Takšno svetovljanstvo ni povezano zgolj s tako ali drugače prakticirano mobilnostjo, tj., da raziskovalci zelo pogosto raziskujejo v drugih krajih. Opozoriti gre namreč na pomen izvirne rabe pri filozofu Immanuelu Kantu, tj. na pomen sestavljenke, ki izraža ontološko napetost med dejstvom, da je biti človek hkrati naseljevati/prebivati v svojem telesu, posebni prostorskosti in časnosti (*polis*), in biti bistveni del vrstnih zmožnosti in odgovornosti človeškega ali človeštva kot celote (*cosmos*) (Rapport 2014: 110–111). Kant je hkrati tudi kot prvi ponudil zamisel o antropologiji kot moderni znanstveni disciplini in kozmopolitskem projektu: mislil je na raziskave posebnih človeških življenj in subjektivnih fenomenologij – življenj posameznikov v posebnih prostorih in krajih, da bi se dokopali do razumevanja splošno človeškega in objektivnih resnic (Rapport 2014: 111).⁵

Z naslovom prispevka »med domom in svetom« želim opozoriti na Murkovo svetovljanstvo, ne zgolj zaradi tega, ker je v njegovi osebni biografiji množica krajev, v katerih je živel in po katerih je popotoval, temveč je bil ob vseh teh postajah in premikih komunikacijsko vpleten v številne mreže, ki jih je tudi sam soustvarjal in so presegle lokalne okvire in so bile v pravem smislu mednarodne – to so njegove poklicne, akademske mreže. Oboje – teritorialno določne in

⁵ Kantov razsvetljenski projekt antropologije kot študija splošno človeškega, ki je zahteval znanje in presojo (moralni vidik), sta preglasili tako herderjevska kritika, ki je humanističnemu holizmu nasprotovala s trditvijo, da sta »človek« in »človeštvo« zgolj abstrakciji, da obstajajo, npr., samo Nemci, Francozi, Perzijci idr. v svoji kulturno-teritorialni primordialnosti (mimogrede: pri tem so bili kritiki pozornejši na Herderjev partikularizem v škodo njegovih univerzalističnih postavk), kakor tudi Heglovo, da je kozmopolit izgnanec iz naravnega človeškega sveta in da ima človek utelešeno nezavedno, organsko pripadnost kraju, jeziku in kulturi. Preseganje lokalnih posebnosti v iskanju splošnih resnic vodi v odtujitev od »družin narodov« – od naravne zavesti, občutja in skupnosti. Razvoj družbenih in humanističnih ved v 19. stoletju je bolj izrazil etnični/nacionalni etos, tako v antropologiji kakor različnih etnoloških in folklorističnih tradicijah, ki so bile povezane z graditvijo narodov v Evropi. V tem smislu se v antropologiji o njenem kozmopolitstvu v 19. in 20. stoletju govori s precejšnjimi pridržki (Rapport 2015: 112–113), ki so jih proti koncu 20. stoletja deloma razpršile, deloma poglobile številne razprave v objemu refleksivnega obrata.

deteritorializirane mreže – pa so bile okvir, v katerem se je oblikovalo njegovo nazorsko in znanstveno obzorje, torej znanstvena snov in način, kako jo je obravnaval.

Preplet osebnega trajektorija, akademskih mrež in problematike pa je povezan še z dvojim.

Najprej: »dobra« znanost je inherentno mednarodna, nadnacionalna, hkrati pa tudi vedno prizemljena v trenutnih prostorih in časih, če in ko prisluškuje dogajanju in procesom v lokalnem/regionalnem, etničnem/nacionalnem okviru, ko si oboje prizadeva razumeti v kar se da širokem prepletu dejavnikov. V tem smislu je tudi bolj ali manj »uporabna«, »družbeno angažirana«. In Murko si je izrecno prizadeval, da mora filologija kot celota (in njene veje posebej) streči ne le znanstvenim, spoznavnim, marveč tudi »informativnim, didaktičnim, propagandnim, družbenim ali nacionalnim potrebam« (Dolinar 2005) in širše mednacionalnemu in medkulturnemu razumevanju in spoštovanju. Po tem se je bistveno ločil od svojih predhodnikov in sodobnikov v filologiji. Neposredno je namreč poudaril to, čemur danes rečemo »(družbeni, kulturni) učinki znanosti«, s čimer se takratna pozitivistična znanost ni ukvarjala, saj jo je zanimala izključno njena racionalna spoznavna moč. Tega njegovega angažmaja ni mogoče razložiti brez upoštevanja dejstva, da je živel in spoznaval po zgodovini, kulturi in politiki različna okolja, in je dobro vedel, kaj zavira ali podpira splošno »narodno omiko«, ki je bila njegov cilj in h kateri daljnosežno prispeva znanstveno raziskovanje. Tako ni nenavadno, da se je ob znanstvenem – raziskovalnem, uredniškem, pedagoškem, mentorskem delovanju – angažiral tudi organizacijsko. Sem sodi Murkova skrb za odprtje in razvoj institucij, kjer bi narodopis domoval, in za popularizacijo narodopisnih spoznanj (Murko 1896a: 134, 136–137). In Murko je za Slovence to počel iz tujine: »ob vsem kozmopolitstvu [je bil] narodno zaveden Slovenec« (Dolinar 2005b: 17).

In drugič: znanstvenikov habitus lahko zares osvetlijo podrobna navzkrižna branja »življenja in dela«; tudi v življenju znanstvenika so številna naključja in osebne odločitve – če jih ne bi bilo, bi se pot marsikatero vede morebiti usmerila drugače. Kakšna bi bila, na primer, Murkova pot, če njegov učitelj ne bi bil Fran Miklošič, če Murko ne bi obiskal Rusije, če posebno interesno območje avstro-ogrske monarhije ne bi bila Bosna, kjer je Murkovo delo prineslo prelomna folkloristična spoznanja, itn. In naposled, kako drugačna bi bila morda disciplinarna pot etnologije, če bi Murko ob ustanovitvi Univerze prišel v Ljubljano, kar so se spraševali (in obžalovali) presojevalci Murkovega pomena za etnologijo v Sloveniji (Novak 1969, 1972; Kremenšek 1981) in kar ostaja vprašanje, na katero »prej ali slej zadenejo skoraj vse slovenske obravnave Murkovega življenja in dela, pa tudi spisi o zgodovini slavistike v času ustanavljanja ljubljanske univerze« (Dolinar 2005b: 17). Murko sam je to komentiral razmeroma lapidarno:

[...] *kljub svojemu lepemu položaju [sem imel] vendarle željo, da pridem v novo jugoslovansko državo [...]. Bil bi si želel organizirati ljubljansko univerzo, toda to so opravile povsem dobro domače in mlajše in moči* (Murko 1951a: 172; Dolinar 2005b: 17).

In naposled je zagotovo res tudi to, da njegov prispevek v filologiji širše in narodopisju posebej ne bi bil takšen, kakršen je bil, če se njegovi osebna in publicna pot ne bi tako srečno ujeli. Ali, kakor je zapisal sam na koncu *Spominov*:

Ko se oziram po svojem dolgoletnem znanstvenem in družabnem delovanju, smem reči, da sem doživel izpolnitev svojih življenjskih idealov v večji meri, kakor sem sam pričakoval. (Murko 1951a: 258)

Murkove poti in stiki

V tem okviru ni mogoče izčrpno nanizati številnih krajev, kjer je živel, deloval in kamor je potoval, in vse ljudi, s katerimi je bil v stiku – od sorodnikov (sinova sta ga, npr., spremljala ob terenskih raziskovanjih na Balkanu in v Dalmaciji, hči mu je pomagala pri pisanju – prevajala je njegovo delo, pripravila njegovi prvi bibliografiji, soproga je bila vselej in povsod njegova zvesta spremljevalka) do učiteljev, kolegov iz akademskega sveta in javnega življenja, študentov, njegovih pripovedovalcev, opazovancev in dopisovalcev.⁶ Murko je v *Spominih* skrbno zapisal življenjske korake in postaje, pri katerih je na preštevilnih mestih vidno, kako je bilo pravzaprav vse njegovo bivanje prežeto z znanostjo oziroma njegova znanost z življenjem,⁷ kar se samo po sebi od 80. let prejšnjega stoletja ponuja kot aktualno vprašanje zgodovine znanosti (Secord 2004: 657).

Pomen potovanj in stikov postavlja niz vprašanj o znanju in spoznanjih, kako nastajajo, kako se sporočajo, prenašajo in prevajajo. S tem se v zadnjem času ukvarja posebno področje zgodovine znanosti o »potujočem znanju« (ali kroženju znanja), ki vključuje ljudi, tehnike in orodja, komunikacijo, vrednote in

⁶ Posebej v zvezi s slednjimi imamo etnologi precejšen dolg do pregleda in analize Murkove korespondence, ki jo hranita Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in Literarni arhiv Narodnega muzeja v Pragi. V zapuščini v Ljubljani so pisma skoraj 2000 dopisovalcev, ne dosti manjše število v Pragi. Glej zgolj za prvi vtis Osebno kazalo v Murkovih *Spominih*.

⁷ Le drobna zgleda: V *Spominih* je z etnografsko natančnostjo opisal svoj »rojstni dom« in opis sklenil z: »Takšna hiša šteje k tipu alpske hiše, kakor se je razširil od zgornje Nemčije tja do gozdnih krajev Črne gore, v Srbiji pa tja do meje z Bolgarijo« (Murko 1951a: 11). Iz dunajskih let je omenil, kako je takrat postal planinec in: »Z veseljem sem gojil pozneje turistikto vse do prve svetovne vojne, obiskoval slovenske Alpe, vodil celó svojo mlado soprogo na Ojstrico, Grintavec in Triglav [...] Od svojih tur sem imel tudi znanstveno korist, kajti dospel sem lahko tudi do zadnjih pastirskih koč, kar je dobro došlo za mojo razpravo o jugoslovanski hiši« (Murko 1951a: 123).

epistemologije – njihovo spreminjanje, predelave in spornosti, v katerih so ustvarjanju znanja integralna srečanja in izmenjave.⁸ Pripovedni okvir zgodovinarjev znanosti upošteva raznovrstna razumevanja znanja kot oblike komunikacije, pri čemer so v ospredju procesi gibanja/premikanja, prevajanja in posredovanja, ki prestopajo meje narodov, časovnih obdobj in disciplin, ki se sicer zdijo tako samoumevne (Secord 2004: 654).

Akadska mreža posameznikov in ustanov je neposredni prostor produkcije znanja in njegovega transferja (Fikfak 1999, Slavec Gradišnik 2008, Fikfak, Slavec Gradišnik 2011, Pisk 2017). V zvezi s tem je bilo pri Murku odločilno, da se je tako kakor vsa prva generacija velikih slovenskih slavistov kot znanstvenik oblikoval eksteritorialno in ekslingvalno (Fikfak 1999: 143), da se je njegova izobrazba napajala pri takrat vodilnih jezikoslovcih, literarnih in kulturnih zgodovinarjih, folkloristih in etnografih, s katerimi je imel bodisi dnevne delovne, družabne in korespondenčne stike. Geografsko je segla od domače Drstelje in Ptuja, kjer se je naučil nemško, ne pa tudi temeljev glasbe,⁹ do Dunaja, ruskih širjav in krajev na Balkanskem polotoku. Raziskovalno in tudi komunikacijsko je bil torej za Murka kot slovanskega filologa najpomembnejši slovanski prostor.¹⁰ Vendar so njegova spoznanja zares potovala in dosegla medcelinske daljave. Naj omenim le droben, a poveden zgled.

Murko je imel leta 1928 odmevna predavanja o južnoslovanskem ljudskem pesništvu na pariški Sorboni, kjer se je seznanil s slovitim jezikoslovcem Meilletom. Meillet ga je predstavil ameriškemu raziskovalcu epskega pesništva Milmanu Perryju, ki je z Albertom Lordom po Murkovih sledih v 30. letih prejšnjega stoletja raziskoval v Bosni. Daljnosežni Murkov vpliv ni segel le v grško literarno zgodovino, temveč tudi v mnogo poznejše razprave o sodobni folkloristiki kot študiju »poetike vernakularnega« v ZDA. Zanj je sodobni ameriški folklorist Richard Bauman (2008) razbral tri konstitutivne tokove (tekstualnega, performativnega, antropološkega). Drugega izmed njih sta zastavila Perry in Lord. Usmeritev, zgoščena v formulični teoriji oz. teoriji ustnosti, je osredinjena na epsko zgradbo in poetiko, pri čemer je poudarjena ustvarjalnost posamičnega pevca/pripovedovalca; narekujejo jo formalne omejitve – formule pesniškega

⁸ Glej npr. <<https://blogs.otago.ac.nz/crocc/2019/04/08/cfp-encounters-and-exchanges-exploring-the-history-of-science-technology-and-matauranga-indigenous-knowledge/>>; Secord 2004.

⁹ Gre za neprijeten spomin iz zadnjega razreda ljudske šole: ker sta s sošolcem med poukom izdelovala močilje iz voska, bi moral za kazen peti sam, česar se je sramoval. Zaradi tega se v prvem razredu srednje šole ni priglasil k neobveznemu pouku glasbe, pozneje pa je bilo prepozno: »Pevce ne bi nikdar postal, toda [...] naučil [bi se] temeljev glasbe, ki sem jih pogrešal vse življenje, zlasti pri proučevanju ljudskih pesmi« (Murko 1951a: 17).

¹⁰ O etnološko usmerjenih raziskavah slovanskega prostora glej Slavec Gradišnik (2005b).

sistema in podpirajo zmožnosti/razsežnosti t. i. ustnih kultur oz. kulture ustnega prenosa (ali, po Stanonikovi, naravni za razloček od tehničnega tipa komunikacije). Tako se dinamika ustvarjalnosti uravnoteži z medbesedilno/intertekstualno sopostavljenostjo vsake izvedbe predhodnim izvedbam »iste zgodbe«. Ta smer raziskav enakovredno upošteva formalne, tematske in pragmatične vidike ustnega (ljudskega) pesništva. – In to je bila temeljna Murkova ugotovitev o transformativnem značaju »ljudskega«, s katero je Murko presegel uveljavljene filološke okvire in filološko metodologijo ter najnazorneje pokazal, kako je za folkloristiko/etnologijo disciplinarno konstitutivna zmes »predmeta« in »metode«.

Murkove življenjske poti, akademsko in javno življenje ter širjenje njegovega znanja so skrbno kronološko zapisane v njegovih *Spominih*, ki jih bo treba na novo in večkrat prebrati z očmi, zainteresiranimi za prostore in vezi ustvarjanja znanstvenih del in, širše, transferja znanja. Spominska literatura je seveda poseben žanr, ki je prostor piščeve svobode in, kar je posebej opazno pri Murkovih spominih, piščeve avtorefleksije, na katero je opozorila Ilse Seehase (1987), ko je presojala njegovo znanstvenozgodovinsko mesto v slavistiki.

V Predgovoru *Spominov* je zapisal, da mu je »šlo za tem, napisati resnico, ničesar olepševati in ničesar zamolčati, dasi to ni vselej ustrezalo sedanjim razmeram in mojim današnjim naziranjem, do katerih sem došel po skušnjah mnogih let« (Murko 1951a: [6]). In: »predvsem da bi pojasnil svoj znanstveni razvoj in drugo svoje delovanje« (Murko 1951a: [7]).

Murka so nenehno opominjali, da bi napisal spomine »o svojem bogatem življenju in o svojem delovanju v raznih krajih«, a ni utegnil, kakor je le kratek čas – med bivanjem v Rusiji – pisal dnevnik in nato v Leipzigu »skušal zapisati svoja doživetja, vendar sem se takoj prepričal, da lahko ponavljam samo to, kar sem slišal in bral in česar nisem mogel kontrolirati; zato sem to delo opustil«, ohranil pa je vso korespondenco (Murko 1951: [7]). Ta je najdragocenejši dokument »personalizirane preteklosti«, v kateri je Murko lahko nadzoroval snov in obliko: poleg tega, da »ima spoznavno in dokumentarno in spoznavno funkcijo [...], [je] oblika ustvarjalne samorealizacije, ki priča o identiteti svojega avtorja«, ki si z dopisovalci delil »analogni 'spomin časa' ter poklicni in družbeni kontekst« (Zelenková 2012: 194).

Spomini so intelektualna biografija par excellence, napisani seveda s časovne distance, a prav nič stilizirani – nasprotno. So zbir tako natančnih, neposrednih in stvarno komentiranih, mestoma literariziranih zapisov,¹¹ kakor da bi avtorja spremljali na njegovih fizičnih in miselnih dnevnikih poteh. Poleg tega, da omogočajo rekonstrukcijo njegovih širših in filoloških nazorov in metodologije, je

¹¹ O narativni strukturi Murkovih *Spominov* glej zgoščeno Pospíšil (2002: 180).

Murko v njih opominjal na svoja dela, ki jih je imel za pomembna, in odmeril prostor vsemu, česar ne moremo brati v takrat priznanih znanstvenih žanrih. Danes, ko znanstvenih ved in disciplinarnega znanja ne merimo izključno po kanoničnih teorijah, znanstvenih usmeritvah in prelomnih delih, se Murkovi *Spomini* ponujajo kot eksemplarično besedilo, vredno posebne analize v slogu *histoire croisée*, ki omogoča transnacionalni pogled ne le na filologijo, temveč širše na kulturno, družbeno in politično zgodovino slovanskega sveta. Hkrati pa so dokument znanstvene prakse, ki iz znanosti ne izriva nezamenljive osebnosti (Seehase 1987: 291, *Auto-ethnographies* 2005).

Murkovo narodopisje: kaj in kako raziskovati?

Vsa novodobna kultura je večstoletno delo vseh narodov, vpraša se le, koliko je kdo ima. Kaj je kdo v njo prinesel in kako je ono, kar je od drugih sprejel, ipak po svoje preuredil. V tem oziru ima pa vsak narod svoj značaj, poleg telesnih posebnosti tudi svoje duševne, ki so odvisne od njegovih zemljepisnih, verskih in zgodovinskih razmer. (Murko 1896a: 81)

Kakor v *Spominih* se je Murkov eruditski in družbeno angažiran duh iz znanstvenih razprav preliv v zgolj navidez bolj publicistično pisanje in javne nastope. Zgledov za to je v Murkovi bibliografiji (Arnieri-Murko 1951a; Bečka, Zelenková 2003) preveč, da bi jih bilo mogoče na tem mestu smiselno povzeti. Ponazarjam ga z zgledom, posebej domačim etnologom – tj. poročilom »Narodopisna razstava v Pragi l. 1895,« na kateri sta si, kakor je zapisal, »resnobna znanost in narodna navdušenost [...] podali roke« (Murko 1896a: 81). »Veličastno češkoslovansko narodopisno razstavo sem popisal podrobno in s tem povzročil v slovenskem narodopisju preobrat v realističnem duhu« (Murko 1951a: 114). Navdušenje nad njo odseva že v obsegu tega poročila, ki v vseh pogledih presega takšno žanrsko oznako, pa tudi v dejstvu, da ji je dunajska antropološka družba namenjala predavanja, »izmed katerih je moje kot prvo doprineslo prispevke k njeni zgodovini in karakteristiki« (Murko 1951a: 114); objavljeno je bilo v dunajskih *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft* (Murko 1895), o tem pa je pisal tudi v *Ljubljanskem zvonu* (Murko 1896b). To besedilo je že zaradi njegove oznake tudi primeren zgled za kratek oris njegovega »narodopisa«. ¹²

Zadnji, najkrajši razdelek tega besedila (dobrih pet strani od 61) – to so *Nauki za Slovence* – je v etnološki literaturi obveljal za prvi etnološki znanstveni

¹² Kakor omenjeno v uvodu, je bilo deležno številnih branj narodopiscev, etnologov, folkloristov. Glej npr. razprave, omenjene ob besedilu pred op. 2.

program.¹³ Besedilo je bilo objavljeno v nepričakovanem žanru (poročilu o razstavi), a v izobraženskem *Letopisu Slovenske Matice za leto 1896*. Narodopisci in etnologi so bili večinoma pozorni le na ta del besedila, vendar so za Murkov narodopisni oz. etnološki nazor pomembni tudi prvi štirje deli, v katerih govori o Zgodovini razstave, Razstavišču z narodopisnimi in kulturnozgodovinskimi oddelki ter o Uspehu in nasledkih narodopisne razstave. V teh razdelkih se Murko ne pokaže le kot zarisovalec poti, ki naj bi jih ubralo narodopisno raziskovanje pri Slovencih, temveč kot razgledan poznavalec strokovnih in družbenih razmer drugod po svetu, kritičen kulturni zgodovinar in tudi izvedenec za muzeologijo.

Murkovo razumevanje kulture (v najširšem pomenu) najbolje ponazarja navedek o novodobni kulturi. Z gledišča zgodovine etnoloških teorij mu je bil ogrodje evolucionizem (tudi sam se je skliceval na v 19. stoletju zveneča imena – Angleža Johna Lubbocka in Edwarda B. Tylorja in Nemca Adolfa Bastiana), vendar ne v strogi tylorjevski maniri, temveč prepleten in omehčan z zgolj navidez nasprotnimi difuzionističnimi nazori; ti razlik med kulturami niso konceptualizirali v stopnjah od divjaštva prek barbarstva do civilizacije, temveč so poudarjali selitve, potovanja, stike med kulturami in njihovo vzajemno prežemanje. Podobno kakor pri študiju literature (Dolinar 2005b), tudi v raziskovanju kulture nobene od teh smeri ni sprejemal ortodoksno, konkretno v smislu priseganja na splošno veljavne zakonitosti o izviru in razvoju kulture, saj so ga, sicer v njihovi luči, vedno bolj zanimale primerjave med kulturnimi enkratnostmi, ki po induktivnem pozitivističnem načelu šele pripeljejo k splošnejšim spoznanjem, širše tudi medsebojnemu kulturnemu razumevanju.¹⁴

Mi danes vemo, kako so plodi človeškega uma ravno tako kakor razni tovari romali od naroda do naroda in povsod zapustili svoje sledove, in ravno tako jasno je dokazana resnica, da je človeški duh povsod jednak in da si v podobnih razmerah povsod stvarja jednake predstave. Marsikatera prazna vera, šega in navada je pri nas že precej obledela, ne vemo, kaj pomeni, ali nam bo takoj razumljiva, ako jo poiščemo pri nas in pri sorodnikih v starših časih, ko jo n.pr. preganjajo cerkveni zbori ali duhovni pisatelji, še bolj jasna pa nam bo, ako jo najdemo pri popolnoma nesorodnih narodih celó v Afriki in Avstraliji, ki so se ohranili pri prvih stopnjah človeškega razvika. (Murko 1896a: 77)

¹³ Na to, mimogrede, opozarja ime stanovskih priznanj (Murkova nagrada, Murkovo priznanje, Murkova listina), ki jih od leta 1988 za posebne dosežke podeljuje Slovensko etnološko društvo.

¹⁴ Tako je bil, npr., trdno prepričan, da bo »[p]rimerjalno raziskovanje slovstev, povedk in pravljic [...] postavilo učinkovite resnice nasproti pretiranemu nacionalizmu in njegovemu povelečevanju« (Seehase 1987: 296).

Narodopisju se je Murko intenzivneje posvetil v graškem obdobju, spodbude zanj pa segajo v dijaška leta, v študij na Dunaju, posebej pri Miklošiču, ki je, po Murku, »obravnaval razne dele slovanske slovnice, slovanske starožitnosti in ljudsko poezijo ... In tako je vzbudil v meni zanimanje za različne kulturne pojave slovanskih narodov« (Murko 1951a: 39). Nespregljivo je bilo enopolletno bivanje in popotovanje po Rusiji (Murko 1889, 1951a: 64–105), kjer se je seznanil tako z etnografskimi kakor ožje folklorističnimi temami, po vrnitvi pa je izjemen vtis nanj naredila prav omenjena razstava.

Z Murkovo samooznako o »preobratu v realističnem duhu« so mu raziskovalci slovenske etnologije dodelili prelomno mesto v njenem razvoju, tj. znanstveni prelom z romantiškim zanesenjaštvom, z opredelitvijo ljudskega, s precenjevanjem pomena dejansko ali navidez narodnega/ljudskega, s stališča narodopisja pomanjkljivimi znanstvenimi prijemi, ki jih je ponujala takratna filologija. Na drugi strani pa je bilo v filologiji odkrivanje značaja ljudstev ali karakterologija eden od vodilnih motiv spoznavanja, saj so si filologi prizadevali odstirati »narodov duh« – a ne več v strogo romantiškem pomenu, temveč racionalno, znanstveno natančno in objektivno, v duhu pozitivistične filozofije in metodologije.

S kulturo ljudstev sta se takrat v Evropi ukvarjali razločeni vedi – etnografija in etnologija;¹⁵ razloček med njima se je ohranil marsikod po Evropi še pozno v 20. stoletje. Murko je izčrpneje posegel v izvire študija »divjakov« in kulture evropskih narodov, postavil ga je na konec 18. stoletja, ob rousseaujevsko kritično Nazaj k naravi! in Herderjeve pobude, v katerih je odmevalo odmiranje samobitnih značilnosti narodov, povezano s civilizacijskim poenotenjem kulture in čezmernim »čaščenjem omike in razuma«. Oba tokova je videl povezana, ko je predstavil navedeno razumevanje kulturnega razvoja. Podmena tedaj aktualnih antropoloških/etnoloških teorij kulture je bila, da je kultura/civilizacija »sad dela vseh narodov«, ne le manifestacija tega ali drugega naroda, na kar je opozoril že Miklošič. Iz Murkovega pisanja je razvidno, da v spoznavnem smislu ni želel razločevati kultur »primitivnih« in »civiliziranih« ljudstev, četudi se je sam posvetil drugim:

Te nazore, pred katerimi so se spočetka prekríževali narodnjaški in učenjaški romantiki ter celo primerjajoči jezikoslovci, ki nikakor niso mogli dopuščati primerjanja »plemenitih«

¹⁵ Ob disciplinarnem razločku med njima (etnografija kot ukvarjanje z ljudsko kulturo enega, v Evropi praviloma lastnega ljudstva, in etnologija kot interes za kulture zunajevropskih etničnih skupin) naj bo vnovič opozorjeno na shematičnost takšnega razločevanja, ki ga je zaznal tudi Murko, in prav tako epistemološko nevzdržno metodološko razločevanje med deskriptivno ter primerjalno in posplošujočo ravniyo znanstvenega dela (Slavec Gradišnik 2000: 71–89, Slavec Gradišnik 2002, Stanonik 2013: 48–50).

indoevropskih narodov z avstralskimi divjaki, so najbolj stvarili in razširili Angleži (Lubbock, Tylor, med Nemci Bastian), in po njih je pomlajena in razširjena stara znanost, ki se v prvi vrsti zanima za nižje ljudstvo, dobila celo novo ime »folklore« (=volkslehre, v nemščini volkskunde), tako da se danes na vseh jezikih govori o folkloristiki. V našem jeziku bi temu odgovarjala beseda ljudopis (kakor češki lidopis) ali ljudoznanstvo, kar ni neutemeljena novotarija, kajti besedi ljudstvo in ljudski se pri nas še rabita. (Murko 1896a: 77)

V dotakratnem slovenskem prednarodopisju je ob njegovi neizostrenosti, heterogenosti za narodopisje konstitutivnih nefiloloških usmeritvah (o tem več Fikfak 1999) prevladovala romantiška koncepcija starosvetne, izvirne, nepokvarjene, tradicijske in avtonomne ljudske (takrat so jo imenovali »narodna«) kulture kot kulture posebnega preprostega kmečkega, podeželskega sveta. Te »narodne svojine« je Murko razumel kot del »novodobne narodne« kulture, tj. kulture celega naroda, vseh njegovih pripadnikov. »Starine« pa je treba zbirati in hraniti, »ker človeka, ki ni barbar, bo vedno zanimalo, kako so živeli njegovi predniki« (Murko 1896: 134), Slovenci pa dotlej v primerjavi z drugimi evropskimi narodi temu niso namenjali sistematične pozornosti. Opozoril pa je na prenegljenost v dokazovanju izvirno narodnega¹⁶ – v njem je veliko skupnega vsem narodom in tudi v preteklosti so »k nam prihajale tuje misli in tuje reči«. Ni »popolnoma samobitne kulture« (Murko 1896: 77). Tudi ne gre žalovati ob njenem razkroju. – To realistično opozorilo pa v narodopisni praksi ni bilo posebej odmevno. Večina slovenskih raziskovalcev je Murkove *Nauke za Slovence* še dolgo brala na nek način pristrano in kar vztrajala pri romantiškem razumevanju ljudske kulture.

Raziskovalni obseg Murkovega narodopisja je bil širok, skladen s poznejšo celotno etnološko problematiko, torej materialno, družbeno in duhovno kulturo.¹⁷ In ob njej je nakazal pomemben antropološki poudarek: »Sedaj nas zanima ves človek in ves narod, ne samo duševne poteze, ampak tudi telesne« (Murko 1896: 76). Murko sam v tem ni videl posebne inovacije, saj je pripomnil, da je

¹⁶ Zaradi tega je vse, ki jih je vabil k zbiranju »narodnih svojin«, odvrčal od interpretacij – te so stvar strokovnjakov: »Od zbiravcev se ne more zahtevati, naj presojajo svojo gradivo, je-li narodno ali ne, in tudi gospodje, ki bodo zbrano gradivo obdelovali, naj so ne spuščajo preveč v taka vprašanja, ako niso strokovnjaki v svojem predmetu in nimajo za primerjanje zadosti pomočkov na razpolaganje.« (Murko 1896a: 134)

¹⁷ Ob tem je naštel naslednje kulturne sestavine: noša, gospodarstvo, stavbarstvo, notranja oprema, prehrana in orodje; narodne šege in navade, običajno pravo, cerkveni prazniki; pesmi, pripovedke, pravljice, pregovori, besede, govor, vraže in prazne vere, petje, godčevstvo in ples; veselje in žalost, zdravljenje, branje, pobožnost, verski značaj, pravniški in narodno-gospodarski nazori (Murko 1896a: 133–134).

na vse to mislil že Stanko Vraz, na drugi strani pa je Niko Kuret (1972) še več desetletij pozneje menil, da je Murko v popolnosti orisal predmet narodopisja.¹⁸

Poleg orisa predmetne problematike je bilo za etnologijo osrednjega pomena vprašanje, kako raziskovati. Za zgled vsebinske sistematičnosti je Murko pozneje ponudil navodila Antuna Radića (Murko 1904: 113),¹⁹ na katera je bil zagotovo pozoren ob svojih intenzivnih terenskih raziskavah. Zaradi tega bi bilo precej popreproščeno reči, da je Murko načela filološkega pozitivizma preprosto prenesel na raziskovanje drugih sestavin kulture. Za nekoliko pozneje koncipirane študije »besed in reči«, zastavljene v krogu skupine in revije *Wörter und Sachen* (od 1909),²⁰ je Ivan Grafenauer komentiral:

Za te študije ni zadostovalo samo preučevanje literarnih virov in literature, treba je bilo poznavanja predmetov in to ne le v muzejih, ampak tudi na samih nahajališčih, med ljudmi in v pokrajini. (Grafenauer 1952: 201)

Naj dodam, da je bil to način reševanja jezikoslovnih vprašanj s pomočjo etnografskih virov in narobe, s tem pa je Murko »pomagal izpeljati etimologijo iz ozko filološkega področja« (Seehase 1987: 294); etimologije ni brez etnografskega vidika, ki pomaga razgrinjati semantično polje besede.

Tudi temeljna metodična vodila je Murko zapisal v omenjenih *Naukih za Slovence*. V njih odmevajo tako filološka tradicija ukvarjanja s starožitnostmi, srečanje s 'svetom predmetov' na razstavi, pozornost na sodobne kulturne razmere in seveda tudi seznanjenost s takratno etnologijo oz. etnološko literaturo. Tako je zarisal eminentno etnološki oz. etnografski pristop: raziskovanje na terenu z iskanjem virov, opazovanjem, popisovanjem, risanjem načrtov, fotografiranjem, zvočnim snemanjem.²¹ Vse to je neogibno za temeljne in temeljite raziskave, ki naj dobijo mesto v ustreznih raziskovalnih ustanovah, narodopisnem muzeju in

¹⁸ Nekateri raziskovalci so posebej poudarili Murkovo razširitev »predmeta« etnologije na sestavine materialne kulture, ki romantikov skorajda niso zanimale. V tistem času je bila to splošna značilnost interesa za ljudsko kulturo v evropskih deželah, opazna od zadnjih dveh desetletij 19. stoletja, ko se je pozornost nanje razmahnila tudi v povezavi z odpiranjem nacionalnih etnografskih muzejev kot eno pomembnih ustanov, ki so prispevale k nacionalizaciji ljudske kulture.

¹⁹ Antun Radić velja za očeta hrvaške etnologije (narodoznanstva). Navodila za sistematične raziskave je objavil v prispevku *Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu* (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 2, 1897). – Več o konvergencah in divergencah med Murkom in Radićem glej Kremenšek (1983).

²⁰ Glej op. 24.

²¹ Najnazorneje in najpodrobneje je svojo etnografijo v praksi opisal na podlagi terenskega raziskovanja ljudske epike na Balkanu (Murkova 1951b). Prim. Stanonik (2013).

znanstveni publicistiki,²² sam pa jih je uresničeval ob raziskavah izbranih tem iz materialne kulture in epskega pesništva.

Murko je v raziskovalno prakso vpisal zahtevo, da se zapisano na terenu ohrani upošteva je okoliščine in oblike v kakršnih je bilo posredovano – posebej je temu sledil pri zapisovanju epskih pesmi na Balkanu (Murko 1951b, Dukić 1995, Stanonik 2013: 53–54), in takrat pri nas še izjemen način vizualne dokumentacije s fotografijo. Čeprav je fotografiral že prej, je obsežnejši fond 696 črno-belih negativov nastal prav pri raziskavah na Balkanu med letoma 1930 in 1932. Ni fotografiral le glasbil in pevcev, temveč njihov življenjski prostor (hiše, okolico, pokrajino itn.), ki po njegovih lastnih komentarjih bistveno določa značaj epskih pesmi (Murko 1951b: 556–557). In še nekaj, je izrazito sodobna poteza znanstvenih premislekov: Murko fotografije ni uporabil izključno v dokumentacijske namene, temveč si je z njo pomagal pri komunikaciji s pripovedovalci. (Križnar 1995: 175):

Vest, da bodo fotografirani in fonografirani, je delala čudesa, kot tudi to, da bodo dobili svojo fotografijo in slišali svoj glas. To je imelo kajpada tudi svojo nerodno stran. Kopiranje, pogosto tudi povečevanje in razpošiljanje fotografij s posvetilom pevcem in raznim osebam, ki so mi bile pri roki, je zahtevalo dosti dela, časa in denarja, ampak oni so to nagrado pošteno zaslužili. (Murko 1951b: 23)

Navedeno pa v strokovni spomin vtiskuje še dvoje: najprej morda eno temeljnih zavez poklicne etike, ki zadeva stike in dolg raziskovalca do raziskovancev, in nato raziskovalčevo refleksijo lastnega početja. Oboje je postalo središče epistemoloških razprav šele v zadnjih desetletjih. Refleksivnost v raziskavah kulture namreč meri na povezani razsežnosti: kako raziskovalec ob svojem delu premišlja o svojih spoznavnih in metodoloških postopkih (od postavitve vprašanj, izbora virov, analitičnih/interpretativnih postopkov do načina njihovega upovedovanja/naracije/literarizacije), o njihovih odsevih v raziskovalnih spoznanjih, ter kako ljudje reflektirajo svojo »samoumevno« postavljenost v svet (Rapport 2014: 364–370).

S pozitivistično metodologijo se je filologija vzpostavila kot znanost. Njen razpad v literarno in jezikoslovno vedo ter narodopisje leži tudi v iztanjševanju metod, ki ustrezajo obravnavanju fenomenov oz. spoznavnemu predmetu. Murko je, skupaj s Štrekljem, ko je ta pripravljaval veliko zbirko *Slovenskih narodnih pesmi* (1895–1923), pokazal na filološko metodološko nezadostnost pri obravnavi

²² Tu velja omeniti še Murkov angažma v mariborskem Zgodovinskem društvu in začetku izdajanja *Časopisa za zgodovino in narodopisje* leta 1904, kjer je v prvem letu njegov kritični komentar k zapisu Vida Habjaniča »Frjanovo« (*Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 1904). To besedilo pa je izrabil, da je ponovil vodilne misli iz *Naukov za Slovence*.

folklorističnih in etnoloških tem, na drugi strani pa s filološkimi prijemi na neogibno znanstveno strogost. In ne preseneča, da je Murko kot svoj ideal poudarjal »akuratnost, marljivost, [...] dobro šolo, dobro metodo raziskovanja« (nav. po Seehase 1987: 293). Primerjalna razsežnost pa filoloških disciplin – združenih in razdruženih – ni uklepala v ozke narodne meje, temveč jih je, nasprotno, razpirala v slovanski in širši evropski, celo zunajevropski prostor.²³

Kakor je bil Murko eden zadnjih velikih filologov, tako so njegov narodopisni program in posebej raziskave ljudske epike na Balkanu pospremili razkroj filologije in disciplinarno specializacijo. S tem pa niso šle v pozabo nazorske in metodološke vezi med jezikoslovjem, literarno vedo in narodopisjem oz. etnologijo, ki jih je Murko iskreno zagovarjal in jim do konca sledil pri znanstvenem delu. Danes se teoretsko in konceptualno posodobljene aktualizirajo tako v folkloristiki, ki je včasih bliže jezikoslovju in literarni vedi, kdaj drugič etnologiji kot vedi o kulturnih procesih in praksah. Vse pa se tudi z drugimi vedami srečujejo na presečiščih antropološkega, psihološkega, sociološkega, umetnostnega in še kakega drugega obzorja ter s tem pogosto zabrisujejo meddisciplinarne ločnice. In, kakor so bile meddisciplinarne razmejitve od konca 19. stoletja, ko so se disciplinarne podobe filoloških ved, pozneje osamosvojene v jezikoslovju, literarni zgodovini in narodopisju, šele zarisovale, z današnjega gledišča težavne, so bile takrat nerelevantne.

Če je bil del Murkovega opusa z gledišča etnologije na Slovenskem večinoma obravnavan kot prelomen za njeno konstitucijo, čemur seveda ne gre oporekati, pa Murkova znanstveno eruditska in k svetu odprta osebnost pritrjujeta pomenu raziskovanja zgodovine znanosti kot transnacionalne prakse in kroženja znanja, a vedno tudi situirane in locirane v konkretne družbene prostore in čase ter disciplinarne problematike. Pri tem v

spekulativnih vedah [...] večinoma ne gre za radikalna odkritja, ampak za premike, nove osvetlitve, drugačne zorne kote, presenetljiva iskrenja in povezave, pri čemer je minljivost naravni sestavni del takšnega študija, trajnost pa težko dosegljiva in nekoliko skrivnostna posledica, ki pa je, tudi če jo dosežemo, na časovni osi prav tako relativna, čeprav ima vedno priložnost, da se – v nasprotju z naravoslovnimi in tehničnimi vedami – kadarkoli vrne v mišljenjsko igro. (Pospišil 2012: 179)

Zato Matija Murko še vedno navdihuje.

²³ Takšen je bil, npr., tudi koncept znanstvenega kroga in revije *Wörter und Sachen*, h kateri je dunajski profesor germanistike in primerjalnega indoevropskega jezikoslovja Rudolf Meringer poleg švicarskega romanista Wilhelma Meyer-Lübkeja, avstrijskega germanista Rudolfa Mucha in finskega jezikoslovca Juliusa J. Mikkola (ta se je ukvarjal s slovanskimi jeziki), povabil tudi Matijo Murka. – Pa tudi drugače: Murko se ni ogibal primerjavam z jezikovno in kulturno zelo oddaljenimi pojavi. O Murkovem sodelovanju pri *WuS* glej Stanonik 2017.

Literatura

- Michel AGAR, 1980: *The Professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography*. New York: Academic Press.
- Jelka ARNIERI-MURKO, 1951: Bibliografija slovstvene dejavnosti prof. M. Murka [do l. 1937]. *Spomini*. Matija Murko. Ljubljana: Slovenska matica. 265–296.
- AUTO-ETHNOGRAPHIES, 2005: *Auto-ethnographies. The Anthropology of Academic Practices*. Ur. Anne Meneley, Donna J. Young. Peterborough, Ontario: Broadview Press.
- Jiří BEČKA, Anna ZELENKOVÁ, 2003: Výběrová bibliografie Matiji Murka. *Murkova epoha slovanské filologie. Slavia* 72/1, 124–168.
- Richard BAUMAN, 2008: The Philology of the Vernacular. *Journal of Folklore Research* 45/1, 29–36. <<https://www.jstor.org/stable/40206961>>.
- Darko DOLINAR, 2005a: Matija Murko, začetek »Slavie« in njeni slovenski sodelavci. *Slavistična revija* 53/3, 401–407.
- –, 2005b: Med slovansko filologijo in nacionalno literarno zgodovino. Matija Murko in slovenska literarna veda. *Murkova epoha slovanské filologie. Slavia* 72/1, 13–26.
- EVROPSKO, 2002: *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 12). Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Jurij FIKFAK, Ingrid SLAVEC GRADIŠNIK, 2011: Gradec in slovensko narodopisje. *Graz und Slowenen = Gradec in Slovenci. Sammelband zum gleichnamigen Symposium vom 20.–21. V. 2010 an der Karl-Franzens-Universität Graz*. (Srednjeevropska znanstvena knjižnica, 5). Ur. Ludvik Karničar, Vincenc Rajšp. Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut = Slowenisches Wissenschaftsinstitut; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Graz: Institut für Slawistik, Karl-Franzens-Universität. 115–129
- Ivan GRAFENAUER, 1952: Matiji Murku v spomin. *Slovenski etnograf* 5, 197–207.
- –, 1954: Matija Murko. *Letopis SAZU. Peta knjiga, 1952–1953*. Ljubljana: SAZU. 168–177.
- Joža GLONAR, 1935: Murko, Matija. *Slovenski biografski leksikon. II. knjiga, 6. zv.* Ljubljana. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi3880810/#slovenski-biografski-leksikon>>
- Ulf HANNERZ, 2015 (1990): Cosmopolitans and Locals in World Culture. *The Globalization Reader*. Ur. Frank J. Lechner, John Boli. 5 izd. Malden, MA, in Oxford, UK: John Wiley & Sons. 486–491.
- France KOTNIK, 1944: Pregled slovenskega narodopisja. *Narodopisje Slovencev I*. Ur. Rajko Ložar. Ljubljana: Klas. 21–52.
- Slavko KREMENŠEK, 1978: Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. *Pogledi na etnologijo*. (Pogledi, 3). Ur. Slavko Kremenšek, Angelos Baš. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk. 9–65.
- –, 1980: H genezi razmerja med etnologijo in slavistiko. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20/2, 37–41.

- –, 1981: 40 let etnologije na ljubljanski univerzi – predzgodovina. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 21/2, 3.
- –, 1983: Matija Murko in Antun Radić. *Etnološki razgledi in dileme* 1. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 62–98.
- Niko KURET, 1972: 75-letnica prvega slovenskega narodopisnega programa: Matija Murko, Iz poročila o 'Narodopisni razstavi češkoslovenski' v Pragi l. 1895 (Letopis Matice Slovenske 1896). *Traditiones* 1, 19–26.
- Milko MATIČETOV, 1951: Etnografsko delo Matije Murka (Ob 90-letnici). *Slovenski etnograf* 3–4, 406–411.
- MATIJA, 2005: *Matija Murko v myšlenkovém kontextu evropské slavistiky. Sbornik studií*. Ed. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka: Brno: Masarykova univerzita.
- Matija MURKO, 1889: V provinciji na Ruskem. *Ljubljanski zvon* 9/5 (1. 5.), 278–284; 9/6 (1. 6.), 337–344; 9/7 (1. 7.), 419–428; 9/8 (1. 8.), 457–465; 9/9 (1. 9.), 529–542; 9/10 (1. 10.), 583–593; 9/11 (1. 11.), 660–679; 9/12 (1. 12.), 709–723.
- –, 1895: Zur Geschichte und Charakteristik Prager ethnographischen Ausstellung im Jahre 1895. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 25/4, 90–98.
- –, 1896a: Narodopisna razstava češkoslovenska v Pragi l. 1895. *Letopis Slovenske matice za leto 1896*. Ur. Anton Bartel. Ljubljana: Slovenska matica. 75–137.
- –, 1896b: Dela o narodopisni o narodopisni razstavi češkoslovenski. *Ljubljanski zvon* 16/1, (1. 1.), 63–64; 16/2 (1. 2.), 125–127.
- –, 1904: Frjanovo. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1, 208–210.
- –, 1951a (1949): *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- –, 1951b: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–32*. [2 knj.] (Djela JAZU, Knj. 41, 42). Zagreb: JAZU.
- –, 1962: *Izbrano delo*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica
- MURKOVA, 2003: *Murkova epocha slovanské filologie. Slavia* 72/1. Ur. Miloš Zelenka. Praha: Slovanský ústav: Slovanský ústav AR ČR in Euroslavica.
- Nigel RAPPORT, 2014 (1999): *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*. (Routledge Key Guides). 3. izd. London in New York: Routledge.
- France NOVAK, 1963: Matija Murko, Izbrana dela. *Jezik in slovstvo* 8/8, 248–249.
- Vilko NOVAK, 1961: Matija Murko in raziskovanje ljudske snovne kulture. *Slovenski etnograf* 14, 165–170.
- –, 1969: Etnologija. *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 228–231.
- –, 1972: Abteilung für Ethnologie an der Philosophischen Fakultät in Ljubljana. *Ethnologia Slavica* 4, 275–277.
- –, 1986: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ivo POSPIŠIL, 2012: Nekaj razmišljanj o filoloških konceptih Matije Murka: Trajnost in minljivost. *Primerjalna književnost* 35/3, 179–192.

RAZVOJ, 1995: *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja do sodobnih etnoloških prizadevanj*. (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 23). Ur. Rajko Muršič, Mojca Ramšak. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

James A. SECORD, 2004: Knowledge in Transit. *Isis* 95/4, 654–672. DOI: <https://doi.org/10.1086/430657>

Ilse SEEHASE, 1987: K znanstvenozgodovinskem mestu Matija Murka. *Slavistična revija* 35/3, 291–297.

Ingrid SLAVEC GRADIŠNIK, 2000: *Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in etnologije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– –, 2002: Murkov zaris etnologije v filološkem narodopisju. *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. Ur. Marko Jesenšek. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 12). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 167–183.

– –, 2005a: Bogastvo filologije. Murkov pomen za etnologijo v Sloveniji. *Matija Murko v mislenkovém kontextu evropské slavistiky. Sborník studií*. Ur. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno: Masarykova univerzita. 100–122.

– –, 2005b: Slovanski svet v obzorju slovenske etnologije. *Slovanský svět očima badatelů a publicistů 19. a 20. století. Sborník z Mezinárodní vědecké konference k 50. výročí úmrtí Ludvika Kuby (Opole 16.–17. listopadu 2006)*. Ur. Petr Kaleta, Lubomír Tyllner. Praha: Etnologický ústav AV ČR. 209–225.

– –, 2008: Institucije in produkcija etnološkega znanja. *Slike kulture nekad i sad*. Ur. Zorica Divac (Zbornik EI SANU, 24). Beograd: Etnografski institut SANU. 65–79.

Marija STANONIK, 2013: Matija Murko (1861–1952) na razpotjih slovanske filologije. *Folkloristični portreti iz 20. stoletja. Do konstituiranja slovenske slovstvene folkloristike*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 35–85.

– –, 2017: Matija Murko pri reviji Wörter und Sachen. *Etnolingvistika po slovensko*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 38–50.

Anna ZELENKOVÁ, 2012: Komparativistika in literarna zgodovina v korespondenci dveh slovanskih filologov (Matija Murko in Frank Wollman). *Primerjalna književnost* 35/3, 193–207.

MATIJA MURKO ZWISCHEN HEIM UND WELT

In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts wurde das philologisch geprägte ethnologische Paradigma von einem Teil der präsentistischen ethnologischen Kritik eher als hemmend denn als fördernd für die Forschung angesehen, was insbesondere die Relation zwischen der Ethnologie und Folkloristik betraf. Der Kosmopolitismus führender Philologen sowie thematische und methodologische Ambitionen der inter- und transdisziplinären Philologie wurden dabei völlig übersehen. Gegen Ende des 19. Jahrhunderts waren philologische Disziplinen (Sprachwissenschaft, Literaturgeschichte, Ethnologie) im slowenischen Raum noch wenig differenziert. Unter solchen Bedingungen gelang es Murko, die Ethnologie gegenüber Sprachwissenschaft und Literaturgeschichte fest und deutlich differenziert zu positionieren. Mit einem breiten philologisch geprägten Horizont und humanistischen Wissen war Murko derjenige, der die damalige volkskundliche, heute ethnologische Disziplin konzeptuell

und methodologisch etablierte. Ohne seine umfangreichen und vertieften Kenntnisse der damaligen Literatur, ohne sein Eingebettetsein in internationale akademische und andere Netzwerke und insbesondere ohne sein kosmopolitisches Denken und Handeln wäre das nicht möglich gewesen. Seine vielfältige pädagogische, publizistische, organisatorische und wissenschaftliche Tätigkeit war von Offenheit und Breite durchdrungen und diente sowohl den gesellschaftlichen und nationalen Interessen als auch dem interkulturellen Verständnis und respektvollem gegenseitigen Umgang.

Zumal Murkos Beitrag zur Etablierung der slowenischen Ethnologie bereits gründlich untersucht wurde, wird er in der vorliegenden Abhandlung nur lapidar und hauptsächlich unter Berücksichtigung seines Kosmopolitismus dargestellt. Die gewählte Perspektive führt zur Auffassung der Wissenschaft als transnationale Praxis und Wissenskreislauf, der sich allerdings immer nur konkret in Raum und Zeit vollzieht.

Matija Murko – pionir terenskega zvočnega dokumentiranja

Drago Kunej

ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana, drago.kunej@zrc-sazu.si

V članku so predstavljena zvočna snemanja Matije Murka pri raziskovanju ljudske epike na Balkanu, ki sodijo v zgodnje obdobje zvočnega dokumentiranja v Evropi. Osredotoča se na Murkove pozitivne izkušnje pri uporabi nove raziskovalne metode fonografiranja ljudskih pesmi na terenu in analizi zvočnih posnetkov pri študiju zbranega gradiva ter poročja, kako so mu prav zvočna snemanja omogočila nova spoznanja o ljudskopesemskih izvajalskih praksah. Analizira tudi Murkove zasluge, da smo Slovenci kupili svoj prvi fonograf, s katerim so leta 1914 nastali pomembni historični posnetki ljudskih pesmi v Beli krajini.

Ključne besede: fonograf, zvočni zapisi, terenski posnetki, ljudska glasba, epske pesmi, Balkan

Im Beitrag wird Murkos Einsatz von Tonaufnahmen bei der Erforschung der Volks-epik am Balkan dargestellt und seine positiven Erfahrungen mit der Anwendung neuer Forschungsmethoden besprochen. Die Tondokumentation liefert empirische Daten für nachfolgende Analysen des aufgenommenen Materials, was in der Regel zu neuen und vor allem verifizierten Forschungsergebnissen zur Vermittlungspraxis von Volksgedichten und -gesängen führt. Dessen bewusst war es sich auch Murko, zumal er zur Anschaffung des ersten Phonographen in Slowenien entscheidend beigetragen hat. Folglich entstanden im Jahr 1914 historisch bedeutsame Aufnahmen der Volkslieder aus Bela krajina.

Schlüsselwörter: Phonograph, Tonaufnahmen, Terrainaufnahmen, Volksmusik, epische Gedichte, Balkan

Natančno in točno zapisovanje ljudskih pesmi

Matija Murko sodi med tiste raziskovalce ljudske glasbe, ki so že kmalu ob pojavu možnosti zvočnega zapisovanja spoznali prednost takšnega dokumentiranja v primerjavi z rokopisnim zapisovanjem. Pri dokumentiranju ljudskih pesmi na terenu ter pri analizi in študiju gradiva so začeli uporabljati nov tehnični pripomoček – fonograf. V zvočnih posnetkih so videli možnost zapisa »nezapisljive ljudske glasbe« in »glasbe neevropskih kultur«, ki jih je sicer

nemogoče natančno zapisati v rokopisni obliki. Tako je Carl Stumpf, ustanovitelj berlinskega Phonogramm-Archiva, simbolično zapisal: »Šele fonograf nas je naučil o živi glasbi [...]. Brez pomoči fonografa ostanemo v muzeju, ki prikazuje glasbila v grobni tišini, polni vprašanj in praznine razumevanja« (Stumpf 1908: 67). Tudi raziskovalec Ludvik Kuba je večkrat opozoril na napredek, ki ga je pri zapisovanju in študiju ljudske glasbe prinesel fonograf. Med drugim je leta 1909 v prispevku na mednarodnem kongresu opozoril, da je »primitivne« glasbene oblike nujno posneti s fonografom, saj jih je nemogoče zapisati »z našim glasbenim sistemom« (Kuba 1909: 273).

Murko je, tako kot tudi nekateri drugi raziskovalci tistega časa, v zvočnih snemanjih našel odgovor na eno najpomembnejših vprašanj takratnega etnografskega raziskovanja: kako čim bolj natančno in točno zapisati ljudsko glasbo na terenu. Podobno je bila nad fonografiranjem navdušena tudi Jevgenija E. Linjova, ruska pevka in folkloristka, saj so ji ravno zvočni posnetki omogočili podrobnejše raziskovanje večglasnih ljudskih pesmi v Rusiji. Tudi Filaret Kolessa, ukrajinski raziskovalec, je bil prepričan, da so mu šele fonografski posnetki omogočili razvozlati ritmično in melodično strukturo recitativnega petja Kozakov, saj je po njegovem mnenju »brez fonografa nemogoče zapisati recitativno petje v svoji spremenljivi obliki« (Kolessa 1909: 278). Prav tako je poročal Leoš Janáček, češki skladatelj in raziskovalec ljudske glasbe, da se je fonograf čudovito izkazal pri zbiranju in preučevanju ljudskih pesmi, in da so na podlagi posnetkov naredili »veliko popravkov pri pesmih, ki so bile zapisane ročno ob neposrednem poslušanju« (Toncrová 1998: 143). Janáček se je že od vsega začetka svojega folklorističnega dela ukvarjal z vprašanji »idealnega« zapisovanja ljudske pesmi, saj se je kot skladatelj dobro zavedal razkoraka med ljudsko izvajalsko prakso in možnostmi njenega rokopisnega zapisa (Procházková 1998: 114).

Danes se lahko v večini strinjamo z nekdanjimi raziskovalci o bistvenih prednostih, ki jih je prineslo zvočno zapisovanje: glasbeno in jezikovno izvajanje se je na posnetku zapisalo objektivno in korektno, z vsemi posebnostmi trenutnega izvajanja, posnetek pa se je prihodnjim rodovom ohranil v nespremenjeni zvoneči obliki kot zvok in ne kot subjektivna transformacija slišane. Posnetek lahko nosi veliko več informacij kot še tako natančen zapis ali prepis in ga je mogoče večkrat predvajati za lažjo in natančnejšo analizo posnete vsebine.

Kljub številnim prednostim zvočnega dokumentiranja pa so nekateri raziskovalci in zapisovalci ljudske glasbe že v zgodnjem obdobju terenskih zvočnih snemanj opozarjali tudi na nepopolnosti in slabosti fonografiranja. Pri tem so pogosto izpostavljali tehnične nepopolnosti, kot so npr. razmeroma slaba kakovost posnetkov in težave pri razumevanju posnetega besedila, majhna občutljivost naprav, njihova pretirana velikost, teža itn. Tehnične nepopolnosti so vodile tudi k nekaterim metodološkim slabostim terenskega raziskovanja. Tako je Linjova, ki

je fonografiranje pogosto in zelo uspešno uporabljala pri svojem raziskovalnem delu, opozarjala, da je fonografiranje »nova znanstvena metoda, ki omogoča točen in znanstven študij ljudskih pesmi«, vendar je po drugi strani fonogram le zapis, ki ga je treba pri branju razumeti; to dosežeš predvsem z razumevanjem kulture, ljudi in jezika, ki jih snemaš. Zato priporoča dobro pripravo na snemanje (Linjova 1909: 236). Tega se je zavedal tudi Matija Murko in se je na terenska raziskovanja temeljito pripravil.

Na uporabo fonografiranja pri raziskovanju ljudske epike in guslarskih pesmi je prvi opozoril Ludvik Kuba že leta 1899. V poročilu o svojih strokovnih potovanjih po Dalmaciji je med drugim slikovito opisal težave, ki jih ima raziskovalec pri zapisovanju guslarskih pesmi: »Pred nami je konj, ki nezadržno teče, za njim pa gre naš sluh in naša roka kakor počasna želva. [...] To lahko poda samo Edisonov fonograf.« (Kuba 1899: 25)

Matija Murko je njegov napotek upošteval in, kolikor je bilo mogoče, sistematično uporabljajl fonografiranje pri svojem terenskem raziskovanju ljudske epike na Balkanu. Med letoma 1909 in 1932 je opravil osem terenskih potovanj na Balkan in pri tem kar na šestih potovanjih izvajal obsežna zvočna dokumentiranja. Njegove zvočne posnetke lahko razdelimo na dva sklopa: dunajsko gradivo iz potovanj v letih 1912 in 1913 ter praško gradivo iz potovanj med letoma 1930 in 1932. Namen snemanj, snemalni postopek in potek snemanj je pri vseh potovanjih podoben, predvsem pa se oba sklopa posnetkov razlikujeta po vrsti snemalne aparature in zvočnem nosilcu: fonografskih ploščah in voščenih valjih. Različni pa sta tudi usodi posnetkov, saj so bili dunajski posnetki ves čas v rokah arhivske ustanove, ki je specializirana za zaščito in obdelavo zvočnega gradiva, medtem ko so bili praški posnetki prepuščeni bolj nestrokovni arhivski oskrbi.

Prva terenska snemanja Matije Murka

Prvo raziskovalno potovanje na Balkan je Murko izvedel leta 1909 v Bosanski krajini, vendar takrat še ni uporabljajl fonografa. Tri leta pozneje, leta 1912, je odšel na drugo potovanje, tokrat v severozahodno Bosno, pri tem pa je gradivo tudi prvič zvočno dokumentiral. Za snemanje je uporabljajl poseben »arhivski fonograf« Phonogrammarchiva Avstrijske akademije znanosti na Dunaju, ki je zapisoval zvok na voščene plošče. Naslednje leto, 1913, je na svojem tretjem potovanju po srednji Bosni in Hercegovini ponovno uporabljajl enak aparat.

Obe potovanji je Murko izvedel v poletnih počitnicah in s podporo Balkanske komisije Avstrijske akademije znanosti. O svojih izkušnjah in rezultatih dela s fonografom je napisal dve podrobni poročili (Murko 1912, 1915), iz katerih

je mogoče ugotoviti namen uporabe fonografa pri terenskem delu ter dobre in slabe izkušnje, ki so se Murku pokazale pri delu z njim. Poročiloma sta dodana seznama posnetih plošč, kjer so pri vsakem posnetku navedeni kratek opis vsebine, podatki o pevcih ter posamezne vsebinske in tehnične opombe.

Za uporabo zvočnih snemanj na terenskih raziskovanjih se je odločil predvsem na podlagi poročil, ki sta jih zapisala Milan von Rešetar in Paul Kretschmer s svojih prvih poskusnih snemanj z »arhivskim fonografom« na terenu in v katerih priporočata njegovo uporabo predvsem pri raziskovanju ljudskih pesmi. Murko je prvotno želel s fonografom v celoti in natančno zapisati besedila epske pesmi neposredno ob izvajanju. Dotedanji zapisi besedil epskih pesmi so namreč temeljili na narekovanju pesmi ali pa na zapisih le drobnih segmentov izvajanja, saj celotnega besedila ob petju ni mogel zapisati niti najbolj izurjen stenograf. Murko se je na terenska snemanja želel dobro pripraviti in je z »arhivskim fonografom«, ki se je nahajal na Indoevropskem inštitutu graške univerze, kjer je takrat služboval, izvedel poskusna snemanja. Pri tem je takoj ugotovil, da prvotnega namena zapisati pesmi v celoti ne bo mogel uresničiti, saj lahko posname na eno ploščo le 20–30 verzov, ob upoštevanju petja ob glasbeni spremljavi (npr. gusle, tambura) pa še manj; nekatere epske pesmi lahko vsebujejo tudi nad 1000 verzov. Za posnetek ene daljše epske pesmi bi tako potreboval prek 350 plošč, kar pa npr. Phonogrammarchiv na Dunaju ni posnel niti na vseh svojih snemanjih v enem letu. Zato je prvoten namen snemanja celotnih pesmi opustil in želel s pomočjo fonografa ugotoviti predvsem način izvajanja pesmi, preučiti število zlogov verza, ritem pesmi in njegov odnos do besednega poudarka, narečne posebnosti in druge govorne značilnosti (Murko 1912: 1).

Na potovanju leta 1912 je Murko posnel 46 fonografskih plošč z dvajsetimi pevci. Nekaj posnetkov je bilo tehnično slabših, zato je ob poslušanju predlagal, da jih ni treba »trajno ohraniti« oz. galvanoplastično obdelati in iz njih izdelati kovinskih matric (Murko 1912: 10). Leta 1913 je na naslednjem potovanju posnel 36 fonografskih plošč. V skladu z navodili dunajskega Phonogrammarchiva je Murko pripravil tudi spremno dokumentacijo k posnetkom. Ta je bila zapisana v t. i. *protokolih*, obrazcih, v katere so snemalci navedli podatke o izvajalcih in posnetem gradivu, snemalnih okoliščinah in tehničnih nastavitvah aparature, zapisati pa je bilo treba tudi transkripcijo posnete vsebine. Vse gradivo je Murko predal Phonogrammarchivu. Med 2. svetovno vojno so bili Murkovi posnetki na izvirnih ploščah uničeni, podobno kot vsi drugi izvirni posnetki v Phonogrammarchivu, ohranili pa so se galvanski negativni (kopije na kovinskih matricah) in spremna dokumentacija v protokolih.

Pri delu z »arhivskim fonografom« je Murka motila predvsem njegova teža, ki je z vso potrebno opremo znašala 73 kg, in način pakiranja v treh zabojih, kar je povzročilo neroden transport s konjsko vprego ter zamudno delo pri pripravi

in izvedbi snemanja. Kljub temu pa so mu ravno zvočna snemanja pripomogla k novim spoznanjem pri preučevanju ljudske epike.

Terenska snemanja med letoma 1930 in 1932

Leta 1914 je želel Murko nadaljevati začete terenske raziskave in ponovno odpotovati na Balkan, tokrat v severovzhodno Bosno, Srbijo in Črno goro, vendar mu je to preprečila 1. svetovna vojna. Večkratni prošnji Avstrijske akademije znanosti, naj napiše obširno sistematično študijo o srbsko-hrvaški ljudski epiki, tako ni mogel ustreči; želel je namreč najprej preučiti vsa področja, kjer ta epika še živi. Ker se domači raziskovalci Murkovim pozivom k zbiranju in dokumentiranju epskih pesmi niso odzvali, se je odločil ponovno oditi na teren; najprej leta 1924 v zahodni Novopazarski Sandžak, vendar takrat brez fonografa. Leta 1927 je opravil kratko potovanje v Makarsko primorje, peto po vrsti, ponovno brez fonografa. V naslednjih treh letih je izvedel obsežne terenske raziskave, ki jih je tudi izčrpno zvočno in fotografsko dokumentiral. Leta 1930 je na svojem šestem terenskem potovanju prepotoval najprej severozahodno Srbijo, vzhodno Bosno in del Črne gore, kjer mu je pomagal sin Vladimir, ki ga je pozneje zamenjal brat Stanko na potovanju po ostalem predelu Črne gore, Metohije, Stare Srbije in vzhodnega dela Sandžaka. Leta 1931 ga je na sedmem potovanju ponovno spremljal sin Stanko, tokrat po srednji in jugozahodni Srbiji, nekaterih krajih jugovzhodne Bosne in hribovitih predelih Dalmacije. Svoje osmo in zadnje potovanje je Murko izvedel v Dubrovniku z okolico, nekaterih otokih, Boki Kotorski in Črnogorskem primorju. Tudi na tem potovanju ga je spremljal sin Stanko (V. Murko 1963).

Na podlagi pozitivnih izkušenj iz raziskovanj v letih 1912 in 1913 je na potovanja med letoma 1930 in 1932 vzel tudi napravo za zvočna snemanja. Zaradi lažjega in boljšega dokumentiranja, verjetno tudi zaradi Murkovih let,¹ sta mu pri terenskem delu vseskozi pomagala sinova Vladimir in Stanko, ki sta bila zadolžena prav za zvočna snemanja in fotografiranje. Sinova sta dokumentirala zvočne posnetke na škatlice valjev in v posebne beležnice; po podatkih izvajalcev, prisotnih poslušalcev in po lastni presoji sta zapisovala predvsem naslove pesmi. Vrstni red popisa sledi poti raziskovanja, pri vsakem posnetku pa je zabeležen izvajalec, naslov pesmi, kraj snemanja in pogosto tudi poreklo izvajalca ter različne opombe (Murko 1951: 540). Na podlagi tega popisa lahko ugotovimo, da je bilo na potovanju leta 1930 posnetih 208 valjev, leta 1931 96 valjev, leta 1932 pa 45 valjev, skupaj torej 349 valjev.

¹ Matija Murko je bil v času teh raziskovanj star med 69 in 71 let.

Na ta zvočna snemanja se je Murko dobro pripravil. Želel je uporabljati kakovostno sodobno snemalno opremo in je pri različnih ustanovah povpraševal po ustreznih snemalnih napravah, vendar je bila večina dobljenih informacij neuporabnih za njegove namene. Ugotovil je, da uporaba gramofona, ki bi omogočal boljšo kakovost posnetkov in pripomogel k večji razumljivosti besedila, zaradi več razlogov ni primerna; predvsem zato, ker zaradi nujnosti priključitve na električno omrežje ne bi mogel izvesti načrtovanega neposrednega raziskovanja v vsakdanjem okolju pevcev. V Phonogramm-Archivu v Berlinu je izvedel, da neko berlinsko podjetje še vedno izdeluje stare Edisonove fonografe, ki so bili edini primerni za predvideno metodologijo raziskovanja. V začetku aprila 1930 je zato odpotoval v Berlin ter tam preučil snemalne metode in izkušnje Phonogramm-Archiva ter Telefunktovne postaje na tehnični fakulteti v Potsdamu. Takrat se je dokončno odločil, da bo na terenu uporabil Edisonov fonograf, zato je kupil kar dva aparata in naročil valje za snemanje (Murko 1951: 24). Za uporabo dveh fonografov se je odločil, ker je že iz prejšnjih snemanj poznal težave pevcev pri prekinjanju petja, zato je z drugim fonografom lahko nadaljeval snemanje, ko je potekel čas snemanja na prvem.²

Murko je na teh raziskovanjih prišel do mnogih informatorjev, zbral zelo veliko terenskega gradiva, zvočnih posnetkov, fotografij in številne podatke. Nabrano gradivo je želel čim prej tudi obdelati in objaviti, vendar je zaradi prezaposlenosti in različnih težav bilo objavljeno šele leta 1951 v temeljni in obsežni študiji *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike: putovanja u godinama 1930–1932*. V dveh knjigah je na 940 straneh obdelal terensko gradivo s teh potovanj ter ga izčrpno dokumentiral z različnimi popisi, pojasnili in izbranimi fotografijami. Posebno poglavje je namenil zvočnemu snemanju in fotografiranju, kjer je podal podroben popis terenskih posnetkov s številnimi opombami in komentarji; izčrpno je opisal predvsem način petja in kakovost posnetkov, skromnejši pa so podatki o izvajalcih.

Žal se veliko zvočnih posnetkov s teh terenskih raziskav ni ohranilo. Murkov sin Vladimir, ki je po očetovi smrti sodeloval pri urejanju očetove zapuščine in je bil še posebej pozoren na zvočne zbirke, je pozneje zapisal, da je usoda terenskih zvočnih posnetkov iz let 1930–1932 precej žalostna in predstavlja »bolno točko literarne zapuščine« Matije Murka (V. Murko 1963: 112).

Zbrano gradivo, vključno z zvočnimi posnetki, je bilo najprej shranjeno v Slovanskem inštitutu v Pragi, kjer je Murko takrat deloval. Tam naj bi se po

² Tako je bilo mogoče neprekinjeno posneti tudi nekoliko daljše dele pesmi, npr. leta 1930 neko pesem kar na sedem zaporednih valjev. Ti posnetki so posebej zanimivi, saj prikazujejo daljše neprekinjeno izvajanje, ki prej še ni bilo posneto (V. Murko 1963: 115). Vendar so na tak način snemali predvsem v letu 1930, ko z valji še niso toliko varčevali.

navedbi Vladimirja Murka nekaj valjev uničilo in poškodovalo, poleg tega pa so želeli Slovanski inštitut ukiniti, zato je bila prihodnost Murkove zvočne zbirke vprašljiva. Vladimir je leta 1963 pozval ustrezne ustanove v Jugoslaviji, da zaprosijo za izročitev valjev in spremne dokumentacije, saj bi bilo nedopustno, da bogato dokumentarno gradivo propade (V. Murko 1963: 118–119). Leta 1966 je Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti (JAZU) v Zagrebu prejela Murkovo zapuščino in jo shranila v svoj arhiv. Na Institutu za narodnu umjetnost (sedaj Institut za etnologiju i folkloristiku) v Zagrebu, ki je aktivno sodeloval pri pridobitvi gradiva, so vso zapuščino pregledali in ugotovili, da je v njej poleg fotografij in negativov ter popotnih beležk tudi 7 škatel z voščeniimi valji (skupno število valjev je bilo 138) in fonografski aparat (»pokvarjen«). Zvočni posnetki so predstavljali veliko dragocenost, čeprav jih je bilo precej manj, kot jih je bilo posnetih, in tudi ni bilo znano, koliko izmed ohranjenih je v tehničnem pogledu še uporabnih (Bošković-Stulli 1966: 285–286). Poleti 1967 so s skupnimi močmi Odbora za narodni život i običaje in Instituta za narodnu umjetnost zvočne posnetke presneli na magnetofonske trakove. V poročilu o presnemavanju so navedli, da je bilo presnetih 129 valjev (drugi so bili preveč poškodovani), presnetki pa so bili tehnično zelo slabe kakovosti, saj so bili valji iztrošeni in pogosto poškodovani (A-IEF Dopis 15. 6. 1967). Presnetke na magnetofonskih trakovih so shranili na Institutu za narodnu umjetnost, medtem ko so valji ostali v arhivu JAZU. To zvočno gradivo je bilo v sklopu sistematičnega digitaliziranja magnetofonskih trakov na Institutu za etnologiju i folkloristiku pozneje digitalizirano.

Izjemen doprinos k raziskovanju ljudske epike

Nad rezultati Murkovega terenskega dela so bili že kmalu navdušeni številni raziskovalci tistega časa. Murko se je namreč raziskovanj in snemanj na Balkanu lotil zelo celovito, sistematično in v daljšem časovnem obdobju, poleg tega je svoje terenske raziskave tudi zelo dobro dokumentiral. Nekateri raziskovalci so z občudovanjem preučevali njegove posnetke in drugo zbrano terensko gradivo ter priznavali Murku izjemen doprinos k raziskovanju in dokumentiranju ljudske epike. To kaže tudi v berlinskem Phonogramm-Archivu ohranjena korespondenca med Gustavom Beckingom, direktorjem Instituta für Musikwissenschaft der Deutschen Universität in Prag, in Erichom von Hornbostlom, takratnim direktorjem Phonogramm-Archiva v Berlinu, pa tudi med Murkom in von Hornbostlom. V korespondenci iz obdobja med letoma 1930 in 1932 je večkrat izpostavljeno občudovanje nad raziskovalnim delom Murka in zbranim gradivom. Tako npr. Beking v pismu von Hornbostlu leta 1930 piše:

»Murko že dolgo potuje, obiskuje najbolj odročna območja in prinaša veliko gradiva [...], nekaj povsem novega. [...] Stari mož je izjemen.« (A-PHA 1930) Leto kasneje, ob ponovnem Murkovem potovanju na Balkan, pa navaja: »Murko se je vrnil na Balkan s svojim fonografom in veliko zalogo valjev. Kljub svojim 70 letom je neumoren pri prinašanju novega materiala.« (A-PHA 1931) Von Hornbostel mu odgovarja, da tudi on »željno pričakuje« Murkove posnetke, ki naj bi jih kmalu dobili v Phonogramm-Archiv (A-PHA 1931a). Podobno Murko v več pismih von Hornbostlu omenja prve pozitivne odzive na njegovo zbrano gradivo, npr. »profesorju Beckingu so bili moji lanskoletni posnetki zelo všeč« (A-PHA 1931b). Tudi pozneje Murko v različnih dokumentih izpostavlja navdušenje raziskovalcev nad njegovimi posnetki. Tako v monografiji *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* piše, da so valje že kmalu uporabljali za znanstveno preučevanje in pri tem številne priporočili za galvaniziranje (t. i. trajno zaščito), s čimer bi jih zaradi pomembnosti ohranili. Na pobudo prof. Gesemanna so v Berlin poslali 53 valjev,³ da bi jih v Phonogramm-Archivu galvanizirali (Murko 1951: 538).

Že prva zvočna snemanja v letih 1912 in 1913 so Murku pripomogla do pomembnih novih spoznanj pri raziskovanju ljudske epike, posnetki med letoma 1930 in 1932 pa so ugotovitve še potrdili. Posnetki so bili nesporen dokaz, da pevci med petjem vokale in celo zloge na koncih verzov požirajo, zloge pa lahko tudi dodajajo v besede. Do najpomembnejšega spoznanja pa je Murko prišel zaradi predpisa Phonogrammarchiva, da morajo pred snemanjem raziskovalci najprej zapisati besedilo pesmi. Pri tem je Murko odkril, da pevci tudi majhne dele pesmi pri vsakem izvajanju spreminjajo (npr. pri petju za zapisovanje, petju pred fonografom za vajo in petju za snemanje), česar do tedaj na slovanskih tleh ni še nihče opazil ali opozoril na to. Odstopanja v besedilu niso malenkostna, ampak se spremenijo celotni verzi oz. njihovo število; celo sam začetek pesmi se lahko spreminja. Še večja pa so odstopanja med narekovanjem besedila pesmi in samim petjem, saj pevci pri narekovanju hitro preidejo v pripovedovanje (prozo) ali pa sploh ne morejo počasi narekovati.

Murko je zaradi tehničnih omejitev takratne snemalne tehnologije večinoma snemal le začetke pesmi, vendar se je izkazalo, da je število posnetih verzov celo manjše, kot je sprva predvideval. Zaradi pogostih menjav plošč je prišel

³ Izbor valjev sta naredila Gesemann in Murko, vendar se spisek poslanih valjev ni ohranil; tako se ne ve, kaj je bilo poslano v Berlin, verjetno pa bolj uspeli in pomembnejši posnetki. Obsežno poizvedovanje Vladimirja Murka o tem gradivu ni obrodilo sadov, tudi pri poznejšem podrobnem pregledu zvočnega gradiva v Phonogramm-Archivu v Berlinu teh valjev ni bilo mogoče več najti in jih zato tudi ni v popisu gradiva, objavljenem leta 2000 in 2006 (Ziegler 2000: 237, 2006). Po nekaterih podatkih naj bi bili med 2. svetovno vojno ti valji uničeni med uličnimi boji.

do presenetljive ugotovitve, da pevec petja ni bil sposoben prekiniti in ga od prekinitve naprej ustrezno nadaljevati. Zato je pri menjavi plošče večkrat prosil pevce za ponovno petje pesmi od začetka, nato pa snemal le od tam naprej, kjer je na prejšnji plošči zmanjkalo prostora. Murko pevca slikovito primerja z lajno, ki pesem odigra do konca in mora znova začeti, če želimo ponovno slišati neki del pesmi. Pri tem pa pevec pesmi ne predstavi na enak način kot prej (Murko 1912: 7–8). Ugotovil je, da se pevci ne naučijo dolgih epskih pesmi na pamet, ampak jih v skladu z ljudsko poetiko vsakič improvizirajo in sproti poustvarjajo.

V različnih dokumentih je Murko tudi komentiral tehnično kakovost svojih posnetkov, saj jih je sproti preverjal na terenu, svoje opombe pa beležil v spremni protokol. Poleg tega je leta 1914 v Phonogrammarchivu na Dunaju poslušal svoje galvansko obdelane posnetke in jih primerjal z opombami v protokolu. Ugotovil je, da so posnetki na odlitkih iz kovinskih matric nekoliko slabše kakovosti kot na izvornikih in se besedila občasno slabše razumejo. Vendar je dodal, da je razumljivost besedila epskega pevca že tako vprašljiva, saj ga pogosto razumejo le tisti domačini, ki niso izgubili občutka za ljudsko izražanje. Murko se je tako še enkrat prepričal, da je fonografiranje kljub nekaterim tehničnim nepopolnostim zelo primerno ravno za snemanje in preučevanje ljudskih pesmi (Murko 1915: 9).

Murkova pomembna vloga pri nastanku posnetkov v Beli krajini leta 1914

Posnetke ljudskih pesmi v Beli krajini leta 1914 so nastali na pobudo in prošnjo *Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi z napevi* (OSNP), ki je deloval v okviru zbiralne akcije *Narodna pesem v Avstriji* (*Das Volkslied in Österreich*). Slovenski odborniki s predsednikom Karlom Štrekljem in podpredsednikom Matijo Murkom na čelu so že od same ustanovitve odbora leta 1905 načrtovali sistematična in obširna zvočna snemanja in s tem povezan nakup vsaj dveh snemalnih aparatov in večjega števila valjev. Štrekelj je v svojih dopisih glavnemu odboru na Dunaju večkrat utemeljeval neobhodno potrebo po uporabi fonografov predvsem pri zapisovanju slovenskih večglasnih ljudskih pesmi. V sistematičnosti in obsegu načrtovanih zvočnih snemanj je slovenski odbor, po razpoložljivih podatkih sodeč, prekašal vse druge narodne odbore, ki so bili takrat vključeni v projekt zbiranja ljudskega pesemskega gradiva v nekdanji Avstro-Ogrski.

Ti načrti terenskega zvočnega zbiranja, za tisti čas zelo širokopotezni in napredni, se zaradi nerazumevanja dunajskega glavnega odbora kar nekaj let

niso uresničili. Za to, da je slovenski odbor na koncu le kupil fonograf in z njim snemal v Beli krajini, ima velike zasluge prav Matija Murko, ki je po smrti Karla Štreklja prevzel predsedovanje slovenskemu odboru. Za predsednika je bil imenovan 17. januarja 1913 in pod njegovim vodstvom so se aktivnosti za nakup fonografa močno okrepile.

Že na prvo sejo slovenskega odbora v aprilu 1914, ki jo je kot novi predsednik sklical in vodil, je Murko v peto točko dnevnega reda uvrstil »Pogovor o rabi fonografa« (A-OSNP 1913d). Iz zapisnika te seje izvemo, da je Murko v tej točki poročal o fonografu Avstrijske akademije znanosti »Dovršen fonograf ima dunajska akademija znanosti. Nabira govore slavnih mož in Indijancev« in predlagal: »naj bi akademija posodila fonograf za naše razmere ali pa naj akademija sama nabira tudi slovenske pesmi! Priporočajo se posebno pesmi v koroškem, ribniškem in belokranjskem narečju in one, ki se pojo mnogoglasno. Ali pa naj se nabavi v to svrhu Edisonov fonograf.« (A-OSNP 1913f: št. 8).

Kot sklep k tej točki so v zapisnik zapisali: »Pridobi naj se ali fonograf akademije ali naj se nabavi Edisonov za posebno karakteristična narečja in mnogoglasne (4–6) pesmi.« V poročilu o delu za leto 1912 (A-OSNP 1913b), ki ga je kmalu po seji sestavil Murko za ministrstvo na Dunaju, so že navedeni »izvenredni stroški: za fonograf, 1. obrok ... 500 Kron«. Odbor je očitno začel varčevati za nakup, čeprav še niso imeli jasne predstave o ceni in dobavi fonografov.

Murko je takoj tudi na glavni odbor na Dunaju naslovil prošnjo, naj na prihodnji seji obravnavajo možnost uporabe fonografiranja pri zbiranju ljudskih pesmi. Njegov predlog so res uvrstili na dnevni red zasedanja, ki je bilo 13. in 14. junija 1913, saj je v vabilu k zasedanju pod točko 7 navedeno: »Prošnja prof. dr. Murka glede fonografskih snemanj ljudskih pesmi v Avstriji« (A-OSNP 1913a). Kot Murko pozneje piše, je na tej seji:

[...] predložil, naj se dunajska Akademija znanosti, ki je imela posebno fonogramsko komisijo s posebno konstruiranim fonografom, ki se je za svojo dobo jako hvalil, loti tudi fonografiranja narodnih pesmi pri avstrijskih narodih. [...] Dva profesorja, člana Akademije, sta prevzela nalogo, da organizirata tako akcijo pri dunajski Akademiji. (Murko 1929: 20)

S svojim predlogom je Murko hotel zagotoviti, da bi se pomembno ljudsko gradivo kar v največji meri in s pomočjo najsodobnejših tehničnih pripomočkov zapisalo in ohranilo. S tem, da bi Avstrijska akademija znanosti prevzela fonografiranje, pa je želel Murko tudi olajšati delo in zmanjšati stroške slovenskemu odboru. Slovenskemu odboru je o sklepu glede fonografiranja poročal v pismu 26. junija 1913: »O fonografu se je sklenilo, da se rabi kot pripomoček, kar pa je stvar posameznih odborov. Akademijo znanosti bo se opozorilo po enem odborniku, naj se loti sistematičnega fonografiranja glavnih tipov avstrijskih narodnih pesmi.« (A-OSNP 1913f: št. 15)

V pismu je dodal še mnenje o snemanju slovenskih pesmi:

Kako se naj to izvede za nas Slovence, smo že ukrenili. Glavno pa je, da začnete rabiti navadni fonograf, ki ne košta kakih 500 – 1000 Kr., kakor je Štrekelj (vsi!) stavil v proračun, ampak se dobi v Berlinu pri Wertheimu že za kakih 50 mark, vsaka walze pa za 40 Pf. Jaz sem za to, da že letos naročimo tak fonograf in da ga pred vsem odborniki poskusite. (A-OSNP 1913f: št. 15)

Iz tega razberemo, da se je Murko že takrat zanašal predvsem na snemanja z lastnim fonografom slovenskega odbora, saj očitno ni pričakoval, da bo Avstrijska akademija znanosti snemala tudi slovenske pesmi. Njegovo nezaupanje se je izkazalo za upravičeno, saj pozneje ugotavlja, da od obljubljenih snemanj Avstrijske akademije znanosti »uspehov nismo videli, vsaj na Slovenskem ne« (Murko 1929: 20).

Murko je bil presenečen in navdušen, kako dobro »navadni fonograf«, torej Edisonov in ne »arhivski fonograf« Avstrijske akademije znanosti, reproducira posnete pesmi. Tudi o tem je pisal odbornikom: »Neverjetno je, kako dobro reproducira tudi navadni fonograf narodne pesmi. Prof. Gollob⁴ sam je v slovanskem seminarju demonstriral štajerske nemške narodne pesmi.« (A-OSNP 1913f: št. 15) Od Johana Golloba si je Murko fonograf tudi izposodil, najverjetneje zato, da bi ga še sam preizkusil (A-OSNP 1913). Murko tudi pozove odbornike, naj mu čim prej sporočijo »mnenje o fonografu in sploh o načrtih za bližnjo bodočnost« (A-OSNP 1913f: št. 15).

V poznejših dopisih je Murko še večkrat opominjal in pozival odbornike v Ljubljani, naj se čim prej odločijo glede fonografa, ter jih vzpodbujal k nakupu. Tega ni težko razumeti, saj se je tisto poletje Murko spet odpravljal na terensko raziskovanje ljudske epike na Balkan, pri čemer je ponovno uporabljal »arhivski fonograf« Avstrijske akademije znanosti. Za seboj je imel že izkušnje s snemanj iz leta 1912 in je poznal prednosti in slabosti dunajskega »arhivskega fonografa«. Zato je bil verjetno tudi tako navdušen nad uporabnostjo precej manjšega in priločnejšega Edisonovega fonografa. Tudi v mesecu juliju 1913, ko je bil v Celju, je Murko spodbujal odbornike, naj se čim prej odločijo glede fonografa. V pismu z dne 17. julija 1913 med drugim piše: »Kaj je s fonografom?« (A-OSNP 1913c), medtem ko tik pred svojim odhodom v Bosno dne 31. julija 1913 še enkrat piše, da ima glede fonografov monopol Warenhaus Wertheim v Berlinu in da je fonograf precej cenejši kot nekdanj. Pravi tudi, da »na Ruskem gotovo niso imeli boljšega, dražji pa je bil pred 10 leti, ko je Lineva zbirala in morebiti

⁴ Johan Gollob je bil zunanji sodelavec štajerskega delovnega odbora in je verjetno že od leta 1910 pri zbiranju uporabljal fonograf.

zaradi večje carine.« (A-OSNP 1913č) Verjetno so Murku pred tem že sporočili, da je Matej Hubad osebno govoril z rusko raziskovalko J. E. Linjovo, ki je bila takrat v Sloveniji, in Murka vprašali za mnenje. Murko v pismu glede fonografa še pripiše: »Dobro, da se Hubad informira o vsem, tudi o praktični rabi, da bi lahko potem tudi druge nabiratelje učil manipulacije.« (A-OSNP 1913č)

Odborniki so na podlagi Murkovih podatkov in priporočil ter lastnih poizvedb naredili končni sklep: »Fonograf se kupi pri Warenhaus Wertheim in Berlin za 50 mark.« (A-OSNP 1913e). Na seji odbora dne 27. decembra 1913, ko fonografa sicer še niso imeli, čeprav so ga že naročili, so že razpravljali o njegovi prihodnji uporabi. Tako je Murko poročal o mnenju Josefa Pommerja, »da fonograf ni dober za mnogoglasne pesmi. Tekst pa je jako jasen«. Odbornike je seznanil tudi o metodi fonografiranja pri Ukrajincih: »Rusini rabijo zelo fonograf. Skupaj hodita muzik in etnograf. Ob enem zapisujeta pesmi, fonograf pa jima je za kontrolo.« (A-OSNP 1913f: št. 25) Odborniki so se strinjali: »/K/o pride fonograf, naj se naprosi kakega profesorja fizike, da bo uporabo raztolmačil. Predlaga se prof. Kavšek.« (A-OSNP 1913f: št. 25)

V začetku leta 1914 je naročen fonograf prispel. Murko je bil zelo zadovoljen, da ima odbor končno svoj fonograf, in je skrbno načrtoval njegovo uporabo. V pismu sodelavcem odbora z dne 23. februarja 1914 je med drugim zapisal:

Ker imate zdaj fonograf, kazalo bi, da poizkusite njegovo porabnost odborniki v Ljubljani ali na malih izletih v prvi vrsti za kontrolo in popolnitev dosedanjega zapisovanja. Za vzor vam priporočam zapise in razprave o fonografiranih maloruskih pesmih Fil. Kolesse iz Lvova v publikacijah Tovarystva Ševčenka [...]. Poleti bi bolj kazalo, da v prvi vrsti rabite eden fonograf odborniki, posebno bodoči urednik melodij in njegovi pomočniki, z drugim fonografom, ako bo ga kazalo kupiti, pa bi se lahko nabiratelji pošiljali v bolj oddaljene kraje. (A-OSNP 1914)

Murkovih nasvetov odborniki očitno niso upoštevali in fonograf je bil nekaj časa neuporabljen shranjen v fizikalnem kabinetu 2. državne gimnazije v Ljubljani (A-OSNP Zapisniki: 33). Z njim je naposled 31. maja in 1. junija 1914 Juro Adlešič naredil prve posnetke, sicer bolj po naključju kot skrbno načrtovano. Kljub temu so bili odborniki nad posnetki zelo navdušeni in so načrtovali obsežna nadaljnja snemanja. Zaradi 1. svetovne vojne, ki je kmalu nastopila in končala delovanje odbora, je bilo to snemanje ena zadnjih pomembnejših aktivnosti, vsekakor pa prvo in edino snemanje s fonografom. Kljub dejstvu, da je odbor v primerjavi s prvotnimi načrti s fonografom posnel le malo pesmi in se je precejšnji del zvočne zbirke sčasoma še uničil in izgubil, pa predstavlja ohranjeno zvočno gradivo danes izjemen dokument ljudskega petja na Slovenskem, najstarejše izvirne terenske zvočne zapise ljudskih pesmi v arhivu GNI ZRC SAZU in eno najpomembnejših arhivskih zvočnih zbirk inštituta.

Sklep

Matija Murko je bil v evropskem prostoru eden od pionirjev zvočnega snemanja ljudskih pesmi pri terenskem raziskovanju. Bil je tudi prvi Slovenec, ki je s fonografom dokumentiral ljudsko glasbo. Njegovi posnetki iz zgodnjega obdobja snemanja, ki so nastali v sodelovanju s Phonogrammarchivom Dunajske akademije znanosti, vsebujejo nekatere primere epske pevske tradicije, ki je danes ni več zaslediti med izvajalci na Balkanu (Talam 2017: 14), kar daje historičnim zvočnim posnetkom Matije Murka še pomembnejšo vlogo. Zaradi izjemne dokumentarne vrednosti so Murkovi posnetki, skupaj z nekaterim drugim historičnim zvočnim gradivom Phonogrammarchiva, na Unescovem seznamu programa *Spomin sveta* (Memory of the World) in uvrščeni med pomembne dokumente svetovne nesnovne dediščine (Lechleitner 2017: 21).

Svoja terenska raziskovanja je želel Murko izvajati in pri tem tudi zvočno dokumentirati »v naravnem okolju pevcev«, kakor je večkrat sam poudarjal, kar je bil za tisti čas zelo napreden metodološki pristop. Poleg tega je svoja snemanja dosledno in natančno dokumentiral, pri čemer je ob vsebinskih vključeval tudi tehnične in metodološke podatke ter postavljaj pevsko izvajanje v življenjski in družbeni kontekst izvajalcev in poslušalcev. Pogosto je posnetke in posneto vsebino tudi analiziral in komentiral, kar kaže na avtorefleksijo terenskega raziskovalnega dela in zbranega gradiva ter omogoča današnjim uporabnikom vpogled v metodološko in tehnično dispozicijo njegovega raziskovanja.

Čeprav je pri svojem etnografskem delu veliko raziskoval na terenu in svoje delo pogosto zvočno in fotografsko dokumentiral, ni nikoli snemal slovenske ljudske glasbe. Kljub temu pa je pomembno prispeval k preučevanju slovenskega ljudskega izročila in začetku snemanja slovenskih ljudskih pesmi. Kot podpredsednik *Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi z napevi* je od same ustanovitve odbora sodeloval v skrbnem načrtovanju obsežnih in sistematičnih fonografskih terenskih snemanj ljudskih pesmi. Po prevzemu predsedovanja odboru leta 1913 se je osebno močno zavzel za nakup fonografa in s pomočjo svojih mednarodnih strokovnih znanstev priskrbel potrebne informacije o uporabnosti fonografa za namene zapisovanja ljudskih pesmi, ponudbi aparatov ter njihovi ceni. Na podlagi lastnih izkušenj s fonografom, pa tudi posredovanih pozitivnih mnenj drugih raziskovalcev, je ključno pripomogel k odločitvi za nakup fonografa, s katerim so leta 1914 nastali pomembni historični posnetki v Beli krajini. S pozivom glavnemu odboru na Dunaju, naj organizira fonografiranje pri zbiranju ljudskih pesmi v celotni zbiralni akciji *Ljudska pesem v Avstriji*, je želel Murko zagotoviti, da bi se pomembno ljudsko gradivo po vsem ozemlju takratne Avstrije kar v največji meri in s pomočjo najsodobnejših tehničnih pripomočkov ustrezno zapisalo in ohranilo. Kot uporabnik in vnet

zagovornik nove raziskovalne metode zvočnega terenskega dokumentiranja je s svojim delom in prizadevanji pokazal, kako pomembno je zvočno snemanje pri folklorističnih in etnomuzikoloških raziskavah. Zvočno dokumentiranje in študij, temelječ na analizi posnetega gradiva, se je pozneje res vsesplošno uveljavilo in postalo nepogrešljiva in zelo razširjena metodologija raziskovanja ljudskoglasbenih praks.

Literatura

A-IEF 1967 = *Arhiv Inštituta za etnologijo in folkloristiko na Institutu za etnologiju i folkloristiku v Zagrebu* (mapa 1967/1, št. 224/1). Dopis M. Bošković-Stulli Odboru za narodni život i običaje in Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti v Zagrebu z dne 15. 6. 1967.

A-OSNP 1913 = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (mapa 5). Dopisnica prof. Johana Golloba M. Murku z dne 25. 6. 1913.

A-OSNP 1913a = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (mapa 5). *Einladung zur Sitzung des leitenden Hauptausschusses für »das Volkslied in Österreich« am 13. und 14. Juni 1913*. S. a.

A-OSNP 1913b = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (mapa 5). Poročilo o delu OSNP za leto 1912 in predlog predračuna za leto 1913. Osnutek, 8. 5. 1913.

A-OSNP 1913c = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (mapa 7, št. 23). Pismo M. Murka A. Štritofu z dne 17. 7. 1913.

A-OSNP 1913č = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (mapa 7, št. 26). Pismo M. Murka A. Štritofu z dne 31. 7. 1913.

A-OSNP 1913d = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (mapa 8). Pismo z vabilom na sejo OSNP in dnevnim redom z dne 5. 4. 1913.

A-OSNP 1913e = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (Zapisniki, št. 15). Pismo M. Murka A. Štritofu z dne 26. 6. 1913. Vloženi listi v zvezek zapisnikov.

A-OSNP 1913f = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (Zapisniki). *Zvezek zapisnikov sej OSNP od leta 1913 naprej*.

A-OSNP 1914 = *Arhiv Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani* (mapa 14, št. 61). Pismo M. Murka ožjemu odboru z dne 23. 2. 1914.

A-PHA 1930 = *Archiv Phonogramm-Archiva* (zbirka Historische Akten) pri Staatliche Museen zu Berlin, Ethnologisches Museum v Berlinu) Pismo Gustava Beckinga Erichu von Hornbostlu z dne 19. 11. 1930.

A-PHA 1931 = *Archiv Phonogramm-Archiva* (zbirka Historische Akten) pri Staatliche Museen zu Berlin, Ethnologisches Museum v Berlinu). Pismo Gustava Beckinga Erichu von Hornbostlu z dne 16. 7. 1931.

A-PHA 1931a = *Archiv Phonogramm-Archiva* (zbirka Historische Akten) pri Staatliche Museen zu Berlin, Ethnologisches Museum v Berlinu). Pismo Ericha von Hornbostla Gustavu Beckingu z dne 8. 8. 1931.

A-PHA 1931b = *Archiv Phonogramm-Archiva* (zbirka Historische Akten) pri Staatliche Museen zu Berlin, Ethnologisches Museum v Berlinu). Pismo Matije Murka Erichu von Hornbostlu z dne 10. 5. 1931.

Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, 1966: Tragom ostavštine Matije Murka. *Narodna umjetnost* 4, 285–287.

Filaret KOLESSA, 1909: Über den melodischen und rhythmischen Aufbau der ukrainischen (kleinrussischen) rezitierung Gesänge, der sogenannten Kosakenlieder. *III. Kongreß der Internationalen Musikgesellschaft. Wien, 25. bis 29. Mai 1909. Bericht.* Dunaj: Wiener Kongreßausschuß, 276–296.

Ludvik KUBA, 1899: Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 4. Ur. Antun Radić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1–33.

—, 1909: Einiges über das istrodalmatinisches Lied. *III. Kongreß der Internationalen Musikgesellschaft. Wien, 25. bis 29. Mai 1909. Bericht.* Dunaj: Wiener Kongreßausschuß, 271–276.

Gerda LECHLEITNER, 2017: Murko's collections and the Phonogrammarchiv: his approach and methods. *Epic Folk Songs from Bosnia and Herzegovina: The Collection of Matija Murko (1912, 1913)*. (Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv, Series 16. OEAW PHA CD: 40). Ur. Christian Liebl, Gerda Lechleitner. Dunaj: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 18–21.

Jevgenija E. LINJOVA, 1909: Über neue Methoden des Folklores in Russland. *III. Kongreß der Internationalen Musikgesellschaft. Wien, 25. bis 29. Mai 1909. Bericht.* Dunaj: Wiener Kongreßausschuß, 233–244.

Matija MURKO, 1912: *Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohammedanischer Volkslieder im nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912*. (30. Mitteilung der Phonogrammarchives-Kommission). Dunaj: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien.

—, 1915: *Bericht über phonographische Aufnahmen epischer Volkslieder im mittleren Bosnien und in der Herzegowina im Sommer 1913*. (37. Mitteilung der Phonogrammarchives-Kommission). Dunaj: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien.

—, 1929: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. *Etnolog* 3, 5–54.

—, 1951: *Tragom srbsko-hrvatske narodne epike: Putovanja u godinama 1930–1932*. Zagreb: Jugoslavenska akademija nauka i umjetnosti.

Vladimir MURKO, 1963: Sudbina literarne ostavštine i fonografskih snimaka srpskohrvatskih epskih pjesama Matije Murka. *Narodna umjetnost* 2/1, 107–137.

Jarmila PROCHÁZKOVÁ, 1998: Theoretical aspects of Janáček's folkloristic activities. Leoš Janáček and Moravian folklore. *The Oldest Recordings of Moravian and Slovak Folk Singing: on folkloristic activities of Leoš Janáček and his collaborators*. Ur. Jiří Plocek, Jaromír Nečas. Brno: Gnosis, Institute of Ethnography and Folklore Studies of the Czech Academy of Sciences, 112–116.

Carl STUMPF, 1908: The Berlin Phonogrammarchiv. *The Berlin Phonogramm-Archive 1900–2000. Collections of Traditional Music of the World*. Ur. Artur Simon. Berlin (2000): VWB – Verlag für Wissenschaft und Bildung, 65–84.

Jasmina TALAM, 2017: Matija Murko and his growing interest in South Slavic epics. *Epic Folk Songs from Bosnia and Herzegovina: The Collection of Matija Murko (1912, 1913)*. (Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv, Series 16. OEAW PHA CD: 40). Ur. Christian Liebl, Gerda Lechleitner. Dunaj: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 8–15.

Marta TONCROVÁ, 1998: Phonograph in folkloristic work of Leoš Janáček and his collaborators. *The Oldest Recordings of Moravian and Slovak Folk Singing: on folkloristic activities of Leoš Janáček and his collaborators*. Ur. Jiří Plocek, Jaromír Nečas. Brno: Gnosis, Institute of Ethnography and Folklore Studies of the Czech Academy of Sciences, 138–145.

Susanne ZIEGLER, 2000: List of the Berlin Phonogramm-Archiv's Cylinder Collections. *The Berlin Phonogramm-Archive 1900–2000. Collections of Traditional Music of the World*. Ur. Artur Simon. Berlin: VWB – Verlag für Wissenschaft und Bildung, 228–238.

Susanne ZIEGLER, 2006: *Die Wachszyylinder des Berliner Phonogramm-Archivs*. Berlin: Staatliche Museen zu Berlin.

MATIJA MURKO – PIONIER DER ETHNOGRAPHISCHEN TONDOKUMENTATION

Bei seiner ethnographischen Feldforschung der Volksepik bediente sich Matija Murko sehr oft der Tondokumentation. Anhand der Tonaufnahmen konnte er eine der bedeutendsten folkloristischen Forschungsfragen jener Zeit beantworten: Wie kann man die Volksmusik samt Eigenheiten und Besonderheiten der jeweiligen Aufführung exakt dokumentieren? Die umfangreiche Sammlung der Tonaufnahmen, entstanden auf Murkos Balkanreisen, bewahren das Wiener Phonogrammarchiv und das Archiv der Kroatischen Akademie der Wissenschaften und Künste in Zagreb. Begleitende Dokumentation, detaillierte Berichte über die Aufnahmetätigkeit (1912, 1915) sowie die umfangreiche Monographie *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* (1951) werden nach wie vor als Vorbild der ethnographischen Feldforschung mithilfe der Tondokumentation gehalten. Das aufgenommene Material wurde von Murko sehr oft analysiert und kommentiert, was auf seine Selbstreflexion der Forschungsarbeit hinweist und wertvolle Einsichten in methodologische und technische Dispositionen seines ethnographischen Wirkens ermöglicht.

Murkos ethnographische Feldforschung war hauptsächlich auf epische Gesangstraditionen Balkans beschränkt, bedeutend ist allerdings auch sein Engagement bei der Erforschung der slowenischen Volksgesangstradition. Er wirkte vor allem als Organisator und Leiter. Im

Jahr 1905 wurde er zum Vizepräsidenten und nach dem Tod Karl Šterkeljs zum Präsidenten des Ausschusses zur Dokumentation slowenischer Volkslieder (*OSNP, Odbor za nabiranje slovenskih narodnih pesmi*) gewählt. Als Vorsitzender setzte er sich entschieden für die Anschaffung des ersten slowenischen Phonographen ein; folglich sind im Jahr 1914 historisch bedeutsame Aufnahmen der Volkslieder in Bela krajina entstanden.

Matija Murko wird als Pionier der ethnographischen Tondokumentation angesehen. Dank dem großen dokumentarischen Wert seiner Tonsammlung wurden deren Teile in die Unesco-Liste *Spomin sveta* (Memory of the World) aufgenommen.

Muzejski razmisleki ob predstavitvi šolstva z Murkovo promocijo *sub auspiciis imperatoris* 1886

Branko Šuštar

Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1,
SI 1000 Ljubljana, branko.sustar@guest.anes.si

Prispevek na osnovi tiskanih virov opozarja na izjemen študijski uspeh slovenskega študenta s podeželja, ki je dosegel promocijo *sub auspiciis imperatoris* pod pokroviteljstvom cesarja. Na kratko so omenjeni še drugi slovenski prejemniki te študijske nagrade. Opisana sta Murkova promocija 8. 2. 1886 na Dunaju in njegovo takratno predavanje o tujkah. Po njegovi promociji sta sledila dva družabna večera – prvi s študijskimi kolegi v Srebrni dvorani Musikvereina, dva dni zatem še z Akademskim društvom Slovenija, s slovensko skupnostjo na Dunaju in z ostalimi kolegi. Cesar je Matiji Murku na promociji podaril dragocen prstan. Predstavljen je na stalni razstavi v Slovenskem šolskem muzeju kot primer uspešne študijske poti slovenskih študentov na Dunaju, pa tudi v Gradcu in Pragi.

Ključne besede: promocija, doktorat, univerza, študenti, Dunaj, prstan

Ausgehend von den schriftlichen Quellen wird im Beitrag auf den außergewöhnlichen Studienerfolg eines slowenischen Studenten vom Lande hingewiesen, der mit einer besonders feierlichen Form der Promotion ausgezeichnet wurde (*sub auspiciis imperatoris, unter der Aufsicht des Kaisers*); kurz erwähnt werden auch weitere Empfänger dieses Studienpreises. Es handelt sich um die Beschreibung der Promotion Murkos am 8. Februar 1886 in Wien und um seinen damaligen Vortrag über die Fremdwörter. Nach der feierlichen Promotion folgten zwei gesellige Abende – der erste in Gesellschaft mit seinen Studienkollegen im Silbernen Saal des Musikvereins und zwei Tage später der zweite mit dem Slowenischen akademischen Verein Slovenija, mit slowenischer Gemeinschaft in Wien und mit anderen Kollegen. Anlässlich der Promotion wurde Murko ein wertvoller Ring mit kaiserlichen Initialen überreicht. Dieser ist im Slowenischen Schulmuseum ausgestellt und symbolisiert Studienerfolg slowenischer Studenten in Wien, Graz und Prag.

Schlüsselwörter: Promotion, Dissertation, Universität, slowenische Studenten, Wien

Predstavitev zgodovine izobraževanja v Slovenskem šolskem muzeju opozarja na en vidik Murkovega šolanja. Hudales (2019: 24) predstavlja poleg drugih muzejskih razmislekov ob poznani Murkovi slovanski dejavnosti tudi njegovi precej manj znani muzejski spodbudi za mariborski narodopisni muzej. Ta muzej je

odprt še za nekaj Murku bližnjih tem, kot je npr. slovansko povezovanje. Tega ne predstavljajo le zapisi o delovanju muzejev v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu v šolskem in pedagoškem tisku konec 19., posebej pa v začetku 20. stoletja, temveč zlasti tradicionalno povezovanje tamkajšnjih šolskih/pedagoških muzejev, ki so leta 1964 začeli izdajati revijo *Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, sedanje glasilo *Šolska kronika*. Ob tem so bili desetletja živi tudi muzejski in osebni stiki z vnukom Murkovega brata Mihaela, s sarajevskim kemikom, Dragutinom Murkom. Zanimal se je za zgodovino šolstva, posebej za začetke pouka fizike in kemije na sarajevski gimnaziji (Šuštar 2000: 130–132, Murko 1987) ter za povezovanje slovenskih (in drugih slovanskih) dežel in Bosne, o čemer je tudi pisal. V reviji *Traditiones* je leta 1997 objavil članek o prvem društvu sarajevskih Slovencev (Murko 1997). Podobno razsežnost lahko vidimo v interesu muzeja za predstavitev šolske in slovanske dejavnosti stenografa Antona Bezenška v Bolgariji (Šuštar 2015) in v tematiki mednarodne potujoče razstave *Poti izobraževanja v slovanskem svetu*, ki je bila leta 2016 predstavljena v Ljubljani (Poti 2016), leta 2019 v Kopru, 2018 v Varni in Gabrovu ter leta 2019 v Kijevu.

Pri pripravi nove stalne razstave, ki nastaja v tem času, ssem za predstavitev izjemne študijske uspešnosti v avstrijskem (habsburškem) obdobju, t. i. promocije *sub auspiciis imperatoris*, pod pokroviteljstvom cesarja (Brunner 1990, Benedetič 2004) izbral prav primer doktorske promocije Matije Murka 8. 2. 1886 (SN 1886a). Murko je kot drugi filozof dobil to cesarsko čast, ki jo je Marija Terezija sicer namenila pravnikom, a so se od konca 19. stoletja lahko zanjo potegovali tudi doktorandi filozofske fakultete. Ana Benedetič, raziskovalka zgodovine univerze, predstavlja v zapisu o teh promocijah več študijsko uspešnih Slovencev, ki so prejeli to cesarsko odlikovanje na Univerzah na Dunaju in v Gradcu pred letom 1918. Pred Murkom je bil 8. 11. 1884 tako promoviran pravnik Valentin Krisper, 11. 11. 1889 še pravnik Vladimir Žitek (Slovenec 1889: 4–5; SN 1889: 3–4), 20. 4. 1893 pravnik Anton Skumovič, 26. 10. 1894 filozof Jakob Žmavec, 14. 6. 1895 pravnik Ivan Žolger, 13. 5. 1901 filozof Fran Ilešič (SN 1901: 2), 1. 6. 1911 medicinec Ivo Raišp¹ (Slovenec 1911a: 3) in 18. 5. 1912 medicinec Hugon Robič (Benedetič 2004: 124). Po zapisu v študentski *Omladini* (1911) je jurist Albert Kramer ob svojih strokovnih študijah izpolnil tudi vse pogoje za promocijo *sub auspiciis imperatoris* (Grahar 1911: 54–55). Takšno promocijo kot omembe vreden življenjepisni podatek večkrat navaja tudi Slovenska biografija, ki med prejemniki omenja še kakšno slovensko ime z dunajske (leta 1893 filozof Anton pl. Premerstein) in graške univerze (leta 1882 pravnik Ivan Rudolf, leta 1917 filozof France Veber). Biografija omenja tudi uspešnega graškega študenta medicine (promocija 1901), ki je »vse izpite

¹ Za Iva Raišpa navaja časopisna notica v Slovincu le promocijo.

opravil z odliko, razen zadnjega, to pa zato, ker je bil Slovenec in niso želeli, da bi promoviral 'sub auspiciis [imperatoris]'« (SBL Dereani).

Častnim univerzitetnim promocijam sledimo v Habsburški monarhiji na univerzah, povezanih z jezuiti: od 1624 na Univerzi v Gradcu in od 1661 na Univerzi na Dunaju, a do srede 18. stoletja so bile te cesarske časti deležni predvsem sinovi višjega plemstva. Med njimi so bili tudi mladeniči iz plemiških družin, ki so znane tudi v slovenskih deželah. Nekateri študenti so bili častno promovirani pod pokroviteljstvom cesaric – vdov. V času Marije Terezije so se možnosti za doseg cesarske promocije nekoliko povečale, pozneje pa so se predpisi glede promocije večkrat preoblikovali, posebej z odlokom 28. 8. 1888. V obdobju vladanja cesarja Franca Jožefa je pod njegovim pokroviteljstvom cesarsko promocijo na dunajski univerzi doseglo 176 absolventov (79 od leta 1888 naprej), v Gradcu 31 (20 od 1888), v Salzburgu dva. Cesar Karl je bil od 1916 do 1918 pokrovitelj šestih promocij: štirih na Dunaju, po eni v Gradcu in Innsbrucku (Brunner 1990: 5–7).

Promocija *sub auspiciis imperatoris* ni le del zgodovine, saj v Avstriji vladarska promocija živi še danes. Takšno študijsko odlikovanje na podlagi zakona iz leta 1952 v Republiki Avstriji podeljuje zvezni predsednik; danes se imenuje *Promotion sub auspiciis praesidentis/Verleihung des Doktorates unter den Auspizien des Bundespräsidenten* (Promotion 2020, Brunner 1990: 9–14). Tako uspešna sta bila pri študiju na Univerzi v Salzburgu tudi koroška Slovenca Dana Zwitter, por. Tehovnik (1975), in Anton Kumer (1999), v Gradcu pa leta 1974 še Ljubomir Črepinšek (SBL Zwitter, Benedetič: 2004: 125–126).

Večina prstanov je v družinski lasti potomcev prejemnikov ali drugih naslednikov, prstan Jakoba Žmavca iz 1894, ki je predstavljen v literaturi, pa je v varstvu Narodnega muzeja Slovenije (Benedetič 2004: 123, 126). S prijaznostjo pokojnega umetnostnega zgodovinarja Matija Murka, vnuka literarnega zgodovinarja in etnologa Matije Murka, in drugih sorodnikov, naklonjenih predstavitvi mikavne teme iz šolske zgodovine, načrtujemo uvrstiti v razstavo tudi podobo prstana, ki ga je Murko 8. februarja 1882 prejel od cesarja (SN 1886a, 1886c, 1886č). To je »velik krasen prstan s cesarsko krono in inicialkami F. J. I. iz diamantnih drobcev in s štirinajstimi velikimi briljanti v zlatem okviru« (Murko 1951: 50). To šolsko odlikovanje si je lahko pridobil študent z odličnim uspehom na gimnaziji in univerzi vse do odličnega doktorata. Tega je Murko opravil iz germanistike na temo, ki mu jo je predložil profesor Heinzel (*Die Bestimmung des Dialekts der Admonter Glossen*). Za pisanje je porabil veliko časa in doktorat z ožjo temo *Über das Adamsglossar* (Kotnik 1911: 123–124) oddal šele leta 1885. Imel je tudi resne zdravstvene težave (vnetje slepiča), a sredi julija istega leta je opravil glavni rigoroz, pri čemer je imel za drugi predmet slavistiko in ne klasične filologije, kot je bilo dotlej predpisano. Do promocije je prišlo nekoliko

pozneje, saj je kot dijak, »ki je opravil vse izpite na gimnaziji in na vseučilišču z odliko, imel pravico zahtevati promocijo sub auspiciis imperatoris«. A najbrž je šlo bolj za prošnjo, na katero je potem Murku »Nj. Veličanstvo dne 28. dec. 1885 blagovolilo dovoliti promocijo ‘pod Svojim pokroviteljstvom’« (SN 1886a, 1886b).

Sliki 1 in 2: Prstan, ki ga je kot darilo cesarja prejel Matija Murko 8. 2. 1886 ob promociji »sub auspiciis imperatoris« na univerzi na Dunaju (foto Tomaž Lauko, NMS)

Murkovo promocijo *sub auspiciis imperatoris* sta napovedala dunajski *Wiener Zeitung* (WAZ 1886) in mariborski *Südsteirische Post* (SSP 1886), kmalu zatem pa so dunajski časopisi obveščali o tej slovesni promociji, ki je potekala v Senatni dvorani dunajske univerze v ponedeljek, 8. 2. 1886, ob šesti uri zvečer (GV 1886: 2). Kljub redki promociji je bil take časti le dva dni prej, 6. 2. 1886, deležen pravnik Wilhelm baron von Schwind, kot so zapisali v nedeljski izdaji dunajskega lista *Das Vaterland* (W. C. 1886a: 5). Dunajski časopisi (posebej *Das Vaterland* in *Neue Freie Presse*, ki sta mladega doktorja predstavila kot slavista) so o Murkovi promociji poročali že 9. 2. 1886. Omenjeni so bili člani komisije in briljantni prstan, cesarjev dar (W. C. 1886: 4, NFP 1886: 4). *Südsteirische Post*, mariborski nemško pisan list za slovenske interese, je 24. 2. 1886 o promociji Matija Murka objavil kar obsežen zapis (SSP 1886: 3–4). Krajše poročilo o promociji je bilo objavljeno še konec februarja v GV (1886: 2).

Do študijskega dogodka na Dunaju so bili pozorni tudi v slovenskem tisku. *Slovenec* je napovedal Murkovo promocijo že konec januarja 1886: »Sub auspiciis imperatoris promoviran bode Slovenec g. Matija Murko na Dunajski modroslovski fakulteti za doktorja filozofije zarad odličnih izpitov, ki jih je napravil«, v začetku februarja pa sporočil še datum in uro dogodka (*Slovenec* 1886: 4; 1886a: 3). Tudi *Slovenski narod* je sledil temi in objavljajl izvirne dopise o Murkovi

promociji. Še časopisa *Novice* v Ljubljani in *Edinost* v Trstu sta objavila Murkovo vabilo na slavnostno promocijo 8. februarja 1886 »pod najvišjimi avspicijami« (Novice 1886: 39; Edinost 1886: 3), kar pomeni, da sta bili slovenska in avstrijska javnost dobro obveščeni. O promociji je poročal tudi mariborski *Slovenski gospodar* (SG 1886: 43–44).

K slovesni cesarski promociji so poleg slovesnega vhoda v Senatno dvorano in »promocijskih koračnic« sodili še protokolarni nagovori. Dekan Filozofske fakultete, vitez Barth, je poudarjal lastnosti promovenda Murka, ki je le s pridnostjo in nadarjenostjo napisal pomembno delo za nemško jezikoslovje. Sledilo je slavnostno predavanje. Kot Miklošičev učenec je Murko govoril o pomenu tujk v kulturni zgodovini človeštva (*Die Bedeutung der Fremdwörter*) in s tem v marsičem orisal tudi svoj širok znanstveni interes. Tudi za javnost zanimivo predavanje je že dva tedna zatem izšlo kot podlistek v 43. in 44. številki časopisa *Wiener Zeitung*, sočasno v štirih nadaljevanjih še v prevodu v *Slovenskem narodu* (Murko 1886). Besedilo je živahno, zanimivo (tu in tam celo zabavno, kot so poročali pri nas) in z različnimi primeri predstavilo, da ni jezika, ki bi bil brez »tujega blaga«. Kot so opazili že sodobniki (SSP 1886: 1–2), se je njegovo predavanje dotikalo tako jezikoslovja kot tudi etnologije in zgodovine, posebej kulturne zgodovine. Na pomen teme tudi za širše občinstvo je v nagovoru promovendu »iz slovenske vasi na Štajerskem« opozoril rektor, vitez J. Zhisman/Zhishmann (Josip Čižman),² profesor cerkvenega prava na pravni fakulteti. Po njegovem voščilu je Murko pred promotorjem Melchiorjem Neumayerjem položil doktorsko prisego, sprejel diplomu in čestitke od članov komisije ter cesarjevo darilo: prstan, okrašen z briljanti. Tega mu je v imenu cesarja izročil deželni namestnik Spodnje Avstrije, J. vitez Kutschera (v našem tisku tudi Kučera). Murko se je prijazno zahvalil za »Najvišje odlikovanje, kakršnega se nesem nikdar nadejal za časa svojih študij«; prejel ga je pred vstopom v praktično življenje, ko je le zvesto izpolnjeval mladostne študijske naloge. Za vnaprej je obljubil zvesto izpolnjevanje življenjskih dolžnosti. Obisk izredne slovesnosti je bil velik: vsi slovenski in hrvaški študentje, več naših državnozborskih poslancev ter uglednih članov slovenske skupnosti, a tudi veliko nemških družin, saj je marsikdo rad pogledal »tako blago odlikovanje mladega učenjaka« (SN 1886č: 2–3).

Darilo ob cesarski promociji je bilo dragoceno. Materialna vrednost briljantnega prstana je lahko zamikala tudi kakšnega nepridiprava, kot priča dramatična zgodba iz Mundove hiše v Ljubljani okoli leta 1970, ki pa se je srečno končala za dedinjo cesarskega prstana po Vladimirju Žitku (Benedetič 2004: 125). Glede na dražbeno ponudbo (2016) pri dražbeni hiši Dorotheum je bila vrednost zlatega prstana s cesarjevima inicialkama FJ s krono, obdanim s 14 diamanti na

² »Slovenec, toda še bolj v smislu starega 'ein Krainer'.« (Murko 1951: 50)

rdeče emajliranem ozadju, ocenjena na vsaj 5.000 do 7.000 EUR. Prstni obroč je na vogalih pokrit z zlatima cesarskima dvojnima orloma (Dorotheum 2016).

Kolegi germanisti so novemu doktorju že zvečer po promociji v Srebrni dvorani dunajskega Musikvereina pripravili zabavni večer, ki ga je vodil Jakob Minor. Novi doktor je moral predstavljati kneza pivcev (»pitja zvoljeni sem car«) in tudi v svoje *Spomine* je uvrstil začetno kitico pesmi na to temo. Vesel je bil tudi voščil profesorjev Ericha Schmidta iz Weimerja in V. Jagića iz Petrograda (Murko 1951: 51, Benedetič 2004: 124–125).

Dva dni kasneje mu je proslavo pripravilo še Akademsko društvo Slovenija (Murko je bil član društva, tudi tajnik in predsednik), z njim pa tudi dunajski Slovenci in slovanski prijatelji. Z dunajskim Akademskim društvom Slovenija je Murko ostal povezan tudi po promociji, saj je na slavnostnem večeru, 5. 6. 1886, ob 20-letnici književnega delovanja častnega člana Josipa Stritarja kot predsednik društva pozdravil prireditev in slavljenca (Edinost 1886a: 3). Murko je vtise ob proslavljanju promocije zapisal tudi v svojih *Spominih*. Bolj kot bi si sam želel, so ga razigrani slovanski akademiki, še posebej vesela družba »krokarjev«, vzeli za svojega. Pripravili so parodijo na pravo promocijo in ga z latinsko formulo in na pergamentu naslikano šaljivo diplomo (prava doktorska diploma je bila na kartonu) povišali za »doktorja 'krokarije'«. A tudi ta je imela ob spodbudi k pitju in prepevanju s prijatelji še resno vsebino: »Narodu daruj vso moč, / skrbi zanj i dan i noč ...« (Murko 1951: 51).

O promociji so poročali v *Slovenskem narodu* in predstavili tudi njene slovenske, hrvaške, bolgarske in srbske udeležence. Na Murkovem večeru so se zbrali 10. 2. 1886 sredi mesta v restavraciji Robitschek (ali po Novicah gostilne Robiček): I. okraj Wipplingerstrasse 47 in Schottenring 14 (SN 1886: 3). Po uvodni *Dijaški pesmi*, ki jo je zapel pevski zbor, se je oglašil Murko z zahvalno napitnico cesarju, ki so se ji udeleženci odzvali »s frenetičnimi živio-klici« in stoje odpeto cesarsko pesmijo. Med prijaznim nagovorom je pravnik Fran Rosina omenjal Murka kot »ljubljenca in vzornika« mladih, poslanca Fran Šuklje in Božidar Raić pa sta razvnela mlade za narodnostno delo; prvi bolj za narodnostno vzgojo na svobodni podlagi, drugi pa predvsem za slovansko vzajemnost. Osrednji zabavni del večera je bila živahno predstavljena promocija na »veseljaški visoki šoli«. Kot na pravi promociji je bilo poskrbljeno za glasbo ob slavnostnem prihodu; melodija je bila posneta po domači pesmi *Regiment po cesti gre*, kot je bilo omenjeno v listu *Südsteirische Post*. V napitnicah je Murko nazdravil Društvu Slovenija in končal »s pozdravljanjem krasne slovanske bodočnosti«. Večer je bil res »poln mladostnega ognja in domovinskih isker« (Slovenski narod 1886b: 2–3).

Tudi v *Novicah* so se posvetili poročanju o promociji (Dr. Matija Murko, *Novice* 44/6, 10. 2. 1886, 47–48) in kasnejši veselici, ki jo je »akademično društvo

Slovenija« pripravilo svojemu članu Murku v čast. V šaljivem delu srečanja so veseli kolegi promovirali novega doktorja »posnemaje ceremoniel vseučilišča za doktorja 'krokarije'«. V živahno pisanem dopisu, ki ga je častnik prejel iz študentskih vrst, najdemo tudi osem kitic slavlne pesmi, ki jo je pripravil »rapsod društva — gosp. Božič«. Pesem Jožeta Božiča, kasnejšega računskega svetnika, je objavljena v opombah *Spominov* (Murko 1951: 62–63), tu pa predstavljam tri kitice (Novice, 17. 2. 1886a: 54).

*Pri polni čaši smo se danes zbrali,
Da Murka doktorja slavimo,
Se ž njim vsi, prav srčno veselimo,
Ker naša dika je, ponos Sloven' je ste ga ravno zvali ...*

...
*Ruval si pridno, pulil korenine,
Primerjal zvok si, glas vokalov,
Pač lepši bije polnih glas bokalov,
Iskal končnice si in pritikline.*

...
*Zato pridobil lepo si plačilo,
Plačilo lepo, krasnega spomina;
Povzdignem toraj polno čašo vina.
Sprejemi od rapsoda zvestega vošilo.*

Čeprav je potekalo slavlje po Murkovi promociji tudi s prisposodobami iz razposajenega vzdušja študentskih pivskih povezovanj, se zavzet in delaven študent teh pač ni mogel posebej redno in zavzeto udeleževati. V podlistku v katoliškem *Slovcu* je že 11. 2. 1886 mladi dunajski študent, sicer kritičen do razgibanega študentskega življenja, postavil Murka za zgled.³ Zavzeto ga je predstavil kot svetel zgled »odličnega mladega učenjaka, dičnega rodoljuba, iskrenega kolega, in – kar je najtežje dandanes – neomahljivega v svojih načelih«. Poročevalec, podpisan kot *-anensis*, je omenil njegovo kolegialnost do mlajših študentov, simpatije do slovanskega rodu; o Murku je pisal kot o »neomahljivem[u] v vsakem oziru« in zglednem v času, ki ga je »prinesel židovsko-nemški laži-liberalizem na učilišča višja pa tudi srednjak«. Poudaril je Murkovo zavzeto delovanje pri Društvu Slovenija, pa tudi prizadevanja za ustanovitev društva slavistov na dunajski univerzi, ter omenil še njegovo vsestransko zanimanje tudi za druge stroke. Murko res ni prišel na Dunaj, »da se nauči denar zapravljeti in krokat« (Anensis 1886: 1–3). Zaključek obsežnega poročila o Murkovi promociji v

³ »S temnim očesom motril sem naše dijaštvo na Dunaji, in zdvojen bil bi mu za vedno hrbet obrnil, da ni kot edina rešilna zvezda na oblačnem obzorji slovenskega dijaštva migljala – današnji slavljeneц gosp. Matija Murko, promoviran 8. t. m. za doktorja modroslovja 'sub auspiciis imperatoris!'« (Anensis 1886: 1).

mariborskem časopisu *Südsteirische Post* pa je zanimiva spodbuda Slovincem na Spodnjem Štajerskem in vsemu slovenskemu ljudstvu, naj bo ponosno nad uspehom tega sina naše »majke« (SSP 1886: 3–4).

Z izborom Murkovega prstana za muzejsko predstavitev univerzitetnega šolanja pred 1918 opozarjam na uspehe slovenskih študentov, ki so odhajali na univerze na cesarski Dunaj, v štajerski Gradec in kasneje tudi v zlato Prago, ko so hoteli »kaj večjega poskusiti in postati«, kot je domiselno naslovljeno delo o literarno dejavnih dunajskih študentih (Smolej 2015). Murko je kasneje kot mednarodno uveljavljen znanstvenik na univerzah v Gradcu, Leipzigu in Pragi z zanimanjem za širše slovanske raziskave nadaljeval primer uspešne študentske zgodbe. Njegovo delo od 125. letnice njegovega rojstva (in stoletnice njegove promocije) oživljajo etnološke Murkove nagrade, priznanja in listine, s katerimi je Murko – s podelitvami od 1988 naprej (MN 1, MN 2) – vsako leto na poseben način navzoč tudi v sodobni kulturni javnosti.

Literatura

ANNO 1886 = *Austrian Newspapers Online* <http://anno.onb.ac.at/>: Grazer Volksblatt, Das Vaterland, Neue Freie Presse, Neues Wiener Tagblatt, Südsteirische Post, Wiener Allgemeine Zeitung, Wiener Zeitung, 1886.

ANENSIS 1886 = Sub auspiciis imperatoris. (Črtica iz slovenskega dijaštva). *Slovenec* 14/33, 1–3 (11. 2. 1866).

Ana BENEDETIČ, 2004: Promocija sub auspiciis imperatoris. *Zgodovina za vse* 11/2, 123–128.

Walter BRUNNER, 1990: *Die Promotio sub auspiciis*. Wien: Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung.

DOROTHEUM 2016 = Dorotheum 2016, Kaiser Franz Joseph I. von Österreich – Kaiserlich österreichischer Ehrenring, <https://www.dorotheum.com/de/1/1706608/>, dostopno 15. 1. 2020.

EDINOST 1886 = Na Dunaji. *Edinost* 11/44, 3 (23. 6. 1886).

EDINOST 1886a = Slovenski doktorand g. Matija Murko. *Edinost* 11/10, 3 (3. 2. 1886).

Anton GRAHAR, 1911: Dva naša. *Omladina* (Praga), 7/3–4, 54–55.

GV 1886 = Sub auspiciis. *Grazer Volksblatt* 19/47, 2 (27. 2. 1886).

Jože HUDALES, 2019: Matija Murko in slovenski muzeji. *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede. Mednarodni simpozij, Ljubljana, 3. in 4. junij 2019*. Ljubljana: SAZU. <http://www.sazu.si/events/5c19049be067dcl29c4a7f6>

Janko KOTNIK, 1911: Dr. Matija Murko. *Dom in svet* 24/3, 123–124.

MN 1 = Murkova nagrada, https://sl.wikipedia.org/wiki/Murkova_nagrada, dostopno 15. 1. 2020.

MN 2 = Murkove nagrade, Murkova priznanja in Murkove listine, <https://www.sed-drustvo.si/murkove-nagrade>, dostopno 15. 1. 2020.

Dragutin MURKO, 1987: Formiranje prvog kemijskog kabineta u školama Bosne in Hercegovine. *Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete* 20, 181–185.

– –, 1997: Ob stoletnici ustanovitve Slovenskega omizja, prvega društva sarajevskih Slovencev. *Traditiones* 26/1, 311–318.

Matija MURKO, 1886: Die Bedeutung der Fremdwörter, Vortrag gehalten bei der Promotion »sub auspiciis imperatoris« an der k. k. Universität in Wien am 8. Februar von Dr. Mathias Murko. *Wiener Zeitung* 43, 2–4 (23. 2. 1886); 44 2–4 (24. 2. 1886).

– –, 1886a: O pomenu tujk. Govor dr. Matije Murka pri slavnostni promociji »sub auspiciis imepratoris« v senatovi dvorani c. kr. vseučilišča na Dunaji 8 februarja t. l. *Slovenski narod* 19/41, 1 (20. 2. 1886); 19/42, 1–2 (22. 2. 1886); 19/43, 1–2 (23. 2. 1886); 19/44, 1–3 (24. 2. 1886).

– –, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

NFP 1886c = Promotio sub auspiciis Imperatoris. *Neue Freie Presse* 7706, 4 (9. 2. 1886).

NOVICE 1886 = Odlični slovenski doktorand. *Novice, gospodarske, obrtniške in narodne* 44/5, 39 (3. 2. 1886).

NOVICE 1886a = Z Dunaja 12. februarja. (Iz dijaških krogov). *Novice* 44/7, 54 (17. 2. 1886).

NOVICE 1886b = Dr. Matija Murko. *Novice* 44/6, 47–48 (10. 2. 1886).

NWT 1886b = Promotion sub auspiciis imperatoris. *Neues Wiener Tagblatt* 20/37, 4 (6. 2. 1886).

POTI 2016 = Poti izobraževanja v slovanskem svetu, razstava / Paths of education in the Slavic world, exhibition, <http://zzds.si/2019/04/25/poti-izobrazevanja-v-slovanskem-svetu/>; <http://www.ssolski-muzej.si/slo/news.php?item=365>; <http://zzds.si/2017/01/05/poti-izobrazevanja-v-slovanskem-svetu-paths-of-education-in-the-slavic-world/>, dostopno 17. 1. 2020.

PROMOTION 2020 = Promotion sub auspiciis praesidentis, <https://senat.univie.ac.at/promotion-sub-auspiciis-praesidentis/>, dostopno 15. 1. 2020.

SBL Dereani = Ernest Dereani 1877–1949, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1007330/>, dostopno 10. 1. 2020.

SBL Zwitter = Mirt Zwitter 1917–2002, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1007330/>, dostopno 10. 1. 2020.

SG 1886 = Iz Dunaja. (Izredna promocija) Svečanost kakor je le redka na višjih šolah. *Slovenski gospodar* 20/6, 43–44 (11. 2. 1886).

SIMPOZIJ 2019 = Simpozij o Matiji Murku, zbornik povzetkov 2019, <http://www.sazu.si/evnts/5c19049be067dc1e29c4a7f6>, dostopno 10. 1. 2020.

SLOVENEK 1886 = Njih Veličanstvo presvitli cesar. *Slovenec* 14/26, 3 (3. 2. 1886).

SLOVENEK 1889 = Iz Gradca. *Slovenec* 17/264, 4–5 (16. 11. 1889).

SLOVENEK 1911 = Sub auspiciis imperatoris. *Slovenec* 14/19, 4 (25. 1. 1886).

SLOVENEK 1911a = Za doktorja vsega zdravilstva. *Slovenec* 39/123, 3 (30. 5. 1911).

Tone SMOLEJ, 2015: 'Kaj večega poskusiti in postati': slovanski pisatelji dunajski študentje (1850–1926). Ljubljana: ZRC SAZU.

SN 1886 = Akademično društvo »Slovenija«. *Slovenski narod* 19/30, 3 (8. 2. 1886).

SN 1886a = Promocija gosp. dra M. Murka. *Slovenski narod* 19/32, 2–3 (10. 2. 1886).

SN 1986b = Z Dunaja 9. februarja. *Slovenski narod* 19/32, 2–3 (10. 2. 1886).

SN 1886c = Dr. Murkov večer. *Slovenski narod* 19/34, 2–3 (12. 2. 1886).

SN 1986č = Z Dunaja Dr. Murkov večer. *Slovenski narod* 19/34, 2–3 (12. 2. 1886).

SN 1889 = Iz Gradca. *Slovenski narod* 22/265, 3–4 (6. 11. 1889).

SN 1901 = Gradec. *Slovenski narod* 34/112, 2 (17. 5. 1901).

SOP 1886 = Eine Promocio sub auspiciis imperatoris. *Südosterrische Post* 6/16, 3–4 (24. 2. 1886).

Branko ŠUŠTAR, 2000: Prof. Dragutin Murko 1930–1999. *Šolska kronika* 34=10/1, 130–132.

– –, 2019: Dr. Matija Murko in »muzejski razmisleki« ob načrtih nove stalne razstave v Slovenskem šolskem muzeju. (Diskusijski prispevek 4. 6. k muzejski temi na mednarodnem simpoziju o M. Murku).

Branko ŠUŠTAR 2015 = Vse za slovanski kulturni razvoj! Kulturno in šolsko delovanje prof. Antona Bezenška (1854–1915) na slovanskem jugu ur. B. Šuštar, 2015; <http://www.ssolski-muzej.si/slo/news.php?item=321>, dostopno 10. 1. 2020.

WAZ 1886a = Promotion sub auspiciis imperatoris. *Wiener Allgemeine Zeitung* 6/2134, 4 (6. 2. 1886).

W. C., 1886a: Promotionen sub auspiciis Imperatoris. *Das Vaterland* 27/38, 5 (7. 2. 1886).

– –, 1886b: Promotio sub auspiciis Imperatoris. *Das Vaterland* 27/40, 4 (9. 2. 1886).

WZ 1886 = Promotion sub auspiciis imperatoris. *Wiener Zeitung* 29, 15 (6. 2. 1886), 15.

MUSEALISCHE ÜBERLEGUNGEN ZUR MURKOS PROMOTION SUB AUSPICIIS IMPERATORIS 1886

Matija Murko beendete sein erfolgreiches universitäres Studium an der Wiener Universität mit einer äußerst feierlichen Promotion unter der Schirmherrschaft des Kaisers – *sub auspiciis imperatoris*. Dazu berechtigt wurde er wegen ausgezeichneter Noten bei der Maturaprüfung sowie bei allen Universitätsprüfungen einschließlich Dissertation. Die Feierlichkeit fand am 8. Februar 1886 unter Anwesenheit des Universitätsrektors Josip Čizman (J. Zhismann) im Senatsaal der Wiener Universität statt. Über die Feierlichkeit berichteten etliche deutsche und slowenische Zeitungen jener Zeit; in den Memoiren äußerte sich dazu auch Murko selbst. Teil der Promotionsfeierlichkeiten war auch der Vortrag Murkos über die Fremdwörter (*Die Bedeutung der Fremdwörter*), wobei sein vielfältiges Interesse für Sprachwissenschaft, Ethnologie, Geschichte und Kulturgeschichte zum Ausdruck kam. Der Vortrag wurde in der deutschen *Wiener Zeitung* und im slowenischen Blatt *Slovenski narod* veröffentlicht. Anlässlich der Promotion wurde Murko mit einem wertvollen Brillant-Ring mit kaiserlichen Initialen

ausgezeichnet; zwischen 1884 und 1918 erlebten die Promotion *sub auspiciis imperatoris* nur wenige der slowenischen Studenten in Wien. Aus den Zeitungsberichten zu diesem Ereignis geht in der Regel Stolz über den Erfolg des slowenischen Studenten hervor.

Nach der feierlichen Promotion folgten zwei gesellige Abende – der erste in Gesellschaft mit seinen Studienkollegen und Philologie-Professoren im Silbernen Saal des Musikvereins. Zwei Tage später fand die Feier in einem Restaurant am Schottenring mit dem Slowenischen akademischen Verein Slovenija, mit slowenischer Gemeinschaft in Wien, mit zwei slowenisch-nationalen Parlamentsabgeordneten sowie mit kroatischen, serbischen und bulgarischen Studienkollegen statt. Freudig geehrt wurde Murkos Forschungsarbeit an sich, im Slowenischen akademischen Verein aber auch sein Engagement für die slowenische Nation und panslawische Bewegung. All das hat zur Folge, dass Murkos Ring als kaiserliche Auszeichnung, ausgestellt im Slowenischen Schulmuseum, auch ausgezeichnete Studienerfolge anderer slowenischer Studenten an österreichischen Universitäten vor 1918 symbolisiert.

Korespondenca med Gregorjem Čremošnikom in Matijem Murkom

Ignacij Voje

slovenski zgodovinar, Dom upokoјencev Center, Tabor-Poljane,
Tabor 10, SI 1000 Ljubljana, ignacij.voje@gmail.com

V Literarnem arhivu v Pragi se je ohranila bogata zbirka pisem Gregorja Čremošnika njegovemu univerzitetnemu učitelju in mentorju Matiji Murku. Ohranjenih je 28 pisem (od 28. 2. 1924 do 5. 2. 1951). Na Čremošnikovo znanstveno usmerjenost je Matija Murko vplival že med študijem na Univerzi v Gradcu. To se kaže v Čremošnikovi disertaciji *Junački dvoјoj v jugoslovanski ljudski pesmi* in v njegovi usmerjenosti v vprašanje kulturne zgodovine in vsakdanjega življenja. Čremošnik je Matija Murka v pismih seznanjal s strokovnimi in znanstvenimi načrti ter z raziskovalnim delom v Dubrovniškem arhivu, iz pisem pa je razviden tudi osebni odnos med njima.

Ključne besede: nomina sacra, numizmatika, denarni sistem, Dubrovniški arhiv, Zemaljski muzej, krušne skrbi

Das Literaturarchiv Prag beherbergt eine umfangreiche Sammlung von Briefen Gregor Čremošniks an seinen Universitätslehrer und Mentor Matija Murko. Erhalten sind 28 Briefe, datiert zwischen dem 28. Februar 1924 und dem 5. Februar 1951. Matija Murko hatte einen entscheidenden Einfluss auf die Forschungsinteressen Čremošniks bereits während dessen Studienzeit an der Universität Graz. Das zeigt sich deutlich in seiner Dissertation *Junački dvoјoj v jugoslovanski ljudski pesmi* sowie an seinem Interesse für Fragen der Kulturgeschichte und des alltäglichen Lebens. Die Briefe informierten Murko über Čremošniks Forschungspläne und über seine Wirkung im Archiv in Dubrovnik, sie deuten aber auch auf ihre persönlichen Beziehungen hin.

Schlüsselwörter: nomina sacra, Numismatik, Geldsystem, Staatsarchiv Dubrovnik, Nationalmuseum Sarajevo, Brotsorgen

Do pisem Gregorja Čremošnika raznim naslovnikom sem prišel po naključju. Uspelo mi je zbrati 89 pisem posameznikom,¹ ki sem jih strokovno obdelal v publikaciji z naslovom *Pisma Gregorja Čremošnika*. Najbogatejšo zbirko Čremošnikovih pisem je odkril arhivski svetnik Peter Ribnikar (Retnje pri Križah,

¹ Ivu Zupaniču (9 pisem), Joži Glonarju (12), Ivanu Prijatelju (1), Milku Kosu (19), Matiji Murku (28), Janku Glazerju (7) in Ignaciju Vojetu (17).

1925–Ljubljana, 2018) v praškem literarnem arhivu, ki mi je priskrbel njihove fotokopije.² Gre za pisma, ki jih je Gregor Čremošnik pošiljal mentorju in univerzitetnemu profesorju v Prago. Zajemajo zelo dolgo obdobje Čremošnikovega življenja (Sarajevo, Skopje) in podrobno prikazujejo njegovo življenje in znanstveno pot.

Po diplomi 1951. leta me je prof. Gregor Čremošnik izbral za svoja asistenta. Bil mi je očetovsko naklonjen in me usmerjal v raziskovalno delo; poskrbel je za to, da sem lahko v Historijskem arhivu v Dubrovniku začel zbirati arhivsko gradivo za disertacijo. Ko sem se pisno oglasil iz Dubrovnika, mu poročal o svojem delu in rezultatih, sem se mu zahvalil za njegovo skrb in pozornost. V pismu, ki sem ga prejel v Dubrovnik 2. 4. 1957, je zapisal:

Glede moje pomoči in naklonjenosti Vam ni treba nič, da se zahvaljujete. Rad bi vsakemu dela-voljnemu pomagal in šel na roko, kolikor morem, žal je teh delavoljnih zelo malo. Kar lahko storim Vam, je bore malo in kar je glavno, ni ničesar originalnega. Jaz oz. mi smo kot študenti imeli našega prof. Murka v Gradcu. Ta človek nam je tudi bil vse, i učitelj i prijatelj i pomočnik v vseh težavah, z eno besedo, vzor učitelja, in ni nič čudnega, da bi ga rad posnemal. Vedno si mislim, drugače mu moje hvaležnosti nisem mogel nikdar pokazati, pa mu jo morda pokažem s tem, da poskušam posnemati njegov vzgled. Torej vsa moja pomoč ni nič, kar bi bilo mojega, ampak je samo to, kar sem videl in bil deležen pri Murku. Kadar Vi odrastete, bodite Vi ravno tako taki, to bo najlepše nadaljevanje teh svetlih tradicij našega šolstva.

Po maturi na klasični gimnaziji v Mariboru se je Čremošnik po kratkem omahovanju med naravoslovnimi in družboslovnimi vedami odločil za študij slavistike in zgodovine; študiral je od leta 1910 do leta 1914 na Univerzi v Gradcu, kjer se je navezal na Matijo Murka, ki je bil od leta 1902 redni profesor za literarno in kulturno zgodovino ter etnologijo. V zimskem semestru 1913/14 je bil Čremošnik celo njegov asistent (Hartman 1974/75: 216) Pri Murku se je Čremošnik kot študent prvič srečal z rezultati zgodovinarja Konstantina Jirečka. Murko mu je nakazal pot do učitelja, katerega delo je vplivalo na Čremošnikov izbor tematike in na metodo znanstvenih raziskav pozneje v dubrovniškem arhivu (Historijski arhiv u Dubrovniku). V letnem semestru 1914 se je Čremošniku izpolnila želja, da je kot izredni slušatelj poslušal predavanja iz zgodovine na dunajski univerzi pri Konstantinu Jirečku.³ Čremošnik je postal pravi učenec Jirečkove šole, oprte na arhiv kot podlago za znanstveno delo in usmerjene v široko neobdelano problematiko »kulturne zgodovine« v najširšem pomenu te

² Ohranjenih je 28 pisem od 18. 2. 1924 do 5. 2. 1951.

³ Češki zgodovinar (Dunaj 24. 7. 1854–Dunaj 10. 1. 1918). V Pragi je študiral zgodovino, geografijo in filologijo. Za njegovo znanstveno delo pomeni začetek proučevanja bogatega gradiva dubrovniškega arhiva preobrat. Novo etapo v znanstvenem delu pa pomeni njegov prihod na dunajsko univerzo leta 1893.

besede. Študij na graški univerzi je dokončal z disertacijo o »junaškem dvoboju v jugoslovanski ljudski pesmi« (*Der Heldenweikampf in der südschlawischen Volkspoesien* – ostalo v rokopisu).

Po končanem študiju na graški univerzi leta 1914 je bil Čremošnik nastavljen za suplenta na realki v Trstu (8. 3. 1914–15. 9. 1915) in gimnaziji (16. 9. 1915–30. 3. 1917), verjetno na priporočilo Matije Murka. Ko je Carl Patsch leta 1917 pripravljaj ustanovitev Bosansko-hercegovskega historičnega inštituta za proučevanje Balkana v Sarajevu (Bosnisches-Herzegovinisches Institut für Balkanforschung in Sarajevo), je za tajnika pridobil Gregorja Čremošnika (1. 9.–31. 12. 1918). Z ukinitvijo Inštituta decembra 1918 je bil Čremošnik imenovan za kustosa in bibliotekarja v Zemaljskom muzeju v Sarajevu. Tu je Čremošnik vrsto let vodil knjižnico in srednjeveški oddelek ter tako veliko prispeval k oblikovanju enega najbogatejših in najbolj urejenih muzejev v Kraljevini Jugoslaviji.

Svojemu prijatelju Ivu Zupaniču je pisal 14. 2. 1921 (Pismo 2, str. 40) v Maribor:

Prof. Murko (ki je sedaj v Pragi) mi je preskrbel službo na muzeju v Sarajevu. Služba mi je bila od začetka bridka, ker me je čakalo takoj od prvih začetkov premnogo razočaranj – obljubljali so mi lepo plačo, mogočnost znanstvenega dela itd. In ničesar se ni spnilo – toda počasi sem zlezel preko teh teškoč in danes se lahko celo malo pobaham, da mi gre zelo dobro, v kolikor se more splošno uradniku dobro goditi.⁴

Na Čremošnikovo znanstveno usmerjenost je med študijem v Gradcu očitno vplival prof. Matija Murko. To se kaže ne le v Čremošnikovi disertaciji, marveč tudi v njegovi usmerjenosti v vprašanja kulturne zgodovine in vsakdanjega konkretnega življenja. Čremošnik je Matiju Murku zaupal svoje težave, ki so ga spremljale v življenju, seznanjal ga je s svojimi strokovnimi in znanstvenimi načrti. Pisma nam zato veliko povedo o Čremošnikovih raziskovalnih načrtih in uspehih ter o delu v Dubrovniškem arhivu. Že v enem prvih ohranjenih pisem (Pismo 1, 18. 2. 1924, str. 84) je zapisal: »Kar se tiče mojega dela – mislim, da boste radi čuli, kaj eden od vaših učencev počne.« V pismu omenja, da je napisal in poslal v tisk dva prispevka: *Denarstvo v starem Dubrovniku* in *Uvozna trgovina Srbije 1281–1284*. Razkrije tudi načrt tem, ki jih namerava raziskati v Dubrovniškem arhivu. Lotil naj bi se delniških trgovskih družb v srednjem veku, mikajo ga tudi raziskave o cenah in plačah v srednjem veku v Dubrovniku. Pri tem se sprašuje, ali se to splača, kajti težko je takšne teme spraviti v tisk, ker se jih v dobi političnega in krušnega boja vsak brani.

⁴ Citate iz Čremošnikovih pisem ohranjam v originalni verziji – niso prilagojeni današnjemu pravopisu. Kljub temu da je bil Čremošnik tudi slavist, je uporabljal arhaične besede in stavčne konstrukcije. Številke pisem in strani zapisujem ob citatu.

Kdaj je Čremošnik prvič zašel v Dubrovniški arhiv, bi težko ugotovili. Prva razprava, vezana na dubrovniško arhivsko gradivo, je bila objavljena leta 1922 (Čremošnik 1922). Strnjeno sledijo razprave z dubrovniško problematiko po letu 1924. V pismu Murku (22. 12. 1925) je zapisal:

Danes sem star skoraj 35 let in s to starostjo sem vsega skupaj imel priložnost da kake 3 mesece delam v Dubrovniškem arhivu, namesto da bi bil najmanj 6 let kopal po materialu, ki ga ta naš zgodovinski 'hambar blaga' ima. (Pismo 7, str. 92)

Iz te omembe bi lahko sklepali, da je bil Čremošnik prvič v Dubrovniškem arhivu leta 1918 ali 1919. Po letu 1925 pa v pismih Murka stalno obvešča o delu v Dubrovniškem arhivu. Ponavadi je hodil v Dubrovnik v zimskem času od novembra do februarja. Tako je v pismu, datiranjem z 10. decembrom, zapisal:

Lani sem začel ekscerpirati sistematično vse vire za našo zgodovino in najdem tu in tam interesantnih malenkosti, ki jih Jireček ni opazil. Letos mislim stvar malo nadaljevati. (Pismo 8, str. 96)

Ko se je februarja 1927 vrnil iz Dubrovnika, je ves navdušen poročal Murku,

[d]a sem prinesel sem (v Sarajevo, op. I. V.) zopet lepih stvari s seboj. Jireček mnogih stvari ni upotrebil, ki se lepo lahko upotrebijo in marsikatero poglavje bi mogel človek napisati mnogo temeljiteje kot on, toda ... kaj ko smo mi taki revčki v primerjavi z orjakom dela, kakor je bil Jireček. Ko bi mogel človek leta in leta sedeti mirno pri delu, kakor je sedel on! Brez skrbi za naš ubogi vsakdanji kruh! (Pismo 10, 4. 3. 1927, str. 97).

V pismu 16 (31. 12. 1929, str. 107–109) je Murku sporočil:

Za prihodnje leto pripravljam *Uradništvo Dubrovnika v srednjem veku* ne samo s strani klasificiranja, ampak tudi s strani ekonomske eksistence in socialnega položaja z vsemi detajli o plačah in raznih uradniških vprašanjih. Pa še ne vem, kakšna juha se bo skuhalo iz tega.

Konec leta 1934 (Pismo 2, str. 114), ko ga Murko prosi za nek podatek iz Dubrovniškega arhiva, pa Čremošnik odvrne: »Jaz sedaj dolgo ne bom prišel doli, ker imam tukaj v Sarajevu fotokopije najstarejših knjig, ki jih sedaj obdelujem.«

Jeseni leta 1928 (25. 9. – Pismo 12) je obvestil Murka, da je dokončal zbirko virov za zgodovino Srbije in Bosne v srednjem veku iz Dubrovniškega arhiva.⁵ Medtem je izšlo znamenito Rešetarjevo delo *Dubrovačka numizmatika* (Rešetar 1924/25). Takoj po izidu je pisal Murku (Pismo 3, 17. 2. 1925, str. 88), da bo

⁵ Sistematično izpisovanje virov za našo zgodovino, ki ga omenja v pismu 10. decembra 1926, se nanaša na zbirko virov *Istoriski spomenici dubrovačkog arhiva. Kancelariski i notariski spisi 1278–1301*, ki jih je tiskala Srpska kraljevska akademija leta 1932.

napisal oceno Rešetarjeve knjige, ki je sicer izredno izčrpna in obsežna: »Toda Rešetar se je tu in tam 'vrezal', tu in tam pa 'zaletel'.« Ocena naj bi izšla v beograjskih *Prilozih*. Izgleda, da mu ocene v *Prilozih* niso objavili, kajti 4. 3. 1927 sprašuje Čremošnik v pismu Murka, ali bi bila primerna za *Slavijo* mala razprava *Doneski k dubrovački numizmatiki prigodom knjige Milana Rešetarja*. V razpravi se Čremošnik ne namerava ukvarjati s kritiko, kajti »te stvari danes poznam tako iz temeljev, da ni drugače mogoče o njih govoriti. Glede mnogih vprašanj sem boljše podkovan od Rešetarja« (Pismo 7, str. 97). Saria (1931: 39–41) je napadel Čremošnika (Čremošnik 1928/29), le-ta pa je pisal Murku 30. 4. 1932, da se je začel resno ukvarjati z numizmatiko. Začel je raziskovati srbske dinarje najstarejših tipov z ozirom na težo, kakovost, zlitino ipd. (Pismo 20, str. 112), rezultate pa je objavil v knjižni obliki (Čremošnik 1932). Ker je Čremošnik prav v tem delu prišel do nekaterih presenetljivih rezultatov, ki so jih potrdile tudi kasnejše raziskave, bom skušal nanje podrobneje opozoriti.

Čremošnik je zelo zgodaj posegel v eno najbolj zapletenih vprašanj srbske srednjeveške države, to je vprašanje njenega denarnega sistema. Denarstvo je bilo po njegovem mnenju odraz in osnova gospodarstva neke države. Razna vprašanja srbske srednjeveške numizmatike je obdelal v več razpravah. Na podlagi analize redkih arhivskih podatkov, predvsem pa preučitve numizmatičnih zbirk srbskega srednjeveškega denarja v Sarajevu, Beogradu (Kragujevačka depojna najdba)⁶ in Veroni, je skušal ugotoviti, katere vrste denarja pripadajo posameznim depojnim najdbam, kdaj naj bi jih kovali, kakšni sta bili njihova teža in čistost. Kovanje denarja je povezal tudi s proizvodnjo srebra v Srbiji. Pri tej analizi je prišla do izraza izredna Čremošnikova sposobnost oceniti takratno ekonomsko stanje in na tej podlagi izoblikovati določene sklepe.

Kralj Dragutin (1276–1282) je bil po Čremošnikovem mnenju edinstveni vladar glede denarne politike. V času njegove kratkotrajne vlade je Srbija doživela najbolj vratolomne valutne eksperimente. Stalne denarne spremembe so brez dvoma povzročile psihozo materialne negotovosti in premoženjske nestabilnosti, ki je onemogočala zdrav gospodarski razvoj. Vladarsko obdobje Dragutina je v zvezi z denarno politiko zanimivo zaradi dveh nasprotij: prvič zaradi izredne kakovosti srbskega denarja in velikega števila njegovih emisij ter drugič zaradi nenadnega padca realne vrednosti denarja. Čremošnik je predpostavil, da se je to dogajalo zaradi vladarjeve fiskalne politike (Voje 2013).

Zaradi omenjenih uspešnih raziskav denarnega sistema srbske srednjeveške države in izdaje dubrovniških virov za srbsko zgodovino iz 13. stoletja mu je

⁶ Tik pred smrtjo je Čremošnik (1959: 9–11) v kratkem članku objavil odločen protest proti spremembi numizmatične depojske najdbe v Kragujevcu in njene uporabe v znanstveni argumentaciji v takšni potvorjeni obliki.

Srpska kraljevska akademija v Beogradu podelila posebno priznanje, ko ga je leta 1932 izbrala za svojega dopisnega člana. Kako se je priznanja SKA razveselil, je razvidno iz pisma M. Murku (Pismo 20, 30. 4. 1932, str. 111–112):

Meni samemu je imenovanje za dopisnika bilo nepričakovano, posebno ker je mnogo vseuč. profesorjev starejših od mene in po delu ne slabših, ki še niso akademiki. Izgleda, da je imelo vpliva dejstvo, da sem kot Slovenec delal na polju srbske zgodovine in da so me največ zaradi tega izbrali, predvsem pa zaradi tega, ker me je g. prof. Radonić⁷ predložil.

Čremošnik se je še posebej razveselil, ko je doživel ugodno oceno za svoje znanstveno delo s strani kakega uglednega znanstvenika. Milan Rešetar je zapisal v *Slaviji* (Pismo 16, str. 109) pozitivno ocenil Čremošnikovo (1930) razpravo *Dubrovačka kancelarija*, ker je Čremošnik v njej jasno in točno obdelal nastanek Dubrovniškega arhiva in opisal njegov najstarejši del: »Tako dobro dene čuti povoljno mišljenje o lastnem delu.« Prav tako je Čremošniku veliko pomenila Rešetarjeva pohvala (Rešetar 1929: 291–292) njegove razprave *Prilozi dubrovačkoj i srpskoj numizmatici*.

Gregor Čremošnik je pri prof. Murku izdelal seminarsko nalogo z naslovom *Nomina sacra v cerkvenoslovanskih spomenikih*. V pismu z dne 12. 5. 1924 (Pismo 1, str. 86) pravi, da bi bil zelo vesel, če bi bil tekst sprejet za tisk v reviji *Slavija*, vendar se potoži, da ne pozna novejših literature s področja slavistike; zdi se mu, da po Traubeju (1907) ni izšlo ničesar novega, zato prosi Murka, da se pozanima, če je izšla kakšna nova izdaja cerkvenoslovanskih kodeksov ali kakšna razprava o kraticah. Iz korespondence z Murkom je razvidno, da je bilo Čremošnikovo delo sprejeto v tisk v *Slaviji*. Kmalu nato Čremošnik Murku sporoča:

Nomina sacra se mi niso več dopadla, kakor sem jih izdelal kot dijak in vrgel sem se na predelovanje. Zastonj bi Vam tolmačil, koliko sem se pri tem znojil in mučil ... Tako sem se mučil s svetimi imeni celo zimo in šele čez kake 2–4 tedne upam, da bodo gotove. (Pismo 3, 17. 2. 1925, str. 87)

V pismu 4 (26. 3. 1925, str. 89) pa napiše:

Težak kamen se mi je odvalil od srca, ko sem včeraj predal na pošto rokopis od 'Nomina sacra'. Celó zimo sem se mučil s to nadlogo in še nisem prav zadovoljen z delom. Radoveden sem kaj boste rekli k posameznim partijam, ki so čisto nove, ali pa mnogo predelane.

Omenja še, da ga žalosti, ker ni mogel videti vseh naših cerkvenoslovanskih spomenikov v izvorniku ali vsaj na fotografijah, ker bi lahko poleg dosedanjih

⁷ Jovan Radonić, zgodovinar (Mal, Bačka, 28. 1. 1883–Beograd, 25. 11. 1956).

filoloških rezultatov, tudi na podlagi temeljitejših raziskovanj paleografskih malenkosti, dal nekoliko bolj točne podatke o njihovem nastanku, in dodaja: »Tako se menda s temi mojimi ‘Nomina sacra’ definitivno poslavljam od cerkvenoslovanskih spomenikov in vprašanj.«

V skoraj vseh Murkovih pismih Čremošnik omenja »krušne skrbi«. Že v prvem pismu (18. 2. 1924, str. 84–85) navaja:

[T]ežka mora krušnih skrbi, ko vidim, da samo s samo plačo absolutno ni mogoče živeti in se človek mora lotiti najnižjega, da si kruh osigura in končno negotovost, ki goni človeka v dobi blažene redukcije ... In povsod kamor človek pogleda ista deprimiranost in brezciljnost, v šolah in drugih uradih ... Človek bi rekel, zrak ki ga dihamo, stvarja vse drugo, samo ne optimizma za delo in bodočnost.

Ko obvešča Murka (Pismo 3, 17. 2. 1925, str. 87–88), da je bilo v Zagrebu na univerzi razpisano mesto profesorja za pomožne zgodovinske znanosti, pojasnjuje, zakaj se ni mogel prijaviti:

Ako se ne bi moral človek mučiti po srednjih šolah, samo, da se za silo lahko preživim, bi danes lahko bil med kompetenti za to mesto, ker bi imel par stvari iz te stroke tiskanih, tako pa se moram tolažiti s poznejšimi priložnostmi. Škoda da nisem stisnil v materialnih skrbih zobe in pas, skoraj bi bilo bolje, kot bi bil v pomanjkanju gledal samo na cilj, na svoje pravo delo.

Konec leta 1926 je Murku sporočil, da je po novem stanovanjskem zakonu izgubil pravico do stanovanja, drugega pa kljub prošnji ni mogel dobiti. Da ne bi ostal na cesti, je vzel:

[...] pod najem vilo (bosansko seveda) in posestvo generala Janka Vukotića⁸ na Stupu ¼ ure od Ilidže. General je bil ravno tedaj premeščen v Skopje [...] Tu na Stupu sem eno leto kmetoval kot kmet med kmeti [...] In sedaj živim čudno življenje. Zjutraj vstanem ob 5h in sem do ½ 7h kmet pri svojih 5 kravah.⁹ [...] Ob 8h dalje sem po 2 uri profesor na tehniški šoli, od 10h do 1h zopet uradnik na muzeju, popoldne pa še enkrat kmet z vsemi mogočimi skrbmi, sekiranjem in napornim delom [...] Glede znanstvenega dela me to življenje popolnoma ruinira. (Pismo 8, str. 95–96)

⁸ Janko Vukotić, general (Česko, 18. 2. 1866–Zagreb, 19. 4. 1968).

⁹ Ivo Zupanič, vinogradniški in vinarski strokovnjak (Vajgen pri Jarenini 9. 12. 1890–Maribor 28. 6. 1986). Bil je Čremošnikov sošolec na klasični gimnaziji v Mariboru. Z njim ga je vezalo še posebno prijateljstvo. 27. 1. 1926 mu je poslal pismo (Pismo 4, str. 42–43), v katerem ga obvešča, da je po novem stanovanjskem zakonu izgubil svoje stanovanje in bi moral na ulici čakati približno dva meseca: »[...] sem junaški vzel v najem eno hišo in posestvice podruogo uro iz Sarajeva ... Toda da bom mogel shajati z visoko najemnino, moram držati par krav ... obračam se na Tebe z lepo prošnjo, da se informiraš pri mariborskih in okoliških posestnikih, ki držijo cele črede govedi, če bi se tam našle 2–3 krave [...] Jaz bi potem sam prišel po nje in preskrbel prevoz.« Prijatelj Ivan mu je priskrbel 5 krav mlekaric.

Čremošnikovo bivanje v generalovi »vili« na Stupu je po generalovi smrti postalo vprašljivo. Ni se mogel pogoditi z generalovo vdovo glede najemnine, za to se je odločil za energičen korak, kot to omenja v pismu Murku z dne 11. X. 1927 (Pismo 11, str. 98–99):

Kupil sem poceni okoli 5000 m² zemlje na Stupu blizu Ilidže. Ves moj imetek so bile 3 krave. Na njih sem od nekega mojega učenca, sedaj bankovnega uradnika, dobil kredit od 17000 Din in začel zidati hišo [...] Začel sem zidati v začetku junija, naselil sem se pa v svojo novo hišo 12. avgusta in danes sem razen doktorja filozofije še posestnik in kmet, kar pa je glavno, popolnoma svobodno človek, ki ga stanovanjsko vprašanje, višina najemnine in druge take stvari prav nič ne zanimajo ... Tako vidite, da je Vaš dijak, ki je tedaj, ko je sedel pred Vami in strastno poslušal zgodovino literature, sanjal samo o znanosti, zašel na čudna pota. Ker nisem hotel kot uradnik biti berač in trpeti pomanjkanje, me je usoda vrgla za petdeset let nazaj, kajti danes sem to, kar je bil pred 50 leti moj oče – kmet [...] Žal mi je, da znanstveno delo trpi, toda tolažim se s tem, da takemu razvoju nisem kriv samo jaz, ki nimam smisla za idealno mučeništvo in pomanjkanje, kakor ga od nas zahteva država s svojimi nesramnimi plačam.

Iz nekega pisma je razvidno, da mu je Murko zavidal za njegovo gospodarstvo. Tudi razmere v Zemaljskem muzeju so vplivale na Čremošnikov položaj in njegovo počutje, ter mu povzročale »krušne skrbi«. V pismu z dne 22. 12. 1925 (Pismo 7, str. 93) obvešča Murka, da se

[n]a muzeju počasi mnogo spreminja. Dobili smo novega direktorja Božo S. Nikolajevića¹⁰ iz Beograda, toda ga še zelo malo občutimo [...] Končno je tudi to novica, da je število uradništva na našem muzeju zbadlo v oči celo Stj. Radića,¹¹ ki je v nedeljo v Šibeniku izjavil, da nas bo »prorešetal« [...] kajti 19 akademskih uradnikov je za en muzej, pa celo za sarajevski, ipak preveč. Ko bi me ta gospod mogočnega jezika in sape hotel odpihniti kam nazaj v Slovenijo, vseeno tudi na srednjo šolo, bi mu bil kar hvaležen.

Leto dni kasneje (Pismo 8, 10. 12. 1926, str. 94–95) mu piše: »Na muzeju je postalo zelo čudno [...] novi direktor Boža S. Nikolajević je takoj prišel v kompetenčni konflikt z intendantom Grdićem¹² in uradniki-lenuhi.« Grdić je pri Radiću izposloval, da je bil direktor Nikolajević upokojen, za novega direktorja pa naj bi predlagal kustosa Vladislava Skarića.¹³ Ker memorandumu proti Nikolajeviću Čremošnik ni hotel podpisati, je Čremošnik postal *persona*

¹⁰ Božo. S Nikolajević, umetnostni zgodovinar, književnik (Beograd, 15. 7. 1877–25. 5. 1947). Od 1924 do 1926 je bil direktor Zemaljskega muzeja v Sarajevu.

¹¹ Stjepan Radić, hrvaški politik (Trebarjevo Desno pri Sisku, 11. 7. 1871–Zagreb, 8. 8. 1928).

¹² Šćepan J. Grdić, politični in kulturni delavec (Gacko, 7. 3. 1873–Beograd, 16. 4. 1944). Po letu 1918 je bil načelnik za prosveto in verstva v Sarajevu, nato pa intendant Zemaljskega muzeja v Sarajevu.

¹³ Vladislav Skarić, zgodovinar (Sarajevo, 10. 6. 1869–6. 8. 1943). Od 1919 je bil kustos, od 1926 do 1936 pa direktor Zemaljskega muzeja v Sarajevu.

ingrata, toda *tolerata*. Kajti bibliotekar Vaso Ruvarac¹⁴ je spravil biblioteko v tak kaos, da so ga upokojili, Čremošnik pa je prevzel še biblioteko z namenom, da jo spravi v red, vendar pripominja: »toda mislim, kadar bo urejena, se bo našel kak zastopnik za mene in me bodo potem iztisnili iz muzeja.«

Čez tri leta (Pismo 14, 15. 7. 1929, str. 102–104) potoži Murku in ga prosi za pomoč, ko pravi: »Razmere tukaj pa postajajo naravnost neznosne.« Takrat tudi izvemo glavni vzrok za Čremošnikov težki položaj v Zemaljskem muzeju. Ker Čremošnik ni podpisal memoranduma proti Nikolajeviću, bi moral sedaj, kot pravi, ta stari račun plačati. Sprašuje se, »ali je dobil ukor zaradi nerednega prihajanja v službo, zaradi tega ker je vzporedno z muzejsko službo poučeval na srednji šoli«. Drugo, kar mu je novi ravnatelj očital, je: »ker je dopoldne večkrat odšel v mesto zaradi opravkov v zvezi z biblioteko, pa tudi po lastnih opravkih [...] Doslej je bil vsak kustos v muzeju na svojem oddelku samostojen in ni potreboval predhodnega dovoljenja ravnatelja.« Drugi ukor pa je dobil, ko je »iz muzeja za 10 minut skočil do vlaka s katerim se je žena vračala iz mesta domov«. Toda glavni vzrok za spremenjen položaj Čremošnika kot kustosa je bil, da so kustosem »še predpisali 7 ur službene obveznosti«. Na ta način bi bil Čremošnik, ker je stanoval izven mesta, odrezan od svojega gospodarstva (kmetije).

V pismu se obrača na Matija Murka s prošnjo, naj mu svetuje in pomaga najti izhod iz te zagate in navaja:

Na srednjo šolo ne bi rad šel, ker sem ipak preveč vezan na znanstveno delo ... Jaz sem mislil – morebiti je to otročje misliti – ako ne bi mogel mogoče v Češki ali v Nemčiji dobiti kako mesto na kaki trgovski ali drugi visoki šoli za trgovsko in gospodarsko zgodovino Balkana. V tej stroki sem dosedaj pisal največ člankov in razprav, pa bi mogoče kje bil dobrodošel. Ali bi Vi vedeli, kam, na koga bi se obrnil? Ali bi me Vi hoteli priporočiti? Kakor sem Vam že v začetku rekel, sem se tri mesece predomišljal, ali bi se obrnil na Vas, ali bi le dalje prenašal vse, kar se natovori na mene, toda nazadnje sem se moral odločiti k prošnji, s katero se obračam na Vas. (Pismo 14, 15. 7. 1929)

Čez nekaj dni (22. 7.) je Čremošnik prejel Murkovo pismo, ki pa, žal, ni ohranjeno. Omenja ga Čremošnik v odgovoru, ki ga je poslal Murku 25. 7. 1925 (Pismo 15, str. 104–107). Pravi, da ni preveč ohrabrujoče (»ermutigend«), vendar mu je hvaležen za odgovor. Murko naj bi ga v pismu opozoril na 7-urno obveznost asistentov v Nemčiji in njegovih v Pragi. Svoj pogled na 7-urno obveznost je Čremošnik kot znanstveni delavec kritično ocenil na praktičen način: »da me ne bi krivo razumeli; delal sem večkrat tudi po 10 in več ur na dan, toda takim periodam napornega dela so vedno sledile periode, ko nisem zdržal več kot par

¹⁴ Vaso Ruvarac, bibliotekar, geograf, sodelavec geografa Jovana Cvijića. V Sarajevo je prišel iz Narodne biblioteke v Beogradu.

ur, trajno, dan na dan delat 7 ur dostojno, to ne zdržim.« Pravi, da tega ne more razumeti kot sovražnik vsake vezanosti in zunanje forme. V enem pa naj bi se Murko motil, namreč: »da so nam plače poboljšane in urejene: one so še vedno stare od l. 1923 in še vedno 'za živeti premalo, za umreti preveč'.«

Čremošnik je zelo zgodaj želel oditi iz Sarajeva, predvsem zato, da bi lahko umirjeno in sproščeno delal na znanstvenem področju. Uradniško delo (kustos) ga je dušilo. Imel je več ponudb in možnosti, vendar se ni mogel, tudi iz preračunljivosti, odločiti, da zapusti Sarajevo. Šele leta 1935 je sporočil Murku, da je po tolikšnih težavah končno prišlo do imenovanja za profesorja na Filozofski fakulteti v Skopju. Ko opisuje svoj položaj na novem delovnem mestu (Pismo 24, str. 116–117), navaja:

Skopje seveda ni Sarajevo. Balkan se tukaj občuti še malo bolj hudo kakor v Sarajevu, toda v Sarajevu sem bil hlapec na muzeju, tukaj pa sem svoboden v svojem delu [...] Delo na fakulteti – to mi je seveda največji užitek. Šolmoštrsko žilo sem itak imel vedno v sebi in povsod so me dijaki imeli radi, pa se razume, da mi najvišje školovanje pripravlja največje uživanje.

Jesen svojega življenja je Čremošnik preživel v Ljubljani kot profesor za južnoslovansko zgodovino. Kljub težkemu in burnemu življenju v Sarajevu je v svojem zadnjem prispevku (Čremošnik 1959: 9–11) zapisal: »Največi dio mojih radnih godina, a i najlepši, proveo sam u Muzeju u Sarajevu.«

Čremošnik je svojega univerzitetnega učitelja Matija Murka zelo spoštoval, kar je razvidno iz pisem, še posebej iz čestitk, ki mu jih je pošiljal ob njegovih življenjskih obletnicah. Ob 70-letnici (Pismo 18, str. 110) je Murku v čestitki zapisal: »[N]e samo slavnemu učenjaku, ne samo svojemu in toliko drugih učitelju in vodniku v dijaških letih, ampak tudi svojemu in toliko drugih dobrotniku.«

Naj zaključim s pismom, ki ga je Matiji Murku poslal v Prago ob njegovi 90-letnici (Pismo 28, 5. 2. 1954, str. 122):

Velespoštovani gospod profesor!

Ob svečanem dnevu Vaše 90 letnice se Vas spominjam s čustvom spoštovanja, ki ga kot Vaši učenci gojimo do svojega velikega učitelja in znanstvenega delavca, s čustvom ljubezni, ki ste jo vzbujali v naših srcih, s čustvom globoke hvaležnosti, ki Vam jo dolgujemo kot svojemu dobrosrčnemu oskrbniku naših študentskih let.

Iskreno in prisrčno Vam želim, naj bo Vam usoda naklonila še dolgo vrsto let duševne ve drine in svežosti.

*Vdano Vas pozdravlja
Vaš dr. G. Čremošnik*

Literatura

- Gregor ČREMOŠNIK, 1922: Naše roblje u srednjem veku. *Jugoslovenska Njiva* 6, 21–26.
- –, 1925: Kratice »Nomina sacra« u cerkevno-slovenskim spomenicima. *Slavia* 4, 238–264, 485–498.
- –, 1925a: Novčarstvo u starom Dubrovniku. *Jugoslovenska Njiva* 9, 16–24.
- –, 1927: Dubrovačka kancelarija do god. 1300. *Glasnik Zemaljskog muzeja* 39, 231–253.
- –, 1928: Prodaja Bosanskog Primorja Dubrovniku god. 1399 i kralj Ostoja. *Glasnik Zemaljskog muzeja* 40, 109–126.
- –, 1928/29: Prilozi dubrovačkoj i srpskoj numizmatici. *Slavia* 7, 564–584.
- –, 1929: Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena. *Glasnik Zemaljskog muzeja* 41, 81–94.
- –, 1930: Dubrovačka kancelarija do god. 1300. *Glasnik Zemaljskog muzeja* 49, 231–253. Objavljeno tudi v: *Slavia* 8, 659–661.
- –, 1932: Istoriski spomenici dubrovačkog arhiva. Kancelarijski i notariski spisi 1278–1301/Acta cancellariae et notariae annorum 1278–1301/Monumenta historica archivi Ragusini. *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Treće odeljenje. Spomenici srednjeg vijeka III/1. Istoriski spomenici dubrovačkog arhiv. Serija treća*. Beograd: Srbska kraljevska akademija.
- –, 1932: *Razvoj srpskog novčarstva do kralja Milutina*. Beograd: Srbska kraljevska akademija.
- –, 1959: Nekoliko napomena o Brskovu i Kragujevačkoj ostavi. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Arheologija* 14, 9–11.
- Bruno HARTMAN, 1974/75: V spomin Janku Glazerju (1893–1975). *Jezik in slovstvo* 20/7, 214–217.
- Milan KARANOVIĆ, 1927: O tipovima kuća u Bosni. *Glasnik Zemaljskog muzeja* 39, 207–214.
- Milan REŠETAR, 1924/25: Dubrovačka numizmatika. Beograd: Jadran.
- –, 1929: O priložima dubrovačkoj numizmatici. *Dubrovnik, mjesečna ilustrovana revija*, 1/8, 291–291.
- Balduin SARIA, 1931: O težini najstarijih dubrovačkih dinara. *Zbornik iz Dubrovačke prošlosti: Milanu Rešetarju o 70-oj godišnjici života*. Ur. Vladimir Ćorović, Mirko Deanović. Franjo Fancev. Dubrovnik: Jadran. 39–42.
- Ludvig TRAUBE, 1907: *Nomina sacra. Versucht einer Geschichte der christlichen Kürzung*. München: Beck.
- Ignacij VOJE, 2016: *Pisma Gregorja Čremošnika. Korespondenca pomembnih Slovencev*. Razred za filološke in literarne vede. Epistulae slovenorum illustrium. Classus II; Philologia et litterae 15. Ljubljana: SAZU.
- –, 2011: Savinječan Gregor Čremošnik – raziskovalec Balkana. *Kronika* 65/3, 541–550.

– –, 2013: Pogledi Gregora Čremošnika na monetarnu politiku srpskog kralja Stefana Dragutina. *Spomenica dr. Danice Milić*. Ur. Bojana Miljković-Katić. Beograd: Istorijski institut. 117–127.

DIE KORRESPONDENZ ZWISCHEN GREGOR ČREMOŠNIK UND MATIJA MURKO

Das Literaturarchiv Prag beherbergt eine Sammlung von Briefen Gregor Čremošniks an seinen Universitätslehrer und Mentor Matija Murko. Erhalten sind 28 Briefe, datiert zwischen dem 28. Februar 1924 und dem 5. Februar 1951. Die eingehende Post wurde von Čremošnik leider vernichtet, so auch die Briefe von Murko. Der Briefwechsel Čremošniks war insgesamt sehr umfangreich und spiegelt seine bewegte berufliche Karriere wider. Ab 1917 war er beim Bosnisch-herzegowischen historischen Institut zur Erforschung des Balkans als Sekretär angestellt, nach dessen Stilllegung 1918 wurde er Kustos der Abteilung zur Erforschung des Mittelalters und Bibliotheksleiter im Nationalmuseum Sarajevo. Im Jahr 1935 bekam er die Professur für Mittelalterliche Geschichte an der Philosophischen Fakultät in Skopje.

Matija Murko hatte einen entscheidenden Einfluss auf die Forschungsinteressen Čremošniks; er leitete ihn zur Erforschung der Kulturgeschichte und des alltäglichen Lebens an. Nach 1920 begann Čremošnik mit einem systematischen Materialansammeln im Staatsarchiv Dubrovnik. Sehr früh griff er in eine der ungeklärten Fragen der serbischen Geschichte ein, in die Frage des Geldsystems und erforschte folglich die Numismatik Serbiens und der Republik Ragusa. Aufgrund seiner Untersuchungen zum Geldsystem im mittelalterlichen serbischen Staatsgebilde und der Herausgabe historischer Quellen für die serbische Geschichte des 13. Jahrhunderts wurde er 1932 zum korrespondierenden Mitglied der damaligen Königlich-serbischen Akademie ernannt. Dazu überarbeitete er die Seminararbeit Murkos *Nomina sacra cerkvenoslovenskih spomenikov*, ursprünglich veröffentlicht in der Prager Zeitschrift *Slavija*. In fast allen Briefen Čremošniks werden sog. Brotsorgen thematisiert; unter anderem beschreibt er die Lösung seiner Wohnprobleme. Negative Auswirkungen auf seinen Lebensweg hatten in erster Linie schlechte zwischenmenschliche Beziehungen im Nationalmuseum in Sarajevo, vor allem der Konflikt mit dem Museumsdirektor V. Skarić. Die erhaltenen Briefe zeugen davon, dass er Ratschläge und Hilfe für die Konfliktlösung auch bei Murko gesucht hatte.

Murkova pisma Jagiću (1887–1923)

Marko Jesenšek

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor;
Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana, marko@jesensek.si

V Narodni in univerzitetni knjižnici v Zagrebu (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, NSK) hranijo korespondenco med Matijem Murkom in Vatroslavom Jagićem, ki je širši javnosti še neznana: ohranjenih je enainštirideset pisem in štirinajst dopisnic, ki jih je Murko pisal Jagiću skoraj dosledno v slovenščini – le dve pismi sta v nemščini, tri razglednice pa v hrvaščini. Dopisovanje se začne leta 1887, ko se je Murko kot štipendist dunajske univerze izpopolnjeval v Rusiji (St. Peterburg, 22. okt. 1887) in se zaključil tik pred Jagićevo smrtjo (Praga, 12. 7. 1923).

Ključne besede: Matija Murko, Vatroslav Jagić, korespondenca, Narodna in univerzitetna knjižnica v Zagrebu (NSK), slovenski jezik

Die National- und Universitätsbibliothek in Zagreb (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, NSK) beherbergt die bisher noch wenig bekannte Korrespondenz zwischen Matija Murko und Vatroslav Jagić. Es sind einundvierzig Briefe und vierzehn Postkarten erhalten; mit der Ausnahme von zwei Briefen in deutscher und drei Postkarten in kroatischer Sprache verfasste Murko die gesamte Korrespondenz auf Slowenisch. Der Schriftwechsel begann 1887, als Murko mit dem Stipendium der Wiener Universität auf Fortbildung in Russland weilte (St. Petersburg, 22. Okt. 1887) und endete kurz vor dem Tod Jagićs (Prag, 12. Juli 1923).

Schlüsselwörter: Matija Murko, Vatroslav Jagić, Korrespondenz, National- und Universitätsbibliothek in Zagreb (NSK), Slowenisch

Hrvaški jezikoslovec, slavist, leksikograf in filolog Alojz Jembrih me je opozoril, da v Narodni in univerzitetni knjižnici v Zagrebu¹ (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, NSK) hranijo korespondenco med Matijem Murkom in Vatroslavom Jagićem, ki je širši javnosti še neznana:

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

No, svračam vam pozornost da u Nacionalnoj i sveuč. knjižnici u Zagrebu imaju na mikro-filmu Murkova pisma V. Jagiću (njih 55 tu su i razglednice). Uglavnom je pisao Murko na slovenskom, mislim da su dva pisma na njemačkom jeziku. Bilo bi dobro kada biste si ta pisma dali kopirati na papir i da ih netko od slovenista obradi. Signatura vam je u NSK R 4610b fascikl Murko Jagiću. (Jembrih, 22. 1. 2019)

V fasciklu *Murko Jagiću* (NSK R 4610b) je ohranjenih petinpetdeset enot, tj. enainštirideste pisem in štirinajst dopisnic. Sporazumevalni jezik je slovenski (devetintrideset pisem in deset dopisnic), le dve pismi (nemščina) in tri razglednice (hrvaščina) so napisane v neslovenščini. Korespondenca je zbrana v dveh mapah: (1) v prvi mapi (1887 do 1898) je štiriindvajset dopisov (devetnajst pisem in pet dopisnic), in sicer (a) pet pisem iz Peterburga (med njimi se eno nepopolno, manjka začetek, nahaja v drugi mapi), (b) eno pismo iz Lvova, (c) eno pismo iz Moskve, (č) devet pisem z Dunaja (eno je napisano v nemščini), (d) dve dopisnici z Dunaja, (e) dve pismi z Bleda, (f) dve pismi in (g) dve dopisnici iz Zagreba ter (h) ena dopisnica iz Djakovega; (2) v drugi (1900 do 1923) je enaintrideset dopisov (dvaindvajset pisem in devet dopisnic), in sicer (a) ena dopisnica iz Sevastopola (hrvaščina), (b) sedemnajst pisem in (c) štiri dopisnice iz Gradca, (č) ena dopisnica/razglednica s Triglava, (d) ena dopisnica iz Benešova (grad Konopišče), (e) eno pismo (v nemščini) in (f) dve dopisnici iz Leipziga, (g) tri pisma s Prage, (h) zadnje pismo v tej mapi sem prištel k pismom iz Peterburga. Gre za nepopolno Murkovo zgodnje pismo iz peterburškega obdobja in bi moralo biti v prvi mapi. Pismu manjka začetek, zato ga ni mogoče natančno datirati, vendar pa iz vsebine sklepam, da ga je Murko napisal kmalu po prihodu v Rusijo, verjetno v začetku oktobra 1887. Zdi se, da bi lahko bilo to prvo Murkovo pismo Jagiću iz Peterburga, ki ga je zaključil s šaljivo domislico o svojem (ne)znanju ruščine: »Jaz sem že celo Peterburžec, samo ruski še ne znam, tega pa na tej lastnosti ne treba.«

V dopisovanju z Jagićem spremljamo Murkovo strokovno pot: začela se je (1) na študijskem izpopolnjevanju v Rusiji leta 1887 (dopisi iz Peterburga, Moskve in Lvova); po vrnitvi je leta 1889 nadaljevala (2) na Dunaju z delom za Jagićev *Archiv*; sledila je profesura, in sicer (3) je leta 1897 na Dunaju postal privatni docent za slovansko filologijo; (4) leta 1902 je na graški univerzi nasledil Kreka in postal redni profesor za slovansko filologijo; (5) leta 1917 je prišel za kratek čas na univerzo v Leipzigu, kje je nasledil Avgusta Leskiena; (6) imenovan je bil za profesorja slavistike na Univerzi v Zagrebu, vendar pa je (7) leta 1920 raje odšel na Karlovo univerzo v Prago, kjer je postal redni profesor za jugoslovanske jezike in književnosti (tam se je tudi upokojil leta 1931). Murko si je iz teh univerzitetnih središč redno dopisoval z Jagićem, nekaj posameznih dopisnic pa mu je poslal tudi iz Sevastopola (Krim), Benešova (grad Konopišče), Zagreba, Djakovega, Bleda in s Triglava (avgust 1907).

Pisma iz Rusije

Iz Murkovega študijskega bivanja v Rusiji je ohranjenih sedem pisem, štiri iz Peterburga (10./22. oktober 1887, 2./14. januar 1888, 14./26. januar 1888, 25. februar/8. marec 1888 in eno nepopolno pismo, verjetno iz začetka oktobra 1887), eno iz Moskve (13./25. [1.] 1889) in Lvova (21. februar 1889). V pismih iz Peterburga je dosledno navajal datume po julijanskem in gregorijanskem koledarju, tako da je na prvem mestu zapisal »počasnejši« pravoslavni ruski datum, na drugem mestu pa katoliškega »slovenskega«, ki je bil dvanajst dni »hitrejši«. Leto 1888 je bilo prestopno – Murko je to upošteval pri navajanju »slovenskega« datuma (25. 2. in 8. 3. 1888). Pismo iz Moskve ima dva datuma, pravoslavnega in katoliškega, vendar pa brez navedbe meseca. Zanesljivo gre za januar, saj je februarja pisal Jagiću iz Lvova: »Kakor vidite, sem že bolj doma: v Lvov sem se pripeljal 17. t. m. rano. Iz Moskve sem odpotoval 23. jan. (... febr.), v Kijevu pa ostal po nevolji dalje nego je bilo treba, ker nesem mogel dobiti zagraničnago pasporta.« (21. 2. 1889) – pismo iz katoliškega Lvova je datirano po gregorijanskem koledarju.

Murkovo študijsko bivanje v Rusiji je tesno povezano z Jagićevim prihodom na dunajsko univerzo, kjer je jeseni leta 1886 nasledil upokojenega Franca Miklošiča. Murko se je odločil za študij na Dunaju, ne v bližnjem Gradcu, ker so glavnemu mestu države »izkazovali Slovenci posebne simpatije«, še bolj pa »zato, da bi poslušal Miklošiča« (Murko 1951: 38), saj si je že na višji gimnaziji v Mariboru zelo prizadeval za uveljavitev na področju slavistike. Z Miklošičem, ki ga je iz ozko jezikoslovnih vprašanj preusmerjal na širše kulturološko področje, sta se med študijem zelo zblížala (Hartman 2002: 74), tako da ga je profesor »zaposloval s prepisovanjem raznega gradiva za svoja dela, zlasti za besednjake« (Murko 1951: 40). Razumljivo je, zakaj je Murko prvo peterburško pismo Jagiću zaključil tudi spoštljivimi pozdravi za Miklošiča (in profesorja germanistike Richarda Heinzla, pri katerem je Murko doktoriral): »Klanjaje se g. Miklošiču in g. Heinzlu, kteremu bom še pisal, kakor sem sam obljubil, Vaši milostni gospe in gdč. Stanki, pozdravlja Vas in Nikito. Kakor tudi svoje kolege vdani D^r MMurko« (10./22. 10. 1887).

Murko je dobil Lindheimovo potovalno štipendijo za Peterburg leto dni po Jagićevem prihodu iz peterburške na dunajsko univerzo. Miklošičev naslednik na Dunaju je Murku pri tem pomagal, saj se je zavzel zanj med osmimi prijavljenimi kandidati, verjetno tudi zato, ker je bil Miklošičev učenec in šele drugi študent filozofske fakultete, ki je študij zaključil s slavnostno *promotio sub auspiciis Imperatoris*, tj. *pod nadzorom cesarja*.² Murko je za svečano

² Gre za čast, ki so jo v 17. stoletju na dunajski univerzi uvedli jezuiti in je bila sprva namenjena le najboljšim študentom filozofske fakultete. Promocijo je odobril cesar, njegov odposlanec

promocijo pripravil predavanje *Die Bedeutung der Fremdwörter*, ki ga je kasneje objavil *Wiener Zeitung*, Jagić pa mu je na slavnostno promocijo poslal čestitko iz univerze v Peterburgu, kjer je pred odhodom na Dunaj takrat še zadnje leto predaval slavistiko.

Murkovo študijsko bivanje v Rusiji se je začelo sredi septembra 1887, ko se je skupaj z Jagićem in češkim jezikoslovcem Františkom Pastrnekom³ udeležil sedmega ruskega arheološkega kongresa v Jaroslavlju. V Petrograd so prišli konec septembra 1887 (Murko 1951: 65), prvo nepopolno ohranjeno pismo pa je Murko poslal Jagiću že v začetku oktobra 1887. Ohranjena sta le zadnja dva lista, na katerih so v cirilici zapisana imena štirih profesorjev in njihovi predmeti (vsebine), ki jih predavajo na peterburški univerzi. Nepopolni seznam zaključujejo Aleksander Iljič Nezelenov, predavatelj sodobne ruske književnosti (4 ure), Petr Osipovič Morozov, predavatelj zgodovine gledališča 17. in 18. stoletja (2 ure), Vladimir Ivanovič Lamanski, jezikoslovec in zgodovinar, predavatelj slovanskih narečij (4 ure) in zgodovinar ter bizantolog Vasilij Grigorjevič Vasiljevski (4 ure). Žal pa so se predavanja pokrivala, tako da vsega, kar ga je zanimalo, ni mogel spremljati:

To je gotovo zadosti, sicer pa že pri Lamanskem ena ura z Millerjem koliduje, kakor sploh še nekatere druge lekcije ktere bi rad slušal n. pr. Mozorova: Lit. rus. dramy ali ne mogoče; čudo, tako malo predavanj in ta še so vsled tega, da morajo istorsko-filologi biti primerjalisti, slabo razdeljena. (Oktober 1887)

Gore od uma se mi je tak dopalo imel sem ga od Millera, da si skoro sam kupim izdanije Griboëdova in iz njega bom se mnogo mest naj leže na pamet učil. Sploh bom odzdaj svojo delavnost osredotočil v čitanji. (10./22. 10. 1887)

Morozov se mi neprenehoma dopada, škoda da samo 3 ure čita, danes je govoril o tem, kako so bili vsi začetki ruske narodne drame v klicah, ali bizantinizem ruskega duhovenstva jih je podavil. Ker tudi Galackova že pridno čitam, moram Vam priznati, da se mi »grekoslavjanskij mir« zmirom menje in menje dopada, da me pa sedanji ne more povzdigniti v nebesa, itak vete; [...] Te dni je Nezelenov govoril o vsebini »Gore ot uma« [op. p. Gribojedov: Gorje

pa je izbranemu doktorandu na podelitvi izročil častno darilo, tj. zlato insignijo ali medaljon s cesarjevim portretom. V 18. stoletju so bili tako promovirani tudi že doktorji iz nižjega plemstva in srednjega razreda. V 19. stoletju so bili le redki doktorandi deležni te časti, pogosteje pa je taka promocija potekala po letu 1888. Murko je bil osmega februarja 1886 poseben izbravec, saj je njegov doktorat *sub auspiciis Imperatoris* takrat bil še zelo posebna nagrada – za odličnega študija je dobil cesarjevo darilo, tj. »velik krasen prstan s cesarsko krono in inicijalkami F. J. I iz diamantovih drobcov in s štirinajstimi velikimi briljanti v zlatem okviru« (Murko 1951: 50).

³ František Pastrnek (4. oktober 1853 Kelč – 17. februar 1940 Praga) je bil češki jezikoslovec, slavist, etnograf, dialektolog, publicist, urednik staroslovanskih in cerkvenoslovanskih literarnih spomenikov, bibliograf in univerzitetni učitelj; učenec Vatroslava Jagića in Franca Miklošiča. V prvih Murkovih letih na praški univerzi je bil rektor Karlove univerze v Pragi (1923 do 1924).

pametnemu], seveda previdno ali študent je študenta pogledaval in jaz bi jim rad po konci lekcije povedal, kdo Vam napiše moderno tako komedijo? (2./14. 1. 1888)

Murka so najbolj zanimala predavanja Oresta Fjodoroviča Millerja, ruskega folklorista nemškega porekla in profesorja ruske književnosti, »o ruski slovstveni zgodovini s slavjanofilskega idejnega vidika« (Murko 1951: 67). Dolgo pa teh predavanj ni mogel poslušati, saj je bil Miller 8./20. 10. 1887 z dekretom umaknjen z univerze:

Glavna novost: g. Miller ima že tretji den dekret, da je odstavljen. Dekret v ruskem uradnem štilu obsega 3½ strani, poslan [nečitljivo: popečitelju] in od tega rektorju v izpolnjenje. Govori se tam, da je g. M.[iller] govoril neprimerno o obče spoštovani osebi tajnem svetniku K., kterege so na samem Prestolu čislali. Na terjatev ministra, naj predloži popečitelju svojo lekcijo, tega ne storil, ampak njemu samo ustno razjasnil. Zdaj pa je naenkrat sam v javnost stopil. ([nečitljivo: Grašdanin] je namreč M.[illerja] strastno napal in potem je on natisnil dotični oddelek svojega predavanja v [nečitljivo: Ra?. K? č. 267]. On se sklicuje na svojo profesorsko [nečitljivo], ali ta ne bo kar [nečitljiv besedna zveza] (sledi dolgo razjasnilo o tem). On je dolžan držat se zakonov in prava svobode nauke ne v tem, da predava mladim ljudem, bodočim služabnikom gospodarju in Rusiji, v duhu ki je nasproten ruski istoriji. Ker minister ne bi mogel biti za to odgovoren svojemu gospodarju in Rusiji, zaradi ga odstavlja! (10./22. 10. 1887)

Murku je bilo žal, da Miller ni smel več predavati, ker je bil eden izmed boljših profesorjev v Rusiji:

Tak! prišel sem slušat zgodovino s.[lovanske] lit., zdaj pa niti profesora ne bo. Jaz sicer ne izgubim mnogo, ker v zadnjem času sem že začel izpuščati nektera predavanja pri M., ker preveč besed in malo snovi mi je že presedalo. Kakor značaj in človekoljuben mož se mi pa vendar M.[iller] dopada in pri vsem tem mislim, da je gotovo že eden iz boljših profesorov na Ruskem. (10./22. 10. 1887)

Kmalu je začel izostajati od nekaterih predavanj, ker so bila premalo strokovna in preveč anegdoticna. Lamanskega je sicer rad poslušal, »kadar npr. ocenjuje zgodovinska dela o Slovanih, kar se mu včasih celo posreči, ravno tako Vam govori dobro o razvitiji slov.[anskih] narečij« (10./22. 10. 1887), vendar ni bil dober predavatelj niti filologije niti zgodovine (Murko 1951: 67), ker se je zaradi preobsežne vsebine izgubljal, tako da:

[...] naenkrat nam začne kake anekdote vmes pripovedovati, da se Bog smili. Čehov kakor znate ne ljubi; na peterb. vseučilišči sem imel priliko slišati, da so Slovaki na Ogrskem kot osmo prošnjo dodavali: in reši nas tudi čeških činovnikov. On lepo pripoveduje, da so slovaški jezik začeli katoliki pisati, ki so se hoteli v tem ločiti od protestantov in smatrali češki jezik za protestantski. Ali tukaj je katolicizem dobro došel. Ker je Štur napisal znane fantazije, tedaj le divide et impera, kakor si oni predstavljajo. (10./22. 10. 1887)

Murko se s tako poenostavljeno razlago seveda ni strinjal in je profesorja v razgovoru po predavanju opozoril, da protestanti še vedno uporabljajo češke knjige in češki jezik, le da »ř kak r čitajo« in da je jezikovno ter narodnostno »razcepljenje tudi madjarstvo podpihovalo in podpiralo«. V *Spominih* je to misel le jezikovno popravil v »Odreši nas čeških uradnikov!« in dodal, da »p/o takšen pouk vendar nisem odpotoval v Petrograd« (Murko 1951: 67)! Z Lamanskim se je nekajkrat srečal in pogovarjal tudi v Slovanskem dobrodelnem društvu. Jagiću je »dialog« z njim takole opisal: »Jaz se tudi ne spuščam rad v take debate in sem n.pr. potem enkrat v Slavj. obč. skoro popolnoma molčal, ko mi je V. I. zlo porogljivo dokazoval, da mi nemamo "vaterlanda" nego samo "heimat" [...]« (2./14. 1. 1888) Več kot šestdeset let pozneje je v *Spominih* ta zapis (»zlo porogljivo dokazoval«) omilil (»razlagal«) v stvarno spoznanje: »Precej resnice je bilo v besedah Lamanskega, ko mi je razlagal, da mi nimamo Vatreland (očetnjavo), marveč Heimat (domovino).« (Murko 1951: 76) Zdi se, da je prvi del (Petrograd) IV. poglavja *Spominov* (Študijsko bivanje v Rusiji) napisan po Murkovih pismih Jagiću iz Rusije.

Murko je bil Jagiću hvaležen, da mu je pomagal pri štipendiji, ki sicer ni bila visoka in »niti za eno leto ne bi bila zadoščala« (Murko 1951: 60). V Petrogradu je zato že v začetku leta 1888 začel razmišljati, da mora »skoro začeti tak ali drugače služiti si, vsaj del potrebnih sredstev« (14./26. 1. 1888), ker se je zavedal, da na dodatno štipendijo z Dunaja ne more računati zaradi »škrtnosti Ministrstva«:

S kakimi podporami, vsaj nečimi, bo bržkone sitno. Prošnja za prodolženje štipendije ne imela bi bržkone uspeha, nevem, če se je v poslednjih letih kedaj zgodila, da jo je kdo imel dalje, če je tudi to po ustavu po dve ali celo tudi tri leta mogoče. Ministerstvo je zmirom škrtno. Ne vem, kak je tukajšnji [Ost. xx verein??? tri besede nečitljive]; morebiti bi mi kaj pomagal, če bi si pod predlogom, da moram v Kazano zaradi omenjenega rokopisa, hotel ogledati zanimivo Povolžje.⁴ Na kako pomoč od Slavj. bl. obč.⁵ po svojem značaju ne morem ne misliti, ne hotel bi biti »neblagodarny bratuška«. Skrbeti moram tedaj zopet sam za se, če se mi tudi dosedanje življenje dosti bolj dopada, ko vsaj takih skrbi nesem imel vsak den. Najrajši bi kaj prevajal, posebno kar more mene zanimati; prevod bil bi tudi dobra vaja v ruščini, pri takem delu se najbolj seznaniš z različnostimi jezиков. (14./26. 1. 1888)

Murko je razmišljal o prevajanju za Jagićev *Archiv*, pripravljen je bil napisati »vsaj izvleček iz kakega dela«, lahko pa bi pisal tudi podlistke o Rusiji, čeprav si je tega najmanj želel zaradi zaostrenih razmer v Peterburgu in na univerzi: »Ali takega dela ne ljubim samega pri sebi in dokler sem v R., nečem tudi ničesar o njej pisati za javnost.« Druga možnost bi bile inštrukcije nemškega jezika ali poučevanje nemške literature, kar bi Murku tudi ustrezalo. Jagića je prosil za

⁴ Pokrajina ob Volgi.

⁵ Slavjanskoje blagovoriteljnoje občestvo/Slovansko dobrodavno društvo

nasvet, pravzaprav je pričakoval od njega rešitev, saj je po začetnem skupnem bivanju v Rusiji ugotovil, da ima nekdanji profesor slavistike na peterburški univerzi v Rusiji številna poznanstva v univerzitetnih in širših krogih: »O vseh teh načrtih bi vendar rad Vas prej prosil za Vaše mnenje, ko govorim o tem z našimi znanci g. Veselovskim, ali Radlovom i. dr. Bodite tedaj tako dobri in pišite mi skoro, kaj Vi mislite.« (14./26. 1. 1888) Kasneje, ko je zapuščal Peterburg in je že misli na vrnitev na Dunaj, je Jagića ponovno prosil za pomoč pri iskanju virov za preživetje: »Daj Bog samo časa in penez, oboje meni zmirom manjka. Prosim Vas, pomislite včasi, če bi bilo kje zame kaj najti. Morebiti lahko postanem že kje učitelj ruskega jezika, saj se že vse rusko uči, celo Madjari.« (25. 2./8. 3. 1888) Enako prošnjo je ponovil še enkrat, ko je januarja 1889 potoval iz Moskve v Lvov in se nato vračal na Dunaj:

H koncu še malo prošnjo. Jaz seveda moram skrbeti, da na Dunaji kakor naj hitreje najdem kako službico, da bom lahko živel. Sem pa ta se kaj takega slučajno ponuja. Če bi Vi kaj primernega zapazili, prosim Vas, zmislite na me. Mesto domačega učitelja, ako se mu da precej svobodnega časa, učitelja ruskega jezika (v vojaških zavodih?), prestavljava, excerptora iz vseh slovarskih časnikov ali nekaj takega si moram poiskati. Bržkone bo treba pridno za pero prijeti in porabiti nekaj od tega znanja, katero sem si za take peneze in velik trud zbral v 1½ leta. (13./25. 1. 1889)

Jagić je imel med ruskimi znanstveniki velik ugled in je Murku močno olajšal življenje v Peterburgu, ko ga je osebno ali s pomočjo priporočil uvedel v svoj krog znancev in prijateljev. Pri tem »je imel veliko veselje«, ker je Murka predstavljal za »Slovana, ki prihaja na Rusko zaradi znanstvenega zanimanja in ne prosi niti ne berači« (Murko 1951: 76). Murko se je v začetku leta 1888 odpovedal ruskemu družabnemu življenju, čajankam in politiziranju v *Slovanskem dobrodelnem društvu* ter se odločil za poglobljen študij ter akademske kroge: »Jaz se hočem v prihodnosti še bolj posvetiti samo znanosti in bom tudi bolj s takimi krogi občeval, od katerih se morem res kaj učiti.« (2./14. 1. 1888) Med Jagićevimi vplivnimi znanci je bil gotovo najuglednejši primerjalni literarni zgodovinar in član Akademije znanosti Aleksander Nikolajevič Veselovski, ki je »po primerjalni metodi raziskoval folklorne snovi in motive v evropskih literaturah (Dolinar 2002: 99). Murka je navdušil za starejšo rusko književnost (Hartman 2002: 74) in študij starejših slovanskih literatur, utrjeval je njegovo zanimanje za ljudsko poezijo (Murko 1962: 244) in ga usmeril v raziskovanje ruske povesti o sedmih modrecih (*Historia septem sapientium*). Murko je že v prvem peterburškem pismu poročal Jagiću, da je bil »v zadnjem času« (22./10. 10 1887) pri Veselovskem, imenoval ga je za »učenega Rus« in »nega izmed glavnih stebrov« časopisa *Izvestja in Sbornika otdelenija russkago jazyka i slovesnosti* Oddelka za ruski jezik in književnost Akademije znanosti. Veselovskega je med bivanjem v Peterburgu poglobljeno študiral:

Zdaj čitam posebno Al. Veselovskega manjše spise, njegove recenzije in zasledujem razvitije takega velikana na literarnozgodovinskem polju. Ž njegovo zgodovinsko in zravnjujočo metodo se popolnoma skladam in sem se sam čudil enakosti nazorov, ko sem prečital njegovo nastopno predavanje »O metodê in zadačah istorii literatury, kak nauki« (25. 2/8. 3. 1888)

Na Murka je močno vplival tudi Aleksander Nikolajevič Pypin, slovanski literarni zgodovinar in odličen poznavalec ruske literature (*Istorija russoj literatury*), ki je s Poljakom Włodzimierzem Spasowiczem napisal *Istorijo slavjanskich literatur*. Jagiću je sporočil, da se z Veselovskim in Pypinom dogovarja za svojo nalogo, zato je v Peterburgu »zadnje dni« obiskal tudi Pypina, ki ga je »jako prijazno sprejel«. Murka so v Rusiji bolj kot lingvistika zanimale različne literarnozgodovinske teme, še posebno pa srednjeveška mitologija:

[...] o »Štilfridu in Bruncviku«, o katerih se misli da so prišle iz Českega čez Poljsko na Rusko. Veselovskij v Galackova fil. lit. temu ne verje in o Bruncviku celo misli, da je naravnost prišel iz Nemškega. Natančno preiskovanje tega vprašanja bilo bi ne samo literarnozgodovinsko ampak tudi filološko. Vendar vseh treh naenkrat obdelavati ni mogoče, o Apoloniji in Bruncviku še sploh tekstov ni, ktere bi bilo treba prej ustanoviti. Razen tega pa je sploh njih »vorgeschichte« precej nejasna. Zaradi tega misli g. V.[eselovski] naj vzemem »Pověsti o semi mudrecach«, ki je natančno znana na zapadu, v R.[usiji] pa tudi razširjena v mnogih rokopisih. G. Pypin mi je povedal, da izdanje Bruncvika pripravlja prof. Kazanjski Petrovskij za Mešč. ljub. dr. pismo, samo ne posebno pravilno. O 7 mudr. pa je že v njegovem »Očerku« imenovanih skoro 20 rokopisov, 7 samo v P.[etrogradu] v publ.[ičnaji] bibl.[ioteki] Dela bo tedaj mnogo, če se tega lotim; teško bo dobiti vse rokopise, še teže pa najti poljske, za ktere bom še moral izbrati, ker tudi ta povest je prišla čez Poljsko, g. Pypin misli, da bi lepa in jako [nečitljivo] lingvistična naloga bila referat o vseh nazorih o gramatiki ruskega jezika, vendar tudi to lahko doma delam. Šel sem k g. Pomjalovskemu prašat o Bruncviku. Pripravlja je po enem rokopisu 18. v., ali zna se, da je več še starših, izdanje bo se na vsak način zavleklo. Bržkone bom se po takem lotil 7 mudrecov, ali morebiti Apolonija, samo za tega je treba prej zopet preiskovanja še tudi neizdanih Gesta Romanorum, ktere mi je Morozov priporočal. Vzel bi lahko tudi kako dramo, ali facecije i. t. d. nemško-poljskega začetka. Nezelelen bi zopet rad videl natančno preiskovanje vpliva tujih kritikov na Karamzina [...]. (2./14. 1. 1888)

Murko je sledil predlogu Veselovskega in je vse svoje moči usmeril v raziskovanje zgodovine *Pověsti o semi mudrecach*, »ki je natančno znana na zapadu, v R.[usiji] pa tudi razširjena v mnogih rokopisih« (2./14. 1. 1888). Jagiću je sporočil, da je z odločitvijo zelo zadovoljen: »Po mnogih premišljevanjih zakopal sem se v "pověst o semi mudrecach". Mislim, da je [narbrš?] ena najlepših nalog, ktere sem si mogel izbrati.« (14./26 1. 1888). Pypin mu je za teoretično osnovo naloge predlagal svojo razpravo *Očerok literaturnoj istorii starinnyh povestej i skazok russkih*, v dogovoru z Veselovskim pa je raziskavo razširil v slovanski prostor. Kasneje je Murko napisal več razprav o rusko-bolgarsko-srbskih besedilih, ki so povezane z *Zgodbami o sedmih modrih* (npr. *Beiträge zur Textgeschichte der Historia septem sapientium*, 1890; *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den*

Slaven, 1890; *Bugarski i srpski prijevod knjige O sedam mudraca*, 1890) in z ruskim prevodom romana o *Apoloniju iz Tira* (npr. *Die russische Übersetzung des Appollonius von Tyrus und der Gesta Romanorum*, 1892) (Grafenauer 1952: 199).

Rusi so povest o sedmih modrecih dobili v 16. ali na začetku 17. stoletja po poljski predlogi, nato pa so jo širili v rokopisnih različicah 17. in 18. stoletja. Pypin je v Peterburgu poznal sedem različnih rokopisov te povesti in trinajst še drugod po Rusiji, Murko pa je 14./26. januarja sporočil Jagiću, da jih pozna že šestnajst, in sicer »8 jih je v Publ.[i]čnaji bibl.[i]oteki], eden pri knj.[ezu] [P]jotru Andrejeviču] Vjazemskemu, 2 pri [Ivanu] Zabêlinu, 4 pri Gr.[ofici Praskovji Sergejevni] Uvarovi, 1 v Kaz. [nečitljivo].« Kasneje jih je v Peterburgu odkril in prepisal še šest, največ v Publičnaji biblioteki (skupaj tako trinajst v Peterburgu) in še štiriindvajset, ko je potoval po Rusiji (skupaj torej sedemintrideset rokopisov): »V Petrogradu in pozneje na potovanjih po Ruskem so govorili o meni za šalo, da iščem osmega modrijana ali da sem le-ta jaz sam.« (Murko 1951: 73) Najdene rokopise je vsak dan pet ur namensko in sistematično prepisoval v knjižnici, pri tem pa je spremljal tudi, kar je bilo o njih do tedaj napisanega. Delo ga je pritegnilo, čeprav je bilo zahtevno in zamudno. Zavedal se je, da bo moral ostati v Rusiji »do prihodnje zime«, če bo želel natančno raziskati zgodovino povesti o sedmih modrecih:

Povest je obširna in dela bo z njo mnogo bolje kakor sem s prva mislil; celo primerjanje enega rokopisa, popolnoma iste redakcije, je jako težavno in ne jemlje mnogo manje časa kakor samo prepisavanje. Seveda bom moral tudi v poljske redakcije pogledati, ker o tem sem že zdaj prepričan, da je mnenje o poljskem izvorniku pravo. Nazadnje bom seveda moral tudi česki prevod primerjati, vendar p.[poljski] in č.[eški] prevod ali vsaj zadnji bom lahko doma preiskaval, ker ta dva sta tiskana že v [nečitljivi okrajšavi]. Eden r.[uski] rokopis je že tudi [nečitljivi kratici] dr. pism. V XXIX zv. tiskalo s nekaterimi varijantami iz dveh drugih rokopisov. Tega pa mi niti g. Pypin niti Veselovskij nesta povedala. Kakor že zdaj vidim so V. redakcije jako različne in moral bom seveda jih medsebojno odvisnost določiti, k čemur bo prej treba če ne popolnih prepisov in kolacij, tedaj vsaj večih izvlečkov iz vseh. [...] Počitnice lahko porabim, da se z Rusijo bolje seznanim. Volje meni ne manjka (14./26. 1. 1888)

Jagić očitno ni bil najbolj zadovoljen z Murkovo odločitvijo za nalogo o sedmih modrecih, kar je očitno tudi pokazal v pismu, ki ga je 10. 2. 1888 poslal z Dunaja. Murko mu je pomirjajoče odgovoril: »Moja naloga se Vam ne dopada popolnoma kakor se mi zdi. Jaz nekaj časa tudi nesem imel podobnega veselja z njo in posebno sem se bal ogromnega materiala.« (25. 2./8. 3 1888) Murko je upal, da »predmet sam na sebi tudi ne bo posebno nevhvaležen«, in je Jagiću sporočil, da mu naloga postaja vsak dan bolj všeč, »/z/daj se mi je že pa prav priljubila«:

Čitanju sem se privadil; to res ne malenkost, pri vsakem rokopisu treba še je zmirom sprva prav »buchštaboriti« in oči napenjati, tako da sem po 4–5 urnem delu navadno popolnoma utrujen. Prepisal sem si že popolnoma naj starši tekst (od 80 dozdaj meni znanih), precej

podoben onemu, ktereга je izdalo Slov. lj. dr. p. ki pa ima mnogo pokvarjenih mest in že menje čist crkvenoslovenski jezik. (25. 2./8. 3 1888)

Murko je ugotovil, da je na vse ruske rokopisne različice »več ali menje« vplivala poljska predloga. Rokopisi naj bi nastali v Ukrajini in Belorusiji, kar ne bo težko dokazati, zanimivo pa bo »enkrat točno preiskati, kako so ravnali prevoditelji in prepisalci s svojimi predlogami«. Veliko je t. i. svobodnega prevajanja, posamezna mesta pa so povsem predelana in jih bo potrebno natančno primerjati z zapisi v rimskih zbornikih, tako da »/d/ela bo seveda mnogo«, še najtežje pa bo poiskati poljski izvirnik, saj različne latinske redakcije modrecev še niso medsebojno usklajene in analizirane. Murko je opozoril na različne redakcije povesti o modrecih, »/n/a eno redakcijo, ki se nahaja v mnogih rokop. Geste Romanorum se pa sploh dozda neso mnogo opirali«. Jagiću je predstavil zanimivo češko redakcijo povesti, v kateri »cesarica in modrec pripovedujejo vsakemu po 80 povesti«, druga redakcija pa je tiskana le v odlomkih. Murko je žele dokazati Jagiću z obsežno predstavitvijo vprašanja historiatu povesti o sedmih modrecih, da »morebiti se nazadnje le kaj najde, kar bi bilo važno za zapadno kritiko teksta, teh tako razprostranjenih«, predvsem pa bi bilo potrebno poiskati sledi te povesti v ljudskem slovstvu. O sedmih modrecih je nazadnje poročal iz Moskve, kjer je v šestih študijskih mesecih pregledal dvajset rokopisov Povesti o sedmih modrijanih (Murko 1951: 101):

Jaz še hočem slišati gospod Uljanova 21. jan. in po takem bom odpotoval še le 22. Ne morem do tega časa preiskati ruske narodne »skazočne« literature, da bi znal, kaj je iz Sedmih modrecev prešlo v njo, ali upam, da bom več zbornike tudi pri nas našel, raztresene povesti po raznih mestnih izdanih, mi žalibog ostanejo neznane, ali Bog pomagaj; jaz moram enkrat končati. (13./25. 1. 1889)

V Kijevu ni našel nobenega rokopisa te povesti, zato je Jagiću kratko sporočil: »V Kijevu ne mislim dalje ostati.« (13./25. 1. 1889) Podobno tudi v Lvovu, kjer je spoznal, da ne bo našel drugega poljskega prevoda sedmih modrecev, ki bi lahko bil predloga ruskim rokopisom:

Dela tukaj kakor se mi vidi ne bo mnogo, ker starih tiskov nemajo, v druge reči pa se žalibog tokrat ne morem spuščati. Po razgovoru z W. Kętrzyńskim in drugimi učenjaki sem že izgubil upanje najti iskani drugi poljski prevod. (21. 2. 1889)

V moskovskem pismu je tudi Murkovo pojasnilo o recenziji knjige Petra Vladimiroviča Vladimirova *Doktor Francisk Skorina: ego perevody, pecatnyja izdanija i jazyk. 1880*, ki jo je pripravljal za Jagićev Archiv (AfsPh XII, 243–243). Ocena je nastajala med selitvijo iz Moskve v Lvov – več kot polovico je napisal v Rusiji, dokončal pa jo je v Ukrajini: »O Skorini pa Vam hočem te dni prepisati

in že iz Lvova poslati.« (21. 2. 1889). Murko je bil kritičen do svojega pisanja in se je zavedal, da to še ni (znanstveni) članek, da zanj še ni poklican, da pa se še usposablja. Poskušal je napisati boljšo recenzijo, kot jo je pripravil za Vladimirov pregled zgodovine ruskega prevodnega slovstva 17. stoletja:

Razen tega se jaz prvokrat podam v svet z učenimi članki, modrec mora po takem skrbeti, da se pokaže kompetentnega. Prosto hvaliti ali pa oštevati tudi ne za Archiv. Z Vladimirovim »Velikom Zercalom« nesem posebno zadovoljen, ali on je prav za prav to delo že pred 10 leti napisal in jaz mislim, da bo on lahko zadovoljen, ako vidi, da ga še vsaj eden človek dobro preštudiral. (13./25. 1. 1889)

V Lvovu je premislil svoje »opazke« o Vladimirovem *Velikem zrcalu* in jih je želel »nekoliko modificirati«, ker ni želel razžaliti ruskega literarnega zgodovinarja, ki »je strašno občutljiv«. Dokončal pa je recenzijo o Trubarjev sodobniku, beloruskem tiskarju Francisku Skorini (lat. Franciscus Skoryna, 1470–1552), ki je leta 1517 v Pragi natisnil *Biblijo rusko* z deloma reformirano cirilsko pisavo. O tem je prvi pisal ruski literarni zgodovinar Peter V. Vladimirov, Trubar pa je sledil Skorinovi tipografiji (Jović 2008/2009: 406).

Pisma z Dunaja (in dve z Bleda)

Prvo pismo je datirano 1. avgusta 1891. Murko pošilja Jagiću razpavo o Apoloniju Tirskem *Die russische Übersetzung des Apollonius von Tyrus und der Gesta Romanorum*. Poroča, da se Ščepkin zahvaljuje za Poljiški statut, najpomembnejši vir Poljiške republike (območje vzhodno od Splita) iz leta 1400, ki je napisan v hrvaški cirilici; piše o Ščepkinovem poročilu Jagićeve Glagolice (1890) in zapletih pri objavi; Murko bere poljske, češke in ruske časopise, *Kronstadt* in *Praga* sta mu posebno zanimiva.

Drugo pismo, 19. avgusta 1891: Murko čestita Jagiću za odlikovanje pruske vlade Pour le Mérite; Jagića sprašuje, ali je dobil rokopis razprave o Apoloniju Tirskem; Murko končuje prevod Uspenskega; Speranski je bil v Opatiji; članek iz Novega Vremena pošlje Jagiću, ker ga »Argus« omenja; Murko okoli 1. septembra odpotuje v Prago in bi se tam želel srečati z Jagićem pred njegovo potjo v Rusijo.

Tretje pismo, 31. avgust 1891: Jagiću pošilja članek Uspenskega, ki sta ga skupaj pregledala, Uspenski se vrača v Odeso, žena je boljšega zdravja, bila sta v Berchtesgadnu, v Münchenu je bil zadovoljen s svojimi najdbami; poziv Jagića v gosposko zbornico in razmere na Hrvaškem: starčevičijanci proti Strossmayerju; Strossmayer in Milašin; »otročja« demonsracija kijevskih Čehov v Pragi; Murko končuje Miklošičev nekrolog za Letopis Matice Slovenske in bere Ano Karenino; Rešetarja vidi zelo malo, vedno ima na obisku sorodnike.

Četrto pismo, 7. september 1891: Murko je na željo Uspenskega prevedel njegov članek; Jagića prosi za nekaj izvodov/odtiskov *Kleine Anreißer* ml. XIV. 1; dogovoriti se poskuša za srečanje z Jagićem v Pragi, če pa to ne bo mogoče, prosi Jagića, naj pozdravi moskovske in peterburške znance, Veselovskemu pa pove, da bo začel pripravljati izdajo sedmih modrecov v oktobru; Jagića nagovarja, da bi obiskal Krakov in mu sporoča, da bo po vrnitvi iz Prage obiskal njegovo družino.

Peto pismo, 18. avgust 1902: Bratova poroka (22. september) je Murku nekoliko spremenila načrtovano potovanje po Hrvaški, Črni gori in Bosni. Po obisku najmlajšega brata na Reki je konec septembra načrtoval plovbo z ladjo do Boke, nato pa iz Metkovičev še štiri- do petdnevni obisk Mostarja in Sarajeva. Pred 25. septembrom bi se v Opatiji rad srečal z Jagićem in njegovim zetom Rešetarjem, ki »naj mi posluži z nekaterimi nasveti za njegov Dubrovnik, Boko in Črnogoro, kamor se hočem naravnost iz Splita peljati«. Pred tem bi se rad v Celju srečal z Lendovškom in se z jim pogovarjal o slovnici, obiskati je nameraval Oblaka in vsaj en dan ostati v Ljubljani. Jagiću je poročal o pismih Oblaka in Speranjškega, ki sta se pohvalila, da sta se na obisku pri Jagiću v Opatiji dobro imela. Na Dunaju ga je obiskal Matov iz Leipziga, ki je zbiral gradivo o bolgarski književnosti in nato odpotoval v Sofijo, »/z/vedel je tudi, da se Bolgari, ki so bili izgnani zaradi Oblaka, počasi vračajo«. Murko poroča Jagiću, da se »muči« z razpravo o slovenski deklinaciji:

V »občne opazke o sklanji« stlačil sem namreč nauke, da je tudi slovenščina imela razne sklanje, katerih ostanke še danes nahajamo v raznih »izjemah«, kažem paralelne pojave v sedanjih narečjih in pravim, kaj je vplivalo največ na spremembe. S staroslovenščino tudi pri tem jako malo operiram, pač pa iščem za vse primere v zgodovinskem razvitku jezika in v današnjih govorih. V deskriptivnem oddelku pa hočem opustiti deblo, ker s to abstrakcijo je jako malo pomagano, in izhajam od imenovalnika. Bržkone bom o deblu samo v opombi govoril.

Pismo zaključuje z daljšim poročilom iz političnega življenja na Dunaju, predvsem o grofu Taaffeju, omenja pa tudi Aloisa von Prežaka, Andreja Winklerja in somišljenike avstrijskega politika Karla Hohenwarta.

Šesto pismo, 1. avgusta 1894: Murko navaja krajši citat iz dela Antona Semenoviča Budiloviča o novem dokazu »prvenstva cirilice«; odhaja na obisk k materi, nato pa bo dlje časa na Bledu; omenja druženje z Oblakom; 5. avgusta bo v Postojni čitalniška in orlovska proslava, ki se je namerava udeležiti.

Prvo pismo z Bleda, 11. avgusta 1894: Murko se je na Bledu družil s slavistom, klasičnim filologom, urednikom Vijenca in članom JAZU-ja Milivojem Šreplom. Na Bled vabita tudi Jagića, če pa ne bi imel časa za tako pot, pa Murko »res nameravam okoli 20. za nekaj dni k Vam priti«.

Drugo pismo z Bleda, 19. avgusta 1894: Jagić ni prišel na Bled, Murko se je zato napovedal »za kratek čas v Opatijo«, in sicer od srede do sobote, ker se bo v nedeljo udeležil odkritja spominske plošče na Cigaletovi rojstni hiši na Črnem Vrhu nad Idrijo, med vračanjem na Dunaj pa načrtuje še ogled Vrazove rojstne hiše v Cerovcu. Na Bledu ga je obiskal Oblak in dvakrat prespal pri Murku, nato pa odšel v Ziljsko dolino. Murko je ocenil, da je že zelo bolan in v pismu je slutnja smrti, ko Jagiću sporoča:

Študijo o macedonskih narečjih ima precej gotovo, ali metodično ni ž njo zadovoljen ter bi jo hotel prenarediti. Izbijte mu to iz glave, ker gotovo je zanj in za znanost bolje, da jo skoro izda. Bognedaj, da bi ga zatekla smrt, ali kdo bi naj v takem slučaju iz njegovih besed in iz stenografičnih opazek sestavil tako razpravo, kakoršno je on nameraval.

V pismu je tudi zanimiv etnološki zapis:

S Šreplom se imava po starem prav dobro. Ne občudujeva seveda samo narave, ampak študirava tudi ljudi. Našla sva celo – Martina Lutra, ki je v Bleškem jezeru travo kosil! Za karakteristiko naših Gorencev tudi v slavistiki (Kopitar in *si parva licet componere magnis* Krek) pa ni napačna tale faktučna anekdota: Lani je pri cesarski maši na otoku zvana pozabil o pravem času dati znak za mašarje, na kar ga pride drug funkcionar opominjat tako-le: Preklet' hudič, ne boš zvonil, ta velik' Sanctas je!

Sedmo pismo z Dunaja, 3. septembra 1894: Jagić je na Dunaju potreboval stik z indoevropskim filologom Rudolfom Meringerjem in ker ni dobil odgovora, je za pomoč prosil Murka. Jagiću piše, da je odšel do Meringerja, ki pa je po shodu antropologov v Innsbrucku odpotoval v Poreče (Pörtschach) k nevesti in njeni materi, kamor mu njegova »bedienerin« prepošilja pomembnejšo korespondenco. Jagiću je zato svetoval, naj na pisemskem naslovu pripiše »Nachsenden!«. Jagiću se zahvaljuje za fotografijo, ki je bila posneta ob njegovem obisku v Opatiji, pismo pa je zaključil s šaljivim političnim poročilom z Dunaja.

Prva dopisnica, 5. maja 1896: Murko prosi Jagića na Dunaju, naj ruskemu literarnemu zgodovinarju Aleksandru Semjonoviču Archangelskemu pošlje v Zagreb pregled slovanskih apokrifov ukrajinskega cerkvenega zgodovinarja in profesorja na graški univerzi Eugena Kozaka (*Bibliographische Uebersicht der biblisch-apokryphen Literatur bei den Slovenen*) – Jagić ima Murkov izvod tega dela.

Druga dopisnica, 20. julija 1896: Jagiću sporoča v Opatijo, da je opravil korekture za drugi del svojega članka (verjetno AslPh: *Die Literatur zum hundertjährigen Jubiläum P. J. Šafařík's*) in opozarja na veliko tiskarskih napak.

Osmo pismo, 3. maj 1898: Gre za pismo v nemščini. Murko prosi Jagića (verjetno sta se o tem že pogovarjala: »Bezug nehmen auf meine wiederholten mündliche geänderter Wünsche [...]«) za subvencijo bivanja v Zagrebu, Beogradu,

Novem Sadu in Sofiji, da bi lahko nadaljeval svoje raziskave nemških vplivov na slovansko romantiko.

Deveto pismo, 23. julija 1898: Jagiću pošilja izvod dunajskega časopisa *Der Süden* (15. 7. 1898, 2–4), v katerem je Murko »pregrešil članek o Vas« z naslovom *V. Jagić*:

Napisal sem torej, kar sem v naglici mogel. Jezé me nekatere tiskarske pomote, posebno pa moja pomota, da sem Vam krivo preštel dunajska leta. Razlagam si to samo z naglico in s svojo nervoznostjo, ki ju imam od svojih mnogih, posebno pa žurnalističnih poslov.

Za članek o Miklošiču poskuša dognati, ali se je Miklošič potegoval za profesorsko mesto na stolici za filozofijo v Innsbrucku in je zato opravil izpit v Salzburgu, »kar je jako verjetno«. Dekan Filozofske fakultete v Innsbrucku Alois Cathrein je Murku kasneje sporočil, da so za Gabrielovega naslednika izbrali Josefa Jägerja in ne Miklošiča (Murko 1962: 125).

Pisma iz Zagreba

Murko je dva dni po prihodu v Zagreb poslal Jagiću prvo pismo, ki je datirano s 27. avgustom 1898. V njem poroča o Oblakovi zapuščini in priporoča, da naj knjige iz Mozirja in Dunaja prevzame v praški seminar s posredovanjem Kreka, Štreklja in Jagića. Piše o načrtih za Oblakov nagrobni spomenik in nekrologu, ki ga bo pripravil za Letopis (objavil ga je leta 1899, *Dr. Vatroslav Oblak*) ob odkritju spomenika. Jagiću je verjetno že Miklošič razložil svojo insbruško epizodo, o njej pa je Murko še zapisal:

Oženjen pač le ne bil, kajti pri Maria Treu je zapisano kot »ledig«, brat tudi o ženitvi ničesar ne ve, grof Traun pa mi ni mogel na moje vprašanje ničesar pozitivnega povedati. Na vsak način je imel torej z Marie Chvojko neki liaison, ki se je otrokom v drugi obliki predstavljala. To sem torej iztuhlal po 60 letih, ali kje je bil koncipient, nevem za gotovo. Mislim, da je Vam že pisal, kako je pred odhodom na Dunaj kompetiral v Innsbruck za prof. filozofije. Hvala Bogu je bil tertio loco predložen in propal.

Drugo pismo, 28. avgusta 1898: Murko je dopolnil »včerajšnje« prvo pismo z željo Oblakovega očeta, da bi portretni relief za sinov nagrobnik izdelal študent Akademije za upodablajoče umetnosti na Dunaju France Berneker, ki je Vatroslava Oblaka »prav dobro pozna«. Murku ga je priporočil tudi Pavel Turner. Murko je prosil Jagića, naj Bernekerju izroči medaljo z Oblakovo podobo, po kateri naj bi nastal relief.

Prva razglednica iz Zagreba, 4. septembra 1898: Murko sporoča, da se Oblakov portret ni posrečil, zato naj ga naredi Bernekar, ki ne bo predrag.

Druga razglednica iz Zagreba, 28. septembra 1898: Murko je poslal Jagiću kratek pozdrav v hrvaščini na poti z Dunaja v Sofijo; sopodpisan je Ivan Šišmanov, bolgarski literarni zgodovinar in kritik: »Na putu iz Peča v Sofiju i obratno smo se sastali i pijemo za Vaše zdravlje. Za dva dana odlazi Šišmanov u Peč a ja proti Sofiji.«

Ohranjena je tudi razglednica iz Djakova, 4. avgusta 1898, ki je prav tako v hrvaščini: »Na putu od biskupa Strossmayera srdačne pozdrave.«

Razglednica s Krima, Sevastopol (Rusija)

V hrvaščini je tudi razglednica iz Sevastopola (Rusija, Krim, hersoneski samostan), 16. septembra 1900: »U ovoj crkvi ima još stiena bazilike, koja stoji po pričanju na mjestu, gdje se je krstio sv. Vladimir.«

Pisma iz Gradca

Prvo pismo je datirano z 10. marcem 1900: Murko potrjuje sodelovanje pri nastajanju Enciklopedije slovanske literature (Grundriss), navaja nekaj svojih pomislekov in željo, da gesla ne smejo biti preobširna; za tako delo je zelo priporočal bolgarskega jezikoslovca in zgodovinarja Aleksandra Stoyanova Teodorova-Balana.

Drugo pismo, 18. aprila 1900: pismo ni ohranjeno v celoti, le prva stran, na kateri Murko sporoča, da pripravlja svoj članek *Die südslavischen Literatur* za *Die Kultur der Gegenwart* in želi od Jagića zvedeti, o čem bo on pisal v poglavju *Slavischen Sprachen des Mittelalters und der Neuzeit*, da se ne bi podvajala

Tretje pismo, 24. junij 1904: Murko poroča Jagiću o Šreplovi bolezni (želodčne težave); Šrepla priporoča za pisca članka o ilirizmu v Jagićevi Enciklopediji literature; načrt za Bujasov doktorat; študija *O Gorskom vijencu* Pavleta Popovića.

Četrto pismo, 29. marca 1905: Murko piše nekrolog Milivoja Šrepla za Ljubljanski Zvon in pri Jagiću preverja razlike med Šreplovim člankom *Puškin i hrvatska književnost*, ki je bil objavljen Ljetopisu JAZU (1899) in Puškinovem zborniku, ki ga je uredil Jagić.

Prva razglednica iz Gradca, 12. januarja 1906: Murko o pripravi recenzije Ćurčinove knjige *Die serbokroatische Volkspoesie in der deutschen Literatur* (recenzija objavljena v AslPh 1906).

Peto pismo, 18. januar 1906: Jagića prosi za Oblakove rokopise pasijonskih iger, ki so hranjeni v Jagićevem seminarju; doktorandi in specialisti za Rož, Podjuna, Ziljo: Grafenauer, Arnejc,

Druga razglednica iz Gradca, 5. februarja 1906: Jagiću potrjuje prejem treh rokopisov pasijonskih iger na Koroškem.

Šesto pismo, 8. aprila 1906: Murko ima »furunkulo [gnojni čir] na palcu leve noge, pišem Vam iz postelje«; Meringer; Prochaska; piše ostro recenzijo Ćurčinove knjige za Archiv, na kar je Ćurčina tudi opozoril; Te kuge, posebno belgradske, se vendar moramo enkrat braniti, ker kvari najboljše delavce; Belića bi pošteno »zdelal«; Štrekelj in Enciklopedija ter Berneker; Murko dobi sina.

Sedmo pismo, 11. maja 1906: Murko pošlje Jagiću obširno recenzijo Ćurčinove knjige in prosi Jagića, naj jo objavi s pripisom, da je nastala na željo urednika; zanima se, kako napreduje delo za Enciklopedijo.

Osmo pismo, 14. maja 1906: Jagić je napačno razumel prošnjo o pripisu k recenziji Ćurčinove knjige.

Deveto pismo, 17. maja 1906: Murko se zahvaljuje Jagiću za sožalje ob materini smrti; razmišlja o materi in družini; Jagiću pošilja Meringerjeve, Štrekljeve in ženine pozdrave; komentira Jagićev neroden padeč in poškodbo.

Deseto pismo, 28. decembra 1906: Murko je vesel, ker je Jagić zadovoljen z njegovim člankom o Hrvatih in Srbih v časopisu *Oesterreichische Rundschau* (15. 12. 1906, 235–248) in razlaga ozadje nastajanja; Murko ima spet furunkule (tokrat v nosu); občuduje Brücknerja, »ker ga ne morem posnemati v njegovem impresjonizmu. Jaz sedim pri kakem poglavju cele mesece in še ga ne dovršim.«

Enajsto pismo, 3. februarja 1907: Murko pozna Jagićev članek *Die Aufgaben der Erforschung der südslavischen Dialekte*, a opozarja na velik, a spregledan pomen Kašičeve slovnice za knjižni jezik v Bosni: »Jaz bi torej hotel vedeti, ni li vendar že kdo drugi omenil, kaj je skrajne čakavce navelo na Bosno. Kakor tolikokrat bi tudi pri tem vprašanju že krvavo potrebovali Vaš Grundriss ali Enciklopedijo.«; Tresić Pavičić v *Novem Listu* o odnosu med Vukom in Kopitarjem – Murko se zgraža in navaja tudi Prijateljstvo mnenje.

Dvanajsto pismo, 15. junija 1907: Murko je Jagiću zelo natančno razložil vse graške zaplete s Štrekljevo profesuro in ga prosil za pomoč pri ustanavljanju še druge slovanske graške stolice s posebnim ozirom na slovenski jezik in književnost. Mesto je bilo prvotno namenjeno Vatroslavu Oblaku, po njegovi smrti pa naj bi ga nasledil Štrekelj. Pismo tako natančno predstavlja Štrekljev težaven položaj na graški univerzi, da ga objavljam v celoti:⁶

V tričlanski komisiji je bil germanist Seuffert, velik prijatelj Skraupov, ki je o svojem času tudi proti Oblaku in Štreklju glasoval. Človek bi mu torej ne zameril starega nasprotstva, ali vendar je strastno pogreval in izvrčal celo zgodovino druge stolice, ki je bojda nastala iz lektorata, ali vendar je predlagal Titel und Charakter rednega prof. in 2000 kr. doklade,

⁶ Prepisala ga je Nina Horvat, doktorska študentka in mlada raziskovalka na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Univerze v Mariboru.

kakoršno je Štrekel že imel, ali jo je zdaj že deloma izgubil, in protokolirali smo na svojo željo celo uneinziehbare Personalzulage. Po veliki noči pa je prišel v tretjo sejo s predlogom, da se Štreklju da samo neka [??]aktiveszulage za nekak lektorat z naravnost žaljivo motivacijo. Jaz si te spremembe nisem mogel razložiti, in ko sem že vse argumente proti njemu porabil, pravim: Herr Kollege, Sie werfen der fakultät vor, dass sie sich seiner Zeit vom Ministerium und überhaupt von Wien das disigieren liest, wissen Sie, wer ihnen gesagt hat, eine unverziehbare Personalzulage sei unmöglich: Hr. Hofrat Kelle! Na to priskoči in zapusti razžaljen sejo. Stvar je bila namreč ta: 9. marca je bil on pred menoj pri Kelleju, ki je mene vprašal, kaj je s Štrekljem in mi na odgovor: ich beantrage ein Ordinariat, Prof. Seuffert Titel und Charakter eine uneinziehbare Personalzulage, odvrnil: das wird wohl kaum gehen! Jaz sem si mislil, da je isto ravnokar prej njemu povedal, ali ker on trdi, da sploh ž njim o tem ni govoril, sem seveda storil vse, da mi ni mogel očitati razžalitve. Za novo komisijo sem predlagal 5 članov: razen mene in Cornu-ja so prišli na novo Schenkel, Luick in Meringer. Luick je bil Sprachrohr Seufferta in Schönbacha ter predlagal samo Personalzulage, Schenkel pa je hotel posredovati za Titel und Charakter in čakali smo, da se je vrnil iz [nečitljivo] stari historik Däner, ravnatelj naše izpitne komisije, ki je za večino fakultete nekaki orakel. Nesreča pa je hotela, da je bil Meringer kandidat za dekanstvo in postal še bolj previden in bojazljiv, ko je videl, kako se fakultetni matadorji postavljajo proti njemu. Nato je šel vprašat drž. poslanca graškega Hofmanna von Wellenhofa, svojega šolskega tovariša, je li to res proti deutscher Interesse, ako on brani Štreklja. Hofmann je pametno odgovoril: wenn sich der Mann nicht politisch betätigt hat, so finde ich nichts daran. To pa je Meringerjeve nasprotaše še le bolj razkačilo in on ni izvel posledic, ampak je začel posredovati za Titel und Charakter. Jaz sem seveda sam tudi z Dänerjem govoril in sem upal, da ga pridobim, dasi sem že poznal njegovo stališče, ker mi je pred 4 leti rekel: Das Ministerium soll ihn ernennen nur wir können nicht die Hand dazu bieten. Razlagal sem mu med drugim, da ni pametno, ako fakulteta sama dela na to, da se ji Štrekelj oktrojira, ker drugikrat lahko vlada to poskusi z ljudmi, ki ji v resnici ne bodo tako malo neprijetno kakor Štrekelj, ki osebno nima nasprotnika. Konec je bil, da so v 6. seji predlagali: keine Systemisierung eines zweiten Ordinariates oder vorbereitender Stelle, pač pa se naj za Štreklja vse stori: naj se mu da: von seinen jeweiligen Bezügen unabhängige, uneinziehbare und in die Pension einreichernbare Personalzulage, njegovi rodbini pa se naj osigura po primeru dvornih svetnikov za redne profesorje penzija VI. razreda in to bi naj bila zgledeh eine [nečitljivo] Anerkennung seiner Verdienste. Logično bi bilo seveda, da se vsaj predlaga Titel und Charakter eines ordentl. Professors, ali tega niso mogli več predlagati, posebno, ker je Meringer stvar pokvaril, ampak Titel u. Ch. Regierungsrats, kar mora seveda dekan predlagati kot Amtschef. Seveda sem se boril do poslednjega trenutka za ordinarijat in ko sem še enkrat dobil vse ugovore, se mi je reklo: es gibt gewisse Gefühle, mit denen man rechnen muss. Proti »Gefühle« seveda človek ne more ničesar storiti. Ker sem želel, da pride predlog že vendar v sejo 14. junija, sem bil v posebno težavnem položaju: ako ne sprejemem kompromisa, bi večina komisije in fakultete umaknila zopet eden del svojega predloga, bržkone VI. razred, Meringer se je hotel boriti za T. Ch. ord. prof., jaz bi pa ostal sam in bi imel vsega 5–6 glasov za ordinarijat v fakulteti. Moral sem se torej odločiti za to, kar bi moglo Štreklju najbolj koristiti. To je bil vendar le kompromis, ki bi se naj v fakulteti sprejel brez debate, jaz bi pa naj ozračil svoje stališče v Erklärung, ki bi se naj dodala aktu (ne samo protokolu) »mit Zustimmung der fakultät!« Torej pravi Eiertanz: fakulteta hvali na vse pretege Štreklja, predlaga za rodbino in njega VI. razred in po mojem prepričanju nemogočo doklado in nazadnje dovoljuje meni izjavo: da ostane moja Überzeugung »dass eine natürliche, die wissenschaftlichen und lehramtlichen Verdienste Štrekelj's würdigende Lösung der frage nur eine Beförderung zum Ordinarius sein könnte, wofür auf eine Reihe sachlicher Gründe, namentlich die Organisation der slavistischen Studien anderen österreichischen Universitäten

spricht.« Ves predlog je bil včera res enoglasno sprejet, samo pohvalo Štrekljevih etimologij štajerskih imen sem moral črtati, ker fakulteta za to ni kompetentna. Da sem pametno ravnal, so me prepričale volitve: Meringer je propal s 13 (+ en prazen) glasovi proti 19, ki jih je dobil [?]liez, ki bi moral še le po 3 ali 4 letih priti na vrsto, Meringer pa je bil takrat na redu. Zdaj tudi ne more biti v fakulteti nobene mržnje proti Štreklju in meni, ministerstvo pa nam lahko tako nelogičen predlog vrne ali pa Štreklja imenuje naravnost za ordinarija ali pa mu naj da res vse, kar se zanj predlaga, ker potem ima Št. večjo penzijo osigurano nego kot redni profesor. Jaz sem že v izjavi hotel dodati, dass [nečitljivo] begründeten Bedeuten durch eine Ernennung ad personam vollkommen Rechnung getragen werden könnte, ali Schenkli mi je celo dobro opazil: Sie schwächen ja ihre Erblindung ab.

V celem predlogu je najbolj nelogičen dekanov Regierungsrat, ali meni se je to zdelo smešno boriti se za [nečitljivo] rednega prof., ker oboje je »Auszeichnung«, torej Majestätsrecht in Štrekelj si seveda lahko voli, kar njemu bolj ugaja. Zdaj je seveda vse odvisno od političnega položaja, novega ministra in slovenskih poslancev. Priporočam Štreklju, naj se tudi do hrvaških obrne, ker Gradec ima izpitno komisijo za hrv. srbs., torej se naj ta predmet tudi pošteno predava in to je samo mogoče, ako sva dva slavista.

Mene strašno zadržuje »Gesch. d. südslav. Literatur za Kultur der Gegenwart. Imel sem 1 ½ polo prostora, napisal pa sem za celo polo več in moram napisati še nekaj strani. Vrag naj predstavi kratko vse južne književnosti od 9–20. stoletja! Zdaj se seveda bojim, da bom moral spis skrajšati.

Drugači se imamo dobro. Vladko že hodi. Žena Vas vse lepo pozdravlja in s posebnim poklonom Vašim damam pozdravlja Vas in Rešetarja pristrčno Vaš vdani MMurko

Razglednica s Triglava: Murko je bil 7. avgusta 1907 na Triglavu »po ženini želji« in je Jagiću poslal razglednici z žigom Aljaževega stolpa.

Prva dopisnica, 15. avgusta 1907: Murko se Jagiću zahvaljuje za program in sliko, ki ga spominja »na letošnje javno predavanje Strzygowskega na razstavi amaterjev fotografov *Die Photographie auf dem Wege zur Kunst*; sestanek v Mürzzuschlagu s Štrekljem, Meringerjem.

Tretja razglednica, 17. septembra 1907: Murko sporoča Jagiću, da mu on ni poslal *Obzora*; poroča o Meringerju in Štreklju.

Trinajsto pismo, 21. septembra 1907: Murko razlaga nadaljnje zaplete s Štrekljevo profesuro in možnostjo, da bi se Štrekelj prijavil na razpis za slavista v Sofiji in s tem prisilil graške univerzitetne in politične kroge, da ga imenujejo za rednega profesorja in obdržijo v Gradcu. Pismo objavljam v celoti:⁷

Hvala za poročilo o Miletiču. Meni je že po letu obljubil še eno pismo iz Švice, ali ga nisem dobil. Jaz sem potreboval nujno njegov svet o važnem vprašanju, ali med tem sem že storil prvi korak, ko sem izvedel mnenje Jirečkovo. Dobil sem namreč od prof. Dachmetjera v Sofiji prošnjo, naj jim nasvetujem dva slavista izmed Hrvatov, Slovencev ali Rusinov. Ker vem, zakaj potrebujejo dva slavista, sem hotel najprej vsaki odgovor a limine ali pa vsaj vljudno

⁷ Prepisala ga je Nina Horvat, doktorska študentka in mlada raziskovalka na Oddelku za slovenske jezike in književnosti Univerze v Mariboru.

odkloniti, ker faktično nimamo slavistov, ki bi zdaj radi šli na Bolgarsko, posebno ne priv. docentov, ker to stopinjo že morajo vsaj imeti. Na to pa mi je prišlo na misel, da bi poziv v Sofijo bil najboljšo sredstvo, da doseže Štrekelj po navadni akademični poti svoj ordinarijat in da si osiguramo za Gradec edinega specialista za slovenščino. Štrekelj sam je tudi mislil, da ga bolgarska vlada še sme za norca imeti, skoro pa se je sprijaznil celo z mislijo, da res pojde v Sofijo, ako ne bi dosegel svojega cilja. Upanja pa nima mnogo in tudi jaz sem nekoliko skeptičen, ker naši poslanci niso pred 4 leti ničesar dosegli, česar ni predlagala fakulteta, takrat pa so razmere morebiti še hujše, kajti neverjetno je, kaj vlada počenja celo na Kranjskem, kje Nemcem in nemškutarčkom strašno greben raste. Le pomislite si: najprej so zahtevali dež. [nečitljiva beseda in priimek] in šolski referent Kaltenecker, naj bo na I. gimnaziji v Ljubljani, ki ima slovenske paralelke in ogromno večino (5/6) Slovencev, ravnatelj Nemeč (po dveh Slovencih!) in so dobili v dež. šolskem svetu celo večino za groznega nemško-českega Germana Protta v Celju, ker sta po vladarskem namigu glasovala zanj Levec in ravnatelj učiteljska Černivec. To so sicer poslanci zabranili, Levec je vsled tega zapustil predsedništvo (ravnokar je izvoljen Ilešič) in odborništvo v Matici, ker spada k tistim Slovanom, ki ne znajo biti gospodarji na svojih tleh. Vlada je pa po tem iztuhtala drago sredstvo: slovenske paralelke naj dobijo posebnega od ravnatelja odvisnega vodjo kakor v Celju, ravnatelj pa bo Nemeč, ki bo seveda na I. slov. gimnaziji nastavljal kolikor le mogoče Nemce, tako da za naše mandate niti v Ljubljani ne bo več mesta. To je tak škandal, da se mi je zdel neverjeten, ali kakor slišim iz zanesljivega vira bo se res izvršil. Po takem je seveda težko upati, da bo vlada enkrat pokazala svojo moč graški fakulteti, posebno ker vsegamočni Kette tega ne želi. Iz tega vidite, zakaj sem se odločil, da opozorim v Sofiji na Štreklja in dodal sem seveda, naj se do njega oficijalno obrnejo, ker Jireček je celo dobro opazil, da poziv kakega profesorja seveda nič ne velja. Zdaj moramo čakati na uspeh. Če pride Miletič na Dunaj, mu to razložite. Vaše poročilo, da se je v Ženevi naselil, me je še bolj pomirilo. To namreč pomeni, da se je vsaj on odpovedal upanju, da se skoro vrne, torej nisva s Štrekljem njegove pozicije podkopavala. Štrekelj si še seveda zmirom lahko premisli; ali v najhujšem slučaju pa bi res lahko šel na tri leta, kakor se predlaga kontrakt (kot red. za 10.000 fr. ali zahteval bo 12.000, kar dobijo redni profesorji, ako vsprejmejo prof. v Sofiji, ker materjalno je on že tukaj ordinarij). Med tem časom bo pač že na Bolgarskem tudi poniknil drugi veter in bilo bi celo dobro, ako bi Štrekelj takim slavistom kakor sta Miletič in Conev zadržal mesto. Vendar tega sploh ne bo treba, ker to bi že bilo za vraga, ako se nam ne bi posrečilo Štreklja obraniti. Če mi fakulteta ne bi šla na roko, pojdem seveda tudi jaz na ministre, da mu enkrat pošteno razložim, da so dobri učitelji slovenščine ne samo slovenski ampak tudi državni in nemški interes, za te pa je vendar treba vseučiliške stolice.

Meringer me sicer vedno vabi, naj pojdem jaz na Dunaj, da v ministerstvu razložim, kako je prišlo do našega sklepa, ali jaz sem o svojem času izročil vse gradivo Štreklju, da ga porabi za ministerstvo in poslance, in moram seveda najprej vedeti, bi li moja intervencija bila umestna, zdaj pa je itak treba čakati, kaj bo s Sofijo. Meringer hoče priti okoli 8. oktobra in bi Vam javil svoj prihod, če si le v zadnjem trenutku ne premisli, ker on je tak nevrastbenik, ki potrebuje vselej sopotnika, zaradi tega nagovarja vedno mene, naj grem ž njim.

Moja žena, ki se klanja Vam in gospe soprogi, je bila včera izvoljena za predsednico novoustanovljene ženske podružnice družbe sv. Cirila in Metoda. Tako ji tudi jaz s svojimi skušnjami pomagam malo zbirati graške razkropljene slovenske ovčice, ker sam se tukaj dozdam nisem dal vpreči v jarem društvenega delovanja, katerega poznam predobro iz Dunaja.

Prisrčno pozdravlja Vaš vdani MMurko

Štirinajsto pismo, 15. decembra 1907: Murko izčrpno poroča, kako je v Baslu prišlo do pobude, naj bo prihodnji *Philologentag* konec septembra leta 1909 v Gradcu in da se je bodoči predsednik Schenkl odločili tudi za slavistično sekcijo, ki bi jo naj pripravila Štrekelj in Murko, predsedoval pa naj bi ji Jagić. Murko je bil prepričan, da se v okviru slovanske sekcije »slovenska individualnost že lahko poudarja«.

Petnajsto pismo, 27. decembra 1907: Murka veseli, da je Jagić sprejel vodnje slavistične sekcije na graškem kongresu leta 1909; obrisi programa, ki bo južnoslovansko in starocerkvenoslovansko usmerjen; Jagiću čestita za začetek Enciklopedije; Štrekljev premalo premišljen odgovor v Sofijo; za fonografsko komisijo je Jagiću predlagal Bujasa in Breznika; za Bujasa prosi tudi finančno podporo Balkanske komisije; o Krekovičevi razpravi v *Nastavnem Vjesniku*; o Vuku; o E. Ščepkinu; o objavah v *Die Kultur der Gegenwart*.

Šestnajsto pismo, 28. maja 1917: Murka so povabili na filozofsko fakulteto v Leipzig za Leskienovega naslednika. V pismu se zahvaljuje Jagiću za lepe želje ob odhodu v Leipzig:

Težko se je ločiti s 56 leti od domovine, v celem sem bil v Gradcu zadovoljen, mnogoletna omejitev na južno slovanstvo je imela marsikaj dobrega, vendar ostal sem preveč slovanski filolog, dasi nebi navzlic vsem žalostnim skušnjam s slovanstvom želel delokroga na veliki univerzi, ki hoče, da se slavistične študije na Nemškem razširijo in povzdignejo.

Gradivo za moje delo o epiki zbiram, ali obdelovati ga ne morem, dokler nisem prepotoval še jugovzhodne Bosne in tudi novopazarskega sandžaka, kar bo vendar enkrat mogoče.

Sedemnajsto pismo, 12. aprila 1917: Murko predstavi Jagiću nastopni govor, ki ga bo imel v Leipzigu: »Dogovoril sem se z Windischem, da bom v obligatnem nastopnem govoru v Leipzigu govoril o die Aufgaben der slav. Phil. in Deutschland ali morebiti bolje o Die slav. Philologie in Deutschland.«

Pisma iz Leipziga

Prvo ohranjeno pismo iz Leipziga je napisano v nemščini in datirano z 20. oktobrom 1918: Murko je imel štiri tedne odobrenih počitnic v domovini, ostanek počitnic je izkoristil za študijsko potovanje; Jagiću razlaga dogodivščine v Sprewaldu; prosi ga za zanimiv govor Virchowa v Berlinu; o srečanju z župnikom Liebschujem; v Lužiški Srbiji se je povzpел na hrib Czorneboh in je gledal na Bielboch ter razmišljal o jeziku; bere Križanića.

Prva razglednica iz Leipziga, 24. januarja 1920: Na njej je Murkova osebna štampljka z naslovom. Jagiću sporoča, da je dobil »novoletni pozdrav«, da je predlagan za profesorja na zagrebški univerzi; njegovega članka o Jirečku ni dobil.

Druga razglednica, 28. februarja 1920: Murko se zahvaljuje Jagiću za knjižico o Jirečku; piše o delu na univerzi in svojih učencih; iz Zagreba in Beograda nima novih informacij, odloča se za Prago.

Pisma iz Prage (in razglednica iz Benešova/grad Konopiště)

Prva razglednica, 26. julija 1922: Murko pošilja Jagiću pozdrave iz štiri-najst dnevnih počitnic v Konopištu. Sprašuje ga, ali je dobil revijo *Slavia*. »Ne pozabite res na "Slavio". Weingartova recenzija Vašega "Apostola" (ako ga še imate, prosim Vas zdaj), bo Vam pokazala, da nam še znate mnogo povedati.«

Prvo pismo iz Prage, 16. septembra 1922: Jagiću sporoča, da je njegovo v Konopište poslano dopisnico dobil v Jugoslavijo: »Nisem Vam odgovoril, ker sem nameraval vrniti se čez Dunaj.« Uredil je, da bo Jagić redno dobival *Slavia*. Razume ga, da ne potuje več rad in da je pot v Prago utrujajoča. Murko razmišlja o Jugoslaviji in »beogradskem« centralizmu.

Drugo pismo iz Prage, 24. oktobra 1922: Murko piše Jagiću o reviji *Slavia* o finančnih in vsebinskih težavah. Objavil je Rešetarjev članek, k pisanju pa vabi Jagića:

Danes me je O. Brock vprašal za Miklošičevo adresu, ali jaz sem ga moral na Vas »uputiti«. Ako ste kaj pri njem našli za »drobnosti« Slavie, prosim Vas, oziroma g. Miklošiča, da mi jih pošlje. Brocku išče korespondencijo njihovega historika P. J. Munch-a, ali bojim se, da se v Miklošičevi zapuščini ne bo mnogo našlo.

Tretje pismo, 12. julija 1923: Gre za zadnje pismo v korespondenci med Murkom in Jagićem, v katerem se je Murko razveselil Jagićeve želje, da še enkrat pride v Prago:

Vaša želja, da še vidite enkrat Prago in naš seminar, se lahko v jeseni izpolni. Kakor so mi v ministerstvu rekli, Vas lahko pozovemo semkaj kot milega gosta. Prof. Restanek, ki je rektor prihodnjega leta, bo seveda Vaše prepise stol. spomenikov prav rad hranil v našem seminarju. Jaz se hočem okoli 1. sept. vrniti iz domovine čez Dunaj in Vas pri tej priliki obiskati, da se pogovorimo, kedaj in kako bi Vi mogli potovati v Prago. Jaz odpotujem danes v Celje, 19. pa pojdem v Varaždinske Toplice na kake 3 tedne. Tako bom videl enkrat bliže tudi Vaš Varaždin, katerega sem samo iz daljine gledal že od mladih let.

Vatroslav Jagić je štiriindvajset dni kasneje umrl. V zadnjem pismu je bilo nekaj simbolike – Murko nikoli ni bil v Jagićevem rojstnem kraju, zadnje tri tedne Jagićevega življenja pa je preživel v Varaždinskih Toplicah in si je ogledal tudi Jagićev Varaždin ter tako simbolno strnil življenjski krog Vatroslava Jagića. Bila sta si blizu, čeprav se Murko ni strinjal z oznako, da je jagićevec,

oba pa sta velik del svojega življenja in dela posvetila Rusiji, njenemu jeziku, literaturi in kulturi.

Literatura

Darko DOLINAR, 2003: Matija Murko in slovenska literarna veda. *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 12. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 98–107.

Ivan GRAFENAUER, 1952: Matiji Murku (1861–1952) v spomin. *Slovenski etnograf* 5, 197–207.

Bruno HARTMAN, 2003: Matija Murko (1861–1952). *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 12. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 73–79.

JEMBRIH 2019 = Alojz JEMBRIH, elektronsko pismo Marku Jesenšku, 22. 1. 2019.

Pavle JOVIĆ, 2008/2009: Prispevek Primoža Trubarja in njegovih sodelavcev k reformi cirilice. *Slavistična revija* 56/4, 57/1, 405–409.

Matija MURKO, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska Matica.

– –, 1962: *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska Matica.

NSK R 4610b = *Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu*, fasc. Murko Jagiću.

MURKOS BRIEFE AN JAGIĆ (1887–1923)

Die Korrespondenz zwischen Matija Murko und Vatroslav Jagić eröffnet Einsichten in Murkos wissenschaftlich-fachlichen Werdegang. Sein fachlicher Weg begann mit der Studienreise nach Russland (St. Petersburg, Moskau, Lwiw), fand Fortsetzung mit seinem Engagement bei der Zeitschrift *Archiv für slawische Philologie* von Jagić, danach mit der Professur (Privatdozentur für slawische Philologie) an der Universität Wien (Habilitation 1897) sowie an der Universität Graz (1902–1917) als Nachfolger von Gregor Krek. Eine kurze Zeit verbrachte er in Leipzig (1917–1920), nach 1920 war er an der Prager Universität tätig. Einige vereinzelte Briefe betreffen seinen Aufenthalt in Sewastopol (Krim), Benešov (Schloss Konopiště), Zagreb, Djakovo, Bled sowie auf dem Triglav (August 1907).

Der erste Brief aus St. Petersburg wurde angenommen an Jagić gerichtet („Da se ne bo preveč gradiva nabralo, pišem Vam že danes.“); Murko berichtete über die Verhältnisse an der dortigen Universität und beendete den Brief mit der Begrüßung der Wiener Germanistik- und Slawistikprofessoren Miklošič und Heinzel sowie mit der Ankündigung eines baldigen Schriftwechsels mit den beiden („Klanjaje se g. Miklošiču in g. Heinzlu, kterima bom še pisal...“).

Der letzte Brief an Jagić wurde aus Prag kurz vor dessen Tod geschickt (12. Juli 1923). Vom Slawisten und klassischen Philologen Milan Rešetar, Jagićs Nachfolger an der Wiener Universität und Professor in Zagreb erfuhr Murko von Jagićs schwerer Erkrankung. Nach seiner Genesung erfolgte die Einladung nach Prag, wozu es allerdings nicht kam, da Jagić

infolge einer Lungenentzündung unerwartet starb. Einer Aussage im letzten Brief an Jagić ist zu entnehmen, dass die Nachricht über Jagićs Tod Matija Murko in Varaždinske toplice (Bad Warasdin) erwischte: „Jaz odhajam danes v Celje, 19. pa pojdem v Varaždinske Toplice za kake 3 tedne. Tako bom videl enkrat bliže tudi Vaš Varaždin, katerega sem smo iz daljine gledal že od mladih let.“

Murkov jezikoslovni delež pri aktualnih vprašanjih slovenske skladnje

Andreja Žele

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, SI 1000 Ljubljana;
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2, SI 1000 Ljubljana;
Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana, andreja.zele@ff.uni-lj.si, andrejaz@zrc-sazu.si

Murko je v za tisti čas aktualno in sodobno evropsko jezikoslovje posegel s svojo obsežno študijo o naslonkah in o lastnostih naslonskega niza v slovenščini; s to obravnavo se je lotil vprašanja besednega reda in z njim povezane aktualnostne členitve besedila. To pa so bistvene prvine v opisu skladenjskih lastnosti vsakega jezika.

Ključne besede: slovenščina, besedni red, naslonke, naslonski niz, aktualna členitev besedila

Murkos Beitrag zur europäischen Sprachwissenschaft stellt seine umfangreiche Studie über Enklitika und Wortstellung in der slowenischen Syntax dar. Darin thematisierte er die Frage der informativen Hierarchie des Textes hinsichtlich der Gliederung nach Aktualität (Thema-Rhema), die zu wesentlichen Elementen der syntaktischen Beschreibung einer jeden Sprache gehört.

Schlüsselwörter: Slowenisch, Wortstellung, Enklitika, Klitikakette, Thema-Rhema-Gliederung

Murkova jezikovna in jezikoslovna stališča

Napovedano komentiranje jezikoslovne razprave je dobro vključiti v splošnejši okvir Murkovih jezikovnih in jezikoslovnih stališč. Tako je po njegovem mnenju pri jezikoslovnem razvoju določenega jezika potrebno pregledati, v kolikšni meri je ta jezik obdelan na govorjenem, leksikalnem in dialektološkem področju, in s tega vidika najvišje med slovanskimi jeziki postavlja češčino (Murko 1937a: 484).¹ Prepričan je namreč, da se razlagalni ključ za pretežno večino

¹ Murkove razprave med drugim razkrivajo tudi izčrpno proučevanje in ovrednotenje zlasti del J. Kopitarja, V. S. Karadžića, F. Miklošiča, V. Jagića, V. Oblaka, K. Štreklja, J. Kollárja

jezikoslovnih pojavov v slovanskih jezikih, in s tem tudi v slovenskem jeziku, skriva v dobrem poznavanju narečij in narečnih govorov. Ob tradicionalni zgodovinski slovnici postavlja v ospredje »študiranje živega jezika« (Murko 1899: 215). Z občudovanjem komentira Oblakove dialektološke študije in čudi se tudi zgodnji korespondenci V. Oblaka z J. Baudouinom de Courtenayjem (Murko 1937a: 265); podpira Oblakove ugotovitve, da se ne more govoriti o »posebnem življenju kakega narečja, ampak le o mejah teh ali onih jezikovnih posebnosti jako različnega geografičnega obsega in jako različne starosti« (Murko 1899: 245). V predstavljanju in komentiranju naveze Oblak – Škrabec, čeprav so to večinoma samo interpretacije že odkritega in le deloma tudi lastne presoje, se odkriva tudi Murkovo dobro poznavanje razvojnega slovanskega glasoslovja (Murko 1899: 182–183). Pri ocenjevanju normativnih priročnikov pa Murko pripominja, da mora biti pravopis sestavljen za navadnega neznanstvenega uporabnika, tj. narejen za vsakdanjo rabo (Murko 1899: 280). Za slovnico in slovar pa je po njegovem mnenju ravno zaradi nujnega poznavanja zgodovinskega razvoja morfoloških in skladenjskih pojavov bistveno tudi dobro poznavanje najstarejših slovenskih rokopisov (Murko 1899: 150, 170–171, 177). Treba je še dodati, da je 19. stol., še zlasti njegova druga polovica, obdobje postopnega izoblikovanja in ustaljevanja jezikoslovnega izrazja, in M. Murko se je zavzemal tudi za čim bolj nedvoumno oz. natančno uporabo jezikoslovnega izrazja.

Ni naključje, da se je Murko lotil tako vseobsegajočega pojava, ki vključuje tako glasoslovje, oblikoslovje kot skladnjo oz. besediloslovje in hkrati tako govorjeno kot zapisano slovenščino.² In čeprav samo na videz marginalne ravno naslonke oz. besedne oblike v vlogi naslonk kljub izgubljanju naglasa ohranjajo svojo (vsaj osnovno) samostalniško, glagolsko ali prislovno vrednost,³ vključno z naklonskostjo, tako da tudi naslonski niz predstavlja skladenjsko-prozodijsko enoto, ki bistveno oz. odločilno vpliva na sporočanjško perspektivo ubesedenega; med skladnjo in prozodijo se torej odpira tudi besedilni vidik obravnave. Nizanje naslonk namreč ustvarja razmerja in ravno ta razmerja oz. njihovi

idr. Murko je dobro poznal delo Miklošičevega učenca V. Jagića, ki naj bi skupaj s predhodnikoma Kopitarjem in Miklošičem tvoril »trozvezdje dunajske ali avstrijske slavistične šole« (Slodnjak 1954: 70). Dobro poznavanje živih slovenskih narečij je Murko priznaval tudi Oblakovemu nasledniku K. Štreklju. Sploh je zelo cenil Štrekljevo filološko širino in združevanje obsežnega filološkega znanja na različnih področjih delovanja – v fonologiji, oblikoslovju, skladnji in pomenoslovju (Murko 1962: 165).

² Možnost obravnave naslonk z vidika glasoslovja, besedoslovja, oblikoslovja in skladnje se navsezadnje pomenljivo potrdi tudi v Slovenski slovnici J. Toporišiča (1976).

³ Lastnosti naslonke oz. besedne oblike v naslonski vlogi so skladenjskopomenska in naglasna odvisnost od naglašene predmetnopomenske besede v neposredni bližini (Toporišič ⁴2000: 112–113, 671).

razmerijski pomeni opozorijo na bistveno vlogo, ki jo imajo pri (so)oblikovanju sporočilnega pomena.

Namen tega prispevka je predstaviti in hkrati ovrednotiti tiste Murkove poudarke in ugotovitve, ki so za obravnavo slovenske skladnje ostali bistveni in aktualni do danes. Seveda je treba zapisati, da Murkovo delo o naslonkah ni ostalo neopaženo; opaženo in s tem vsaj delno ovrednoteno je bilo že takoj in v prvih desetletjih po nastanku (S. Škrabec, A. Breznik), upoštevano je v slovnici in drugih monografijah o slovenski skladnji (J. Toporišič ¹1976, ⁴2000, 1982: 174–177), in še v nekaterih razpravah zlasti z natančnejšo obravnavo tudi pogojev izpusta in dodatnih uvrstitev v naslonski niz (J. Orešnik 1985, 1986); v kontekst raziskav naslonk, skladnje in prozodije pa ga vrednotenjsko vključujejo najnovejše razprave po letu 2000 (A. Peti Stantić, J. Sever Torkar).

Z metodološkega vidika je danes občudujoč obseg razprave o enklitikah, ki si prizadeva zajeti tako razvojni opis rabe naslonk z vključevanjem narečnih posebnosti kot tudi opis aktualne knjižne rabe s konca 19. stoletja, s primerjalnim in kontrastivnim komentiranjem rabe naslonk še v sosednjih vplivajočih jezikih, npr. v nemščini, hrvaščini, srbsčini in italijanščini. Besedilna obravnava se uresničuje med skladnjo in prozodijo, tako da je v razpravo o problematiki prepoznavanja naslonk v slovenščini in zlasti tudi postopnem uzaveščanju rabe naslonk vključena tako nevezana kot vezana beseda. Murkova razprava zlasti opisuje in delno komentira rabo naslonk,⁴ tako z razvojnega vidika kot z vidika takratne aktualne rabe, tako v zapisani kot govorjeni slovenščini; pomen govorne slovenščine še poudari opozarjanje na stavčno intonacijo in ritem. Izhaja iz obsežnega in raznolikega gradiva in vsi zgledi so dokumentirani, kar kaže na upoštevanje dejanskega tako časovno kot zvrstno heterogenega korpusa celotne takratne slovenščine; tako premišljeno časovno-zvrstno sestavljena zbirka besedil bi lahko med drugim bila tudi solidno izhodišče za preučevanje narečne skladnje.

V kontekstu razvoja slovenske prozodije in skladnje bosta omenjana še dva slovenska jezikoslovca, ki sta bistveno zaznamovala jezikoslovni razvoj slovenščine, to sta Stanislav Škrabec in Anton Breznik. In sicer: kaj je od S. Škrabca lahko Murko povzel in kako je Murka potem upošteval Breznik, kar je seveda pomenljivo za nadaljnji razvoj sodobne slovenske skladnje. Murkov način komentiranja Škrabčevih in Štrekljevih ugotovitev je do neke mere tudi dvomljiv in s tem tudi odprt za nadaljnjo razpravo; vendar verodostojnost Murkovemu komentiranju daje ravno sprotno potrjevanje na konkretnih zgledih, slednje pa

⁴ To je bila dopolnilna razlaga ob predstavitvah v slovnica; tudi v tem primeru se lahko ločuje raziskovalno jezikoslovje od slovnicega.

mu omogoča zbrano in hkrati izbrano gradivo, o čemer nas prepriča seznam virov in druge strokovne literature na začetku razprave.

In kar je zelo bistveno – razpravo oblikuje kot oblikoslovno-skladenjsko celoto; lahko bi iskali izgovore, da mu obravnava naslonk tako in tako ne dopušča drugačnega pristopa, vendar vseeno se v razpravi zelo logično in inteligentno izrazi tudi vzajemna povezanost oblikoslovne in skladenjske ravnine. Tudi z metodološkega vidika je tako celostna obravnava določenega jezikovnega pojava v slovenščini na koncu 19. stoletja zares vreden jezikoslovni dosežek, navsezadnje tudi z vidika slovenščine kot znanstvenega metajezika te razprave.

Murkove teze, povzete po njegovi razpravi *Enklitike v slovenščini* oz. v t. i. »novi slovenščini«, kot je sam poimenoval aktualno rabo slovenščine v drugi polovici oz. na koncu 19. stoletja:

(1) Utemelji upoštevanje razvojnega in sodobnega vpogleda na obravnavo naslonskega niza. Z vidika smiselne uporabe naslonk izpostavi S. Krelja, ki »se drži narodnega govora; za sintaktične preiskave smemo po takem le tega pisatelja rabiti brezpogojno« (Murko 1892: 51–52), medtem ko za Trubarja in Dalmatina pripominja, da »oba pišeta jednako neslovenske stavke [...] Trubar je v tem oziru pisal res nemščino s slovenskimi besedami« (Murko 1892: 52, 54). Tudi sicer se kaže, da so se tisti slovenski slovničarji, ki so se več ukvarjali s slovensko skladnjo, npr. V. Vodnik, P. Dajnko in F. Metelko, tudi najbolj uspešno spopadali s posebnostmi slovenskega besednega reda in zlasti z različno stopnjo njegove ustaljenosti oz. stalnosti.

(2) Dobro je ločeval med samostojno pomensko rabo besed, npr. *Ne bom tukaj*, in med skladenjskopomensko odvisno rabo besed kot naslonk oz. klitik, ki so zaradi svoje pomenske in skladenjske odvisnosti vsaj prvotno brez naglasnice, npr. *Ne bom prišel* in *Nisem prišel* in še *Smejäl sem se* in *Nisem se smejäl* ipd. Polni pomen daje glagolu *biti* tudi naglas in lahko tudi »poseben poudarek«, npr. *Jè en Bog* (Murko 1892: 65). Z vidika govorne uresničitve Murko zagovarja tezo, da:

[...] vse oblike /lahko/ z ritmičnih vzrokov /dobijo/ postranski naglas [...] seveda se tudi drugače lahko oblike tega glagola /biti/ poudarjajo, če se nam ljubi: *Vem, da si mi odpustila, Jaz odpustil si ne bom* [...] razloček med *ón je rekel* in *on jè rekel* (Murko 1892: 66).

In še:

Kako je lahko čisto ritmična potreba merodajna, kaže jasno ta-le primer, v katerem nahajamo naglašeno in nenaglašeno *je* v jednaki funkciji: *Deklica je vstála, Jé lep prstan nášla* [...] (Murko 1892: 66).

Tudi:

[...] med *bodem* in *bom* ni sintaktičnega razločka in *bom* navadno ni enklitiška oblika [...] Enklitiški je *bom* prav za prav le toliko kolikor vsaka eno- in celó dvozložna beseda, ki v stihu in v govornem taktu lahko izgubi svoj naglas, če stoji poleg bolj močno naglašane. *Duh plemeniti sam bo nosil bóli ... A sreče vžíval sam ne bó nikoli* (Murko 1892: 67).

Tu se je Murko pogosto »čudil«¹ zlasti Levstiku, da ni imel pravega odnosa do subjektivne pesniške stave, čeprav se ni izogibal različni rabi različnih oblik »dokler je še naravno pisal«² (Murko 1892: 68). Sicer pa Murko ugotavlja, da je raba dolgih oblik praviloma tudi stilsko vezana na resne ali celo privzdignjene vsebine in še zlasti pogosta je v retoriki.

Pripominja, da naglašena nikalnica *ne* povezuje iste glagole tako v slovenščini kot v npr. italijanščini in nemščini, *To nisi ti – Questo non sei tu – Du bist es nicht* ipd. Naštevava še druge glagole kot *imeti*, *hoteti*, *smeti*, ki imajo tudi kratke oblike in so zato ob nikalnici lahko razvili svojo oblikoskladenjsko rabo, vključno z ustreznim stavčnim poudarkom. V naslonsko rabo z možnostjo izgube naglasa vključi tudi členke, ki je seveda nasprotje naglašeni medmetni rabi, ki je hkrati lahko tudi stavčno poudarjena (Murko 1891: 62–63).

(3) Oblikoslovno-skladenjska celovitost obravnave se kaže v komentirani rabi oblik (zaimenskih in glagolskih):

Kar se tiče daljših in krajših zaimkovih oblik bodi glavno pravilo: krajše oblike se rabijo vselej, če ni posebnih vzrokov za rabo daljših. To pa se godi: 1. Če je zaimek logično naglašen, sploh če je poudarek na njem ali pa se z namenom nanj polaga; popolnoma jednako se rabijo imenovalniki osebnega zaimka, 2. po predlogih; tukaj je treba omeniti, da se v tož. poleg daljših oblik *mene*, *tebe*, *sebe* lahko rabijo tudi krajše z naglasom in brez naglasa; isto tako večina oblik zaimka *ъ* (glej oblikoslovje).

Za pogostejšo rabo daljših oblik navaja vzrok začetek ali konec povedi – oba sta pomembnejša kot preostali deli povedi. Drugi vzrok rabe daljših oblik je t. i. emfatično oz. čustveno vzneseno poudarjanje zaimka, npr. *Mêne naj vpraša!* Daljše oblike »dajejo govoru in pisavi nekaj vzvišenega, resnobnega in izražajo goreča čuvstva«³ (Murko 1892: 55), zato se pogosteje uporabljajo v molitvah, pomembno je tudi pesniško poudarjanje, poudarjanje tudi razmerja med dvema osebama, npr. *Têbe in mêne ga je sram*; daljše oblike se uporabljajo za členki, npr. Tudi tebe že zna po imenu, »logični naglas«⁴ ima po pridevniškem zaimku *sam*, npr. *Ta zataji sam sebe*, za zvalnikom, npr. *Če têbe, ptica, vjamemo*, pred pristavki, npr. *Kaj je tebi lepoj roži?*

Skladenjsko pomembna pripomba je tudi, da se daljše oblike navadno ne ponavljajo, temveč navadno daljšim sledijo krajše, npr. *Prijatelj, uči mene pisarije*,

odkri mi proze naše lepotije (Murko 1892: 63). Na kopicenje zgolj kratkih oblik opozarja s Stritarjevim primerom: *Kar ti si mi, ti storil bom* (Murko 1892: 64).

V kontekstu izražanja zgolj čustvenosti s kratkimi oblikami brez komentarja navaja zglede rabe etičnega dajalnika, npr. *Po polji mi gre en majhen fant* (Murko 1892: 61). Ločuje med zgolj prostomorfemskim *se* in zaimenskim *sebe*: »Vendar je poleg *se* v stavku še drugi *sebe*, *se* le mogoč: *človik se tim bulie sam sebe sramuie, več se nase ne zanaša*« (Murko 1892: 61). Prostomorfemsko rabo in pomensko izpraznjenost kratkih zaimenskih oblik lepo opiše: »Krajše oblike zaimka *jъ* rabijo se semtertje kakor nemški *es*: [...] *K vojakom sem jo bil pobrisal, pa je nisem mogel daleč prignati* [...] *Še ga bomo pili*« (Murko 1892: 62, 63). Zelo pomembna je trditev, da naslonske s svojo naglašeno besedo tvorijo »besedno celoto« (Murko 1891: 9).

(4) V ospredje postavlja govor in ritem, ki igrata bistveno vlogo pri vseh nadaljnjih natančnejših analizah, kar eksplicitno poudari s stališčem:

O izpremembah, ki so potrebne pri primernem izraževanju mislij, mora nas sicer retorika poučevati, ali tudi slovnica in glasoslovje (fonetika) posebej ne smeta zanemarjati teh pojavov, ker rabita isto gradivo [...] (Murko 1891: 6–7).

V navezi govora in ritma govori o »govornih taktih« in v slovenščini je težnja bodisi k trohejsko-daktilskemu s premikanjem naglasa na začetek besed (južni in vzhodni govori) bodisi jambsko-anapestičnemu ritmu (severozahodni govori). In ravno zaradi govornega ritma lahko oblike dobivajo naglas, zato:

ljel/ postranski naglas za enklitike še drugega važnega pomena: brez njega ne bi bilo mogoče razložiti tako zvanih »krajših«, »skrajšanih«, »slabših«, »breznaglasnih« oblik, poleg »daljših«, »polnejših«, (Kopitar) »močnejših«, »emfatičnih« (Metelko), »ortotoniranih« (Miklošič), [...] tako z vidika govornega ritma kot tudi z vidika »besedne celote« pa »postranski naglas ostaje ali pa se s časom tudi izgublja (Murko 1891: 10–11).

Vsekakor je pomenljiva velika pogostnost naglašanih kratkih tožilniških oblik, še zlasti za predlogom, ki se po Murku začne že v protestantskih besedilih; to je lahko hkrati pomenljiv izrazni poudarek neposredne tožilniške prehodnosti.

(5) Dovolj jasno opozarja na razlike med slovarjem in slovnično oz. skladenjsko rabo: »[...] mi smo navajeni od mladih nog ločevati besede in pripisujemo vsaki besedi naglas, kakoršnega ima res v slovarji, ali nikakor ne zmirom v govorjenem stavku« (Murko 1891: 8). Že uvodoma opozarja na bistveno ločevanje besednega naglasa kot jakostne in tonemske izrazitosti določenih zlogov od stavčnega poudarka, ki izraža težišče stavčne intonacije. Za stavčno poudarjanje

kot stavčnofonetično izrazitost določenega dela stavčne povedi smiselno povzema, da ima pojmovno in pomensko vrednost in je zato »duša izobraževanju mislij« (Murko 1891: 5).

Verjetno ravno iz opazovanja govornenega besedila in iz ugotovitev, da so tudi »enklitike lahko bolj ali manj močno naglašene [...] tudi samostalno naglašene« (Murko 1891: 10) izhaja njegova opomba, da je raba enklitik oz. naslonk možna tudi na začetku stavčne povedi: »Enklitike pa lahko stojé tudi na začetku stavka, nosijo tudi glavni naglas in daljšajo celo svoje samoglasnike, *Mi je pisal moj gospod, Se mi milo zdi, Mi se zdi*« (Murko 1891: 8–9). Naslonke torej organsko umešča v celovito skladijsko-prozodijsko dojemanje stavčne povedi in tudi sobesedila.

(6) Še podrobneje vlogo naslonk in naslonskega niza v stavčni povedi obravnava v podpoglavju O porazstavi enklitiških besed (Murko 1892: 71–86). Že na začetku poglavja o razvrstitvi naslonk našteje nekaj bistvenih in hkrati krovnih dejstev o besednem redu: »Kako se naj razstavljajo besede v stavku, je samo po sebi težavno učiti, tem bolj v slovanskih jezikih, ki hodijo radi pri tem svoja posebna pota. To prednost slovanskih jezikov lahko vsaka oseba porabi po svojih potrebah ali po svoji nastrojenosti« (Murko 1892: 71).

Vzajemno upoštevanje razvojnega kot sodobnega vidika pri obravnavi naslonk je potrdil z napovedjo: »Jaz bom tukaj razpravljaj o faktičnih razmerah in se tudi na zgodovinski razvitek oziral« (Murko 1892: 72). Murko je tudi za evropske razmere zgodaj utemeljeval bistveni pojav skladijske rabe v slovenščini, in sicer, da naslonke stojijo takoj za prvo naglašeno besedo v stavčni povedi,⁵ čeprav priznava tudi izjeme – s poudarkom in naglasom se lahko izgubi naslonska vloga. Bogato gradivo iz različnih virov nas prepričuje v samoniklost njegovih komentarjev in tudi ugotovitev – vse izhaja iz navajanih virov in tudi potrjeno je s številnimi zgledi. V pravilo razvrstitve naslonk organsko vključi tudi zloženo poved, kjer se naslonskemu nizu dodaja še vezniška beseda, s pripombo, da prisiljena raba kazalnih in celo osebnih zaimkov žali čut za jezikovno pravilnost: »[...] Kjer se ne seje, (tam) se ne žanje, Le kogar slovenščina veseli, on bo čedno govoril, kakor se spodobi omikanemu [...]« (Murko 1892: 83). Pri stavi naslonk je med drugim upošteval t. i. skladijski naklon in opozarjal, da je vprašalna poved *Al si jo sama izmislila?* lahko tudi pripovedna poved z istim besednim redom, s tem da prvotno vprašalni *ali* s poudarkom dobi vlogo

⁵ Ta besednoredni skladijski pojav sicer poznamo kot t. i. Wackernaglovo pravilo (po jezikoslovcu Jacobu Wackernaglu 1853–1938), ki pravi, da so v indoevropskih jezikih nenaglašene besede v stavkih postavljene na drugo mesto. Na Wackernagla, in ne npr. na Murka, se je tri leta pozneje pri komentiranju stave naslonk v slovenščini skliceval S. Škrabec (1895: 212).

protivnega veznika.⁶ Pomembno opozorilo je, da naslonske ne smejo razločevati ustaljenih ali celo stalnih besednih zvez, npr. samostalnika s pridevnikom, prostomorfemske glagole s *se* ali zloženih glagolskih oblik za preteklik ali prihodnjik, ki »so po pomenu tesno zvezane« (Murko 1892: 74), pri slednjih je razstavljanje zloženih glagolskih oblik v skladnji označil kot neslovensko. Na primerih dokazuje, kako spremenjena in nenaravna stava besed vpliva na stavčni pomen in celotno sporočilno perspektivo povedi, npr. *Ker bojim se* nasproti *Ker se bojim*, pripovedna poved je *Ali ni še je prinesla* nasproti vprašalni povedi *Ali še je ni prinesla?* Priznanje ustaljene stave naslonk v t. i. naslonskem nizu je eksplicitno potrdil z mislijo: »Enklitike morajo slediti zaporedoma [...] treba je omeniti, da enklitike tudi pri razstavljanju ohranjajo svoj red« (Murko 1892: 75, 84). Po Metelku povzema, da tudi pri naslonkah dajalnik stoji pred tožilnikom oz. rodilnikom. In tudi sprotno ovrednotenje že doseženega v slovenščini mu je pomagalo, da je vzporedno s postavljanjem osnovnih zakonitosti pri razvrščanju naslonk v vseslovenskem zapisanem jeziku lažje utemeljeval vzroke za vsa odstopanja in različnosti v posameznih narečjih.

Umestitev Murkove študije o naslonkah v slovensko jezikoslovje

Kako se je umestil sam in kako so ga upoštevali drugi. Sam je med jezikoslovce, ki so nekaj prispevali k védenju o naslonkah v slovenščini, uvrstil zlasti F. Metelka in poudaril tudi koristnost potrditev slovenske stave naslonk I. Navratila, medtem ko je na drugi strani F. Levstika in M. Cigaleta označil kot vnašalca neslovenskega, zlasti srbohrvaškega, skladanja besed v slovenščini; žal tudi vse izdaje Janežičeve slovnice niso dovolj popolno in natančno izčrpale vseh dotedanjih ugotovitev o slovenskem besednem redu.

Sicer pa je osnovna teoretična in siceršnja spodbuda za njegovo jezikoslovno razmišljanje in hkrati tudi za razvoj njegove kritične presoje o določenih ugotovitvah izhajala iz Miklošičeve *Primerjalne slovnice slovanskih jezikov* (*Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* 1852–1875).

A. Breznik v razpravi *Stava naslonk in prilastka* (1982: 114–117) označi Murkovo obravnavo kot »krasno razpravo«, ki je med drugim tudi »dokazala, da slovenska stava ni tujega izvora, temveč da se je samostojno razvila. Toda govoril je gluhim ušesom!«, in šele Škrabčeva pravila »pristine slovenske stave« so prišla v Levčev pravopis. Sicer pa je Breznik (1916: 262–264) pri obravnavi stalne stave v svoji slovnici upošteval tudi rabo t. i. naslonic in takorekoč vse bistvene Murkove ugotovitve prenesel v jasna slovnična pravila rabe, podkrepljena

⁶ Kako se npr. s poudarkom ali brez razume poved *Si si ga izposodil?* nasproti *Si si ga izposodil.*

z zgledi. Vendar je treba poudariti, da Murkova jezikoslovna razprava ravno z že omenjenim obsežnim komentiranjem rabe naslonk in različnih naslonskih stav v narečjih presega zgolj slovnično bipolarno predpisujočo predstavitev rabe naslonk v smislu prav – narobe. S. Škrabec je Murkovo študijo zelo natančno preučil in upošteval, zato vse nadaljnje Škrabčeve ugotovitve ali dopolnjujejo ali bolj natančno opredeljujejo Murkove teze.

Murkov prispevek k uzaveščanju obstoja in rabe naslonk v slovenščini se v nadaljevanju največkrat omenja skupaj s še Škrabčevimi in Breznikovimi ugotovitvami. Tako se je od Murka, Škrabca prek Breznika do Toporišiča izoblikoval osnovni naslonski niz v slovenščini in ta osnovni naslonski niz v Toporišičevi slovnici (Toporišič 2000: 671) je bil in je izhodišče za ugotavljanje vseh različic možne rabe naslonk oz. naslonskega niza v slovenščini, vključno z dopolnitvami, preureditvami in izpusti, ki jih prinaša zlasti združevanje naslonskih nizov v večstavčni povedi, pobudnik nadaljnjih obravnav je bil J. Orešnik (1985, 1986).

Sklep

Murkova razprava o naslonkah je temeljna in hkrati še vedno tudi najbolj kompleksna (zaenkrat najbolj vseobsegajoča in hkrati poglobljena) razvojno-opisna študija o slovenskih naslonkah. Zaradi izčrpnosti predstavitve, tako gradivne kot jezikoslovne, je bila in je verodostojen jezikoslovni vir za vse takratne in poznejše jezikoslovce. Zaradi naslonk in obsežnosti zajetega gradiva bi lahko bila tudi eno izmed izhodišč za preučevanje narečne skladnje. Iz Murkovih komentarjev med drugim lahko razberemo, kako so skladenjska vprašanja vzajemno povezana s prozodijo govora, zato poudarja vlogo govornega ritma; z govorjenim besedilom pa stopa v osredje tudi sporočevaljska perspektiva besedil.

Literatura

Anton BREZNIK, 1908: Besedni red v govoru. *Dom in svet* 21/5. Katoliško tiskovno društvo, 222–267.

– –, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

– –, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta pomnožena izdaja. Celje: Družba sv. Mohorja.

– –, 1982: *Anton Breznik. Jezikoslovne razprave*. Izbral in uredil Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica.

Matija MURKO, 1891: Enklitike v slovenščini. *I. del: Oblikoslovje in skladnja*. Ljubljana: Matica slovenska. 1–65.

– –, 1892: Enklitike v slovenščini. II. del: *Skladnja*. Ljubljana: Matica slovenska. 51–86.

– –, 1899: *Dr. Vatroslav Oblak (z dvema podobama)*. Ljubljana: Slovenska matica.

– –, 1937a: *Rozpravy z oboru slovanské filologie*. Praha.

– –, 1962: *Izbrano delo*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.

Janez OREŠNIK, 1985: O desnem izpustu proklitično-enklitičnih naslonk. *Jezik in slovstvo* 30/5, 145–147.

– –, 1986: O naslonskem nizu v knjižni slovenščini. *Jezik in slovstvo* 31/6, 213–215.

Anita PETI STANTIČ, 2007: Naslonke – terminologija med skladnjo in prozodijo. *Obdobja 24: metode in zvrsti. Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 425–434.

Jaro SEVER TORKAR, 2013: *Obravnava slovenskih naslonk*. Diplomatska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Oddelek za slovenistiko, Oddelek za splošno in primerjalno jezikoslovje,

Anton SLODNJAK, 1954: Matija Murko. *Slavistična revija* V–VII, 41–75.

Stanislav ŠKRABEC, 1895: *Cvetje z vertov sv. Frančiška*. Let. 14, 3 zv., 4 zv., 5 zv, 208–210, 212–214, 216–218. Gorica: Hilarijska tiskarna.

Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.

– –, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

– –, ¹1976, ²2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Maribor: Obzorja.

Jacob WACKERNAGEL, 1892: *Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. Indogermanische Forschungen* (1892). Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1. 333–436.

MURKOS SPRACHWISSENSCHAFTLICHER BEITRAG ZU AKTUELLEN FRAGEN DER SLOWENISCHEN SYNTAX

Murkos Abhandlung zu den Enklitika (*Enklitike v slovenščini. I. del: Oblikoslovje in skladnja*. Ljubljana 1891; *Enklitike v slovenščini. II. del: Skladnja*. Ljubljana 1892) ist nach wie vor die grundlegende und zugleich meist komplexe beschreibend-analytische Studie zu Enklitika im Slowenischen. Dank hoher Informativität und detaillierter Beschreibung wird die Studie immer noch als zuversichtliche Quelle für damalige und heutige Forscher gehalten. In Bezug auf den Umfang und ausführlichen Inhalt könnte sie zu einem der Ausgangspunkte der syntaktischen Erforschung slowenischer Dialekte werden. Murkos Beobachtungen betreffend Relationen zwischen der syntaktischen und mündlichen Prosodie, zumal die Rolle des Sprachrhythmus stark betont und die kommunikative Rolle des Textes in den Vordergrund gestellt wird.

Dvajset let pozneje: epilog in memoriam Matija Murko

Marija Stanonik

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3,
SI 1000 Ljubljana, marija.stanonik@zrc-sazu.si

Pregledni članek našteva strokovna in znanstvena srečanja, na katerih je bil Matija Murko predstavljen parcialno, in prizadevanje, da bi kot široko delujoč slovanski filolog in kot odličen pobudnik številnih slovanskih projektov končno doživel vsestransko predstavitev na enem mestu. Drugi del predstavlja krokanje kot resno pripravljen šaljiv dogodek na koncu Murkovega dunajskega visokošolskega študija z doktoratom. Drug tak primer je znan iz Kranja.

Ključne besede: Matija Murko, krokarija, znamenite obletnice, simpoziji, I. kongres slovanskih filologov, srbohrvaška ljudska epika, *Wörter und Sachen*.

Der Beitrag liefert eine Übersicht über die Fach- und wissenschaftlichen Versammlungen, an denen Matija Murkos Werk partiell besprochen wurde. Dazu werden Bemühungen um die Anerkennung dieses allseitig tätigen slawischen Philologen und Anregers zahlreicher slawischer Forschungsprojekte dargestellt, alles mit dem Ziel, sein Werk ganzheitlich an einer Stelle zu würdigen. Im zweiten Teil des Beitrags wird die Zecherei anlässlich seiner Promotionsfeier in Wien ethnologisch erläutert.

Schlüsselwörter: Matija Murko, Zecherei, Feierlichkeiten, Fachveranstaltungen, I. Kongress slawischer Philologen, serbisch-kroatische Volksepik, *Wörter und Sachen*

Simpoziji o Matiji Murku

Matija Murko je osebnost, ki zasluži vsestransko študijsko obravnavo v organizaciji simpozijev, kakor so bila do nedavna Obdobja na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ko se je zbralo na desetine znanstvenikov – enkrat s področja jezikoslovja, drugič s področja literarne zgodovine/vede. Ob Matiji Murku bi se lahko srečali raziskovalci obeh omenjenih področij in še slovstvene folkloristike zraven. Žal, ljubljanska slavistika s slovenistikom vred ni uvidela te edinstvene možnosti – vse do slavističnega kongresa v Krakovu 1998, s katerim je začel ravnati Matija Murko, »ob stoletnici smrti patriarha slavistike Josefa Dobrovskega«

(Murko 1951: 206–211), ko je v Pragi leta 1929 organiziral I. kongres slovanskih filologov. Istega leta je Slovanski inštitut Akademije znanosti Češke republike v Pragi praznoval 70-letnico obstoja; na koncu srečanja je bil s slovenske strani podan predlog za simpozij o Matiji Murku s sodelovanjem omenjene praške ustanove in tedaj dveh slovenskih univerz v Ljubljani in Mariboru. Najbolj primerno se je zdelo leto 2002, ob 50-letnici Murkove smrti. Sprva je kazalo, da bi se simpozij o Matiji Murku z vidika Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani lahko navezal na praznovanje 50-letnice njegovega obstoja.

Vilko Novak in Slavko Kremenšek sta prepričana, da bi bilo za slovensko etnologijo čisto drugače poskrbljeno, če bi ob ustanovitvi ljubljanske univerze leta 1919 Murko prišel v Ljubljano. Toda to stališče se je ohladilo ob dejstvu, da je bil predlog za omenjeni simpozij zamišljen interdisciplinarno.

Od vsega začetka sem izhajala iz prepričanja, da slovenska etnologija Matiji Murku že daje ceno, ki mu gre, kar je nedavno tega dokazala tudi s simpozijem; čutila sem velik primanjkljaj o védenju o njem s strani (slovenske) literarne vede in jezikoslovja. Zato sem si zamišljeni »Murkov simpozij« že od vsega začetka predstavljala s sodelovanjem več ustanov, ki predstavljajo različne stroke, da bi lahko mnogostransko dejavnost te osebnosti osvetlili z več prameni hkrati in tako dobili o njej bolj celostno podobo. Na Oddelku za slovanske jezike in književnosti se je zanj v vlogi predsednice mednarodnega slavističnega kongresa v Ljubljani trudila Alenka Šivic-Dular, vendar se simpozija o Matiji Murku v okviru Obdobja Ljubljani ni posrečilo izpeljati. Prav tako je padel v vodo načrt o simpoziju, ki bi ga organiziralo Slavistično društvo Maribor z mednarodno udeležbo in interdisciplinarnim konceptom z okrog 30 predvidenimi referenti. Kljub temu je Matija Murko v času obletnic svojega rojstva (leta 2001) in smrti (leta 2002) doživel nekaj parcialnih pozornosti. V takih razmerah sem se odpovedala nadaljnjemu aktivnemu prizadevanju za Murkov simpozij z interdisciplinarno zasnovo, saj so okoliščine zanj dozorele šele s podporo SAZU (prim. Zapisnik 14. seje II. razreda za filološke in literarne vede SAZU, 16. januarja 2018).

Zakaj simpozij ravno leta 2019?

Zakaj je bil simpozij izpeljan ravno leta 2019? Ne gre za nobeno okroglih obletnic iz njegovega življenja,¹ temveč za nekaj dogodkov, ki so upravičili pripravo in izvedbo simpozija v njegov spomin ravno v tem času. Na končnico -8 ali -9 se je v Murkovem življenju zvrstilo nekaj pomembnih dogodkov iz njegovega vsestransko bogatega delovanja: (1) Matija Murko ni pozabil svoje

¹ *SBL* (1935: 169–175) poroča o njegovem delu v drobnem tisku v 12,5 kolonah.

dežele, kakor priča članek *Še nekaj o Prlekih* iz leta 1938 (*Slovenec*, 27, VII).² Od tega je minilo v letu 2018 80 let. (2) Dobrih 110 let je minilo od mednarodnega zgodovinskega kongresa, na katerem je v Berlinu leta 1908 predaval na podlagi knjižnih virov o ljudski epiki bosenskih mohamedancev. Predavanje je vzbudilo splošno pozornost in iz Anglije je prejel vprašanje, kje bi se našlo še kaj več o tej tematiki. »To zanimanje« ga je spodbudilo k nadaljnjemu študiju ljudske epike, najprej muslimanske, pozneje tudi krščanske v Bosni in Hercegovini (Grafenauer 1952: 202). Sintezo vsega tega dela in ugotovitev s terena je nameraval izdati že davno prej, vendar se je je mogel lotiti in jo končati šele v visoki starosti.³ Po besedah poznavalcev delo ni samo opis potovanj iz let 1930, 1931, 1932, ampak je vanj zajeta vesoljna problematika predmeta. Po množini gradiva bo ostalo temeljni pripomoček za raziskovanje srbohrvaške ljudske epike (Grafenauer 1952: 201–204). (3) Pridružujem se mojima profesorjema, omenjenima v uvodu (Novak in Kremensšek), z Oddelka za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, v prepričanju, da bi bilo za slovensko etnologijo čisto drugače poskrbljeno, če bi ob ustanovitvi slovenske univerze leta 1919 Murko prišel v Ljubljano. S tega vidika je 100-letnica Alme Mater zaznamovana z izgubljeno priložnostjo. (4) Matija Murko je od leta 1905 naprej sodeloval pri velikem projektu Narodna pesem v Avstriji (*Das Volkslied in Oesterreich*); o tem projektu in slovenski udeležbi je v njem napisal vsestransko temeljito razpravo *Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami* (prim. *Etnolog* 1929, 135–187). Od tega je torej minilo 90 let. (5) Istega leta se je zgodilo še nekaj zelo pomembnega. »Za praško slavistiko in zame je bil zgodovinski dogodek I. kongres slovanskih filologov v Pragi l. 1929, ko je bila stoletnica smrti patriarha slavistike Josefa Dobrovskega« (Murko 1951: 206–211). Znamenite obletnice se kar vrstijo: 110 let, 100 let, 90 let, 80 let.

Vsebinski prerez akademijskega simpozija

Simpozij z naslovom *Matija Murko (1861–1952) – slovanski filolog v najširšem pomenu besede* je potekal 3. in 4. junija 2019 v Akademijski dvorani SAZU. Bili smo priče Murkovemu terenskemu posnetku iz tridesetih let dvajsetega

² Če držijo bibliografski podatki. To bibliografsko enoto navaja Milko Matičetov v *Slovenskem etnografu*, vendar je na tem mestu ni mogoče zaslediti, v Izbranem delu (1962: 342–346) pa ni navedena.

³ Med drugo svetovno vojno je s svojimi pomočniki napisal svoje življenjsko delo v češkem jeziku, *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, ki je izšlo v hrvaškem prevodu Jelke Arneri in Ljudevita Jonkeja pri JAZU v Zagrebu tik pred pisateljevo smrtjo (dotiskano 1951); posvečeno je spominu v narodnoosvobodilni vojski padlemu Murkovemu sinu in sodelavcu inž. Stanku Murku.

stoletja. Doživeli smo prijazen pozdrav akadademika Tadeja Bajda, predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti, s povzetkom, na katere njene članke je ob praznovanju 80-letnice njenega obstoja opozorila omenjena častitljiva ustanova, in osebno konotiran pozdrav tajnika II. razreda SAZU za filološke in literarne vede Marka Snoja, ki nas je poučil o metodiki raziskovanja besed in pomenu priimka Murko, ki ga je bil deležen človek temnejše polti. Z akademikom Kajetanom Gantarjem smo se navduševali nad paradoksalnim slovesom Matije Murka v homerslovju in ob vprašanju Igorja Grdine, ali je bil Matija Murko poslednji romantik v znanosti, še pozneje ugotavljali, da veliko manj kot realist. Medtem ko nas je Gerhard Neweklovsky seznanil z bolj ali manj znamenitimi imeni Murkovih univerzitetnih profesorjev med študijem germanistike in slavistike na Dunaju, nas je Andreas Golob med drugim presenetil z novimi dragocenimi podatki o njegovih univerzitetnih predavanjih v Gradcu (1902–1917), njegovih slovenskih doktorantih (Joža Glonar, France Kotnik, Joža Lovrenčič, Ivan Pregelj) ipd. Ivo Pospíšil in Miloš Zelenka sta pripravila članek o Murkovi vlogi po osamosvojitvi slovanskih držav po prvi svetovni vojni: na prelomu 19. v 20. stoletje vpeljana vsestranskost, metodološka kompleksnost in praktično gojena slovanska vzajemnost je v času med prvo in drugo svetovno vojno postala problematična; Murkovo kulturnozgodovinsko in filološko šolo so nadvladali strukturalizem, fenomenologija, psihologizem itn.). V tistem času je Murko postal simbol institucionalne slavistike (*Slovanský ustav, Slavia*, kongresi slovanskih filologov), ki se je v času naravne diferenciacije razdelila na jezikoslovje, literarno vedo in folkloristiko. Hrvaško je zastopala Ivana Eterović, ki je opozorila na Murkov prispevek k zgodovini hrvaškega glagoljaštva in hrvaških protestantov. Vincenc Rajšp je sicer orisal prispevek Matije Murka k poznavanju civilizacijskih in jezikovnih dosežkov reformacije in protireformacije pri Slovencih in južnih Slovanih sploh, toda še bolj je bilo koristno njegovo ozaveščanje, da se je ta proces dogajal v Svetem rimskem cesarstvu nemškega naroda, ki je (do leta 1806) obstajalo čez 800 let. Na podlagi pisem Vatroslavu Jagiću, ki jih je analiziral Marko Jesenšek, se je še bolj profiliral osebni portret Matije Murka, Mihaela Koletnik pa se mu je oddolžila z narečnim besedjem iz pomenskega polja *sadovnjak* v govoru njegove rojstne vasi. Andreja Žele je povzdignila Murkovo razpravo o naslonkah kot še vedno najbolj vsestransko in poglobljeno in kot eno od izhodišč za preučevanje narečne skladnje. Ingrid Slavec Gradišnik je opredelila Murkov prispevek h konceptualni in metodični osamosvojitvi etnologije, k čemur ni pripomoglo le Murkovo temeljito poznavanje zadevne literature, temveč tudi študiozna terenska potovanja, predvsem v Bosno. Terenske posnetke je dokumentiral ne le vizualno (fotoaparati), temveč tudi zvočno (fonograf), in kot predsednik Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi v projektu Ljudska pesem v Avstriji (*Das Volkslied in Oesterreich*)

je omogočil, da so se ohranili prvi zgodovinsko pomembni zvočni posnetki v Beli krajini leta 1914 – je bil ponosen na Murka Drago Kunej. Marjetka Golež je strnila Murkove terenske podvige in objave, ki so mu prinesle svetovno slavo, ter njegove ugotovitve v njih soočila s sodobnimi folklorističnimi stališči. Seveda ni mogla mimo Milmana Parryja in Alberta Lorda, ki sta zaslužna za tezo, da sta se homerska epa razvila iz ustne tradicije. Konkretno je na podlagi ohranjene korespondence in osebnega gradiva na univerzi v Harvardu njuno razmerje do Matije Murka orisal Blaž Zabel. Murkovo izrecno naklonjenost materialni kulturi v smislu *Wörter und Sachen* (naslov časopisa, ki ga je Murko urejal) je oživila Herta Maurer-Lausegger v referatu o Murkovi zgodovini južnoslovanske hiše. Zaradi izjemne etnične in kulturne raznolikosti na stičišču krščanstva (katolicizem, pravoslavlje) in islama je vprašanje zelo kompleksno.

Simpozij se je končal s premisleka vredno temo o Murkovem stališču do slovenskega knjižnega jezika in Murkovem razmerju med slovenskim, jugoslovanskim, slovanskim danes in nekoč – med lokalnim, državnim in globalnim.

Tragika Matije Murka je, da ga danes prav zaradi tako imenovane širine, raznoterih problemov, ki se jih je loteval, nobena od današnjih specializiranih strok ne jemlje za svojega. To se je, resnici na ljubo, pokazalo tako pri prizadevanju za simpozij o njem kot tudi pri številu prijav nanj.

Epilog in memoriam Matije Murka dvajset let pozneje izpod peresa Marije Stanonik je orisal sedem postaj, preden je prišlo do ljubljanskega simpozija o njem. Na začetku se je zdelo, da ima še zgolj pieteten pomen. A bolj ko se je bližal koncu, bolj problemski je postajal. Izkazalo se je, da mladi drugače berejo tudi stare znanstvene razprave. V njih vidijo nove reči in (si) postavljajo drugačna vprašanja.

Krokanje kot parodija promocije

Konec dober, vse dobro, pravi slovenski pregovor. Zakaj bi se prizadevanje za ljubljanski simpozij o Matiji Murku končalo z jeremijado, če pa je na voljo gradivo, ki nas lahko spravi v dobro voljo.

Matija Murko je leta 1880 odšel na dunajsko univerzo, kjer je poslušal Ericha Schmidta, Richarda Heinzela in Frana Miklošiča. S temo *Über das Adams-glossar* (Das 11. Buch des Summarium Heinrici) je bil leta 1886 sub auspiciis imperatoris⁴ promoviran iz germanistike kot glavnega, slavistike kot stranskega predmeta, a se je kmalu popolnoma posvetil slavistiki.

⁴ »Moja promocija se je zavlekla, ker sem kot dijak, ki je opravil vse izpite na gimnaziji in na vseučilišču z odliko, imel pravico zahtevati promocijo sub auspiciis imperatoris; na nji

Slovenska etimologija razlaga, da je glagol *krokati* mlada beseda, ki se je razvila iz nemške besede *Rabe*, tj. slovensko *Krokar*, ki je bilo ime ene od dunajskih gostiln, v kateri so se zbirali slovenski študentje. Nemški stavek *zum Rabe gehen* ‘iti h Krokarju’ so poslovenili kot *krōkati* (Bezljaj 1982: 98; Snoj 2016: 353).

Murkovi *Spomini* dajejo vtis, da krokanje nekdanj ni pomenilo zgolj pijančevanje in prazno veseljačenje, ampak inteligentno sprostitev slovenskih dunajskih študentov:

Moje promocije so bili veseli moji germanistični kolegi in so jo tudi hoteli prvi proslaviti. V Srebrni dvorani dunajskega Musikvereina so priredili večer, kateremu je predsedoval profesor Jakob Minor, naslednik Ericha Schmidta. (Murko 1951: 51)

Dva dni pozneje je proslavilo akademsko društvo Slovenija s slovensko kolonijo in slovanskimi prijatelji na Dunaju moj doktorat z veliko parodijo na pravo promocijo. Med slovanskimi dijaki je bila namreč družba veselih tovarišev in le-ti so imeli iz meni neznanih razlogov za znak krokarja, zato so se nazivali krokarji. Bolj kot sem sam zaslužil, so si me prilastili za svojega ter sklenili povišati na doktorja »krokarije«. Pred slavnostnim sprevedom je nesel pedel največjo metlo, ki se je našla, kot rektorsko žezlo. Z latinsko formulo sem bil po obredu proglašen za doktorja krokarije, ko sem poprej obljubil, da bom pil le čisto vino in pivo in ne bom živel na način filistrov (»Te nunquam nisi vinum purum cerevisiamque poturum neque filistrorum modo victurum«), da bom branil predpravice in pravice vseh krokarjev ter nosil vselej v srcu naš zbor krokarjev (»nostri crocariensis collegii«). Diploma, naslikana na pergamentu – (51) prava diploma je bila na lepenki – je predstavljala v grbu različne znake veselega življenja in je bila obrobljena z dvema velikima in številnimi majhnimi krokarji; toda imela je tudi resno besedilo v slovenskih verzih, v katerih se je glasila moja prisega takole:

*»Narodu daruj vso moč,
skrbi zanj i dan i noč,
med prijatelji pij in pevaj,
ž njimi srce si ogrevaj,
se spominjaj prejšnjih dni,
pa boš živel brez skrbi.«*

Na pečatu je bil s cinobrom v mavcu vdolben krokar z napisom: Alma avis crocariensis. (Murko 1951: 52, op. 20)

je prejel kandidat od cesarja velik krasen prstan s cesarsko krono in inicialiami F. J. I. iz diamantovih drobcov in s štirinajstimi velikimi briljanti v zlatem okviru. To odlikovanje je bila cesarica Marija Terezija namenila pravnikom, toda l. 1882 si je izposloval klasični filolog Wodtke prvič takšno počastitev tudi na filozofski fakulteti. Jaz sem mu sledil 8. februarja 1886. s prav tako slavnostno promocijo, na kateri mi je izročil cesarsko darilo nižjeavstrijski deželni namestnik. [...] Za temo svojega predavanja sem si izbral kot Miklošičev učenec ‘Die Bedeutung der Fremdwörter’; tu sem poudaril pomen tujk v kulturni zgodovini človeštva. To znanstveno predavanje je bilo pomembno tudi za širše občinstvo, na kar me je z velikim veseljem opozoril rektor Zhishmann [=? Čižman], profesor cerkvenega prava na pravni fakulteti, Slovenec, toda še bolj v smislu starega ‘ein Krainer’. To predavanje, ki je izšlo kot moj prvi nemški spis v *Wiener Zeitung* (štev. 43/44), je kljub svoji poljudni obliki dokaz, da sem se uvrstil po letih ne po naključju med sourednike časopisa *Wörter und Sachen*.« (Murko 1951: 50)

Ob tej priložnosti je »rapsod Slovenije« Jože Božič, poznejši višji računski svetnik, recitiral svojo pesem na čast moje promocije:

*Približam se jaz zdaj rapsod Sloven' je,
Da Te proslavim vrlo v pesmi mili,
Še nisem odpovedal se pesniški žili,
Poslušaj torej moje merodajno mnenje.*

*Pri polni čaši smo se danes zbrali,
Da Murka doktorja slavimo,
Se ž njim vsi prav srčno veselimo,
Ker naša dika je, ponos Sloven' je ste ga ravno zvali.*

*Marljivi bčeli bi Te prispodobil,
Da si iskal sladkosti v cvetji dičnem,
A v pustem kraji, kraji si zatišnem.
Sadu obilnega si si pridobil.*

*Ruval si pridno, pulil korenine,
Primerjal zvok si, glas vokalov,
Pač lepši bije polnih glas bokalov,
Iskal končnice si in pritikline.*

*Latinsko, grško, nemško, Ti sintakso,
Pretuhtal si, v slovenščini napravil si izpit,
Gotovo še študiral si sanskrit,
Da kot profesor boš imel veliko prakso.*

*Veliko si se martral, mučil in pa trudil,
Prestal si marsikatero britko nočno uro,
Prebral marsikatero knjigo in knjižuro,
Pri majhni stvari s pridnostjo si se pomudil.*

*Zato pridobil lepo si plačilo,
Plačilo lepo, krasnega spomina;
Povzdignem toraj polno čašo vina,
Sprejmi od rapsoda zvesta vošilo.*

*Podal se v krasno bodeš domačijo,
Neumorno tam deluj in neprestano,
S ponosom gledaš boš na delo dokončano,
Ponosni bodemo i mi na našega M a t i j o . (Murko 1951: 62–63)*

Vse kaže, da je bila tisti čas krokarija splošno v navadi med dijaki ali študenti, saj obstaja ohranjeno gradivo o njej iz Ljubljane samo eno leto za opisano Murkovo na Dunaju. Da so se nekdanji dijaki oz. študentje znali zabavati, priča dvanajst strani obsežen *Krokar*, unikatni tridnevnik iz Ljubljane (9., 10., 11. sept. 1887). Žal se iz ohranjenega gradiva ne ve, na koga se nanaša. Za lepo oblikovano naslovnico se vrstijo šaljiva besedila in pesmi, ki so parodije slovenskih pesnikov (Prešeren, Gregorčič, Aškerc). Glede na anonimno pesem

na naslovnici⁵ je bil *Krokar* namenjen neki slavnosti ob doseženem cilju enega od tovarišev v njihovi družbi. »Stric in jerof« v »pismu« imitira zaskrbljenega varuha in seznanja varovanca z vaškimi čenčami ter konča z navodili: »boj se frajmavrarske tovarišije, hodi v cerkev, ogibaj se ženske, pa pridno se uči. Najboljše pa je, če prideš nazaj v lemenat.« (Krokar 1887: 3) V odgovoru študent Jurij K.[rivec] zavrača stričevo natolcevanje in ga prosi za denar, ker ga že tri dni nima. Natančno mu našteva, za kaj vse ga bo porabil, iz česar se dá razbrati tedanje študentsko in siceršnje življenje:

In ker imam sedaj prvi izpit, treba je takse plačati 7 gl in štempel za prošnjo stane 2 gl in čevlje sem strgal, jih moram popraviti dati in bukve moram kupiti in luč in petroleum in steklenico zanj si moram omisliti, da se bom zvečer učil in še nekaj drugih manjših reči. [...] Večerjam 2 konjski klobasici in hlebček kruha, stane 12 kr, opoldne hodim z večimi gospodi skupaj v veliko gostilno; tukaj ji pravijo 'Volk Küche'. Pa samo jemo, nič ne pijemo. (Krokar 1887: 9)

Balada, osemkitična pesem o »juristu«, ki se je po šestletnem študiju vrnil domov »s prazno glavo«: »Četrť vina pije / Z radinsko vodó« (Krokar 1887: 5), naj bi bila nekakšen odgovor na študentovo jadikovanje. Avtor pesmi ni znan, kakor tudi ne tisti, ki vabi na tridnevni »Praktičen tečaj v Krokariji«. Podobno kozerske (kozerija!) so »Vremenska prognoza«:

Od Krokarjevega metodologičnega instituta dobili smo jako zanimivo vremensko prognozo za prihodnje dni: V petek 9. bo cel dan jasno vreme, katero bo trajalo do jutra prihodnjega dne, potem pa se bode pooblačilo in skoro gotovo je, da bode mej slavnostno sejo grmelo in greskalo; vendar upamo, da ne bo toče. Potem pa se ne bo zopet razjasni in nastal bo najlepši dan, kateri bo trpel neprenehoma do prihodnjega jutra, kajti kedar zaide solnce, iluminirane bodo že vse glave, in kdor bo imel dobre oči, videl bode celo vsako reč po dvakrat. Proti jutru v nedeljo pa se bodo zopet vlegli črni oblaki po vseh glavah, tako da bodo kmalu jeli boleti lasje in v Ljubljani ne bo več prestajati mogoče. Še le na Bledu se bode zopet nekoliko razjasnilo, a bojimo se, da ne za dolgo. (Krokar 1887: 12)

»Ženitbena ponudba« in »Listnica uredništva«:

G. Bobkov v Babjem gradu: Vaša pesem ne ugaja našemu listu, li ne veste, da mora vsak »Krokarjev pesnik ravnati se po obče priznanej devizi: jej, pij in ljubi, ali se pa zgubi; sicer pa tudi formalno ni dovršen Vaš prvi poskus slabega pesnikovanja« (Krokar 1887: 12).

⁵ *Krokarju // V škrlat opravljen in zlató / Danes podaj se v svet / Preljubi, Krokar, kot da bi / Iz škatljice bil vzet. // Pomisli mi, da bo sedaj / Vršila slavnost se, / Ki svet iblanski nekdar / Ni videl take še. // Iz vseh vetrov se krokarčki / V tem mestu skup zberó, / Da vse kar tam pokonci gre / Postav'jo na glavó. // Pod krila svoja vzemi vse, / Ki tam jih boš dobil, / Glej, da goltanec prazen boš / Mi vestno vsak zalil. // Če zraven bo filister kak / Iztresi ga iz hlač, / Zmikasti ga, da bo pobral / Se strani »urnih krač« // Svet Tvojo slavo vidi naj, / In koliko veljaš, / Kedar sinove Muz seboj / V Elizijum peljaš. –*

Krok s pojasnilom »*Spevali razni pesniki naši*« je sestavljen iz dveh ali treh vrstic iz pesmi Blaža Potočnika, Franceta Prešerna, Simona Jenka, Simona Gregorčiča, Miroslava Vilharja, Frana Levstika, Radoslava Razlaga, Frana Cegnarja, Antona Funtka, Gorazda [= Anton Aškerc].⁶ S tako »medbesedilno« kompozicijo nastane nova pesem, za katero bi bilo treba poznati osebo in okoliščine, da bi jo znali prav interpretirati. Podobno so *Iveri*, iz šestih pesnikov (Funtek, Gregorčič, Prešeren, Potočnik, J. E. Krek) zbrane vrstice, ki skupaj sestavljajo pesem o »krokarju«, ki se je po prečuti noči v zgodnjem jutru primajal domov (Krokar 1887: 9).

Stripu o studiosu Krivcu,⁷ ki iz gostilne gredoč luno zamenja za Bismarka in za to nujno trpi neugodne posledice (Krokar 1887: 4), je zaradi slikarske opreme podobna pesem *Jugoslovani*, na videz šaljiva, a v resnici satirična – po sto in več letih bridko aktualna. Po začetku slovanske himne (*Hej Slovani, naša reč slovanska živo klijе*) se nadaljuje v skladu s krokarijo: »*Kjer se kroka, pivo, sladko vince pije, / Slovenec, Srb se brati / z Bolgari in Hrvati.*« Vsi navdušeno napivajo slovanski vzajemnosti: »*In govor za govorom se vrši.*« Drugi del pesmi se začne s prvo vrstico iz pesmi *Vojaška* (Vesel Koseski 1870: 45–46) Jovana Vesela-Koseskega: »*Kaj bliska se v jasnim, kaj votlo doni?*« kot uvod v pretepaško sceno: »*Vsak tepe in vsak je tepěn, / Le udari ga, ne bodi len.* –« Zadnje štiri vrstice že napovedujejo »*zakona oko*«, ki v tretjem delu vse »*junake*« vodi v zapor, ne da bi ga pesem omenjala:

*Za vsemi vrata se zapro,
Slovani spavajo sladko. –
Napočil pak kmalu bode dan,
In prost boš spet Jugoslovan!*

Po vroči politični sceni je zaradi ponesrečenega Jurijevega vasovanja pri Štefanovi ženi še bolj vroča tista zasebno, saj ju njen mož iznenadi sredi noči. Dodane risbe učinkovito ponazorijo naslov pesmi *Oj zelnik, ti poteptani!* Njen avtor je najbrž isti kot pri prejšnji pesmi, le da je tokrat vzел za izhodišče kanonizirano pesem *Mejnik* (Aškerc). Podobno zasnovana je pesem *Ne boš!* o dekletu, ki se brani iti s fantom na ples, da bi se izognila neumestnim govoricam. V resnici je ta čas povabila k sebi njegovega prijatelja. Navihana 5-kitična pesem *Spraznjena mošnja* ima za podlago Gregorčičevo pesem *Njega ni*. Tretja kitica se glasi:

⁶ Nekateri od njih pridejo na vrsto po večkrat.

⁷ Torej je bil slavljeneц Jurij Krivec?

»Imel je on mošnjo,
Oj mošnjo polno,
Ko davi vstal je,
Je našel prazno.
[...]
V gostilni vesel pak
Oštir tam sedi,
On mošnjo je spraznil,
Zdaj smeje se ti.

Pod obema pesmima je sporočilo,

da se bodo shoda, ki ga napravijo dunajski in graški velikošolci, udeležili tudi skoro vsi člani kranjske mestne univerze in da vsled tega 3 dni ne bode predavanj niti v kavarni »pri lovcu« niti na glavnem trgu gorenjske metropole (Krokar 1887: 8).

»Najboljše sredstvo« za ozdravitev neuslišane ljubezni je krokanje, teatralično zatrjuje »pesmar«, ki je zaničljivo ime za pesnika. Ta dobi pismo, v katerem ga deklica odklanja. Hoče se ustreliti, toda na cesti ga srečajo znanci in povabijo s seboj (Krokar 1887: 10). Prvi dve pesmici na naslednji strani sta v znamenju pomanjkanja ljubčka in denarja, tretja po Prešernu (*Kam?*) spet tematizira pijačo:

*Ko v strašni jezi krog divjam,
Filistri vprašajo me, kam?*

*Vprašajte raje krokarje
In druge nočne ptičice,*

*Kadar mogočni gospodar,
Drvi jih semtertje denar.*

*Ti nikedar ne znajo, kam,
Kam žeja nese me, ne znam.*

*Samo [to] znam, samo to vem,
Da z gadom v žepu pit' ne smem.*

*In da ni mesta, ni vasi,
Kjer se brez »kebrov« pit' dobi (Krokar 1887: 11).*

Dandanes je krokanje izgubilo institucionalni pomen slovesa od študentskega življenjskega stila in tovarišev v njem. Nekaj takega, kar pomenita za srednješolce maturantski ples in izlet. Pred desetletji se je krokarija še pogosto slišala in seveda tudi izvajala, danes pa jo zamenjuje pogostejše žuriranje.

»Velegrajska kuga« – Slovanska vzajemnost

1000-letnico smrti sv. Metoda so leta 1885 Slovenci želeli počastiti njegov spomin s potovanjem na Velehrad in v Prago. Pripravljalni odbor je načrtoval znameniti obisk tako, da slovenski vlak peljal naprej na Velehrad in od tam čez Olomuc v Prago, potem pa skozi Brno in Dunaj nazaj:

Kakor strela z jasnega razkadila nam je ministrska naredba naše načrte. [...], ker »je neki modri nemški fizikus iznašel okolo Velegrada neko kužno bolezen. Naša skrbna vlada, ki o vseh urah po noči in podnevi skrbi za nas Slovence, bala se je za nas, da se ne bi okužili na Velehradu in nam je zato zaprla pot na Velegrad.« (Odbor 1885: 160)

A če ni mogoče na Velehrad, nihče ne more braniti v Prago! Tja se je z vlakom odpeljalo blizu 200 Slovencev.

Čehi so jih prijateljsko in navdušeno sprejeli, osebno in kot predstavniki najrazličnejših društev. Tam so pripravili banket na čast slovenskemu pisatelju Matiji Majarju – zamisel zanj je dal Ivan Hribar, vodja potovanja v Prago – in obiskali Narodno gledališče v Pragi.

Nekateri od potnikov so se le namenili na Velehrad. Tja so dospeli ponoči:

Prišedši skozi malo lesovje zablešči se nam v poltemi – Velegrad. Voditelj potrka na dveri velikanskega poslopja. Tedaj nam je pretresel strah kosti, kaj če šine iz nemih, tajnostnih teh prostorov tista bleda, mrtvaška kuga, pred katero so nas s povzdignjenim glasom svarili s. kr. beriči pred našimi slovenskimi cerkvami [...]. (NN, 1885: 313).

Med njimi je bil pesnik Simon Gregorčič, ki je v kapeli sv. Metoda daroval sveto mašo. S pesmijo *Velegrajska kuga* (Gregorčič 1885: 244),⁸ ki jo je sestavil in z njo nastopil v *Měštanski Besedi* dne 20. avgusta 1985 na zadnji, poslovlilni uradni slavnostni prireditvi v Pragi.

Tedaj so se dogovorili, da jim naslednje leto Čehi vrnejo obisk (NN₁ 1887: 254). Uresničili so ga lahko šele leta 1887. Nad 500 Čehov je na poti z železniške postaje preplavilo ljubljanske ulice. Skoraj vsi od njih so se zbrali v čitalniški restavraciji. »Tu jih je z iskreno napitnico pozdravil g. dr. Matija Murko, na kar so zaorile razne češke in slovenske pesmi: *Hej Slovani, Kde domov můj, Naprej* (NN₁ 1887: 254)

Podatek je pomemben, ker je edini znan dokaz za javni Murkov nastop v Ljubljani. Morda ravno po zaslugi znamenitega prstana, ki ga je bil prejel leto poprej na slavnostni promociji na Dunaju. Mladi, šestindvajsetletni znanstvenik

⁸ V pesmi je razkril, da zloglasna »velegrajska« kuga« ni nič drugega kot slovanska vzajemnost, ki je vznemirila tedanji Dunaj.

se tedaj gotovo ni zavedal, da ta njegov pozdrav Čehom pomeni predujem njegove dolgoletne uspešne akademske kariere v praški slavistiki.

Med Murkovimi sodelavci v Pragi je bil tudi italijanski slavist *Artur Cronia* (1896–1967), ki se je najbrž prav od njega navzel širokega pojmovanja slovan-ske filologije (Zelenka 2017: 206–219), kar je s pridom osvojil njegov slovenski študent v Padovi Milko Matičetov.

Literatura

France BEZLAJ, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Knj. II: K–O. Ljubljana: Založba ZRC, Mladinska knjiga.

Ivan GRAFENAUER, 1952: Matiji Murku (1861–1952) v spomin. *Slovenski etnograf* 5, 197–207.

Simon GREGORČIČ, 1885: Velegrajska kuga. *Slovan* 2/17 (1. 9. 1885), 244–245.

KROKAR, 1887 = *Krokar*. Dijaški in študentski list. Rokopis. NUK, Ms 1289 – dijaški listi.

Matija MURKO, 1929: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. *Etnolog: glasilo Etnografskega muzeja v Ljubljani* III, 135–187.

– –, 1951: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

– –, 1951a: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike: putovanja u godinama 1930–1932*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

– –, 1962: *Izbrano delo*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.

NN, 1885: Na Velehradu. *Slovan* 2/20 (15. 10. 1885), 312–314.

NN₁, 1887: Češki gostje na Slovenskem. *Slovan* 4/16 (20. 8. 1887), 254–256.

ODBOR, 1885 = Potovanje Slovencev na Velehrad in v Prago. *Kmetijske in rokodelske novice* 43/20 (20. 5. 1885), 159–160.

SBL, 1935 = *Slovenski biografski leksikon*. Geslo: Matija Murko. Ur. Franc Ksaver Lukman, 6. zv. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka. 169–175.

Marko SNOJ, 2016: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.

Jovan VESEL KOSESKI, 1870: *Razne dela pesniške in igrokazne Jovana Vesela-Koseskiga*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Miloš ZELENKA, 2017: Arturo Cronia comparativista e boemista nel periodo tra la due guerre. *Arturo Cronia, L'eredità di un maestro a cinquant'anni dalla scomparsa, Atti del Convegno di Studi*. Ur. Rosanna Benacchio, Monica Fin. Padova: Esedra editrice s.a.s. 205–220.

ZWANZIG JAHRE SPÄTER: EPILOG IN MEMORIAM MATIJA MURKO

Verdienste Matija Murkos für die Etablierung einer realistischen ethnologischen Forschungsdisziplin im slowenischen Raum wurden von slowenischen Ethnologen längst erkannt und gepriesen. Was noch aussteht, ist die Anerkennung seiner Wirkung als Literaturhistoriker und Sprachwissenschaftler. Das Symposium in Ljubljana am 3. und 4. Juni 2019, organisiert von der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste wurde folglich als eine interdisziplinäre Versammlung geplant, um ein ganzheitliches Bild zum Opus des Akademiemitglieds Marija Murko zu gewinnen. Im Beitrag wird die Entstehungsgeschichte dieser Versammlung näher beleuchtet. Die Tragik Murkos besteht darin, dass seine breiten und umfangreichen Forschungsinteressen auf die Anerkennung innerhalb moderner eng spezialisierter Forschungsdisziplinen offensichtlich hemmend wirken.

Vsebina

Tadej Bajd, Pozdravni nagovor

Marko Snoj, Od kod priimek *Murko*?

Andreas Golob, Forschung und Lehre in Graz. Matthias Murkos Rolle
in der Wissensproduktion an der Grazer Universität

Igor Grdina, Matija Murko – poslednji romantik stroke?

Gerhard Neweklowsky, Mathias Murko als Student der Germanistik
und Slavistik an der Universität Wien

Ivo Pospšil, *Miloš Zelenka*, Češko-slovenski projekti s področja zgodovine
slavistike in teorije literature

Alenka Jensterle Doležal, Znanstveno delo profesorja Matija Murka
v praškem obdobju

Kajetan Gantar, Odmevi Murkovih raziskav v homerslovju

Blaž Zabel, Matija Murko, predhodnik Milmana Parrya?

Rajka Glušica, Stevan Dučić prethodnik Matije Murka u sakupljanju narodnih
epskih pjesama iz Crne Gore

Vincenc Rajšp, Matija Murko o reformaciji in protireformaciji pri južnih Slovanih

Ivana Eterović, Hrvatsko glagoljaštvo srednjega i ranoga novog vijeka u djelu
Matije Murka

Alojz Jembrih, Uz neke tvrdnje u Murkovej knjizi (1927) o početcima tiskanih
kajkavskih knjiga u 16. stoljeću

Marjetka Golež Kaučič, Matija Murko med slovenskim in južnoslovanskim
ljudskim pesemskim izročilom

Ingrid Slavec Gradišnik, Matija Murko med domom in svetom

Drago Kunej, Matija Murko – pionir terenskega zvočnega dokumentiranja

Branko Šuštar, Muzejski razmisleki ob predstavitvi šolstva z Murkovo promocijo
sub auspiciis imperatoris 1886

Ignacij Voje, Korespondenca med Gregorjem Čremošnikom in Matijem Murkom

Marko Jesenšek, Murkova pisma Jagiću (1887–1923)

Andreja Žele, Murkov jezikoslovni delež pri aktualnih vprašanih slovenske skladnje

Marija Stanonik, Dvajset let pozneje: epilog in memoriam Matija Murko

17,00 EUR

9 789612 680695